

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**МІЖНАРОДНА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ФАКТОР СТАЛОГО
ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ
УКРАЇНИ**

Колективна монографія

*За загальною редакцією академіка Української екологічної академії наук,
д-ра екон. наук, проф., Д.І. Бабміндри*

Запоріжжя
2018

УДК: 339.92 (477)

М 581

*Рекомендовано до видання Вченою радою
економічного факультету
Запорізького національного університету
(протокол № 5 від 14.11.2017 року)*

Рецензенти:

Семенов А.Г. – академік Академії економічних наук України, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки Класичного приватного університету;

Гудзь П.В. – академік Академії економічних наук України, доктор економічних наук, професор, директор Економіко-гуманітарного інституту Запорізького національного технічного університету.

Міжнародна інтеграція як фактор сталого інноваційно-інвестиційного розвитку економіки України / За заг. ред. академіка Української екологічної академії наук, д.е.н., проф. Д.І. Бабміндра. – Запоріжжя: «ЗНУ», 2018. – 401 с.

ISBN

Автори: Д.І. Бабміндра (передмова, загальна редакція, розділ 1.2, розділ 3.1, розділ 3.5, розділ 3.6), Басова Т.А. (розділ 1.3), Бганцева О.І. (розділ 6.10), Белінська К.Д. (розділ 2.3), Боговін Є.Є. (розділ 3.4), Болховська Ю.В. (розділ 2.6), Борисов М.А. (розділ 5.5), Великодна А. М. (розділ 6.5), Венгерська Н.С. (розділ 3.8, розділ 4.5, розділ 5.7), Вишняков В.М. (розділ 2.1, розділ 2.2, розділ 2.3, розділ 2.4, розділ 3.2, розділ 4.1, розділ 6.10), Гетало А.Ф. (розділ 2.1, розділ 2.2), Гладкий Б.П. (розділ 3.8), Григор'єва О.М. (розділ 6.9), Грінченко А.Ю. (розділ 6.7), Гузенко А.М. (розділ 6.1), Гунчак А.А. (розділ 1.6), Дугієнко Н.О. (розділ 3.3, розділ 4.6, розділ 4.7, розділ 6.5, розділ 6.6), Жмака Н.В. (розділ 5.2), Іваненко А.В. (розділ 3.7), Калантарова А.Р. (розділ 6.8), Кірієнко Є. В. (розділ 3.5), Колобердянюк І.І. (розділ 1.3, розділ 2.5, розділ 2.6, розділ 2.7, розділ 2.8, розділ 2.9, розділ 2.10, розділ 5.2, розділ 6.1, розділ 6.2, розділ 6.3, розділ 6.4, розділ 6.7, розділ 6.8, розділ 6.9), Костюк В.О. (розділ 5.1), Кусакова Ю.О. (розділ 3.7, розділ 3.9), Кучеркова Г.С. (розділ 6.3), Лавренчук І.В. (розділ 6.6), Мала К.С. (розділ 4.4), Матвієнко С.Є. (розділ 4.2, розділ 4.3), Мельникова Д. В. (розділ 3.3, розділ 4.5), Меркулов К.О. (розділ 2.5), Назарова Х.Ю. (розділ 4.6), Нужна Ю.Р. (розділ 2.7), Обрежа А.О. (розділ 1.2), Овчаренко А.В. (розділ 1.2), Осаул А.О. (розділ 1.1, розділ 1.4, розділ 1.5, розділ 1.6, розділ 5.1, розділ 5.3, розділ 5.4, розділ 5.5, розділ 5.8), Осипенко О.М. (розділ 2.10), Переверзева А.В. (розділ 3.4, розділ 4.2, розділ 4.3, розділ 4.4), Плєскач Ю.Ю. (розділ 2.4), Пухирь Я.О. (розділ 5.8), Решетняк А.О. (розділ 4.1), Саличев О.С. (розділ 3.1), Серболова З.С. (розділ 1.1), Сіденко В.Д. (розділ 1.5), Сідоров В.Д. (розділ 4.7), Слободян О.Г. (розділ 2.8), Топчанюк О.В. (розділ 6.2), Триліс І.В. (розділ 5.3), Хлєп'яко В.М. (розділ 5.6), Чайковська Я.І. (розділ 3.6), Черниш К.О. (розділ 3.9), Чупилка Д.О. (розділ 1.4), Шевченко А.Е. (розділ 2.9), Шпаковська А.А. (розділ 3.2).

Книгу присвячено проблемам міжнародної інтеграції як фактору сталого інноваційно-інвестиційного розвитку економіки України. Особлива увага приділяється впливу євроінтеграції на національну економіку. Висвітлено проблеми, які виникають при міжнародних інтеграційних процесах, на макро-, мезо та мікро рівнях. Розкрито особливості стратегічного розвитку економічної інтеграції в країнах світу.

Розраховано на студентів, аспірантів, викладачів економічних дисциплін, усіх тих, хто цікавиться сучасними поглядами на процеси міжнародної інтеграції та сталого інноваційно-інвестиційного розвитку.

УДК 339.92 (477)

М 581

© Державний ВНЗ «ЗНУ», 2018

© Д.І. Бабміндра (заг. ред.)

ISBN

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ..	9
1.1 Теоретичні аспекти дослідження глобалізації економіки на основі міжнародного поділу праці.....	9
1.2 Теоретичні засади сталого розвитку економіки.....	18
1.3 Роль людського ресурсу у формуванні стратегічних конкурентних переваг національних економік.....	22
1.4 Рівень та якість життя населення: теоретичні підходи	29
1.5 Прямі іноземні інвестиції та модернізація економіки.....	36
1.6 Протекціонізм: переваги та недоліки.....	46
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ТА МАКРОЕКОНОМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	54
2.1 Аналіз тенденцій тінізаційних процесів України та країн ЄС.....	54
2.2 Оцінка інвестиційної привабливості України.....	60
2.3 Напрями диверсифікації торгового співробітництва України в сучасних інтеграційних умовах.....	66
2.4 Аналіз торговельних зв'язків між Україною та Болгарією: проблеми, перспективи їх розвитку.....	76
2.5 Розрахунок індексу умов торгівлі між двома країнами, його практичне застосування на прикладі аналізу економічних взаємовідносин України та Чеської Республіки.....	84
2.6 Стан міжнародної міграції населення в Україні.....	93
2.7 Актуальні проблеми міграції населення: національний аспект.....	101
2.8 Стабілізаційні механізми національної грошово-кредитної політики в контексті входження до ЄС.....	108
2.9 Механізми податкового регулювання України в напрямку залучення іноземного капіталу.....	118
2.10 Проблеми митного регулювання в Україні за умов євроінтеграції.....	128
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА МЕХАНІЗМИ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ НА МЕЗОЕКОНОМІЧНОМУ РІВНІ.....	138
3.1 Розвиток транспортної інфраструктури як елемент диверсифікації постачань енергоресурсів.....	138
3.2 Міжнародне науково-технічне співробітництво Європейського Союзу та України в контексті програми «Горизонт-2020».....	146
3.3 Стратегічні пріоритети зовнішньоторгівельної політики України на світовому ринку агропромислової продукції.....	154
3.4 Аналіз інвестиційних процесів в аграрному секторі України	160
3.5 Еколого-економічне обґрунтування землекористування в умовах ринкової економіки.....	167
3.6 Еколого-економічні засади адаптивного використання агроландшафтів.....	178
3.7 Туристична галузь України на шляху до інноваційного розвитку.....	186

3.8 Промисловий туризм як напрямок диверсифікації економіки регіону.	194
3.9 Проблеми і перспективи розвитку готельного господарства у Запорізькому регіоні в умовах міжнародної інтеграції.....	203
РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ.....	211
4.1 Методи здійснення експортно-імпортних операцій.....	211
4.2 Особливості оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства на міжнародному ринку.....	217
4.3 Оцінка рівня конкурентоспроможності агропромислового підприємства на міжнародному ринку: матричний підхід.....	223
4.4 Аналіз ефективності експортної діяльності виробників сільськогосподарської продукції.....	230
4.5 Проблеми та перспективи діяльності українських підприємств в умовах інтеграційних процесів.....	238
4.6 Оптимізація імпоротної політики задля підвищення економічної ефективності підприємств	245
4.7 Управління інноваціями у системі забезпечення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства.....	251
РОЗДІЛ 5. РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ СТАЛОГО ТА СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У КРАЇНАХ СВІТУ.....	258
5.1 Тенденції модернізації виробничої інфраструктури в країнах Латинської Америки (на прикладі Аргентини, Бразилії, Мексики).....	258
5.2 Світовий ринок нафти та пріоритети сталого розвитку економіки....	264
5.3 Про причини утворення та методи обслуговування державного боргу в КНР.....	272
5.4 Особливості управління розвитком креативних індустрій країн CARICOM у сучасних умовах.....	279
5.5 Аналіз розвитку міжнародного туризму в Карибському регіоні.....	286
5.6 Спільна аграрна політика ЄС у форматі міжнародної економічної інтеграції.....	295
5.7 Напрями забезпечення регіонального сільського розвитку України в умовах євроінтеграції	301
5.8 Про особливості досвіду управління розвитком сільського туризму в країнах ЄС.....	307
РОЗДІЛ 6. ВПЛИВ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ДОБРОБУТ ТА СТАЛИЙ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	314
6.1 Моделі та стратегії економічного розвитку України.....	314
6.2 Глобалізаційні процеси світової економіки та їх вплив на Україну.....	322
6.3 Оцінка рівня конкурентоспроможності економіки України та шляхи її підвищення	329
6.4 Євроінтеграційний вектор економічної модернізації України в умовах глобалізації.....	337

6.5 Оцінка наслідків інтеграційного вибору України.....	346
6.6 Проблеми та механізми інтеграційної взаємодії України в рамках Світової організації торгівлі.....	351
6.7 Формування інноваційної моделі розвитку України за умов євроекономічної інтеграції.....	359
6.8 Напрями вдосконалення інституційного механізму залучення іноземних інвестицій в Україну.....	369
6.9 Формування соціальної політики України за умов євроекономічної інтеграції.....	378
6.10 Запобігання сировинному та низькотехнологічному сценаріям входження національної економіки у світову.....	388
ПІСЛЯМОВА.....	396
АВТОРИ МОНОГРАФІЇ.....	399

ПЕРЕДМОВА

Поглиблення міжнародного поділу праці та високий ступінь інтернаціоналізації господарського життя сприяли інтенсифікації інтеграційних процесів на регіональному рівні. Інтеграція у формі політичного, економічного та інноваційно-інвестиційного співробітництва перетворилася в глобальне явище. Міжнародна економічна інтеграція є однією з основних сучасних тенденцій розвитку світового господарства. Інтенсивний розвиток інтеграційних процесів відбувається на різних рівнях, який передбачає активне співробітництво і взаємопроникнення окремих національних господарств, забезпечення умов концентрації виробництва.

У швидко мінливих умовах глобальної економіки разом зі взаємодією національних систем у рамках інтегруючого простору відбувається і інноваційний розвиток національних господарств. Розвиток міжнародного науково-технічного та інноваційного співробітництва дозволяє акумулювати людські та фінансові ресурси, використовувати спільну інфраструктуру, краще організувати трансфер технологій і обмін інноваціями, більш широко впроваджувати інновації у виробництво.

Міжнародна економічна інтеграція на сучасному етапі є важливим фактором для сталого інноваційно-інвестиційного розвитку України, яка отримує від участі в інтеграційних процесах, не лише вигоди, але й втрати. Перехід до інноваційного типу розвитку відкриває не тільки перспективи, а й створює значні ризики для сталого розвитку економіки України. З огляду на це, важливо забезпечити дієвість реального сектору економіки, який маючи належні інституційні умови для функціонування, створені державою, зможе реалізувати інноваційно-інвестиційну модель розвитку.

Тому проблема інтеграції України та взаємовигідних зв'язків з країнами світу, інноваційно-інвестиційного розвитку на сталих засадах, входження в міжнародні економічні відносини як незалежної держави – це надзвичайно актуальні проблеми. Подальший рух України до входження її у світовий простір як рівноправного партнера глобальної економіки можуть бути реалізовані лише через взаємозв'язок модернізації, інвестицій та інновацій. При цьому модернізація та інноваційний розвиток повинні стати об'єктивною реальністю, змінити стиль і сенс життєдіяльності інституту держави, населення, суб'єктів господарювання та суспільства загалом.

Саме актуальність дослідження цих питань обумовили структуру монографії. Використовуючи арсенал наукових методів системного та структурно-функціонального підходів, порівняльного, історичного та логічного аналізу, економіко-математичних методів, автори монографії викладають свої пропозиції щодо моделі сталого інноваційного розвитку національної економіки з урахуванням ключових проблем міжнародної інтеграції.

Перший розділ монографії присвячений дослідженню теоретичних засад сталого інноваційно-інвестиційного розвитку економіки. Викладено основні положення глобалізації, міжнародного поділу праці, процесів інтеграції.

Розглянуто роль людського ресурсу та теоретичні підходи до визначення рівня та якості життя, як ключових показників добробуту країни, від яких залежить її економічний і соціальний розвиток. Акцентовано увагу на таких формах міжнародних економічних відносин як міжнародна торгівля та іноземні інвестиції, які в умовах поглиблення інтеграційних процесів, стали особливо важливими для національної економіки.

У другому розділі монографії розкрито проблематику основних напрямків та макроекономічних тенденцій міжнародної економічної інтеграції. Наголошується на тенденціях міжнародного руху товарів, капіталів та міграції населення України з країнами Європейського Союзу. У контексті євроінтеграційних процесів висвітлено проблеми грошово-кредитної, податкової та митної політики, існування яких ускладнює отримати вигоди від міжнародної інтеграції.

Третій розділ монографії присвячений проблемам та механізмам інтеграційної взаємодії господарюючих суб'єктів на мезоекономічному рівні. Зокрема, досліджуються особливості розвитку та впливу міжнародної інтеграції на окремі галузі (транспортну інфраструктуру, агропромисловий комплекс, туризм), а також виявлено проблеми конкурентоспроможності та галузевого економічного зростання.

У четвертому розділі даної монографії висвітлено особливості міжнародної економічної інтеграції підприємств як форми взаємодії господарюючих суб'єктів. Здійснено аналіз конкурентоспроможності суб'єктів господарювання аграрно-промислового комплексу – найважливішої галузі економіки України на теперішній час. В цьому розділі монографії зроблено акцент на проблеми, які виникають в українських підприємств в умовах інтеграційних процесів, та на питання оптимізації імпортової політики задля підвищення економічної ефективності підприємств.

Предметом дослідження п'ятого розділу є дослідження концепцій сталого та стратегічного розвитку економічної інтеграції у країнах світу. У монографії справедливо наголошується на необхідності використання досвіду країн у напрямку інноваційного розвитку національних галузей. Це є особливо актуальним на сучасному етапі, враховуючи проблеми здійснення політичною елітою економічних реформ в нашій країні, які характеризуються несистемністю та непослідовністю.

Шостий розділ монографії присвячений дослідженню впливу інтеграційних процесів на добробут та сталий інноваційно-інвестиційний розвиток економіки України. Визначено, що результат від міжнародної інтеграції можливий лише на основі здійснення цілеспрямованої державної політики, яка здатна забезпечити стимулювання розвитку внутрішнього ринку, а також відновлення розвитку реального сектору на основі визначених пріоритетів.

Монографія не може охопити всіх проблем і не представляє собою цілісну стратегію інноваційного розвитку в умовах інтеграційних процесів. Але вона вказує на глибинні причини проблем, які існують у національній економіці, акцентує увагу на складність прийняття рішень різними суб'єктами

господарювання щодо інноваційної, інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності в умовах активізації інтеграційних процесів. Окреслює шляхи вирішення найважливішого завдання для України – формування інноваційної моделі розвитку України за умов євроекономічної інтеграції.

ξ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

1.1. Теоретичні аспекти дослідження глобалізації економіки на основі сучасного міжнародного поділу праці

Світова економіка характеризувалася стрімкими змінами вже на межі другого та третього тисячоліть. Новим змістом наповнювалися всі сфери суспільного життя. Набув нових рис увесь усталений, звичний порядок планетарного життя, поступово перебудовувався його устрій. Людство наразі перебуває на порозі нової історичної епохи, найважливішою ознакою якої є стрімке наростання процесів світової глобалізації, що є об'єктивними і здійснюються незалежно від бажання окремих країн.

Глобалізація – явище багатогранне. Це комплекс, що охоплює різні сфери світового співтовариства. Економічна глобалізація є вихідною ланкою процесів глобалізації. Вона є результатом функціонування сучасної міжнародної економіки та розвитку науково-технічного прогресу [1].

Об'єктивною закономірністю глобалізації економіки є розширення міжнародного поділу праці. Міжнародний поділ праці – вищий ступінь розвитку суспільного поділу праці між країнами, що являє собою спеціалізацію галузей народного господарства, підприємств та виробників на виготовленні певних видів продукції, матеріалів та послуг у міжнародному масштабі. Міжнародний поділ праці здійснюється з метою підвищення ефективності виробництва, економії затрат суспільної праці, раціонального розміщення продуктивних сил [2].

Основними формами міжнародного поділу праці є міжнародна спеціалізація і міжнародне кооперування праці. Міжнародна спеціалізація виробництва – це форма міжнародного поділу праці, за якої зосередження однорідного виробництва у світі відбувається на основі прогресуючої диференціації виробничих процесів між різними країнами та їх суб'єктами [3].

Міжнародна виробнича кооперація – це форма організації спільного або взаємоузгодженого виробництва за участю двох або декількох країн. Найбільшого розвитку вона отримала у машинобудуванні, електроніці, хімічній та деяких інших галузях промисловості, перш за все у виготовленні високотехнологічної продукції [4].

Розвиток міжнародного поділу праці поклав основу для виникнення світового ринку, який прийнято розглядати як сукупність національних ринків окремих країн, що пов'язані між собою міжнародними економічними відносинами. Його становлення проходило на основі удосконалення внутрішніх ринків країн світу. Світовий ринок є феноменом товарного виробництва, що переріс національні кордони. Основна його риса – це здійснення міждержавного пересування товарів, послуг, факторів виробництва, фінансових ресурсів. В соціально-економічному плані світовий ринок являє собою сукупність відносин, що виникають через взаємодію внутрішнього і зовнішнього попиту і пропозиції [5].

Глобалізація економічного розвитку є однією з головних ознак сучасної цивілізації. Вона охоплює практично всі фактори та умови виробництва, всі його галузі та територіальні утворення і проявляється в різноманітних формах.

Однією із найважливіших форм глобалізації світової економіки є глобалізація виробництва. Це процес інтеграції господарської діяльності суб'єктів приватного капіталу у всесвітньому масштабі. Сутність глобалізації виробництва полягає в інтеграції виробничої діяльності підрозділами приватного капіталу у всесвітньому масштабі.

Однією з важливих ознак цього процесу є гнучке виробництво, яке характеризується високою спроможністю підприємства, по-перше, швидко здійснювати один процес чи конфігурацію продукції на інші, що називають динамічною гнучкістю, і, по-друге, швидко регулювати збільшення або зменшення обсягів продукції без зниження рівня ефективності, що іменується статичною гнучкістю.

Найсуттєвішою рисою глобалізації торгівлі є її лібералізація. Це розширення свободи економічних дій і зняття обмежень на діяльність у світовій торгівлі як для суб'єктів національної економіки, так і спрощення доступу на національний ринок зарубіжних суб'єктів.

Витоки лібералізації світової торгівлі після Другої світової війни закладено Генеральною угодою з тарифів та торгівлі (ГАТТ) [6]. Лібералізації торгівлі сприяли також розроблені Конференцією ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) заходи «Комплекс узгоджених на багатосторонній основі справедливих принципів та правил для контролю за обмежувальною діловою практикою» [7].

Однією із найрозвинутіших форм глобалізаційних процесів у світовій економіці є фінансова глобалізація. Остання пов'язана з фінансовими ринками. Фінансові ресурси на сучасному етапі є найбільш глобалізованим економічним ресурсом світу. Це пов'язано з тим, що цей вид ресурсу є одним із наймобільніших ресурсів світу. Рух фінансових ресурсів здійснюється на міжнародних фінансових ринках. Упродовж останніх десятиліть минулого століття сформувалася потужна інфраструктура таких ринків у результаті інтернаціоналізації фінансової сфери.

Важливою формою економічної глобалізації є кардинальна трансформація механізмів економічного регулювання з метою створення глобально інтегрованої регулюючої системи. Потреба в останній зумовлена рядом факторів, що уможливають якісне зростання ефективності економічної діяльності в межах світової економіки на базі міжнародної кооперації.

Основними напрямками формування і функціонування такої системи є:

- 1) вироблення міжнародних правил для міжнародної торгівлі товарами та послугами і єдиних правил функціонування міжнародної інфраструктури;
- 2) заходи стабілізації кон'юнктури на світових ринках сировини і продовольства;
- 3) регулювання міжнародних валютних відносин, балансів країн і міжнародної заборгованості;

4) заходи створення і функціонування регіональних, інтеграційних [8].

Процес економічної глобалізації поклав основу для виникнення світового ринку. Особливості сучасного світового ринку розглядаються з урахуванням його тенденцій, динаміки та товарної структури. В результаті розвитку світового ринку в світовій торгівлі різко зросла питома вага продукції обробних галузей, і в першу чергу вузлів, деталей і компонентів. Розширилася також асортиментна торгівля – обмін однотипними товарами різного гатунку, модифікації [9].

В останній час стандартами на світовому ринку стають аутсорсинг та офшоринг – підприємства та організації, які не використовують ці сучасні форми ділових відносин, пов'язаних з розвитком спільного підприємництва і кооперації, розглядаються як неефективні і, відповідно, неконкурентоздатні. Аутсорсинг – це передача стороннім фірмам певних функцій свого бізнесу (часто їх критично важливої, але не ключової частини) разом з відповідальністю за результат виконання цих процесів. Коли компанія, що надає послуги, знаходиться за кордоном, аутсорсинг стає офшорним або офшорингом [10].

На світовому ринку лідерами у споживанні послуг аутсорсингу є США (частка світового ринку 36%), Західна Європа (29%) та Японія (13%). Відповідно до рейтингу, найбільшими та найуспішнішими світовими лідерами офшорингу є Індія, Філіппіни, Китай, Ірландія, Бразилія. Наступну п'ятірку найкращих країн для офшорингу представляють Канада, Росія, Мексика, В'єтнам і Польща.

Відносно новим напрямком для інтересу дослідників став так званий сусідній офшоринг або офшоринг у сусідні країни. Яскравим прикладом сусіднього офшорингу є Латинська Америка, наприклад, Коста-Ріка. «Гарячою точкою» сусіднього офшорингу в європейському просторі є Румунія, в якій наразі знаходиться 580 національних та міжнародних компаній ІТ-аутсорсингу [11, с.139].

Наріжним каменем світового ринку є міжнародний поділ праці. Це спеціалізація окремих країн у межах світового господарства на виробництві певних видів товарів та послуг з метою реалізації їх на світовому ринку. Такий поділ є якісною диференціацією трудової діяльності на міжнародному рівні, яка лежить в основі різних форм обміну її результатами між країнами. Вона проявляється у взаємовигідній спеціалізації виробництва окремих країн на певних видах продукції, якою вони обмінюються.

Міжнародний поділ праці проявляється у міжнародній спеціалізації та кооперуванні виробництва. Відомі дві історичні форми міжнародної спеціалізації – міжгалузева і внутрішньогалузева. Міжгалузева спеціалізація передбачає зосередження в окремих країнах певних галузей виробництва при відсутності цілого ряду інших галузей. Прикладом міжгалузевої спеціалізації є спеціалізація багатьох країн Африки, Азії та Латинської Америки на виробництві мінеральної та сільськогосподарської сировини, а також деяких видів продовольства [12].

Міжгалузева спеціалізація проявляється також у розвинутих країнах

світу. Наприклад, Швейцарія, яка відома на весь світ випуском годинників, Швеція – постачальник високоякісної сталі та підшипників, Бельгія – чавуну і сталі, Фінляндія – лісоматеріалів і продукції деревообробки тощо [13].

Внутрішньогалузева спеціалізація пов'язана з галузями, що засновані не стільки на використанні природних ресурсів, скільки на результатах науково-технічної діяльності і охоплюють переважно розвинуті країни. Зокрема, існує спеціалізація великих фірм США, Великобританії, ФРН, Японії, а отже і самих цих країн на виробництві окремих видів обладнання, синтетичних матеріалів тощо. Так, тракторобудування США спеціалізується на виробництві потужних колісних та гусеничних тракторів, Великобританії – колісних тракторів середньої, а ФРН – малої потужностей [14].

Міжнародна виробнича кооперація є похідною формою міжнародного поділу праці, яка полягає в розвитку міжнародних виробничих зв'язків, що виникають та існують між міжнародно спеціалізованими суб'єктами з метою поєднання взаємодоповнюючих виробничих процесів. Найбільшого розвитку вона отримала у машинобудуванні, електроніці, хімічній та деяких інших галузях промисловості, перш за все у виготовленні високотехнологічної продукції.

Одним із проявів міжнародної кооперації є створення спільних підприємств. Спільні підприємства в Україні існують в багатьох галузях економіки. В основному це торгівля, обробна та паливно-енергетична промисловість. Найбільш відомі, підприємство “Укртатнафта”, “РУНО”, “Audi Hungaria Motor Kft”, “Kraft Foods Ukraine”, “Рено-ЛАЗ”, “АвтоЗАЗ-ДАЕВОО”. У створення спільних підприємств в Україні інвестовано приблизно зі 40 країн світу, переважно з країн СНД, Німеччини, Швейцарії, Австрії, Польщі, Угорщини, Болгарії, Індії, Італії, США, Канади, Китаю [15].

Економічною формою розвитку і поглиблення міжнародного поділу праці та міжнародного усупільнення виробництва є інтернаціоналізація. Розрізняють поняття «інтернаціоналізація виробництва», «інтернаціоналізація капіталу», «інтернаціоналізація господарського життя» [16]. Інтернаціоналізація виробництва сприяє зростанню ефективності виробництва в окремих країнах, прискореному розвитку науки і техніки, підвищенню життєвого рівня населення. Інтернаціоналізація господарського життя посилює взаємозалежності національних відтворювальних процесів на світовому ринку; породжує тенденцію до вирівнювання умов виробництва в різних країнах, рівня витрат виробництва, продуктивності праці, норми прибутку тощо.

Глобальні тенденції інтернаціоналізації виробництва і капіталу, приватизації, стратегічних альянсів і лібералізації зовнішньої торгівлі поставили в центр світового економічного розвитку транснаціональні корпорації (ТНК). ТНК – це найбільші компанії, які мають (за класифікацією ООН) щорічний оборот не менше 100 млн дол США, філії – не менше, ніж в 6 країнах світу, частку активів за кордоном – не менше 25%. За останні три з половиною десятиліття кількість ТНК зросла в 9 разів (в 1970 р. було зареєстровано тільки 7 тис. таких фірм). Основна частина ТНК зосереджена в

США, країнах ЄС та Японії. В цілому на території промислово розвинених країн розташовано більше 80% материнських компаній і 33% дочірніх [17].

Якісно новий процес інтернаціоналізації господарського життя, оснований на взаємній адаптації та зближенні економік різних країн, їхньому взаємопристосуванні, називають міжнародною економічною інтеграцією. Найрозвинутішою формою інтеграції в світі вважається об'єднання західноєвропейських країн у Європейський Союз (ЄС), який у перспективі планується як зона формування єдиного економічного простору в Європі.

Наступним прикладом інтеграції є створення Північноамериканської зони вільної торгівлі (North American Free Trade Agreement), куди увійшли США Канада і Мексика [18]. Передбачалося, що Північноамериканська угода про вільну торгівлю трансформується в Американську зону, куди, крім США, Канади і Мексики, увійде Аргентина, Бразилія, Панама та Чилі. Також зараз США проголосили важливу для себе перспективну мету – створення Всеамериканської зони вільної торгівлі (ВАЗВТ) [19].

Прикладом інтеграційних об'єднань у Латинській Америці є два торговельно-економічні угруповання: Латиноамериканська асоціація інтеграції (ЛАІ), учасниками, якої є: Аргентина, Болівія, Бразилія, Венесуела, Колумбія, Куба, Мексика, Парагвай, Перу, Уругвай, Чилі, Еквадор, і Центральноамериканський спільний ринок (ЦАСР). Також відомим об'єднанням є торговий пакт МЕРКОСУР – Аргентина, Бразилія, Уругвай, Парагвай.

Азіатські країни, особливо країни тихоокеанського поясу, теж не залишаються осторонь інтеграційних процесів. Наприклад, створено Організацію азіатсько-тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), куди ввійшли Австралія, Бруней, Малайзія, Сінгапур, Таїланд, Індонезія, Філіппіни, Нова Зеландія, Папуа-Нова-Гвінея, Тайвань, Гонконг, Японія, Південна Корея, Китай, Канада, США, Мексика, Чилі. Також створено АСЕАН (Асоціація держав Південно-Східної Азії) – Індонезія, Малайзія, Сингапур, Таїланд, Філіппіни, Бруней, В'єтнам, Лаос, М'янма, Камбоджа; СААРК (Південноазіатська асоціація регіонального співробітництва) – Індія, Пакистан, Шрі-Ланка, Бангладеш, Мальдіви, Бутан, Непал і Андський пакт – Венесуела, Колумбія, Еквадор, Перу, Болівія.

Безумовно, інтеграційні процеси в міжнародній економіці мають низку позитивних наслідків. По-перше, є можливість вирішити проблеми торговельної політики. Інтеграційні об'єднання дають змогу створити більш стабільне і прогнозоване середовище для взаємної торгівлі та взаємодії у рамках таких інституцій, як Світова організація торгівлі (СОТ).

По-друге, з'являються передумови використання переваг економіки масштабу. Це досягається завдяки розширенню ринку, зменшенню трансакційних витрат.

По-третє, виникає обмін досвідом структурної перебудови економіки в трансформаційні періоди. Більш розвинені країни підключають своїх сусідів до здійснення економічних реформ.

По-четверте, стає можливою підтримка молодих галузей виробництва,

оскільки інтеграційні об'єднання є водночас і широким регіональним ринком, на якому можуть знайти попит товари цих галузей [20].

Одночасно існують певні негативні наслідки, пов'язані з економічною інтеграцією. Серед них визначаються:

1) можливість відпливу ресурсів на користь більш сильних в економічному плані членів союзу;

2) погіршення умов торгівлі для країн, що не входять у відповідні союзи (зняття торговельних бар'єрів у межах угруповань одночасно може означати їх відносне підвищення у взаєминах з третіми країнами);

3) зростання витрат країн-учасниць на утримання спільних органів управління, реалізації спільних програм [21].

Для розв'язання проблем, пов'язаних з економічною інтеграцією, інтеграційні об'єднання (ЄС, АТЕС, АСЕАН, СААРК, ЛАІ, НАФТА та інші) виконують низку важливих завдань. З метою дальшого зміцнення інтеграційних зв'язків країни-члени Північноамериканської асоціації вільної торгівлі (НАФТА) передбачають здійснити такі заходи:

1) лібералізувати рух товарів, послуг і капіталів між країнами шляхом зняття у найближчі 15 років майже всіх торгових та інвестиційних перешкод;

2) усунути більшість митних тарифів на продукцію сільського господарства (за винятком обмежень в торгівлі кукурудзою, цукром і деякими овочами та фруктами);

3) ліквідувати митні перешкоди в торгівлі автомобілями, продукцією текстильної промисловості;

4) здійснити заходи щодо захисту інтелектуальної власності, гармонізації технічних стандартів і санітарних норм [22].

Для вирішення інтеграційних проблем в Південно – Східній Азії Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) виконує такі завдання:

1) прискорення економічного зростання, соціального та культурного розвитку шляхом спільних дій в дусі рівноправності і партнерства;

2) сприяння активному співробітництву і взаємодопомозі в економічній, соціально-культурній та науково-технічній сферах;

3) надання взаємної допомоги в підготовці кадрів [23].

Для усунення проблем економічної інтеграції на африканському континенті діє Митний та економічний союз Центральної Африки (ЮДЕАК). Основними цілями діяльності цього інтеграційного об'єднання проголошено:

1) утворення спільного ринку шляхом усунення обмежень у взаємній торгівлі;

2) узгодження економічних програм та уніфікація податкових систем;

3) будівництво спільних підприємств;

4) фінансова взаємодопомога і створення пільгових митних умов для країн-членів, які не мають виходу до моря [24].

Одним з найголовніших інтеграційних об'єднань, учасниками якого є країни-члени різних континентів, є Асоціація Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС). Діяльність АТЕС спрямована на вирішення цілої низки завдань, пов'язаних з економічною інтеграцією, серед

яких найбільш важливими визнані такі:

- 1) зменшення перешкод на шляху руху товарів, послуг та інвестицій;
- 2) сприяння співробітництву в галузі енергетики, риболовлі, транспортутелекомунікацій, охорони навколишнього середовища, туризму;
- 3) співробітництво в галузі вищої освіти, підвищення кваліфікації національних кадрів [25].

Для розв'язання проблем європейської економічної інтеграції Європейський союз (ЄС) здійснює такі заходи:

- 1) створення міцного союзу народів Європи;
- 2) сприяння збалансованому та тривалому економічному прогресу завдяки ліквідації внутрішніх кордонів, посиленню економічної і соціальної взаємодії;
- 3) утвердження власної ідентичності в міжнародній сфері шляхом проведення спільної зовнішньої політики і політики в галузі безпеки, а в перспективі – і спільної оборонної політики;
- 4) збереження та примноження загального добробуту.
- 5) сприяння розвитку та реструктуризації регіонів, що мають відставання;
- 6) підтримка регіонів зі структурними проблемами у сфері соціально-економічних перетворень і сільського господарства [26].

Отже, як бачимо поняття «глобалізація», «міжнародний поділ праці», «світовий ринок» тісно пов'язані між собою. Вони позначають цілий ряд явищ і процесів таких як взаємозалежність національних економік, взаємопроникнення ринків, формування єдиного ринкового простору, вільне переміщення товарів, послуг, технологій, капіталів та людей, поява транснаціональних систем і форм господарювання, уніфікація світової економіки. Існують як позитивні, так і негативні наслідки глобалізації, міжнародного поділу праці.

До позитивних моментів можна віднести бурхливий технологічний прогрес; можливість підвищення соціально – економічного, міжнародно – правового статусів держави через його участі у міждержавних об'єднаннях; більш високий рівень міжнародної кооперації, міжнародного поділу праці; формування єдиного правового простору. Негативними рисами значна нестабільність й уразливість світової економіки, адже негативні тенденції в тій чи іншій країні або регіоні миттєво позначаються на економічному здоров'ї інших; значне зростання масштабів міграції населення, у першу чергу, з бідних у розвинені країни; посилення соціально – економічної диференціації держав через їх нерівноправний статус на світовій арені; криза універсальних міжнародних організацій.

На нашу думку, основними перспективними шляхами вирішення глобалізаційних проблем є формування економічних інститутів, які б були рівними та доступними для всіх країн світу, а також включали допомогу бідним країнам; налагодження такого механізму, який би дозволив не тільки безперешкодно користуватися перевагами глобалізації, а й забезпечив б рівний ступінь захищеності всіх держав від загроз і викликів XXI століття;

створення програми, за якої багатші країни частково від розвитку своєї економіки фінансували менш розвинені, щоб привести всі країни до економічної збалансованості.

Вирішення проблем глобалізації економіки необхідне для покращення і розвитку світового ринку, що в свою чергу є важливою умовою для розв'язання економічних проблем країн світу. В останній час стандартами на світовому ринку стають аутсорсинг та офшоринг – підприємства та організації, які не використовують ці сучасні форми ділових відносин, пов'язаних з розвитком спільного підприємництва і кооперації, розглядаються як неефективні і, відповідно, неконкурентоздатні. Зараз активно розвиваються та вдосконалюються форми міжнародного поділу праці: міжнародна спеціалізація та кооперація.

Економічною формою розвитку і поглиблення міжнародного поділу праці та міжнародного усупільнення виробництва є інтернаціоналізація господарського життя, результатом якої є міжнародна економічна інтеграція. Безумовно, інтеграційні процеси мають низку позитивних наслідків, серед яких можливість вирішити проблеми торговельної політики.

Інтеграційні об'єднання дають змогу створити більш стабільне і прогнозоване середовище для взаємної торгівлі та взаємодії у рамках таких інституцій, як Світова організація торгівлі (СОТ); передумови використання переваг економіки масштабу. Це досягається завдяки розширенню ринку, зменшенню трансакційних витрат; обмін досвідом структурної перебудови економіки в трансформаційні періоди. Більш розвинені країни підключають своїх сусідів до здійснення економічних реформ; підтримка молодих галузей виробництва, оскільки інтеграційні об'єднання є водночас і широким регіональним ринком, на якому можуть знайти попит товари цих галузей. Одночасно існують і певні негативні наслідки, пов'язані з економічною інтеграцією, а саме можливість впливу ресурсів на користь більш сильних в економічному плані членів союзу; погіршення умов торгівлі для країн, що не входять у відповідні союзи (зняття торговельних бар'єрів у межах угруповань одночасно може означати їх відносно підвищення у взаєминах з третіми країнами); зростання витрат країн-учасниць на утримання спільних органів управління, реалізації спільних програм.

Для розв'язання проблем, пов'язаних з економічною інтеграцією, інтеграційні об'єднання (ЄС, АТЕС, АСЕАН, СААРК, ЛАІ, НАФТА та інші) виконують низку важливих завдань. Але вирішення проблем міжнародного поділу праці можливе лише за умови невідкладності й рішучості дій, колективних і скоординованих зусиль всього світового співтовариства.

Література:

1. Глобалізація економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1640022139877/politekonomiya/globalizatsiya_ekonomiki
2. Міжнародний поділ праці: суть, принципи та форми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.if.ua/book/33/2284.html>
3. Міжнародний поділ праці та спеціалізація [Електронний

- ресурс]. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/5457/132/>
4. Міжнародна кооперація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fingal.com.ua/content/view/881/39/1/1/>
 5. Світовий ринок, його структура та ключові характеристики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/economics/soloninko_me/part10/1003.htm
 6. Генеральна угода з тарифів і торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Генеральна_угода_з_тарифів_і_торгівлі
 7. Конференція ООН з торгівлі та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Конференція_ООН_з_торгівлі_та_розвитку
 8. Основні напрями економічної глобалізації та її наслідки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1435012039878/politekonomiya/osnovni_napryami_ekonomichnoyi_globalizatsiyi_naslidki
 9. Основні особливості сучасного світового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studme.com.ua/1056112711682/menedzhment/osnovnye_osobennosti_sovremennogo_mirovogo_rynka.htm
 10. Аутсорсинг та офшоринг в управлінні проектами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pfor.com/book_493_glava_63_TEMA_12_AUTSORSING_TA_OFSHORI.html
 11. Гаврилюк О. В. Ідентифікація аутсорсингу / О. В. Гаврилюк // Фінанси України. – 2006. – №10. – С. 139-153
 12. Міжнародний поділ праці та його особливості в сучасних умовах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studopedia.org/10-160509.html>
 13. Форми і напрямки розвитку міжнародної спеціалізації та кооперування виробництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-4336.html>
 14. Форми міжнародного поділу праці та тенденції його розвитку на сучасному етапі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studme.comua/103104056875/ekonomika/formy_mezhdunarodnogo_razdeleniya_truda_tendentsii_ego_razvitiya_sovremennom_etape.htm
 15. Спільні підприємства в Україні: проблеми розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/6_NITSHB_2011/Economics/2_79876.doc.htm
 16. Інтернаціоналізація господарських відносин і продуктивних сил [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/5458/132/>
 17. Інтернаціоналізація виробництва як всеохоплююча тенденція розвитку сучасного світового господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1931071062117/politekonomiya/internatsionalizatsiya_virobnitstva_vseohplyuyucha_tendentsiya_rozvitku_suchasnogo_svitovogo_gospodarstva
 18. Північноамериканська зона вільної торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Північноамериканська_зона_вільної_торгівлі

19. Західні субрегіональні інтеграційні утворення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rua.pp.ua/348-zapadnyie-subregionalnyie-integratsionnyie.html>
20. Міжнародна економічна інтеграція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.lntu.info/book/fb/etme/2010/10137/topics/topic_01/theor_01/topic_8.html
21. Економічна інтеграція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1876041545382/politekonomiya/ekonomichna_integratsiya
22. Північноамериканська зона вільної торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://readbookz.com/pbooks/book-42/ua/chapter-2095/>
23. Загальна характеристика АСЕАН (Асоціація держав Південно-Східної Азії) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://xreferat.com/59/1185-1-zagal-na-harakteristika-asean-asoc-ac-ya-derzhav-p-vdenno-sh-dno-az.html>
24. Митний і економічний союз Центральної Африки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bibliograph.com.ua/mezhdunarodnye-otnosheniya-1/133.htm>
25. Економічна інтеграція в Азії та Африці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.if.ua/book/18/1487.html>
26. Цілі та завдання Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.if.ua/book/105/7323.html>

1.2. Теоретичні засади сталого розвитку економіки

Людська цивілізація переживає складні часи на переломі віків і на початку третього тисячоліття. З одного боку, спостерігаються бурхливі темпи наукового і технічного прогресу, а з іншого виявляються тенденції до економічної стагнації і навіть спаду в регіонах світу. Поряд з вичерпанням деяких невідтворювальних природних ресурсів, труднощами їх відновлення і компенсуючої взаємозаміни погіршується якість навколишнього середовища та економічний стан народів, що негативно впливає на розвиток світової економіки. Про це яскраво засвідчує зниження за останні роки темпів економічного зростання на земній кулі. І вплив цих негативних процесів, звичайно, не обмежується лише світовою економікою. Погіршується стан здоров'я людей в багатьох регіонах світу, знижується середня тривалість їх життя. Крім того, ресурси планети використовуються такими темпами, що через декілька поколінь люди вже не матимуть можливості користуватися ними.

У зв'язку з цим стала зрозумілою необхідність розробки нової політики та стратегії, яка б дозволила вирішити ці глобальні проблеми сучасності, запобігти погіршенню якості навколишнього середовища, забезпечити не тільки теперішнє, але і майбутнє суспільство ресурсами, необхідними для задоволення його потреб. Потрібно було розробити ґрунтовну наукову основу подальшого технологічного розвитку суспільства. Мається на увазі його переорієнтація на менш забруднююче виробництво, підвищення ефективності

використання природно-ресурсного потенціалу та випуск більш екологічно безпечної продукції. Саме тому світове співтовариство усвідомило необхідність переходу на принципи сталого розвитку на планетарному, національному та регіональному рівнях як головне завдання сьогодення.

Саме це і зумовлює актуальність роботи по висвітленню основних положень концепції сталого розвитку. Дуже важливо показати, що соціальні, економічні та екологічні процеси, включаючи демоекономічні - відтворення і функціонування людини всіх людських ресурсів у їх багатомірній структурі та якості - відбуваються в органічному взаємозв'язку і взаємодії з навколишнім середовищем, живою та неживою природою. Неможна поступатись одним з аспектів людського розвитку з метою досягнення максимальної вигоди в іншому. Нажаль, історія людства знає безліч прикладів, коли екологічними інтересами нехтували заради економічної вигоди. Потрібно, щоб люди усвідомили той факт, що екологічний аспект розвитку суспільства ні в якій мірі не тільки не поступається по значимості іншим, але, в деякому відношенні, навіть переважає їх. Від усвідомлення людством цієї істини багато в чому буде залежати успіх роботи по збереженню екології та ресурсів планети для майбутніх поколінь. Адже людське суспільство є невід'ємною складовою навколишнього середовища, наділеною специфічною властивістю активного каталізатора його інтелекту [1, с. 24]. Від цілеспрямованості людських дій з використанням відповідних чинників прискорення прогресу так само, як і подолання регресу навколишнього середовища і самої людини зрештою залежать майбутнє планети і долі людства.

На відміну від попередньої розглянутої теорії, концепція сталого розвитку головну увагу концентрує на екологічному аспекті розвитку людства, вбачаючи в сталості екологічної ситуації головну складову успішного людського розвитку.

Сталий розвиток - це такий розвиток, що задовольняє потреби сьогодення, але не ставить під загрозу спроможність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Він включає два ключових поняття:

- поняття потреб, зокрема потреб, необхідних для існування найбільш вразливих верств населення, що повинні бути предметом першочергового пріоритету;

- поняття обмежень, зумовлених станом технології й організацією суспільства, поєднаних зі спроможністю навколишнього середовища задовольняти нинішні і майбутні потреби [3, с. 50].

Отже, задачі економічного і соціального розвитку повинні бути визначені з урахуванням його сталості у всіх країнах - в економічно розвинутих або країнах, що розвиваються, у країнах із ринковою або плановою економікою. Конкретні підходи до його реалізації будуть, безумовно, різнитися, але вони повинні мати деякі загальні принципові характеристики і виходити з консенсусу щодо основної концепції сталого розвитку і вписуватися в широкую стратегію для його здійснення.

З розвитком пов'язане прогресивне перетворення економіки і суспільства. Розвиток, стійкий по матеріальних параметрах, теоретично може мати місце навіть у жорстких соціальних і політичних рамках. Але фактично ця сталість може бути забезпечена лише за умови, що при розробці політики розвитку приділяється увага таким питанням, як зміни в доступі до ресурсів і в розподілі витрат і прибутків між різними верствами населення. Навіть при вузькому розумінні фізичної сталості розвитку передбачається турбота про соціальну справедливість по відношенню до різних поколінь, турбота, що логічно повинна бути поширена на відносини справедливості до різних верств населення в межах кожного покоління.

Задоволення людських потреб і прагнень є основною задачею розвитку. Важливі для життя потреби великої кількості людей у країнах, що розвиваються - у їжі, одягу, даху, роботі - не задовольняються, але крім основних потреб у цих людей існує законне прагнення до кращої якості життя в цілому. Світ, у якому процвітають бідність і кривда, завжди буде схильний до екологічних та інших криз. Сталий розвиток вимагає задоволення основних потреб усіх і надання всім можливості задовольнити свої прагнення до кращого життя.

Рівні життя, що виходять за межі основного мінімуму, можна назвати сталими лише в тому випадку, якщо норми споживання не порушують довгострокову сталість розвитку. Багато хто з нас нераціонально використовує ресурси (згадаємо хоча б споживання енергії). Але ж характер потреб багато в чому залежить від соціальних та культурних факторів. Враховуючи це, приходимо до висновку, що досягнення сталого розвитку вимагає формування методів та цінностей, які не призведуть до несприятливих екологічних наслідків і з якими погодяться всі члени суспільства[3, с. 61].

Для задоволення основних потреб необхідно задіяти весь потенціал розвитку. Сталий розвиток, безумовно, вимагає більш інтенсивного економічного росту в тих місцях, де зазначені потреби не задовольняються. У інших місцях він може відповідати сучасним темпам за умови, що підтримання цього росту відбиває широкі принципи сталості та відсутність експлуатації. Але одного економічного росту недостатньо. Високі рівні виробничої діяльності можуть співіснувати із бідністю та можуть бути загрозою для навколишнього середовища. Тому сталий розвиток вимагає від суспільства задоволення людських потреб шляхом збільшення виробничого потенціалу і забезпечення справедливих можливостей для всіх.

Зростання чисельності населення збільшує навантаження на ресурси і може сповільнити підвищення життєвого рівня в районах, де широко поширені бідність і відсталість. Питання полягає не тільки в абсолютній чисельності населення, але й у просторовому розподілі ресурсів, тому для сталого розвитку необхідне поєднання демографічних змін з еволюцією виробничого потенціалу екосистеми [4].

У суспільства, нажаль, є багато можливостей підірвати спроможність задоволення потреб свого народу, наприклад, завдяки надмірному

використанню ресурсів. Недостатньо спланований та продуманий розвиток може істотно погіршити умови життя населення.

Економічне зростання не має визначених меж, що стосуються чисельності населення або рівня використання ресурсів, і при порушенні яких може відбутися екологічна катастрофа. Граничні ситуації в більшій мірі проявляються у вигляді підвищення витрат і скорочення прибутку, ніж у вигляді раптової втрати якої-небудь ресурсної бази. Краще знання природних закономірностей і розвиток технології можуть сприяти збільшенню гранично припустимого навантаження на еколого-ресурсну базу. Але абсолютні межі використання звичайно існують, і принципи сталого розвитку вимагають, щоб задовго до їх досягнення людство винайшло технологічні можливості для зменшення інтенсивності використання [2, с. 25].

Зрозуміло, що економічне зростання і розвиток призводять до змін у природних екосистемах. Змінюється будь-яка екосистема, де б вона не знаходилася. Якщо говорити про відновлювані ресурси, то вони не будуть виснажені, якщо коефіцієнт використання не перевищує можливості їхнього відновлення та природного приросту. Але так як більшість відновлювальних ресурсів - це частина складної і взаємозалежної екосистеми, то максимальний рівень видобутку ресурсів повинен враховувати наслідки для цієї екосистеми, щоб не підірвати її спроможність до відтворення [3, с. 51].

Що стосується невідновлювальних ресурсів, то їхнє використання зменшує запаси, що будуть знаходитися в розпорядженні майбутніх поколінь. Але це не означає, що не варто користуватися цими ресурсами. У загальному темпи виснаження повинні враховувати дефіцитність ресурсів, наявність технологій, що сприяють їхньому раціональному використанню, і можливість застосування заміників. Так, наприклад, не можна знижувати родючість землі за межі, де її відновлення стане абсолютно нерентабельним. Освоєння мінеральної сировини і палива повинно бути комплексним та проходити в рамках ресурсозбереження з таким розрахунком, щоб не вичерпати їх цілком до появи заміників. Відповідно до вимог концепції сталого розвитку темпи використання невідновлювальних ресурсів повинні стати максимально гнучкими в залежності від конкретних умов [3, с.52].

Ще одним негативним аспектом процесу розвитку є зникнення за рахунок нього природного розмаїття. А зникнення окремих видів рослин та тварин може істотно обмежити вибір для наступних поколінь. Тому сталий розвиток вимагає збереження якомога більшої їх кількості.

Підсумовуючи все вищезазначене, можна сказати, що сталий розвиток передбачає досягнення такого стану, коли наявний рівень використання ресурсів буде повністю задовольняти потреби теперішнього суспільства і, одночасно, не буде позбавляти суспільство майбутнього можливостей їх використання.

Література:

1. Економічна теорія технологічних змін: Навчальний посібник. Бажал Ю.М. – К.: Заповіт, 1996.- 240 с.

2. Програма дій «Порядок денний на 21 століття» / Переклад з англійської: ВГО «Україна. Порядок денний на 21 століття».– К.:Інтелсфера, 2000.– 360 с.

3. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию: Пер. с англ./ Под ред. и с послесл. С.А. Евтеева и Р.А. Перелета/ –М.:Прогресс, 1989.– 376 с.

4. European Foundation: Sustainable Development [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://susdev.eurofound.ie>

1.3. Роль людського ресурсу у формуванні стратегічних конкурентних переваг національних економік

Сучасний стан вітчизняної економіки характеризується тим, що Україна припинила спад виробництва і робить кроки до поступового економічного зростання. Складність і водночас основне завдання подальшого економічного розвитку полягає в наданні йому стійкості. При цьому необхідний постійний аналіз ресурсного потенціалу економічного зростання, а також основних чинників економічного зростання. Одним із таких чинників є людський ресурс. Система управління людськими ресурсами покликана відігравати ключову роль забезпеченні умов конкурентоспроможності та довгострокового розвитку вітчизняних підприємств, установ, організацій з урахуванням регулювання відносин між управляючим та підлеглими. В умовах жорсткої ринкової конкуренції саме якість людських ресурсів визначає конкурентні переваги і забезпечує перспективи розвитку окремих фірм, національних економік і світового господарства в цілому.

Особливості, умови та фактори міжнародної конкурентоспроможності національних економік досліджені у працях як зарубіжних так і вітчизняних вчених. Так, Л. С. Головка [1] досліджує людський капітал як ресурс економічного розвитку, а Р. В. Яковенко [2] розглядає основні проблеми та перспективи розвитку людського капіталу. Л. І. Гальків [3] проаналізував фінансове забезпечення освітнього інтелектуального потенціалу як складової системи людських ресурсів на прикладі України. Ю. С. Гурова [4] проаналізувала процес розвитку людського ресурсу, а також дослідила його зв'язок із міжнародною конкурентоспроможністю країн. В той же час, питання сучасного стану людського ресурсу України, а також визначення напрямів його подальшого розвитку і вдосконалення залишається актуальним в умовах сучасних ринкових відносин і вимагає подальшого ґрунтовного дослідження.

Метою дослідження є з'ясування ролі людського ресурсу у формуванні стратегічних конкурентних переваг національних економік. При цьому мають бути розкриті сутність і походження терміну «людський ресурс», досліджена роль людського капіталу в суспільному виробництві, проаналізовані фактори міжнародної конкурентоспроможності національних економік та з'ясовані місце людського ресурсу в їх системі.

Незважаючи на те, що термін «людський ресурс» запроваджено у економічний категорійний апарат відносно нещодавно, дослідження його як

поняття відбувалось ще в античні часи. Дослідивши під час дисертаційного дослідження концепції розвитку терміну «людський ресурс», Ю. С. Гурова стверджує, що хоча феномен людського ресурсу традиційно був одним з ключових об'єктів наукових досліджень зарубіжних та вітчизняних вчених, сам термін «людський ресурс» дотепер не отримав широкого поширення у науковій термінології, а серед вітчизняних та зарубіжних вчених не існує на сьогодні єдиної думки щодо сутності цього поняття та його співвідношення з рядом інших взаємопов'язаних однопорядкових категорій, таких як «людський капітал», «людський потенціал», «людський розвиток» та ін. Виходячи з цього, вона доводить, що категорія «людський ресурс» відноситься до неологічних понять, які з'являються лише сьогодні на потребу формування категоріального апарату для адекватного відображення сучасних трансформацій, пов'язаних з переходом розвинутих країн світу до постіндустріального суспільства [4, с. 10].

Економіст Джон Коммонс використав термін «людський ресурс» у своїй книзі «Розподіл багатств» (англ. *The Distribution of Wealth*), виданій в 1893 р., але далі науковець його не розвинув. Поняття «людського ресурсу» використовувалось на початку ХХ ст. у тому розумінні, що робітників сприймали як вид капітальних активів. Уперше в сучасному розумінні поняття «людського ресурсу» використав економіст Едвард Бакке під час доповіді у 1958 р. Згідно його теорії людський капітал є основною умовою людського зростання. При цьому людський капітал відрізняється від фізичного за ступенем ліквідності: він не відокремлюється від свого носія – живої особи. Інвестиції ж в людський капітал, на думку Бакке, дають досить значний за обсягом, тривалий за часом, інтегральний за характером економічний і соціальний ефект.

Таким чином, термін «людський ресурс» є відносно новим і використовується для того, щоб підкреслити цінність інтелектуального розвитку населення конкретної держави як одного з ресурсів її розвитку.

Досить тісно в економічній науці пов'язані поняття «людський ресурс» і «людський капітал». У вузькому сенсі однією з форм капіталу є освіта. Людським його назвали тому, що ця форма стає частиною людини, а капіталом є внаслідок того, що є джерелом майбутніх задоволень або майбутніх заробітків, або того й іншого разом. У широкому сенсі людський капітал формується шляхом інвестицій (довгострокових капіталовкладень) в людину у вигляді витрат на освіту і підготовку робочої сили на виробництві, на охорону здоров'я, міграцію і пошук інформації про ціни і доходи [5, с. 42]. Звідси зрозуміло, що реформування економічних засад системи освіти країни, що прагне досягти високого рівня економічного розвитку, сьогодні має спрямовуватися на створення прозорих фінансово-економічних механізмів цільового накопичення та адресного використання коштів, які необхідні для реалізації в повному обсязі конституційних прав громадян на освіту.

За умов формування глобального конкурентного середовища пояснити сучасний зміст і визначальну роль суб'єктивного фактора у забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності країн може інтегральна теорія

людського ресурсу, яка б органічно поєднала в собі такі критерії з новітніх теорій, як базові людські потреби в якості рушійних мотивів трудової активності та вплив на формування трудового менталітету працівника (теорії потреб та когнітивні теорії), природжені й набуті продуктивні здібності та характеристики людини, інвестиції в людський розвиток (теорія людського капіталу) та виокремлювала провідну роль інтелектуального компоненту та здатності особистості до творчої, креативної діяльності. Саме така теорія, на думку Гурової Ю.С., найбільш цілісно та адекватно відображає модернізацію, якої зазнає людина в епоху інтелектуалізації та сайєнтифікації виробництва, з одного боку, як його суб'єкт, а з другого, – як об'єкт та кінцева мета [4, с. 11].

Аналіз джерел економічного зростання в масштабах економіки держави свідчить: 2,1% економічного зростання забезпечується за рахунок підвищення рівня освіти працівників і зростання якості робочої сили, 0,4% зростання за рахунок зростання населення, 0,5% – за рахунок збільшення капіталу [6].

Це свідчить, щосаме якість людських ресурсів визначає конкурентні переваги і забезпечує перспективи розвитку окремих фірм, національних економік і світового господарства в цілому. Тому необхідно визначити роль саме людського капіталу в суспільному виробництві.

Людський капітал як економічний ресурс – не просто сукупність теоретичних та практичних навичок, знань, здібностей, якими володіє конкретна людина або населення країни в цілому. По-перше, це нагромаджений запас теоретичних та практичних навичок, знань, здібностей. До того ж, досить важливою є мета використання такого запасу, а також доцільність його використання людиною в тій або іншій сфері суспільного відтворення. При цьому людський капітал має забезпечувати постійне зростання продуктивності праці кожного конкретного працівника та ефективність виробництва взагалі. Доцільним стає використання запасу теоретичних та практичних навичок, знань, здібностей у вигляді високопродуктивної діяльності, що закономірно призводить до зростання заробітків (доходів) кожного працівника. Збільшення доходів, у свою чергу, мотивує працівника, стимулює, зацікавлює його шляхом вкладень, які можуть стосуватися здоров'я, освіти та ін., за допомогою додаткового доходу, або такого, що кількісно відрізняється від попереднього, працівник отримує можливість збільшити, накопичити новий запас навиків, знань і мотивацій, щоб розвиватися надалі і знову ефективно його застосувати.

Отже, основними особливостями людського капіталу є:

- на сучасному етапі розвитку глобальної економіки саме людський капітал є головною цінністю суспільства і визначальним чинником економічного зростання національних економік;

- процес формування і розвитку людського капіталу вимагає від самої людини і всього суспільства як його носія значних витрат, як матеріальних, так і витрат праці;

- у вигляді сукупності здобутих теоретичних і практичних навиків і здібностей людський капітал стає певним запасом, який можна накопичувати і збільшувати;

- як і інші види капіталу, людський капітал може фізично зношуватися, застарівати, економічно знижуватися або зростати за вартістю, амортизуватися;

- людський капітал відрізняється від фізичного капіталу за ступенем ліквідності;

- незалежно від джерел формування, які можуть бути державними, сімейними, приватними, стану розвитку та значення для національної економіки країни, використання людського капіталу і отримання прямих доходів від його використання безпосередньо контролюється лише самою людиною;

- людський капітал неможливо відокремити від живої людської особи.

В сучасній економічній літературі існує декілька підходів до класифікації видів людського капіталу. Людський капітал можна класифікувати за елементами витрат, інвестицій в людський капітал. Наприклад, Г. В. Борисов виділяє такі його складові і, відповідно, види людського капіталу: капітал освіти, капітал здоров'я і капітал культури [7].

З погляду характеру сприяння економічному добробуту суспільства, науковці розрізняють споживчий і продуктивний людський капітал. Споживчий капітал створює потік послуг, що споживаються безпосередньо, і, таким чином, сприяє суспільній корисності. Це може бути творча і освітня діяльність. Результат такої діяльності виражається в наданні споживачеві таких споживчих послуг, які призводять до появи нових способів, задоволення потреб або підвищення ефективності існуючих способів їх задоволення. Продуктивний капітал створює потік послуг, споживання яких сприяє суспільній корисності. В даному випадку йдеться про наукову і освітню діяльність, що має безпосереднє практичне застосування саме у виробництві (створення засобів виробництва, технологій, виробничих послуг і продуктів).

Таким чином, з метою розвитку людського ресурсу національних економік та підвищення його потенціалу, необхідним стає інвестування в інтелектуальний розвиток населення держави. Інвестиціями в людський капітал є будь-який захід, спрямований підвищення продуктивності праці. До інвестицій в людський капітал належать витрати на підтримку та охорону здоров'я, на здобуття загальної і спеціальної освіти; витрати, пов'язані з пошуком роботи, професійною підготовкою на виробництві, підвищенням або зміною кваліфікації, професійним розвитком і професійним навчанням, міграцією, народженням і вихованням дітей, пошуком економічно значущої інформації про ціни і заробітки.

Економісти виокремлюють такі види інвестицій в людський капітал: витрати на освіту, включаючи загальну і спеціальну, формальну й неформальну, підготовку за місцем роботи; витрати на охорону здоров'я, що складаються з витрат на профілактику захворювань, медичне обслуговування, дієтичне харчування, поліпшення житлових умов; витрати на мобільність, завдяки яким працівники мігрують з місць з низькою продуктивністю.

Для аналізу ступеня значущості інтелектуального розвитку населення держави, а також розподілу витрат на вищу освіту в Україні, проаналізуємо

дані за 2008-2013 рр. щодо кількості студентів вищих навчальних закладів України за рівнями акредитації та формами фінансування (табл. 1).

Таблиця 1 – Розподіл студентів ВНЗ України за рівнями акредитації та джерелами фінансування у 2008/09-2012/2013 н.р.

Навчальний рік	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13
Чисельність студентів у ВНЗ, осіб					
I – II рівнів акредитації	399332	354226	361453	356768	345235
III – IV рівнів акредитації	2364541	2245200	2129835	1954789	1824906
I – IV рівнів акредитації	2763873	2599426	2491288	2311557	2170141
Питома вага студентів, які навчались за рахунок державного бюджету, %					
I – II рівнів акредитації	37,0	37,3	36,0	36,0	36,4
III – IV рівнів акредитації	35,0	36,5	38,3	39,8	42,1
I – IV рівнів акредитації	35,3	36,7	38,0	39,2	41,2
Питома вага студентів, які навчались за рахунок місцевих бюджетів, %					
I – II рівнів акредитації	18,3	21,7	22,0	22,3	22,6
III – IV рівнів акредитації	0,9	1,0	1,0	0,9	1,0
I – IV рівнів акредитації	3,4	3,8	4,0	4,2	4,4
Питома вага студентів, які навчались за рахунок коштів фізичних осіб, %					
I – II рівнів акредитації	44,6	40,9	41,9	41,6	40,9
III – IV рівнів акредитації	63,5	62,1	60,3	58,8	56,6
I – IV рівнів акредитації	60,8	59,2	57,7	56,2	54,1
Питома вага студентів, які навчались за рахунок центральних органів виконавчої влади, юридичних осіб, %					
I – II рівнів акредитації	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
III – IV рівнів акредитації	0,6	0,4	0,4	0,5	0,3
I – IV рівнів акредитації	0,5	0,3	0,3	0,4	0,3

Джерело: складено на основі [8]

Згідно даних таблиці, впродовж 2008-2013рр. на тлі відносно рівномірного зменшення чисельності студентів навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, у навчальних закладах I-II рівнів акредитації цей же показник скорочується менш рівномірно й більш повільно. При цьому, середній показник студентів, які навчаються за кошти фізичних осіб, становить 3,96%, у тому числі у навчальних закладах I-II рівнів акредитації – 21,35%, III-IV рівнів акредитації – на 0,96%. Середнє скорочення кількості ж таких студентів склало 126,6 тис. осіб, або 8,6%, у тому числі у навчальних закладах I-II рівнів акредитації – 9,2 тис. осіб, або 5,6%, III-IV рівнів акредитації – 117,1 тис. осіб, або 8,9%. Незважаючи на виявлені позитивні тенденції, значна частина коштів недержавного сектора на рівні домогосподарств – понад 75% – витрачається саме для забезпечення першого етапу вищої освіти. Інвестування в систему вищої освіти знаходиться ще на досить низькому рівні.

Отже, сьогодні першочерговим завданням розвитку людського ресурсу вітчизняної економіки є інвестування у систему вищої освіти країни. Так, Л. І. Гальків наголошує, що в нашій країні слід нарощувати обсяги інвестування освітньої складової інтелектуального потенціалу людських ресурсів, ширше використовуючи альтернативні джерела, підвищувати

ефективність процесів концентрації й використання фінансових ресурсів у бюджеті та позабюджетних фондах. Важлива роль у зв'язку з цим належить податковому механізму мобілізації коштів до державного та місцевих бюджетів, який, впливаючи на економічну поведінку суб'єктів господарювання, повинен сприяти зростанню соціальної відповідальності бізнес-середовища та одночасно забезпечувати суспільно-необхідні потреби соціуму, не стримуючи економічну активність [3].

Інтелектуалізація населення країни в сучасних умовах розвитку глобальної економіки стає беззаперечним фактором підвищення конкурентоспроможності національних економік. Відповідно до нещодавно опублікованого дослідження Всесвітнього економічного форуму, Україна за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2015-2016 посіла 79-е місце серед 140 країн світу, втративши за рік три позиції (у попередньому рейтингу займала 76-у позицію). Динаміка змін позицій України в рейтингу за Індексом глобальної конкурентоспроможності відображена в табл. 2.

Індекс глобальної конкурентоспроможності складається з більш ніж 100 змінних, які становлять 3 основні групи субіндексів: «Основні вимоги», «Підсилювачі продуктивності» та «Інновації та фактори вдосконалення».

Згідно з даними дослідження, Україна найбільше втратила позицій за показниками, які характеризують розвиток інфраструктури, макроекономічне середовище та розвиток фінансового ринку країни. За деякими позиціями країна «очолює» списки з кінця, зокрема, за міцністю банків нам присвоєно 140 місце зі 140 країн світу; за регулюванням фондових бірж –135, за інфляційними змінами –134.

Таблиця 2 – Динаміка змін позицій України в рейтингу за Індексом глобальної конкурентоспроможності

2010-2011 (з 139 країн)	2011-2012 (з 142 країн)	2012-2013 (з 144 країн)	2013-2014 (з 148 країн)	2014-2015 (з 144 країн)	2015-2016 (з 140 країн)
89	82	73	84	76	79

Джерело: складено на основі [9]

За оцінками експертів, найбільш проблемними факторами для ведення бізнесу у нашій країні визначено (в порядку зменшення): корупцію, ускладнений доступ до фінансів, інфляцію, політичну нестабільність, високі податкові ставки, неефективну державну бюрократію, складність податкового законодавства, регулювання валютного ринку, часту зміну урядів, обмежувальне регулювання ринку праці, недостатню здатність до інновацій, невідповідну якість інфраструктури, злочинність та крадіжки, низьку якість охорони здоров'я, недостатню освіченість і погану етику робочої сили [9].

На сучасному етапі функціонування глобальної економічної системи на постіндустріальних засадах економічне зростання окремих країн та їх міжнародна конкурентоспроможність визначальною мірою обумовлюються інтелектуалізацією виробництва. На думку Ю. С. Гурової, в сучасному глобальному середовищі конкурентоспроможними можуть бути лише ті

країни, які спроможні забезпечити високі якісні кондиції національного людського ресурсу через створення сприятливих умов для всебічного, творчого розвитку людини на основі масштабних інвестицій в людський капітал та інтелектуальну «насиченість» масових професій. Дану тезу дисертант підтверджує, зокрема, рейтингами глобальної конкурентоспроможності країн ВЕФ, згідно яких лідируючі позиції за загальним індексом конкурентоспроможності утримують ті держави, котрим належать і провідні місця у рейтингу індексу людського розвитку (рис.1).

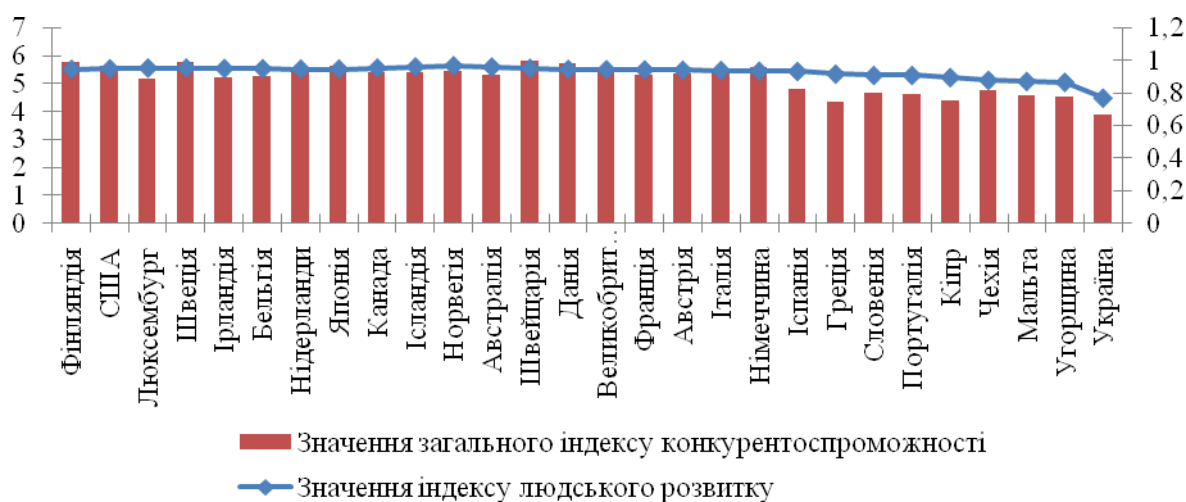

Рисунок 1 – Показники загального індексу конкурентоспроможності та індексу людського розвитку держав ОЕСР

Джерело: складено на основі [4, с. 12]

Аналіз показників 28 країн доводить те, що індекс людського розвитку безпосередньо пов'язаний із значенням загального індексу конкурентоспроможності національної економіки. Сучасні вимоги конкурентної боротьби держав в умовах процесу глобалізації світової економіки, створюють жорсткі умови для рівня якості соціальної сфери в рамках окремих держав. У цьому конкурентному змаганні лідирують нації не тільки з високо розвиненою економікою, але, в першу чергу, з високим рівнем розвитку власного людського потенціалу. Тому власне людський ресурс можна виокремити в якості самостійного, ключового фактору забезпечення високого конкурентного статусу держав.

Важливо також підкреслити, що саме у площині інтелектуалізації виробництва формуються ключові фактори забезпечення міжнародної конкурентоспроможності національних економік. Це зумовлено такими чинниками: перетворення інформації в один з найважливіших факторів виробництва, розширення можливостей її швидкої передачі з нівелюванням асиметрії розвитку інформаційного ресурсу в межах світового господарства, ключова роль технологічних інновацій та засобів нагромадження й обробки інформації у створенні якісно нових товарів та послуг для задоволення зростаючих матеріальних та духовних потреб людини та ін. [4, с. 13]

Не дивлячись на те, що поняття «людський ресурс» у сучасній економічній термінології є неологізмом і не існує однозначного визначення даного терміну, людський ресурс кожної країни сьогодні є невід'ємною складовою як процесу зростання виробництва, так і розвитку економіки країни в цілому. Роль людського капіталу в суспільному виробництві є двозначною: людина розглядається в рамках виробничої системи як важливий елемент процесу виробництва і управління, а також як головний суб'єкт управління, тобто особа з потребами, мотивами, цінностями, відносинами. Інвестування в розвиток людського капіталу і людського ресурсу має стати обов'язковою частиною розвитку національної економіки України. Рівень розвитку людського ресурсу країни сьогодні є одним із визначальних факторів формування її конкурентоспроможності на світовій економічній арені.

Література:

1. Головка Л.С. Людський капітал як ресурс економічного розвитку / Л. С. Головка // Економічний нобелівський вісник. 2014. – № 1(7). – С. 122-127.
2. Яковенко Р. В. Людський капітал та людський потенціал / Р. В. Яковенко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2013. – Вип. 24. – С. 186-193.
3. Гальків Л. І. Фінансове забезпечення освітньої складової інтелектуального потенціалу людських ресурсів України [Електронний ресурс] / Л. І. Гальків // Ефективна економіка. – 2014. – № 2. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2728>.
4. Гурова Ю.С. Розвиток людського ресурсу і міжнародна конкурентоспроможність країн. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 08.05.01 «світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Ю.С. Гурова. – К., 2006. – 27 с.
5. Интеллектуальный капитал // Мировая экономика и международные отношения. – М., 1998. – № 11. – С. 42-49.
6. Соціальна захищеність населення України / О. Ф. Новикова, О. Г. Осауленко, І. В. Калачева та ін.. – Донецьк; Київ : ІЕП НАН України, Держкомстат України, 2001. – 360 с.
7. Борисов Г. В. Человеческий капитал фирмы / Г. В. Борисов // Вестник С.-Петербург. ун-та. – СПб., 1999. – Сер. 5, экономика. – С. 32-38.
8. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України: Статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – К., 2013. – 188 с.
9. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2015-2016 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://edclub.com.ua/analityka/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-0>, вільний.

1.4. Рівень та якість життя населення: теоретичні підходи

Дослідження рівня життя населення є завжди актуальною темою,

оскільки стосується безпосередньо основних пріоритетів суспільного розвитку людської цивілізації. Рівень життя населення як соціально-економічна категорія являє собою рівень і ступінь задоволення потреб людей у матеріальних благах, побутових і культурних послугах. Тому аналіз життєвого рівня населення дає можливість визначити основні напрямки вдосконалення соціально-економічної політики держави.

На сучасному етапі розвитку економіки України проблеми рівня життя населення і фактори, що визначають його динаміку стають дуже важливими. Від їхнього вирішення багато в чому залежить спрямованість і темпи подальших перетворень у країні й у кінцевому рахунку політична, а отже, й економічна стабільності в суспільстві. Вирішення цих проблем вимагає чіткої політики, виробленої державою, центральним моментом якої була б людина, її добробут, фізичне і соціальне здоров'я. Саме тому всі перетворення, що так чи інакше можуть спричинити зміни рівня життя, викликають великий інтерес у найрізноманітніших шарів населення.

Перехід до ринкових відносин вносить значні корективи в регулювання доходів, що у першу чергу визначають добробут людей. Насамперед зменшилася роль держави в цій області, розширилася самостійність регіонів і підприємств, а також підвищилася значущість ринкових регуляторів.

Рівень життя – багатогранне явище, що залежить від безлічі різноманітних причин, починаючи від території, де проживає населення, тобто географічних факторів, і закінчуючи загальною соціально-економічною й екологічною ситуацією, а також станом політичних справ у країні. Життєвий рівень населення залежить, з одного боку, від способу виробництва, який характеризується відносинами власності, рівнем розвитку матеріальної бази суспільства, сфери послуг та суспільною продуктивністю праці, а з іншого – від способу життя, що визначається загальними проявами життєдіяльності людини, а саме величиною потреб у різних життєвих благах та можливістю їх задоволення, виходячи з пропозиції товарів та послуг на ринку та реальних доходів населення. Отже, на рівень життя населення впливає ряд економічних, соціальних, політичних, культурних, інноваційних, екологічних та інших факторів.

Поняття рівня життя населення містить три ключові аспекти: добробут населення, рівень людського розвитку та нагромадження людського капіталу [1].

До показників рівня життя населення, що мають пряме відношення до організації оплати праці і встановленню її мінімальних розмірів, відносяться такі поняття, як продовольчий і споживчий кошики, прожитковий мінімум, бюджет прожиткового мінімуму. Продовольчий кошик – це набір продуктів харчування однієї людини на місяць, розрахований на основі мінімальних норм споживання продуктів, що відповідають фізичним потребам людини, калорійності, змісту основних харчових речовин і забезпечують дотримання традиційних навичок організації харчування. Показники прожиткового мінімуму і бюджету прожиткового мінімуму використовуються державою як інструменти соціальної політики. Зокрема, за допомогою цих показників

відбувається оцінка рівня життя населення (визначаються частки населення з бюджетами нижче, рівними і більшими, ніж бюджет прожиткового мінімуму).

Для аналізу й оцінки рівня життя використовують різні показники, такі як величина валового і внутрішнього продукту, національного доходу і реального доходу на душу населення, забезпеченість житлом, величина товарообігу й обсяг послуг на душу населення й ін. Про рівень життя побічно свідчать також показники народжуваності і смертності населення, середньої тривалості життя.

Основним індикатором показника рівня задоволення життєвих потреб є показник виробництва в національній економіці, споживання та співвідношення між ними. Вартість мінімального продовольчого кошика визначається як номінальна вартість найбільш життєво необхідно наборів продовольчих товарів на певну дату. Зростання рівня цін призводить до зростання вартості мінімального продовольчого кошика і водночас призводить до зменшення рівня задоволення потреб населення, за умови, що доходи не зростатимуть в кратному розмірі відповідно до зростання рівня споживчих цін.

В останні роки, як видно зі статистичних даних, вартість життя в Україні має тенденцію до зростання, що зумовлено зростання рівня споживчих цін. Основними причинами цього процесу можна вважати зростання цін на енергоносії, що значно підвищило середній рівень цін в усіх галузях промисловості.

Також до однієї з головних причин інфляційних процесів в останній час необхідно віднести недосконалу політику минулого уряду у бюджетній сфері, яка мала чітко виражений меркантильний характер.

Важливим показником рівня життя населення в Україні є показник споживчого попиту, що безпосередньо визначає інтенсивність процесів споживання.

Фактично категорія соціально-економічного становища населення охоплює соціальний, економічний та демографічний аспекти життєвого рівня. Представлена структура її індикаторів відбиває підвищення значущості соціальних аспектів у механізмі реалізації державної політики України в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки. Наступним кроком побудови загального механізму дослідження соціально-економічного становища населення має стати обґрунтування системи відповідних статистичних індикаторів, виходячи з критерію наявної інформаційної бази та практичного застосування саме до регіональних порівнянь життєвого рівня населення України.

В світі питання нормативної регламентації рівня життя населення є досить проблемним, оскільки не існує чітко визначеної розробленої універсальної правової бази. Єдиним джерелом регулювання дотримання прав та свобод людини є міжнародні угоди, договори та конвенції і хартії. На сьогодні найбільш суттєвим нормативним документом в даному відношенні є «Конвенція ООН з прав людини». Всі інші аспекти захисту прав і свобод регламентуються на основі двосторонніх та багатосторонніх домовленостей

між країнами.

В Україні основними нормативними джерелами регулювання рівня життя та соціального захисту населення є ряд законодавчих актів, кодексів та інших нормативних документів

Індекс якості життя - комплексний показник, який характеризує рівень суспільного розвитку, якого досягла країна. Він розраховується по визначених критеріях за 100-бальною шкалою.

Вартість життя населення безпосередньо пов'язана з такими поняттями як: індекс споживчих цін; споживчий кошик; вартість мінімального продовольчого кошика [2].

Індекс споживчих цін характеризує рівень інфляції в країні. Ці показники здаються на перший погляд тотожними. Однак не всяке зростання цін є показником інфляції. Ціни можуть підвищуватися внаслідок поліпшення якості продукції чи погіршення умов видобутку паливно-сировинних ресурсів. У цьому випадку це буде неінфляційне зростання цін.

Зростання рівня цін призводить до зростання вартості мінімального продовольчого кошика і водночас призводить до зменшення рівня задоволення потреб населення, за умови, що доходи не зростатимуть в кратному розмірі відповідно до зростання рівня споживчих цін.

Споживчий попит це в цілому величина, яка характеризується бажанням та можливістю населення купувати певні товари на певному ринку, в певний момент часу і за визначену ціну.

Розуміння споживчого попиту на товар, що виникає внаслідок його застосування задля різних цілей, та сукупної пропозиції товару, що володіє декількома джерелами виробництва, не становить великих труднощів, оскільки кілька партій товару, що вимагаються для різних цілей чи постачаються з різних джерел, можуть бути складені разом за схемою додавання попиту багатих, середніх і бідних шарів на один і той же товар.

При зростанні споживчого попиту відбувається зростання споживчих цін, що в свою чергу впливає на зменшення рівня задоволення життєвих потреб. Однак в деяких секторах економіки головним регулятором споживчого попиту є ціни, особливо для товарів тривалого користування не первинної необхідності, коли їх придбання може біти відкладеним у часі. Тоді рівень цін впливатиме на рівень задоволення споживчого попиту на ці товари.

Як відомо, від рівня розвитку продуктивних сил – факторів, які забезпечують потреби людей, створюють матеріальні й духовні блага і визначають зростання продуктивності суспільної праці, – залежать виробництво товарів та послуг, їхня якість, оплата праці.

З точки зору прагнення України до європейського простору доцільним є проведення аналізу державних ініціатив щодо формування регіонального розвитку розвинених країн ЄС, визначення основних засад їх формування та інструментів реалізації регіональної політики, спрямованих на вирішення конкретних проблем розвитку регіонів.

Важливо, що при оцінці іноземного досвіду та можливості його адаптації, у даному випадку до умов України, брати до уваги не стільки

конкретні деталі, наприклад, податкові схеми, критерії вирівнювання, підходи до ідентифікації проблемних зон, які в кожній країні визначаються індивідуально, скільки його загальна ідеологічна платформа. Тому закордонний досвід, на нашу думку, і становить величезний інтерес, дозволяючи уникнути чисельних помилок [3].

Однією з найбільш складних проблем регіонального розвитку залишається низький рівень життя населення та поглиблення регіональної диференціації їх доходів. Міжрегіональне співставлення рівнів життя населення є складним завданням соціально-економічного виміру. Сучасна статистична наука володіє певними підходами та системою показників, що дозволяють здійснити оцінку просторової диференціації рівня життя населення України. Це грошові доходи населення (в тому числі заробітна плата), показники реального споживання, забезпеченості житлом, зайнятості, здоров'я, демографічні показники та інші.

Прожитковий мінімум є по суті порогом бідності, при якій неможливо у наслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству у конкретний період часу. Межею бідності є рівень доходу, нижче якого неможливе задоволення основних потреб людини. Вона встановлюється як частка прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць. Виділяється і крайня форма бідності, що за стандартами цивілізації порівнюється з межею виживання.

Отже, рівень життя – це сукупність умов життя населення країни, що відповідають досягнутому нею рівню соціально-економічного розвитку. Він визначається багатьма показниками, першорядне значення серед яких належить обсягу доходів і рівню їх диференціації.

Для України в сучасних умовах розвитку потрібні значні зміни у сфері соціального захисту населення, тому що соціальний захист є основним завданням соціальної політики держави і ставить за мету забезпечення добробуту та прав і гарантій людини у сфері рівня і якості життя [4]. Адже сьогодні в Україні поглиблюється соціальне розшарування, яке призводить до розбалансування можливостей задоволення основних соціальних потреб населення. Досі продовжують залишатися низьким рівень та якість життя. Система соціального захисту та соціальної політики в країні цілком ще не задовольняє життєві потреби населення. Проблеми у сфері соціального захисту населення ще залишаються і вирішення їх відкладається на невизначений термін. На сьогодні основною проблемою в Україні є і залишається проблема подолання бідності, тому що більша частина працюючого населення країни є дуже низький рівень доходів, який є найважливішим показником добробуту. Висока диференціація умов і рівня життя українського населення, нерівномірність розвитку регіонів, поширення масштабів безробіття, а також вплив світової фінансової кризи стримують динаміку соціально-економічного зростання країни та підсилюють соціальне напруження [4]. Тому сьогодні зміни розвитку сучасного українського суспільства вимагають позитивних зрушень у розвитку національної економіки та пошуку ефективних методів підвищення рівня та якості життя

населення. За цих умов необхідна реалізація виваженої державної соціальної політики, яка повинна забезпечувати соціально-економічне зростання країни та сприяти впровадженню нових методів, норм та державних стандартів рівня і якості життя для всього українського населення.

Однією з найбільш складних проблем регіонального розвитку залишається низький рівень життя населення та поглиблення регіональної диференціації їх доходів. Міжрегіональне співставлення рівнів життя населення є складним завданням соціально-економічного виміру. Сучасна статистична наука володіє певними підходами та системою показників, що дозволяють здійснити оцінку просторової диференціації рівня життя населення України. Це грошові доходи населення (в тому числі заробітна плата), показники реального споживання, забезпеченості житлом, зайнятості, здоров'я, демографічні показники та інші.

Оскільки в умовах переходу економіки країни до ринкових відносин поширені натуральні розрахунки та незареєстрована економічна діяльність, населення схильне приховувати свої доходи, реальний стан матеріальної забезпеченості населення та його диференціацію за рівнем добробуту більш точно характеризують показники витрат, ніж доходів. Разом з тим, показник середньомісячної заробітної плати є одним з показників, за яким звітують всі суб'єкти господарської діяльності і який підлягає обліку та розраховується державними органами статистики.

Розподіл регіонів за групами з інтервалом 25 процентних пунктів відносно до середньо державного рівня свідчить, що більше ніж 150 % середньомісячної заробітної плати в цілому по країні має тільки 1 регіон, від 125 до 150 % – 2, від 100 до 125 % – 6, від 75 до 100 % – 10, від 50 до 75 % – 8 регіонів. Таким чином, розподіл регіонів має значну асиметрію: вищий за загальноукраїнський рівень заробітної плати мають 9 регіонів, нижчий – в 2 рази більше – 18 регіонів. Групу лідерів складають промислово розвинені регіони, групу «аутсайдерів» - області, що мають аграрну спеціалізацію [5].

Державною службою статистики України розроблена методика та розраховані інтегральні показники, що характеризують рівень та соціально-економічні умови життя населення регіонів. Запропонована методика передбачає побудову інтегрального композиційного індексу, виходячи з 11 блоків показників (всього 25 показників), кожний з яких характеризує один з аспектів досягнутого рівня та тенденцій розвитку потенціалу населення регіону:

- 1) населення;
- 2) рівень життя;
- 3) соціальна сфера;
- 4) споживчий ринок товарів та послуг;
- 5) ринок праці;
- 6) промислове виробництво;
- 7) сільськогосподарське виробництво;
- 8) забезпеченість населення житлом;
- 9) забезпеченість населення засобами транспорту та зв'язку;

10) рівень злочинності;

11) стан довкілля.

Ідея оцінки соціально-економічного розвитку регіонів підпорядковується концепції сталого розвитку, згідно з якою основною метою економічної діяльності є не нарощування обсягів виробництва, а забезпечення високого рівня життя населення при належному захисті і збереженні навколишнього середовища.

Наведені дані свідчать, що високі показники розвитку реального сектору в окремих регіонах ще не є запорукою високого рейтингу областей щодо інтегрального показника соціально-економічного розвитку регіонів. Так, до першої п'ятірки регіонів з найвищим композиційним показником рівня та соціально-економічних умов життя населення входять м. Київ, Запорізька, Київська, Волинська та Полтавська області. Серед регіонів, що мають найнижчий рівень зазначеного показника Луганська, Донецька, Миколаївська, Кіровоградська області, тобто промислово розвинені регіони, високі показники розвитку економіки яких нівельовані низькими показниками стану довкілля, здоров'я людей, забезпеченості засобами зв'язку, народжуваності та інші.

Сучасна держава може стійко розвиватися тільки за умови, якщо її економічна політика спрямована на поліпшення рівня і якості життя громадян, розширення їх можливостей формувати власне майбутнє. Для цього необхідно не тільки збільшувати доходи населення, а й поліпшувати багато інших компонент рівня і якості життя населення: створювати реальну рівність для здобуття освіти і працевлаштування; забезпечувати рівні можливості для чоловіків та жінок; високий рівень медичного обслуговування; якісне харчування й ін. До цього також необхідно додати чистоту і сталість навколишнього середовища, в якому живе людина. Основним показником, який офіційно використовується фахівцями ООН для зіставлення оцінки рівня і якості життя населення в різних країнах світу, є індекс людського розвитку (ІЛР). Він являє собою інтегральну оцінку трьох складових компонент, що характеризують довголіття, рівень освіти і доходів населення країн світу.

Як відомо, від рівня розвитку продуктивних сил – факторів, які забезпечують потреби людей, створюють матеріальні й духовні блага і визначають зростання продуктивності суспільної праці, – залежать виробництво товарів та послуг, їхня якість, оплата праці.

Рівень життя населення як соціально-економічна категорія являє собою рівень і ступінь задоволення потреб людей у матеріальних благах, побутових і культурних послугах. Тому аналіз життєвого рівня населення дає можливість визначити основні напрямки вдосконалення соціально-економічної політики держави.

На сучасному етапі розвитку економіки України проблеми рівня життя населення і фактори, що визначають його динаміку стають дуже важливими. Від їхнього вирішення багато в чому залежить спрямованість і темпи подальших перетворень у країні й у кінцевому рахунку політична, а отже, й економічна стабільність в суспільстві. Вирішення цих проблем вимагає чіткої

політики, виробленої державою, центральним моментом якої була б людина, її добробут, фізичне і соціальне здоров'я. Саме тому всі перетворення, що так чи інакше можуть спричинити зміни рівня життя, викликають великий інтерес у найрізноманітніших шарів населення.

Література:

1. Івашків В.О. Теоретико-методологічні підходи до визначення рівня життя населення та індикаторів його виміру [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ql5Z7qmZmxQJ:ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/22869/1/43-296-300.pdf+&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>

2. Чечель О.М. базові критерії добробуту населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:m9A-C-dQNGUJ:www.investplan.com.ua/pdf/1_2011/23.pdf+&cd=9&hl=ru&ct=clnk&gl=ua

3. Ярошенко І.В. Світовий та вітчизняний досвід підтримки проблемних регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:k79F6nJI6RsJ:www.business-inform.net/pdf/2014/10_0/79_86.pdf+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua

4. Попова Т.Л. Рівень та якість життя населення України як показник дієвості соціальної державної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:2dJ08YepO1YJ:www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Popova.pdf+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>

5. Методологія статистичного забезпечення розвитку регіону: монографія // за заг. ред. канд. економ. наук, професора А.З. Підгорного – Одеса: Атлант, 2012. – 303 с.

1.5. Прямі іноземні інвестиції та модернізація економіки

Актуальність досліджуваної теми зумовлена тим фактом, що сучасний етап економічного розвитку України характеризується залежністю останнього від зовнішньоекономічної кон'юнктури. Дана залежність впливає на структуру національної промисловості, державних фінансів і платіжного балансу, і, як її наслідок, залишається обмеженими можливості автономного розвитку національно ризику. В зв'язку з цим стає усвідомленою потреба зміни моделі економічного розвитку та проведення модернізації на інноваційній основі промислових підприємств і господарського комплексу економіки України загалом як основи підвищення конкурентоспроможності економіки країни.

Важливим фактором є те, що проведення модернізації неможливе без залучення довгострокових іноземних ресурсів, які є важливим параметром процесу розширеного відтворення, структурної перебудови та стійкою основою довгострокового розвитку економіки.

Метою дослідження є глибоке, всебічне вивчення та проведення

аналізу прямих іноземних інвестицій, визначення чинників, що впливають на інвестиційну діяльність, а також виявлення тенденцій їх зміни, систематизація основних напрямків впливу прямих іноземних інвестицій на модернізацію економіки держави.

На сучасному етапі становлення вітчизняної економіки від ефективності і масштабів залучення прямих іноземних інвестицій залежить стан національного виробництва, рівень технологічного розвитку, структурна перебудова національно господарства.

Трансформація економіки України свідчить про те, що країна не користується в повному обсязі перевагами міжнародного ринку капіталів і залишається з обмеженими обсягами залученого та вкладеного капіталу за кордон. Тому, виявлення факторів, що впливають на інвестиційний процес та вивчення процесу безпосереднього впливу іноземних інвестицій на стабілізацію національної економіки належить до актуальних завдань сучасної вітчизняної економічної науки. Саме по собі питання пошуку інвестиційних джерел в економіку України є також досить актуальним, у зв'язку з чим зусилля багатьох учених-економістів спрямовані на удосконалення методів та інструментів їх пошуку, характеру впливу їх на економічний розвиток країни.

Значний внесок із вирішення проблем забезпечення економічного розвитку за рахунок активізації інвестицій, постановки завдань інвестиційної політики та державного регулювання інвестиційної діяльності мають такі вітчизняні вчені: Б.Губський [1], В. Геєць [2], Ю.Гончаров, А.Гальчинський [3], С.Гуткевич, Я.Жаліло, М.Денисенко [4], В.Мартиненко, Т.Майорова, А.Музиченко, Пересада [5], С.Покропивний [6], В.Федоренко. Питання модернізації економіки України за сучасних економічних умов розглядаються вітчизняними науковцями – О.Біликом, Л.Горкіною, Л.Гриценко [7], Л.Федуловою та ін. Незважаючи на значну кількість досліджень та наукових праць із зазначених проблем, залишається актуальним пріоритетів інвестиційної політики країни при проведенні модернізації економіки.

На сучасному етапі розвитку світової економіки стійке зростання високотехнологічного виробництва вважають ключовим чинником конкурентоспроможності національних економік [8]. Остання світова фінансово-економічна криза у 2008 році підтвердила цю тезу, оскільки саме економіки з потужним високотехнологічним виробництвом виявились стійкішими в умовах кризи. Розвинені країни світу вже давно й успішно здійснюють модернізацію національних економік, що насамперед передбачає перехід до енерго-, матеріало- та працевозаощаджуючих технологій, тобто до максимально ефективного використання всіх видів економічних ресурсів. Інвестиції в ринкових умовах є вирішальною умовою і важливим чинником планування розвитку виробничої, комерційної та інноваційної діяльності. Світова економіка рухається у напрямі розвитку національних інноваційних систем, удосконалення структури економіки, підвищення якості відтворюваного багатства, прискорення темпів

накопичення високоінтелектуального людського капіталу, розширення високотехнологічних форм відтворення основного капіталу шляхом прискорення інновацій, головним інструментом яких стає нова інноваційно-інвестиційна політика, яку сьогодні почали активно застосовувати всі розвинені країни світу.

Під модернізацією зазвичай розуміють вдосконалення для відповідності сучасним вимогам. Модернізація економіки означає структурні, технологічні, інституціональні зміни в національній економіці, що спрямовані на підвищення її конкурентоспроможності та забезпечення розвитку в довгостроковій перспективі [9 с. 70; 3].

Питання модернізації вітчизняної економіки привертає увагу дослідників вже давно. Вона була предметом дослідження вчених-економістів (П.П.Мигулін, М.І. Туган- Барановський, В.Вітчевський та ін.). Важливим теоретико- методологічним підґрунтям для з'ясування ролі та місця іноземного капіталу в модернізаційних процесах стали наукові розробки сучасних дослідників (Т.І.Дерев'янкін, І.В.Довжук, В.М.Литвин, П.І.Лященко, О.О.Нестеренко, П.Ф.Рябченко та ін.). Однак взагалі і в цілому проблема іноземних капіталів в аспекті їх ролі у формуванні індустріального обличчя вітчизняної економіки залишається розробленою недостатньо.

Модернізація економіки насамперед пов'язана з такими інвестиціями, які забезпечують з меншими питомими капітальними витратами значні обсяги введення потужностей для виробництва існуючої продукції, що має потенційно великі ринки збуту, або створення виробництв для випуску принципово нової продукції з великим потенціалом обсягів її продажу. Ці капіталовкладення в економіку створюють нові її сфери, розвиток яких разом з попитом на трудові, виробничі та матеріальні ресурси, виявляється свого роду рушійною силою для всіх інших промислових виробництв і визначаються як інвестиції розвитку. Однак, оснащення промислового виробництва новою технікою та технологіями, особливо отриманими в результаті проведення власних фундаментальних та прикладних наукових досліджень, вимагають мобілізації значного інвестиційного ресурсу. Адже лише мобілізація внутрішнього інвестиційного ресурсу та широке залучення зовнішніх інвестицій можуть забезпечити здійснення модернізаційних перетворень.

Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) на сучасному етапі економічного розвитку є одним з джерел модернізації, яка полягає в оновленні технологічної бази всіх ключових галузей економіки.

Прямі іноземні інвестиції сприяють впровадженню технологічних нововведень, забезпечуючи зростання науково-технічного потенціалу, та стимулюють економічний розвиток, даючи змогу здійснювати структурну перебудову і модернізацію господарства в умовах сучасного глобалізованого економічного простору. Водночас, хоча іноземний капітал і може на певний час стати відчутним фактором піднесення економіки, необхідно враховувати і його можливі негативні наслідки, в першу чергу, з погляду перспектив національної конкурентоспроможності. Також прямі іноземні інвестиції

відіграють значну роль в підвищенні технічного прогресу в країні розміщення іноземних інвестицій.

Останніми роками актуальним постало питання залучення зовнішнього іноземного капіталу економіку країни. Іноземні інвестиції вважаються однією з найважливіших умов стабілізації і економічного зростання країни. Це було пов'язано насамперед про те, що фінансові ресурси фірм обмежені, а в умовах дійсності країни покрити їхній недолік шляхом залучення додаткового національного капіталу (різних кредитів, позик тощо) дуже складно за низкою об'єктивних і суб'єктивних причин, як-от висока норма прибутку на вкладений капітал, високий рівень оподаткування нафтопереробки і т.д.

Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) здійснюють позитивний вплив на економічний розвиток країни, підвищуючи загальну продуктивність факторів виробництва, а якщо говорити більш узагальнено, ефективність використання ресурсів в економіці країни-реципієнта. Це відбувається за трьома каналами: завдяки тісному зв'язку, що існує між ПІІ та зовнішньоторговельними потоками, за допомогою перетікання з однієї сфери економіки в інші і завдяки іншим видам зовнішньої дії на діловий сектор країни-реципієнта, а також через їх безпосередній вплив на структурні чинники, характерні для даної країни-реципієнта.

Якщо ПІІ позитивно впливають на економічне зростання, а значить і на рівень життя населення. Залучені прямі іноземні інвестиції допомагають створювати нові робочі місця в країні-реципієнті, що безпосередньо впливає на зайнятість населення та знижує рівень безробіття. Також треба відмітити важливість ПІІ саме для розвитку та модернізації реального сектору національної економіки, бо лише прямі іноземні інвестиції є джерелом структурних перетворень реального сектора, тобто сектору виробництва і сектору послуг.

Суттєве погіршення економічної ситуації в 2014 році було обумовлено веденням військових дій на сході України та низьким зовнішнім попитом на фоні накопичених макроекономічних дисбалансів у попередні роки.

Зниження обсягів виробництва базових галузей економіки України за 2014 рік становило 9.6% у річному вимірі, зокрема обсяги виробництва в промисловості знизилися на 10.7%, будівництві – на 21.7%, оборот роздрібною торгівлі зменшився на 8.6%. Єдиною галуззю, виробництво якої зростало, було сільське господарство (2.8%) завдяки рекордному врожаю зернових культур (63.8 млн. т).

ПІІ є прямим джерелом капіталовкладень у виробництво товарів і послуг, які дозволяють повністю або частково оновити виробництво, забезпечивши його залученням новітньої техніки, світових технологій, ноу-хау і передових методів управління, що призводить до підвищення продуктивності праці у відповідних фірмах, а також дає можливість використання виробничих та інших показників, досягнутих зарубіжними підприємствами, в якості стандарту для місцевих підприємств.

Проблема щодо підвищення ефективності інвестиційного процесу є

однією із найважливіших. Оцінювання інвестиційного клімату коливається в межах від сприятливого до несприятливого. Таким чином, забезпечення сприятливого інвестиційного клімату – це здатність держави управляти інвестиційною активністю в часі та в конкретних напрямках. В Україні інвестиційна активність іноземних та внутрішніх інвесторів у більшості випадків стримується за рахунок сформованого несприятливого інвестиційного клімату та певного переліку зовнішніх та внутрішніх чинників.

Щоб вирішити завдання модернізації української економіки потребується широке залучення іноземного капіталу, який би виступив джерелом надходження нових технологій та сучасних методів управління, а також сприяв активізації внутрішнього інвестування та активізації інноваційної діяльності.

В економіку України станом на 1 жовтня 2015 року було вкладено 52,75 млрд. дол. США ПІІ (акціонерного капіталу), що у розрахунку на одну особу населення складає 1237 дол. США. Динаміка іноземного інвестування зазнала суттєвого впливу спочатку із-за фінансово-економічної кризи (2008 - 2009), а потім із-за політичної ситуації в країні (2013-2014) (рис. 1 та 2). Якщо у передкризові роки спостерігалася доволі висока активність іноземних інвесторів: за 2008р. сукупний обсяг ПІІ в Україну зріс, то під час кризи надходження прямих іноземних інвестицій до України суттєво уповільнилось (рис. 1).

Рисунок 1 – Динаміка прямих іноземних інвестицій в Україну (млн. дол. США)

Джерело: Державна служба статистики України

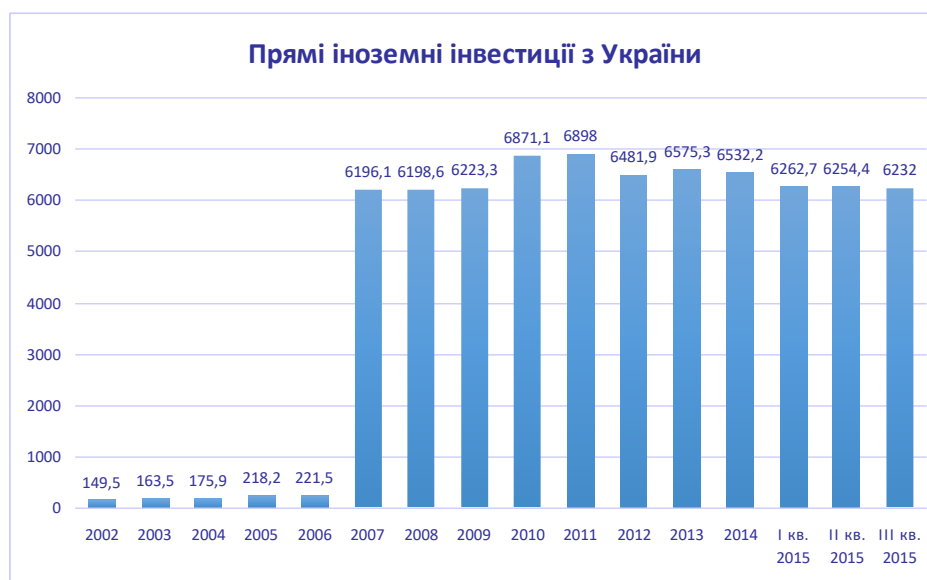

Рисунок 2 – Динаміка прямих іноземних інвестицій з України (млн. дол. США).

Джерело: Державна служба статистики України

Обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну у вигляді акціонерного капіталу на 1 липня 2015 року становив 42,85 млрд. доларів. Це на 1,78 млрд. доларів або на 4,3% більше, ніж кварталом раніше. Це перший квартальний приріст інвестицій від початку 2014-го, що багато в чому пов'язано зі стабілізацією курсу гривні. Нерезиденти в другому кварталі вклали 690 млн. доларів (у першому – 350 млн. доларів) й водночас вилучили 130 млн. дол. (220 млн. дол.), а позитивна курсова різниця становила близько 1,2 млрд. дол.

За даними Держстату у січні – червні 2015 р. в економіку України іноземними інвесторами вкладено 1042,4 млн. дол. США та вилучено 351,3 млн. дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу). Зменшення капіталу за рахунок переоцінки, утрат та перекласифікації, за даними Держстату, за цей період становить 3604,0 млн. дол. США (у т. ч. за рахунок курсової різниці – 3539,3 млн. дол. США).

Водночас через сильне падіння гривні на початку року в цілому за півріччя прямі іноземні інвестиції в Україну скоротилися на 6,4% або на 2,91 млрд. дол., зокрема негативна курсова різниця становила 3,54 млрд. дол.

У 2015 році інвестиції надходили зі 133 країн світу. До десятки основних країн-інвесторів, на які припадає більше 83% загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр – 12187,6 млн. дол., Німеччина – 5460,4 млн. дол., Нідерланди – 5702,0 млн. дол., Російська Федерація – 2962,8 млн. дол., Австрія – 2639,6 млн. дол., Велика Британія – 1948,7 млн. дол., Британські Віргінські Острови – 1863,3 млн. дол., Франція – 1547,2 млн. дол., Швейцарія – 1371,2 млн. дол. та Італія – 969,1 млн. дол.

При цьому, обсяг прямих інвестицій (акціонерного капіталу) з України в економіку країн світу на 01.10.2015 р. становив 6254,4 млн. дол., у т.ч. у країни ЄС – 6015,4 млн. дол. (96,2% загального обсягу), в інші країни світу –

239,0 млн. дол. (3,8%).

Однією з причин зменшення показників прямих іноземних інвестицій є початок військових дій у східному регіоні України, а це в свою чергу, спричинило зниження зацікавленості інвесторів, оскільки прогнозування розвитку подій у таких умовах неможливе.

Водночас капітальні інвестиції в сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг у січні-червні 2014 р. становили 6,3 млрд. грн., що на 18% менше, ніж за аналогічний період минулого року, що є наслідком зменшення прибутковості аграрного виробництва і погіршення умов доступу до кредитних ресурсів.

У зв'язку з ситуацією, що склалася в Україні, за 12 місяців 2014 р. спостерігався рекордний відтік іноземного капіталу з агропромислового комплексу, який склав 678,4 млн дол. США.

Для покращення інвестиційного клімату України необхідно поліпшити податковий клімат шляхом реформування системи податкових стимулів та спрощення процедури сплати податків.

Податкові стимули інвестиційної діяльності мають бути спрямовані на стимулювання модернізації виробничих фондів та впровадження новітніх технологій, тимчасово використовуючи метод прискореної амортизації. Завдяки цьому вітчизняні підприємства проведуть технологічну модернізацію та підвищать свою конкурентоспроможність [10].

Можливості здійснення інвестиційної діяльності підприємств визначаються їхнім фінансовим становищем, адже саме прибуткова господарська діяльність дозволяє підприємствам спрямовувати кошти на капітальні інвестиції, а також є необхідною умовою для залучення кредитних ресурсів на реалізацію інвестиційних завдань. Саме покращення фінансового становища підприємств стало основною передумовою активізації їхньої інвестиційної діяльності.

Активізація інвестиційної діяльності підприємств сформувала підвищення попиту на продукцію інвестиційного та виробничого призначення, виступивши чинником зростання виробництва у низці галузей реального сектору. Проте обсяги прибутків українських підприємств недостатні для забезпечення сучасної модернізації виробництва, а також для залучення позичкових коштів (адже відсоткові ставки за банківськими кредитами перевищують рівень рентабельності у декілька разів).

З точки зору модернізації й стимулювання економічного зростання державні інвестиції в інфраструктуру (транспортну, енергетичну, наукову, комунікаційну, інформаційну, соціальну тощо) є дуже дієвим стимулом. Адже інфраструктура через постійне недоінвестування вже є обмежуючим чинником ефективності економічного процесу. Крім того, державні капіталовкладення, на думку дослідників, покликані не витіснити приватні, а заохочувати зростання загального обсягу інвестицій [11]. Тут важливо лише забезпечити максимально ефективне використання обмежених бюджетних інвестиційних ресурсів. У контексті модернізації економіки важливо детальніше розглянути таке вагоме джерело формування власних

інвестиційних ресурсів підприємств як амортизація.

Здійснення модернізаційних перетворень в економіці можливе лише за відповідного інституційно-правового та інфраструктурного забезпечення. Насамперед, йдеться про формування адаптованих до умов економічної модернізації податкової, фінансової, банківської систем, адміністративно-правових структур на рівнях державного й економічного управління.

Структурна недовершеність національної фінансової системи відіграє роль обмежувача стратегічної дієздатності суб'єктів господарювання та відповідно накладає відбиток на структуру та динаміку інвестиційних процесів [12]. Відтак важливим є виявлення найгостріших проблем фінансової системи, що створюють перешкоди для розвитку інвестиційних процесів та пошук шляхів їх вирішення.

Для здійснення модернізаційних перетворень в економіці потрібно створити необхідні умови для інституційно-правового та інфраструктурного забезпечення. Мова йде про формування адаптованих до умов модернізації економіки банківської, податкової, фінансової систем, адміністративно-правових структур на рівнях економічного та державного управління.

За теоретичними концепціями, що є основою проведення грошово-кредитної політики основним об'єктом грошово-кредитного регулювання є сукупна грошова маса, від розміру якої залежить динаміка основних показників розвитку економіки. Зміцнення національної грошової одиниці сприяє зростанню ефективності імпорту, розвитку інвестиційних процесів, насамперед за рахунок іноземних інвестицій. Унаслідок здешевлення долара підвищується привабливість інвестиційних проектів, це посилює зацікавленість і сподівання іноземних інвесторів на отримання більших прибутків. Разом з тим, зростання потоку іноземних інвестицій не відбувається у пропорціях, що відповідають знеціненню долара, тому недостатньо лише цього фактора для підвищення інвестиційної привабливості України.

Завдяки системним діям Національного банку вже в березні – квітні 2015 р. відбулася стабілізація валютного ринку. Збереження збалансованості ринку впродовж наступних місяців забезпечило підґрунтя для послаблення Національним банком деяких адміністративних обмежень, запроваджених у першій половині 2015 р., та спрощення контролю уповноваженими банками за окремими операціями резидентів.

Політика Національного банку в монетарній сфері залишатиметься відносно жорсткою, спрямованою на підтримку безінфляційної тенденції та запобігання впливу зовнішніх шоків на економіку України.

Отже, для якісного поліпшення керованості грошово-кредитною сферою на засадах максимального використання ринкових фінансових інструментів і потенціалу конкуренції на ринку банківських послуг для модернізації економіки необхідно здійснити низку структурних перетворень з ухваленням пакету регуляторних рішень.

Система оподаткування, яка діє в Україні, провокує технологічну деградацію виробничого потенціалу. Технологічно найскладніші та

найбільш наукомісткі галузі промисловості є максимально податковим тягарем, рівень якого у разі перевищує податкове навантаження на торгівлю й фінансову діяльність. Таким чином, промисловість, особливо її високотехнологічний сегмент, позбавляються власних фінансових ресурсів, чим підриваються можливості їхнього розширеного відтворення [13].

Широкомасштабному залученню прямих іноземних інвестицій в Україну перешкоджає ряд факторів, одним з яких є недосконалість фіскального (бюджетно-податкового) механізму. З цих причин пошук ефективних інструментів та важелів фіскального механізму залучення прямих іноземних інвестицій стає першочерговим завданням.

Для розв'язання проблеми зі збільшення залучення інвестицій передбачаються наступні заходи: створення умов для переходу до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки України, в тому числі зняття перешкод в інвестуванні, удосконалення законодавства, що регулює інвестиційну діяльність, розбудова системи державного інвестування, реалізація національних проектів, подальший розвиток інвестиційного ринку та інвестиційної інфраструктури, забезпечення підвищення ефективності та посилення прозорості фінансування механізмів державно-приватного партнерства (спільна діяльність, угоди про розподіл продукції), сприяння створенню на державних підприємствах різноманітних організаційних форм господарювання та залученню недержавних інвестицій, зокрема прямих іноземних інвестицій.

Головними завданнями програми є поліпшення інвестиційного клімату на основі оптимізації податково-бюджетної, митної та інвестиційної політики, удосконалення та взаємоузгодження податкового і бухгалтерського обліку вітчизняних суб'єктів інвестиційної діяльності та іноземних інвесторів. Програма інвестиційної діяльності передбачає вдосконалення державного механізму поліпшення інвестиційного клімату в Україні з максимальним спрощенням діяльності іноземних інвесторів.

Фінансування програми планується здійснювати за рахунок вітчизняних та іноземних інвесторів, а також за рахунок міжнародних фінансових організацій (Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Європейського банку реконструкції та розвитку, Європейського інвестиційного банку).

Отже, позитивним є те, що за прогнозований період передбачено збільшення частки притоку ПІ до ВВП з 4,2% до 5%, що сприятиме соціально-економічному розвитку, а потім вже й і модернізації економіки, також створення Ради, до складу якої входять також іноземні інвестори, надасть змогу активізувати залучення прямого іноземного інвестування до країни, яке у свою чергу може бути впроваджено в політику модернізації держави.

З метою стимулювання залучення прямих іноземних інвестицій передбачено надання інвесторам комплексної допомоги під час оформлення і реалізації пріоритетних для економічного розвитку України інвестиційних проектів у сферах транспорту, енергетики, екології, агропромислового

комплексу та ін. Ухвалено низку законопроектів, що суттєво скорочують кількість контролюючих органів та ліцензійних видів інвестиційної діяльності, спрощують дозвільні процедури.

Тож, на сучасному етапі розвитку України податкові важелі є стимулятором залучення прямих іноземних інвестицій, при цьому пільги з податку на прибуток є найбільш ефективними, але сприятимуть зростанню економіки і підвищенню її конкурентоспроможності в тому випадку, якщо будуть використовуватися цілеспрямовано на технічне переозброєння та впровадження новітніх технологій, тобто на модернізацію різних галузей промисловості, а не на особисте збагачення та поповнення обігових коштів.

Отже, проведення інвестиційної політики з пріоритетом на модернізацію економіки країни має передбачати розробку механізму залучення інвестицій в проведення модернізації на основі гнучкого поєднання адміністративних та економічних методів регулювання, розробку програм залучення стратегічних інвесторів до пріоритетних та орієнтованих на експорт виробництв з реалізацією відповідних заходів організаційного, економічного та політичного характеру.

Відтак на сучасному етапі національна економіка потребує концентрації інвестиційних ресурсів на стратегічно важливих напрямках, що потребує переходу до цілеспрямованої інвестиційної політики, яка б сприяла зміцненню процесів генерування інвестиційних ресурсів в Україні, упорядкуванню їх використання, збільшенню частки інвестиційного спрямування доходів. Перехід до нової якості економічного зростання, економічного відновлення можливий лише на основі оновленого базису конкурентоспроможності економіки України, поліпшення її структурних складових. Це, у свою чергу, потребує взаємоузгодженої політики інституційної розбудови економіки, структурної політики, а також заходів щодо ефективної участі України в міжнародному поділі праці. Зазначене обумовлює нагальну необхідність подальшого аналізу економічної динаміки України й вироблення дієвих механізмів економічного розвитку та модернізації економіки України в умовах нової системи міжнародного поділу праці, формування якої відбувається в даний час.

Література:

1. Губський Б. В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі: Монографія / Б.В. Губський. – Москва : Наук. думка, 1998. – 390 с.
2. Геєць В. М., Семіноженко В. П. Інноваційні перспективи України. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.
3. Гальчинський А., Львовчкін С. Становлення інвестиційної моделі економічного зростання України // Економіка України. – 2004. – № 6. – С. 4 – 11.
4. Денисенко М.П. Основи інвестиційної діяльності / М.П. Денисенко. – К.: Алерта, 2001. – 338 с.
5. Пересада А. А. Інвестиційний процес в Україні [Текст]: монографія / А.А. Пересада. – К. : Лібра, 2002. - 472 с.

6. Покропивний С. Ф. Економіка підприємства [Текст]: підручник для студ. екон. вузів і фак. : в 2. т. / ред. С. Ф. Покропивний ; Київ. екон. Ун-т. – К. : Хвиля-Прес, 1995. Т. 1. – [Б. м.] : [б.в.], 1995. – 393 с.
7. Гриценко Л. Л. Інвестиційний аналіз : навчальний посібник / Л. Л. Гриценко, І. М. Боярко. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 400 с.
8. Clusters of Innovation: Regional Foundations of U.S. Competitiveness / Porter M.E. et al.–Washington, DC: Council on Competitiveness, 2001. – P. 5-7.
9. Вардомский Л. Б. Взаимные экономические связи в контексте модернизации экономики России и Украины // Економіка і прогнозування.– 2009.– № 1.– С. 77 – 89.
10. Молдаван О. Податкова реформа: Європейський підхід для України [Електронний ресурс] / О. Молдаван// Forbs. Україна. – Режим доступу: <http://forbes.ua/ua/nation/1385444-podatкова-reforma-evropejskij-pidhid-dlya-ukrayini>
11. Біловодська О.А. Аналіз та оцінка інноваційного потенціалу регіону як основа підвищення його конкурентоспроможності / О.А. Біловодська, О.Ф. Гриценко // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 4. – Т. 2. – С. 195–202.
12. Стратегия модернизации российской экономики / отв. ред. В. М. Полтерович. – СПб.: Алетейя, 2010. – С. 221.
13. Шовкун І. Податкові фактори технологічного розвитку економіки / І.Шовкун // Економіка України. – 2011. – №5. – С.52-54.
14. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

1.6. Протекціонізм: переваги та недоліки

Вироблення зовнішньоекономічної політики і регулювання зовнішньоекономічних зв'язків є виключною функцією держави. Мета зовнішньоекономічної політики будь-якої країни полягає в захисті та реалізації національних економічних інтересів, вирішенні зовнішньоекономічних проблем на взаємовигідній економічній основі, забезпеченні економічної безпеки країни. Істотне значення в досягненні цих цілей має добре продумана, гнучка протекціоністська політика держави.

В рамках політики протекціонізму держава захищає широкі громадські інтереси, відстоюючи економічні інтереси нації. Протекціонізм являє собою інституційний регулятор імунітету національної економіки.

Сучасний протекціоністський механізм охоплює комплекс засобів, що взаємно доповнюють одне одного, які постійно змінюються під впливом, перш за все, об'єктивних процесів розвитку продуктивних сил та інтересів окремих груп вітчизняних власників засобів виробництва.

Серед протекціоністських засобів є традиційні та порівняно нові, неприховані та завуальовані, ефективні та неефективні з точки зору

функціонування національних та світового господарств і, головне, визнані світовим співтовариством як припустимі та неприпустимі. Незважаючи на посилення наднаціонального регулювання вживання протекціоністських заходів в межах багатосторонніх домовленостей, вони залишаються і залишатимуться в майбутньому в числі основних засобів зовнішньоторгової політики, хоча і набуватимуть нових форм [1].

Проблема використання протекціонізму традиційно займає одне з центральних місць у формуванні економічної політики країн світу. Багато з них досягли значних успіхів завдяки вмілому використанню засобів протекціоністської політики. Аналіз подібних явищ і процесів, що відбуваються в світовій економіці, має, таким чином, велике практичне значення для визначення напрямів і створення відповідних умов інтеграції в системі світового господарства. Тому вивчення та узагальнення успішного досвіду інших країн представляє великий теоретичний і практичний інтерес, як в плані безпосереднього застосування вдалих прикладів захисту вітчизняних виробників, так і в плані прогнозування протекціоністських дій з метою їх попередження.

Аналіз поглядів на регулювання зовнішньої торгівлі та думки окремих економістів свідчить, що всі вони поділяються на дві групи: прибічники протекціонізму (А. Сміт, Д. Рікардо, Б. Олін, Б. Баласа, Б. Бартлет) та прибічники фритредерства (Я. Жаліло, А. Сменковський, І. Дюмулен, Д. Менделєєв), причому перші наполягають на необхідності вжиття заходів щодо митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, а другі відстоюють переваги вільного переміщення товарів, послуг та факторів виробництва між країнами [2].

Варто зазначити, що протекціонізм – це широкий спектр перешкод, створених урядом для зміни потоку міжнародної торгівлі. Різноманітність політичних інструментів для торгових бар'єрів, у тому числі тарифи, квоти, субсидії, історично використовувалися для захисту вітчизняних, конкуруючих з імпортом, галузей і стимулювання експорту.

Дії уряду і політика, які обмежують або стримують міжнародну торгівлю, здійснюються з метою захисту місцевих підприємств та робочих місць від іноземної конкуренції. Для цього використовуються типові методи: квоти, субсидії, зниження податків для місцевих підприємств.

Можна сказати, що протекціонізм – це умисний захист внутрішнього ринку своєї країни від попадання на нього товарів іноземного походження. Основним завданням такої політики є активізація діяльності національної економіки та подальший її захист. Залежно від масштабів втручання держави в міжнародну торгівлю розрізняють протекціоністську торговельну політику й політику вільної торгівлі. Правда, при цьому сучасний протекціонізм концентрується у відносно вузьких областях (це області сільського господарства, текстилю, одягу й сталі) [3].

Протекціоністська політика здійснюється двома шляхами:

- 1) стримуванням імпорту висококонкурентної іноземної продукції;
- 2) стимулюванням експорту вітчизняної продукції.

Серед основних заходів (інструментів) протекціоністської політики можна виділити:

- тариф – грошові зобов'язання, що покладаються на виробників імпортованих та експортованих товарів при перетині кордону. Звідси пішло таке визначення, як митний протекціонізм – це курс держави, спрямований на стягнення високого розміру мит із ввезених іноземних товарів на внутрішній ринок. При використанні тарифної політики існує ряд проблем, одна з яких - знаходження оптимального рівня мита. Адже перевищивши цей показник, можна перекрити імпорт.

- нетарифне регулювання - це комплекс заходів заборонного порядку, що перешкоджають проникненню іноземних товарів на внутрішній ринок країни [4].

Мета тарифного регулювання полягає у покращенні конкурентних умов в імпортуючій країні або у захисті національної промисловості, здоров'я населення, охороні навколишнього середовища, моралі, релігії і національній безпеці.

Нетарифні обмеження являються заходами прихованого протекціонізму. На думку спеціалістів, у зовнішній торгівлі використовуються більше 50 таких заходів і можуть здійснюватися як через адміністративні, так і фінансові інструменти регулювання. До нетарифних заходів регулювання відносяться:

1. Заборони експорту та імпорту. Це вимушені заходи, визнані міжнародною практикою. Заборони можуть виступати у відкритій і закритій формі.

2. Кількісні обмеження експорту та імпорту. Вони являються традиційними методами кількісного обмеження в міжнародній торгівлі. До них відносяться квотування і ліцензування.

3. «Добровільні» обмеження експорту. Їх відносять в особливу групу кількісних обмежень. Вони являють собою неофіційну домовленість між експортером та імпортером про обмеження ввозу певних товарів на ринок імпортера [5].

4. Антидемпінгові заходи - специфічні заходи нетарифного регулювання являють собою судові та адміністративні тяжби, претензії, які пред'являють національні підприємці іноземним постачальникам, звинувачуючи їх у продажу товарів по занижених цінах (нижче «нормальних» цін), що може нанести шкоду місцевим виробникам.

5. Технічні бар'єри. Це перешкоди для імпорту іноземних товарів, що виникають в зв'язку з їх невідповідністю до національних стандартів систем виміру та інспекції якості, вимог техніки безпеки, санітарно-ветеринарних норм, правил упаковки, маркування та інших вимог.

6. Заходи, пов'язані з виконанням митних формальностей. До них відносяться: прикордонний податок, який накладається на товари за факт перетину кордону; платежі, пов'язані з оформленням документів на митниці, митним оглядом товарів, перевіркою їх якості; інші платежі (портові, статистичні, фітосанітарні і т.д.).

7. Імпортний депозит. Це попередня застава, яку імпортер повинен

внести в свій банк перед закупівлею іноземного товару. Розмір застави залежить від вартості угоди. Імпортер не одержує по депозиту проценти, і через кілька місяців сума застави повертається. Протекціоністське значення імпортерських депозитів полягає в тому, що вони збільшують витрати імпортера під час даної операції і підвищують ціну імпортованого товару [6].

Тарифне регулювання як засіб стимулювання експорту успішно використовується у багатьох країнах світу, зокрема, в Індонезії, якщо експортер пропонує план експорту, де вказані імпортерські матеріали, а також додає банківську гарантію, то імпортер даних матеріалів звільняється від сплати мита шляхом отримання ліцензії на імпортування ресурсів, а суму мита сплатить експортер у тому випадку, якщо не вивезе 85% продукції у вказаний час.

Цікавим є той факт, що багато країн світу поряд зі стимулюванням експорту та сприянням розвитку вітчизняного виробництва не створюють перешкод і для імпортерських товарів. Тут можна навести приклад Японії, де діє система податкових пільг для імпортерів, наприклад, податковий кредит у розмірі 5 % від обсягу імпорту або взагалі звільнення від оподаткування великого переліку імпортерських товарів, що складає у кінцевому підсумку до 25% загального обсягу імпорту. Наявність ефекту перерозподілу доходу і, отже, значних (і впливових) груп населення, для яких політика протекціонізму вигідна. Ці групи населення можуть впливати на державу на користь обмеження торгівлі, і такий тиск часто приносить свої плоди, тим більше, що і самій державі митний тариф і деякі нетарифні методи протекціонізму приносять чималий дохід.

Як прихильники, так і супротивники протекціонізму використовують цілий ряд додаткових аргументів, що не завжди піддаються простій кількісній перевірці і тому вимагають особливого розгляду аргументів на користь протекціонізму, стимулювання виробництва і збільшення зайнятості.

Прихильники протекціонізму утверджують, що обмеження імпорту необхідно, по-перше, для того, щоб підтримати вітчизняних виробників, зберегти робочі місця і тим самим забезпечити соціальну стабільність. По-друге, скорочення імпорту збільшує сукупний попит у країні і тим самим стимулює зростання виробництва і зайнятості.

Згідно з даними ЮНКТАД, у загальному обсязі нетарифних заходів кількісні обмеження становлять до 20 %, стільки ж податкові заходи (внутрішні та прикордонні), дещо менше - технічні норми та правила. Лідерами у використанні нетарифних обмежень у міжнародній торгівлі є США, Японія та ЄС.

Досить важко точно визначити, яка саме галузь є дійсно перспективною з погляду формування нових порівняльних переваг країни. Протекціонізм у відношенні до молодих галузей у значній мірі знижує стимули для підвищення їхньої ефективності, і в результаті період становлення може затягтися на невизначено довгий час. Надання субсидій чи інших пільг виявляється більш ефективним засобом підтримки, чим зовнішньоторговельний протекціонізм.

У багатьох випадках держава проводить протекціоністську політику,

тому що має потребу в додаткових доходах для покриття дефіциту державного бюджету [7].

Прихильники протекціонізму вважають, що економічно обґрунтованою дана політика буде в наступних випадках:

1. Необхідність забезпечення оборони. У періоди загострень відносин між державами і посилення міжнародної напруги, протекційні методи використовуються для збереження національної безпеки держави, що сприяє виробництву на її території всієї необхідної, життєво важливої продукції.

2. Підвищення внутрішньої зайнятості. Суть даного положення полягає в мікроаналізі. Збільшення сукупних витрат в результаті скорочення імпорту стимулює внутрішній економічний розвиток, оскільки призводить до різкого зростання доходів і зайнятості.

3. Збільшення доходів державного бюджету. В багатьох випадках держава проводить протекціоністську політику, тому що потребує додаткових надходжень для покриття дефіциту державного бюджету.

4. Диверсифікація заради стабільності. Воєнні дії, циклічні коливання, негативні зміни в структурі промисловості викликають великомасштабні і часто больові процеси перебудови таких економічних систем. Тому протекціонізм необхідний для стимулювання промислової диверсифікації і, як наслідок, зменшення залежності від кон'юнктури на світових ринках одного чи кількох видів продукції.

5. Захист молодих ринків. Тимчасовий захист молодих національних фірм від жорстокої конкуренції більш зрілих та ефективних іноземних фірм дозволяє новим галузям зміцнити свої позиції і стати ефективними виробниками. Однак в даному випадку отримує актуальність проблема вибору галузі виробництва, яка дійсно потребує захисту і володіє потенційними конкурентними перевагами.

6. Захист від демпінгу. Протекціонізм необхідний для захисту національних фірм від іноземних виробників, які збувають на ринку свою надлишкову продукцію за демпінговими цінами нижче за собівартість. Антидемпінгові протекційні заходи – сильна і дієва зброя в країнах з ринковою економікою.

7. Оптимальні тарифи. Йдеться про особливий різновид мит які застосовують країни-експортери. Якщо якийсь товар виробляється в одній країні, національна конкурентна перевага цієї країни – хоча і не є перевагою для світу в цілому – може бути реалізована шляхом впровадження експортного тарифу, сплаченого тими, хто імпортує товар [8].

У довгостроковій перспективі державна політика протекціонізму буде результативною у двох випадках:

- наявність ефективного суперництва на внутрішньому ринку. Інтенсивна внутрішня конкуренція, певною мірою, компенсує тиск міжнародної конкуренції. Без конкуренції захищена протекціонізмом галузь ніколи не вийде на місце конкурентноспроможних галузей на світовому ринку. Інтенсивна конкуренція на внутрішньому ринку, повинна підштовхувати до виходу на зовнішні ринки, а державна політика не

перешкоджати посиленню учасників ринку, які здатні до конкурентної боротьби на світовому ринку;

- протекціонізм повинен бути обмежений в часі. Всі галузі, захищені протекційними заходами врешті відчують на собі негативний вплив повної конкуренції [9].

Деякі країни, наприклад, Еквадор, ввели більше 500 тарифів на імпорتنі товари. В Іспанії було запущено кампанію «Купуйте іспанське», в якій всіляко пропагувалася національна продукція. У Великобританії протекціоністська політика торкнулася навіть національного ринку праці. За законом, британські компанії мають протягом декількох тижнів шукати робітників з Британії, і тільки після цього, в разі якщо британці на дану вакансію знайдені не будуть, з будь-якої причини, їм дозволено винаймати іноземців. У Німеччині і Франції ринок праці був взагалі закритий для східноєвропейців до 2011 року.

Протекціонізм, як політику направлену на захист національної економіки, можна лише вітати. Втім необхідно враховувати, що вигоди від протекціонізму отримує одне чи декілька підприємств, тоді як його ціна лягає на все суспільство. Платять за протекціоністські заходи тисячі споживачів, які змушені купувати товари та послуги за більш високою ціною, а також платники податків, які фінансують субсидії та податкові пільги, в той же час протекціонізм, при ефективному застосуванні, може допомогти розвинути нові галузі і забезпечити економічне зростання у довгостроковій перспективі [10].

Можна відзначити аргументи, які часто використовують противники протекціонізму, а саме:

1. Протекціонізму властива визначена нелогічність: ставлячи ціль досягнення позитивного сальдо торгового балансу, протекціонізм частково стримує імпорتنі реакції.

2. В умовах протекціонізму сектори національної економіки частково втрачають стимули до прогресу та інновації у зв'язку з можливістю зберігати високі доходи і монопольні привілеї.

3. Протекціонізм наносить втрати економічним інтересам споживачів, так як вітчизняний споживач змушений буде платити вищу ціну за товар, причому не тільки за імпортний, який обкладається митом, але і за товари національної промисловості.

4. Необдумане застосування протекційних заходів здатне нанести збиток національним компаніям, оскільки багато видів бізнесу залежать від імпортних компонентів, матеріалів та обладнання.

5. Торгівельні війни. Досить часто введення тарифів призводить до торговельних конфліктів [11].

Протекціонізм часто затримує перебудову галузі. Фірми продовжують свою діяльність, навіть якщо не володіють конкурентними перевагами, відтягують зміни, які необхідні для підвищення конкурентноспроможності. Підприємства неохоче йдуть на перебудову, якщо вважають, що її можна уникнути за допомогою держави.

Причиною такого економічного результату є те, що захищаючи

монополію в імпортозамінних галузях, країна неминуче відтягує ресурси від галузей, які здатні скласти експортний потенціал в майбутньому. Тобто, країна не зможе розвинути ті галузі, які будуть найбільш конкурентноспроможними в результаті зміни кон'юнктури світового ринку.

Найяскравішим прикладом неопротекціонізму, яким часто зловживають розвинуті країни члени СОТ, є антидемпінгові розслідування. Антидемпінг є цілком обґрунтованим заходом у торговельній практиці, закріпленим в офіційних документах СОТ, але на практиці антидемпінгове мито встановлюється на рівні десятків і сотень відсотків, тобто фактично перетворюється на заборонне. Іншим прикладом політики подвійних стандартів є використання субсидій. Офіційно СОТ виступає проти застосування субсидій, однак ЄС та США, з мовчазної згоди СОТ, змагаються за право надати субсидії національним виробникам.

Країни-лідери світової торгівлі переконують, що лібералізація торговельного режиму є необхідною умовою інтеграції в світову економіку та економічного зростання країни.

Криза сприяє протекціонізму в усьому світі. Від її початку ідея вільної торгівлі має не найкращі умови для втілення. Адже якщо економіка країни «стає на коліна», то її уряд тяжіє до того, щоб захистити свої підприємства від конкурентів з-за кордону. Як наслідок - поширюється протекціонізм.

На вільну торгівлю здійснено тихий, хитрий і далекосяжний напад. Насамперед від осені 2012 року було перевершено все, що спостерігалось від початку світової фінансової кризи. Форма протекціонізму виразно змінилася. З огляду на Світову організацію торгівлі (СОТ) традиційні бар'єри використовуються менше. Упродовж десятиліть Світова організація торгівлі намагалася звільнити торгівлю від кордонів.

У всьому світі лише упродовж останніх 12 місяців було вжито 141 заходу для сприяння торгівлі. На противагу цьому - 431 нове торговельне обмеження, ще 183 перебувають на стадії підготовки. Ці торговельні обмеження стосуються переважно великих країн з масштабною торгівлею, а це - члени «Великої двадцятки». Водночас дослідження не дає відповіді на те, у якому обсязі обмежується торгівля за рахунок протекціонізму. Ідеться лише про те, що найчастіше такі заходи стосуються Китаю. За ним часто опиняються США, а також європейські країни - Німеччина, Франція, Італія.

Найбільші країни цього світу і є найбільшими лідерами з протекціонізму. Лише «Велика двадцятка» запроваджує 65% протекціоністських заходів. Водночас це також країни, які найчастіше потерпають від цих заходів. Більшим країнам не варто виходити з того, що їхній ринок такий важливий для інших, що ніхто не виступить проти [12].

Політика протекціонізму повинна сприяти підвищенню конкурентноспроможності економіки. Незадовільні фінансові результати країни не повинні ставати єдиним чинником для застосування протекційних методів, оскільки вони можуть відображати нестачу новаторства, підприємницької активності і не мати нічого спільного з несправедливою іноземною конкуренцією. Нами було розглянуто економічні наслідки

застосування лише деяких основних інструментів зовнішньоторговельної політики. Насправді їх використовується значно більше. Останнім часом широкого розповсюдження набули технічні бар'єри, які становлять адміністративне регулювання, коли відбувається дискримінація імпортованих товарів на користь вітчизняних з допомогою специфічних стандартів якості, норм безпеки, санітарних обмежень та інших.

Застосування інструментів протекціонізму не дає можливості для розвитку національного виробника, а просто створює комфортні умови для його діяльності на вітчизняному ринку. Митні органи зобов'язані забезпечити порядок і дотримання умов щодо переміщення товарів через митний кордон України та їх оформлення, а не займатися виконанням функції наповнення бюджету. Політика прихованого протекціонізму стримує розвиток глобалізаційних процесів країни. Запровадження обмежувальних заходів впливає на всі суб'єкти господарювання – від пересічного громадянина до державного бюджету.

Література:

1. Світова практика протекціонізму та можливості його застосування в Україні / В. Антонов // Визвольний шлях: Суспільно-політичний та літературний місячник. - Київ. - 2007. - Кн. 7. - С. 3-13.
2. Каганець О. Протекціонізм на початку нового тисячоліття: шкода чи користь [Електронний ресурс]./ О.Каганець. – Режим доступу: <http://ar25.org/article/protekcionizm-na-pochatku-novogo-tysyacholittya>
3. Макконнелл Р.К., Экономикс: Принципы, проблемы и политика./Р.К. Макконелл, С.А. Брю. – М.: Республика, 1992. – Т. 2. – С. 320-363.
4. Правик Ю.М., Луцький М.Г. Вплив системи кількісних обмежень експортно – імпортованих операцій на зовнішньоторговельну діяльність України // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 1 (68). – С. 3–7.
5. Жаліло Я.А.. Концептуальні засади стратегії економічного протекціонізму / Жаліло Я.А., Сменковський А.Ю.– Режим доступу: <http://www.niurr.gov.ua>
6. Гладков І.С. Світова економіка і впливові міжнародні економічних відносин:нав. посібник – 3-те вид.перер., – М., «Дашков і Ко», 2003 - 296 с.
7. Пембро М. Международные экономические, валютные и финансовые отношения / Мишель Пембро; [пер. с франц./общ. ред. Н.С.Бабинцевой]. – М.: Прогресс, Универс, 1994. – 496 с.
8. Халевинская Е.Д., Крозе И. Мировая экономика: Учебник. - М.: Инфра-М, 2001. – 325 с.
9. Фомичев В.И. Международная торговля.-М.:ИНФРА-М, 2006.–402 с.
10. Линдерт П.Х. Мировая экономика – М.: Прогресс, 2002. – 501 с.
11. Булатов А.С. Мировая экономика. Учебник.–М.:»Прогресс»,2002.– 355 с.
12. Світова економіка у вік глобалізації: Підручник / О.Т. Богомолів. – М.: ЗАТ «Видавництво» Економіка », 2007. – 359 с.

РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ТА МАКРОЕКОНОМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

2.1. Аналіз тенденцій тінізаційних процесів України та країн ЄС

Тіньова економіка як явище загальнопланетарного масштабу займає одне з центральних місць у функціонуванні усіх без винятку економічних систем світу. За даними різних організацій рівень тіньової економіки в сучасному світі становить від 18 до 35 % загальносвітового ВВП [1, с.48].

Виділяють такі фактори, які сприяють зростанню тіньової економіки у розвинених країнах, зокрема у країнах ЄС(табл. 1) [2]:

Таблиця 1 – Причини зростання тіньової економіки в розвинених країнах

Фактори, що сприяють зростанню економіки	Ступінь впливу	
	А)	В)
Зростання податкового тягаря і розміру внеску на соціальне забезпечення	35–38%	45–52%
Якість державних інститутів	10–12%	12–17%
Трансферти	5–7%	7–9%
Регулювання ринку праці	7–9%	7–9%
Державні послуги	5–7%	7–9%
Мораль платника податків	22–25%	–
Вплив усіх факторів	84–98%	78–96%
*А) середні величини отримані в 12 дослідженнях		
*В) середні величини отримані в 22 дослідженнях		

Джерело: складено автором на основі [2]

Цікава структура тіньової економіки в цілому по ЄС. Згідно з дослідженнями французького журналу «Le Monde», 66,5% тіньової економіки ЄС становить нелегальна праця людей, які найчастіше працюють у будівництві, сільському господарстві та працюють вдома. Інші 33,5% утворюють доходи, які приховувані від податкових органів, найчастіше у сфері роздрібною торгівлі, прибутки барів, оплата за послуги таксі тощо [3].

У країнах ЄС розвиток тіньової економіки обумовлюється:

- недостатнім рівнем розвитку товарно–грошових відносин, соціально–економічної інфраструктури та інститутів;
- надлишковою пропозицією праці;
- низьким економічним зростанням;
- нерівністю доходів;
- корупцією та неефективністю державного регулювання та ін [3].

Тіньова економіка в Європі охоплює більшість легальних видів комерційної діяльності.

До основного виду нелегального бізнесу у країнах ЄС відноситься функціонування не кримінальних підприємств без будь-якої реєстрації. Наявність високого рівня корупції сприяє його виникненню та розповсюдженню, особливо у малому та середньому бізнесі – у сфері послуг, туризму, будівництві та інше. Не задекларовані доходи включають заробітну платню та доходи малого бізнесу, а також бухгалтерські засоби ухиляння від сплати податків. Цей сегмент розповсюджено у будівництві, сільському господарстві, сфері послуг та складає майже дві третини всієї тіньової економіки Європи.

На діаграмі (рис. 1) зазначено, що найбільша частка тіньової економіки становить в будівництві – близько 23 %, тоді, як у сфері фінансових послуг – 0% [4].

Варіаційний розмах тіньового ринку у 2015 році по країнах Європи складає 8–9% від ВВП в Люксембурзі, Нідерландах та Австрії до 27–30% в Болгарії, Румунії та Хорватії [2]. Дивлячись на дані додатку А, можна зробити висновок, що середній рівень тіньової економіки в 28 країнах ЄС знизився до 18,6% у 2014–му та до 18,3% у 2015 роках.

Рисунок 1 – Відсоток тіньової економіки в ЄС у кожному із секторів
Джерело: складено автором на основі [4]

У більшості країн рівень тіньової економіки у 2015 році знизився (21 країна з 28: Болгарія, Хорватія, Данія, Чеська Республіка, Естонія, Фінляндія, Італія, Іспанія, Греція та ін.) по відношенню до показника 2014 року, але в інших 6–ти країнах (Австрія, Бельгія, Угорщина, Франція, Люксембург) збільшився і в Німеччині залишиться на сталому рівні.

Розміри тіньової економіки в інших країнах ЄС у 2015 році ми можемо побачити на рисунку 2.

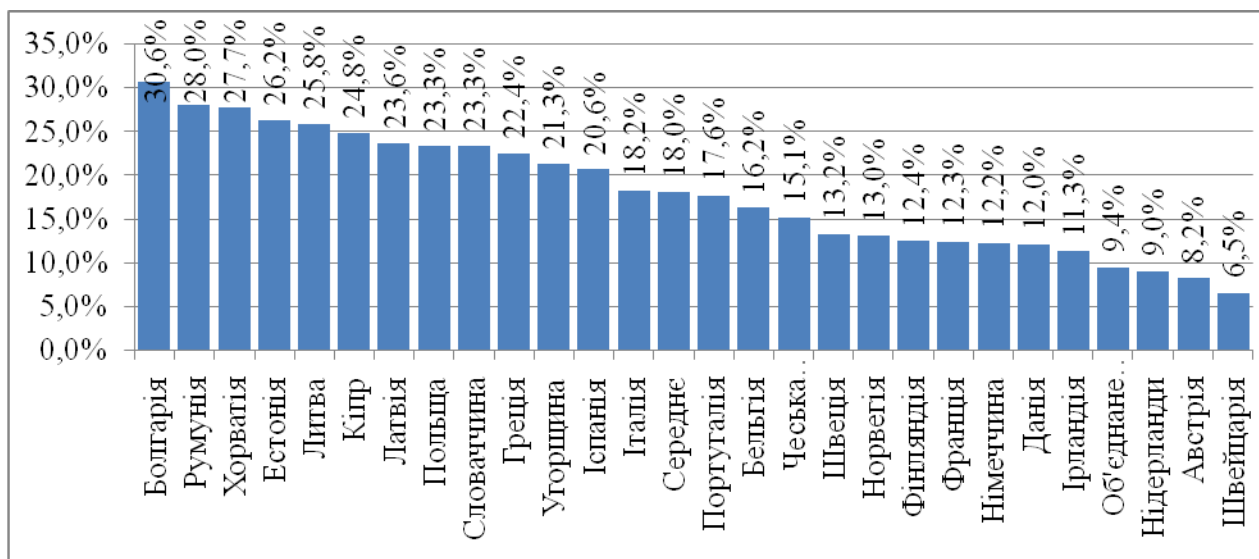

Рисунок 2 – Розмір тіньової економіки в країнах ЄС у 2015 році
Джерело: складено автором на основі [5]

Тіньова економіка в Україні є однією з найбільших перешкод розвитку конкурентоспроможності країни, залучення ПІІ, зростання соціальних стандартів життя населення та інтеграції в європейське співтовариство.

Виникнення військового конфлікту на території України, фінансова дестабілізація, зростання панічних настроїв економічних агентів та посилення адміністративного тиску призвели до формування, за розрахунками Мінекономрозвитку, високого рівня тіньової економіки у 2014 році – 43% від обсягу офіційного ВВП (рис. 3).

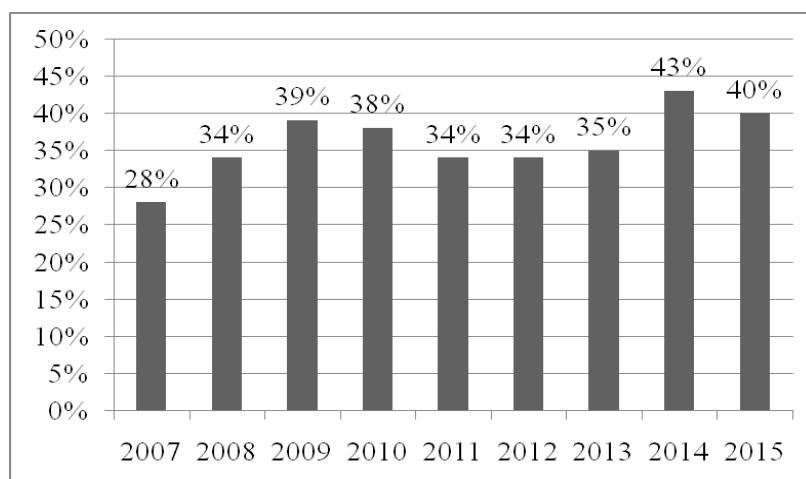

Рисунок 3 – Рівень тіньової економіки (у % до офіційного ВВП)
Джерело: складено автором на основі [6]

За підсумком 2014 року всі методи розрахунку рівня тіньової економіки продемонстрували збільшення порівняно з 2013 роком:

- «електричний метод» – на 9 в. п. (до 39% від обсягу офіційного ВВП);
- монетарний метод – на 8 в. п. (до 32%);

– метод «витрати населення – роздрібний товарооборот» – на 7 в. п. (до 57%);

– метод збитковості підприємств – на 5 в. п. (до 34%) [6, с.5].

За попередніми розрахунками Мінекономрозвитку у I кварталі 2016 року рівень тіньової економіки склав 41% від офіційного ВВП, що на 5 в.п. менше порівняно з показником відповідного періоду 2015 року [7, с.11].

Усі чотири методи, з використанням яких здійснюється оцінка рівня тіньової економіки, показали зменшення рівня порівняно з I кварталом 2015 року (рис. 4).

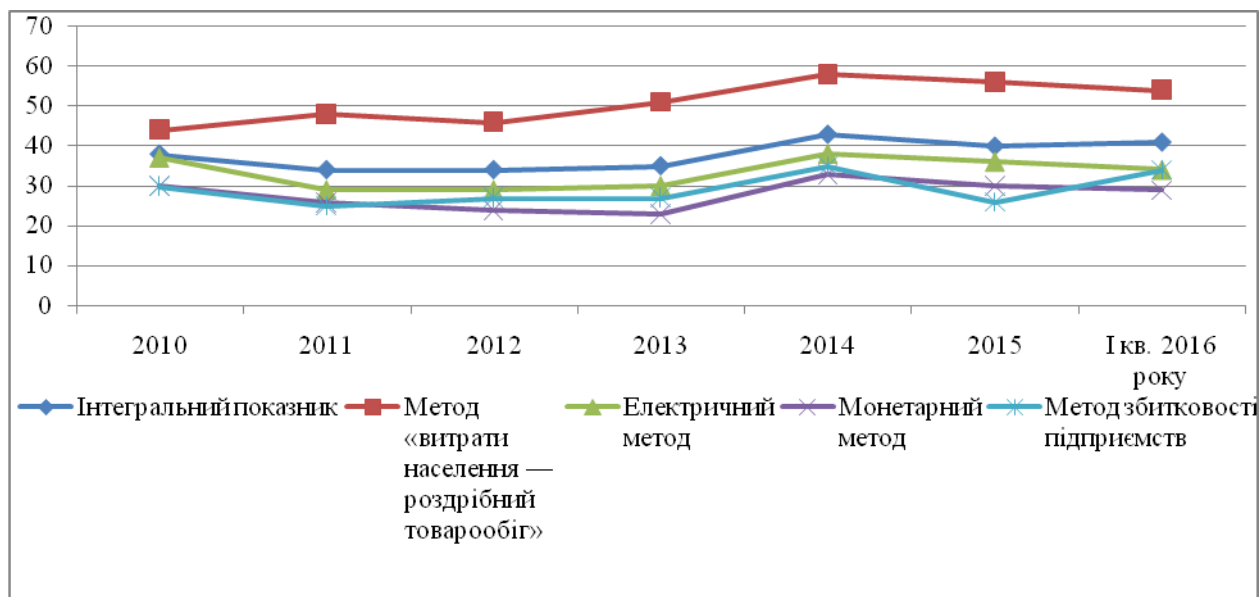

Рисунок 4 – Динаміка рівня тіньової економіки за окремими методами у 2010–2016 роках, % від обсягу офіційного ВВП

Джерело: складено автором на основі [7]

Зокрема:

– за методом збитковості підприємств зменшення рівня тіньової економіки склало 13 в.п. (до 34% від обсягу офіційного ВВП). Такий результат значно мірою був отриманий завдяки покращенню фінансового результату діяльності підприємств ВЕД “Професійна, наукова та технічна діяльність” на тлі збільшення тарифів на газ, що, у свою чергу, обумовило підвищення обсягу прибутку суб’єктів господарювання за підсумком звітного періоду. Крім того, слід зважати на те, що I квартал 2015 року був роком безпрецедентного зростання рівня тіньової економіки, оціненого за методом збитковості підприємств, спричиненого зневірою суб’єктів господарювання у покращення економічної та політичної ситуації на тлі поширення цінових та девальваційних шоків, а також збереження у той час напруженої ситуації на сході країни. Тобто, суттєве скорочення рівня тіньової економіки у I кварталі 2016 року за методом збитковості підприємств пояснюється також дією чинника високої бази порівняння;

– монетарний метод показав зменшення рівня тіньової економіки на 6 в.п. (до 29% від обсягу офіційного ВВП). Це відбулося в умовах проведення

НБУ операцій з розміщення депозитних сертифікатів НБУ (під 19–20% річних) та регулювання у такий спосіб обсягу ліквідної грошової маси. За даними Нацбанку станом на 01.04.2016 залишки готівкових коштів в обігу поза депозитними корпораціями зменшилися на 5,3% у річному обчисленні (тоді як станом на 01.04.2015 вони зросли на 6,0%). Це, у свою чергу, обумовило зменшення питомої ваги готівки в грошовій масі з 27,8% станом на 01.04.2015 до 26,8% станом на 01.04.2016 (28,4% станом на 01.01.2016), що може бути свідченням поступового скорочення обсягів операцій, законність яких неможливо проконтролювати. Крім того, у зазначений період продовжувалось спостерігатися зниження попиту населення на іноземну валюту. Так, у січні–березні 2016 року обсяги продажу населенням готівкової іноземної валюти (639,7 млн. дол. США в еквіваленті) перевищили обсяги її купівлі на 521,1 млн. дол. США в еквіваленті (у відповідному періоді 2015 року обсяги продажу та купівлі готівкової іноземної валюти становили 453,0 та 216,8 млн. дол. США в еквіваленті відповідно);

– електричний метод зафіксував зменшення рівня тіньової економіки на 3 в.п. (до 34%). Це стало результатом отримання за підсумком січня–березня 2016 року приросту обсягу реального ВВП (на 0,1% відносно обсягу у січні–березні 2015 року) при скороченні обсягу внутрішнього споживання електроенергії, за вирахуванням споживання на комунально–побутові потреби (на 3,4% відповідно). При цьому слід визнати, що отримане зниження рівня тіньової економіки за цим методом є одним з наслідків дотримання суб'єктами господарювання та населенням цілеспрямованої політики щодо раціонального та економного використання енергетичних ресурсів в умовах підвищення тарифів на електроенергію та газ;

– за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот” рівень економіки зменшився на 2 в.п. (до 54%). Слід також зазначити, що зменшення рівня тіньової економіки за цим методом відбувається в умовах застосування зменшеної ставки ЄСВ у розмірі 22% (з грудня 2015 року) поряд зі зростанням максимальної бази нарахування (з 17 до 25 мінімальних заробітних плат) та скасуванням ЄСВ, що утримується із заробітної плати робітників (фізичних осіб) [7, с. 4].

Тенденція до зменшення рівня тіньового сектору за підсумком I кварталу 2016 року порівняно з відповідним періодом 2015 року спостерігалася в усіх основних агрегованих видах економічної діяльності (далі ВЕД) (за виключенням ВЕД “Сільське, лісове та рибне господарство”³³): у будівництві – на 13 в.п., в оптовій та роздрібній торгівлі – на 12 в.п., у транспорті – на 11 в.п., у переробній промисловості та у ВЕД “Фінансова та страхова діяльність” та ВЕД “Операції з нерухомим майном” – на 8 в.п. у кожному з ВЕД, у добувній промисловості – на 6 в.п., у ВЕД “Операції з нерухомим майном” – на 5 відсоткових пунктів [7, с. 15].

При цьому розподіл сфер діяльності за величиною частки тіньового сектору порівняно з аналогічним періодом 2015 року не змінився. Найбільший рівень “тіні”, як і раніше, спостерігався у добувній промисловості і розробленні кар'єрів (60% від рівня офіційного ВДВ даної галузі), що, як і

раніше, обумовлено, насамперед, високим рівнем монополізації ринку, а також тим, що частина підприємств даного ВЕД знаходиться на території, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження.

Найменший рівень “тіні” традиційно показав ВЕД “Сільське, лісове та рибне господарство” (10% від рівня офіційного ВДВ даної галузі), але це без урахування рослинництва, тваринництва та змішаного сільського господарства, які відслідковуються у річній звітності.

Детінізація державної економіки у I кварталі 2016 року стала результатом:

- зміцнення макроекономічної стабільності (інфляція за I квартал склала 1,5% проти 20,3% за відповідний період у 2015 році; девальвація обмінного курсу гривні при цьому становила 12,6% порівняно зі зростання її рівня у 1,5 рази у I кварталі 2015 року);

- поліпшення бізнес–клімату внаслідок продовження політики дерегуляції, підвищення ефективності управління державним сектором економіки та його оптимізації;

- поступового відновлення та формування нових міжгалузевих зв’язків в економіці;

- здійснення важливих кроків з легалізації доходів (зниження ЄСВ до 22%) [7, с.4].

Разом з тим, процеси детінізації стримувались низкою проблем, які негативно позначилися на показниках економічного розвитку країни в цілому. Це, зокрема:

- триваюче скорочення обсягів кредитування корпоративного сектору на тлі високої вартості залучення кредитних ресурсів (станом на кінець березня 2016 р. порівняно з даними на кінець березня 2015 р. кредити, надані корпоративному сектору, скоротилися на 9,6%);

- несприятлива зовнішньоекономічна кон’юнктура (січень–лютий 2016 року став періодом досягнення цінового дна на ключових товарних ринках вітчизняного експорту);

- чергове загострення міжнародних відносин із країною–основним торговельним партнером внаслідок впровадження РФ нових товарних та транзитних обмежень;

- здорожчанням ресурсів сільськогосподарського призначення та зміною умов спеціального режиму оподаткування ПДВ;

- збереження значних інвестиційних ризиків (в умовах загострення політичної кризи та затримки з отриманням чергового траншу МВФ);

- збереження “можливостей” існування контрабандних операцій, що стали наслідками утворення територій, непідконтрольних владі у ході збройного конфлікту на території країни [7, с.5].

Отже, процес детінізації економіки набуде належної результативності лише у разі створення державою стабільних сприятливих умов для нарощення суб’єктами господарювання економічної активності в легальній економіці завдяки поліпшенню інвестиційного та підприємницького клімату

в країні та розбудові такого інституційного середовища, тіньова економічна діяльність для якого стала б неефективною

Література:

1. Пічугіна Ю. В. Специфіка функціонування тіньової економіки ЄС / Ю. В. Пічугіна, А. В. Чорна. – Миколаїв: Миколаївський національний університет ім. В. Сухомлинського, №5, 2015. –С. 71–74.
2. Schneider Friedrich . Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments[Електронний ресурс]/ Friedrich Schneider. – 2015. – Режим доступу: <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2015/ShadEcEurope31.pdf>.
3. Розмір тіньової економіки в Європі [Електронний ресурс]// Ринкова економіка. – 2012. – Режим доступу: <http://realeconomy.com.ua/infographics/21548.html>.
4. Рейтинг «тіньових» економік Західної економіки очолила Бельгія [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу: http://ipress.ua/news/reytyng_tinovyh_ekonomik_zahidnoi_yevropy_ocholylya_belgiya_19795.html.
5. Офіційний сайт Eurostat[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat>
6. Тенденції тіньової економіки в Україні у 2014 році [Електронний ресурс] / М–во екон. розвитку та торгівлі України, Департамент екон. стратегії та макроекон. Прогнозування. – [Київ, 2015]. – 30 с. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=6d4dea98-c4b3-4642-a383-edbadbf60e73>.
7. Тенденції тіньової економіки в Україні I квартал 2016 року [Електронний ресурс] / М–во екон. розвитку та торгівлі України, Департамент екон. стратегії та макроекон. Прогнозування. – [Київ, 2016]. – 21 с. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>

2.2. Оцінка інвестиційної привабливості України

Важливим фактором забезпечення сталого розвитку економіки країни та становлення її позитивного іміджу на світовій арені є інвестиційна привабливість держави. Інвестування значною мірою впливає на вирішення соціально-економічних проблем, з якими стикається будь-яка країна, особливо в умовах тінізації економіки.

Незважаючи на декларування кардинального реформування економіки України, інвестиційний клімат в країні залишається несприятливим, що значно впливає на економічне зростання та прибутковість діяльності економічних суб'єктів України. Варто відмітити, те, що інвестиційний клімат представляє собою сукупність політичних, правових, економічних та соціальних умов, що забезпечують та сприяють інвестиційній діяльності вітчизняних та

закордонних інвесторів, негативно впливає на інвестиційний ринок України .

Враховуючи стан тінізації економіки в Україні спостерігається зменшення інвестування. Особливо це стосується іноземних інвестицій, які є вкрай важливими в контексті міжнародного співробітництва та євроінтеграції.

Оцінюючи рівень участі іноземних інвесторів з країн Європейського Союзу в економіці України, важливо відмітити, що станом на 01.07.2016р., сукупність вкладених іноземних коштів країн ЄС в економічну діяльність України становить 32866,1млн. дол. США (табл. 1) [1].

Найбільш питому вагу іноземних інвестицій займає Кіпр який інвестує 11091,7 млн. дол. США прямих інвестицій в економіку України та є офшорною зоною. Друге місце займають Нідерланди 5769,0 млн. дол. США, третє – Німеччина 5447,4 млн. дол. США [1].

Таблиця 1 – Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) з країн ЄС в економіці України на 01.07.2016, млн. дол. США

Країни	Обсяги прямих інвестицій
Всього з країн ЄС–28	32866,1
Кіпр	11091,7
Нідерланди	5769,0
Німеччина	5447,4
Австрія	2629,8
Велика Британія	1969,0
Франція	1526,0
Італія	964,9
Польща	791,0
Угорщина	610,4
Люксембург	364,6
Інші країни ЄС	1702,3
<i>Довідково:</i>	
Всього в Україні	44790,7
Всього з країн ЄС–15	19641,7

Джерело: складено автором на основі [1]

На круговій діаграмі (рис. 1) можна побачити надходження інвестицій із усіх країн світу до України у відсотковому вигляді станом на 01.10.2016 року. Серед всіх країн–інвесторів Кіпр (24%) знаходиться на першому місці, Нідерланди (13%) на другому, Німеччина (12%) на третьому, а Російська Федерація (10%) на четвертому [1].

Враховуючи, що майже четвертина інвестицій надходить з Кіпру та в більшості своїй є українськими грошами, що відмиті за допомогою офшорних фірм, то можна зробити висновок, що існує вкрай обмежене коло іноземних інвесторів, які зацікавлені в подальшому співтоваристві з Україною.

Серед основних причин, що обумовлюють несприятливий інвестиційний клімат в Україні та стримують економічний розвиток, численні вітчизняні та зарубіжні дослідження традиційно відзначають тінізацію фінансових потокуів, нестабільність українського законодавства, нерозвиненість ринкової

інфраструктури, зокрема фондового ринку, сильний податковий тиск, корупцію в місцевих і центральних органах влади.

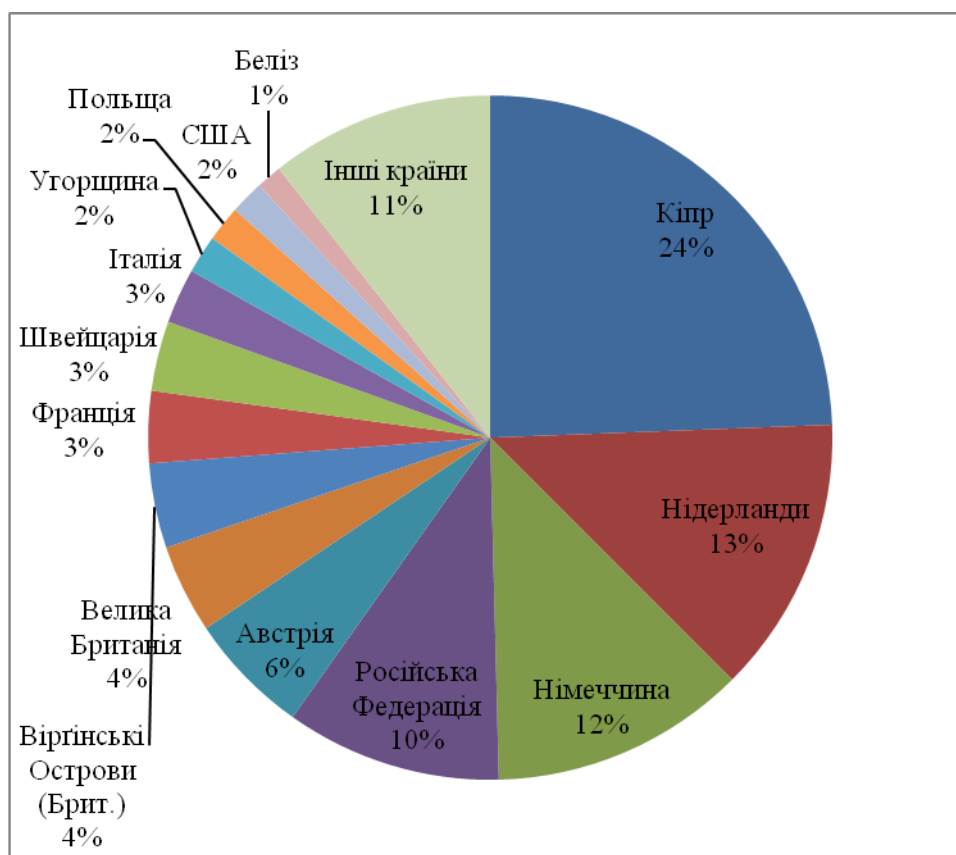

Рисунок 1 – Прямі іноземні інвестиції із країн світу в економіці України станом на 01. 10.2016.

Джерело: складено автором на основі [1]

В той же час , Україна має конкурентні переваги, до яких належать:

– велика територія – площа становить 603 628 км². Найбільша за площею країна з тих, чия територія повністю лежить у Європі.

– вигідне геополітичне розміщення – Україна має вихід до Чорноморського басейну; розташована на перехресті транспортних шляхів Європа – Азія, Північ – Південь;

– перспективи для сільськогосподарської діяльності – висока родючість ґрунтів, за цим показником Україна посідає одне з перших місць у світі;

– високий рівень природно-ресурсної забезпеченості – Україна відома за високою кількістю корисних копалин в своїх надрах (марганцеві руди, вугілля, залізна руда, калійні солі, глинисті сировини);

– дешева кваліфікована робоча сила – середньомісячна заробітна плата українця значно нижча від заробітної платні робітників зарубіжних країн [2, с. 58].

Слід зазначити, що наведені конкурентні переваги обумовлені, нажаль, не здобутками української економіки, а наданими від природи потенційними можливостями. Крім того, наявність дешевої робочої сили свідчить про ставлення держави та роботодавців до найманих робітників. Наслідком такої

поведінки є прагнення до виїзду громадян нашої країни, що є основними трудовими та науково–кваліфікаційними ресурсами України.

Проте, зазначені вище конкурентні переваги є суб'єктивними характеристиками і зосередившись на методичних аспектах проведення оцінки інвестиційної привабливості країни, на нашу думку, найбільш вдалою з точки зору забезпечення комплексного підходу до її проведення (враховуючи сукупність критеріїв такого оцінювання) є методика Європейської бізнес–асоціації (далі ЄБА).

Ця методика (ЄБА) зводиться до встановлення індексу інвестиційної привабливості – інтегрального показника, який ґрунтується на характеристиці інвестиційного клімату як сукупності політичних, економічних, законодавчих, регуляторних та інших чинників, що в кінцевому рахунку визначають ступінь ризику капіталовкладень та можливість їх ефективного використання. Рівень інвестиційної привабливості України, відповідно до цього Індексу, знаходиться на найнижчих позиціях за уся історію дослідження. З 2010 по 2015 рр. найвищий рівень індексу інвестиційної привабливості спостерігається в I кварталі 2011 року – 3,43, найнижчий в IV кварталі 2013 року – 1,81, проте в III кварталі 2015 р. індекс набув значення 2,56. Згідно з методикою ЄБА, індекс інвестиційної привабливості набуває різних характеристик в залежності від значень (табл. 2).

Таблиця 2 – Характеристика значень індексу інвестиційної привабливості за методикою ЄБА

Значення	Характеристика
0–3	Негативне
3	Нейтральне
5	Позитивне

Джерело: складено автором на основі [3]

Відповідно до запропонованої методики, рівень індексу інвестиційної привабливості України на сьогодні, навіть, не досягає нейтрального значення. Тому, існує ряд стримуючих факторів, які гальмують розвиток інвестиційних ринку України, що в свою чергу спричинює зниження потенційно можливих прибутків суб'єктів господарювання України від інвестиційної діяльності.

За різкого зростання рівня тіньової економіки у 2014 році до 43%, що на 8 в.п. більше ніж у 2013, надходження іноземних інвестицій також раптово змінилось, а саме скоротилось більше ніж на 12 млрд. дол. США. Основними факторами, що спричинили дану ситуацію є ведення військових дій на сході України та ускладнення відносин з основними торгівельними партнерами, однак на нашу думку підвищення рівня тінізації української економіки є однією з першопричин, що викликали різке скорочення надходжень ПІІ [1; 4].

Вплив тінізації економіки на інвестиційну привабливість характеризують ряд світових рейтингів, в яких України посідає одні з найгірших місць (табл. 3).

Таблиця 3 – Місце України у міжнародних рейтингах

	Economic Freedom Index, 2016	Corruption Perceptions Index, 2015	Doing Business, 2016	World Competitiveness Report, 2015–2016
Місце яке займає Україна	162 (з 166)	130 (з 167)	83 (з 189)	79 (з 140)
Джерело інформації	Heritage Foundation	Transparency International	World Bank	World Economic Forum

Джерело: складено автором на основі [5 - 8]

Аналіз Індексу економічних свобод–2016 засвідчив, що одні з найгірших умов для розвитку економіки серед країн Європи та більшості пострадянських країн є в Україні. Динаміка показників говорить про незадовільний стан інвестиційного клімату та рівня корупції, де Україні традиційно належать одні з найнижчих рейтингів у світі: 169 та 150 місця відповідно. Аналогічні показники за критерієм рівня корупції в Уганді, а за критерієм інвестиційного клімату – в Ефіопії [5].

Результати Індексу сприйняття корупції 2015 від Transparency International свідчать, що умови для ведення довгострокового бізнесу в Україні значно погіршилися. Основні причини – корумпований протекціонізм і злиття політичних та бізнес–інтересів. Згідно з дослідженням Transparency International 2015 року, рейтинг України за рівнем корумпованості дещо підвищився. Якщо у 2013 році країна посідала у рейтингу 144 місце, то у 2015 Україна посідає 130. Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI) в Україні у 2015 році становить 27 балів із 100 можливих (100 – це найкраща оцінка), у порівнянні з 25 балами у 2013 році. Хоча наша країна і показала деякі покращення у даному рейтингу, ще є безліч недоліків у економіці, які уряду необхідно усунути. Все ж таки Україна займає не лідируючі і не середні місця у рейтингу серед інших досліджуваних 167 країн світу. Основними причинами такого стану визначаються монополізація бізнесу, неможливість його довгострокового планування та окупація державними корупціонерами [6].

Україна покращила своє місце в індексі глобальної конкурентоспроможності в рейтингу Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), піднявшись з 84 місця у 2013 році на 79 місце в 2016 [8].

Найбільш несприятливими факторами для ведення бізнесу виділено наступні (по мірі спадання значення): надійність банків, ефективність антимонопольної політики, регулювання фондових бірж, корупція, марнотратство державних коштів, захист дрібних акціонерів, інфляція, загроза тероризму, надійність поліцейської служби, захист прав власності, незалежність суддів.

У рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business–2016 Україна піднялася на 29 позицій по–рівняно з Doing Business–2014, опинившись на 83–му місці. В цілому у порівнянні з 2015 роком Україна поліпшила свої

показники за такими напрямками: реєстрація підприємств (на 40 пунктів); підключення до системи електропостачання (+1 пункт); реєстрація власності (+3 пункти) [7]. Погіршення показників, на думку експертів Світового банку, відбулося в таких сферах як отримання дозволів на будівництво (–1 пункт), кредитування (–2 пункти), захист інвесторів (–1 пункт) і сплата податків (–1 пункт).

Отже, сьогодні привабливість інвестиційного середовища України експерти оцінюють досить стримано. Водночас є певні позитивні зрушення, проте негативні фактори для вкладення інвестицій явно переважають. Що стосується позитивних результатів, на які можна очікувати, при реалізації запропонованих заходів державою, то до них слід віднести забезпечення зайнятості та модернізацію робочих місць, залучення прямих іноземних інвестицій, нових знань і технологій, управлінського досвіду, активізацію науково-технічного обміну та прискорення соціально-економічного розвитку країни. Проте ще потрібно багато працювати, тому що багато проблем залишаються не розв'язаними і потребують ґрунтовного аналізу.

Література:

1. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс].– Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
2. Космарова Н. А. Основні моделі участі України в інтеграційних процесах на теренах СНД / Н. А. Космарова// Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К.: КНЕУ, 2013. – С. 57–61.
3. Індекс інвестиційної привабливості України [2015] [Електронний ре–сурс] // EuropeanBusinessAssociation. – Режим доступу: <http://goo.gl/JZfAU6>. – Станом на 15.04.2015.
4. Тенденції тіньової економіки в Україні I квартал 2016 року [Електронний ресурс] / М–во екон. розвитку та торгівлі України, Департамент екон. стратегії та макроекон. Прогнозування. – [Київ, 2016]. – 21 с. – Режим доступу:<http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>
5. Офіційний сайт Heritage Foundation [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://www.heritage.org/index/>
6. Офіційний сайт Transparency international [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.transparency.org/cpi2015#results-table>
7. Офіційний сайт World Bank [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/rankings>
8. Офіційний сайт World Economic Forum [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016>

2.3. Напрями диверсифікації торгового співробітництва України в сучасних інтеграційних умовах

У 2014 році Україна зіштовхнулася вочевидь із найскладнішими і найсерйознішими проблемами після Великої Вітчизняної війни. Частину території окуповано, а на Сході триває війна, розв'язана нашим донедавна стратегічним партнером у більшості зовнішньоекономічних зв'язків. Це, звісно, не могло не вдарити по економіці. І якщо останні роки в Росію йшла ледь не половина всього зовнішнього товарообігу України, то зараз український експорт до північного сусіда знизився майже на 40 відсотків. А відтак постали серйозні виклики – шукати нові ринки для українських товарів і нових партнерів по бізнесу [1].

Є два шляхи, якими країна може крокувати далі: або чекати завершення військових операцій на Сході України і відновлювати раніше налагоджені зв'язки із російськими партнерами, або продовжувати працювати і активно проводити реформи навіть у такий час. В результаті підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом шлях для українських товарів на європейський ринок став відкритим. Тобто до кінця 2015 року українські товари на європейський ринок дозволено ввозити без мита, натомість європейські товари продовжують завозити в Україну за спільними правилами. Першими перевагу від цього відчули ті підприємства, що торгують на міжнародному ринку сировиною і сільськогосподарською продукцією.

Порівняння динаміки загальних обсягів зовнішньої торгівлі України з відповідними показниками торгівлі з РФ доводить виняткову взаємообумовленість торговельно-економічних відносин обох країн у сфері авіації і космосу, сільського господарства та металургії. Для порівняння рівня залежності України від співробітництва у цих сферах з Російською Федерацією та Європейським Союзом доречно застосувати кореляційний аналіз.

Здійснивши відповідні розрахунки у програмному середовищі MS Excel, отримано коефіцієнт лінійної парної кореляції $R_{x,y}$, який констатує рівень зв'язку між факторами Y і X (табл.1.).

Таблиця 1 – Коефіцієнт лінійної парної кореляції

	Експорт до Росії	Експорт до ЕС
Сільське господарство	0,95	0,73
Металургія	0,99	0,81
Авіація і космос	0,78	0,42

Джерело: розраховано автором

Одержані результати дозволяють зробити висновок, що найбільший рівень залежності українського експорту є від експорту до Росії. Та найменшу залежність має продукція авіації та космосу до ЄС з показником кореляції $R_{x,y}=0,42$.

У сучасних умовах посилення кризових явищ в економіці України

однією з найважливіших складових національної економіки є агропромисловий комплекс, який має значний експортний потенціал та умови для його ефективної реалізації [2].

Зовнішня торгівля агропромислового комплексу будь-якої країни в умовах розширення глобальної продовольчої проблеми знаходиться під пильним контролем урядів з метою забезпечення продовольчої безпеки цих країн. Як показали багаточисельні дослідження, сільськогосподарська продукція є сьогодні одним з головних експортних товарів України, зовнішня торгівля якою перебуває під безпосереднім впливом Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (УАЄС), яка була підписана в два етапи в 2014 році і застосування якої в частині створення розширеної зони вільної торгівлі між ЄС і Україною планується з 1 січня 2016 року.

Лінійне рівняння регресії експорту АПК України до ЄС має вигляд:

$$Y_1 = 2,88x + 1,71 \quad (1)$$

де x – динаміка величини експорту сільськогосподарської продукції України до ЄС за період з 2011 по 2015 рр.;

Y_1 – динаміка величини сільськогосподарського експорту України за період з 2011 по 2015 рр.;

$b = 2,88$ і $a = 1,71$ – емпіричні коефіцієнти регресії.

Отже, при збільшенні величини X на 1 млн. дол. США величина Y зростає в середньому на 2,88 млн. дол. США. Тобто, за умови збільшення обсягів українсько-європейських експортних операцій за товарами сільськогосподарської промисловості на 10%, величина загального експорту України аналогічними товарами збільшиться на 28,8%. При цьому коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,98$ підтверджує високу точність підбору рівняння регресії.

Складніше із пошуком європейських ринків для збуту продукції машинобудування, іншої високотехнічної продукції. Адже виникає чимало труднощів із вирішенням питань щодо технічного регулювання, стандартизації тощо.

Продукція українських виробників металургійної галузі може зацікавити європейського споживача тільки після того, як буде проведено дороге переобладнання і впроваджено нові стандарти виробництва, а це не є реальним без тісної співпраці українських виробників з новими стратегічними партнерами [1].

Лінійне рівняння регресії металургійного експорту України до Росії має вигляд:

$$Y_2 = 4,36x + 3,16 \quad (2)$$

де x – динаміка величини експорту металургійної продукції України до Росії за період з 2011 по 2015 рр.;

Y_2 – динаміка величини металургійного експорту України за період з 2011 по 2015 рр.;

де $b = 4,36$ і $a = 3,16$ – емпіричні коефіцієнти регресії.

Отже, при збільшенні величини X на 1 млн. дол. США величина Y зростає в середньому на 4,36 млн. дол. США. Тобто, за умови збільшення обсягів українсько-російських експортних операцій за товарами металургійної

промисловості на 10%, величина загального експорту України аналогічними товарами збільшиться на 43,6%. У той час, як збільшення обсягів експортних операцій до ЄС за товарами металургійної промисловості на 10%, величина загального експорту України аналогічними товарами збільшиться на 36,8%. При цьому коефіцієнт детермінації $R^2=0,98$ підтверджує високу точність підбору рівняння регресії.

У металургійній галузі поставки в ЄС вже на сьогодні визначаються переважно попитом, адже немає суттєвих обмежень у торгівлі, отже суттєве зростання експорту в ЄС мало ймовірно. Переорієнтація ринків у цій галузі має бути спрямована на ринки Близького сходу та внутрішній ринок.

Якщо українські виробники зможуть вийти на ринок ЄС і закріпитися на ньому, то автоматично відкриються ринки всіх країн світу.

Адже якщо продукція продається в ЄС, це означає, що вона відповідає всім стандартам якості. Якщо українські товари зможуть конкурувати на європейському рівні, то на будь-якому ринку Азії або Африки товари з України почуватимуть себе європейським виробником, продукція якого цінується вище і коштує дорожче [3].

Аерокосмічна індустрія – одна з областей можливого інноваційного прориву для економіки України, володіє виключно високим мультиплікативним ефектом і сприяє розвитку великої кількості пов'язаних з нею галузей: хімічної, металургійної, радіоелектронної, галузей нано- та біотехнологій. Аерокосмічна сфера, як в технічному, так і фундаментальному плані, вважається джерелом технологічних розробок та інновацій, які істотно підвищують ефективність інших секторів економіки. Особливе значення мають, наприклад, процеси трансферу космічних технологій з військової сфери в цивільну та розвиток на цій основі цілого комплексу комерційних послуг, пов'язаних з космічною індустрією [4].

Лінійне рівняння регресії авіакосмічного експорту України до Росії має вигляд:

$$Y_3 = 3,61x + 0,07 \quad (3)$$

де x – динаміка величини експорту сільськогосподарської продукції України до ЄС за період з 2011 по 2015 рр;

Y_3 – динаміка величини авіакосмічного експорту України з 2011 по 2015 рр;

$b = 3,61$ і $a = 0,07$ – емпіричні коефіцієнти регресії.

Отже, при збільшенні величини X на 1 млн. дол. США величина Y зростає в середньому на 3,61 млн. дол. США. Тобто, за умови збільшення обсягів українсько-російських експортних операцій в галузі авіації та космосу на 10%, величина загального експорту України в цій галузі збільшиться на 36,1%. Для порівняння, збільшення обсягів експортних операцій до ЄС в аналогічній галузі на 10%, призведе до збільшення величини загального експорту України за аерокосмічними товарами 22,6%.

Авіасанкції болочіше вдарили саме по російській економіці, ніж по вітчизняній, адже, маючи вищий інтелектуальний потенціал, українські підприємства, такі як ДП «Антонов», давно вже переорієнтовувались на

експорт в країни Азії, Південної Америки тощо, не прив'язуючись лишень до ринку РФ та СНД.

Зокрема, українська галузь авіабудування має хороші результати кооперації з такими всесвітньовідомими компаніями, як «Boeing», «Airbus». В українських літаках (особливо відомої серії АН) висловлюють зацікавлення партнери з Куби, Північної Африки, Близького Сходу, Ірану (останні навіть збудували на основі АН 140 завод), Індії, яка планує не лише купувати, але й долучитися до модернізації авіатехніки тощо [5].

Російські ринкові ніші, перш займаються українськими виробниками, будуть зайняті іншими - і відвоювати їх буде вкрай складно, якщо взагалі можливо. У Росії на повну міць запрацюють програми імпортозаміщення, а якщо будуть вкладені кошти на запуск нових виробництв, що є аналогами українських, то навіть після відновлення відносин для українських товарів не буде місця на ринку Росії.

Тому, диверсифікація ринків - це велика стратегічна задача. Зараз весь ринок СНД з експорту менше, ніж африканський ринок. В Африку Україна експортує продукції на 2,6 млрд дол. Причому африканський ринок тільки зростає. Ринок Євросоюзу для України - це 5 млрд дол. також з перспективою подальшого зростання не менше 6%. Азіатський ринок - 6,6 млрд. дол з перспективою росту не менше 10% [1].

Рішення Російської Федерації про введення із 1 січня 2016 року продовольчого ембарго щодо продуктів харчування має стати додатковим стимулом для найскорішого впровадження європейських стандартів та розширення ринків збуту вітчизняної продукції. Загалом тиск Росії на український агропромисловий комплекс призвів до зворотних наслідків. Приміром, зменшення експорту до Росії яєць та м'яса птиці обернулося зростанням експорту до країн Європи.

З досліджених галузей агропромисловий комплекс демонструє найвищі результати навіть у нинішніх екстремальних умовах. Це єдина галузь, яка в умовах загального занепаду економіки ще може мати позитивні економічні показники. Вона забезпечує 20% робочих місць в Україні, виробляє продукції у 2,5 разу більше, ніж споживає країна, експорт надлишків у майже 190 країн світу фактично рятує зовнішньоекономічний торговий баланс держави, підтримуючи курс національної валюти. Кожен третій зароблений долар - результат роботи аграріїв.

За останні роки вітчизняний аграрний експорт став тією рушійною силою, що забезпечує не лише конкурентоспроможний розвиток сільського господарства та впровадження сучасних інноваційних технологій у виробництві, але є орієнтиром для товаровиробника в частині нарощування виробництва тих видів продукції, які користуються найбільшим попитом як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Положення асоціації з ЄС для України, які набрали чинності з 1 листопада 2014 р., уже дають позитивний результат. Одностороннє застосування пільг по взаємній торгівлі дало можливість вітчизняним товарам безперешкодно виходити на ринок ЄС. Незважаючи на загальну нестабільну

ситуацію в Україні, у подальшій довгостроковій перспективі позитивний результат буде більш вагомим. Особливо це стосується сільськогосподарської продукції. Після скасування мит та інших бар'єрів, які сильно обмежували поставки, саме зернові швидко вийшли на європейський ринок. Це може стати першим кроком на шляху до економічного зростання України й більш глобальної інтегрованості у Євросоюз [6].

Останні дані митної статистики свідчать, що у січні-листопаді 2015 р. Україна збільшила експорт зерна пшениці до 9,8 млн т, ячменю – 3,9 млн т, кукурудзи – 14,9 млн т. Значно зріс експорт готової продукції переробки сільськогосподарської сировини, зокрема олії [7].

Такі результати були досягнуті завдяки структурним зрушенням в аграрному виробництві і високій урожайності зернових культур, внаслідок чого його виробництво зросло до одного із найбільших показників за роки статистичних спостережень.

Україна є одним з основних постачальників зернових, зокрема, пшениці, ячменю та кукурудзи на європейський ринок. Безумовно, оскільки на обсяги виробництва та подальшого експортування зернових великий вплив має погодні компоненти, кожного року частка України на зерновому європейському ринку дещо коливається. Однак, слід зазначити, що у середньому частка України в експорті пшениці складає 32 %, в експорті ячменю - 45 %, в експорті кукурудзи - 48 % [2].

Пропонуємо використовувати коефіцієнт ефективності експорту i -ї країни, який розраховується за формулою:

$$EE_{X_i} = \frac{\left(\frac{E_{X_i}}{ЧН_i}\right) \cdot \left(\frac{E_{X_c}}{ВВП_c}\right) \cdot 10}{\left(\frac{E_{X_c}}{ЧН_c}\right) \cdot \left(\frac{E_{X_i}}{ВВП_i}\right)} \quad (4)$$

де EE_{X_i} - ефективність експорту i -ї країни;

$E_{X_i}/ЧН_i$ - експорт i -ї країни на душу населення;

$E_{X_c}/ВВП_c$ - частка експорту i -ї країни у світовому ВВП (або ЄС);

$E_{X_c}/ЧН_c$ - світовий експорт (або експорт ЄС) на душу населення світу (або ЄС);

$E_{X_i}/ВВП_i$ - частка експорту i -ї країни в її ВВП (ВВП України в дол.).

Показник ефективності експорту i -ї країни показує відносну величину виручки на душу населення від кожного експортованого відсотка ВВП порівняно зі середньосвітовою величиною, прийнятою за 100 %.

Як видно з табл. 2, у світовому вимірі український експорт зернових є неефективним і складає менш ніж 0,1 - 0,2 % (при середньосвітовому рівні - 100%). Ефективність українського експорту зернових у загальноєвропейському вимірі значно краще і в середньому для пшениці складає 47 %, ячменя - 22 %, кукурудзи - 52 %. Найкращу ефективність український ринок зернових мав у 2008 р. для пшениці - 125 %, що вище за середній показник, та в 2013 р. для кукурудзи - 99,9 %. Отримані результати свідчать, що для українського ринку зернових найбільш перспективним є Європейський ринок, але його активізація та перспективи росту потребують від України впровадження певних заходів та механізмів.

Таблиця 2 – Коефіцієнт ефективності експорту України зернових на європейському та світовому ринках

	Світ			ЄС		
	пшениця	ячмінь	кукурудза	пшениця	ячмінь	кукурудза
2007	0,00	0,00	0,00	6,62	5,59	11,11
2008	0,03	0,01	0,01	125,91	61,53	53,09
2009	0,02	0,01	0,01	53,03	35,39	28,80
2010	0,01	0,00	0,01	19,59	12,72	22,81
2011	0,01	0,00	0,02	28,66	12,98	79,92
2012	0,01	0,00	0,02	41,45	12,30	73,37
2013	0,02	0,00	0,03	54,01	13,50	99,91
2014	0,02	0,01	0,02	47,05	21,98	52,75
Середнє	0,01	0,01	0,02	47,04	22,00	52,72

За 2012–січень-листопад 2015 роки частка продукції АПК у загальному експорті збільшилась із 17,8 до 31,0%. Завдяки стабільному попиту вітчизняне зерно пшениці, ячменю, кукурудзи, а також насіння соняшнику, ріпаку і сої продовжує займати провідні позиції на світовому агропродовольчому ринку. Насамперед високі темпи економічного зростання та збільшення частки населення із середнім рівнем доходу в країнах Азії та Північної Африки зумовлюють підвищення рівня споживання продуктів харчування як рослинного, так і тваринного походження. Це відкриває значні перспективи розширення ринку збуту для вітчизняної аграрної продукції.

Аналіз обсягів імпорту продукції АПК показує, що частка останньої в загальному імпорті з країнами Митного союзу є на порядок меншою (в межах 2-3%) порівняно з країнами ЄС, де вона становить від 9,5 до 12,8%. Виходячи з цього, при підписанні асоціації з ЄС значних втрат від скорочення імпорту продукції АПК із країнами Митного союзу Україна не зазнає. Країни Митного союзу, насамперед, є цікавими для України як ринки збуту власної продукції. імпорту дає можливість визначити пріоритетні напрями співпраці та можливі втрати.

До товарів, що походять з України, митний тариф ЄС передбачає застосування конвенціональних мит відповідно до положень Генеральної угоди з тарифів і торгівлі та двосторонніх угод, які уклала Україна з окремими членами ЄС. За ними українським товарам надається режим найбільшого сприяння. Пільгові ставки мита для харчових продуктів і сільськогосподарської продукції знижено на 10-30%, їх середньоарифметичний рівень дорівнює 12,4%. Для решти товарів мита РНС становлять від 25 до 70% від автономних ставок митного тарифу ЄС, а їх середній рівень - 6,4%. У рамках зони вільної торгівлі режим митного регулювання між Україною та ЄС буде поліпшений і сприятиме зростанню обсягів експорту продукції АПК.

Проведене дослідження наукової літератури з проблем доцільності підписання та реалізації Угоди про зону вільної торгівлі між ЄС та Україною

нам узагальнити переваги такої форми економічної інтеграції для національної економіки:

- 1) збільшення обсягів експорту української агропромислової продукції в ЄС;
- 2) підвищення якості виробництва продукції АПК за рахунок гармонізації стандартів ЄС;
- 3) інтенсифікація міжнародної інвестиційної діяльності за рахунок адаптації українського законодавства до європейських норм та стандартів;
- 4) скасування субсидування експорту сільськогосподарської продукції з ЄС до України;
- 5) поступове збільшення квот на експорт з України до ЄС окремих видів сільськогосподарської продукції.

Однак створення зони вільної торгівлі має і певні негативні наслідки для економіки України, а саме:

- 1) посилення конкуренції на внутрішньому ринку, особливо в короткостроковій перспективі, за рахунок усунення тарифних і скорочення нетарифних бар'єрів;
- 2) обмеження доступу українських товарів на європейські ринки під приводом їх невідповідності європейським стандартам і сертифікатам;
- 3) запровадження з боку ЄС для України дискримінаційної системи тарифних квот на дуже низькому рівні;
- 4) збереження в ЄС системи дотацій аграрного сектора, що робить експорт української продукції в ЄС неконкурентоспроможним [8].

Отже, Україна має спрямовувати значні зусилля на подолання проблем, які існують у сфері зовнішньоторговельного розвитку агропромислового комплексу. Тому з метою вирішення цих проблем необхідно розробити цільову Програму зовнішньоторговельного розвитку АПК України з урахуванням європейського вектора інтеграційного спрямування її економіки. Реалізація цієї Програми дозволить створити сприятливі умови для динамічного розвитку експорту на основі прогресивної зміни спеціалізації та підвищення конкурентоспроможності національної економіки, підвищити якість української агропромислової продукції і закріпити присутність національних експортерів на традиційних ринках збуту продукції та сприяти виходу на нові зовнішні ринки.

Також наближення нормативно-правової бази в агросекторі до стандартів ЄС дозволить значно покращити конкурентоспроможність українських товарів та забезпечити їх вихід на інші ринки, адже національні стандарти багатьох країн Близького Сходу, Африки та Центральної Азії використовують стандарти Європи [9].

У 2014 р. відбулася диверсифікація ринків збуту сільськогосподарської продукції та продуктів харчування. На 31% зменшився експорт до країн СНД. До десятки країн – найбільших імпортерів української сільськогосподарської продукції – увійшли Китай, Єгипет, Індія, Туреччина, Іспанія, Іран, Нідерланди, Італія, Польща, Білорусь (Рис. 1).

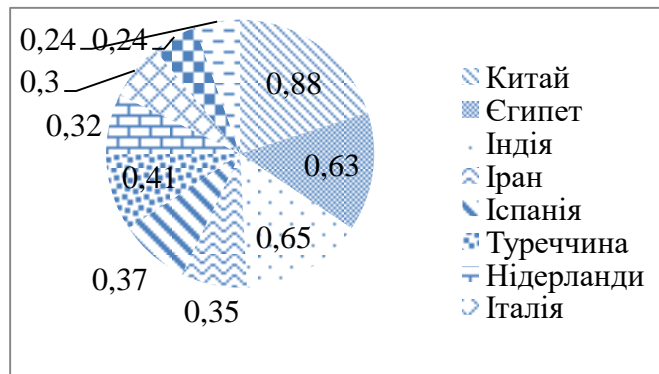

Рисунок 1 – Найбільші імпортери української сільськогосподарської продукції

Джерело: [7]

Не менш привабливий торговельно-економічний партнер України Єгипет із другою найбільшою часткою в експорті українського агросектору. Єгипет імпортує також здебільшого зернові та олію соняшникову. Проте є готовність до розширення співпраці за іншими позиціями. Під час останнього робочого візиту до Єгипту Мінагрополітики отримало офіційну пропозицію щодо постачання 12 тис. тонн української курятини. Єгипет – це не лише один із важливих партнерів агросектору України, але також наше вікно до країн Близького Сходу. Відкриття нового русла Суецького каналу створить сприятливі умови для транспортування вітчизняної аграрної продукції до даного регіону.

Хороші перспективи співпраці в аграрній галузі відкриваються з Канадою. З моменту набуття чинності Угоди про вільну торгівлю між Україною та Канадою українські експортери отримають можливість постачати переважну більшість сільськогосподарських товарів за нульовою ставкою ввізного мита. Особливо це товари з високою часткою доданої вартості, в тому числі кондитерські вироби, консервовані та готові овочі, олія, соки, алкогольні напої та рибна продукцію тощо [10].

У цілому для вирішення більшості проблем, а також використання в повному обсязі потенційних можливостей АПК України та максимальної реалізації аграрного потенціалу країни, українське сільське господарство потребує додаткового припливу інвестицій. Без залучення значних коштів вітчизняних і зарубіжних інвесторів нарощувати виробництво сільськогосподарської продукції буде важко. Тому потрібні реформи, які б стимулювали надходження інвестицій в аграрний сектор.

Економіка країни за останнє десятиріччя характеризується відкритістю для співробітництва з закордонними партнерами. Проте, не зважаючи на високий експортний потенціал, Україна не може використовувати його достатньо ефективно в сучасних умовах політичної, системної та структурної кризи. Зменшення вартісних обсягів вітчизняного експорту свідчить про кризу експортоорієнтованого виробництва. При цьому у структурі експорту України експорт товарів займає понад 80%, а частка експорту послуг відповідно становить близько 20%. З огляду на це аналіз товарного експорту, його обсягу,

динаміки та структури є важливим і набуває вагомого значення у контексті посилення євроінтеграційних процесів.

Слід звернути увагу на диверсифікацію експорту, який раніше надмірно залежить від трьох галузей: неефективних та енергомістких металургії і хімії та застарілого машинобудування. Зараз в цих галузях є тенденція до скорочення. Цьому сприяє зменшення поставок неконкурентної за межами пострадянського простору частини машинобудівної продукції та основних експортних товарів, у виробництві яких використовують як сировину великі обсяги дефіцитного імпортного газу.

З метою мінімізації ризиків і використання можливостей для агропромислового комплексу внаслідок підписання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом необхідно реалізувати низку заходів державної аграрної політики, що не суперечитимуть принципам державної підтримки та регулювання аграрного ринку, передбачених угодою про асоціацію між Україною та ЄС, які забезпечать умови для підвищення конкурентоспроможності виробництва продукції АПК.

З досліджених галузей агропромисловий комплекс демонструє найвищі результати навіть у нинішніх екстремальних умовах. Це єдина галузь, яка в умовах загального занепаду економіки ще може мати позитивні економічні показники.

Передбачається, що сільське господарство скористається найбільшими перевагами від відкриття ринку ЄС. Для успішного розв'язання завдань євроінтеграції аграрний сектор економіки України має достатньо передумов: багатий природноресурсний та експортний потенціал, вагомий людський капітал, поступово зростаючу інвестиційну привабливість, збережений уклад сільського життя та багатовікові традиції ведення сільського господарства. У цьому контексті дослідження та наукове осмислення досвіду формування європейської аграрної моделі сприятимуть проведенню структурних реформ у галузі сільського господарства та підвищенню рівня конкурентоспроможності агропродовольчої продукції на європейському та світовому ринках..

При створенні з ЄС зони вільної торгівлі обсяги експорту в країни ЄС можуть збільшитися за умов доведення вітчизняної продукції до міжнародних стандартів, а обсяги експорту в країни Митного союзу можуть зменшитись. Крім того, доведення вітчизняної продукції АПК до міжнародних стандартів сприятиме розширенню ринків збуту, в тому числі серед країн Митного союзу. В умовах лише тісної інтеграції України з Митним союзом значних коливань обсягів експорту не відбудеться.

Адже якщо продукція продається в ЄС, це означає, що вона відповідає всім стандартам якості. Якщо українські товари зможуть конкурувати на європейському рівні, то на будь-якому ринку Азії або Африки товари з України почуватимуть себе європейським виробником, продукція якого цінується вище і коштує дорожче.

Література:

1. Експортний ринок. Перезавантаження. [Електронний ресурс] / Олена Ігнатенко // Зоря Полтавщини. – 16.12.2014. – Режим доступу : <http://www.zorya.poltava.ua/?p=14900>
2. Напрями зовнішньоторговельного розвитку агропромислового комплексу України. [Електронний ресурс] / С. В. Бестужева // Глобальні та національні проблеми економіки – Режим доступу : <HTTP://WWW.GLOBAL-NATIONAL.IN.UA/ARCHIVE/4-2015/09.PDF>
3. Стратегія розвитку економіки з врахуванням останніх геополітичних змін. [Електронний ресурс] / Open Europe Group. – 2015 – Режим доступу : HTTP://OPENEUROPEGROUP.COM/WP-CONTENT/UPLOADS/2015/06/YD0505141_OTHER_STRATEGY__02-05-2014_UA_FIN.PDF
4. Перспективи розвитку україно-російських економічних відносин: взаємодія в умовах тотальної невизначеності. [Електронний ресурс] / В.В.Черних // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2014. – № 11 – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3531>
5. Ринки збуту українських літаків треба диверсифікувати. [Електронний ресурс] / Український союз промисловців і підприємців. – 13.10.2015. – Режим доступу : <HTTP://USPP.UA/RINKI-ZBUTU-UKRA%D1%97NSKIX-L%D1%96TAK%D1%96V-TREBA-DIVERSIF%D1%96KUVATI.HTML>
6. Сільське господарство в економічній системі України. [Електронний ресурс] / А. Потіха. // Центр Досліджень соціальних комунікацій. – 2015. – Режим доступу : HTTP://NBUVIAP.GOV.UA/INDEX.PHP?OPTION=COM_CONTENT&VIEW=ARTICLE&ID=584:SILSKE-GOSPODARSTVO-2&CATID=63&ITEMID=393,
7. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <HTTP://WWW.UKRSTAT.GOV.UA/>
8. Кваша С.М. Стан та тенденції розвитку сільського господарства країн-членів Європейського Союзу / С.М. Кваша, К.С. Кваша. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 40 с.
9. Державна підтримка експорту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrexport.gov.ua>
10. Росія погрожує ембарго. Що робить уряд? [Електронний ресурс] / Європейська правда. – 26.08.2015 – Режим доступу : HTTP://WWW.EUROINTEGRATION.COM.UA/EXPERTS/2015/08/26/7037397/VIEW_PRINT/

2.4. Аналіз торговельних зв'язків між Україною та Болгарією, проблеми та перспективи їх розвитку

Міжнародна торгівля являє собою основу світогосподарських зв'язків, які є невід'ємною частиною функціонування економіки кожної країни. Саме тому дослідження її впливу на розвиток національної економіки та на розвиток відносин між країнами є дуже актуальним в сучасних умовах.

Після розпаду Радянського Союзу, Україна почала налагоджувати зв'язки, в першу чергу, зі своїми торговельними партнерами з часів Союзу. Товарообіг з іншими країнами також мав місце, проте в незначній кількості. Однією з таких країн була Болгарія. Лише у 2000-х рр. обсяги торгівлі з цією країною почали зростати.

Істотний спад виробництва в обох країнах внаслідок непослідовності ринкових реформ негативно вплинув на обсяги взаємної торгівлі. Старі коопераційні контакти між різними підприємствами обох країн, що досить інтенсивно розвивалися у 70–80-ті роки ХХ ст. в рамках Ради Економічної Взаємодопомоги, розірвалися, а нові формувалися надто повільно [1, с.4-5]. Договірні-правова база торговельно-економічних зв'язків між Україною і Болгарією була укладена, головним чином, ще в 90-х роках.

На сьогоднішній момент торговельні відносини займають важливе місце в системі міжнародних економічних відносин України і Болгарії. Україна є одним з основних торговельних партнерів Болгарії за межами ЄС. У 2013 році Україна була четвертим за величиною торговим партнером Болгарії з трьох країнами (перші три місця посідають Туреччина, Росія та Китай), як за експортом, так і за імпортом [2].

Однак, на жаль, до цих пір в Києві і Софії не існує стратегічного бачення перспектив взаємного доповнення економічних систем України і Болгарії. Тому рівень торгівлі Болгарії з Україною значно поступається її торгівлі з країнами ЄС та Росією [3, с.5].

Проте, варто зазначити, що Болгарія була й залишається найбільшим торговельним партнером України на Балканах і одним із найбільших в Європі. Важливими аспектами зростання взаємного товарообігу стали вступ України до СОТ і перспективні від створення зони вільної торгівлі з ЄС.

Аналіз торгівлі між Україною та Болгарією показав, що експорт та імпорт товарів між країнами, починаючи з 2000 року був динамічним (табл.1) [4,5].

З рисунку ми бачимо, що до 2002 року експорт товарів помірно знижувався, імпорт же знизився лише у 2002 році. Починаючи з 2003 року експорт та імпорт товарів зростає, лише у 2007 році обсяг експорту трохи скоротився, проте вже у 2008 році експорт досяг небувалого значення. Він збільшився вдвічі, а імпорт товарів зріс на 40%. Це було найбільше зростання показників експорту та імпорту за всю історію торговельних відносин між Україною та Болгарією.

Таблиця 1 – Торговля товарами між Україною та Болгарією у 2000-2014 рр.

Рік	Експорт	+/- до попереднього року (%)	Імпорт	+/- до попереднього року (%)	Сальдо
2000	382	–	60	–	322
2001	298,5	-21,9	65	+8,3	233,5
2002	274	-8,2	58	-10,8	216
2003	326	+19	60	+3,4	266
2004	499	+53,1	81	+35	418
2005	544	+9,	109	+34,6	435
2006	596	+9,6	130	+19,3	466
2007	554	-7	170	+30,8	384
2008	1106	+99,6	239	+40,6	867
2009	395,5	-64,2	152	-36,4	243,5
2010	451	+14,	218	+43,4	233
2011	755	+67,4	270	+23,9	485
2012	568,75	-24,7	280,5	+4	288,25
2013	591,3	+4	297,7	+6,1	293,6
2014	550,6	-6,9	238,35	-20	312,25

Джерело: складено автором на основі [4,5]

Рис.1 – Торговля товарами України з Болгарією у 2000-2014 рр.

Джерело: складено автором на основі [4,5]

Проте економічна криза 2008-2009 рр. завдала значної шкоди показникам торгівлі. Так, у 2009 році експорт до Болгарії впав на 64%, а імпорт на 36%. Впродовж 2010-2011 рр., показники зростали. Так, у 2011 році експорт та імпорт збільшились майже вдвічі порівняно з 2009 роком. Однак, в 2012 р. експорт впав на чверть, та вже майже не збільшувався. У 2014 році спостерігається зниження обсягів експорту та імпорту товарів між Україною та Болгарією. Так, імпорт скоротився на 20% у зв'язку зі значною девальвацією гривні.

За даними Держкомстату України обсяг торгівлі товарами за січень-липень 2015 р. становив 398,41 млн.дол. США, зменшившись на 26,4%

порівняно з січнем-липнем 2014 року. Експорт товарів з України за цей період склав 246,52 млн.дол. США, зменшившись на 37,7% порівняно з аналогічним періодом 2014 р. Імпорт товарів з Болгарії за січень-липень 2015 р. склав 151,9 млн.дол. США, збільшившись у порівнянні з аналогічним періодом 2014 р. на 11%. Сальдо торгівлі товарами склало 94,62 млн.дол. США.

За даними Міністерства економіки Республіки Болгарія, у 2014 р. експорт з України до Болгарії за товарними групами розподілявся наступним чином (табл.2).

Таблиця 2 – Головні групи у експорті товарів з України до Болгарії у 2014 р.

Товарна група	Частка у загальному експорті, %
Чорні метали	23
Вугілля, брикети та аналогічні види твердого палива	18,1
Плоский прокат з заліза і гарячекатана сталь	17,3
Нафта і продукції перегонки	6,4
Плоский прокат з заліза і холоднокатана сталь	6,3
Катанка	4,5
Запчастини для транспортних засобів, що рухаються по залізничних чи трамвайних коліях	2,8
Мінеральні чи хімічні, азотні добрива	2,7
Мідь рафінована та мідні сплави	1,5
Кокс та напівкокс з кам'яного вугілля	1,3

Джерело: складено автором на основі [6]

Як бачимо з таблиці, частка чорних металів у експорті товарів у 2014 році зменшилась порівняно з попередніми роками, частка енергетичних матеріалів і нафти трохи збільшилась. Що стосується електричних машин і устаткування, то в 2014 р. експортувалися лише запчастини для транспортних засобів, що рухаються по залізничних чи трамвайних коліях, та в невеликій кількості – лише 2,8% від усього експорту. Частка добрив зменшилась з 4 до 2,7%.

В Болгарії з 2009 року не працює найбільший на Балканах металургійний комбінат «Креміковці», який був основним споживачем залізрудного концентрату та коксу з України. Крім того продовжувалося зменшення темпів будівництва та виробництва машинобудівельної продукції в Болгарії, що призводить до зменшення потреб у закупівлі українського металу, який формує більшу частину українського експорту в Болгарію.

У свою чергу, імпорт з Болгарії до України за товарними групами розподілявся наступним чином (табл. 3).

Девальвація гривні у 2014 році обумовила скорочення болгарського імпорту в цілому, але найбільше впали обсяги поставок фармацевтичної продукції – з майже 50% загального імпорту до 10,8%. Водночас, суттєво зріс імпорт нафтопродуктів, та сягав більше 41% усього імпорту з Болгарії.

Таблиця 3 – Головні групи у імпорті товарів з Болгарії до України у 2014 р.

Товарна група	Частка у загальному імпорті, %
Нафта та нафтопродукти	41,1
Фармацевтична продукція	10,8
Органічні поверхнево-активні речовини (окрім мила)	3,5
Підшипники кулькові бороликові	3,5
Моноволокна	2,2
Крафт-папір і картон	2,1
Стрижні із заліза і легованої сталі	1,6
Пластмасові транспортні та пакувальні вироби	1,6
Кава смажена, кава без кофеїну, замінники кави	1,4
Санітарні серветки і тампони, дитячі пелюшки та аналогічні вироби	1,4

Джерело: складено автором на основі [6]

Аналізуючи торгівлю товарами між Україною та Болгарією протягом 2014-2015 рр., можна сказати, що виведення з торгівлі багатьох підприємств у зоні антитерористичної операції, загальне зменшення обсягів промислового виробництва в країні негативно вплинули на динаміку українських поставок. Повністю припинилися поставки вугілля, зменшився експорт чорних металів, окремих видів машин і обладнання. Водночас, за підсумками року збільшився експорт добрив, виробів з чорних металів, електричних машин, хімічної продукції, вибухових речовин, деревини, меблів, готових текстильних виробів, харчової продукції, меду, горіхів тощо [7].

Аналіз торгівлі послугами показав надзвичайно низькі обсяги їх експорту та імпорту (табл.4) [4, 8].

Таблиця 4 – Торгівля послугами між Україною та Болгарією у 2000-2014 рр.

Рік	Експорт	+/- до попереднього року (%)	Імпорт	+/- до попереднього року (%)	Сальдо
2000	36	–	7	–	29
2001	31,5	-12,5	5	-28,6	26,5
2002	37	+17,5	6	+20	31
2003	24	-35,1	5	-16,7	19
2004	26	+8,3	7	+40	19
2005	32	+23,1	10	+42,9	22
2006	35	+9,4	17	+70	18
2007	42	+20	24	+41,2	18
2008	48	+14,3	32	+33,3	16
2009	30,5	-36,5	19	-40,6	11,5
2010	30	-1,6	17	-10,5	13
2011	38	+26,7	20	+17,6	18

2012	44,4	+16,8	19,6	-2	24,8
2013	45,35	+2,1	18,5	-5,6	26,85
2014	39,1	-13,8	21,45	+16	17,65

Джерело: складено автором на основі [6]

З рисунку 2 можна побачити, що починаючи з 2000 р. експорт та імпорт послуг зменшувався у 2001 та 2003 році. Проте, починаючи з 2004 року простежується активне зростання як експорту, так і імпорту послуг. Крім того помітне зростання імпорту порівняно з експортом. Різниця між експортом та імпортом починає зменшуватись.

Рис.2 – Торгівля послугами України з Болгарією у 2000-2014 рр.
Джерело: складено автором на основі [6]

У 2006 році відбулося збільшення імпорту послуг на 70%. Порівняно з експортом та імпортом товарів у 2008 році, експорт та імпорт послуг збільшується несуттєво. У 2009 відбувається спад на 40% обох показників, однак вже у 2011 експорт та імпорт збільшується, та в 2013 р. експорт послуг з України досягає майже докризового рівня. У 2014 р. експорт послуг знову зменшується. Крім того, варто зауважити, що починаючи з 2010 року, розрив між експортом та імпортом послуг знову починає зростати, тобто імпорт порівняно з експортом скорочується.

Також варто зауважити, що протягом 14 років зовнішньоторговельне сальдо як по товарам, так і по послугам було позитивним, що є вигідним для України та демонструє нам, що Болгарія має більшу потребу в українських товарах та послугах, ніж Україна в болгарських.

За даними Державного комітету статистики України, обсяг торгівлі послугами за січень-липень 2015 р. склав 31,22 млн.дол. США, збільшившись на майже 1% порівняно з січнем-липнем 2014 року. Експорт послуг з України склав 21,87 млн.дол. США, збільшившись на 1,2% порівняно з аналогічним

періодом попереднього року. Імпорт послуг до Болгарії склав 9,35 млн.дол. США, збільшившись порівняно з аналогічним періодом 2014 р. на 11,2%. Позитивне сальдо торгівлі послугами склало 12,52 млн.дол. США [4].

Загалом, у торговельних відносинах між Україною та Болгарією існує дуже багато проблем. Країни не зацікавлені одна в одній як у торговельних партнерах, хоча й мають значні можливості та потреби для співробітництва.

В цілому обсяги експорту та імпорту товарів та послуг між країнами є невисокими, крім того, товарна структура вельми неефективна. Так, більшість товарів, що експортуються з України є сировиною або напівфабрикатами, і вони є дуже важливими для промислового виробництва Болгарії. Припинення постачання цих товарів буде мати великий негативний вплив на місцеву промисловість, яка залежить від них, принаймні, в короткостроковій перспективі. І, оскільки, Україна не є стабільним партнером, Болгарія вже активно шукає нових, альтернативних постачальників. Тобто з часом незначні експортні поставки України можуть ще більше скоротитися.

Важливим фактором, що спричинив значне зниження обсягів експорту до Болгарії у 2014-2015 рр. став воєнний та економічний конфлікт з Російською Федерацією, внаслідок якого Україна не тільки повністю втратила частину своєї території у вигляді анексованого Криму, а й змушена була розпочати військові дії на території Луганської та Донецької областей. Це призвело до закриття багатьох підприємств у цих областях, які були єдиними постачальниками вугілля, крім того значно зменшився експорт окремих видів машин та обладнання, і значно впали обсяги експорту чорних металів, які складали 50% усього експорту товарів.

Хоча у 2014 та 2015 рр. Україна й намагалась диверсифікувати експорт та змінити підприємства-постачальники важливих товарних груп у експорті, зменшення обсягів торгівлі з Болгарією було неминучим.

Що стосується імпорту до України, він також не відрізняється значною диверсифікованістю. Так, протягом багатьох років майже 48% усього обсягу імпорту забезпечувала одна товарна група – фармацевтична продукція, та більше 20% – котли, машини, апарати і механічні пристрої. Однак, у 2014 р. ситуація трохи змінилася, та першу сходинку посів імпорт нафти та нафтопродуктів (більше 41%), що пов'язано з конфліктом з Російською Федерацією, яка була головним постачальником нафти в Україну. Фармацевтична продукція у свою чергу перемістилася на другу сходинку (11%) [9].

Однак, перспективним все ж таки є саме розвиток торгівлі високотехнологічною продукцією, потенціалом виробництва якої в значній мірі володіє Україна. Так, болгарські споживачі зацікавлені в імпорті з України устаткування для важкої техніки, гірничодобувної, металургійної, енергетичної промисловості. Крім збільшення експорту з України, у цій області можуть бути створені спільні підприємства, у тому числі для експорту в треті країни.

Крім цього українські компанії мають потенціал постачати на ринок Болгарії високотехнологічну техніку військово-промислового комплексу, яка

відповідає стандартам НАТО.

Болгарські компанії володіють потенціалом поставляти на український ринок машини та обладнання для харчової промисловості, електроніку, підйомно-транспортні машини, оптичні пристрої і апарати, металообробні машини та багато іншого.

Крім цього, болгарські виробники очікують в подальшому значного збільшення пропозицій імпортерів і дистриб'юторів з України про можливу купівлю різних видів болгарського сиру, бринзи, інших продуктів харчування, у яких зацікавлені українські споживачі, а також чоловічого та жіночого одягу[10].

Перед українсько-болгарським бізнесом існують великі можливості для розвитку торговельно-економічних відносин, незважаючи на напружену ситуацію в Україні. Однак, криза в Україні суттєво скоротила обсяг цих відносин. Саме тому важливим на сучасному етапі є відновлення ділових відносин і допомога з боку болгарського бізнесу постраждалим регіонам України. Двосторонні зустрічі представників з Болгарії та України є чітким сигналом про готовність до відновлення співробітництва та розвитку існуючого потенціалу [11].

Однак, найкраще втілити увесь свій торговельний потенціал Україна зможе лише після набрання чинності Угоди про асоціацію між ЄС та Україною.

Угода про асоціацію та про поглиблену зону вільної торгівлі з Європейським союзом відкриває додаткові можливості для обох країн з розвитку торговельно-економічних відносин. Так, будуть зняті всі бар'єри в торгівлі як тарифного, так і нетарифного характеру.

Крім того, Болгарія буде мати вигоду від зони вільної торгівлі з Україною, більшу ніж інші країни. Це пов'язано з тим, що продукція болгарських виробників вже добре знайома українським споживачам, тому болгарській стороні не потрібно буде докладати додаткових зусиль щодо реклами, маркетингу. Так само й українські товари дуже відомі болгарським покупцям, а отже не потребують додаткового просування. Тому країни отримують значну користь від створення зони вільної торгівлі, та саме між ними існує величезне поле для розширення торговельних відносин [12].

На даний момент існує ще одна можливість збільшення товарообороту між Україною та Болгарією, особливо актуальна в умовах економічного конфлікту між Україною та Росією. Україна може стати альтернативним ринком для болгарської продукції в умовах санкцій проти Росії.

У даний час, болгарські експортери несуть серйозні втрати від поточної російської економічної політики обмеження доступу болгарських товарів на російський ринок. Тому вони зосередили зусилля на пошуку альтернативних ринків. Болгарський уряд висловив сподівання, що Україна може стати одним з них. З поточного стану болгарських виробників можуть вивести лише нові ринки та збільшення обсягів торгівлі з новими стабільними партнерами [13].

Дивлячись на такий розвиток подій, Болгарія має намір збільшити товарообіг з Україною, що буде корисним для обох країн, особливо зараз,

коли українська економіка також потребує нових, альтернативних російським, закордонних партнерів.

Як висновок, треба зазначити, що останнім часом спостерігається поживлення двосторонніх торговельно-економічних зв'язків між Україною та Болгарією. Характерною ознакою торгівлі між ними на даний час є її поступова диверсифікація в бік високотехнологічної продукції. Болгарія є найбільшим торговельним партнером України на Балканському півострові. Проте обсяг торгового обороту між країнами все ще залишається на низькому рівні.

Для збереження і подальшого нарощування обсягів взаємної торгівлі необхідно докласти зусиль, спрямованих, з одного боку, на диверсифікацію торгівлі, а з іншого – лобювання української продукції (металоконструкції, труби тощо) для спорудження крупних інфраструктурних проєктів.

Навіть вступивши до Європейського союзу, Болгарія зберігає інтерес до співробітництва з Україною, яка продовжує розглядатися болгарським урядом як традиційний партнер для розвитку торговельно-економічних відносин та держава, в якій проживає найбільша у світі за чисельністю болгарська громада.

Саме тому бажанням як української, так і болгарської сторони є подальша активізація та збалансування взаємного товарообігу, який все ще не відповідає потенціалу обох країн.

Література:

1. Литвин В. М. Українсько-болгарські відносини: минуле як перспектива майбутнього / В. М. Литвин // *Голос України*. – 2004. – №13. – с. 4–5.
2. Николова Д. Кризата в Крим и последствията за България [Електронний ресурс] / Д. Николова. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://ime.bg/bg/articles/krizata-v-krim-i-posledstviyata-za-byulgariya/>.
3. Литвин В. М. Українсько-болгарські відносини: минуле як перспектива майбутнього / В. М. Литвин. // *Голос України*. – 2004. – №14. – с. 4–5.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. World trade organization - StatisticsDatabase [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://stat.wto.org/>
6. Министерството на икономиката на Република България [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.mi.government.bg>
7. Офіційний сайт Посольства України в Республіці Болгарія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://bulgaria.mfa.gov.ua/ua/ukraine-bg/trade>. – Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Болгарією. Туризм в Україні.
8. Национален статистически институт на Република България [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.nsi.bg/>
9. Гриневич А. Незадействованный потенциал партнерства Украины и Болгарии сегодня рамного превосходит экономические результаты их конкурентной борьбы на зарубежных рынках [Електронний ресурс] / А.

Гриневич, Я. Жалило // Центр антикризисных исследований. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.companion.ua/articles/content?id=3569>.

10. Мінчев К. Україна для нас – важливий зовнішньополітичний пріоритет [Електронний ресурс] / К. Мінчев // ІнформагенствоForum. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://for-ua.com/interview/2012/10/15/090902.html>.

11. Информационен портал “News.bg” [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://news.bg/economics/balgariya-i-ukrayna-podpisaha-sporazumenie-za-satrudnichestvo-v-btpp.html>. –България и Україна

12. Economic cooperation between Ukraine and Bulgaria will improve after signing of European Union Association Agreement / Ministry of Infrastructure of Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.uspa.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=770:torgovo-ekonomicheskoe-sotrudnichestvo-mezhdu-ukrainoj-i-bolgariej-uluchshitsya-posle-podpisaniya-sa-s-evrosoyuzom--kozgara&catid=22&Itemid=182&lang=en

13. Україна є алтернативен пазар за българска та продукция в условията на санкци към Русия [Електронний ресурс] // Министерството на икономиката на Република България. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.mi.government.bg/bg/news/ministar-lukarski-ukraina-e-alternativen-pazar-za-balgarskata-produkciya-v-usloviyata-na-sankcii-kam-2002.html>

2.5. Розрахунок індексу умов торгівлі між двома країнами та його практичне застосування на прикладі аналізу економічних взаємовідносин України та Чеської республіки

Зовнішньоекономічні відносини України з різними країнами світу характеризуються нерівномірністю і схильні до значних коливань у своїй структурі на фоні загальносвітових тенденцій на внутрішніх проблем. Індекс умов торгівлі є одним із найпоказовіших індикаторів якості торгової політики держави на зовнішньому ринку. Проте його розрахунок відносно конкретної країни ведеться вперше і це може дати цікаву базу для подальшого аналізу.

Вітчизняні науковці розпочали вивчати питання становлення і розвитку українсько-чеських відносин часів незалежності з середини 1990-х рр. у рамках більш широких питань, зокрема зовнішньої політики України, регіонального співробітництва. Окремі роботи з вивчення цієї проблематики з'явилися в кінці 1990-х – поч. 2000-х рр., зокрема наукові розвідки І. Вовканича та І. Сюсько, С. Устича [1; 2].

Українсько-чеські відносини проаналізовані у монографії Р. Корсака «Українсько-чеське міждержавне співробітництво в 1991-2005 рр.», у якій велику частку у роботі займає аналіз співпраці в економічній сфері [3].

Чільне місце в історії українсько-чеських відносин посідають роботи О. Цуп [4-6]. Науковець досліджує співпрацю двох країн кін. ХХ – поч. ХХІ ст., зокрема, аналізує процес становлення системи українсько-чеських відносин, звертає увагу на проблемні питання двостороннього торговельно-економічного співробітництва, насамперед погашення боргів України перед

Чехією за «Ямбурзькими угодами» [7].

На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в розрахунку індексів умов торгівлі між Україною та Чеською Республікою та кілька попередніх років та їх інтерпретації.

Умови торгівлі відображають співвідношення взаємного попиту і взаємної пропозиції на експорт і на імпорт кожної країни. Вони розраховуються на базі співвідношення індексу експортних і імпортних цін кожної країни і слугують найважливішим орієнтиром для їх зовнішньоекономічної політики в цілому і зовнішньоторговельної політики зокрема. $ToT=100$ означає рівність цін експорту й імпорту. Зростаючий індекс умов торгівлі ($ToT>100$) показує, що разом із зростанням сукупної ціни експорту країни у порівнянні із сукупною ціною імпорту на кожну одиницю товару, що експортується, стає можливим придбати все більше імпортних товарів. Оскільки більший об'єм імпорту стає можливим взамін колишньої кількості експорту, добробут країни зростає. Падаючий індекс умов торгівлі ($ToT<100$) показує, що разом із зростанням сукупної ціни імпорту країни у порівнянні із сукупною ціною експорту на кожну одиницю товару, що експортується, стає можливим придбати все менше імпортних товарів. Оскільки менший об'єм імпорту стає можливим взамін колишньої кількості експорту, добробут країни зменшується.

Ці співвідношення відносного попиту і пропозиції справедливо як для будь-якого конкретного товару, так і для країни в цілому. Чисті умови торгівлі розраховуються за формулою [8, с.136]:

$$ToT = \frac{P_x}{P_{im}} * 100, \quad (1.1)$$

де ToT – індекс умов торгівлі;

P_x - індекс експортних цін;

P_{im} - індекс імпортних цін.

Умови торгівлі, в ширшому сенсі, відображають рівень бажання партнерів вступати в торгівлі відносини одне з одним. Ми маємо намір розрахувати індекс умов торгівлі між Україною та Чехією. Для цього нам треба володіти інформацією щодо індексу експортних цін для тих товарів (груп товарів згідно з УКТ ЗЕД), що Україна експортує до Чехії, а також їх відносною часткою в загальному експорті до Чеської республіки. Таким чином ми зможемо розрахувати індекс експортних цін товарів України в Чехію, зважений у відповідності до їх частки:

$$P_x = P_1 \times S_1 + P_2 \times S_2 + \dots + P_n \times S_n, \quad (1.2)$$

Джерело: розроблено автором за даними [1]

де P_x – зважений індекс експортних цін;

$P_{1,2..n}$ – індекс експортної ціни відповідної групи товарів;

$S_{1,2..n}$ – частка відповідної групи товарів в загальному експорті (України

в Чехію);

n – кількість груп товарів.

За цією ж формулою ми розрахуємо індекс імпорتنих цін товарів, що їх Україна завозить із Чехії. В українській статистиці ведеться облік індексу імпорتنих цін, проте цей індекс розраховується для імпорتنих цін товарів усіх країн. Нам же потрібен індекс імпорتنих цін товарів чеського виробництва. Задля вирішення цієї проблеми ми звернемося до Чеської статистики, але дивитися вже будемо на індекс експортних цін по категоріям. Вони також будуть зважені за їх часткою в українському імпорті:

$$P_{im} = P_1 \times S_1 + P_2 \times S_2 + \dots + P_n \times S_n, \quad (1.3)$$

Джерело: розроблено автором за даними [1]

Де P_{im} – зважений індекс імпорتنих цін;

$P_{1,2..n}$ – індекс експортної ціни відповідної групи товарів (згідно з даними чеської статистики);

$S_{1,2..n}$ – частка відповідної групи товарів в загальному імпорті (України з Чехії);

n – кількість груп товарів.

Розрахувавши ці показники, ми підставимо дані у формулу 1.1 і нарешті дізнаємось яким же є індекс умов торгівлі між Україною та Чеською республікою.

З метою розрахунку індексів умов торгівлі між Україною та Чеською республікою за 2012, 2013 та 2014 роки нам необхідно буде застосовувати дані з відкритих джерел Державної служби статистики України, Чеської статистичної агенції та сайту Державної підтримки українського експорту [9], [10], [11]. В першу чергу нам необхідно знайти зважений індекс експортних цін для кожного року за формулою 1.2. Ми будемо враховувати індекси цін для тих груп товарів, частка яких в експорті дорівнює або більше 0,5%.

Розрахуємо зважений індекс експортних цін за 2012 рік. У цьому році поріг у 0,5% перевищували наступні групи товарів [11]: 26 «Руда, шлаки, попіл» - 56,6%; 85 «Електричні машини і устаткування» - 11,4%; 27 «Паливо мінеральне, нафта, електроенергія» - 9,5%; 72 «Чорні метали» - 7,9%; 44 «Деревина та вироби з неї» - 2,9%; 84 «Реактори ядерні; котли; устаткування» - 1,2%; 73 «Вироби з чорних металів» - 1,2%; 62 «Одяг і речі одягу текстильні» - 0,6%; 39 «Пластмаси і вироби з них» - 0,8%; 48 «Папір та картон» - 0,9%; 28 «Продукти неорганічної хімії» - 0,7%; 34 «Мило; поверхнево-активні органічні речовини» - 0,5%; 23 «Залишки та відходи харчової промисловості» - 0,9%. Разом вони відображають 95,1% усього українського експорту в Чехію. Останні 4,9% ми також використаємо у формулі помноживши їх на загальний індекс цін у 2012р.

Отже, використовуючи вище наведені дані, інформацію щодо індексів цін з Державної служби статистики України [9] та формулу 1.2 ми отримаємо:

$$P_{x2012} = 83,4 \times 56,6\% + 100,7 \times 11,4\% + 94,2 \times 9,5\% + 90,5 \times 7,9\% + 95,7 \times 2,9\% + 107 \times 1,2\% + 102,5 \times 1,2\% + 100,5 \times 0,6\% + 100,6 \times 0,8\% + 96,4 \times 0,9\% + 114,8 \times 0,7\% + 98,8 \times 0,5\% + 109,1 \times 0,9\% + 98,1 \times 4,9\% = 89,4$$

Зважений індекс експортних цін товарів, які Україна експортувала до Чехії у 2012 році становить 89,4. Це значно відрізняється від показника по експорту в цілому, що, згідно з даними Держстату [9], становить 98,1.

Далі, розрахуємо зважений індекс експортних цін за 2013 рік. У цьому році поріг у 0,5% перевищували такі групи товарів [11]: 26 «Руда, шлаки, попіл» - 57,3%; 85 «Електричні машини і устаткування» - 13,5%; 27 «Паливо мінеральне, нафта, електроенергія» - 7,7%; 72 «Чорні метали» - 7,0%; 44 «Деревина та вироби з неї» - 2,7%; 84 «Реактори ядерні; котли; устаткування» - 1,6%; 73 «Вироби з чорних металів» - 1,5%; 62 «Одяг і речі одягу текстильні» - 0,8%; 39 «Пластмаси і вироби з них» - 0,8%; 48 «Папір та картон» - 0,7%; 28 «Продукти неорганічної хімії» - 0,6%; 34 «Мило; поверхнево-активні органічні речовини» - 0,5%; 15 «Жири та олії» - 0,8%; 74 «Мідь і вироби з міді» - 0,6%. Разом вони відображають 96,1% усього українського експорту в Чехію за 2013 рік. Останні 3,9% ми також використаємо у формулі помноживши їх на загальний індекс цін у цьому році.

Отже, використовуючи вище наведені дані, інформацію щодо індексів цін експортованих товарів у 2013 році з сайту Державної служби статистики України [9] та формулу 1.2 ми отримаємо:

$$P_{x2013} = 110,5 \times 57,3\% + 113,6 \times 13,5\% + 97,4 \times 7,7\% + 92,0 \times 7,0\% + 103 \times 2,7\% + 112,9 \times 1,6\% + 107,4 \times 1,5\% + 104,7 \times 0,8\% + 101,7 \times 0,8\% + 102,5 \times 0,7\% + 101,4 \times 0,6\% + 97,4 \times 0,5\% + 94,2 \times 0,8\% + 94,8 \times 0,6\% + 101 \times 3,9\% = 107,5$$

Зважений індекс експортних цін товарів, які Україна експортувала до Чехії у 2013 році становить 107,5. Це суттєво відрізняється від показника по експорту в цілому, що, згідно з даними Держстату [9], становить 101.

Нарешті, розрахуємо зважений індекс експортних цін станом на 2014 рік. У цьому році поріг у 0,5% перевищували ці групи товарів [11]: 26 «Руда, шлаки, попіл» - 48,6%; 85 «Електричні машини і устаткування» - 17,8%; 27 «Паливо мінеральне, нафта, електроенергія» - 4,6%; 72 «Чорні метали» - 10,8%; 44 «Деревина та вироби з неї» - 3,4%; 84 «Реактори ядерні; котли; устаткування» - 1,7%; 73 «Вироби з чорних металів» - 1,4%; 62 «Одяг і речі одягу текстильні» - 0,9%; 29 «Органічні хімічні сполуки» - 0,9%; 39 «Пластмаси і вироби з них» - 0,7%; 90 «Прилади та апарати оптичні» - 0,6%; 28 «Продукти неорганічної хімії» - 0,8%; 34 «Мило; поверхнево-активні органічні речовини» - 0,6%; 70 «Скло та вироби із скла» - 0,6%; 96 «Різні готові вироби» - 0,5%; 15 «Жири та олії» - 1,2%. Разом вони відображають 95,1% усього українського експорту в Чехію за 2014 рік. Останні 4,9% ми також використаємо у формулі помноживши їх на загальний індекс цін у

цьому році.

Отже, використовуючи вище наведені дані, інформацію щодо індексів цін експортованих товарів у 2014 році [11] та формулу 1.2 ми отримаємо:

$$\begin{aligned} P_{x2014} &= 86,4 \times 48,6\% + 100,6 \times 17,8\% + 95,2 \times 4,6\% + 97,1 \times 10,8\% + 98,2 \\ &\quad \times 3,4\% + 107,3 \times 1,7\% + 89,9 \times 1,4\% + 104,4 \times 0,9\% + 101,3 \\ &\quad \times 0,9\% + 100,1 \times 0,7\% + 115,8 \times 0,6\% + 91 \times 0,8\% + 97,3 \times 0,6\% \\ &\quad + 97,4 \times 0,6\% + 100,5 \times 0,5\% + 80,2 \times 1,2\% + 94,8 \times 4,9\% \\ &= 92,4 \end{aligned}$$

Зважений індекс експортних цін товарів, які Україна експортувала до Чехії у 2014 році становить 92,4. Це суттєво не відрізняється від показника по експорту в цілому, що, згідно з даними Держстату [11], становить 94,8.

Як ми бачимо, розрахунок саме зваженого показника індексу експортних цін мав сенс, адже у двох з трьох випадків він суттєво відрізнявся від такого показника в цілому по Україні.

Тепер, ми маємо розрахувати індекс імпортних цін на товари, що їх Україна завозить із Чеської республіки за ті ж роки, за допомогою формули 1.3. Проте, тут є декілька нюансів. По-перше, у чеській статистиці усі товари розділяють всього лише на дев'ять груп. Тож ми розрахуємо зважений показник, віднесши певні позиції українського імпорту до тієї чи іншої групи статистики чеського експорту. По-друге, індекс експортних цін Чеським статистичним агентством (Český statistický úřad) розраховується не рік до року, а на базі початкового періоду (2005-го). Тож нам доведеться привести цю інформацію у необхідну нам форму.

З цього і почнемо. Використовуючи дані служби статистики ЧР [10], розрахуємо показники індексу цін рік до року. Отримаємо дані, відображені у Додатку А.

Далі, приведемо Українську класифікацію товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД) у відповідність до Європейської системи (CN), яку використовують у Чехії. Для цього використаємо інформацію, закладену в Додатку А та «Довіднику кодів товарів згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД)» [12].

Європейська система CN розділяє товари на дев'ять груп.

Українська система УКТЗЕД розподіляє товари на 97 груп у 21 розділі. Наше завдання полягає у тому, щоб віднести кожну з них до відповідної групи системи CN. В результаті отримаємо таблицю 1. Тепер ми можемо розраховувати зважені індекси імпортних цін за необхідні нам роки. Спочатку зробимо таблицю, в якій буде зазначена частка кожної із груп чеських товарів у українському імпорті за 2012 – 2014рр.. На основі інформації попередньої таблиці та даних щодо структури імпорту з Чеської Республіки у 2012-2014рр. [11], було сформовано таблицю 2.

Таблиця 1 – Співвідношення УКТЗЕД до Європейської системи CN

№	Групи товарів за системою CN	Відповідні групи УКТЗЕД
1	Їжа та живі істоти	1 – 12, 16 - 21
2	Напої та тютюнові вироби	22, 24
3	Сирі, неїстівні матеріали, окрім палива	13, 14, 23
4	Мінеральне паливо, мастильні матеріали і пов'язані з ними матеріали	25 - 27
5	Тваринні і рослинні масла, воски і жири	15
6	Хімічні продукти і пов'язані з ними	28 - 40
7	Промтовари з різних матеріалів	41 - 83
8	Машини та транспортне обладнання	84 - 89
9	Різні готові вироби	90 - 97

Джерело: розроблено автором за даними [10], [12]

Таблиця 2. – Частки груп імпортованих товарів за 2012 – 2014рр.

№	Групи товарів за системою CN	Частка групи в українському імпорті		
		2012 р.	2013 р.	2014 р.
1	Їжа та живі істоти	2,2%	2,9%	3,2%
2	Напої та тютюнові вироби	0,5%	0,6%	0,6%
3	Сирі, неїстівні матеріали, окрім палива	1%	0,9%	1%
4	Мінеральне паливо, мастильні матеріали і пов'язані з ними матеріали	2,1%	0,4%	1,5%
5	Тваринні і рослинні масла, воски і жири	0,1%	0,2%	0,1%
6	Хімічні продукти і пов'язані з ними	17,3%	18,9%	24,4%
7	Промтовари з різних матеріалів	8,6%	12,6%	12,5%
8	Машини та транспортне обладнання	62,2%	57%	47,4%
9	Різні готові вироби	1,7%	3,1%	5,1%
	Інше, не врахована частка	4,3%	3,4%	4,2%

Джерело: розроблено автором за даними [10 - 12]

Не враховані в основних групах частки ми приймемо до уваги, додавши їх у наші розрахунки. Такі частки ми будемо множити на індекс цін за весь рік загалом.

За допомогою вищенаведеної таблиці, даних додатку А та формули 1.3 розраховуємо зважений індекс цін товарів, що їх Україна імпортувала із Чехії у 2012 році:

$$P_{im2012} = 103,9 \times 2,2\% + 105,1 \times 0,5\% + 103,5 \times 1\% + 97,5 \times 2,1\% + 98,9 \times 0,1\% + 104,8 \times 17,3\% + 102,7 \times 8,6\% + 102,8 \times 62,2\% + 104 \times 1,7\% + 102,8 \times 4,3\% = 103,1$$

Зважений індекс цін товарів, які Україна імпортувала з Чехії у 2012 році становить 103,1. Зробимо те ж саме для 2013 і 2014 років.

2013 рік:

$$P_{im2013} = 102,4 \times 2,9\% + 109,2 \times 0,6\% + 98,2 \times 0,9\% + 96,4 \times 0,4\% + 98,3 \times 0,2\% + 100,5 \times 18,9\% + 100,1 \times 12,6\% + 102 \times 57\% + 102,5 \times 3,1\% + 101,2 \times 3,4\% = 101,5$$

2014 рік:

$$P_{im2014} = 99,8 \times 3,2\% + 107,5 \times 0,6\% + 103,8 \times 1\% + 95 \times 1,5\% + 96,7 \times 0,1\% + 102,9 \times 24,4\% + 105,2 \times 12,5\% + 103,8 \times 47,4\% + 104,4 \times 5,1\% + 103,6 \times 4,2\% = 103,5$$

З цього моменту ми маємо всі необхідні показники для калькулювання індексу умов торгівлі за формулою 1.1. Отримані результати відображені у таблиці 3:

Таблиця 3 – Розрахункові індекси торгівлі між Україною та Чехією

Показник	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Індекс цін товарів, що Україна експортувала у Чеську республіку, P_x	89,4	107,5	92,4
Індекс цін товарів, що Україна імпортувала з Чеської республіки, P_{im}	103,1	101,5	103,5
Індекс умов торгівлі, $T_o T = \frac{P_x}{P_{im}} * 100$	86,7	105,9	89,3

Джерело: розроблено автором

Отримані результати відображають умови торгівлі у їх зміні рік до року. Щоб прослідкувати динаміку показника, необхідно мати уявлення про його зміну щодо певного базового періоду. На щастя, це легко зробити, якщо прийняти за базовий період 2011 рік і відповідно розрахувати накопичену зміну індексу умов торгівлі. Отримуємо таблицю 4:

Таблиця 4 – Індекси цін та умов торгівлі (за базою 2011 року)

Показник	2011	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Індекс цін товарів, що Україна експортувала у Чеську республіку, P_x	100	89,4	96,1	88,8
Індекс цін товарів, що Україна імпортувала з Чеської республіки, P_{im}	100	103,1	104,6	108,3
Індекс умов торгівлі, $T_o T = \frac{P_x}{P_{im}} * 100$	100	86,7	91,8	82

Джерело: розроблено автором

На основі даних таблиці побудуємо рисунок 1:

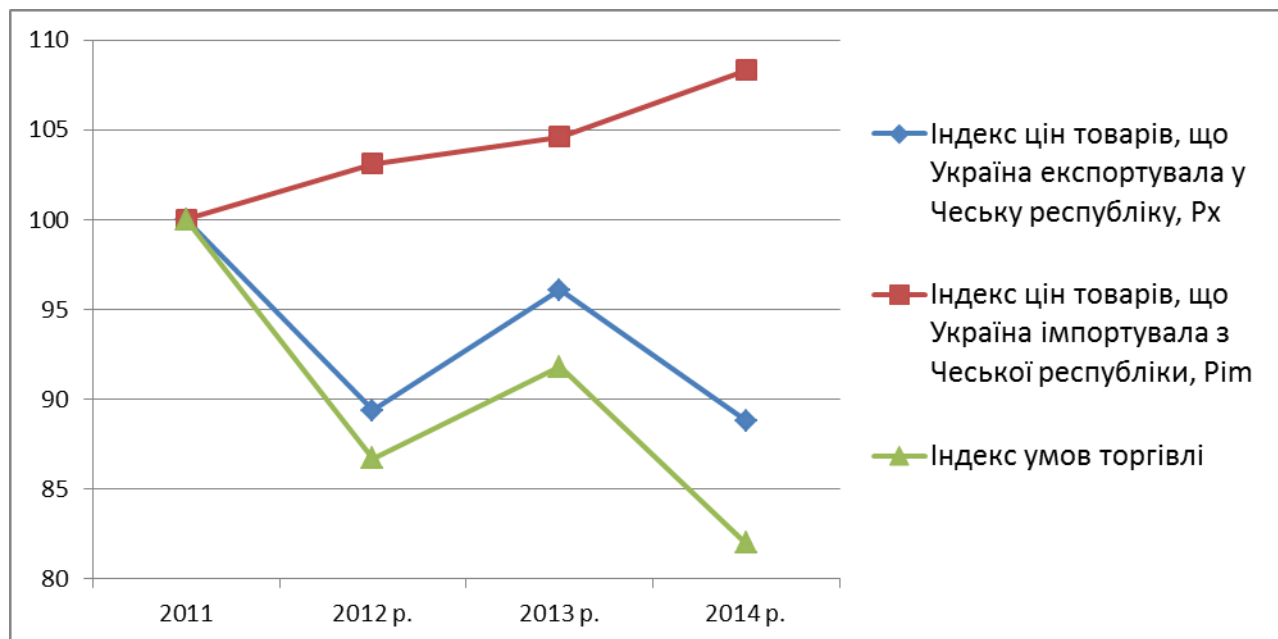

Рисунок 1 – Динаміка зміни індексів цін та умов торгівлі

Джерело: розроблено автором

Як бачимо, індекс умов торгівлі України з Чехією останніми роками постійно знижувався і, разом із зростанням сукупної ціни імпорту із ЧР, у порівнянні із сукупною ціною експорту на кожну одиницю товару, що експортується, стало можливим придбати все менше імпортних товарів. Оскільки менший об'єм імпорту стає можливим взамін колишньої (і навіть меншої) кількості експорту, добробут країни зменшується.

Варто пам'ятати, що отримані результати розповсюджуються лише на суб'єктивні двосторонні відносини між цими двома країнами. Іншими словами, добробут нашої країни відносно добробуту Чеської Республіки зменшувався, і навпаки. Це відбувалося, більшою мірою, за рахунок зміни ціни українського експорту, а саме групи товарів 26 «Руда, шлаки, попіл», що складає близько половини загального експорту у ЧР.

Показник умов торгівлі виступає також індикатором бажання країн вступати в торговельні відносини одне з одним. Тобто в теорії, після отримання наведених результатів, українські експортери мали б замислитися щодо доцільності подальшої торгівлі з Чеською республікою за наявною кон'юнктурою. Проте на практиці кожний підприємець приймає рішення виходячи із власних пріоритетів і аж ніяк не з «середньої температури» за загальноукраїнською статистикою.

Найбільшу увагу отриманим результатам мав би приділяти уряд країни, що планує свою макроекономічну і зовнішньоекономічні стратегії, приймаючи до уваги інтереси країни в цілому. Наведені результати змушують замислитися щодо необхідності суттєвої диверсифікації українського експорту шляхом підтримання перспективних, але поки що малопомітних у структурі груп товарів, таких як експорт деревини та виробів з неї, текстилю, оптичних

приборів тощо.

Нарешті, варто було б замислитися щодо перспектив залучення підприємств-виробників високоякісної продукції з високою часткою доданої вартості, продукцію яких наша країна імпортує, до інвестування і створення філіалів своїх підприємств на території України. Це б дозволило сприяти покращенню сальдо зовнішньоторговельного обороту, рівня зайнятості в країні та сприяло б притоку інших перспективних інвесторів.

Результати проведено аналізу дають змогу робити певні висновки щодо можливих практичних дій української влади в рамках конкретно економічних відносин з однією країною – Чеською республікою. Проте подібні розрахунки можливі і для будь-якої іншої країни, з якою у Україні існують торговельно-економічні відносини.

Література:

1. Вовканич І. Становлення міждержавних взаємин Чехії, Словаччини та України [Текст] / І. Вовканич, І. Сюзько // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – 1998. – Вип. 7. – С. 225–229.

2. Устич С. У руслі успішного співробітництва [Текст] / С. Устич // Політика і час. – 2001. – №3. – С. 3–7

3. Корсакр.В. Українсько-чеське міждержавне співробітництво в 1991–2005 рр. [Текст] : монографія /р.В. Корсак. – Ужгород : Гражда, 2007. – 208 с.

4. Цуп О.В. Проблема «Ямбурзької» заборгованості України перед Чеською Республікою та її вплив на двосторонні торговельно-економічні відносини [Текст] / О.В. Цуп // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє : щорічник. – 2011. – №16. – С. 301–307.

5. Цуп О.В. Українсько-чеське співробітництво в сфері культури та освіти (90-і рр. ХХ століття) [Текст] / О.В. Цуп // Інтелігенція і влада. – Громадсько-політичний, науковий збірник. Серія : Історія. – Одеса : Астропринт, 2008. – Вип. 11. – С. 243– 251.

6. Цуп О.В. Формування системи двостороннього співробітництва між Україною та Чеською Республікою на початку 90-х рр. ХХ ст. [Текст] / О.В. Цуп // Україна-Європа-Світ. – 2008. – № 1. – С. 178–187.

7. Цуп О.В. Співробітництво України та Чеської Республіки у сфері науки та технологій. [Текст] / О.В. Цуп // Україна-Європа-Світ. – 2008. – № 3. – С. 196–201.

8. Киреев А.П. Международная экономика. В 2-х ч. - Ч. I. Международная микроэкономика: движение товаров и факторов производства: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Киреев А.П. – М.: Международные отношения, 1997. – 416 с.

9. Індекси фізичного обсягу, середніх цін та умов торгівлі у зовнішній торгівлі України товарами [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу:

https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/zd/in_fiz/in_fiz_u/in_fiz_1314_u.htm

10. Export and import price indices - time series [Електронний ресурс] /

Czech statistical office. – Режим доступу: https://www.czso.cz/csu/czso/izc_ts

11. Економічне співробітництво України з Чехією [Електронний ресурс] / Державна підтримка українського експорту. – Режим доступу: <http://ukrexport.gov.ua/ukr/info/?param=economtem&country=cze>

12. Довідник кодів товарів згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД) [Електронний ресурс] / Дебет-Кредит. – Режим доступу: <http://dtk.com.ua/show/0sid081.html>

2.6. Стан міжнародної міграції населення в Україні

Події кінця 2013 – початку 2014 років не могли не позначитися на сферах життя українського суспільства. Вони торкнулися майже кожного. Особливо помітних змін зазнали процеси трудової міграції. Війна на Донбасі та втрата Криму принесли колосальне збільшення рівня внутрішньої трудової міграції. Спочатку населення масово шукало роботу у сусідніх до зони конфлікту регіонах та в Києві. Але з плином часу та тривалістю бойових дій українці з зони конфлікту розпочали трудову міграцію у всі без винятку куточки України. Все ж в пошуках заробітку внутрішні трудові мігранти (в тому числі молодь) обирають столицю України – Київ та великі обласні центри, як то Харків, Дніпропетровськ, Львів, Одеса [1].

Значно збільшилась і кількість українців, що полишають межі держави в пошуках кращої долі – так звана зовнішня трудова міграція. До речі, перший масовий відтік українців за кордон стався після досить тривалого періоду інтенсивної імміграції до країни після проголошення незалежності та до початку глибокої економічної кризи у 1994 році. Тимчасові поживлення в економічних процесах іноді стимулювали покращення сальдо міжнародної міграції, а проте кардинально ситуація не змінювалась. Спочатку розглянемо динаміку до нестабільної ситуації Україні у зв'язку з політичними та економічними чинниками (табл. 1).

Таблиця 1 – Міграційний рух населення України

	У межах країни			Зовнішня міграція		
	кількість прибулих	кількість вибулих	міграційний приріст (скорочення)	кількість прибулих	кількість вибулих	міграційний приріст (скорочення)
2013	621842	621842	x	54100	22187	31913
2012	649865	649865	x	76361	14517	61844
2011	637713	637713	x	31684	14588	17096
2010	652639	652639	x	30810	14677	16133
2009	609902	609902	X	32917	19470	13447
2008	673467	673467	X	37281	22402	14879
2007	711785	711785	X	46507	29669	16838
2006	721655	721655	X	44227	29982	14245

Джерело: складено автором на основі [2]

Найбільш масовими переміщеннями для України є внутрішня міграція, яка переважно відбувається у напрямку «село–місто», що пов'язано з кращими можливостями працевлаштування, навчання, соціально-економічними умовами в великих містах. Частка сільського населення щороку скорочувалася на 0,1% (або на 80–90 тис.) на користь міського населення. У межах країни міграційного приросту не було.

Зовнішня міграція з 2006-2011 роки буда майже стабільна і однакова, а у 2012 році іммігрувала велика кількість осіб, порівняно з минулими роками. У зовнішній міграції населення України, починаючи з 2006 р., спостерігаються переважання кількості прибулих над кількістю вибулих. Офіційна статистика не дає точних даних про чисельність населення, яке працює за кордоном. Державна статистика відображає масштаби переміщень лише тих українських громадян, які виїжджають на заробітки за допомогою офіційних посередників і декларують мету свого виїзду. Уявлення про більш-менш реальні потоки робочої сили за кордон можна відстежити за результатами вибіркового обстежень. Так, у 2001 р. чисельність українських громадян, які працюють за кордоном, становила 2,3–2,7 млн. осіб (або 10% населення працездатного віку). Упродовж 2005–2008 рр. на роботу за кордон хоча б раз виїжджали 1,5 млн. українців, або 5,1% працездатного населення, а у 2012 р. чисельність трудових мігрантів оцінено в 1,2 млн. осіб, або 3,4% населення працездатного віку. 51% трудових мігрантів (602,5 тис. осіб) працювали або шукали роботу в ЄС, 43,2% (511,0 тис. осіб) – в Росії. Більш поширеною трудова міграція є серед чоловіків. Крім того, більшу частку трудових мігрантів формують сільські мешканці (54,3% усього контингенту трудових мігрантів) та особи у віці 25–49 років, а їх середній вік становить 37 років (рис. 1) [3].

Рисунок 1 – Діаграма міграційного руху населення України
Джерело: складено автором на основі [2]

У 2013–2014 рр. в Україні виникає нова хвиля міграції – внутрішньо переміщені особи з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції. За даними Державної міграційної служби, станом на 31 грудня 2014 р. загальна кількість таких осіб, з урахуванням переміщених у межах Донецької та Луганської областей, становила близько 630 тис. осіб [1]. За даними ООН, кількість біженців і внутрішньо переміщених осіб в

Україні значно вища – 1,8 млн. осіб (з урахуванням тих, хто переїхав в інші регіони України, та тих, хто виїхав за межі країни) (табл. 2) [4].

Таблиця 2 – Потоки міграції в Україні

	Усі потоки міграції*			У т. ч. міждержавна міграція		
	кількість прибулих	кількість вибулих	міграційний приріст, скорочення (-)	кількість прибулих	кількість вибулих	міграційний приріст, скорочення (-)
Січень-жовтень 2016	184337	177123	7214	11191	5802	5389
2015	533278	519045	14233	30659	21409	9250
2014	542506	519914	22592	126,2	120,9	5,3
				На 10000 осіб наявного населення		

Джерело: складено автором на основі [2]

Починаючи з 2013 р. численні внутрішні переселення в Україні спричинені анексією Криму та воєнними діями на Донбасі, носять вимушений характер. Вимушені міграції принципово відрізняються від добровільних, спрямованих на покращання матеріального та соціального становища, тим, що, навпаки, спричиняють втрату соціального статусу та руйнування добробуту переселенців.

Кількість прибулих за останні три роки є більшою, ніж вибулих. Це навіть при тій умові, що в країні йдуть воєнні дії. Міграційний приріст становить 7214 особи (рис. 2).

Рисунок 2 – Міграційний рух населення України (усі потоки)

Джерело: складено автором на основі [2]

Набуття громадянами України права на вільне пересування співпало у часі із глибокими структурними трансформаціями економіки, що супроводжувалися падінням рівня життя та зростанням безробіття. Внаслідок деградації системи безплатної освіти та медицини оплата цих послуг лягла на населення. За відсутності розвинутої системи кредитування особи, які прагнули започаткувати свій бізнес, потребували стартового капіталу. Перехід до ринкової економіки створив новий споживчий попит на такі товари високої

вартості як житло, автомобілі, побутову техніку та інше. Все це стимулювало трудову міграцію за кордон, яка наприкінці 1990-х рр. перетворилася на масове явище і джерело доходів для багатьох сімей. Відповідно до даних дослідження, проведеного в рамках проекту МОМ у 2014-2015 рр., за кордоном перебувають для здійснення трудової діяльності близько 700 тис. громадян України (рис. 3) [5].

Рисунок 3 – Оцінка кількості українських трудових мігрантів 2014-2015 рр.

Джерело: складено автором на основі [5]

З аналізу рисунка 1.3 ми бачимо, що найнижчий показник це мігранти, що повернулися, а найвищий – внутрішні переміщення населення.

Починаючи з 2014 р. численні внутрішні переселення в Україні, спричинені анексією Криму та воєнними діями на Донбасі, носять вимушений характер. За інформацією Міжвідомчого координаційного штабу з питань соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб (ВПО), станом на 20 липня 2016 р. з непідконтрольних Уряду територій до інших регіонів України переміщено 1 млн. 29 тис. 571 особа, у тому числі у тому числі з Донецької і Луганської областей 1 млн. 7 тис. 112 осіб та Автономної Республіки Крим і міста Севастополь 22 тис. 459 осіб, серед яких 170 тис. 581 дитина та 495 тис. 93 особи з інвалідністю та похилого віку [5].

За даними цього ж дослідження, серед трудових мігрантів переважають чоловіки, найчисленнішими серед них є особи 30-44 років (понад 40%), більшість мігрантів, походить із областей заходу країни. 41% трудових мігрантів мають середню або середню спеціальну освіту, 36% – вищу освіту. Основні країни призначення працівників-мігрантів – Польща, Російська Федерація, Чеська Республіка та Італія. На них припадає близько 80% загальних потоків короткострокових та довгострокових трудових мігрантів з України (рис. 4) [5].

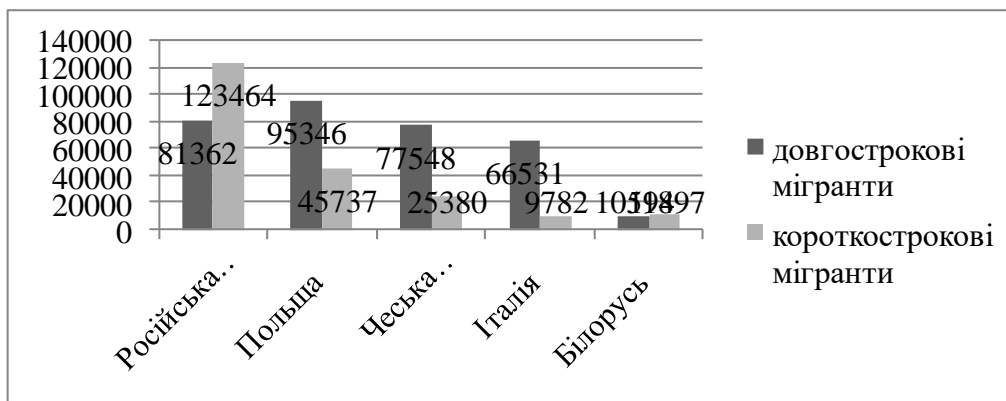

Рисунок 4 – Основні країни призначення трудових мігрантів з України
Джерело: складено автором на основі [5]

Сфери зайнятості українських працівників за кордоном – це передовсім будівництво (чоловіки) і праця в домашніх господарствах (жінки), а також сфера послуг та сільське господарство (рис. 5).

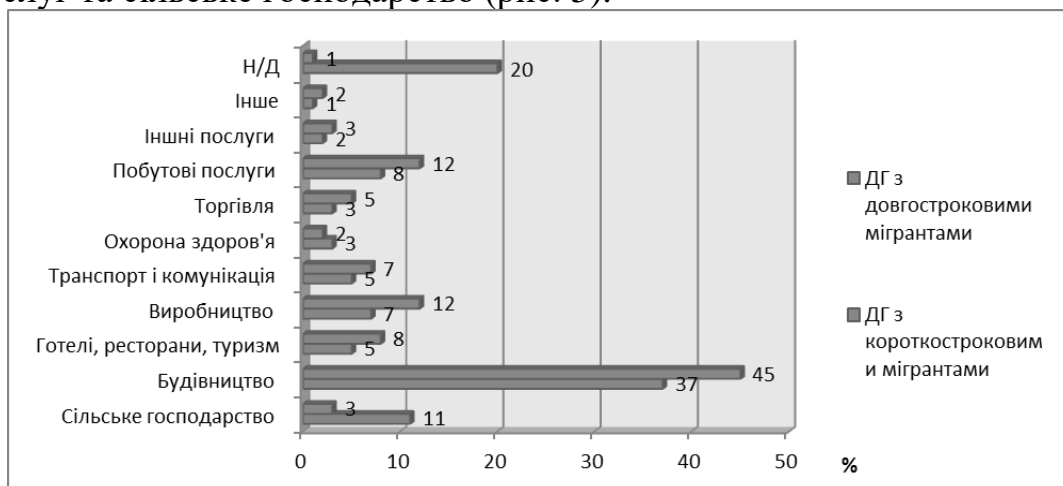

Рисунок 5 – Сфери зайнятості українських трудових мігрантів за кордон
Джерело: складено автором на основі [5]

Під впливом воєнного конфлікту та глибокої економічної кризи еміграційні настрої населення зростають. Спробам вирішити життєві проблеми у спосіб працевлаштування за кордоном сприяє й набутий українцями досвід роботи за межами держави, потужні міграційні мережі, що сформувалися впродовж останніх десятиліть. Опитування, проведене на замовлення Міжнародної організації з міграції навесні 2015 року, показало, що 8% українців планують найближчим часом знайти роботу за кордоном або вже її знайшли. За даними аналогічного дослідження 2011 р., таких було 6% [6].

Збільшення обсягів трудової міграції супроводжується певною переорієнтацією її потоків із традиційного східного напрямку, до Росії, на західний. В умовах конфлікту вона прискорилося. За даними опитування GFK-Україна на замовлення МОМ, серед потенційних трудових мігрантів з України частка тих, хто шукає роботу в Росії, знизилася з 18% у 2011 році до 12% в 2015 р. Водночас привабливість Польщі зросла з 7% у 2006 році, коли було здійснено перше аналогічне дослідження, до 30% на сьогодні [6]. Разом із тим,

згідно з результатами дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток України, організованого МОМ у 2014-2015 р., більшість потенційних мігрантів, які планують короткотермінові виїзди з метою заробітку, збираються виїхати до Росії, для потенційних довготермінових мігрантів (на строк понад рік) Росія є другою за значенням країною призначення після Польщі. За даними цього ж дослідження в структурі трудової міграції з України також відбуваються зміни, а саме: збільшується обсяг довгострокової міграції; до міграції вдається більше молоді, жінок, мешканців міст, вихідців із північної, центральної та східної України [5].

Всього впродовж двох останніх років з України виїхало близько мільйона громадян. Особливої тривоги додає той факт, що кожен п'ятий українець готовий нелегально перетнути кордон задля працевлаштування в іншій країні. Трудова міграція займає особливе місце в системі міграційних процесів в Україні. На сьогоднішній день Україна є однією з найбільших країн-донорів робочої сили в Європі. Українські громадяни працюють і у західноєвропейських країнах, в країнах – нових членах Євросоюзу, на теренах СНД, навіть за океаном. Основним чинником, що обумовлює поширення трудових міграцій, є значний розрив в рівнях оплати праці в Україні і зарубіжних країнах.

Більшість показників соціально-економічного розвитку в Україні відстають від європейських стандартів; можливості офіційного працевлаштування залишаються обмеженими, зайнятість у формальному секторі економіки держави не тільки не гарантує належного рівня життя, але й часто не забезпечує потреб відтворення робочої сили працівника.

За таких обставин, трудова міграція залишається майже єдиним шляхом забезпечення прийняттого рівня життя для значної частини працездатного населення України. Масштаби трудової міграції зростають щороку. Протягом певного періоду часу змінюється чисельність, структура, регіональне розміщення, динаміка населення тощо.

Зростання кількості виїздів експерти пов'язують не тільки з економічною ситуацією в країні, але також і з кількома хвилями мобілізації, які проходили в Україні в 2015 році (табл. 3).

Цікаво, що потік українців до Росії практично не змінився – 4,16 млн чоловік у 2015 році проти 4,67 млн чоловік минулого року. У структурі виїзного потоку, як і минулого року, впевнено лідирує Польща. У цю країну виїжджали 9,52 млн. осіб, що майже на чверть більше, ніж у 2014 році (7,66 млн. людей). Пендзин нагадує, що Польща запровадила досить сприятливий режим для українських трудових мігрантів, який найближчим часом може бути ще більше лібералізований (табл. 4) [7].

Інтенсивне переміщення трудових ресурсів відбувається між державами Європи, Північної й Південної Америки, Африканського материка, Південно-Східної й Західної Азії. Наприкінці 90-х років загальна кількість мігрантів у світі оцінювалася у 125 млн. чол., що становить близько 2% населення планети. Ця цифра в 90-ті роки зросла насамперед за рахунок інтегрування в

загальносвітовий міграційний процес країн Центральної та Східної Європи. Згідно зі звітом Міжнародної організації з міграції, число міжнародних мігрантів у 2010 році склало 214 млн. осіб або 3,1% населення світу [8].

Таблиця 3 – В'їзд іноземних громадян в Україну в 2015 році за країнами, з яких вони прибули

Країна	Кількість осіб, які в'їхали в Україну в 2015 році, млн.	Кількість осіб, які в'їхали в Україну в 2014 році, млн.
Молдова	4,75	4,37
Білорусь	1,92	1,59
Росія	1,33	2,36
Польща	1,16	1,12
Угорщина	1,07	0,874
Румунія	0,768	0,585
Словаччина	0,413	0,416
Туреччина	0,173	0,116
Німеччина	0,156	0,131
Ізраїль	0,150	0,102
США	0,109	0,082
Азербайджан	0,078	0,069
Узбекистан	0,069	0,158
Італія	0,064	0,055
Інші країни	0,820	0,683

Джерело: складено автором на основі [7]

Таблиця 4 – Виїзд громадян України закордон за країнами, в які вони виїжджали

Країна	Кількість українців, які виїхали в 2015 році, млн осіб	Кількість українців, які виїхали в 2014 році, млн осіб
Польща	9,52	7,66
Росія	4,16	4,67
Угорщина	2,44	2,15
Молдова	1,73	2,42
Білорусь	1,39	1,54
Словаччина	0,755	0,656
Румунія	0,686	0,522
Туреччина	0,539	0,451
Єгипет	0,353	0,400
Німеччина	0,295	0,309
ОАЕ	0,138	0,162
Ізраїль	0,130	0,118
Італія	0,116	0,173
Австрія	0,107	0,097
Інші країни	0,896	0,959

Джерело: складено автором на основі [7]

За даними ж Департаменту з економічних і соціальних питань ООН їхня кількість протягом останніх кількох десятиліть швидко зросла – зі 191 млн. у 2005 році до 214 млн. у 2009-му. Якщо мігруюче населення продовжуватиме

зростати такими ж темпами, як і в минулі 20 років, у світі до 2050 року буде загалом 405 млн. міжнародних мігрантів. У той же час кількість внутрішніх мігрантів вже сягає 740 млн. осіб (Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ІМВР), 2009), тому загальна кількість мігрантів сьогодні по всьому світові вже наближається до мільярда осіб [9].

Хоча всесвітня економічна криза й уповільнила еміграцію у багатьох частинах світу, все ж очікується, що трудові ресурси по всьому світові зростуть з 3 млрд. сьогодні до більш ніж 4 млрд. вже до 2030 року, і це зростання буде навіть швидким, ніж приріст населення Землі (Світовий банк, 2007). До 2025 року кількість молодих людей, що поповнятимуть трудовий ринок у країнах, що розвиваються, перевищить загальну кількість робочої сили у промислово розвинутих країнах (Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ІМВР), 2009).

Передбачається, що до 2050 року трудові ресурси у найбільш розвинених країнах залишаться приблизно на рівні 600 млн. осіб, у той же час очікується, що у менш розвинених країнах трудові ресурси зростуть з 2.4 млрд. осіб у 2005 році до 3 млрд. у 2020-му та до 3.6 млрд. у 2040 році

З іншого боку, для багатьох країн, що розвиваються, характерна більш молода вікова структура та швидкий приріст населення, і це, скоріш за все, призведе потреби у розширенні доступу до трудових ринків у світі, що розвивається, та в економіках, що виникають. До 2025 року країни, населення яких на 60 чи більше відсотків складається з людей, молодших за 30 років, будуть майже всі розташовані в Африці, на південь від Сахари (Національна розвідувальна рада, 2008) [9].

Говорячи ж про світові центри тяжіння іноземної робочої сили, які визначають сучасні напрямки міжнародної трудової міграції, то серед них можна виділити такі найважливіші: Північний та Південно-американський регіон, Західноєвропейський ринок, Південно-Східна та Західна Азія, Африканська ділянка переселенських рухів. В останній період щорічно з країни в країну переїжджають 20 млн. осіб [8].

На досить високому рівні зберігається приплив іммігрантів до США та Канади, що історично були й залишаються районами масової імміграції населення та робочої сили. Хоча в повоєнні роки в цих країнах були прийняті законодавчі заходи, що обмежують Імміграцію, приплив населення туди з інших країн значно зріс порівняно з останнім передвоєнним десятиріччям. З 1946 по 1982 р. в США емігрувало 3,3 млн. чол., в Канаду – більш ніж 2 млн. тільки з європейських країн. У загальному потоці іммігрантів, що в'їжджають у США, основна частка припадає на вихідців із країн Латинської Америки, що пов'язані із США історично усталеними традиціями та географічною близькістю. Їхня кількість, з урахуванням як легальних, так і нелегальних емігрантів, перевищує два десятки мільйонів чоловік. Приплив іммігрантів в США і Канаду впродовж 90-х років оцінюється в 900 тис. осіб щорічно. Міграційне сальдо тільки в США становить до 600 тис. на рік. Останні два десятиліття імміграція в США зростала також за рахунок вихідців з Японії, Індонезії, Філіппін, Південної Кореї, а також країн Південної і

Східної Європи [10].

Динамічним є також обмін робочою силою між самими латиноамериканськими країнами, особливо у формі сезонної та нелегальної міграцій. Найбільшу кількість іноземних робітників поглинають Аргентина та Венесуела. Загальна чисельність іноземних іммігрантів в усіх країнах Латинської Америки дорівнює понад 4 млн. чол.

Література:

1. Трудова міграція в Україні:реалії та перспективи - [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zahist.org.ua/news/trudova-migratsiya-v-ukrayini-realiyi-ta-perspektivi/>
2. Міграційний рух населення України перспективи - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2016/ds/mr/mr_u/mr0516_u.html
3. Зовнішні трудові міграції населення / За ред. Е. М. Лібанової, О. В. Позняка. – К.: РВПС України НАН України, 2002. – С. 57.
4. ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://twitter.com/intent/follow?screen_name=UnitedNationsR
5. Міграція в Україні:факти та цифри за 2016рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf
6. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми: Україна, 2015.:http://iom.org.ua/sites/default/files/pres_kit_gfk_iom2015_ua_fin_3_2.pdf (Проведено в березні-лютому 2015 року компанією GfK Ukraine на замовлення Міжнародної організації з міграції України. Опитано 2087 осіб на контрольованій території України віком від 15 років).
7. Географія міграції: куди їздили українці в 2015 році і хто відвідував Україну 2016рік - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/nation/1410211-geografiya-migratsiyi-kudi-yizdili-ukrayinci-v-2015-roci-i-hto-vidviduvav-ukrayinu>
8. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії. / М. Д. Пістун – К.: Вища школа, 2004. – 294 с.
9. Звіт «Світова міграція у 2010 році. Майбутнє міграції: Розбудова дієвості заради змін» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iom.org.ua>.
10. Халевинская Е. Д. Мировая экономика и международные экономические отношения / Е. Д. Халевинская – М.: Экономистъ, 2005. – 316 с.

2.7. Актуальні проблеми міграції населення: національний аспект

Проблема міграції набуває все гострішого характеру в усьому світі. Невиключенням є й Україна, серед емігрантів якої в основному переважають так звані економічні мігранти до Європи, тобто люди, які шукають більших

заробітків, стабільніших умов життя. Не останню роль відіграють проблеми безпеки, здобування якіснішої освіти та медичної допомоги.

Проблема міграції актуалізувалася в даний час, тому що в результаті цих процесів відбувається суттєвий відтік кадрів, у тому числі висококваліфікованих. Це призводить до втрати трудового, наукового, інтелектуального, культурного потенціалу країни. Масштаби і напрямки міграції трудових ресурсів в Україні свідчать про нестабільність суспільного розвитку країни, рівня життя населення, стану економіки. Основним фактором, що обумовлює значні масштаби трудової міграції українців за кордон, є економічна ситуація в країні.

Питанню міграції українського населення, причин, які спонукають громадян до міграції в країни Європи та її динаміки присвячені роботи таких вітчизняних науковців, як: О.Варецька [1], Е.Лібанова [2], О.Малиновська [3], О.Мельничук [4], М.Рудницька [5] та інші. Незважаючи на велику кількість досліджень даної проблеми, її вивчення залишається актуальним завданням. Перед Україною постає ціла низка проблем, що обумовлені її намаганням отримати безвізовий режим для своїх громадян та стати у перспективі повноправним членом ЄС.

Міграція (від латинського *migratio* – переселення) – фізичне переміщення населення, внаслідок чого відбувається зміна його кількості, тобто механічного руху. Бувають внутрішні та зовнішні міграції. Внутрішні характерні практично для всіх країн – переїзд, переміщення населення в межах країни. Переміщення з однієї країни до іншої називається зовнішньою міграцією [5, с. 205]. Зовнішні міграції відбувалися постійно, але набули масового характеру, з виникненням капіталістичних відносин.

Міграція населення, з одного боку, – це складова частина громадських відносин, створених для людей, з іншого – це індикатор проблем в усіх галузях життя людей. Міграція як цілісне соціально-культурне явище містить у собі як деструктивні, так і конструктивні риси. З одного боку, слід визнати її корисність, з другого, вона є однією з найгостріших проблем сучасності.

В часи СРСР існувала «залізна завіса», спроби незаконного переміщення через кордон в будь-якому напрямку були дуже і дуже скрутні. Після набуття Україною незалежності одним із здобутків демократизації суспільного життя стало зняття обмежень на перетин державного кордону, забезпечення вільного пересування громадян [1, с. 34]. Розпад Радянського Союзу, економічні труднощі перехідного періоду, безробіття та неповна зайнятість, низькі доходи робітників та затримки з виплатою зарплатні та пенсії, відкриття кордонів дало поштовх розвитку феномену трудової міграції в Україні. Під трудовою міграцією слід розуміти переміщення у просторі, що здійснюються індивідами з метою підвищення рівня життя на основі більш вигідного використання власної робочої сили без зміни постійного місця проживання.

Зростання відкритості українського суспільства неминує приводить до дедалі більшого втягнення України в міжнародний обмін робочою силою. Перехід до ринкової економіки створює реальні умови для формування ринку праці. Одною з важливих рис його становлення є різке зростання міграційних

процесів як усередині країни, так і за її межі.

Сьогоднішніх представників української еміграції можна розділити на кілька груп. По-перше, це ті, хто узяв громадянство іншої країни. Більшість цих людей поїхали за матеріальним статком. По-друге, це – заробітчани. Ці люди зберігають українське громадянство, вони збираються обов'язково повернутись на Батьківщину. Серед завдань, які вони ставлять перед собою, особливо часто зустрічаються: заробити початковий капітал для власної справи в Україні та дати дітям гарну сучасну освіту. По-третє, це – інтелектуальні заробітчани. Ті, хто працює за контрактом в університетах, наукових лабораторіях, аналітичних центрах тощо. Після кількох років роботи за кордоном вони несуть в Україну новий інтелектуальний продукт, нові знання і технології.

Структура українського суспільства не може вважатися повноцінною, оскільки численний прошарок із представників середнього класу формується за кордоном з трудових мігрантів. Активізація і зростання масштабів трудової міграції громадян України за кордон останніми роками набула надзвичайної актуальності й гостроти, справляючи значний вплив на соціально-економічну ситуацію у державі в цілому й у регіонах зокрема. Україна є одним з найбільших донорів робочої сили країн Європи з огляду як на офіційну, так і неофіційну статистику. І хоч міграція має позитивні наслідки, зокрема, додаткове спрямування в країну значних фінансових потоків, але через неї країна втрачає найцінніше – своїх людей. Міграція негативно позначається і на міжнародному іміджі України – адже українські мігранти, зокрема, в країнах Західної Європи, асоціюються насамперед з феноменом заробітчання, як дешева робоча сила. Тоді як українці – не лише працелюбна, а й талановита нація, яка має бути гідно оцінена на світовій арені.

Напрямок міграції з окремих регіонів України залежить від географічного розміщення, історичних і етнічних зв'язків між цими регіонами та іноземними державами. Так, основним вектором трудових поїздок мешканців Закарпаття є сусіди з ЄС – Чеська Республіка, Угорщина і Словаччина. Більше половини заробітчан Чернівецької області працюють в Італії, решта – в інших країнах “старого” Євросоюзу. В інших західних областях спостерігається високий рівень орієнтації на Польщу і підвищений – на Португалію, Іспанію та Італію [2, с. 15].

Переважну частину українських мігрантів до Європи поглинає Німеччина. Сюди направляються люди переважно в ранньому працездатному віці, що одержали на батьківщині необхідну освіту і кваліфікацію. Більш ніж п'яту частину всіх емігрантів складають науковці, лікарі і викладачі. «Відплив умів», який збагачує людський капітал розвинутих країн, негативно відбивається на економічному стані України, загострює і без того складну демографічну ситуацію в країні.

Вивчаючи переміщення населення, демографи визначили основні причини міграції:

- природно-географічні (освоєння нових земель);
- соціально-економічні (зі слаборозвинених країн до розвинених);

- релігійні;
- національні;
- політичні (розпад держав, репресії, переслідування).

Основні причини, які зумовили сучасні міграційні процеси, пов'язані з нерівністю в економічній, соціальній і політичній сферах між відносно багатими, демократично стабільними, але старіючими суспільствами Європи та біднішими, менш стабільними, проте молодими і демографічно зростаючими сусідніми регіонами.

Міграція робочої сили України – це об'єктивний процес, зумовлений внутрішніми факторами і поглибленням глобалізації, яка охопила весь світ. Але ця проблема потребує негайного вирішення з метою упередження негативних наслідків міграції робочої сили.

Головними причинами від'їзду Європи з України є економічна криза, нестабільність політичної ситуації. Непевність у завтрашньому дні, складність застосування спроможностей і талантів, неможливість реалізувати свій потенціал в умовах сьогоденної України – ось в чому мотивація сучасної міграції. Нині головною метою міграції у більшості випадків є підвищення добробуту, вирішення житлового питання, фінансування навчання тощо.

Найбільш схильні до міграції українці у віці від 18 до 29 років. Найбільше число молодих українців прямує до країн Європи, потім йде Азія, Америка і на останньому місці Африка. Якщо розглядати окремо Європу, то серед молоді лідирує Росія, потім Італія, на третьому місці Іспанія, на четвертому Португалія і потім Греція.

У доповіді Єврокомісії з міграційної ситуації в ЄС 2012 року було вказано, що українці за кількістю вперше отриманих дозволів на перебування в країнах Євросоюзу вийшли на перше місце: їм було оформлено впродовж року 204 тис. дозволів, Україна за цим показником обійшла такі країни, звідки традиційно прибували до Європи численні мігранти, як США, Індія, Китай та Марокко. І хоча переважна більшість виданих українцям дозволів є короткотерміновими і оформленими в Польщі, що є наслідком загалом вільного допуску громадян України на ринок праці цієї держави для виконання сезонних робіт на строк до 6 місяців впродовж року, і аж ніяк не імміграції для тривалого проживання, наведені цифри свідчать, що присутність українців в країнах Європи постійно зростає [3].

Українці – мобільна нація: кожен п'ятий мешканець України хоча б раз у житті змінював місце проживання на час тривалістю більше, ніж півроку [10]. Після хвилі еміграції у 90-ті роки кількість мігрантів, які покидали Україну, поступово знижувалась, і вже з 2010 року по 2012 рік стабілізувалась на рівні 14,5 тис осіб. Майже така сама тенденція була властива й для кількості вибулих до країн Європи. За даними Державної служби статистики України до Європи у 2012 році поїхало 9766 тис осіб, що менше у 1,8 раз ніж у 2008 році (табл. 1).

Таблиця 1 – Кількість вибулих з України до країн Європи (осіб) [6 – 9]

Роки	Кількість вибулих
2011	10 173
2012	9 766
2013	10 594
2014	9 411

З 2013 року починається нова хвиля еміграції. Цьому сприяла економічна та політична нестабільність в країні, зростання безробіття тощо. Рівень еміграції з України з січня по жовтень 2013 року зріс на 157% порівняно з аналогічним періодом минулого року. За цей період громадянство України на громадянство інших країн змінили 18,7 тис. осіб. При цьому паспорти українців отримали 41,6 тис. осіб (на 20% менше, ніж у 2012-му році). Велика частина емігрантів з України виїхали в країни Європейського Союзу [6].

Аналіз міграційних процесів у 2014 році ускладнюється через відсутність даних тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції, але, враховуючи те, що навіть без цієї інформації кількість вибулих до Європи склала 9411 тис осіб, то говорити про зменшення еміграції не приходиться.

На рисунку 1 видно, що головним напрямком міграції українців є країни Європи, хоча в останні 2 роки кількість вибулих до країн Азії стала значно збільшуватись.

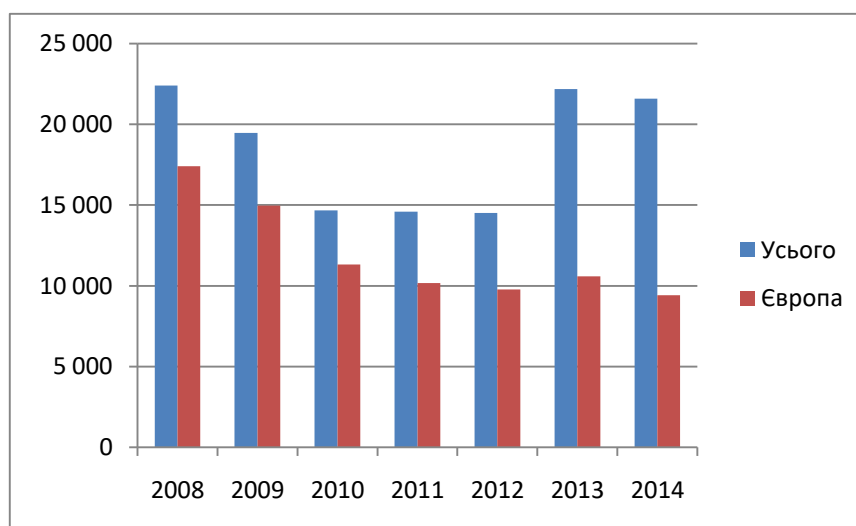

Рисунок 1 – Порівняння динаміки кількості вибулих усього з України та до країн Європи (2008 – 2014 рр.) [6 – 9]

В 2014 році вона майже досягла рівня еміграції до Європи [6]. Більшість респондентів із закордонними амбіціями тримають курс на Захід. У межах Європи – це такі країни як Польща, Німеччина, Чехія, Італія, Іспанія, Великобританія, Білорусь, Нідерланди, Австрія, Франція, Швейцарія, Швеція, Бельгія, Греція, Норвегія, Словаччина, Угорщина, Болгарія, Молдова, Фінляндія [10]. За даними Світового банку, Україна втрачає не тільки

різноробочих, але і дипломованих фахівців. У доповіді говориться, що за кордоном працюють 3,5% від загальної кількості українців, які мають вищу освіту. Проте дані офіційної статистики навіть приблизно не відображають дійсні масштаби трудової міграції за кордон. Як відзначали у Світовому банку, міграційний коридор Україна – Росія посідає третє місце в світі після Мексика – США і Росія – Україна.

Аналізуючи тенденції міграції українців до різних країн Європи (рис. 2), можна виділи з них декілька основних, які є найпопулярнішими. Перше місце посідає Російська Федерація, у 2014 році кількість прибулих українців становила 3 542 особи. Друге місце займає Німеччина (1 349 осіб), далі йде Угорщина (847 осіб), Білорусь (754 особи), Молдова (672 особи), Польща (589 осіб).

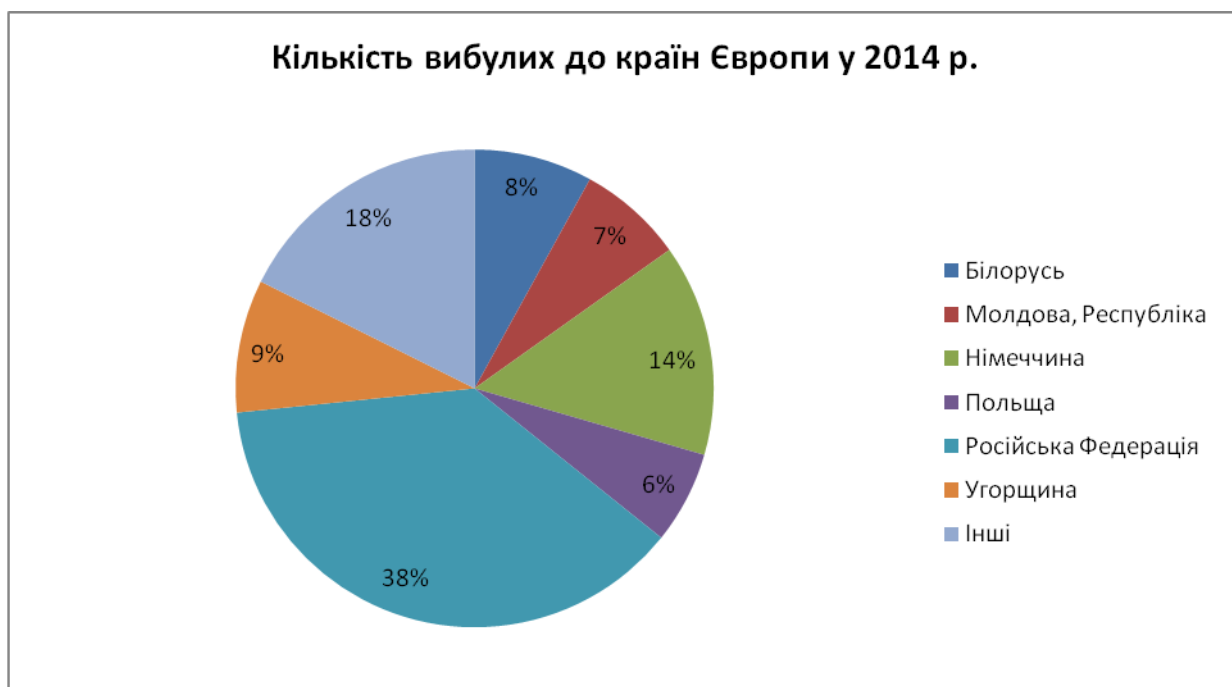

Рисунок 2 – Розподіл вибулих з України за країнами Європи (2014 р.) [6]

Особливу увагу потрібно приділити Угорщині, кількість прибулих українців до цієї країни збільшилась майже вдвічі порівняно з попереднім роком. Протилежна тенденція спостерігається у Іспанії, там кількість українських мігрантів різко зменшилась за останній рік, це пов'язано з нестабільним економічним становищем країни, високим рівнем безробіття.

Найбільше приваблюють потенційних українських мігрантів Німеччина й Польща, але згідно з опитуваннями проведеними серед студентів, найбільш успішні з них переважно бачать себе в Україні або ж ще не визначилися. Власне невизначеність щодо майбутнього терміну ймовірної міграції свідчить про те, що ефективна міграційна політика могла б вирішити проблему масового виїзду за кордон фахівців. Голова Представництва Міжнародної організації з міграції в Україні Манфред Профазі говорить, що у найближчому майбутньому, очевидно, висококваліфіковані українці й далі виїжджатимуть, але він передбачає й певні зміни. Держава все більше відчуватиме потребу в

кваліфікованих кадрах, тож змушена буде приваблювати фахівців з-за кордону. Українців, які виїхали, в тому числі [11].

На теперішньому етапі проблема вдосконалення міграційної політики є надзвичайно гострою для України. При цьому в умовах низького рівня заробітної плати в державному секторі економіки та поширення безробіття саме підтримка зовнішніх трудових міграцій економічно активного населення, оптимізація їхніх потоків, підвищення рівня захищеності українських працівників за кордоном, сприятиме, до певної міри, вирішенню проблеми безробіття, але позитивний потенціал трудової міграції може бути використаний лише за наявності необхідних умов, для створення яких потрібна ефективна державна політика.

Формування в Україні економіки відкритого типу, інтеграція її у світові господарські процеси ставлять у ряд першочергових завдань, пов'язані з регулюванням зовнішньої трудової міграції. Активна участь українських громадян у міжнародній трудовій міграції створює підґрунтя для реального й повноцінного входження України в міжнародний ринок праці. Щоб стати справді ефективним інструментом регулювання міждержавного обміну робочою силою, державна міграційна політика має бути конструктивною і раціонально збалансованою, спиратись на досвід країн – традиційних експортерів та імпортерів робочої сили, формуватися з урахуванням стратегічних орієнтирів розвитку трудової міграції в Україні.

Через економічну нестабільність, постійне зниження життєвого рівня населення, зростання безробіття, відсутність умов застосування своїх інтелектуальних, творчих здібностей, неможливість реалізувати себе як фахівця, низьку реальну заробітну плату, а також постійну напружену політичну та економічну ситуації в країні з кожним роком зростає кількість емігрантів з України. Розвинені країни світу переманюють талановитих громадян менш розвинених держав. Україна є одним з найбільших донорів робочої сили країн Європи. За кількістю прибулих українців у Європі лідирує Росія, потім Німеччина, далі йде Угорщина, Білорусь, Молдова та Польща.

Для вирішення проблем міграції населення України необхідно проводити ефективну міграційну політику, яка могла б не тільки згладити проблему масового виїзду за кордон фахівців, але й використовувати трудову міграцію на користь держави.

Література:

1. Варецька О. Соціально-економічне підґрунтя трудової міграції населення України / О. Варецька // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 5. – С. 34–39.
2. Лібанова Е. Обсяги заробітків трудових мігрантів та грошових переказів / Е. Лібанова, О. Позняк // Гідна праця та трудова міграція в Україні. – К. : ТОВ ПЦ “Скайтек”, 2009. – С. 9-19.
3. Малиновська О. А. Трудові мігранти та їхній внесок у соціально-економічний розвиток України [Електронний ресурс] / Всеукраїнська інформаційно-аналітична щомісячна газета «Міграція». – Режим доступу :

<http://migraciya.com.ua/news/migrant-workers/ua-present-situation-and-problems-of-labor-migration-from-ukraine-continued/>

4. Мельничук О. Сучасна українська трудова міграція до країн Західної Європи / О. Мельничук // Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива. – 2013. – № 3. – С. 245–247.

5. Рудницька М. Міграція в Україні як індикатор соціальних змін / М. Рудницька // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 2. – С. 205–210.

6. Демографічний щорічник «Населення України за 2014 рік» [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

7. Демографічний щорічник «Населення України за 2010 рік» [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

8. Демографічний щорічник «Населення України за 2013 рік» [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

9. Статистичний збірник «Україна у цифрах 2014» [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

10. Галушак І. Понад 13% українських громадян нині схильні до еміграції [Електронний ресурс] / Всеукраїнська інформаційно-аналітична щомісячна газета «Міграція». – Режим доступу : <http://migraciya.com.ua/news/migration-trends-in-ukraine-and-worldwide/ua-more-than-13-of-ukrainian-citizens-now-tend-to-emigrate/>

11. Підсумки I Міжнародної конференції «BrainDrain – BrainGain: світовий контекст та українські реалії» [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Львівської політехніки. – Режим доступу : <http://lp.edu.ua/node/6625>.

2.8. Стабілізаційні механізми сучасної грошово - кредитної політики України в контексті входження до ЄС

Однією з важливих умов стабільного розвитку національної економіки є підвищення ефективності управління грошовими потоками на макро-, мезо- та мікрорівнях. Стійкий дефіцит державного бюджету, постійно зростаючий державний борг, незбалансованість грошового обігу свідчать про недоліки в управлінні грошовими потоками в економіці України. Ефективне функціонування вітчизняної грошової системи в сучасних умовах нестабільності та хаотичності економічного середовища потребує перегляду традиційних підходів до управління грошовою системою в національній економіці. Саме тому поглиблення теоретичних, організаційних та методичних засад управління грошовими потоками в економіці України та зарубіжних країнах заслуговує на особливу увагу.

Теоретичні, організаційні та методологічні засади управління грошовими потоками в економіці висвітлювались у працях вчених, зокрема:

І.А. Бланка [1], А.М. Поддєрьогіна [2], О.В. Єрмошкіна [3], О.В. Майбороди [4], О.В. Мартякова та В.А. Харченко [5] та інших. Світовий досвід свідчить, що рівень економічного розвитку окремої країни залежить від ефективної державної політики управління грошовими потоками. Останні десятиліття показали, що управління грошовими потоками на рівні держави здійснюється не системно, існує деякий безлад в надходженні і витрачанні грошових коштів держави. Будь якій країні необхідна налагодженість в управлінні вхідними і вихідними грошовими потоками для підтримання збалансованості коштів в державі. Тому проблема підвищення ефективності управління грошовими потоками набула неабиякого значення в Україні [6].

Мета дослідження – на основі вивчення теоретичних питань управління грошовими потоками на макро- та мезо- рівнях надати практичні рекомендації щодо підвищення ефективності управління ними в економіці України.

Управління грошовими потоками здійснюється через політику управління грошовими коштами. В.М. Вареник розглядає політику управління грошовими потоками як генеральний план дій у сфері організації обороту грошових коштів підприємства, що визначає пріоритети напрямів і видів цих потоків, характер формування і використання грошових ресурсів, що забезпечують передбачений загальний економічний розвиток підприємства. Ураховуючи все вищесказане, можна констатувати, що політика управління грошовими потоками є сполучною ланкою розвитку операційної, інвестиційної і фінансової діяльності щодо руху грошових потоків в економіці [7, с. 34].

Користувачами інформації про грошові потоки на макрорівні виступають внутрішні та зовнішні користувачі.

У складі першої групи користувачів виступають органи державної влади та місцеві органи влади. Зовнішніх користувачів інформацією щодо грошових потоків на макрорівні, можна поділити на дві групи: перша – без фінансового інтересу (органи державної статистики; Всесвітній економічний форум; фізичні особи; юридичні особи); друга – це користувачі з прямим фінансовим інтересом (кредитори та інвестори). У свою чергу, основними цілями використання інформації про грошові потоки на макрорівні внутрішніми користувачами є: складання звітів; виконання покладених на них функцій; складання проектів законів; складання звіту про виконання законів; контроль руху грошових потоків держави; складання планів; виявлення резервів грошових коштів; аналіз для розрахунку фінансування.

Основними цілями використання інформації про грошові потоки на макрорівні зовнішніми користувачами без фінансового інтересу є: аналіз діяльності державних органів влади; розрахунок рейтингу країн світу; ознайомлення з виконанням бюджету; використання в науковій діяльності. Основними цілями використання інформації про грошові потоки на макрорівні зовнішніми користувачами з фінансовим інтересом є: шляхи отримання прибутку та сплати дивідендів; напрями використання інвестованих коштів; кредитоспроможність держави; робота з іншими кредиторами; сплата державного боргу; цільове використання коштів [8, с.59].

Етапи управління грошовими потоками на макрорівні є виокремленими і поширеними серед науковців у сучасній економічній науці і практиці. Водночас, незважаючи на поширеність їх застосування у фінансовій практиці, в науковій літературі простежується незначна кількість досліджень [9], присвячених виокремленню етапів управління грошовими потоками в економіці.

Учені в основному приділяють увагу виділенню етапів управління грошовими потоками підприємства. Так, І.А. Бланк виокремлює 10 етапів, які можна скоротити до чотирьох основних, тому що більшість із зазначених ним етапів або повторюють один одного, або є деталізованими. Інші науковці, беручи за основу праці І.А. Бланка [1] використовують підходи, що вже існують, до формування етапів управління грошовими потоками, або скорочують ті, що існують, але незначно.

Грунтуючись на означених науковцями складових елементах В.М. Вареник [7] пропонуємо наступні етапи політики управління грошовими потоками у національній економіці, які вважаємо найбільш влучними.

Етапи управління грошовими потоками відбуваються в кругообігу, тобто, коли пройдено 4-й етап, аналітики повертаються знову до 1-го етапу (рис.1). Розглянемо більш детально кожний етап політики управління за сегментами управління грошовими потоками: сегмент державних та сегмент приватних фінансів.

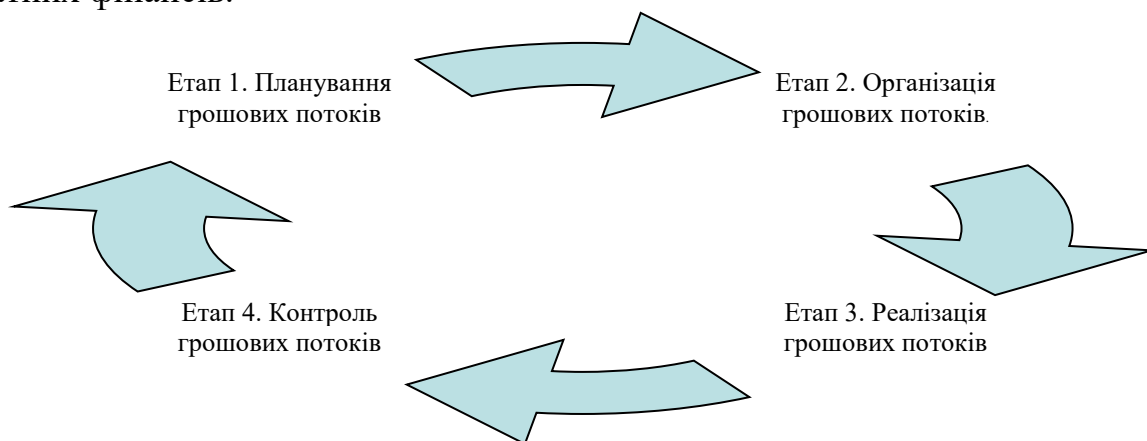

Рисунок 1 – Етапи управління грошовими потоками

Етап 1. Планування грошових потоків. У процесі цього етапу проводиться оцінка перспективних обсягів надходження і витрачання грошових коштів, розміру чистого грошового потоку в плановому періоді. На етапі планування грошових потоків можна виділити такі підетапи:

1) аналіз грошових потоків – аналіз тенденцій руху грошових потоків у попередньому періоді, виявлення достатності формування грошових коштів, ефективність їх використання, оцінка рівня збалансованості, рівномірності, синхронності грошових потоків, аналіз фінансової стабільності й прибутковості, ефективності управління ними;

2) дослідження і прогнозування факторів, які впливають на формування грошових потоків, вивчення зовнішніх і внутрішніх умов формування грошових потоків і можливої їх зміни в майбутньому періоді;

3) обґрунтування типу політики управління грошовими потоками – оцінка підходу щодо формування окремого елемента політики управління грошовими потоками.

Елементами виступають: грошові надходження, грошові витрати і грошові запаси та резерви, що дозволяє ідентифікувати поведінку суб'єкта на кожній стадії кругообігу грошових коштів, пріоритети менеджменту щодо цілей управління грошовими потоками.

Етап 2. Організація грошових потоків. У сегменті приватних фінансів організація грошових потоків пов'язана з операційною діяльністю і визначає її ефективність, забезпечуючи скорочення виробничого та фінансового циклів підприємства, а отже, одержання додаткового прибутку. Якість організації грошових потоків багато в чому визначає ділову репутацію підприємства. Отже, виникає необхідність удосконалення організації грошових потоків, здатної стати основою не просто поліпшення фінансових показників підприємства, але і його високого рейтингу. Більше того, організація грошових потоків підприємства повинна бути адекватною стратегії розвитку підприємства. Від цього залежить реалізація цілей поточної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства. У сегменті державних фінансів організація грошових потоків пов'язана з організацією виконання Державного бюджету України; організацією взаємних розрахунків між державним і місцевим бюджетами; організацією збору фінансової звітності про стан виконання державного, місцевих та зведеного бюджетів; організацією валютного контролю тощо.

Етап 3. Реалізація грошових потоків. Мета: впровадження обраної політики управління грошовими потоками, реалізація планів.

Етап 4. Контроль грошових потоків. Мета: оцінювання ступеня виконання планових завдань із формування і використання грошових коштів, рівня рівномірності, синхронності грошових потоків і ефективності управління ними:

1) облік руху грошових коштів та ідентифікація грошових потоків – формування необхідного інформаційного забезпечення для проведення аналізу, оптимізації, планування і контролю грошових потоків;

2) оптимізація грошових потоків – виявлення найкращих форм руху грошових коштів з урахуванням умов і особливостей здійснення діяльності;

3) оцінка результативності розробленої політики управління грошовими потоками – оцінити результативність розробленої політики, ефективність її впровадження, ефективність досягнення поставленої мети.

Виділяють дві групи факторів впливу на формування грошових потоків держави: зовнішні і внутрішні.

До зовнішніх факторів відносять: кон'юнктуру товарного і фінансового ринків, доступність зовнішніх джерел фінансування, ризики, інвестиційну привабливість держави, статус (рейтинг) у світовій економіці.

Серед внутрішніх факторів виокремлюють: корпоративну культуру в державі, податкову політику, політику внутрішніх запозичень, налагодженість каналів руху грошових коштів, політику розподілу грошових потоків щодо

напрямів руху грошових коштів. Дослідження перелічених вище факторів дозволяє оцінити зовнішні можливості і внутрішній потенціал формування грошових потоків держави в процесі розробки політики управління ними.

Однією з проблем управління грошовими потоками на макрорівні є неузгодженість в роботі органів державного управління. Налагодженість процесу управління грошовими потоками потребує постійного контролю з боку держави за грошовими потоками, так як саме грамотне та сплановане розподілення грошових коштів призведе до отримання збалансованості державного бюджету та владнання питань неузгодженості в русі грошових коштів. Аналіз грошових потоків в Україні у 2012-2015 роках показав перевищення видатків державного бюджету над доходами, що свідчить про несбалансованість грошових потоків (табл. 1).

Таблиця 1 – Показники виконання Державного бюджету України в 2012-2015 рр. (млрд. грн.)

Показники	2012		2013		2014		2015		
	План	Факт	План	Факт	План	Факт	План	Факт	
								Січень-Квітень	Темп приросту до 2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Доходи	383,0	346,1	360,0	339,2	377,7	357,1	502,3	60,3	15%
Податок на доходи фізичних осіб	7,2	7,0	8,2	7,6	14,2	12,6	42,3	5,9	434%
Податок на прибуток підприємств	58,2	55,3	57,9	54,3	40,3	39,9	35,9	4,8	-36%
Рентна плата за користування надрами	15,6	12,5	13,0	13,0	20,4	18,2	42,0	2,3	1%
Податок на додану вартість (збір)	212,1	184,8	195,2	181,7	201,5	189,2	230,0	32,4	37%
Бюджетне відшкодування ПДВ	-48,0	-46,0	-59,5	-53,4	-58,6	-50,2	-58,1	-9,1	36%
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	31,4	27,4	30,7	26,4	31,9	28,1	36,5	4,7	23%
Ввізне мито	12,7	13,0	15,1	13,3	15,6	12,4	33,6	2,2	44%
Кошти, що перераховуються НБУ	13,2	23,6	23,1	28,3	22,8	22,8	60,5	5,5	-38%
Власні надходження бюджетних устано	25,4	24,7	29,6	29,0	27,4	22,1	18,5	3,5	0%
Видатки	427,0	395,7	432,9	403,5	461,2	430,2	566,5	69,5	20%
Загальнодержавні функції	46,1	44,0	52,5	50,1	68,5	65,8	114,5	14,0	78%

в т.ч. обслуговування боргу	24,5	24,2	32,6	31,7	48,3	48,0	92,7	11,9	112%
Оборона	17,4	14,5	16,2	14,8	28,8	27,4	44,4	4,1	120%
Громадський порядок, безпека та судова влада	38,2	36,5	41,3	39,2	46,6	44,6	49,2	5,5	15%
Економічна діяльність	59,5	49,4	50,1	41,3	39,4	34,4	39,8	4,3	-9%
Охорона навколишнього природного середовища	7,8	4,1	8,3	4,6	3,8	2,6	3,3	0,3	-18%
Житлово-комунальне господарство	0,8	0,4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,5	0,0	-97%
Охорона здоров'я	12,5	11,4	14,1	12,9	11,3	10,6	11,5	0,6	-31%
Духовний та фізичний розвиток	6,4	5,5	5,5	5,1	5,5	4,9	7,1	0,4	-6%
Освіта	32,5	30,2	33,6	30,9	32,2	28,7	30,1	3,8	-5%
Соціальний захист та соціальне забезпечення	77,4	75,3	89,3	88,5	87,4	80,6	87,2	13,2	-7%
Міжбюджетні трансферти	128,4	124,5	122,0	115,8	137,6	130,6	178,9	23,5	25%
Дефіцит (-) Профіцит (+)*	-44,0	-49,6	-72,9	-64,2	-83,5	-73,1	-64,2	-9,1	100%

* без урахування надання/повернення кредитів.

Слід відмітити, що зведений бюджет (сукупність бюджетів усіх рівнів) дещо відрізняється від державного бюджету, але фактично всі тенденції та напрямки зміни окремих статей спрямовані однаково. Із 2012 по 2014 роки різниця фактично отриманих доходів від запланованого рівня коливалась у межах від 21 до 37 млрд грн, при цьому відхилення видатків від запланованого рівня становили від 29,5 до 31,4 млрд грн. Це свідчить про те, що держава коригує певні статті видатків відповідно до факту виконання зборів коштів у вигляді податків, рентної плати, акцизів, тощо.

Основним бенефіціаром у падінні доходів з року в рік є недобір податку на додану вартість: від -27 млрд грн у 2012 році до -12 млрд грн в 2014 році. Перевиконання плану було зафіксовано лише декілька разів, і тут відзначився Національний банк України: +10,4 млрд грн у 2012 році і +6,1 млрд грн у 2013 році. У 2012—2014 роках від браку коштів найбільше постраждали такі статті видатків: економічна діяльність (від -5 до -10,1 млрд грн), оборонний комплекс (від -1,3 до -2,9 млрд грн), освіта (від -2,3 до -3,6 млрд грн), соціальний захист та соціальне забезпечення (-0,8—6,8 млрд грн).

Через девальвацію відбулося значне зростання як державного боргу, так і витрат на його обслуговування. З огляду на підвищені геополітичні ризики навколо України для інвесторів не варто прогнозувати зниження відсоткових ставок по обслуговуванню боргу, що в умовах очікування високого рівня дефіциту бюджету є додатковим тиском на державний бюджет. Підвищення реальної процентної ставки призводить до зростання видатків на

обслуговування непогашеної частини боргу та збільшує вартість капіталу, що, у свою чергу, призводить до падіння ВВП. Для корегування існуючих ризиків необхідно змінювати принципи податково-бюджетної політики. Вкрай важливо зберігати постійний контроль та здійснювати своєчасне втручання в податково-бюджетне регулювання з метою уникнення нарощення високих рівнів зовнішнього та внутрішнього державного боргу особливо за низького рівня доходів державного бюджету [10].

Отже, державний бюджет не виконувався в повному обсязі протягом останніх трьох років. Ще однією проблемою в управлінні грошовими потоками України є дефіцит державного бюджету.

Державний бюджет є важливим інструментом регулювання соціально-економічних процесів країни, адже від його розміру та структури значною мірою залежать вектор розвитку економіки, фінансовий стан, рівень суспільного добробуту тощо. Бюджетний дефіцит, тобто перевищення видатків бюджету над доходами, притаманний бюджетам більшості країн світу, у тому числі і країнам з розвинутою ринковою економікою (в 2013 році в Австралії — 1,3%, в США — 4%, Японії — 8,2%). Розмір дефіциту коливається від 1 до 17 відсотків валового національного продукту при середній величині по світу в 2013 році — 2,2 трлн дол. США або 3,1% від світового ВВП (СІА 2015). Український бюджет не є винятком і характеризується станом хронічного дефіциту [11].

Внаслідок негативних прогнозів розвитку світової економіки на перший план висувається необхідність більш ретельної розробки та втілення стабілізаційної політики з метою подолати вплив тяжких наслідків кризи на економіку. Особливо важливим це завдання стало для Європейського Союзу. Високі показники державного боргу та бюджетного дефіциту, що значно перевищують встановлені Маастрихтськими угодами 60% і 3% ВВП, та характеризуються тенденцією до зростання, свідчать про затягування економічної рецесії [12].

Тому основними заходами державної антикризової політики окремих країн та наднаціональних органів ЄС виступили:

– з метою скорочення бюджетних витрат запроваджено політику «строгої економії» за одночасного підвищення рівня податкових надходжень (цей інструмент використовується, зокрема низкою європейських країн (Греція, Кіпр, Іспанія, Франція), а також США);

– активна участь ЄЦБ у подоланні боргової кризи шляхом забезпечення цінової стабільності в зоні євро, а також розробки стабілізаційних програм (зокрема, «Програма прямих грошових трансакцій» («Outright Monetary Transactions», ОМТ), яка передбачає пряму купівлю ЄЦБ короткострокових державних облігацій периферійних країн ЄС); активна взаємодія національних та наднаціональних фіскальних та монетарних органів у координації інструментів грошово-кредитної та фіскальної політик у подоланні боргової кризи, зокрема:

1) підписання у березні 2012 р. 25-ма з 27 країн-членів ЄС «Договору про стабільність, координацію та управління в економічному і валютному

союзи» [6], одним з важливих пунктів якого є створення фіскального союзу. Особливістю даного Договору виступає більш жорсткий контроль з боку керівних органів ЄС за дотриманням взятих країною на себе зобов'язань, головним чином в сфері публічних фінансів (обмеження структурного дефіциту з 1 до 0,5% ВВП і максимальний штраф у розмірі 0,1% ВВП у випадку порушень країнами національного законодавства щодо взятих зобов'язань).

2) створення Європейського стабілізаційного механізму (ЕСМ), який почав працювати наприкінці 2012 року [13]. Головним завданням ЄСМ виступає кредитування економік проблемних країн ЄС шляхом надання позик, кредитних ліній та випуску боргових зобов'язань за умов проведення строгої бюджетної політики (економії) та структурних реформ. Створення ЄСМ можна вважати важливим кроком на шляху формування банківського союзу. емісія грошових коштів для купівлі довгострокових облігацій та боргових зобов'язань приватних осіб;

– емісія грошових коштів для компенсації тимчасового зниження податків;

– фіксація цільових значень для довгострокових процентних ставок (наприклад, у США уряд та ФРС зобов'язалися підтримувати процентні ставки 10-річних державних облігацій на рівні 2,5% [14]). Збереження низьких ставок є ключовою умовою відновлення економік розвинутих країн;

– девальвація валюти з метою поживлення експорту;

– необхідність стимулювання інфляції [15, с. 223-224] як інструменту боротьби з рецесією.

Таким чином, комплекс стимулюючих фіскальних та грошово-кредитних заходів повинен надати необхідного поштовху для повільного, але з висхідною тенденцією економічного розвитку.

Загострення соціально-політичної ситуації протягом двох минулих років, військова агресія, анексія Криму і бойові дії на сході України унеможливили ведення керованої економічної діяльності на частині території країни. Звуження внутрішнього попиту і несприятлива зовнішня кон'юнктура призвели до скорочення реального ВВП за підсумками 2014 року на 6,8%. Накопичений за попередні роки дефіцит поточного рахунку платіжного балансу, вплив капіталу з країни та депозитів з банківської системи посилили девальваційний тиск на національну валюту. Національний банк в умовах обмеженості міжнародних резервів був змушений відмовитись від практики утримання валютного курсу в жорстких межах. Однак, внаслідок недооцінки системних ризиків та недостатньо виваженої грошово-кредитної політики це призвело до глибоких валютної і банківської криз.

Події в Україні створюють вторинні ефекти для всіх країн СНД та їх основних торговельних партнерів. У разі подальшої нестабільності зростають ризики порушення торговельних та фінансових зв'язків у регіоні. Секторальні санкції щодо РФ та геополітична напруженість призведуть до зниження інвестиційної активності в Росії, згорання інвестиційних проектів та виведення іноземних капіталів з російського ринку. Обмеження, які

запровадила РФ щодо імпорту з України, країн ЄС та США, чинитимуть потужний інфляційний тиск на економіку РФ. При цьому навіть ефективне запровадження програм імпортозаміщення, яке, на думку російських економістів, може стати стимулятором для економіки РФ, не дозволить досягти відчутних ефектів у короткостроковій перспективі.

Зазначене свідчить, що поряд з несприятливими макроекономічними факторами мають місце суттєві недоліки грошово-кредитної політики, які перешкоджають відновленню цінової стабільності і потребують якнайшвидшого подолання.

Таким чином, в умовах затяжної економічної кризи, яка характеризується критичним зростанням бюджетного дефіциту, а разом з ним і державного боргу у багатьох країнах, чітко проявилися тенденція до координації монетарної та фіскальної політики. При цьому фундаментом для такої взаємодії в Європейському Союзі виступила цінова стабільність.

Забезпечення низького рівня інфляції дозволило ЄЦБ маневрувати у виборі та напрямках координації тих чи інших заходів бюджетно-податкової і монетарної політик, що проявилось у створенні та проведенні низки стабілізаційних програм для вирішення фінансових проблем країн-членів ЄС.

Аналізуючи досвід України у боротьбі із сучасною економічною кризою, відзначимо, що уряд і центральний банк намагаються виробити спільну політику, спираючись на досягнення провідних країн.

Основними сферами, які потребують невідкладних заходів з реформування, є сфера державних фінансів та фінансовий сектор. У сфері державних фінансів передбачено вирішення проблеми стабілізації дефіциту бюджету, оптимізацію рівня державного боргу, підвищення рівня ефективності використання державних видатків, посилення фінансової та фіскальної дисципліни тощо. У фінансовому секторі перш за все необхідно утримувати низький рівень інфляції, що створить умови для відновлення кредитування економіки та розвитку фондового ринку.

Комплексний підхід у проведенні грошово-кредитної та фіскальної політики має прискорити подолання кризових явищ в економіці України та сформувати нові механізми забезпечення фінансової і макроекономічної стабільності. Дослідження ефективності грошових потоків в Україні й надалі залишаються актуальними, що спричинене важливою їх роллю у забезпеченні ефективного функціонування вітчизняного підприємництва.

Отже, підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що політика щодо управління грошовими потоками на макрорівні є неефективною. Органи державного управління мають постійно вдосконалювати механізми політики управління грошовими потоками з використанням нормативного забезпечення та програм розвитку.

Література:

1. Бланк И.А. Управление денежными потоками / И.А. Бланк. – К.: Ника- Центр, Эльга, 2002. – 736 с.
2. Фінансовий менеджмент: підручник / кер. кол. авт. і наук. ред. проф.

А.М. Поддєрьогін. – К.: КНЕУ, 2005. – 536 с.

3. Єрмошкіна О.В. Система управління фінансовими потоками промислового підприємства: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08 / О.В. Єрмошкіна. – Донецьк, 2009. – 31 с.

4. Майборода О.В. Управління фінансовими потоками підприємства: авто- реферат дис. канд. екон. наук. 08.04.01 / О.В. Майборода. – Суми, 2006. – 22 с

5. Мартякова О.В. Грошові потоки в системі управління фінансово-господарською діяльністю підприємства / О.В. Мартякова, В.А. Харченко // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Вип. 32 (126). – Донецьк, ДонНТУ, 2007. – С. 158–162 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hdl.handle.net/123456789/248>

6. Швець В. Я. Моніторинг грошових потоків в Україні / В. Я. Швець // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1182>

7. Вареник В.М. Політика управління грошовими потоками в економіці України. / В.М. Вареник // Академічний огляд. 2014. № 1 (40) – С. 32-39

8. Вареник В.М. Інформатизація управління грошовими потоками на макро- та мікрорівні / В.М. Вареник // Європейський вектор економічного розвитку. 2013. № 2 (15). – С. 55-62.

9. Національний інститут стратегічних досліджень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1635>

10. Лігоненко Л.О. Управління грошовими потоками: навч. посібник / Л.О. Лігоненко, Г.В. Ситник. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 255 с.

11. Одосій О. Взаємозв'язок бюджетної та боргової політики України / О. Одосій // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cslr.org.ua/vzayemozv-yazok-byudzhetnoyi-ta-borgovoyi-politiki-ukrayini/>

12. Координація монетарних підходів у здійсненні стабілізаційної політики в країнах Європейського Союзу та Україні / Ксенія Лопух // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/4662-koordinacya-monetarnih-pdhodv-u-zdysnenn-stablzacynoyi-poltiki-v-krayinah-yeuropeyskogo-soyuzu-ta-ukrayin.html>

13. Vertrag zur Einrichtung des europäischen Stabilitätsmechanismus [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.european-council.europa.eu/media/582866/02-tesm2.de12.pdf>

14. За даними офіційного сайту Казначейства США. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov/resource-center/data-chart-center/interest-rates/Pages/TextView.aspx?data=yield>

15. Кругман П. Выход из кризиса есть! / Пол Кругман; пер. с англ. Ю.Гольдберга. – М.: Азбука Бизнес, Азбука-Аттикус, 2013. – 320 с.

2.9. Механізми податкового регулювання України у напрямку залучення іноземного капіталу

Кожна країна намагається збільшити загальний обсяг продукції, щоб покращити життєвий рівень своїх громадян. Досягти цю мету можливо через інвестиції, які є одним з найважливіших елементів господарського життя країни.

Обсяг інвестицій визначається декількома факторами: ставка відсотка. Збільшення ставки відсотка збільшує витрати, тому обсяг інвестицій скорочується; фінансові обмеження. Можливості фірм в інвестуванні визначаються відповідно до фінансових обмеженнями в кредитах; податкова система. Оподаткування впливає на накопичення капіталу і, отже, на інвестиції. Основним податком, що впливає на інвестиції, є податок на доходи корпорацій – пропорційний податок на прибуток.

Процентна ставка – сума, зазначена в процентному вираженні до суми кредиту, яку платить одержувач кредиту за користування ним в розрахунку на певний період (місяць, квартал, рік).

Проаналізуємо ставку відсотка за останні 16 років (рис 1).

З рис. 1 можна побачити, що показники ставки відсотка були досить нестабільними на протязі 2001-2016 рр. Найвищої межі ставка сягнула у період з 04.03.2015 по 27.08.2015 у 30%, найнижчої – у період з 13.08.2013 по 14.04.2014 у 6,5%. Розмір процента регулюється переважно співвідношенням попиту і пропозиції позичкового капіталу. Норма процента лежить у визначеній залежності від норми прибутку: за звичайних умов середня норма прибутку є максимальною межею для норми процента.

Найстрімкіше зростання відбулось у період з 13.08.2013 по 24.09.2015 на 7,5% у 2014 р., а потім ще на 16% у 2015 р. Це додатковий раз показує нестабільність в країні, саме тому – це одна з найважливіших перешкод у залученні іноземного капіталу.

Рисунок 1 – Величина ставки відсотка НБУ 2001-2016 рр.

Джерело: складено автором на основі [1]

Впливати на обсяг інвестицій можна зміною політики оподаткування; ринок цінних паперів. Фірми покривають витрати на інвестиції не тільки за рахунок кредитів і поточних доходів. Фірми також можуть емітувати і продавати свої акції. Коливання на ринку цінних паперів впливають на доходи, одержувані від продажу акцій.

Згідно з кейнсіанської теорії з позиції сучасного стану економіки, у зв'язку з тим, що інфляція набуває хронічного характеру через зміни у виробництві, необхідне втручання у напрямі покращання пропозиції ресурсів, а не попиту на них. Індекс інфляції, або, що те ж, індекс споживчих цін – показник, який характеризує зміни загального рівня цін на товари і послуги, які купуються населенням для невиробничого споживання.

Проаналізуємо рівень індексу інфляції в Україні за останні шістнадцять років (табл. 1). З табл. 1 видно, що індекс інфляції дуже нестабільний. Амплітуда коливання від 99,4% у 2002 р. до 143,3% у 2015 р. Дані за 2016 р. ще не остаточні, показник був складений на листопад місяць. Значне зростання за останні роки відбулось починаючи з 2013 р. Рівень індексу інфляції становив 100,5%, потім зростання на 24,4% у 2014 р., потім ще на 18,4% у 2015 р. в порівнянні з 2014 р.

Таблиця 1 – Індекс інфляції в Україні 2000-2016 рр.

Рік	%
2000	125,8
2001	106,1
2002	99,4
2003	108,2
2004	112,3
2005	110,3
2006	111,6
2007	116,6
2008	122,3
2009	112,3
2010	109,1
2011	104,6
2012	99,8
2013	100,5
2014	124,9
2015	143,3
2016	111,4

Джерело: складено автором на основі [2]

Для наочності побудуємо графік зміни індексу інфляції в Україні у 2000-2016 рр. (рис. 2).

У період з 2000 р. по 2016 р. видно, що індекс інфляції дуже нестабільний. Зростання відбувалось у періоди з 2002 р. по 2008 р. та з 2012 р. по 2015., спад простежувався у періоди з 2000 р. по 2002 р. та з 2008 р. по 2012 р. Найзначніше зростання відбулось у 2014 р. в порівнянні з 2013 р. у 124,3%,

а найменше зростання було у 2001 р. в порівнянні з 2000 р. 84,3%.

До заходів, які стимулюють залучення іноземного капіталу, відносяться:

1) фіскальні (встановлення прямих податкових пільг; відстрочка виплати податків за інвестування капіталу; стимули, пов'язані з амортизаційними відрахуваннями – прискорення амортизації; «податкові канікули» від 2 до 10-15 років з наданням компанії статусу піонера; звільнення від мита імпорту обладнання, сировини, комплектуючих виробів; маніпулювання рівнем податків;

2) фінансові стимули (субсидії, позики, кредити та гарантії їх надання). Часто надання фінансових пільг ставиться в залежність від виконання інвестором певних задач (освоєння певних регіонів, галузей, створення нових робочих місць);

3) не фінансові методи (створення загальної ситуації ефективного функціонування іноземного капіталу - від забезпечення необхідними факторами виробництва, інформацією та службами управління до розвитку транспорту, інших комунікацій тощо);

4) створення вільних економічних зон, територій з пріоритетним інноваційним та інвестиційним розвитком - анклавів, які користуються статусом, що не поширюється на всю іншу територію країни. Це визначені державою райони чи території, де, завдяки пільговим податковому, митному та законодавчому режимам, для інвесторів створюється особливо сприятлива економічна ситуація.

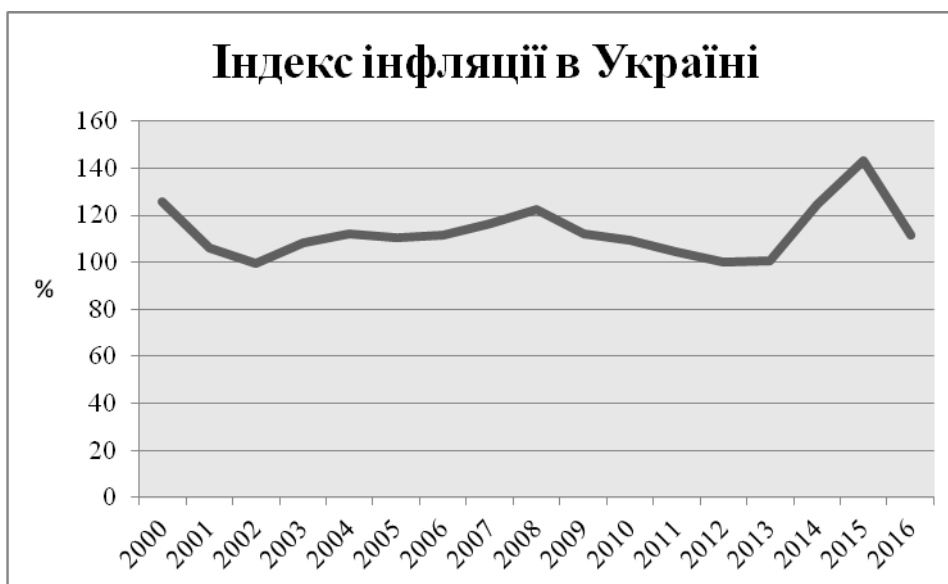

Рисунок 2 – Рівень індекса інфляції в Україні

Джерело: складено автором на основі [2]

Політика держави у сфері іноземного інвестування має на меті створення сучасної системи регулювання, яка підвищила б інвестиційну привабливість економіки та забезпечила потужну мотивацію нерезидентам по вкладенню коштів. В умовах обмеженості ресурсів іноземний капітал у формі кредитів, прямих і портфельних інвестицій є одним із джерел фінансування,

що дозволяє задовольняти тимчасові потреби вітчизняного виробника у фінансових ресурсах.

Фінансування за допомогою прямих іноземних інвестицій є найбільш вигідним, так як в цьому випадку держава не повинна здійснювати платежі з обслуговування боргів, тобто зовнішній борг не збільшується.

До основних заходів, які обмежують іноземні капіталовкладення в країну відносяться:

- 1) встановлення особливого державного контролю за допуском іноземного капіталу до розробки надр та природних багатств;
- 2) недопущення іноземного капіталу у визначені, найбільш важливі для народного господарства, галузі;
- 3) встановлення обов'язкової частки участі національної держави чи приватного капіталу цієї держави у спільних підприємствах;
- 4) заходи, направлені на використання певної частини прибутків іноземних підприємств для внутрішніх потреб країни, що розвивається (оподаткування, обмеження при переведенні прибутків за кордон);
- 5) визначення концесійної політики;
- 6) націоналізація іноземної власності;
- 7) створення організацій країн-виробників, сировини, які проводять обмежувальну політику по відношенню до монополій.

Визначаючи концесійну політику, уряди приймаючих країн можуть відмовитися від продовження концесій після закінчення їх строку [3].

Разом з тим, держава, як сторона в міжнародному договорі про взаємний захист інвестицій, може прийняти на себе зобов'язання не здійснювати заходів примусового вилучення капіталовкладень, в тому числі шляхом націоналізації, реквізиції чи конфіскації в адміністративному порядку.

Серед основних сучасних тенденцій у залученні інвестицій слід відзначити:

– по-перше, країни-інвестори з ринковою економікою частіше надають переваги фінансовим стимулам перед фіскальними, оскільки вплив податків є безадресним, а фінансове стимулювання дозволяє урядові сконцентрувати зусилля на досягненні конкретних цілей. Країни, в яких ринкові відносини знаходяться на етапі формування, навпаки, надають перевагу податковим заходам, що пов'язано з відсутністю в країні достатнього обсягу власних фінансових ресурсів для здійснення інвестиційної діяльності.

– по-друге, відбувається більш широке використання нефінансових заходів регулювання іноземного інвестування і, насамперед, шляхом створення вільних економічних зон.

Державна політика регулювання іноземних інвестицій проводиться стосовно закордонної власності, у податковій і митно-тарифній сферах, у валютній та ціновій сферах тощо. На практиці вона реалізується за допомогою різного роду заходів. Однією із загальноприйнятих класифікацій заходів державної політики є класифікація, розроблена ОЕСР, що включає в себе п'ять основних груп заходів: заходи торговельної політики, заходи стимулювання прямих іноземних інвестицій; обмежувальні заходи стосовно іноземних

інвестицій; заходи стосовно компаній, що здійснюють обмежувальну ділову практику; обмежувальні і стимулюючі заходи, прийняті країнами базування ТНК (чи країнами - експортерами капіталу). Найбільш динамічними вважаються заходи торговельної політики завдяки лібералізації в рамках багатосторонніх торговельних переговорів у ГАТТ/ВТО. Саме ці заходи найбільше впливають на обсяг і напрями капіталопотоків [4].

Забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в Україні залишається питанням стратегічної важливості, від реалізації якого залежать динаміка соціально-економічного розвитку та можливість модернізації на цій основі національної економіки.

На сьогодні в Україні вже створено сприятливе правове поле для здійснення інвестиційної діяльності. Зокрема, ця сфера регулюється Законами України: «Про інвестиційну діяльність», «Про режим іноземного інвестування», «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження» тощо, якими передбачена:

- державна гарантія захисту інвестицій, незалежно від форм власності;

- відшкодування збитків, у т. ч. упущену вигоду та моральну шкоду, завданих їм внаслідок дій, бездіяльності або неналежного виконання державними органами України чи посадовими особами передбачених законодавством обов'язків щодо іноземного інвестора;

- повернення інвестиції іноземному інвестору в натуральній формі, або у валюті інвестування без сплати мита, а також доходів з цих інвестицій у грошовій чи товарній формі в разі припинення інвестиційної діяльності;

- застосування національного режиму валютного регулювання та справляння податків на території України до суб'єктів підприємницької діяльності або інших юридичних осіб, створених за участю іноземних інвестицій, незалежно від форм та часу їх внесення [5 - 7].

Рівень привабливості економіки України для іноземних інвесторів досить низький. Нестабільність рівня цін і валютного курсу ускладнює ділове планування і збільшує ступінь невпевненості. Це посилює відчуття ризику при інвестуванні та зменшує можливість залучення прямих іноземних інвестицій.

Компанія BDO International опублікувала свіжий рейтинг інвестиційної привабливості країн світу Міжнародний бізнес компас за 2016 рік. Проаналізуємо місце України у цьому рейтингу, та порівняємо дані з 2015 р. (табл. 2)

BDO IBC - це індекс, який формується компанією BDO спільно з Гамбургським інститутом світової економіки (HWWI), і характеризує економічну і фінансову привабливість різних країн світу. Він формується на підставі трьох основних показників: економічних, політичних і соціокультурних умов.

Таблиця 2 – Рейтинг інвестиційної привабливості країн світу 2016 р.

Країна	Індекс			Економічні умови		Політичні умови		Соціально-культурні умови	
	Ранг	Зміна	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення	Ранг	Значення
Гонконг	1	2	84,39	1	85,95	9	93,20	4	75,02
Сінгапур	2	0	84,10	2	85,65	1	96,74	11	71,79
Нідерланди	3	3	81,18	3	83,74	6	94,76	16	67,43
Швейцарія	4	-3	80,69	9	69,50	4	96,07	1	78,66
Норвегія	5	-1	78,80	7	70,56	8	93,26	6	74,34
Данія	6	-1	77,92	12	67,12	7	94,73	5	74,40
Ірландія	7	10	76,84	5	72,53	11	92,12	15	67,90
Великобританія	8	0	76,13	11	67,59	15	90,13	10	72,43
Канада	9	-2	75,81	14	66,15	12	91,95	12	71,63
Австралія	10	2	75,68	21	62,16	14	91,62	3	76,10
Україна 2016	130	-41	43,15	95	47,99	153	35,66	97	46,95
Україна 2015	89	20	50,57	20	63,21	140	40,79	83	50,16

Джерело: складено автором на основі [8]

Україна у рейтингу за 2016 р. розташовується на 130 місці і входить до переліку країн, що показали найгірші результати за останній рік. Для порівняння у 2015 р. Україна знаходилась на 89 місці і показувала найкраще зростання за рік, нарівні з Білоруссю і Латвією. За рік країна втратила 41 позицію. У 2014 році Україна займала 109 місце і вже до 2015 р. вона піднялася в рейтингу BDO IBC на 20 позицій.

Також можна простежити, як впали показники економічних, політичних та соціально-культурних умов. Так у 2016 р. вони впали в порівнянні з 2015 р. на 75, 13 та 14 позицій відповідно.

Якщо порівняти я першою десятою лідерів рейтингу, то можна сказати, що з лідером чарту – Гонконгом, Україна відстає на 41,24 одиниці, а з Австралією (десяте місце) на 32,53 одиниці.

У країнах Східної Європи прилив іноземного капіталу почався лише після поліпшення соціально-економічної ситуації. Поки що в Україні іноземних інвесторів цікавлять підприємства, які за короткий час можуть забезпечити повернення вкладеного капіталу з отриманням найбільшого прибутку. Зважаючи на це найбільш перспективними в українській економіці для них є металургійна, хімічна, харчова (особливо переробка сільськогосподарської продукції) галузі, а також транспортування вантажів по території України.

Податкова політика щодо іноземних інвестицій є ефективним важелем успішного вирішення проблеми інвестиційної привабливості економіки в цілях розвитку її стратегічних напрямків.

Розвинені країни напрацювали значний досвід податкового регулювання іноземного інвестування. І хоча оподаткування ще не належить до числа вирішальних факторів здійснення прямих іноземних інвестицій, побудова податкових систем цих країн забезпечує їм значний приплив інвестицій. Це пояснюється наступним:

1. Іноземні компанії можуть легально зменшувати розмір бази оподаткування за рахунок збільшення відрахувань до фондів, які включаються у виробничі витрати (амортизаційний фонд та ін.).

2. Використовуються різні податкові пільги для тих, хто вкладає кошти у виробництво, здійснює реінвестування. В Україні ж пріоритетними сферами економіки виявилися торгівля, комерційна діяльність, фінанси, кредит, страхування, частка яких у загальному обсязі прямих інвестицій в економіку в окремі роки перевищувала частку прогресивних галузей економіки (машинобудування, хімічної та нафтохімічної, разом узятих).

3. У багатьох країнах податок на прибуток може сплачувати не тільки окрема фірма, а й материнська компанія, що практично знижує базу оподаткування.

4. Майже у всіх країнах існує система покриття збитків компанією за рахунок її прибутку попередніх років або майбутнього прибутку. У першому випадку дозволяється відраховувати з раніше отриманого прибутку збитки поточного року, в результаті чого сплачена раніше сума податків більшає, і це перевищення компенсується за рахунок зниження поточних і майбутніх податків. У другому випадку збитки поточного року віднімаються з майбутнього прибутку.

5. Багато країн залучають іноземні інвестиції за допомогою податкових канікул, податкових інвестиційних відрахувань і податкових інвестиційних кредитів. В Україні, як уже згадувалося вище, також надавалися податкові канікули для підприємств з іноземними інвестиціями терміном на п'ять років, але потім ці пільги були скасовані, оскільки зустрічалися інвестори, які вкладали мізерні кошти, а отримували величезні пільги [9].

Проаналізуємо з яких країн світу відбувається найбільший приплив прямих іноземних інвестицій до економіки України (табл. 3). На основі даних з табл. 3 можна побачити, що найзначніший приплив ПІІ відбувається з Кіпру. Як зазначалося у другому розділі, офшори, у яких реєструються українські й російські компанії належать до третьої, найменш надійної, групи. Кіпр знаходиться саме у цій третій групі. У період з 2011 р. по 2016 р. значних змін не простежувалось. Так можна виділити лише те, що після 2012 р. Швеція покинула перелік країн, з 2013 р. потрапила країна Беліз, а у 2015 р. з'явилась Угорщина.

Таблиця 3 – ПІІ (акціонерний капітал) із країн світу в економіці України, млн. дол. США

	2011	%	2012	%	2013	%	2014	%	2015	%	на 1 жовтня 2016	%
Кіпр	12645,5	26	17275	31,7	19036	33	13710,6	29,9	11744,9	27,1	11035,1	24,4
Німеччина	7386,4	15	6317	11,6	6291,8	11	5720,5	12,5	5414	12,5	5446	12,1
Нідерланди	4822,8	9,8	5168,6	9,5	5561,5	9,6	5111,5	11,1	5610,7	12,9	5910,7	13,1
Російська Федерація	3594,5	7,3	3785,8	7	4287,4	7,4	2724,3	5,9	3392,1	7,8	4618,7	10,2

Австрія	3423,1	6,9	3401,4	6,2	3257,5	5,6	2526,4	5,5	2402,4	5,5	2601,1	5,8
Велика Британія	2508,2	5,1	2556,5	4,7	2714,1	4,7	2145,5	4,7	1852,5	4,3	1888	4,2
Франція	2230,7	4,5	1765,3	3,2	1825,8	3,1	1614,7	3,5	1528	3,5	1533,2	3,4
Швеція	1744	3,5	1600,1	2,9								
Віргінські Острови	1607	3,3	1884,9	3,5	2493,5	4,3	1997,7	4,4	1799	4,1	1793,1	4
США	1043,1	2,1	936,7	1,7	991,1	1,7	862,3	1,9	698,9	1,6	712,6	1,6
Італія	965,9	2	1015,9	1,9	1267,8	2,2	999,1	2,2	972,4	2,2	1158,2	2,6
Швейцарія	960,3	1,9	1106,2	2	1325,4	2,3	1390,6	3	1364	3,1	1475,4	3,3
Польща	875,5	1,8	916,4	1,7	845,4	1,5	831,2	1,8			789,4	1,7
Беліз					1055,6	1,8	642,4	1,4	547,2	1,3	540,3	1,2
Угорщина									625,4	1,4	790,9	1,8
Інші країни	5555,3	11	6732,5	12,4	7204,1	12	5639,2	12,2	4633,5	10,9	4859,5	10
Всього	49362	100	54462	100	58157	100	45916	100	43371	100	45152,2	100

Джерело: складено автором на основі [10]

Перші шість країн, що очолюють список залишалися майже незмінними на протязі останніх шести років. Так, зміни у лідерів відбулися у Німеччині та Нідерландів. З 2015 р. Нідерланди посіли друге місце (з 2011 р. до 2015 р. – третє місце) випередивши Німеччину. Отже на 1 жовтня 2016 р. незмінні лідери списку це: Кіпр 24,4%; Нідерланди 13,1%; Німеччина 12,1%; Російська Федерація 10,2%; Австрія 5,8%; Велика Британія 4,2%.

Для наочності побудуємо гістограму ПІІ із країн світу до економіки України (рис. 3). З рис. 3 видно, що найбільший приток ПІІ відбувся у 2013 р. з Кіпру і склав 19036 млн. дол. США, що становить 33% від всіх країн, що на 1,3% та на 3,1% більше ніж у 2012 р. та 2014 р. відповідно.

Найменший приплив ПІІ відбувся у 2014 р. з країни Беліз і становив 831,2 млн. дол. США, що на 14,2 млн. дол. США менше в порівнянні з 2013 р. У відсотковому вираженні це склало 1,8% та 1,4% у 2013 р. та 2014 р. відповідно.

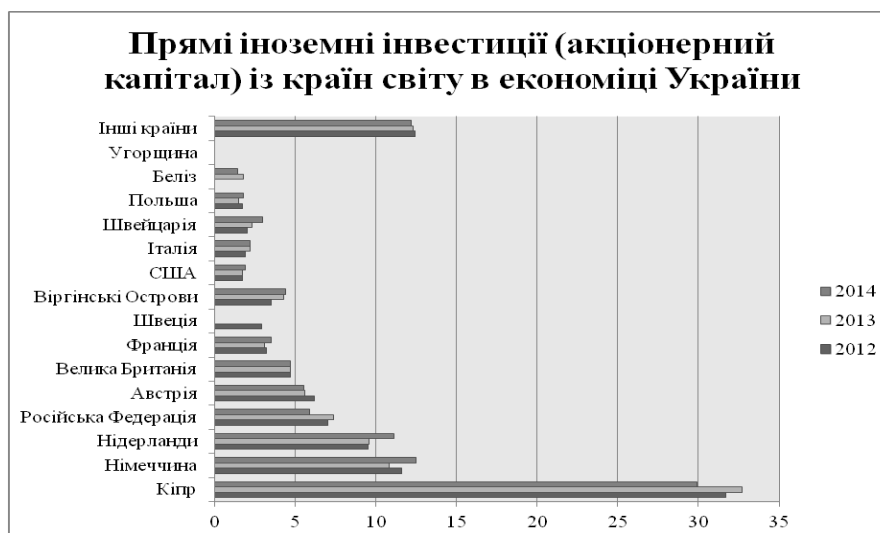

Рисунок 3 – ПІІ (акціонерний капітал) із країн світу в економіці України 2012-2014 рр.

Джерело: складено автором на основі [10]

Проаналізуємо приплив ПІІ в Україну за самий свіжий наданий період – на 1 жовтня 2016 р. (рис. 4). На 1 жовтня 2016 р. ПІІ з Кіпру склали чверть усіх ПІІ в країну (11035,1 млн. дол. США). На другому місці Нідерланди – 13% (5910,7 млн. дол. США), що на 300 млн. дол. США більше ніж у 2015 р. Німеччина складала 12,1% - 5446 млн. дол. США, що на 32 млн. дол. США більше в порівнянні з 2015 р. Сума припливу з Російської Федерації складала 4618,7 млн. дол. США, що становить 10%. Якщо порівняти з минулим роком, то показник зріс на 1226,6 млн. дол. США, у відсотковому вираженні зростання відбулось на 2,4%. Австрія також покращила свій показник в порівнянні з минулим роком, зростання у відсотковому вираженні відбулось на 0,3% і складало 5,8% на 2016 р. Франція, Велика Британія та Віргінські Острови навпаки трішки погіршили свій показник на 0,1% в порівнянні з 2015 р. та складала 3,4% - 1533,2 млн. дол. США, 4,2% - 1888 млн. дол. США, 4% - 1793,1 млн. дол. США відповідно. У відсотковому вираженні США так і залишилось 1,6%, але у абсолютному значенні показник змінився в більшу сторону на 13,7 млн. дол. США і становив 712,6 млн. дол. США у 2016 р. Італія зі Швейцарією покращили свої показники на 0,4% та на 0,2% і склали 2,6% та 3,3% від загальної суми відповідно. Польща, Беліз та Угорщина 1,7%, 1,2%, 1,8% у 2016 р. відповідно.

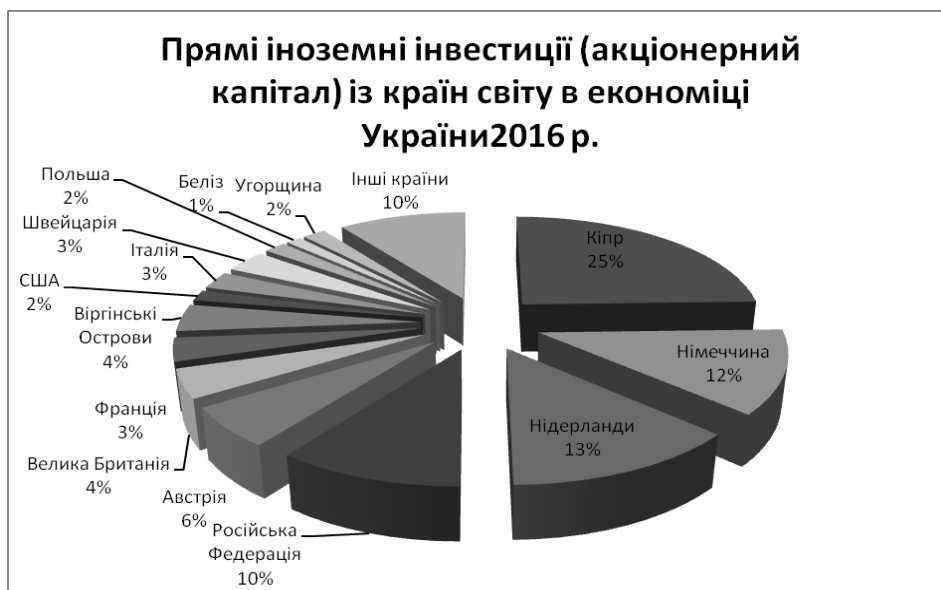

Рисунок 4 – ПІІ (акціонерний капітал) із країн світу в економіці України на 1 жовтня 2016 р.

Джерело: складено автором на основі [10]

Найбільші обсяги інвестицій у 2015 р. надійшли до Києва, а також Дніпропетровської, Донецької, Харківської, Київської, Луганської, Львівської, Одеської, Запорізької, Полтавської, Івано-Франківської областей [11]. Для підвищення захисту іноземних інвестицій Законом України від 16.03.2000 № 1547 ратифікована Вашингтонська Конвенція 1965 року про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами [12 -

13]. Підписано та ратифіковано Верховною Радою України міжурядові угоди про сприяння та взаємний захист інвестицій з більше ніж 70 країнами світу.

З метою пошуку дієвих механізмів залучення іноземних інвестицій в Україну Урядом держави на регулярній основі проводяться бізнес-форуми за участю потенційних іноземних інвесторів. Зазначені заходи покликані сприяти покращенню інвестиційного іміджу України та збільшенню обсягів залучення іноземних інвестицій та капітальних інвестицій в економіку держави.

Література:

1. Офіційний сайт: Національний банк України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>
2. Офіційний сайт: Міністерство фінансів України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>
3. Дука А. П. Теорія та практика інвестиційної діяльності. Інвестування: Навчальний посібник [для студ. вищ. навн. закл.] / А. П. Дука. – К.: Каравела, 2012. – 432 с.
4. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність: підруч. [для студ. вищ. навн. закл.] / Т. В. Майорова. - К.: Центр учбової літератури, 2009. - 472 с
5. Закон України «Про режим іноземного інвестування» за редакцією від 25.06.2016 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/93/96-вр>
6. Закон України «Про інвестиційну діяльність» за редакцією від 06.11.2014 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>
7. Закон України «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження» за редакцією від 25.06.2016 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1457-14>
8. Офіційний сайт: BDO International Business Compass [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.bdo-ibc.com/home/>
9. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом: посібник / А.А. Пересада. – К.: Лібра, 2002. – 472 с.
10. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) із країн світу в економіці України / Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/Noviny/new_u.html
11. Найбільше іноземних інвестицій до України надійшло через кіпрські офшори [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tsn.ua/groshi/naybilshe-inozemnih-investiciy-do-ukrayini-nadiyshlo-cherez-kiprski-ofshori-597079.html>
12. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_060
13. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами»

2.10. Проблеми митного регулювання в Україні за умов євроінтеграції

Сучасний етап розвитку України характеризується постійним зростанням обсягів та розширенням масштабів міжнародної торгівлі й не тільки з найближчими сусідами (країнами – державами СНД), а значною мірою за рахунок держав – членів ЄС. При цьому спостерігаємо посилення вимог міжнародних організацій щодо забезпечення вільного доступу іноземних товарів на внутрішні ринки України та зниження національних торговельних бар'єрів. Відбувається поглиблення інтеграції міжнародних вимог у національну практику митного регулювання України.

Інтеграція до системи світових господарських зв'язків, які формуються й реалізуються на ринкових засадах, об'єктивно створює умови для оптимального розміщення ресурсів, зростання ефективності національного виробництва, розв'язання соціально-економічних проблем. Проте водночас вона веде до збільшення порушень митних правил та обсягів переміщення товарів контрабандним шляхом.

Сьогодні митне законодавство набуває принципово нової ролі, основні акценти характеристики якого зміщуються від суто контрольних і фіскальних до регулятивних і правозахисних. Традиційно митна галузь сприймається як сукупність правових норм, що регламентують структуру й діяльність митних органів, їхніх посадових осіб і відбивають особливості функціонування всього апарату митної служби, а найчастіше головним напрямом мають охорону економічних інтересів держави в цілому. Функції, пов'язані із забезпеченням прав, свобод та інтересів особи, сприймаються як другорядні. Здійснювана адміністративна реформа має одним із основних напрямків зміну усталених принципів, висунення на перше місце функцій забезпечення реалізації прав особи, а роль державних інституцій має полягати насамперед у всебічному сприянні належній реалізації відповідних прав. Наведена цільова переорієнтація як у митно-правовій царині, так і в діяльності органів митної служби – це складний процес, бо передбачає необхідність рішучого подолання певних, глибоко укорінених вад митної системи, за якої інтереси держави домінують над інтересами особи. Йдеться про зміну базових ідеологічних засад митних відносин держави й суспільства. Саме це є серцевиною модернізації митної системи й основною передумовою впровадження передових досягнень цивілізації у вітчизняний митний простір і рух України до Європи [1].

За цих умов надзвичайно зростає роль держави в регулюванні зазначених процесів у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Загострюється потреба підвищення ефективності національної митної політики у сфері реагування на зовнішні загрози та швидкої протидії можливим негативним наслідкам таких загроз у напряму посилення забезпечення економічних

інтересів держави й максимального врахування в національній митній системі міжнародних правил та вимог [2, с. 106].

Аналізуючи позитивні ефекти у сфері зовнішньоекономічної діяльності від приєднання України до СОТ, слід зважити на висновки фахівців Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України [3]. У висновках зазначається, що із вступом України до СОТ суттєво покращився як рівень доступу до внутрішнього ринку України, так і доступ України до зовнішніх ринків. Так, показовим для нашої країни є вищий рівень відкритості внутрішнього ринку як за рівнем тарифних ставок (37 місце в світі), так і за нетарифними протекціоністськими заходами (29 місце в світі), порівняно з можливістю доступу на іноземні ринки за рівнем тарифів, встановленим по відношенню до українських експортерів (49 місце), та отриманими торговельними преференціями (44 місце).

Не можна не погодитись з точкою зору науковців і практиків [3-7], що протягом останніх років були здійснені значні позитивні зрушення в напрямку вдосконалення національної митної політики.

По-перше, активізувалася взаємодія контролюючих органів із суб'єктами господарювання, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. Цей захід спрямовано на забезпечення лібералізації сфери зовнішньої торгівлі та водночас подолання тіньових механізмів ввезення в Україну товарів.

Завдяки такій взаємодії забезпечено зростання додаткових надходжень до Державного бюджету України від коригування митної вартості товарів.

По-друге, активізувалася робота з приведення законодавства України у сфері захисту прав інтелектуальної власності до рівня світових стандартів із метою посилення протидії незаконному переміщенню товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності. Дотримання інтересів об'єктів права інтелектуальної власності відіграє суттєву роль у забезпеченні недискримінаційного ставлення до України як до суб'єкта міжнародних економічних відносин, який прагне здобувати конкурентоспроможність в умовах добросовісної конкурентної боротьби.

По-третє, налагодилась ефективна взаємодія з фіскальними службами сусідніх держав та країн – найбільших торговельних партнерів України з метою виявлення корупційних тіньових схем у зовнішньоекономічній діяльності та організованих угруповань, що ведуть злочинну діяльність у зовнішньоекономічній сфері та займаються легалізацією (відмиванням) кримінальних коштів.

По-четверте, запровадження системи електронного декларування, що здійснюється з використанням електронної митної декларації, засвідченої електронним цифровим підписом, та інших електронних документів або їх реквізитів у встановлених законом випадках.

Електронне декларування – це комплексне поняття, що містить декларування товарів і транспортних засобів шляхом подання електронної митної декларації та інших електронних документів; митний контроль та оформлення товарів і транспортних засобів на підставі поданих електронних документів (у т. ч. дозвільного характеру) [8, с. 140].

В цілому електронна митниця як автоматизована система обліку зовнішньоекономічних операцій юридичних та фізичних осіб має забезпечувати виконання таких функцій:

- накопичення інформації про зовнішньоекономічні операції юридичних та фізичних осіб у відповідних базах даних (на центральному та регіональному рівнях);

- взаємодія з іншими зовнішніми інформаційними системами;

- уведення інформації про можливу зовнішньоекономічну операцію юридичної або фізичної особи безпосередньо з первинних документів, враховуючи їх відцифрований вигляд;

- хронологічне накопичення інформації про зовнішньоекономічні операції юридичних та фізичних осіб;

- формування аналітичних звітів про експортно-імпортні операції країни;

- дотримання необхідного рівня технічного захисту інформації [8, с. 139].

По-п'яте, були вжиті низки заходів щодо нормативного забезпечення недопущення ввезення на митну територію України продуктів харчування незадовільної якості, зокрема м'ясопродуктів.

У той же час, слід відзначити і ряд проблемних питань сучасної митної політики України.

Одна з найважливіших проблем, яку необхідно розв'язати у митно-тарифному регулюванні в найближчій перспективі, – це впровадження міжнародних норм і правил, що дасть змогу перейти до застосування єдиних стандартів у галузі митної справи і вирішити питання, пов'язані з приєднанням до міжнародних конвенцій із гармонізації й спрощення митних процедур, та питання процедури спільного транзиту, а також допоможе здійснити поетапне наближення митного законодавства і митних процедур, які застосовуються в Україні, до країн Євросоюзу.

Слід зазначити, що існує позитивна динаміка торгівлі з країнами ЄС (особливо експорту), що зумовлено збільшенням обсягів присутності України на ринку ЄС та зростанням питомої ваги в загальному торговельному балансі нашої держави (додаток Ж). Ринок ЄС – другий за значенням після ринку країн СНД (фактично – Росії), але після розширення у травні 2004 р. ЄС-25 став головним експортним ринком України. На ЄС-25 припадало 35,8% українського експорту. Зовнішньоторговельний оборот між країнами в в останні роки має тенденцію до зростання. Провідною країною в ролі торговельного партнера України серед країн ЄС є Німеччина (31,22%), потім Італія (27,8%), на Нідерланди припадало трохи більше 10,5% і Великобританію – 6,8%. На інші західноєвропейські країни (окремо) припадає ще менше, що явно не відповідає потенційним економічним можливостям торговельних партнерів. Загалом ринок ЄС має досить ліберальний торговельний режим, який характеризується невисоким рівнем середнього імпортного тарифу та чималою часткою (майже 1/4) імпорту без стягнення

мита, що посилюється дією Генеральної системи преференцій (ГСП), якою може (хоч і обмежено) користуватися й Україна [8].

Але важливою відмінною рисою у системі митного регулювання України поряд із митним регулюванням провідних країн світу є значна розгалуженість товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності, наявність такої кількості найменувань товарів дозволяє шахраювати шляхом сплати мита за нижчою ставкою [9, с. 107].

Ще однією з головних проблем митної політики України є відставання митного контролю від сучасних потреб пропускну здатності та світових стандартів контролю товарів. Суттєве зростання обсягів зовнішньоторговельного обороту вимагає якісно нового підходу до здійснення контролю міжнародних вантажних потоків. Зростання товаропотоків висвітлює такі проблеми митного контролю як суттєві часові витрати на проведення митних процедур, застарілі механізми технологічного пропуску товарів. Про значну недосконалість митної політики України свідчать також: значний вміст товарів, що переміщуються контрабандним шляхом; збереження загрозливої ситуації з контрабандою наркотичних засобів та зброї.

Особливої актуальності цей напрям державної політики набув у період світової фінансової та економічної кризи, що спричинила ускладнення криміногенної ситуації. В Україні надзвичайно загострились проблеми корупції, злочинності, хабарництва та контрабанди, яка за ступенем суспільної небезпеки посідає чільне місце у цьому переліку. Боротьба з контрабандою завжди була та є одним з важливих напрямів митної політики держави. За ст.201 Кримінального кодексу України, контрабанда – це переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, вчинене у великих розмірах, а також незаконне переміщення історичних та культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних або вибухових речовин, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а так само контрабанда стратегічно важливих сировинних товарів, що до яких законодавством встановлено відповідні правила вивезення за межі України[10].

Сучасна економічна ситуація в Україні детермінує активізацію та професіоналізацію діяльності транскордонних злочинних груп, які спеціалізуються на контрабанді. Яскравим свідченням цих слів є така інформація:

1. Відмічається тенденція до збільшення частки вилучених важких наркотиків, насамперед героїну та кокаїну. Так, упродовж 2015 року митницями ДФС виявлено 970 фактів переміщення через митний кордон України наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів та прекурсорів з порушенням митного законодавства.

Безпосередньо митницями ДФС виявлено: героїну – 736,2 кг, гашишу – 56 кг, канабісу - 24,2 кг, кокаїну – 2,8 кг. Також, вилучено 0,3 кг, 10 578 таб., 285 амп., 2 442 капс., 0,06 л наркотичних засобів, 14,5 кг, 0,03 л, 22 670 таб.,

122 амп., 13 978 капс. психотропних речовин, а також 21 114 кг., 0,1 л, 1 527 таб. Прекурсорів[11].

2. Найактивнішими ділянками кордону за кількістю незаконного переміщення товарів є російська та польська (по 26% вартості затриманих товарів), угорська (15%), морська (9%), словацька (6%). За кількістю незаконного переміщення підакцизних товарів(переважно тютюнових виробів) – румунська (33% вилучених сигарет), польська(28%), морська(12%) та угорська(11%) ділянки кордону.

3. Основними видами контрабандних товарів та вантажів залишалися: тютюнові вироби (25% випадків затримань); автомобілі (22%); м'ясопродукти (12%); валютні цінності (9%); одяг, промислові товари та автозапчастини (по4%) [10]. Також, митницями ДФС у 2015 році виявлено 574 випадків незаконного переміщення через митний кордон України зброї та боєприпасів. З незаконного обігу вилучено: 0,997 кг вибухових речовин, 3 одиниці гладкоствольної зброї, 18 одиниці бойової (нарізної) зброї, 12 одиниць газової зброї, 374 одиниці холодної зброї, 20 одиниць пневматичної та спортивної зброї, 2 659 шт. набоїв до гладкоствольної та нарізної зброї, та 1517 шт. інших видів набоїв, 226 одиниць спеціальних засобів [11].

Аналіз нормативно-правових та наукових джерел дає підстави стверджувати, що контрабанду слід вважати однією з реальних загроз національній безпеці України. Цей висновок обумовлений ступенем небезпеки злочинів, передбачених статтями 201 та 305 Кримінального кодексу України. По-перше, контрабандне походження експортно-імпортних товаропотоків в Україні негативно впливає на вітчизняну економіку. По-друге, нелегальне ввезення іноземних товарів зменшує попит на продукцію вітчизняного товаровиробника. По-третє, контрабанда зброї та боєприпасів, ядерних матеріалів та речовин, наркотичних засобів негативно впливає на суспільні відносини у сфері захисту життя та здоров'я громадян, а контрабанда культурних цінностей позбавляє їх права на користування культурно-історичним надбанням нашої держави[12, с.7-8].

Спираючись на наукові джерела [13-15], можна визначити основні чинники, що призводять до поширення контрабанди (рис. 1). Така ситуація і обумовлює необхідність підвищення ефективності протидії контрабанді на державному кордоні. Під поняттям «протидія контрабанді» мається на увазі система різноманітних видів діяльності на державному та митному кордонах, які застосовуються інститутами суспільства і держави, спрямованих на запобігання, припинення контрабанди, а також на запобігання пов'язаної з нею злочинності, нейтралізацію її складових і мінімізацію негативних впливів.

Чинники, що призводять до поширення контрабанди

недостатнє співробітництво правоохоронних та контролюючих органів України з відповідними органами суміжних з Україною держав щодо обміну інформацією про боротьбу з переміщенням товарів позамитним контролем або з приховуванням відмитного контролю

сприяння посадових осіб органів державної влади, зокрема правоохоронних та контролюючих, юридичним чи фізичним особам у переміщенні через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням відмитного контролю товарів, транспортних засобів, історичних та культурних цінностей тощо

недосконалість нормативно-правового регулювання імпорту товарів та відсутність дієвого контролю за реалізацією імпортованих товарів на внутрішньому ринку

недосконале, суперечливе регулювання діяльності щодо боротьби з контрабандою та порушенням митних правил

наявність значної різниці між цінами на окремі групи товарів на світовому та внутрішньому ринках

безробіття серед мешканців прикордонних районів

Рисунок 1 – Чинники, що призводять до поширення контрабанди
Джерело: побудовано авторами самостійно

Контрабанду прийнято називати «чорним імпортом», а заниження митної вартості товарів, хибне визначення країни походження товарів та їх кодів достатньо часто називають «сірим імпортом» [16, с. 17]. І це наступною проблемою митного регулювання. Митна вартість товару є надзвичайно важливим елементом митно-фіскальних правовідносин між суб'єктами ЗЕД та державою. Використовуючи різні методи та підходи до визначення митної вартості товару імпортер, як і держава, намагаються захищати свої, певною мірою протилежні інтереси стосовно сплати у більшому чи меншому розмірі податку на додану вартість та ввізного мита [17, с. 92]. В Україні на легальне виробництво продукції легкої промисловості припадає близько 10-20%, на контрафактну продукцію – близько 20-25%, «сірий» імпорт, відповідно, займає 60-70% українського ринку одягу і взуття [18].

Можна виділити кілька основних способів виявлення «сірого імпорту»: по-перше, коли мають місце непрямі канали поставки, що пов'язані зі створенням кількох фірм-посередників; по-друге, коли контрактна ціна значно

відрізняється від роздрібних цін аналогічних товарів; по-третє, коли товар відображається в митній статистиці не під відповідним кодом номенклатури та не під відповідною країною його походження. Таким чином, можна вважати, що «сірий імпорт» є ввезенням товарів зі спробою ухилення від оподаткування згідно чинного законодавства, з обранням більш вигідної ставки податку з метою економії на митних платежах за рахунок недостовірного декларування. Зазначимо, що практика викривлення митної вартості імпортованих товарів є дуже поширеною. За даними Державної фіскальної служби, зберігаються тенденції до заниження митної вартості при імпорті досить широкого асортименту товарів. Такі тенденції актуалізують для України посилення ефективності механізмів моніторингу та визначення справжньої вартості товарів, достовірності їхнього декларування. Варто зазначити, що ДФС з метою встановлення достовірної і повної інформації про рівень вартості імпортованих в Україну товарів здійснюються заходи із підготовки та направлення до уповноважених органів іноземних держав запитів на перевірку автентичності документів, поданих для підтвердження заявленої митної вартості товарів. Так, протягом 2015 року до уповноважених органів іноземних держав направлено 895 запитів на перевірку автентичності документів та отримано 330 відповідей, з яких у 61 випадку митні органи зарубіжних країн не підтвердили автентичність документів [11]. Отримані документи направлялись до митниць ДФС для відповідного реагування.

Ще однією проблемою є те, що спостерігається нарощування обсягів та темпів приросту розрахунків за експортно-імпортними операціями через офшорні зони. Зростання вагомості експортно-імпортних операцій з розрахунками через офшорні зони створює широкі можливості для маніпуляцій з цінами контрактів, спрямованих на виведення доходів та ухилення від сплати податків, що становить суттєву загрозу для стабільного економічного зростання та задоволення національних інтересів держави.

Український бізнес не заперечує, що офшори представляють для економіки країни і її бюджету чималу проблему. Наприклад, згідно з офіційними даними Державної служби статистики, 93,7% прямих інвестицій з України отримує Кіпр – традиційна «тиха гавань» для капіталу – який у свою чергу формально є головним інвестором української економіки [10]. Станом на 1 січня 2016 року через Кіпр було «заведено» в нашу країну \$11,8 млрд ПШ. Крім того, ДФС ще у 2015 році заявила, що 30,5% експортних і майже 18% імпортних операцій вітчизняні компанії здійснюють, вдаючись до допомоги нерезидентів, розташованих у низькоподаткових юрисдикціях.

Не варто забувати і про корупцію в митних органах як надзвичайно серйозну проблему, яка підриває авторитет демократичних інститутів держави, гальмує хід економічних реформ і при цьому обмежує права та свободи громадян. Аналіз практики дотримання законодавства України показує, що виконання правових норм під час здійснення функціональних обов'язків посадовими особами митних органів належним чином не забезпечено. Цьому сприяє існування корупції, хабарництва, зловживання службовим становищем серед співробітників митних органів. Корупція тісно

пов'язана з організованою злочинністю і негативно впливає на функціонування державної влади – законодавчої, виконавчої, судової. Саме внаслідок цього корупція поступово перетворюється з ординарного злочину на соціальну хворобу, порушуючи при цьому законні права та інтереси громадян. Таке негативне явище, як корупція вражає дуже широке коло суспільних відносин, що існують у державі. Передусім це комплекс економічних відносин. Так, корупція призводить до розширення сфери тіньової економіки. Це насамперед спричиняє зменшення надходжень до бюджету держави у вигляді податків, зборів (обов'язкових платежів). Як наслідок, держава втрачає важелі управління економікою, загострюються соціальні проблеми через неможливість виконання зобов'язань щодо фінансування соціальної сфери, посилюється бюджетна криза, знижується спроможність влади розв'язувати соціальні проблеми [19-20].

Негативним чинником є ще й збереження тенденцій до суттєвого розриву між кількістю зареєстрованих в Україні учасників зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) та їх фактичною активністю в сфері зовнішньої торгівлі. Назріла необхідність ретельного вивчення цього становища на предмет ймовірних зловживань у відповідній сфері, а також з'ясування перешкод здійсненню ЗЕД в офіційному правовому полі.

Серед заходів щодо удосконалення митної політики, які посилять рівень захисту національних інтересів держави, створять сприятливі умови для збільшення обсягів зовнішньої торгівлі та позитивно вплинуть на соціальний та економічний розвиток України можна назвати такі: створити єдиний державний реєстр (базу) дозвільних, регулюючих, ін. документів для уніфікації роботи митних служб; створити сприятливі нормативно-правові умови розширення прав митних органів у частині доступу до інформації, яка знаходиться в базах даних інших органів державної влади; розробити програми реформування процедур митного оформлення; удосконалити процедури встановлення ефективних ставок мита; створити єдину систему використання попередньої інформації з метою оперативного виявлення потенційно небезпечних вантажів та попередження наслідків ввозу недоброякісної, екологічно-, санітарно- та іншої небезпечної продукції ще на початковій стадії руху; підвищити рівень бюджетного фінансування процесів модернізації та реформування системи реалізації митної політики, за вимогами міжнародних норм та стандартів.

Література:

1. Настюк В. Я. Адміністративно-правові проблеми законодавчого регулювання митної справи в Україні : автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. - Х., 2005. – 41 с.
2. Проблеми митного регулювання в Україні в умовах євроінтеграції / С. Ф. Гуцу // Гуманітарний часопис. – 2013. – № 4. – С. 105– 109.
3. Щодо першочергових заходів зовнішньоторговельної політики в контексті структурних трансформацій зовнішньої торгівлі України після

вступу до СОТ. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/622/>.

4. Литовченко Б.В. Сучасний стан та основні проблеми митно-тарифного регулювання України на шляху до євроінтеграції// Митна політика України в сучасному світі: проблеми та шляхи вирішення. Матеріали науково-практичної конференції 1-2 листопада 2013. – Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2013. – 256 с.

5. Філатов В.В. Напрямки сучасної митної політики України / В.В. Філатов // Митна справа. – 2012. – №4 (64). – С. 24–30.

6. Софіщенко І.Я. Митна політика України в умовах розвитку відносин з Європейським Союзом / І.Я. Софіщенко, М.О. Руба // Вісник ЖДТУ. – 2016. – № 1 (75). – С.165–172.

7. Хома В. О. Проблеми імплементації норм європейського законодавства з питань митного забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності / В. О. Хома. – Е.С. Молдован // Митна справа. – 2015. – №3. – С. 3–8.

8. Пархоменко В.П. Процеси введення електронного митного декларування в Україні / В.П. Пархоменко, О.В. Ігнат'єва // Вісн. Східноукр. нац. ун-ту ім. В.Даля. – 2013. – № 4 (193), Ч. 2. – С. 138–142.

9. Проблеми митного регулювання в Україні в умовах євроінтеграції / С. Ф. Гуцу // Гуманітарний часопис. – 2013. – № 4. – С. 105–109.

10. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/>

11. Звіт про виконання Плану роботи Державної фіскальної служби України на 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/data/files/131201.pdf>

12. Додін Є. В. Правова природа відповідальності за порушення митних правил // Митна справа. – 2014. – №5. – С. 3–6.

13. Ударцов Ю. Протидія корупції та організованій злочинності в умовах дії нового КПК / Ю. Ударцов // Вісник прокуратури. – 2014. – № 12 (138). – С. 18–26.

14. Османова Д. Контрабанда и ее влияние на развитие национальной экономики / Д. Османова, Ф. Жаксыбекова // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – №5(143). – С. 426–431

15. Хома В. О. Сучасне розуміння контрабанди на етапі її декриміналізації / В. О. Хома, О. П. Потушинська, П. В. Пасека // Митна безпека. – 2013. – № 2. – С. 133–137

16. Тонєв І.М. Теоретичні засади поняття митної вартості / І.М. Тонєв // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006.– № 11 (66). – С. 17.

17. Войцещук А.Д. Митна вартість як інструмент захисту економічної безпеки держави / А.Д. Войцещук // Економіка та держава. – 2015. – №1. – С.92.

18. Бутусов Ю.Р. В Україні 60-70% одягу і взуття - контрабанда і сирій імпорт [Електронний ресурс] // газета: Дзеркало тижня. – 2013. – №34. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/archives/935>
19. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії / Мельник М. І. – К. : Атіка, 2001. – 410 с.
20. Кузьміна К. О. Щодо звільнення за корупційні діяння працівників митної служби // Публічне право. – 2015. – №1 (17). – С. 119–124.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА МЕХАНІЗМИ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ НА МЕЗОЕКОНОМІЧНОМУ РІВНІ

3.1. Розвиток транспортної інфраструктури як елемент диверсифікації постачань енергоресурсів

Проблематика енергетичної безпеки набуває ключового значення для успішності розвитку енергоімпортозалежних країн. У цьому контексті успіх тієї чи іншої країни в її економічному розвитку забезпечуватиметься не лише за рахунок прямого доступу до енергоресурсів. У випадку України диверсифікація постачань та видобутку енергоресурсів, їх ощадливе використання має бути забезпечене шляхом збалансовано вибудованої системи енергетичної безпеки. Така система має супроводжуватися відповідно розвиненою транспортною інфраструктурою.

Розвиток транспортної інфраструктури – це один із елементів розвитку диверсифікації поставок енергоресурсів взагалі, тому що неможливо диверсифікувати поставки ресурсів, якщо транспортна система не дозволяє це зробити.

Зараз Україна вимушена купувати 2 млн. тонн антрацитового вугілля морським шляхом, адже 7 із 14 українських ТЕС працюють тільки на цьому виді палива, а все антрацитове вугілля нашої держави видобувалося на території, що зараз знаходиться під контролем терористичних угруповань. Отже, проблема імпорту антрацитової групи стоїть на першому місці. Разом з цією проблемою з'явилася й інша проблема – непристосованість морських портів до такої значної кількості імпорту.

Українські порти завжди працювали на експорт, тому всі вони не пристосовані до таких обсягів імпорту. Частка чистого імпорту від загального обсягу експортно-імпортних операцій портів становила всього 2-3%. Перелік портів, які можуть приймати великі обсяги вантажів:

- «ТІС» (ТОВ «ТрансІнвестСервіс» приватна компанія оперує власними вантажними терміналами);
- порт «Південний»;
- частково Іллічівськ та Миколаїв.

На добу порт «Південний» на приймання вантажу здатний обробити 600-650 вагонів, на завантаження – не більше 100-120 вагонів. Технологія порту не пристосована під випуск, адже існують обмеження по залізничних станціях примикання (станція повинна забезпечити безперебійну подачу вагонів) [1].

Усі порти можуть приймати 1 млн тонн вантажів в місяць, проте насправді ці розрахунки становлять – 750-900 тис. тонн. Ситуація ускладнюється ще й тим, що для експорту/імпорту використовуються одні й ті ж вантажно-розвантажувальні майданчики. Тобто, якщо Міненерго приймає рішення завозити вугілля в обсязі 1 млн тонн, то порти більше нічого не зможуть не прийняти і не відвантажити. Отже, якщо порт буде здійснювати

імпорт, то на цей період він не зможе заробляти кошти при здійсненні експортних операцій.

Підсумовуючи всі фактори, українські порти одноразово можуть прийняти антрацитового імпорту близько 750 тис тонн в місяць.

Стосовно дрібних портів, то вони можуть допомогти тільки перерозподілом вантажу. Це означає, що судно з великою кількістю вугілля можна не вивантажувати повністю, а відвантажити деяку кількість на менші судна та вже потім повністю вивантажувати останні в порту Бердянська, а далі – залізницею на ТЕС. Але це буде економічно не вигідно, проте коли енергетичний сектор країни під загрозою, то такий варіант доцільно розглядати. Завдяки такому перерозподілу ми зможемо прийняти антрацитового вугілля для ТЕС ще на 150 тис тонн більше, тобто існує можливість сумарно імпортувати 900 тис тонн вугілля в місяць.

Однак, з невеликих портів на подібну роботу орієнтовані тільки Бердянськ і Маріуполь, але в умовах сьогодення їх використання може бути ускладнене шляхом блокади Керченської протоки з боку Російської Федерації.

В цій ситуації варто згадати про румунський мега-порт «Констанца» – найбільша імпорто-експорто орієнтована чорноморська гавань. Він має змогу приймати судна водотоннажністю понад 50 тис тонн. Варто зазначити, що цей порт ще ніколи не виходив по завантаженню своїх потужностей навіть на 50%. Саме завдяки цьому порту існує можливість переправляти вугілля до Ізмаїла та Маріуполя дрібними суднами, де перевантажувати в залізничні вагони, або зразу з порту «Констанца» завантажувати залізничні вагони парому «Грейфсвальд». Однак, ця схема значно ускладнює транспортування та здорожчує остаточну вартість сировини.

Розвиток морського транспорту і морських портів займає особливе місце в Програмі діяльності Уряду і тому зараз реалізовується проект з розширення глибини акваторії порту «Південний» до 21 метра. Це дозволить приймати великотоннажні океанські лайнери дедвейтом від 200 тисяч тонн, що підвищить інтерес до українських портів з боку транспортних компаній та дозволить порту «Південний» зрівнятися з основним конкурентом українських портів на Чорному морі – румунською Констанцею, де глибина акваторії становить 19 м.

Однією з головних інновацій у розвитку портової інфраструктури 2013 року стало поетапне впровадження Інформаційної системи портового співтовариства (ІСПС), яка єднає всіх учасників морських перевезень в єдину інформаційну базу «Єдине вікно – локальне рішення». ІСПС насамперед спрямована на задоволення потреб бізнесу. Так, за результатами робіт з її тестування, в портах Іллічівська та Одеси час оформлення вантажів скоротилася до 4 годин, притому що раніше аналогічна процедура займала в середньому 40-45 годин. Крім того, нова технологія дозволяє проводити оперативний документообіг, а також виключає корупційні механізми через відсутність прямого контакту бізнесу з чиновниками. Економічний ефект від впровадження ІСПС в двох портах за минулий рік становив 200 млн. дол. США. Це стало можливо завдяки скороченню часу проходження та обробки

документів, а також вивільненню співробітників, зайнятих у роботі з чиновниками при оформленні паперових документів.

Також, Уряд активно впроваджує Стратегію розвитку морських портів до 2038 року, ухвалену в 2013 р. Вона передбачає в довгостроковій перспективі збільшення щорічної переробки товарів портами до 210 млн. тонн. У планах також стоїть завдання підвищити ефективність використання перевалочних комплексів морських портів на 80%. Крім того, очікується залучення 26 млрд. грн приватних інвестицій на розвиток об'єктів портової інфраструктури – це дозволить створити 15 тис. робочих місць і підвищити екологічну безпеку портів [2].

Залізничний транспорт в Україні забезпечує 83 % загального обсягу вантажообороту (рис. 1). І не зважаючи на таку значущу роль в обсягах вантажообігу цей вид транспорту знаходиться в кризовому стані, особливо деградував за останні 2 роки [3].

Основною причиною падіння обсягів вантажних перевезень є кризовий стан економіки і, насамперед, промисловості. В структурі вантажних залізничних перевезень понад 60% припадає на масові вантажі, які транспортуються великими партіями на значні відстані – вугілля, руда, будматеріали, кокс, зерно і продукти помелу та інші (рис. 2).

Рисунок 1 – Динаміка перевезень вантажів залізничним транспортом за 2007-2014 рр.

Джерело: складено автором на основі [3]

Товарна структура залізничних вантажних перевезень у 2013 році

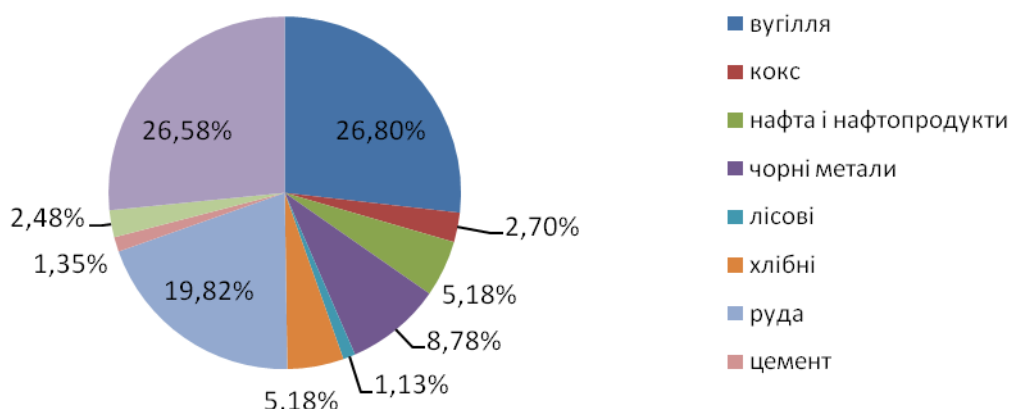

Рисунок 2 – Товарна структура залізничних вантажних перевезень у 2013 р.
Джерело: складено автором на основі [3]

Разом з тим, падіння обсягів перевезень значною мірою пов'язано із станом інфраструктури та рухомого складу залізничного транспорту, які не дозволяють доставляти вантажі швидко, вчасно та без втрат. Так, наприклад, на Донецькій та Дніпровській дорогах, які до останніх подій на Сході країни забезпечували 2/3 загального залізничного вантажообороту в країні, більшість працюючих електровозів мали дворазовий ресурс зносу. Спостерігається дефіцит вантажних вагонів, які вибувають з експлуатації швидше, ніж існує можливість закуповувати нові одиниці.

Низький рівень організації перевізного процесу та в цілому неефективна робота залізничного транспорту значною мірою обумовлюють скорочення обсягів перевезень. Експлуатаційний вантажообіг локомотивів у 2013 р. склав 365,3 млрд т-км брутто, що на 6 % менше 2012 р. Локомотиви в середньому обслуговують відстані в 300-400 км, здійснюючи рух переважно в межах залізниць, до яких вони приписані, тоді як в Європі локомотиви виконують рейси протяжністю 1,3-1,4 тис. км, тобто значно меншим парком і з меншими експлуатаційними витратами перевозиться більше вантажів.

Зношеність інфраструктури та рухомого складу залізничного транспорту досягла критичного стану і разом з катастрофічною нестачею інвестиційних ресурсів для їх відновлення та модернізації створюють масштабну державну проблему, яку сьогодні неможливо розв'язати без залучення сторонньої допомоги (країн-донорів та іноземних інвесторів). Так, протягом останніх років парк пасажирських вагонів Укрзалізниці щорічно зменшувався в середньому на 200 од., а за період 2013-2014 рр. на -15% (списані 783 пас. вагони) [4].

На сьогоднішній день фізичний знос рухомого складу залізниць становить майже 90 %, у т.ч.: тепловози – 95,1 %, електровози – 90,7 %, пасажирські вагони – 85,9 %, вантажні вагони 88,2 %. При цьому рухомий

склад українських залізниць не лише зношений, але й технічно, конструктивно і морально застарілий, оскільки основна частина вагонів та локомотивів побудована за технічними вимогами 60-70-х років. Свій термін служби виробили 51,7 % пасажирських вагонів (вік понад 28 років), 90,3 % вантажних електровозів (вік понад 30 р.), 97 % магістральних тепловозів (вік понад 20 р.). Парк вантажних вагонів станом на 1.12.2013 р. нараховував 117 тис. од., з яких 51,6 % вичерпали нормативний термін експлуатації, в т.ч. 38,8 % вагонів продовжено термін служби. Експлуатація застарілого рухомого складу є економічно не вигідною, веде до значного підвищення вартості ремонтних робіт, зниження якості та безпеки перевезень, тому парк рухомого складу залізниць потребує не лише оновлення, а заміни на сучасний, більш досконалий.

Масштабної модернізації потребує залізнична інфраструктура, фізичний знос якої перевищує 60 %, у т.ч. колійного господарства – 86 %. Тільки для того, щоб підтримувати її в робочому стані та не накопичувати прострочені ремонти щорічно необхідно модернізувати 800 км колії, капітально ремонтувати 1000 км, середнього ремонту здійснити 800-1000 км, комплексно-оздоровчого – 750-800 км. Проте з 2007 р. ці показники тільки скорочувались: якщо у 2007 р. вдалося модернізувати 1446,1 км, у 2008 р. – 819 км, у 2009 р. – 411,3 км, то у 2013 р. – тільки 276 км. При потребі 6 млрд. грн. галузь змогла спрямувати на капітальний ремонт і модернізацію шляхів у 2012 р. 3,8 млрд грн, у 2013 р. – 2,78 млрд грн.

Знищена бойовими діями на Сході України залізнична інфраструктура також потребує термінового відновлення. Станом на початок вересня 2014 р. у результаті несанкціонованих втручань на Донецькій, Придніпровській та Південній залізницях залишалися зруйнованими близько 190 об'єктів залізничної інфраструктури (мостових переходів, колій, електромереж, станцій, депо, вокзалів, шляхопроводів тощо), на відновлення яких необхідно витратити близько 900 млн гривень [4].

Загальна потреба залізничної галузі в інвестиціях на оновлення основних фондів на найближчі 5 років оцінюється в сумі 175-200 млрд грн. Щорічна потреба Укрзалізниці в капітальних вкладеннях перевищує 35 млрд грн, у т.ч. на оновлення та модернізацію рухомого складу 24 млрд грн, на відновлення колійної інфраструктури – близько 6,8 млрд грн. При цьому останні 20 років потреба галузі в інвестиціях задовольняється лише на 25-30%. Обсяг капітальних інвестицій Укрзалізниці за рахунок власних і запозичених коштів у 2012 р. становив 9,7 млрд грн, у 2013 р. – 6,8 млрд грн, а на 2014 р. був запланований на рівні 8,2 млрд грн. Виключно за рахунок власних коштів фінансовий стан Укрзалізниці дозволяє задовольнити потребу в капітальних інвестиціях лише на 5-6% (в сумі, що не перевищує 1,5-2 млрд грн на рік). З державного бюджету кошти на фінансування програм розвитку та придбання пасажирського рухомого складу в останні роки не виділялись. Власні можливості Укрзалізниці стримуються падінням доходів та рентабельності перевезень, низьким рівнем тарифів, а приватні інвестори не поспішають вкладати кошти внаслідок відсутності необхідного законодавчого поля і

гарантій щодо повернення вкладених коштів у вигляді прибутку або компенсації. Для виконання запланованих капітальних інвестицій залізниці вимушені залучати кредитні ресурси і нарощувати борги [4].

Розуміючи всі ці проблеми керівництво держави зараз проводить політику реформування «Укрзалізниці». Це означає, що «Укрзалізниця» стане публічною акціонерною компанією з 100% державним капіталом без права відчуження.

Так як рухомий склад сильно зношений, то почалася розробка 10-річної програми оновлення рухомого складу. Протягом 2016 -2025 років планується модернізувати тепловози серій ЧМЕЗ, М62, 2ТЕ116, 2ТЕ10ут, 2М62. Також планується допуск приватної тяги на ринок, що дозволить купувати новий рухомий склад і оновлювати його загалом [5].

Одним із позитивних моментів в розвитку залізничної інфраструктури є недавня реструктуризація зовнішніх боргів «Укрзалізниці» на суму 500 млн євро, яка дозволить оновити основні фонди, модернізувати структуру і створювати нові робочі місця. Після такого рішення кредиторів, провідні фінансові установи світу погодилися інвестувати в модернізацію підприємства, від якої відмовилися ще в 2012 році. Світовий банк, Європейський банк реконструкції і розвитку і Європейський інвестиційний банк відновили переговори про відновлення фінансування за кредитними лініями, закритими у 2012 році, та запуск нових інвестиційних проектів [6].

ГТС України – друга найбільш розвинена на Євразійському континенті після ГТС Російської Федерації за параметрами: потужність, протяжність газопроводів та обсяг підземних сховищ газу.

Загальна потужність на вході в систему дорівнює 288 млрд м³ на рік та 178,5 млрд м³ на виході з системи. Пропускна здатність ГТС України до країн Європи і Туреччини становить 142,1 млрд м³ на рік. Значні потенційні можливості України дозволяють збільшити транзит природного газу в країни Західної та Центральної Європи до 195 млрд м³ на рік, на Балкани та в Туреччину – до 30 млрд м³ на рік [7]. Важливим невід'ємним технологічним елементом є мережа підземних сховищ газу (ПСГ), яка в Україні включає 13 ПСГ та поділяється на чотири територіальні комплекси: Західний (Прикарпатський), Північний (Київський), Південний (Причорноморський) та Донецький. Загальний активний об'єм газу газосховищ становить понад 32 млрд м³. При необхідному заповненні підземних газосховищ максимально можливий відбір може досягати 250 млн м³ на добу. Система ПСГ України посідає третє місце в світі за параметрами: загальний активний об'єм газу та продуктивність. Серед майже 660 підземних газосховищ світу із загальним об'ємом понад 350 млрд м³ частка зберігання активного об'єму природного газу українських ПСГ становить понад 9% загальносвітового об'єму [7].

Зважаючи на агресивну політику Російської Федерації щодо зменшення транзиту через Україну та високі ціни на газ наша держава зараз активно розвиває газотранспортну систему.

НАК «Нафтогаз України» після успішного запуску газопроводу Вояни-Ужгород значно розширює потужність цього газотранспортного маршруту.

Вже відбулося збільшення постачань з 11,5 млрд м³ до 14,5 млрд м³ в рік. Стабільна робота газопроводу Вояни-Ужгород довела, що Укртрансгаз і Eustream можуть забезпечувати надійне транспортування газу на кордоні двох держав, працюючи безпосередньо один з одним. Більше не існує вагомих підстав відмовляти Укртрансгазу в підписанні прямих договорів об'єднання мереж (інтерконекту) з Eustream та іншими операторами ГТС із сусідніх країн ЄС.

Зараз вирішуються питання усунення блокування «великого реверсу» посередника Газпрома в Словаччині. Україна і Словаччина можуть здійснювати двостороннє транспортування газу в обсязі близько 100 млрд м³ на рік по іншим чотирьом газопроводам, які перетинають кордон між двома країнами. Словацький інтерконектор – найпотужніший маршрут, що зв'язує газотранспортні системи України та ЄС.

Проте, запуск «великого реверсу» на даний час заблокований дочірньою компанією російського ВАТ «Газпром» – ТОВ «Газпром Експорт» – на підставі договору зі словацьким оператором, підписаного багато років тому. Не маючи прямих відносин з європейськими операторами, Україна позбавлена можливості використовувати сучасні технології торгівлі газом, широко розповсюджені на європейському енергетичному ринку. Реалізація «великого реверсу» дозволить компаніям застосовувати технологію транспортної мережі, яка передбачає можливість передачі однакових обсягів газу в обох напрямках. Такий підхід є стандартом на європейському газовому ринку і закладений в принципі Третього енергопакету – в перелік правил роботи енергетичного ринку ЄС. Існуючий контракт між Eustream і Газпром Експорт не відповідає вимогам Третього енергопакету і має бути приведений у відповідність із цими вимогами [8].

Планується побудувати у 2016 році інтерконектор Україна-Польща, що дозволить купувати нашій державі до 8 млрд м³ газу на рік. Уряд наголосив на необхідності терміново підготувати проект будівництва інтерконектора і провести переговори з Європейським інвестиційним банком і Європейським банком розвитку і реконструкції з питання інвестування цього проекту [9].

«Нафтогаз» веде переговори з румунською стороною стосовно поставки газу в 2016 році в об'ємі до 1 мільярда кубометрів газу в рік [10].

Український оператор газотранспортної системи «Укртрансгаз» та угорський оператор FGSZ підписали договір про сполучення транскордонних газопроводів між Україною та Угорщиною. Завдяки інтерконектору мають забезпечити транспортування газу в обидві сторони – прямий потік та реверс, у тому числі й «віртуальний» реверс. Потужність інтерконектора в напрямку Угорщини становить 26 млрд. кубометрів на рік, у напрямку України – 6,1 млрд м³ на рік [11].

Також, ведеться фінальна стадія будівництва терміналу з прийому зрідженого газу в порту Південний (LNG-термінал). Він здатний перевалювати 10 млрд. кубометрів газу в рік. Орієнтовна вартість будівництва LNG-терміналу – 846 млн євро [12].

Варто зазначити, що розвиток газотранспортної інфраструктури

дозволив знизити ціну на газ з 385 дол. за 1000 м³ газу в 2 кварталі 2014 року [11] до 210 дол. на початок 2016 року [13].

Отже, розглянувши стан та проблеми морської, залізничної та газотранспортної інфраструктури можна надати такі рекомендації:

1. Для залізничного транспорту:
 - створити організаційно-правові та економічні умови для розвитку конкуренції після утворення ПАТ;
 - ринково транспортувати управління залізничним транспортом;
 - провести ефективну соціальну політику;
 - розпочати роботи з технічного переоснащення господарства;
 - скоротити перехресне субсидування пасажирських перевезень;
2. Для морського транспорту:
 - розвивати будівництво танкерного флоту, суден підвищеної вантажопідйомності, різних спеціалізованих суден, у тому числі поромів і суден для каботажних перевезень;
 - організувати будівництво нового класу суден для Українсько-Дунайського пароплавства, придатних до плавання в західноєвропейській воднотранспортній системі;
 - впровадити Інформаційну систему портового співтовариства у всіх портах;
3. Для газотранспортної системи:
 - створити нормативно-правову базу реформування та функціонування ГТС, що відповідає потребам структурної перебудови галузі та вимогам з адаптації національного законодавства до норм і стандартів ЄС;
 - остаточно вирішити питання реструктуризації українських боргів за спожитий російський газ;
 - лібералізувати цінову і тарифну політики;
 - забезпечити сприятливий податковий режим на етапі реструктуризації НАК «Нафтогаз України».

Література:

1. Імпорт вугілля для ТЕС: проблеми та перспективи. Частина 2/ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eircenter.com/ua-analiitika/import-vugillya-dlya-tes-problemi-ta-perspektivi-1/>
2. Уряд відроджує транзитний потенціал України/ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://business-tv.com.ua/news/uryad_vidrodzhue_tranzitnii_potentsial_ukraini-120.html
3. Статистичний щорічник в Україні за 2014 рік / – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm
4. Удосконалення механізмів реформування та розвитку залізничного транспорту в контексті реалізації структурних реформ в галузі/ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1662/>
5. Реформа «Укрзалізниці»: що буде із залізничним «монстром»? / – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.slovoidilo.ua/2015/09/16/statija/ekonomika/reforma-ukrzhaliznyczy-shho-bude-iz-zaliznychnym-monstrom>

6. Тепер західні кредитори готові вкладати в «Укрзалізницю»/ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.ua/transport/1216315-teper-zahidni-kreditori-gotovi-vkladati-v-ukrzhaliznitsyu-zavgorodniy.html>

7. Мухін В. В. Газотранспортна система України як фактор енергетичної безпеки країн Європи / В. В.Мухін // Економіка і прогнозування. – 2014. – № 2. – С. 49-61.

8. Нафтогаз наполягає на розширенні газотранспортних потужностей на кордоні України та Словаччини/ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://utg.ua/utg/media/news/2014/10/naftogaz-napolyaga-na-rozshirenn-gazotransportnix-potuzhnostej-na-kordon-ukrani-ta-slovachchini.html>

9. Яценюк спокушає Президента Польщі газовим інтерконектором/ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua/rubric-economics/1931336-yatsenyuk-spokushae-prezidenta-polschi-gazovim-interkonektorom.html>

10. «Нафтогаз» планує почати поставки газу з Румунії в 2016 році/ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/naftogaz-planuye-pochati-postavki-gazu-z-rumuniyi-v-2016-roci-192986_.html

11. Україна та Угорщина об'єднали транскордонні газопроводи: щоцеозначає і чомуце не вигідно Росії/ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/groshi/ukrayina-ta-ugorschina-ob-yednali-transkordonni-gazoprovodi-scho-ce-oznachaye-i-chomu-ce-ne-vigidno-rosiyi-433644.html>

12. Іспанці та американці готові допомогти Україні побудувати термінал для скрапленого газу/ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/60239>

13. Яценюк обговорив реверс газу з віце-президентом Єврокомісії/ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/yacenyuk-obgovoriv-revers-gazu-z-vice-prezidentom-yevrokomisiyi-193252_.html

3.2. Міжнародне науково-технічне співробітництво Європейського союзу та України в контексті програми «ГОРИЗОНТ-2020»

На даному етапі виникає необхідність у визначенні ролі та можливостей участі для України та перспектив міжнародного науково-технічного співробітництва на період реалізації Рамкової програми «Горизонт-2020». Постає потреба у підвищенні рівня якості реалізованих проектів та спрощенні умов до залучення вітчизняних науковців та підприємців до науково-технічного співробітництва, що відкриє нові можливості для розвитку науки та техніки України, послабить бар'єри входу до реалізації спільних проектів з метою підвищення ефективності міжнародного науково-технічного співробітництва між країнами.

Питання співробітництва України та ЄС у контексті програми «Горизонт 2020» на сьогодні є дуже актуальним. Аналіз публікацій та

досліджень показав, що питанням участі у спільних проектах, зокрема для Рамкової програми «Горизонт-2020», присвячено праці українських вчених: Л. І. Чернишев, І. І. Білан, М. Я. Гороховська, О. В. Кот та інші. Ними розглянуто основні напрями програми низки реалізованих програм, у тому числі й «Горизонт-2020». Проте не всі аспекти є достатньо вивченими, особливо це стосується можливої участі України у програмі «Міжнародного співробітництва» з країнами ЄС.

Розвиток провідних країн світу надає поштовх для розвитку інших країн, що розвиваються. Тісне міжнародне науково-технічне співробітництво між країнами дозволить прискорити розвиток та обмінюватись досвідом.

З січня 2014 року вступає в дію нова Рамкова програма «Горизонт-2020», яка сприяє розвитку науково-технічного співробітництва країн членів ЄС. Програма полегшує процедури передачі та введення нових проектів для країн учасниць.

Особливого розвитку досягла програма FP7 (Сьома рамкова програма) створена для співробітництва у сфері наукових досліджень країн-учасниць ЄС на період 2007 - 2013 роки. Загальна сума витрат на проведення наукових досліджень, згідно з програмою становить 52 млрд. євро.

Програми FP7 діяли з 2007 року і українські підприємства брали активну участь у виконанні програми. На основі спільної реалізації програм здійснено аналіз та створено статистику проекту (базу даних) за період 2007 - 2011 роки JSO-ERA, яка свідчить, що українські підприємства беруть участь у практично усіх пріоритетних напрямках досліджень, 876 українських підприємств подали заявку на фінансування у проекті FP7, ЄС профінансував 177 українських організацій в загальному обсязі 13,2 млн. євро. Проекти FP7 є досить успішними, їх рівень успішності в середньому досягає 20,7 %, щодо рівня успішності українських підприємств становить 20,2 % [1].

Програма FP7 виділяє основні перспективні напрями фінансування проектів: навколишнє середовище (середній рівень успішності становить 16 %), транспорт (середній рівень успішності становить 13 %). Проекти за програмою мобільності для молодих вчених фінансуються з середнім рівнем успішності 48 %. Такі напрями, як «Нанотехнології, нанонауки та нові технології», «Здоров'я» не є настільки успішними ніж згадувані напрями, середній рівень успішності становить 3 – 4 %.

Європейська комісія 30 листопада 2011 року оголосила про впровадження нової Рамкової програми міжнародного науково-технічного співробітництва «Горизонт-2020». Основною метою створення та впровадження програми є об'єднання фінансування науково-дослідницьких робіт, розробка інноваційних технологій для країн-учасниць ЄС на період 2014 – 2020 роки. Дана програма повинна замістити програму FP7 (Сьома рамкова програма).

Основні цілі створення програми «Горизонт-2020» впливають з Лісабонської стратегії прийнятої Європейською Комісією Стратегії розвитку Європи до 2020 року, яка називається «Європа-2020». Стратегія є основним

довгостроковим планом розвитку ЄС, де провідними засобами досягнення цілей є поліпшення стану освіти, науки та впровадження інновацій.

Україна може приєднатись до декількох завдань стратегії Європи:

1) «smart growth» – інтелектуальне зростання, що означає пріоритетне завдання розвиток економіки, при підвищенні рівня освіти та введення інновацій тощо.

2) «sustainable growth» - включає в себе складові сталого розвитку, ефективне використання ресурсів тощо;

3) «inclusive growth» - переорієнтація економіки на соціальну сторону, високі показники зайнятості тощо.

З метою покращення фінансування науково-дослідницької сфери програма передбачає використання 3 % від ВВП країн-учасниці. Програма сприятиме покращенню міжнародного науково-технічного співробітництва країн ЄС, зосередить увагу на основних європейських проблемах та пріоритетах розвитку. Щоб не послабити свої позиції в світі Європа запроваджує «Горизонт-2020» з метою спрощення процедури обміну технологіями, що полегшить співробітництво між країнами, що принесе позитивний результат для учасників [2].

Інноваційний розвиток Європи допоможе вийти регіону на новий ступінь розвитку і сприятиме зайняттю лідируючих позицій у світі. Перед Європою стоїть ряд невідкладних проблем, які потребують термінового вирішення а саме: соціально-економічних, зайнятість населення, економічне зростання, покращення екологічної ситуації тощо. Надзвичайно важливим є питання поступове зменшення кількості населення Європи, за прогнозами, на 21 млн. осіб до 2030 року, що зменшить кількість працездатного населення. Україну також стосуються вказані вище проблеми та потребують вирішення, тому створені Стратегії ініціатив такі, як «Молодь у Русі» та «Нові навички для кращого працевлаштування», до яких приєднана Україна.

Для втілення програми розвитку ЄС до 2020 року запропоновано створити структуру програми «Горизонт-2020», яка стане фінансовим інструментом програми та стратегії Європи до 2020 року. Основною концепцією є створення нового суспільства, нового формату мислення європейців. Полегшення процесу співробітництва країн Європи допоможе об'єднати зусилля з метою подолання проблем регіону та посилення позицій регіону в світі. Основними факторами успіху програми «Горизонт-2020» є відповідальність науки, чесне та успішне ведення бізнесу, покращення взаєморозуміння громадян Європи тощо. З поставлених проблем очевидно, що їх вирішення потребує створення та введення інновацій в різних сферах.

Останнім завданням FP7, яке переходить до Рамкової програми «Горизонт-2020» в період до 2012 року створити єдиний дослідницький простір ERA, що означає знищення створених бар'єрів на шляху створення єдиного дослідницького простору, який повинен об'єднати потенціал науково-технічних досліджень країн-учасниць ЄС.

Програма «Горизонт-2020» з бюджетом 80 млрд. євро має визначені завдання: промислове лідерство у сфері інновацій, вирішення соціальних проблем, поліпшення наукової бази Європи тощо.

Увага буде зосереджена на соціальних факторах (здоров'я, транспорт, енергетика тощо) також введене спрощена участь у програмі науково-дослідницьким інститутам та університетам. Тому учасники повинні відповідати вимогам наукового лідерства, задовольняти соціальні вимоги та застосовувати у своїй діяльності інноваційне виробництво тощо. Підприємства повинні заохочувати і розвивати нові таланти і бути відкритими для інших інфраструктур, розвивати передові наукові досягнення тощо.

Рамкова програма «Горизонт-2020» зосередить фінансування на різних, взаємодоповнюючих пріоритетах ЄС. Ці пріоритети відповідають пріоритетам, визначеним в програмі «Європа 2020» та Інноваційним Союзом. Особлива увага буде приділятися [1]:

1. Інформаційно-комунікаційні технології:

- Нове покоління компонентів та систем;
- Нове покоління комп'ютеризованих систем;
- Майбутнє мережі Інтернет;
- Технології управління вмістом та управління інформаційними потоками;
- Новітні інтерфейси та роботи;
- Мікро- та наноелектроніка та фотоніка.

2. Нанотехнології:

- Розробка нового покоління наноматеріалів, наноприладів та наносистем;
- Забезпечення безпечної розробки та використання нанотехнологій;
- Розвиток суспільного виміру нанотехнологій;
- Ефективний синтез та виготовлення наноматеріалів, компонентів і систем;
- Розробка техніки, методів вимірювання та обладнання, що підвищує продуктивність, зосереджуючись на основних технологіях, що сприяють розвитку та виведенню на ринок складних наноматеріалів та наносистем.

3. Новітні матеріали:

- Міжгалузеві технології на основі передових матеріалів;
- Розробка та перетворення матеріалів;
- Використання матеріалів і компонентів;
- Матеріали для екологічно раціональної та низько вуглецевої промисловості;
- Матеріали для творчих галузей;
- Метрологія, випробування характеристик, стандартизації та контроль якості;
- Оптимізація використання матеріалів.

4. Біотехнології:

- Стимулюючі передові біотехнології як рушійна сила майбутніх інновацій;

- Промислові процеси на основі біотехнологій;
- Інноваційні та конкурентні технологічні платформи;

5. Космічна галузь:

Специфічне завдання наукових досліджень та інновацій в космічній галузі полягає в розвитку конкурентної та інноваційної космічної промисловості та наукової спільноти, яка розроблятиме та використовуватиме космічну інфраструктуру для підтримки майбутньої політики та суспільних потреб ЄС.

На реалізацію вказаних в Рамковій програмі завдань передбачаються витрати на суму [1]:

- 1) 13268 млн. грн. на інноваційні, нові технології;
- 2) 3100 млн. євро на розвиток нових галузей;
- 3) 5572 млн. євро на покращення рівня освіти та підвищення кваліфікації, кар'єрного росту (програма Марії Кюрі);
- 4) 2478 млн. євро для розвитку дослідницьких структур (розвиток електронними інфраструктурами);

Головна мета створення Рамкової програми «Горизонт-2020» є індустріальне лідерство країн Європи у світі до 2020 року. Тому вказані суми витрат скориговані відповідно до напрямів співробітництва таблиця 1.

Таблиця 1 - Напрями фінансування при реалізації Рамкової програми «Горизонт-2020»

Напрями фінансування	Витрати, млн. євро
Інформаційні технології	7939
Нанотехнології та їх виробництво	3797
Біотехнології	509
Космічні технології	1536
Технології КЕТ	5894
Фінансові ризики	3538
Запровадження інновацій в малих і середніх підприємствах	619

Джерело: складено на основі [1]

Головним стимулом для наукових досліджень є застосування інноваційних підходів, а саме створення і впровадження нових промислових підходів. Особливу роль відіграватиме підтримка національних та регіональних учасників у впровадженні загальної стратегії.

Програма «Горизонт-2020» включає корегування соціальної політики. Передбачене фінансування в таких сферах [2]: охорона навколишнього середовища; клімат; енергетика; транспортні; інші.

Розподіл грошових коштів в соціальній сфері передбачено так [1]:

- Охорона здоров'я, демографічні зміни на суму – 8033 млн. євро;
- Безпека продуктів харчування, агрокультури, морські дослідження, біоекономіка на суму 4152 млн. євро;
- Ефективна, безпечна та екологічно чиста енергетика на суму – 5782 млн. євро;
- Безпечний та «розумний» транспорт на суму – 6802 млн. євро;

- Кліматичні зміни, ефективне використання сировини на суму – 3160 млн. євро;

- Інноваційне та захищене суспільство на суму – 3819 млн. євро;

- Безпека ядерних розробок на суму – 1788 млн. євро;

Метою програми є запровадження інновацій у різних сферах, тому фінансується Європейський інститут інновацій та технологій (European Institute of Innovation and Technology) на суму 1360 млн. євро, на створення та функціонування наукових центрів з питань інноваційної діяльності (JRC) на суму – 1962 млн. євро, також комбінацію досліджень, інновацій і тренінгу знань в інноваційному суспільстві на суму – 1440 млн. євро.

Для участі в програмі учасники повинні відповідати певним вимогам і виконувати певні правила:

1) пристосованість програми до інноваційного циклу;

2) однаковий податковий рівень, фінансування проводиться країнами-членами ЄС;

3) високий рівень ступенів оцінки проектів;

4) багатостороннє вигідне співробітництво країн-членів ЄС;

5) спрощені правила інтелектуальної власності: нові форми доступу до отриманих результатів дослідження;

б) спрощення правил контролю витрат та аудиту;

7) інше.

Щодо міжнародної співпраці, то співпраця з партнерами з третіх країн необхідна за для досягнення багатьох цілей програми, а саме: з міжнародними обов'язками ЄС та проведенням зовнішньої політики. Міжнародне науково-технічне співробітництво є головним у створенні, впровадженні нових технологій та дослідженні нових областей науки. Створення умов для вільного пересування дослідників є запорукою успіху такого масштабу програми. Діяльність на міжнародному рівні важлива для підвищення конкурентоспроможності європейської промисловості завдяки залученню новітніх технологій та розробці стандартів з експлуатаційної сумісності, прийнятті європейських технічних рішень за межами ЄС [5]. Співпраця за умовами Рамкової програми «Горизонт-2020» включає міжнародне науково-технічне співробітництво з країнами:

- Індустріалізовані країни з перехідною економікою;

- Країни сусіди та асоційовані члени ЄС;

- Країни, що розвиваються.

Рамкова програма «Горизонт-2020» створила умови для участі, прозорості та відкритості всіх програм для третіх країн, що дозволить їм перейняти досвід інших країн та застосувати запропонованні інновації у власному розвитку. Програма включає низку цільових акцій, які включатимуть у себе механізм для підтримки спільних ініціатив і спільного фінансування проектів разом з третіми країнами або міжнародними організаціями.

Міжнародна співпраця з третіми країнами та міжнародними організаціями включає: підприємства третіх країн та міжнародні організації,

які відповідають вимогам зазначених у програмі та мають за мету досягнення таких цілей:

- підвищення конкурентоспроможності ЄС в сфері інновацій та наукових відкриттів, підвищенню економічної конкурентоспроможності;
- вирішення глобальних проблем сучасності;
- підтримка зовнішньої політики ЄС, доповнення зовнішніх програм та програм розвитку.

Рамкова програма відкрита і для країн, які готуються до вступу в ЄС, та потенційних кандидатів у члени ЄС, які відповідають критеріям:

- високий інноваційний та науковий потенціал;
- участь у науково-інноваційних програмах ЄС;
- економічна співпраця ЄС;
- приналежність до Європейської політики добросусідства;
- інші.

Запровадження та підготовка програми проходить в таких етапах:

- з 30.11.2011р.: переговори Європейського Парламенту та Європейської Ради щодо пропозицій Європейської Комісії;

- середина 2012 року: останні конкурси проектів Сьомої Рамкової програми наукових досліджень з метою безперервного забезпечення реалізації проектів до моменту впровадження Програми;

- поточний період: переговори Європейського Парламенту та Європейської Ради ЄС стосовно бюджету ЄС на період 2014 – 2020 рр. (у тому числі загальний бюджет Рамкової програми «Горизонт-2020»);

- до кінця 2013 р.: прийняття законодавчих актів Європейським Парламентом та Європейською Радою з питань Рамкової програми «Горизонт-2020»;

- 01.01.2014 р.: запуск Рамкової програми «Горизонт-2020» [4].

Україна, як держава, на яку поширюється політика європейських держав, може приймати участь у програмі «Горизонт-2020». Україна має можливість брати участь у всіх структурних компонентах групи особливо в програмі «Міжнародне співробітництво», що дозволить країнам-членам підвищити рівень результативної співпраці та підвищити конкурентоспроможність країн Європи.

Програма Європейського Союзу «Горизонт 2020» розрахована на 7 років (2014-2020 роки) та орієнтована на підтримку дослідницької та інноваційної діяльності в усіх сферах суспільного життя - від фундаментальних наук до впровадження інновацій в реальний сектор економіки. Пріоритети програми «Горизонт 2020» - сприяння фундаментальним науковим дослідженням, підвищення конкурентоспроможності виробництва, розвиток ІКТ, нанотехнологій, нового матеріалознавства, біотехнологій та космічної галузі, а також пошук відповідей на найбільш гострі соціальні виклики в сфері охорони здоров'я, екології та демографії.

Загальний обсяг фінансування підтримки досліджень та інновацій у рамках програми передбачений у розмірі понад 70 млрд євро. Україна увійшла до 11-ти провідних наукових країн світу, які визначені ключовими

стратегічними партнерами ЄС в програмі ЄС «Горизонт 2020», а також наша держава визнана єдиним стратегічним партнером Євросоюзу у Східній Європі. Під час реалізації попередньої, Сьомої Рамкової програми з досліджень та інновацій ЄС, Україна зайняла лідируючу позицію серед країн Східного Партнерства та увійшла до десятки найбільш активних країн-партнерів, поступаючись лише США, Канаді та країнам БРІКС. Наукові установи та вищі навчальні заклади України взяли участь у 126 проектах Сьомої рамкової програми з обсягом фінансування Європейської Комісії у сумі близько 26,5 млн євро.

Участь України в проектах ЄС дозволяє українським вченим проводити фундаментальні дослідження в найбільших науково-дослідних центрах, виконувати широкий спектр новаторських і прикладних робіт, дає можливість залучати високотехнологічні галузі промисловості України до реалізації проектів і отримувати додаткові замовлення на створення високотехнологічної продукції п'ятого-шостого укладу, що також сприяє розвитку промисловості України. Міністерством, починаючи з 2013 року ведеться активна робота щодо забезпечення участі українських науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів у рамковій програмі ЄС «Горизонт 2020».

Зокрема, з метою практичної реалізації європейської наукової програми підтримки досліджень та інновації «Горизонт 2020» наказом Міністерства освіти і науки № 1802 від 20 грудня 2013 року на базі вищих навчальних закладів, наукових установ Національної академії наук України та громадських організацій створено мережу національних контактних пунктів програми «Горизонт 2020», а також затверджено їх перелік. Діяльність національних контактних пунктів сприятиме якісному розширенню співробітництва з Європейським Союзом у науково-дослідній і технологічній сферах та дозволить підвищити рівень інформованості щодо програми «Горизонт 2020» всіх зацікавлених осіб, незалежно від виду їх діяльності або галузі досліджень.

Література:

1. Офіційний сайт Рамкової програми «Горизонт-2020» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/research/horizon2020/index_en.cfm?pg=home&video=none.
2. Офіційний сайт Національної академії наук України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/UA/Pages/default.aspx>.
3. Офіційний сайт Європейського союзу [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/UA/Pages/default.aspx>.
4. Horizon 2020 - The Framework Programme for Research and Innovation (Brussels, XXX COM(2011) 808/3).
5. Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL establishing Horizon 2020 - The Framework Programme for Research and Innovation (2014-2020) (Brussels, XXX, COM(2011) 809/3).

3.3. Стратегічні пріоритети зовнішньоторгівельної політики України на світовому ринку агропромислової продукції

Сучасні трансформаційні процеси, які відбуваються в Україні, в умовах обраного політико-економічного курсу, потребують значних структурних змін у багатьох галузях. Першочергово трансформації та модернізації потребує політичний та економічний сектор країни.

Провідна роль у галузевій структурі економіки України відведена сектору сільського господарства, саме тому агро промисловість може стати провідним стратегічним напрямком формування нової зовнішньоторгівельної, конкурентоспроможної політики держави у системі пріоритетних інтеграційних відносин.

Активне залучення України у світові інтеграційні процеси наразі стало визначальною тенденцією розвитку зовнішньоторгівельних зв'язків, і відповідно агро сектору, як визначального і пріоритетного напрямку становлення міцної економічної системи країни. Підтвердженням цього стала Угода про асоціацію України з Європейським Союзом, яка відкриває нові можливості для національних виробників на європейському ринку сільськогосподарської продукції. З іншого боку можна зазначити, що важлива роль відведена вже усталеним європейським аграріям, стосовно політики адаптації українських виробників на новому ринку і часткових елементів передачі досвіду відносно специфіки виробництва сільськогосподарської продукції.

Раціонально та доцільно використовуючи свій агро потенціал, Україна може стати провідним світовим лідером з виробництва сільськогосподарської продукції та основних продуктів харчування.

Сучасний стан агро комплексу важко охарактеризувати без оцінки конкурентоспроможності продукції. Першочергово, конкурентною перевагою можна вважати надзвичайну родючість українських чорноземів, які займають близько 44 % територій в країні (приблизно 6 % в світі). Також, до пріоритетних конкурентних переваг національного АПК можна віднести унікальне поєднання ресурсів для виробництва та географічно-вигідне розташування України.

Зовнішня торгівля України представляє собою діяльність суб'єктів господарської діяльності України та інших держав, яка має місце як на території України, так і за її межами і яка зводиться до посередництва між виробниками і споживачами по здійсненню угод купівлі-продажу товарів або послуг [1]. Зовнішня торгівля України поділяється на експортну (вивізну) – рух товарів (послуг) від українського виробника до іноземних споживачів, та імпорتنу(ввізну) – рух товарів (послуг) від іноземного виробника до українських споживачів.

Особливості розвитку зовнішньої торгівлі України на сучасному етапі розглядаються досить широко. Проте важливість і багатоаспектність виникаючих у цій сфері питань вимагає подальших досліджень, поглиблення аналізу якісних і кількісних параметрів, структурних особливостей і

географічних векторів розвитку торгових зв'язків. Зовнішня торгівля України як і раніше перевершує інші форми зовнішньоекономічних зв'язків [1].

Експортна діяльність країни представлена такими галузями, як металургія, сільське господарство, машинобудівна та хімічна промисловості, які в свою чергу забезпечують понад 80% українського експорту [2]. Особливістю експортоорієнтованих галузей України є їх високий рівень залежності від кон'юнктурних коливань на світових ринках.

Стосовно імпоротної діяльності країни можна зазначити, що основними видами українського товарного імпорту традиційно є паливно-енергетичні ресурси, продукти нафтопереробки, сировина та продукція хімічної та нафтопереробної промисловості, вироби чорної та кольорової металургії, машинобудування, електроніка.

Структура зовнішньої торгівлі України, як і будь якої іншої країни має свою специфіку. Товарну і географічну (взято 30 найбільших країн-партнерів) структуру зовнішньої торгівлі України зобразимо у таблицях 1 і 2 відповідно [3; 4].

Таблиця 1 – Товарна структура зовнішньої торгівлі України у січні-травні 2016 р.

Назва товарів	Експорт			Імпорт		
	тис.дол. США	у % до січня-травня 2015	у % до січня-травня 2014	тис.дол. США	у % до січня-травня 2015	у % до січня-травня 2014
Усього	13693732,7	88,5	70,7	14387694,0	93,8	68,9
у тому числі						
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	257569,8	86,4	81,2	267112,8	127,3	48,6
II. Продукти рослинного походження	2934160,4	101,7	91,3	697895,2	110,5	56,3
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	1597632,6	121,1	86,3	93591,1	146,1	60,5
IV. Готові харчові продукти	867603,3	87,7	79,7	645903,4	101,0	61,7
V. Мінеральні продукти	1004606,5	76,5	50,8	2663596,6	48,4	72,6
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	605972,8	62,5	69,8	2387276,2	116,3	73,8
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	150655,6	95,4	70,4	1099797,4	113,4	72,7
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичищена	50773,4	106,0	73,2	83599,1	134,1	75,2
IX. Деревина і вироби з деревини	472571,3	107,7	87,7	69842,9	130,5	50,3
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	210004,3	83,3	62,6	362335,1	107,5	68,1
XI. Текстильні матеріали та вироби	263292,0	107,6	80,7	579417,9	109,2	75,1
XII. Взуття, головні убори, парасольки	68820,1	106,1	74,4	102048,1	88,2	57,6

XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	105596,5	81,5	69,2	206985,4	115,2	63,6
XIV. Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	16369,5	73,9	50,9	21353,5	59,8	24,2
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	3124852,8	73,8	62,2	834730,1	113,3	60,2
XVI. Машини, та механізми; електротехнічне обладнання	1401275,2	89,9	69,7	2766917,5	127,4	72,0
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	210724,8	85,6	46,2	1062657,3	179,7	66,0
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	54411,4	95,0	68,4	190349,7	109,7	69,1
XX. Різні промислові товари	198800,9	97,4	71,2	208597,0	96,5	56,7
XXI. Товари, придбані в портах	780,8	74,2	41,3	29550,0	82,7	74,0

Джерело: [4]

Таблиця 2 – Географічна структура зовнішньої торгівлі України у січні-травні 2016 р.

Країна	Експорт		Імпорт		Сальдо
	тис.дол. США	у % до січня-травня 2015	тис.дол. США	у % до січня-травня 2015	
Усього	13693732,7	88,5	14387694,0	93,8	-693961,3
у тому числі					
Австрія	132233,7	90,6	212240,9	184,4	-80007,3
Білорусь	295322,0	91,0	1008886,2	108,4	-713564,2
Болгарія	165815,3	108,2	59279,3	61,8	106536,0
Велика Британія	145135,4	93,8	283276,9	93,6	-138141,6
Грузія	132096,8	81,9	19673,3	83,6	112423,4
Єгипет	968407,4	102,5	27601,6	70,4	940805,8
Ізраїль	190062,5	78,3	94676,3	130,4	95386,2
Індія	624135,7	101,0	191823,5	97,3	432312,2
Ірак	175584,4	84,4	-	-	175584,4
Іран, Ісламська Республіка	205973,0	65,8	12998,4	94,7	192974,6
Іспанія	474035,4	119,6	201492,9	108,6	272542,5
Італія	731026,2	89,6	499233,1	141,4	231793,1
Йорданія	56735,8	126,9	1906,3	189,3	54829,5
Казахстан	158804,4	53,8	99663,2	73,4	59141,2
Китай	970123,3	85,1	1671721,0	108,5	-701597,7
Ліван	129365,2	96,7	607,7	126,6	128757,5
Молдова, Республіка	175254,7	94,6	17796,6	127,8	157458,0
Нідерланди	427366,5	105,5	204029,4	127,0	223337,1
Німеччина	578678,1	106,0	1588682,1	95,2	-1010004,0
Польща	821536,4	105,3	956442,7	110,1	-134906,3
Російська Федерація	1198768,6	63,8	1731604,8	55,8	-532836,2

Румунія	288790,1	133,3	155199,1	102,3	133591,0
Саудівська Аравія	127982,8	51,1	61373,6	110,5	66609,2
Словаччина	177388,4	86,4	166115,9	135,8	11272,6
США	126732,8	60,3	728025,0	120,9	-601292,2
Таїланд	151476,7	365,1	61066,0	154,2	90410,7
Туреччина	835544,3	72,1	440401,6	139,6	395142,7
Угорщина	448414,3	128,2	352434,7	44,2	95979,6
Франція	154833,8	118,2	600509,5	147,2	-445675,7
Чехія	218837,6	96,9	225228,8	128,1	-6391,2

Джерело: [4]

Наведена в таблицях інформація свідчить, що протягом останніх років, зовнішньоторговельна політика України зазнала певних змін. У цілому збереглася позитивна тенденція росту. Особливо це стосується АПК, так як експортні показники його складових є найвагомими в усій структурі зовнішньої торгівлі. За певними категоріями показники експорту зросли понад 30% (наприклад жири та олії рослинного або тваринного походження). Понад 10% збільшились показники експорту продуктів рослинного походження, і приблизно до тієї ж відсоткової категорії можна віднести експорт готових харчових продуктів. Стосовно географічної структури зовнішньої торгівлі, то позитивне сальдо від зовнішньоторговельних операцій характеризується співпрацею з такими країнами як Єгипет, Ізраїль, Індія, Ірак, Іран, Італія, Іспанія та декількома іншими. Приємно, що такі тенденції відображають переорієнтацію і трансформацію економіки України на сучасному етапі її становлення, а особливо відображають вектор обраного курсу розвитку, пошук нових торгових партнерів за межами пост-радянського простору.

Набуття Україною у травні 2008 р. членства в СОТ зробило Україну рівноправним партнером на світових товарних ринках. У результаті було скасовані окремі обмеження та лібералізовані умови доступу на зовнішні ринки для цілого ряду українських товарів металургійної, хімічної, машинобудівної галузей та сільського господарства.

Проаналізувавши товарну структуру зовнішньої торгівлі, можна зазначити, що провідна роль відведена продукції агропромислового комплексу (АПК), про що відповідно свідчать вагомі (наразі найбільші) експортні показники складових даної галузі. Це дає всі підстави для подальшого розвитку даного сектору, як основного конкурентоспроможного і пріоритетного в системі формування нової політики держави на міжнародному ринку.

Наразі, галузь сільського господарства залишається визначальною в розробці нових експортних орієнтирів. З 1 січня 2016 року почала діяти Зона вільної торгівлі з Європейським Союзом (ЄС). Вже зараз ведуться перемовини про лібералізацію торгівлі з провідними країнами ЄС. Для розбудови успішної експортної стратегії потрібно врахувати шість важливих орієнтирів для АПК, зокрема:

1. АПК – галузь експортно орієнтована. Україна підтвердила та підтверджує свій статус надійного постачальника сільськогосподарської продукції на світові ринки. Наша країна успішно експортує агропродукцію до

майже 190 країн світу. За підрахунками 2015 року, в загальному товарообігу на сільське господарство припадає четверта частина. Здебільшого це сировина. Українські виробники – знані експортери зернових культур (на експорт зерна та оброблених зернових культур припадає 41,1%, олії – 21,7%, насіння олійних культур – 9,7%). Розвиток експорту є ключовим завданням на сьогодні. До того ж важливим залишається питання збільшення поставок продукції переробки. Сьогодні частка експорту готових продуктів харчування складає 6,4%, а рік тому – 5,8%. Як приклад, експорт продуктів переробки до ЄС 2015 року. Найпоказовішими є приклади зростання експорту м'яса птиці – утричі (до 27,3 млн. дол. США.); томатної пасти – у 9,5 разів (до 6,9 млн. дол. США); обробленого зерна зернових культур (лущене, плющене, у вигляді пластівців) – майже удвічі (до \$5,6 млн.) [5;6].

2. Близько половини всього національного експорту, за підсумками 2015 року, вирушило до Азії (47%). Потенційно, це найбільший ринок споживання агропродукції у світі, який кількісно буде тільки зростати. У 2015 році Україна стала головним постачальником кукурудзи до Китаю, забезпечивши за перше півріччя 90% всього імпорту цієї культури на ринок КНР. 2015 рік став знаковим для українських виробників молочної галузі. Виробники дочекались «відкриття» ринку ЄС (10 підприємств), і ще 18 компаній отримали дозвіл на експорт національної молочної продукції до КНР. Зараз на черзі – дозвіл на експорт соняшникового шроту. Україна працює в напрямку відкриття ринку для українських ягід, м'яса птиці, інших продуктів.

3. Аналітики пропонують українським виробникам звернути увагу на перспективний регіон – країни MENA («Middle East and North Africa»). Це регіон, який тягнеться від Марокко до Ірану. Ці країни ще називають «Великим Близьким Сходом». Серед цих країн варто виокремити Єгипет. По-перше, ця країна є лідером з імпорту української продукції на свій ринок і надійним партнером України в аграрній сфері. По-друге, минулого року відкриття нового русла Суецького каналу вже встигли назвати вікном в Африку. Запуск каналу має активізувати співпрацю між Україною та Єгиптом і збільшити кількість транзитних кораблів. Не варто забувати і про Ізраїль, з яким в активній стадії відбувається підготовка до зони вільної торгівлі.

Відкриття кордонів низці нових продуктів українського виробництва прагне Китай. Китайці зацікавлені купувати сою, фрукти, черешню, вишню, лохину, цукор. За прогнозами ООН, через 40 років населення Землі збільшиться до 9 млрд осіб, і глобальний попит на продовольство подвоїться. Наразі, Україна забезпечує продовольством ще близько 150 млн чоловік, а здатна забезпечити ще більше, близько 400 млн.

Особливо, китайці зацікавлені купувати українську черешню, так як ціна на цю ягоду в Китаї сягає приблизно 25 дол за кг., а в Україні це на рівні 20 грн за кг. (оптова ціна). Наразі, зернові, які закупає Китай в Україні – це кукурудза (90% китайського імпорту) та ячмінь (4% китайського імпорту). Ці зернові використовуються у домогосподарствах по вирощуванню худоби. Українська продукція має перевагу перед конкурентами (США та Бразилія) в тому, що в ній відсутні ГМО. Попит на зернові в Китаю збільшується через те,

що китайці споживають все більше м'яса, що вважається показником достатку та наявності грошей. Збільшення споживання олії також викликано тим, що її якість краща за національну, яку роблять з сої чи арахісу, тому китайці охоче купляють імпортований продукт. Деревина, котру експортує Україна, потім перероблюється на меблі, а певна її частина продається в Україні.

4. Закриття ринку Росії для українських виробників – це перш за все доступ до одного з найбільших ринків світу. Зовнішньоторговельний обіг Європейського Союзу 2014 року склав 5 трлн. дол., тоді як показник ринку РФ становив трохи більше 780 млрд. дол. Україна успішно диверсифікувала експортні потоки, встигла переорієнтувати ринки збуту та відкрила нові. Торгівельна війна з колишнім найбільшим бізнес-партнером змусила національних товаровиробників значно підвищити безпечність та якість продукції. Низькі стандарти та вимоги якості продуктів харчування в Росії були причиною того, що національні експортери не мали стимулів для модернізації та розвитку. Тоді як європейський сертифікат якості – це так званий пропускний квиток на ринки всього світу.

5. Зона вільної торгівлі з ЄС – це потенціал не тільки для сировинних виробників, а й для виробників «нішових» продуктів. Продуктів, на які немає квот, але продукція відповідає всім вимогам якості. Зокрема, йдеться про низькокалорійні продукти, вегетаріанські, продукцію для дієтичного харчування [7].

6. Україна, як країна аграрна, проводить максимально диверсифіковану експортну політику. Наша країна виступає потужним і серйозним гравцем у цьому контексті. З метою сприяння розвитку експорту та розширення ринків збуту сільськогосподарської продукції міністерство бере участь в опрацюванні питань щодо підготовки до укладання угод про вільну торгівлю з Туреччиною, Сербією, В'єтнамом та Ізраїлем [8].

Безперечно агро сектор є одним з найперспективніших секторів економіки України, і може стати серйозною базою для подальшого розвитку економіки в цілому. Стратегічною задачею України є вдала зовнішньоторговельна стратегія розвитку, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та інвестиційної привабливості АПК економіки України.

Структура АПК України дозволяє говорити про перспективність розвитку всіх галузей агро ринку і визначення їх як провідних і домінуючих в структурі зовнішньої торгівлі. Безперечно, в самому процесі розробки зовнішньої конкурентоспроможної стратегії мають бути задіяні всі компоненти АПК. Чітка державна політика в галузі допоможе «вистояти» сільськогосподарському комплексу країни і в майбутньому зміцнити свої конкурентоспроможні позиції.

Зараз Україна здійснює переорієнтацію своїх торговельних зв'язків з головними торговельними партнерами. Країни СНД поступово стають другорядними партнерами, а європейський ринок стає головним ринком продуктів експорту для України.

З метою закріплення позитивних тенденцій розвитку АПК України, зокрема всіх його галузей, необхідно насамперед вдосконалити нормативно-правову базу розвитку галузі, в тому числі прийняти комплекс нових програм розвитку аграрного сектора України, сприяти залученню інвестицій, а також переглянути державну аграрну політику з розвитку сільських територій.

Література:

1. Дрозд О. Проблеми та перспективи для економіки України після вступу в зону вільної торгівлі // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stelmaschuk.info/archiveinternet-conference/65-conferencia-17-10-2013/887-887.html>.
2. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
3. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/>
4. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Офіційний сайт європейської підтримки експорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.exporthelp.europa.eu/thdapp/index.htm>
6. Офіційний сайт Міністерства державної підтримки українського експорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrexport.gov.ua/>
7. Молчанова Е.Ю. Інтеграція України у регіональні економічні простори: проблема цивілізаційного вибору // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ivinas.gov.ua/sites/default/files/202..pdf>.
8. Мерза Н.З. Режим вільної торгівлі з Європейським союзом як інструмент підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tib.znaimo.com.ua/docs/25500/index-10148-1.html>.

3.4. Аналіз інвестиційних процесів в аграрному секторі України

Розвиток аграрного сектора економіки України визначається рівнем інвестиційних можливостей та інвестиційною привабливістю галузі, що в свою чергу, залежить від ефективності інвестиційних процесів у сільському господарстві. Питання залучення інвестицій у аграрний сектор та їх раціональне використання є особливо актуальним в період економічної нестабільності.

Для України, як і для інших постсоціалістичних країн, існує низка перешкод на шляху здійснення інвестиційного процесу. Серед найважливіших, слід виокремити: недосконалість законодавства щодо інвестиційної діяльності, відсутність відповідного інвестиційного клімату в країні; недосконалість ринкового механізму економіки; нестабільність політичної ситуації; низький рівень ділової і професійної кваліфікації підприємців; недостатньо привабливі інвестиційні проекти і, як наслідок,

незацікавленість іноземних партнерів. Крім того, на інтенсивність інвестиційних процесів впливає податкова система; відсутність дієвої системи страхування інвестицій; надмірна монополізація економіки; а також високий рівень інфляції [1].

Україна, як і будь-яка країна світу, має свою повноцінну галузеву структуру. При цьому кожна галузь є однаково важливою, незалежно від рівня її розвитку. Адже, як і будь-яка структура, галузева має «галузі-донори», в яких створюються найбільша частина ВВП, та «галузі-реципієнти», які, як правило, є дотаційними. На національному рівні значимість «галузей-реципієнтів» не така важлива, як на регіональному, адже це робочі місця та рівень життя населення. Тому, політика інвестування повинна будуватися із врахуванням не тільки прибутковості, а й соціальну значимість.

Інвестиційні процеси в Україні мають суперечливий характер. З одного боку, трансформаційні процеси, спрямовані на макроекономічну стабілізацію та трансформацію економічної системи, які теоретично сприяють покращенню інвестиційного клімату. З іншого боку, процеси політичної та економічної нестабільності пов'язані із глобальною кризою, а також із внутрішніми проблемами «революції гідності», які стримують інвестиційні процеси [1].

Слід зазначити, що розвиток аграрного сектора економіки України визначається рівнем інвестиційних можливостей та інвестиційною привабливістю галузі, що в свою чергу, залежить від ефективності інвестиційних процесів у сільському господарстві. Нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції вимагає відповідного рівня розвитку матеріально-технічної бази галузі. Збільшення обсягів виробничих фондів здійснюється за рахунок додаткових вкладень матеріальних і грошових коштів, спрямованих на розширення виробничого потенціалу сільського господарства. Сталий розвиток галузей агропромислового комплексу в умовах становлення ринкових відносин потребує інвестиційної активності, та забезпечення підприємств необхідними матеріальними ресурсами.

Основними напрямками інвестування у сільськогосподарському виробництві є: заміну застарілого та зношеного обладнання; впровадження нової технології і застосування сучасної техніки та обладнання; розширення виробництва сільськогосподарської продукції; розвиток нових видів виробництв [2].

Активність інвестиційних процесів в аграрному секторі визначається з урахуванням швидкості повернення вкладених коштів, що є можливим лише за умови збільшення виробництва високоякісної продукції та зниження її собівартості. Тобто, інвестиції безпосередньо пов'язані з отриманням додаткового чистого доходу та із скороченням терміну окупності вкладень: чим менший термін окупності, тим більше стимулів до інвестування. За умов тривалого повернення грошових коштів внаслідок здійснення інвестиційних процесів відбувається знецінення ресурсів. До того ж, чистий прибуток, отриманий від виробництва продукції, може бути спрямований на модернізацію та нове виробництво – капітальні вкладення. Капітальні вкладення являють собою витрати на створення нових, а також на

розширення, реконструкцію і модернізацію діючих основних фондів підприємства. За рахунок капітальних вкладень здійснюється як відновлення «старих» основних фондів, так і придбання додаткових засобів праці, необхідних для розширеного відтворення. Капітальні вкладення в структурі реальних інвестицій сільського господарства займають найбільшу питому вагу. Головним джерелом фінансування капітальних вкладень в сільське господарство є власні кошти підприємств. До них належить: прибуток від основної виробничої діяльності; амортизаційні відрахування; кошти фонду економічного стимулювання в тій частині, які використовуються на капітальні вкладення; інші засоби господарства [3].

Особливістю капітальних вкладень у сільське господарство є і те, що ефект від них виявляється не відразу, на відміну від поточних вкладень, а після їх освоєння і введення в експлуатацію. Якщо будівлю чи споруду, побудовану в господарстві, неможливо ефективно використовувати в реальних умовах, то для її зміни потрібно певний період і значні кошти. Окупність капітальних вкладень у сільське господарство дуже низька, а отже, для прийняття рішення щодо інвестування необхідним є економічний аналіз ефективності їх використання.

На сучасному етапі основна частина коштів залучається до аграрного сектору за рахунок надання державних субсидій. Особливо ретельно в обґрунтуванні потребує клопотання підприємства про надання йому прямої або не прямої державної субсидії. У такому обґрунтуванні необхідно відобразити такі питання: необхідність і мета фінансової допомоги; розмір державних коштів і ефективність їх використання; потреба в кредитних і податкових пільгах тощо [4].

Досить перспективним джерелом розвитку аграрного сектору є залучення іноземних інвестицій, які дають можливість використовувати технології світового рівня, виробляти конкурентоспроможну продукцію, підвищувати загальну і фінансову ефективність національного виробництва [5]. Іноземні інвестиції відіграють важливу роль: з одного боку, визначальною передумовою розвитку, а з іншого – важливим індикатором умов підприємницької діяльності. Особливої гостроти проблеми іноземного інвестування в Україні набувають саме зараз, коли українське суспільство, а не лише національна економіка, опинилось у стані загострення та поглиблення кризових явищ.

Формування інвестиційних ресурсів на сучасному етапі розвитку економіки повинне здійснюватися як за рахунок власних ресурсів підприємств, так і за рахунок кредитів банку і державних інвестицій. У цьому виявляється поєднання різних форм власності. Саме наявність різних форм власності передбачає залучення в інвестиційний процес фінансових коштів держави, комерційних організацій та окремих громадян [6].

Ринок інвестицій в найбільшій мірі, проявляється, через політику банківського кредитування. Сільськогосподарські підприємства в ринкових умовах кредитуються переважно комерційними банками. Вони надають кредити на здійснення певних проектів. При цьому за діяльністю підприємства

встановлюється фінансовий контроль з боку банку. У той же час кредитування капітальних вкладень комерційними банками має і серйозні недоліки:

- високі процентні ставки за кредит;
- надання коштів на порівняно короткий період [7].

Це стримує розвиток сільського господарства і не сприяє ефективному використанню ресурсів. Капітальні вкладення мають певний ефект від їх використання через певний період часу після їх переходу в основні фонди. При цьому необхідно враховувати, що їх віддача є співвідношенням прибутку, отриманого від капітальних вкладень, з відсотковою ставкою по кредиту. Зворотні інвестиції являють собою відношення суми прибутку до загального обсягу інвестицій у відсотках. Величину зворотного інвестування порівнюють з відсотковою ставкою по кредиту: якщо рівень зворотних інвестицій вище відсоткової ставки по кредиту, то товаровиробнику доцільно збільшити капітальні вкладення. Однією з головних причин неефективного використання капітальних вкладень в тваринництві є диспропорції між наявністю поголів'я худоби та птиці і розвитком її кормової бази. Забезпеченість поголів'я худоби кормами складає 75-80% від норм. У багатьох господарствах країни склалося незбалансоване годування з великим дефіцитом кормового білка. Фуражне зерно згодовується в непереробленому вигляді, без відповідних добавок сумішей і білків тваринного походження.

Великі обсяги капітальних вкладень в попередні роки були спрямовані на створення меліоративних споруд. Однак відсутність комплексного характеру вкладень в об'єкти меліорації призвели до неефективного використання коштів для магістральних каналів і зрошувальних систем. Врожайність сільськогосподарських культур на меліорованих землях в багатьох регіонах країни всього на 10-12% вище, ніж на богарних землях, а собівартість одиниці продукції у 1,5-1,7 рази вище в порівнянні з незрошуваними землями [8].

Значна роль інвестиційних процесів в аграрному секторі не викликає сумнівів. Інвестиції в сільське господарство здатні вирішити низку ключових завдань розвитку економіки: підтримка та стимулювання загального економічного зростання; підтримка екологічної безпеки; зниження рівня і глибини бідності у довготерміновій перспективі.

Для вирішення цих завдань інвестиції в малий та середній бізнес можуть мати найбільш істотний вплив, ніж фінансування великих державних монополістичних підприємств. Пояснюється це тим, що біля півмільйона дрібних та приватних господарств забезпечують майже третину населення планети продуктами харчування, проте не мають доступу до ринків, до об'єктів інфраструктури, на відміну від їх великих конкурентів. Стимулювання та розвиток у цьому напрямку може мати сприятливий економічний ефект.

Слід підкреслити, що стабільні інвестиції в сільське господарство здатні створити поштовх для розвитку нових інноваційних технологій. Відомо, що галузь сільського господарства тісно переплітається з хімічною промисловістю, енергетичною галуззю та багатьма іншими.

На сучасному етапі практично всі сільськогосподарські організації на території України є якщо не збитковими, то працюють з мінімальним рівнем прибутку. На нашу думку, це є перешкодою на шляху інвестування, адже потенційні інвестори вкладають кошти тільки в ті галузі, які мають високий рівень рентабельності.

На сонові вищезазначеного, можна зауважити, що аграрний сектор національної економіки потребує кардинальної модернізації. Проте власних коштів та державних «вливань» для цього не достатньо. Саме тому залучення інвестицій у сільське господарство визначає перспективи майбутнього розвитку цієї галузі.

На думку багатьох експертів, шанси на залучення іноземних інвестицій є тільки у підприємств, які пройшли повну модернізацію та вийшли на стабільний рівень прибутковості та рентабельності. З боку держави необхідно повного фінансування технічного переоснащення національних господарств, а також забезпечення можливості отримання сільськогосподарського кредиту на пільгових умовах. Це необхідно для того, щоб сільськогосподарські підприємства позбавилися від накопичених кредитних заборгованостей та почали працювати, отримуючи прибуток [7].

Для залучення в галузь такого обсягу інвестицій необхідне сприятливе інвестиційне середовище. В той же час, дослідження показують, що в сучасному сільському господарстві України існує низка проблем, які в сукупності формують високоризикове інвестиційне середовище, що і стримує надходження інвестицій в галузь [3]. Тобто, несприятливий інвестиційний клімат в агропромисловому комплексі є наслідком інвестиційної діяльності в інших галузях економіки, а також результатом довготривалої збитковості основних видів сільськогосподарського виробництва. Підтвердженням цього є прямих іноземних інвестицій у сільське господарство (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяг прямих іноземних інвестицій у сільське господарство в Україні
2010-2015 рр., млн дол.

2010	2011	2012	2013	2014	2015
680,4	730,7	736,3	728,8	776,9	548,8

Джерело: складено автором за даними [9]

Аналіз обсягу прямих іноземних інвестицій за період 2010-2015 рр. показує (табл. 1), що їх обсяг у 2015 р. не досяг рівня 2010 р. і складає 548,8 млн дол., і є найнижчим за цей період. Незважаючи на перспективність і потужний потенціал цієї галузі, інвестиції скорочуються, що відповідно вплине на її розвиток у майбутньому.

Серед причин зниження інвестиційної активності слід виділити:

- значний податковий тиск на виробників продукції та відсутність пільг для виробничих інвестицій, а також нерівномірність оподаткування;
- різні «правила гри» на фінансових ринках для усіх учасників, у зв'язку з найвигіднішими сферами вкладення капіталу стали операції з цінними паперами, нерухомістю, банківськими операціями;

– низький рівень завантаженості раніше введених в експлуатацію основних фондів і високий рівень їх зношеності, що не дозволяє підприємствам нагромаджувати необхідні кошти для виробничої бази.

На нашу думку, доцільно згрупувати чинники інвестиційної привабливості за критерієм незмінності/змінності в часі наступним чином: «жорсткі» та «м'які» (рис. 1).

Рисунок 1– Групи чинників інвестування у національну економіку
Джерело: побудовано автором на основі даних [10, с. 37–39]

До групи «жорстких» чинників належать ті, дію яких неможливо змінити в короткостроковій перспективі. Проте вони є базою для середньо- та довгострокових прогнозів розвитку національної економіки з точки зору інвестиційних процесів. «М'які» чинники, в свою чергу, можуть бути змінені протягом відносно короткого періоду часу та можуть створювати бар'єри для залучення інвестицій. При цьому, якщо перша група чинників визначає кількісну оцінку інвестицій, то друга – якісну.

Аналіз інвестиційних процесів в посткризовий період свідчить про те, що для національної економіки провідну роль відіграють саме «м'які чинники», які створюють відповідне інституціональне середовище для інвестування.

Негативно на інвестиційну активність в сільському господарстві впливає

тенденція до значного скорочення попиту на сільськогосподарську продукцію на внутрішньому ринку України. Це пов'язано зі зменшенням реальних доходів населення в 4-5 разів. Купівельна спроможність населення України перебуває на рівні 15% від європейської норми. За даними Світового Банку близько 16 млн осіб в Україні перебувають за межею бідності.

Одночасно відбувається інтенсивне фізичне і механічне скорочення кількості населення в Україні. Це приводить до того, що виробники сільськогосподарської продукції не можуть реалізувати свою продукцію на внутрішньому ринку, що значно зменшує інвестиційну привабливість галузі.

В економіці України продовжують зберігатись тенденції диспаритету цін між аграрною і промисловою продукцією, що є ще однією стратегічною проблемою стримування інвестиційного процесу. Про диспаритет цін, зокрема, свідчать великі відмінності між нормою прибутку в сільському господарстві і інших галузях. Середньорічна норма прибутку становила в промисловості 4,1%, транспорті – 7,2%, банківській діяльності - 9,7%, в сільському господарстві – мінус 0,5% [3].

На основі проведеного аналізу можна зробити наступний висновок, що особливістю інвестиційних процесів є усвідомлення того, що кінцевим результатом інвестування має бути досягнення високого рівня економічного добробуту, якості життя, поліпшення умов праці та розвиток особистості. Адже, інвестиції можуть бути успішними та ефективними лише тоді, коли в Україні буде реалізовано принцип об'єднання свободи ведення бізнесу й ефективної державної політики. А це потребує зміни системи і людей. Оскільки саме виважена державна політика здатна забезпечити населення робочими місцями та необхідним рівнем життя.

Література:

1. Переверзева А.В. Тенденції інвестиційних процесів у національній економіці: посткризовий період / А. Переверзева // Банківська справа. – 2014. – № 9/10. – С. 28–38.
2. Бондаренко О.О. Залучення іноземних інвестицій як джерело економічного зростання / О.О. Бондаренко, К.С. Нижник // Вісник КНУТД. – 2014. – №3 – С. 88–95.
3. Воробйов Є. М. Агропромисловий комплекс України: сучасний стан та особливості / Є. М. Воробйов, Т. Ю. Гела // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Економіка. – 2010. – Вип. 10. – С. 15–20.
4. Галенко Д.С., Калантай Я.А. Інвестиційний клімат України / Д.С. Галенко Я.А. Калантай // Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ, Серія: Економічні науки. – 2014. – №6. – С. 103–112.
5. Лазебник Л. Л. Інвестиційний клімат та економічна мотивація іноземного інвестування в Україні / Л.Л. Лазебник // Фінанси України. – 2007. – №4. – С. 82.
6. Саблук П. Состояние и перспективы развития агропромышленного комплекса Украины / П. Саблук // Экономика Украины. – 2008. – № 12. – С. 4.

7. Чернишова Л. О. Особливості залучення та стимулювання іноземного інвестування в Україні / Л. О. Чернишова, В. В. Сазанова // Бізнес Інформ. – 2013. - № 2. – С. 87–90.

8. Шелегеда Б.Г., Шарнопольська О.М. Господарський механізм удосконалення управління зовнішньоекономічною діяльністю на підприємствах агропромислового комплексу / Б.Г. Шелегеда, О.М. Шарнопольська // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – №3. – С. 93–97.

9. Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

10. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів. – К.: Київський міжнародний інститут соціології у партнерства, Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2014. – 50 с.

3.5. Еколого-економічне обґрунтування землекористування в умовах ринкової економіки

Стан земельних ресурсів в Україні за останні десятиліття істотно погіршився і набув загрозливого характеру. В першу чергу це стосується земель сільськогосподарського призначення і їх ґрунтового покриву, який в значній мірі втратив присутні йому природні властивості саморегуляції.

Земельні перетворення, що здійснюються в Україні на ринкових засадах, спрямовані на підвищення ефективності використання земельних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища. Разом із тим, як свідчить практика, стан земельних ресурсів не тільки не поліпшується, а, навпаки, погіршується.

Відсутність затвердженої загальнодержавної програми використання та охорони земельних ресурсів стримує розробку і впровадження регіональних програм щодо використання та охорони земельних ресурсів, виконання природоохоронних заходів у кожному регіоні.

Разом із тим багато аспектів зазначених проблем залишаються дискусійними і потребують подальшого наукового й практичного обґрунтування в умовах формування ринкового середовища, особливо на регіональному рівні. Отже, трансформація земельних відносин і створення нових аграрних структур, які забезпечували б екологічнобезпечне та ефективне сільськогосподарське землекористування, а також недостатня їхня вивченість на регіональному рівні й визначили актуальність цієї роботи.

Аналіз літературних джерел як вітчизняних, так і зарубіжних вчених щодо вивчення негативної дії водної та вітрової ерозій і практики впровадження природоохоронних заходів, їхньої ефективності й оцінка стали основою формулювання екологічної та економічної сутності деградаційних процесів у сільськогосподарському землекористуванні. В екологічному аспекті втрата якісних природних властивостей ґрунтів призводить до розбалансованості агроландшафтів і зниження їхньої стійкості проти деградаційних процесів, а отже, й до погіршення стану довкілля та

життєдіяльного середовища. З економічного погляду деградація ґрунтів спричиняє зниження продуктивної спроможності земельних ресурсів, рівень якої характеризується від'ємним результатом між вартістю виробленої продукції рослинництва і витратами на її вирощування, що коливається від 65 грн на 1 га ріллі й більше.

Враховуючи чинники, на основі яких ґрунти відносять до деградованих і малородючих (малопродуктивних), установлюють параметри показників кризових явищ (процесів). На підставі показників визначають ступінь деградації й рівень низької спроможності вказаних ґрунтів, що є основою для здійснення таких радикальних заходів, як виведення їх зі складу орних земель, переведення в інші земельні угіддя або застосування різних агротехнічних, агрохімічних і гідромеліоративних заходів.

Граничні параметри кризової деградації різні і залежать від її виду. Їх визначають відповідно до діючих норм, стандартів и правил. Важливим показником деградації земель від водної ерозії є втрати врожаю сільськогосподарських культур. На слабо змитих ґрунтах вони становлять 15-20%, середньо змитих – 30-40, сильно змитих – 50-60%.

Для визначення складу непридатних земель і сільськогосподарських угідь гіршої якості та їхнього класу формують комплексну інформаційну базу, яка складається з текстових і графічних матеріалів. До текстових матеріалів відносять: дані про склад земельних угідь, відомості про структуру ґрунтового покриву, рельєфні характеристики, ерозійні процеси в розрізі природно-сільськогосподарських районів; показники економічної оцінки земель та бонітування ґрунтів. До графічних матеріалів належить спеціальна тематична карта.

На основі комплексної інформаційної бази розробляють землевпорядні рішення щодо використання деградованих і малопродуктивних земельних угідь. Їх рекомендується визначати у два етапи: на першому складають проект організації використання деградованих а малопродуктивних угідь, на другому застосовують авторських нагляд за впровадженням і моніторингом їхнього функціонування.

Земельні перетворення, що відбуваються при проведенні земельної реформи як у регіонах, так і в Україні у цілому, внесені суттєві зміни в землекористування, насамперед сільськогосподарське. Трансформація земельних відносин тісно пов'язана з розвитком аграрного сектора економіки, тому повинна розглядатися під кутом зору розв'язання комплексу проблем – соціальних, економічних та екологічних. Нині останні набувають особливо великого значення.

Виходячи з соціальних аспектів землекористування, необхідно застосовувати порівняльно-теоретичні підходи щодо аналізу як позитивних, так і негативних результатів колишнього земельного ладу (строю). Потрібно не нехтувати тим позитивним, що пройшло випробування часом. Як показує досвід, при проведенні земельної реформи не завжди здійснювалися вже апробовані заходи при розв'язанні наріжних проблем реструктуризації землекористування з урахуванням охорони земельних ресурсів і формування

сприятливого довкілля. Таке нехтування дається взнаки нині й не може не позначатися в майбутньому. Передусім, це стосується проблеми охорони земель, особливо від негативної дії водної та вітрової ерозій. При певних проблемних питаннях, що стосуються охорони земельних ресурсів, була напрацьована солідна теоретична база і широко впроваджена у практику, в результаті чого одержано позитивну оцінку в соціальному, економічному та екологічному аспектах як на загальнодержавному, регіональному, так і на місцевому рівні.

Аналізуючи трансформацію землекористування, яка здійснюється в процесі земельної реформи, можна стверджувати, що відбувається відповідна структуризація землекористування як у цілому в Україні, так і в регіонах у напрямі пріоритету екологічних аспектів. Разом із тим указані зміни ще не забезпечують суттєвого поліпшення екологічного стану землекористування, особливо сільськогосподарського. Це потребує подальшої концентрації зусиль усіх гілок влади, спрямованих на створення організаційно-фінансових передумов удосконалення землекористування на засадах сталого розвитку.

На основі аналізу природно-кліматичних і рельєфних умов, структури земельного фонду, його кількісного та якісного стану, структури ґрунтового покриву, наявності особливо цінних, деградованих і малородючих ґрунтів орних земель встановлено невідповідність землекористування засадам сталого розвитку. Вказане зумовило необхідність пошуків стратегічних напрямів формування екологічнобезпечного землекористування. Одним з основних заходів цього напрямку визначено консервацію деградованих і малородючих ґрунтів орних земель, а його важливою складовою – реабілітацію.

Найвагомішим надбанням земельної реформи в Україні є ліквідація державної монополії на землю; безплатний перерозподіл землі на користь громадян нашої держави; уведення платного землекористування та перехід до різних форм власності на землю і господарювання на ній. Отже, створено об'єктивні передумови для економічного обороту земельних ділянок. Запровадження оренди земель сільськогосподарського призначення має велике соціальне значення, оскільки пенсіонери свої частки (паї) здають в оренду, за яку одержують відповідну плату: грошову, натуральну, виробничими послугами. Пенсіонери у сільській місцевості становлять близько 45,1% [4, с.29]. Слід також підкреслити, що в сільськогосподарському виробництві створено правові й економічні передумови щодо трансформації існуючих сільгоспідприємств у нові агроформування, які здатні адаптуватися до нових ринкових умов. Незважаючи на зниження врожайності й зменшення валової продукції основних сільськогосподарських культур (крім соняшнику), значно росли продуктивність праці в сільському господарстві та оплата.

Однак земельна реформа не могла розв'язати такої важливої проблеми, як забезпечення ефективного й екологічнобезпечного землекористування, передусім сільськогосподарського.

При трансформації землекористування, насамперед сільськогосподарського, без здійснення адекватних державних заходів щодо охорони земель ще більше загострюються проблемами землекористування.

Якщо проаналізувати регіони, то є адміністративно-територіальні утворення (області), де значно вищі освоєність і розораність порівняно з цими показниками у цілому по Україні й де немає тенденції позитивних змін, хоча в них посилено розвиваються де градаційні процеси. Суттєвий вплив [5, с.4] на ефективність використання та охорони земельних ресурсів щодо розподілу земельного територіального ресурсу за цільовим призначення як був, так і залишається без достатнього економічного й екологічного обґрунтування. Структура та економічна незбалансованість земельного фонду, особливо на регіональному рівні, значною мірою знижують ефективність використання й охорони земель, зокрема, відносну дефіцитність землі як ресурсу територіального розвитку, природну спроможність ґрунтового покриву до самовідновлення, збіднює видове різноманіття флори і фауни в ландшафтах [5, с.53].

Трансформація землекористування у країні – це відсутність виваженої (протягом усього періоду земельних перетворень) державної політики в галузі земельних відносин. Неприйняття Загальнодержавної програми використання та охорони земельних ресурсів як Закону України не дає змоги здійснювати заходи щодо структуризації земельного фонду як у цілому в державі, так і на регіональному рівні, застосовувати економічне стимулювання екологобезпечного землекористування.

На охорону земельних ресурсів щорічно передбачається в державному бюджеті близько 60 млн грн., що з рахунку на одну область припадає в середньому 2,4 млн грн.. Порівняно із сумою, яку одержують від плати за землю, вона на два порядки менша. Тобто з боку держави не виконуються ні положення Конституції України, де задекларовано, що земля є основним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, ні розділ 13 Податкового кодексу України «Про плату за землю», в якому передбачено, що кошти від плати за землю направляються на відтворення й підвищення родючості ґрунтів.

У результаті трансформації землекористування і такого ставлення держави, як показує практика, ситуація мало змінилася. За рівнем сільськогосподарського освоєння (69,3%) та розораності (53,9%) в Україні майже вдвічі перевищені межі, прийняті в розвинутих країнах [5, с.60]. У середньому в деяких областях (переважно степових – Донецькій, Запорізькій, Луганській) розораність становить понад 70% загальної площі. Отже, проблема структуризації земельних угідь, оптимізації їх за рахунок збільшення площі екологостабілізуючих угідь набуває важливого значення. Це тим відчутніше, що тепер у країні практично не ведеться облік якості земель, а для характеристики такого стану використовують оптимістичні дані, які ґрунтуються, як правило, на матеріалах 15-20 річної давності й більше, хоча за розрахунками щорічне зростання площі еродованих земель становить 80-100 тис. га.

Отже, стан земельного фонду України можна розглядати у цілому, виходячи з вищенаведеної оцінки, як екологічно передкризовий, а на деяких територіях – як кризовий [5].

Еколого-економічна модель сталого землекористування у зоні Степу була розроблена з урахуванням закономірностей про взаємозв'язки компонентів навколишнього природного середовища, зокрема земельних ресурсів, й антропогенного навантаження на них. Як відомо, у біосфері в основі всіх природних процесів знаходиться жива речовина, важливою властивістю якої є самозбереження та відновлення. Доки вона відновлює свої функції, природа самоочищається й відновлюється. У свою чергу серед живої речовини початковою ланкою всіх процесів і пірамід є рослинний покрив із його енергоакумулюючою, геохімічною та інформаційною функціями. Отже стабілізація стану останнього – обов'язкова умова виживання людства.

В основу еколого-економічної моделі покладено критерії, що ґрунтуються на класифікації земель за придатністю для використання в різних галузях економіки. У контексті цієї проблеми дуже відповідальне визначення напрямів і характеру використання земельних ресурсів, які поєднували б збалансованість завдань щодо виробництва сільськогосподарської та іншої продукції з обов'язковим дотриманням умов охорони навколишнього природного середовища в усіх можливих аспектах, із зосередженням особливої уваги на збереженні ґрунтового покриву і підвищенні родючості ґрунтів. Тобто з методичного погляду основні положення еколого-економічної моделі сталого землекористування обґрунтовуються застосуванням класифікаційних підходів

Підходи до використання земель ранжируються за принципом зниження їхнього рейтингу – від кращих до гірших. Земельні ділянки відносять до певного класу придатності з урахуванням не лише екологічної, але й соціально-економічної ситуації, особливо виходячи з існуючої структури земельних угідь і потреби в різних угіддях у конкретному регіоні.

У подальшому землі розподілено на три групи, які визначають існування основних функціональних типів сучасного навколишнього природного середовища – агроландшафтного, середовище стабілізуючого та призначеного для забудови (селищного). Згідно з науковими розробками й з урахуванням опублікованих матеріалів співвідношення між цими групами земель для рівнинної частини України прийнято відповідно як 50-55, 30-35 і 10-20%. Наведені показники значною мірою коригуються специфікою ландшафтно-екологічної структури та соціально-економічних умов конкретного регіону.

Такий підхід дає змогу обґрунтувати пропозиції щодо організації використання й охорони земель, їхнього перерозподілу між галузями економіки з урахуванням потреб сільського, лісового і водного господарства, промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, розвитку сіл, селищ, міст, територій оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного призначення, природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення тощо.

Першу групу становлять землі сільськогосподарського призначення. Це агроландшафти, що постійно потребують для існування і розвитку значної енергетичної підтримки людиною, території з дуже збідненим біорізноманіттям, виснажені й подекуди за хімізовані. Тут природні

екосистеми витіснені штучними агроекосистемами, в яких домінують рослини та тварини, потрібні людині, корисні тільки для неї. Таке заміщення біосфери агросферою супроводжувалося спрощенням трофічних ланцюгів, вимиранням значної кількості тварин і рослин, збідненням та деградацією ґрунтів – одного з найголовніших компонентів біосфери. Стійкість агроценозів забезпечується надходженням енергії у вигляді добрив, поливної води, засобів боротьби з бур'янами, шкідниками, захворюваннями тощо.

Друга група – це землі середовище стабілізуючого значення, а саме таких категорій за цільовим призначенням: лісогосподарського призначення і водного фонду, природно-заповідного фонду й іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

Основним принципом сучасного ставлення до охорони природи є перехід від еталонного підходу виділення тільки заповідних територій до принципу підтримання екологічного балансу території. Тобто єдиний спосіб збереження придатного для життя людини довкілля в глобальних масштабах – відновлення угруповань природної біоти не лише у межах незначних площ заповідників, але й на великих територіях земної поверхні. Це потребує припинення подальшого безсистемного освоєння дикої природи і рекультивації певної частини освоєних земель.

Третю групу становлять землі, призначені для забудови та розташування об'єктів галузей економіки (селищні), а саме таких категорій за цільовим призначенням: житлової та громадської забудови, землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Несільськогосподарське землекористування нині дуже часто є нераціональним і затратним. Ряд галузей характеризуються надмірною землеємністю, щільність міської забудови не перевищує 55% нормативної. Широке застосування відкритого способу добування корисних копалин призводить до знищення ґрунтового покриву на значних площах.

Оптимізація використання земель вказаної групи має господарських характер і буде спрямована на реалізацію державної політики щодо зниження техногенного навантаження в найбільших промислових районах, де зосереджена надмірна кількість великих підприємств. Нове реформування повинне передбачати рівномірніше розміщення продуктивних сил на території країни, різке зростання господарської та культурної ролі малих і середніх міст та поселень, малих і середніх підприємств та виробництв блокомодульного типу з високим рівнем використання місцевих джерел енергії.

При здійсненні сільськогосподарської діяльності використання землі як найдорожчого засобу сільськогосподарського виробництва потрібно розглядати з ринкових позицій, у поєднанні інтересів рослинництва й тваринництва. Це необхідно, передусім, для забезпечення продовольчої безпеки держави та відвернення продовольчої залежності шляхом виробництва конкурентоспроможної продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, доступної купівельної спроможності споживача.

Товарне аграрне виробництво має бути розміщене, головним чином, на родючих, високопродуктивних та екологічно стійких земельних угіддях, а показники сільськогосподарського освоєння й розораності доведені до екологічних нормативів. Тому стратегічним напрямом використання земель сільськогосподарського призначення є їхня екологічна оптимізація. Це, насамперед, установлення екологічно доцільних та економічно вигідних співвідношень між різними видами сільськогосподарських угідь.

Доведено, що екологічна стійкість агроландшафту безпосередньо залежить від того, скільки в ньому збережено природних фітоценозів. Тобто поліпшення екологічної ситуації вбачається у зменшенні питомої ваги орних земель і відповідно в збільшенні площі кормових угідь, екосистеми яких функціонують за природними аналогами при мінімізованому антропогенному впливі. Зниження розораності передбачається за рахунок консервації деградованих та інших малопродуктивних земель, про що йтиметься далі.

Один з основних заходів щодо екологічної оптимізації агроландшафтів, як уже зазначалося, - це консервація деградованих і малородючих ґрунтів орних земель. Насамперед, консервації підлягають орні угіддя, ґрунти яких знаходяться у кризовому та катастрофічному стані.

Основні проектні рішення з визначенням кошторисної вартості заходів щодо еколого-економічної оптимізації структури сільськогосподарського землекористування полягають у врахуванні, по-перше, напрямів консервації деградованих земель та їхніх площ відповідно до кожного напрямку консервації й, по-друге, вартості здійснення комплексу заходів щодо консервації 1 га деградованих земель, охоплених деградаційними процесами.

Комплекс заходів щодо еколого-економічної оптимізації структури сільськогосподарського землекористування полягає у встановленні режиму використання деградованих та малопродуктивних земель і включає:

- реабілітацію (залуження) деградованих земель;
- трансформацію деградованих земель у сіножаті й пасовища (залуження);
- заліснення деградованих земель;
- регенерацію деградованих земель.

Структуризація земельних угідь і прогнозування перспективного використання земель на засадах сталого землекористування є основоположними чинниками локалізації деградаційних процесів стосовно земельних ресурсів та відтворення продуктивної спроможності земель. Розглянута вище система заходів на рівні природно-сільськогосподарських районі (ПСГР) потребує відповідних механізмів для її реалізації. Такими механізмами відповідно до чинного Земельного кодексу України і Закону України «Про землеустрій» слугують землепорядні розробки: схеми й проекти землеустрою адміністративно-територіальних утворень, а саме: схема землеустрою щодо збереження, охорони, відтворення та раціонального використання земель (за межами населених пунктів) сільської ради.

Виходячи з аналізу розподілу, використання й охорони земельних угідь на території сільської ради, а також тих негативних господарських,

економічних, законодавчих, територіальних тенденцій і факторів, що виникли в процесі реформування базового господарства, рекомендується ряд заходів щодо виправлення становища у використанні та охороні земель, поліпшення фінансового стану сільської ради, забезпечення землевласників і землекористувачів правовстановлюючими документами.

Серед факторів, що призводять до розвитку ерозійних процесів і як наслідок - до дестабілізації екологічного стану довкілля, слід виділити надмірну сільськогосподарську освоєність і розораність території. Ці негативні явища зумовлені, насамперед, екстенсивним веденням сільськогосподарського виробництва та недотриманням екологічних вимог землекористування.

Екологічна стійкість агроландшафту формується за рахунок його різноманітності та збереження в ньому природних фітоценозів. Тому підвищення стійкості агроландшафтів і поліпшення екологічного стану залежатимуть від зниження розораності території, розширення площ природних кормових угідь та лісових насаджень, тобто від збільшення питомої ваги екологостабілізуючих угідь і створення екосистем, що функціонують за принципами природних аналогів при значному зменшенні антропогенного впливу. Такі процеси можна віднести до широкої ренатуралізації довкілля, яка повинна забезпечити екологічну оптимізацію природокористування.

Економічне регулювання екологобезпечного землекористування як цілісна система ще не втілене у практику земельних відносин. При його започаткуванні важливо визначити те, що воно повинне бути державною системою, оскільки земельні ресурси незалежно від суспільного устрою є національним багатством. Для його збереження й охорони потрібно знайти, обґрунтувати і впровадити в практику використання земель спочатку хоча б основні напрями регулювання, джерела й методи одержання необхідних коштів і порядок їх цілеспрямованого витрачання.

На сучасному етапі вирізняються три очевидних напрями регулювання: перший – платність землекористування, завдяки чому певна частка доходів від сільськогосподарського використання кращих земель акумулюється у державних органах управління й цілеспрямовано перерозподіляється; другий – стимулювання зосередження виробництва основних стратегічних видів сільськогосподарської продукції – зерна, соняшнику – в кращих природних умовах; третій – організація і стимулювання використання всіх ділянок сільськогосподарських угідь в оптимальному екологобезпечному режимі.

Перший напрям із прийняттям Закону України «Про плату за землю» набув легітимності й реалізується у частині збирання земельного податку.

Другий напрям економічного регулювання екологобезпечного використання сільськогосподарських угідь полягає в державній спрямованості виробництва основних видів продукції рослинництва, передусім землеробства, у регіонах із найкращими для кожного з них ґрунтово – кліматичними умовами.

Третій напрям економічного регулювання екологобезпечного

сільськогосподарського землекористування здійснюється за принципом «самоокупності». Підґрунтя «самоокупності» забезпечує дотримання законів екології, завдяки чому підсилюється стійкість екосистеми до самозбереження, підвищується потенціал агроценозів до збагачення і як результат – зростає віддача виробничих витрат.

Є підстави стверджувати, що землекористування, яке сприяє позитивним екологічним процесам, економічно доцільне. Приклади цього окремих регіонів, області, сільгосп підприємства переконливо підтверджують справедливості такого висновку.

Отже, перспективною слід вважати стратегію екологізації землекористування, яка об'єднує позитивні сторони традиційного й «органічного» землеробства. Тому для інтеграції України в системі міждержавних проектів з екологізації сільськогосподарського виробництва необхідною умовою є розробка й реалізація національної програми з цієї проблеми, створення сприятливих економічних передумов для фермерів, які спеціалізуються на виробництві екологічно чистої продукції.

Вищенаведені методологічні підходи до оцінки протидеградаційних заходів зводяться до встановлення у сукупності економічного ефекту. Навіть деякі підходи до оцінки втрат ґрунту і гумусу внаслідок дії ерозії (водної й вітрової) в кінцевому підсумку визначають у грошовому вимірі, а потім розраховують ефект за окупністю витрат тощо. В існуючих підходах до оцінки заходів щодо захисту земель від деградації, як бачимо, недостатньо уваги приділяється напрямам щодо визначення екологічної цінності захисних дій: відновлення природних властивостей ґрунтів, формування екологічно стійких і збалансованих екосистем (стале землекористування) шляхом установавання відповідного співвідношення земельних угідь, насамперед сільськогосподарських, досягнення граничнодопустимих концентрацій, тобто максимально допустимої кількості забруднювальних речовин у ґрунтах, яка не спричиняє негативних екологічних наслідків для їхньої продуктивності, загального стану довкілля, якості сільськогосподарської продукції та сільськогосподарського виробництва з дотриманням ґрунтозахисних технологій і забезпечення екологічної безпеки довкілля.

Вказане зумовлює новий, один із пріоритетних напрямів у створенні землекористувань реформованих агроструктур на екологічних засадах. Сутність його полягає у встановленні узгодженості екологічних інтересів суспільства в землекористуванні та економічними інтересами. А надзвичайна складність південно-східного регіону щодо розвитку деградаційних процесів, де поєднується дії різних видів ерозії (водна, вітрова, сумісна, граційна тощо), з одного боку, й урбанізований регіон, що має багато забруднювальних джерел, - із другого, усе це призводить до виникнення екологічно кризових явищ у землекористуванні. Тому для їх вивчення постає нагальна необхідність створення і ведення екологічного моніторингу. Реструктуризація існуючих агроформувань на ринкових засадах у таких складних екологічних умовах потребує теоретичного обґрунтування сутності цих явищ, визначення відповідних механізмів та економічних важелів щодо створення

землекористувань реформованих агроструктур з урахуванням ринкових відносин і екологічних проблем. Вказане й зумовило пріоритетні напрями наукового обґрунтування екологобезпечного землекористування, а саме:

- теоретичного обґрунтування сутності екологічно кризових явищ у землекористуванні, методології, їх визначення і практичного застосування при реструктуризації агроформувань у ринкових умовах;
- визначення ролі консервації малопродуктивних та деградованих ґрунтів у створенні екологобезпечного (сталого) землекористування;
- встановлення структури земельних угідь на основі екологізації землекористування.

Щоб визначити еколого-економічну ефективність природоохоронних заходів земельних ресурсів від деградаційних процесів, необхідно з'ясувати сутність і рівень проявлення цих процесів та ступінь захищеності, що передбачається відповідними заходами. У цьому контексті потрібно проаналізувати досвід, який є у зарубіжних країнах, з метою виявлення можливостей його застосування в наших умовах.

Крім того, треба наголосити і на певній спільності бачення шляхів виходу з екологічної кризи землекористування як у розвинутих країнах, так і в тих, які розвиваються. Формування сталого землекористування передбачає інтенсифікацію, перерозподіл та концентрацію частини технологічного потенціалу сільського господарства, та дасть змогу компенсувати скорочення земельних ресурсів за рахунок збільшення кінцевого виходу продукції, тобто за рахунок зменшення величезних втрат потенційного врожаю під час його трансформації й руху до споживача.

Аналізуючи результати наукових досліджень проблеми деградації земель у зарубіжних країнах, слід виділити, по-перше, роботи з вивчення процесів деградації та їхнього впливу на довкілля і, по-друге, роботи зі стратегії боротьби з деградаційними явищами, оцінкою їхніх економічних наслідків.

Таким чином, використання світового досвіду боротьби з деградацією земель в Україні потребує диференційного підходу. Це пов'язано як із природними факторами нашої держави, яка розташована в умовах помірного клімату, так і з передумовами деградації земель, що переважно є наслідком екстенсивного розвитку сільського господарства у радянський період. У той же час для вітчизняних умов можуть бути розвинуті окремі економічні методики оцінки втрат від деградації земель.

Загальна оцінка запропонованих механізмів полягає в тому, чи забезпечують вони локалізацію деградаційних процесів до допустимих норм при мінімізації сукупних витрат виробничих ресурсів та оздоровленні навколишнього природного середовища. Це стосується норм ерозії, щільності радіоактивного забруднення, лісистості, розораності території, екологічної рівноваги.

У реформуванні аграрного сектора економіки важливу роль відіграє поглиблення тенденції використання й охорони земель як природного ресурсу й основного засобу виробництва. На час складання схеми землеустрою

економічний потенціал сільськогосподарських земель мав динаміку на зниження внаслідок деградації земельних ресурсів. Спрямованість дії фермерських господарств, інших нових формувань ґрунтується на сучасній правовій базі, яка разом із суспільством рухається поступово по шляху ринкової економіки, і в недалекому майбутньому вони функціонуватимуть у ринковому середовищі, в умовах здійснення моніторингу земель, застави земельних ділянок, земельних сервітутів та ін.

Виходячи з вищенаведених міркувань, ефективність схеми землеустрою полягає у визначенні економічного потенціалу земельних угідь сільської ради при новому екологічнобезпечному землекористуванні.

Таким чином, схема землеустрою є дійовим і економічно ефективним механізмом реалізації природоохоронних заходів у системі екологічнобезпечного землекористування.

На основі комплексної інформаційної бази розробляють землевпорядні рішення щодо використання деградованих і малопродуктивних земельних угідь. Їх рекомендується визначати у два етапи: на першому складають проект організації використання деградованих а малопродуктивних угідь, на другому застосовують авторських нагляд за впровадженням і моніторингом їхнього функціонування.

На основі впровадження таких природоохоронних заходів, як консервація деградованих і малопродуктивних земель, буде досягнуто екологічно оптимізованої структури земельного фонду у цілому регіоні.

Дійових механізмів впровадження природоохоронних заходів щодо локалізації негативних процесів вітрової та водної ерозії й сумісної їхньої дії не визначено. Тому пропонується апробований на окремих експериментальних об'єктах підхід, що ґрунтується на розробці схеми землеустрою щодо збереження, охорони, відтворення та раціонального використання земель. Реальним землевпорядним проектуванням підтверджено економічну та екологічну ефективність вказаного механізму реалізації природоохоронних заходів земельних ресурсів від деградаційних процесів і переведення землекористування на засади сталого розвитку.

Література:

1. Формування екологічнобезпечного землекористування в умовах дії водної та вітрової ерозій / Д.С.Добряк, Д.І.Бабміндра, В.О.Слінчук. – К. : Урожай, 2010. – 152 с. : іл. – Бібліогр.с.138-148.
2. Бабміндра Д.І.Еколого-економічна оцінка комплексу протиерозійних заходів у Запорізькій області / Д.І.Бабміндра // Землевпорядкування. – 2003. - №4. – С. 41-45.
3. Бабміндра Д.І. Наукові обґрунтування оптимізації земельного фонду в Запорізькій області / Д.І. Бабміндра // Землевпорядкування – 2003. - № 1(9). – С. 21-30
4. Волощук М.Д. Заходи щодо відтворення родючості деградованих земель, відведених на консервацію / М.Д.Волощук // Землевпоряд. Вісн. – 1999. – № 4. – С. 16-18.

5. Кривов В.М. Ґрунтово-екологічні основи формування стійких агроландшафтів Правобережного Лісостепу України : дис.. на здобуття наукового ступеня канд. с.-г. наук. – К., 1993. – 215 с.

3.6. Еколого-економічні заходи адаптивного використання агроландшафтів

Еколого-економічний механізм адаптивного розвитку агроландшафтів в умовах ринкових відносин повинен забезпечити раціональне, із суспільної точки зору, використання землі, скорочення загальних витрат на виробництво продукції, ощадливе використання землі, найбільшу охорону її від деградації. Крім того, раціональне землекористування сприяє збільшенню бюджету районів та області при стягненні податків і орендної плати за користування землею, при здійсненні операцій купівлі-продажу земельних ділянок, забезпечуючи приплив інвестицій.

Як зазначає Данилишин Б.М. [1, с.89-94, 2], проблема управління природоохоронною діяльністю набула статусу однієї з пріоритетних і гостріших проблем, що стоять перед людством. Одночасне збереження темпів економічного зростання та мінімізація негативних наслідків антропогенної дії на природне середовище – достатньо складне завдання. Створення надійного й ефективного механізму, здатного забезпечити збалансоване вирішення економічних задач і проблем збереження навколишнього природного середовища для задоволення життєвих потреб населення є основною задачею управління природоохоронною діяльністю як в Україні, так і за кордоном. Для вирішення задач з довкілля охорони були розроблені адміністративні, економічні (в т. ч. ринкові) і комунікативні методи управління. Системи управління природоохоронною діяльністю різних країн розвивалися під впливом історичних, політичних, етнокультурних та інших чинників. Тому в різних країнах використовуються різні інструменти управління природоохоронною діяльністю. Проте створити достатньо ефективні механізми управління природоохоронною діяльністю дотепер не вдалося. Відмічені проблеми ускладнюються ще й тим, що вони зв'язані з необхідністю комплексного управління безпекою соціальних і економічних систем.

Розробка економічного механізму природоохоронної діяльності та раціонального природокористування є необхідною умовою здійснення дієвої екологічної політики на кожному з рівнів. Сьогодні в Україні відбувається становлення ринкової економіки і, отже, всі сфери життєдіяльності повинні використовуватися на умовах платності.

Економічний механізм природокористування та природоохоронної діяльності в Україні базується на низці основних принципів:

- 1) платність за спеціальне використання природних ресурсів і за негативну дію на навколишнє природне середовище;
- 2) цільове використання коштів, одержаних від зборів за забруднення навколишнього природного середовища та спеціальне використання природних ресурсів, на ліквідацію джерел забруднення, відновлення і

підтримку природних ресурсів у належному стані;

3) наукова обґрунтованість – цей принцип означає розумне поєднання екологічних і економічних інтересів суспільства, які забезпечують реальні гарантії прав людини на здоров'я та сприятливе навколишнє середовище;

4) економічна відповідальність – природокористувачі зобов'язані відшкодувати збитки, що наносяться природному середовищу, здоров'ю людей і власності в результаті здійснення екологічних правопорушень;

5) господарський розрахунок – цей принцип вимагає узгодження екологізації виробництва на кожному конкретному підприємстві з його економічною ефективністю, прибутковістю.

В Україні економічний механізм екологічного регулювання знаходиться на стадії становлення. Базовими елементами нинішнього економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності є збори за використання природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища, деякі податкові пільги, система фінансування природоохоронних заходів, механізм відшкодування збитків, заподіяних унаслідок порушення відповідного законодавства.

Діючий економічний механізм оперує в основному групою інструментів, які примушують товаровиробників обмежувати свою діяльність, що здійснює шкоду навколишньому середовищу, згідно з вимогами нормативних актів, постанов і законів. В той же час цей механізм не спонукає до упровадження екологічно безпечних способів господарювання, сковує діяльність зі збереження навколишнього середовища, застосування інноваційних екологічно чистих технологій, що веде до погіршення якості навколишнього природного середовища [3].

Еколого-економічні механізми природоохоронної діяльності та раціонального природокористування є системою економіко-фінансових інструментів та планово-організаційних заходів, які включають механізми:

- зборів за забруднення природного середовища і за спеціальне використання природних ресурсів;
- відшкодування збитків, нанесених унаслідок порушення екологічного законодавства, природоохоронних норм і стандартів;
- державного бюджетного фінансування природоохоронних заходів;
- функціонування екологічних фондів;
- стимулювання.

Проте діючі елементи економічного механізму управління якістю навколишнього природного середовища з певних причин не стимулюють товаровиробників до проведення заходів щодо збереження природних ресурсів за рахунок власних коштів. Наслідком цього є негативна антропогенна діяльність; екологічне управління не відповідає необхідним нормам, вимагаючи кардинальних змін і удосконалення. Пріоритетом виступає формування дієвої екологічної політики всіх рівнів управління, зокрема стимулюючої природоохоронну діяльність і вдосконалення діючого економічного механізму природокористування та природоохоронної

діяльності.

Економічний механізм раціонального землекористування є система організації господарства на території, із властивими їй способами управління й взаємин між землекористувачами, спрямована на поліпшення екологічних і економічних властивостей земельних ділянок.

Держава зацікавлена в тому, щоб її земельні ресурси використовувалися ефективно не тільки з погляду окремого землекористувача, але й в інтересах усього суспільства. Органи управління землекористуванням повинні контролювати цей процес.

В даній дипломній роботі сутність визначення “механізм адаптивного розвитку агроландшафтів” визначається як сукупність необхідних зв’язків, що виникають між економічними та екологічними явищами та суб’єктами господарювання, що їх провадять відносно використання агроландшафтів саме на регіональному рівні.

Ідея механізму полягає в пристосуванні інструментів економічних, екологічних саме до сучасних ситуацій, що складаються в сфері використання та охорони земельних ресурсів в умовах ринкових відносин [4].

Використання даного методу дозволить узгодити інтереси різних груп землекористувачів в області збереження й поліпшення навколишнього середовища, раціонального використання ресурсів, а саме агроландшафтів. Відповідно до даної мети можна визначити структуру економічного механізму землекористування як сукупність функціональних підсистем, що сприяють досягненню узгодження економічних, екологічних і соціальних інтересів різних суб’єктів господарювання.

Економічний механізм розвитку агроландшафтів є частиною економічного механізму природокористування, і він повинен бути погоджений з іншими економічними механізмами й природними процесами, що відбуваються в єдиній системі [5]. Економічний механізм функціонує на ринковій основі із включенням у себе певних заборонних процедур. Держава на основі сформованої ситуації й прогнозованої інформації встановлює цілі землекористування, визначає пріоритети розвитку земельних відносин, розробляє норми взаємин між землекористувачами.

Залежно від масштабу й фінансових можливостей регіону при розробці стратегії економічного розвитку можуть бути висунуті різні критерії екологічної політики в області землекористування, які будуть визначати функціональні завдання економічного механізму [6].

Типологія економічних механізмів землекористування може бути зроблена за наступними критеріями:

1. По переважаючим методам управління (ринковий, командно-адміністративний, змішаний). Ринковий механізм заснований на економічній зацікавленості землекористувачів, у командно-адміністративному механізмі переважають директивні вказівки, у змішаному механізмі адміністративно встановлюються правила поведінки для стимулювання економічного інтересу землекористувачів.

2. По наявності мети (мета визначена, мета не визначена). В

економічному механізмі із чітко вираженою метою задаються параметри якості навколишнього середовища, які необхідно досягти на певний термін. Механізм може ґрунтуватися тільки на сформованих традиціях, тоді в нього не буде чітких цілей розвитку.

3. По способу впливу на землекористувачів (стимулюючий, стримуючий, обмежуючий). Стимулюючий механізм сприяє розвитку природоохоронних виробництв і видів діяльності. Стримуючий механізм перешкоджає всілякому розвитку забруднюючих виробництв. В обмежуючому механізмі встановлені певні припустимі навантаження на навколишнє середовище.

4. По перевазі навантаження (на суспільних інститутах, на землекористувачах). У механізмах, де переважне навантаження по функціонуванню лягає на суспільні інститути, більшу роль грають контролюючі органи. Якщо гнітючі витрати по функціонуванню механізму несуть землекористувачі, то потреба в суспільних інститутах знижується.

5. За кінцевими результатами (раціональний, нераціональний, індиферентний). Раціональний механізм забезпечує найкраще використання земельних ділянок із суспільної точки зору. При нераціональному механізмі виникають додаткові витрати як в окремих землекористувачів, так і в суспільства в цілому. Індиферентний механізм не реагує на поліпшення або погіршення екологічної ситуації.

6. По достатності фінансування (достатньо фінансований, недостатньо фінансований). Достатньо фінансований механізм здатний забезпечити виконання екологічних програм і досягнення поставлених цілей. При поганому фінансуванні екологічні програми не виконуються, екологічна ситуація погіршується.

Який буде обраний економічний механізм землекористування, залежить від стану економіки області й територіального господарства.

Обмежуючий механізм землекористування може бути обраний для фінансово-неблагополучних районів. Обмежуючий тип економічного механізму можуть собі дозволити багаті райони і міста, або фінансові центри. Стимулювання розвитку екологічно сумісних землеохоронних заходів і видів діяльності є перспективним типом механізму. Загальні характеристики механізмів представлено в табл. 1.

У адаптованому до проблемної ситуації та налагодженому економічному механізмі сполучаються ринкові відносини й установлені норми, що змушують землекористувачів раціонально використовувати територію, дотримуватись стандартів якості земельних ресурсів.

Але самі по собі економічні механізми не спрацьовують, так як важко оцінити початковий рівень емісійних платежів та обумовлена цим невизначеність досягнення кінцевого результату. Вони обов'язково поєднуються з адміністративно-контрольними методами управління природокористуванням та екологічною безпекою.

Таблиця 1.

Економічні механізми щодо використання та охорони земельних ресурсів в умовах ринкових відносин

МЕХАНІЗМИ розподіляються по	Характеристика
Методу управління	Змішані (встановлення правил поведінки для землекористувачів)
Наявністю мети	Мета – зменшення розораності, підвищення рівня лісистості області шляхом переведення земель із однієї категорії в іншу
Способу впливу на землекористувачів	Стимулюючий, стримуючий, обмежуючий
Перевазі економічного навантаження	Чітко не розділяються: пріоритетом є взаємодія суспільних інститутів і суб'єктів землекористування
Кінцевому результату	найкраще використання земельних ділянок із суспільної точки зору; вимушені додаткові втрати як окремих землекористувачів так і регіонального суспільства в цілому
По достатності фінансування	Виконання екологічних програм і досягнення поставлених цілей (при достатності – Так, при недостатності – Ні)

Джерело: складено автором на основі [6]

Земля є ресурсом багатоцільового призначення, обмеженим по території і немобільним, так що її цінність необхідно враховувати з позицій найкращого використання.

Як зазначалося у вищевикладеному, більшість сільськогосподарських підприємств області є нерентабельними і традиційні методи ведення землеробства стали непридатними. Необхідні нові рішення, нові антикризові, ресурсозберігаючі, екологічно безпечні системи землеробства.

В оглядовій перспективі в усіх землеробських регіонах необхідно сформулювати принципово нові за характером і структурою екологорівноважені, екологістійкі та екологічно ефективні агроландшафти. Вважаємо, що в умовах ринкових відносин адаптивний розвиток агроландшафтів повинен:

- забезпечити відтворення продуктивності ґрунтів;
- підняти врожаї сільськогосподарських культур до рівня кращих показників традиційного, інтенсивного землеробства та зробити їх постійними;
- покращити якість отримуваної продукції;
- зменшити витрати в рослинництві;
- підвищити ефективність використання природних факторів родючості;
- перевести рослинництво на елементи живлення натурального походження та біологічні методи захисту рослин;
- забезпечити охорону навколишнього середовища від забруднення та

виробництво екологічно безпечної продукції;

– максимально зберегти природний ландшафт.

Також для ефективного функціонування будь якого механізму необхідним є інституціональна основа, яку формують:

1) система суспільних майнових прав, включаючи права власності на екологічні блага, природні ресурси та об'єкти екологічної інфраструктури;

2) сукупність органів екологічного контролю та управління (загальнодержавних, регіональних, місцевих).

Побудова механізму адаптивного розвитку агроландшафтів передбачає наявність мінімум трьох блоків: економічного, екологічного, інституціонального.

Сукупність даних заходів орієнтована на досягнення пріоритетів формування регіональної політики щодо створення умов для адаптивного розвитку агроландшафтів та відтворення родючості ґрунтів, організації регіонального простору.

На основі моделювання еколого-економічного механізму адаптивного розвитку агроландшафтів можливий вибір оптимального варіанта сполучення регулюючих інструментів, які приведуть систему регіонального землекористування в бажаний стан.

З погляду автора існують три основні взаємозалежні цілі, яких можливо досягти на території області: зниження рівня розораності земель, підвищення стійкості системи агроландшафтів за рахунок проведення фітомеліорацій, збільшення прибутковості землі за рахунок оптимізації її використання. Сполучення взаємодоповнюючих адаптованих інструментів в економічному регулюванні раціонального землекористування створює умови для перетворення стану земельних ресурсів області та поліпшення якості життя населення. У результаті застосування ринкових і адміністративних інструментів механізму землекористування змінюється економіка регіонального земельного господарства, стан навколишнього середовища, система транспортних комунікацій, ландшафт, структура зонування території.

Підприємства, організації, установи й фізичні особи, які здійснюють свою діяльність на території області, можуть бути зацікавлені в придбанні додаткових територій, а також у витягу доходу від приналежних їм земель, можуть виступати проти розміщення нових виробничих і житлових об'єктів по різних причинах, у тому числі, по екологічних міркуваннях.

Держава в особі органів влади різного рівня не може залишатися байдужим стосовно економічного механізму землекористування. Воно зацікавлено в контролі й управлінні ситуацією. Важливі також методи, які використовуються при управлінні землекористуванням. В той же час необхідним є застосування певних суспільних інститутів.

Для впровадження в реальну господарську практику вищевказаних економічних інструментів у виділених групах районів необхідний певний посередник між державою, бізнесом і владою. На нашу думку, такою громадською організацією, враховуючи значимість і пріоритетність проблеми може виступати Агенція у справах сталого землекористування. Тим більше,

що розпорядженням Президента України від 8 листопада 2002 р. „Про розроблення проекту стратегії економічного та соціального розвитку України до 2011 року” [7] серед стратегічних пріоритетів фігурує саме „забезпечення сталого економічного зростання” під яким відповідно до рішень ООН розуміється обов’язкове врахування ресурсно-екологічних аспектів, особливо на перспективу, з точки зору ресурсозаощадження і дотримання ресурсо- та екологічно стримуючих обмежень та нормативів.

Агенція виконує свої функції відповідно до статуту, працює на самоокупності, виконує комплекс робіт і надає відповідні послуги на договірних засадах і в сертифікаційному режимі. Агенція є дорадчою громадською установою і самостійно відповідає за свою діяльність.

Певною мірою Агенція може виступати громадською альтернативою уповноваженим органам державної, виконавчої влади і сприятиме більш обґрунтованому прийняттю рішень в галузі економіки, екологічного менеджменту, організації землекористування і охорони земельних ресурсів.

Відповідно до установчих чинників Агенція може утворювати допоміжні структури, консалтингові групи та сервісні центри в залежності від об’єктивних факторів і побажань замовників. До основного кола питань, які має розглядати запропонована Агенція, належать:

- формування, розробка і складання інформаційно-аналітичної системи сільськогосподарського розвитку, раціонального використання і охорони земельних ресурсів;
- вдосконалення земельного і природоохоронного законодавства;
- розробка нормативних документів, організація і проведення комплексної еколого-економічної експертизи раціонального використання та охорони земельних ресурсів;
- підготовка екологічних розділів в проектно-кошторисній документації;
- розробка інноваційних умов розвитку єдиної системи раціонального використання та охорони земельних ресурсів;
- розробка наукових та науково-технічних програм раціонального землекористування та охорони земельних ресурсів;
- інноваційний розвиток землекористування ;
- санітарно-гігієнічне нормування і стандартизація галузі використання земельних ресурсів та відновлення родючості ґрунтів;
- рекультивація порушених земель;
- використання земель антропогенного походження;
- охорона земель від забруднення і відходів; консервація земель;
- планування використання земель;
- комплексна еколого-економічна-оцінка земель;
- економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель;
- надання сервісних екологічних послуг;
- визначення ризиків, визначення втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва;
- моніторинг земель;

- екологічна сертифікація вироблених товарів і надання послуг;
- інші види діяльності та послуги, передбачені чинним законодавством.

Вважаємо, що створення Агенції сприятиме сталому розвитку регіонального простору, поступовому формуванню та поширенню сучасного ринку екологічних робіт і послуг не тільки в сфері раціонального використання та охорони земельних ресурсів, а й в загальній системі природокористування та охорони навколишнього середовища.

Головне полягає в тому, що це буде громадська самодостатня структура, яка згодом може стати впливовою суспільно-значущою установою, яка поєднує в професійний підхід з урахуванням об'єктивної точки зору населення для вирішення покладених на неї завдань.

Література:

1. Данилишин Б. М. Екологічна складова політики сталого розвитку/Данилишин Б.М.// Монографія. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток Лтд», 2008, - 256 с.
2. Смирнова Е. В. Совершенствование экономических методов управления природоохранной деятельностью на региональном уровне: автореф. дис. на соискание научной степени канд. экон. наук: спец. 08.00.06 - экономика природопользования и охраны окружающей среды / Смирнова Е.В. – Одеса. – 2007. – 20 с.
3. Федоров М.М. Економічні проблеми земельних відносин у сільському господарстві. – К.: Інститут аграрної економіки УААН, 1998. – 263 с.
4. Ландшафтно-екологічне районування території України / [В.М. Трегобчук, Г.Д. Гуцуляк, М.В. Андрійшин, Ю.Г. Гуцуляк] // Вісник аграрної науки. – 1999. – № 5. – С. 50–57.
5. Новоторов О.С. Екологічні аспекти оптимізації землекористування / О.С. Новоторов // Теорія і методи оцінювання, оптимізації використання та відтворення земельних ресурсів: матеріали міжнар. наук. конф., (Київ, 11-14 лист. 2002 р.) [тези доп.]. – у 2 ч. – К.: РВПС України НАН України, 2002. – Ч. 1. – С.147-157.
6. Кириллов С.Н. К формированию комплексной модели эколого-экономического механизма городского землепользования / Кириллов С.Н. // Проблемы современной экономики, № 1(13). – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=20719>
7. Про розроблення проекту стратегії економічного та соціального розвитку України до 2011 року: [розпорядження Президента України: офіц. текст: за станом на 08.11.2002 №385/2002]. – Режим доступу: www.president.gov.ua/documents/845.html.

3.7. Туристична галузь України на шляху до інноваційного розвитку

Індустрія туризму в сучасному світі вже стала однією з провідних галузей суспільства. Її динамічний розвиток для цілого ряду країн та регіонів призводить до збільшення валютних надходжень, забезпечує створення додаткових робочих місць та розширення міжнародних зв'язків.

Враховуючи даний факт, українська держава з року в рік намагається створювати сприятливі умови для розвитку туризму. Зважаючи на це, дуже важливим фактором розвитку є використання інноваційних технологій в туристичній галузі. Інноваційні технології сприяють прискоренню процесу впровадження досягнень науки та техніки в повсякденну роботу суб'єктів туристичної індустрії. Актуальність вказаного процесу викликана тим, що в ринковій економіці інновації є методом конкурентної боротьби, тому що інновація веде за собою зниження собівартості, цін і зростання прибутку, приток грошових коштів та підвищення рейтингу виробника туристичного продукту, захоплення нових ринків, утому числі і зовнішніх.

Туристична галузь України на сучасному етапі розвитку зазнає цілого ряду проблем, таких як: неефективне та нераціональне використання природних ресурсів, а також відсутність чіткої стратегії розвитку індустрії туризму та її регулювання. Швидкому підйому та розповсюдженню туристичного іміджу держави заважають погана система транспортного обслуговування туристів та недостатньо розвинута інфраструктура, що є причиною скорочення туристичного потоку. Також треба відмітити, що якість надання туристичних послуг не є сильною стороною нашої країни, і саме тому Україна програє багатьом країнам з подібним рекреаційно-туристичним потенціалом. Через це громадяни України надають перевагу відпочинку закордоном, де фактично за такою ж ціною вони можуть отримати якісний відпочинок та набагато вищий рівень обслуговування, перетворюючись при цьому на інвесторів економіки іноземних держав.

Саме тому постає проблема в активізації досліджень нових форм інноваційних технологій та управлінських методик для створення якісних та конкурентоспроможних туристичних продуктів в Україні.

Проблеми розвитку туристичної галузі вже кілька десятиліть досліджують вітчизняні науковці. Наприклад, Р.Б.Кожухівська [1] розглядає питання щодо вагомості впливу держави на туристичну сферу, необхідність в підтримці, регулюванні та контролі з боку держави. Р.Б. Кожухівська визначила основні положення, які мають вплив на розвиток туризму, та які з них можуть дати змогу покращити та урегулювати стан економічної складової сфери туризму.

О.М. Кальченко [2] проаналізував інноваційні напрямки в сфері туризму, проблеми, що сприяють погіршенню розвитку туристичної галузі в Україні. У свою чергу, Д.І. Соловійов [3] взяв за об'єкт дослідження місце туризму в економіці України. Він розглянув показники розвитку туристичної сфери та визначив внесок туристичної індустрії в національну економіку. У результаті вченим були зроблені висновки, що важливим елементом

покращення сучасного стану туристичної галузі є використання досвіду іноземних країн та зміна сприйняття співвітчизниками важливості туризму.

Таким чином, проаналізувавши роботи науковців та вчених, можна впевнено стверджувати, що для ефективного розвитку туристичного сектору нашої країни необхідним є подолання великої кількості проблем та бар'єрів, а також посилення державного регулювання туризму й активізація інноваційної туристичної діяльності.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне дослідити особливості розвитку туристичного сектору України, проаналізувати можливості його інноваційного перетворення та вивчити вплив інновацій на просування турпродукту.

Туризм, як сектор економіки, не дивлячись на нестабільне зовнішнє середовище, демонструє життєздатність та уміння долати труднощі. Туризм на даний момент є однією з найпотужніших та найдинамічніших галузей економіки. Важливе значення він має не тільки для країн, де становить основу господарської діяльності, а й для досить розвинених постіндустріальних держав світу, до яких можна віднести Велику Британію, Францію, Іспанію, Китай та США. Згідно з даними, представленими в останньому випуску Барометра міжнародного туризму ЮНВТО, у 2015 році кількість міжнародних туристських прибуттів збільшилася на 4,4% і склала в цілому 1 184 млн. (рис. 1). Це означає, що в порівнянні з 2014 роком у минулому році приблизно на 50 млн. більше туристів подорожували за різноманітними туристичними напрямками по всьому світові [4].

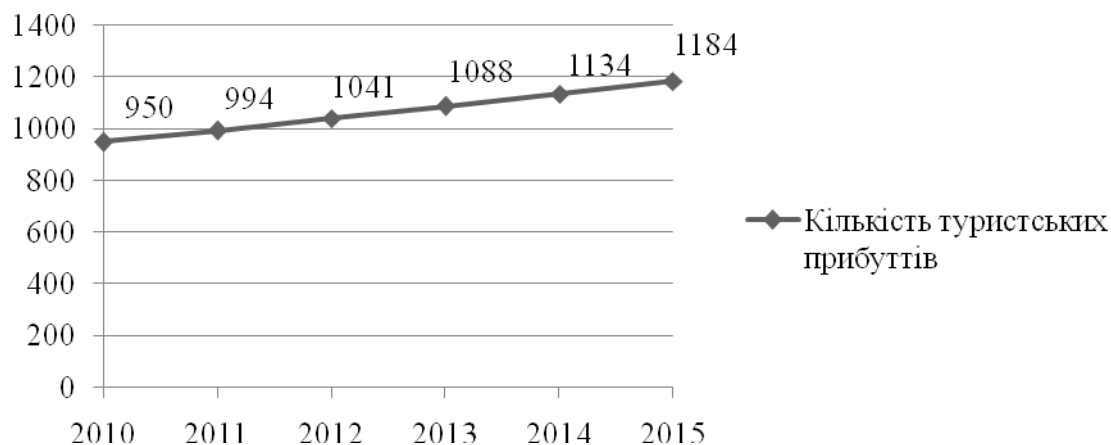

Рисунок 1 – Динаміка міжнародних туристичних прибуттів.

Джерело: побудовано авторами за [4]

Як демонструє рисунок 1, вже шостий рік поспіль, починаючи з посткризового 2010-го р., темпи зростання міжнародних прибуттів щорічно зростали на 4 % і більше.

З початку XXI ст. туризм посідає третє місце серед провідних галузей світової економіки за обсягом доходу. У наш час він є одним з найбільш пріоритетних секторів у багатьох країнах світу. Слід відмітити такі країни як Макао, Мальдіви, Багами, Сейшельські острови, де внесок туризму у валовий

внутрішній продукт перевищує 20% (рис. 2).

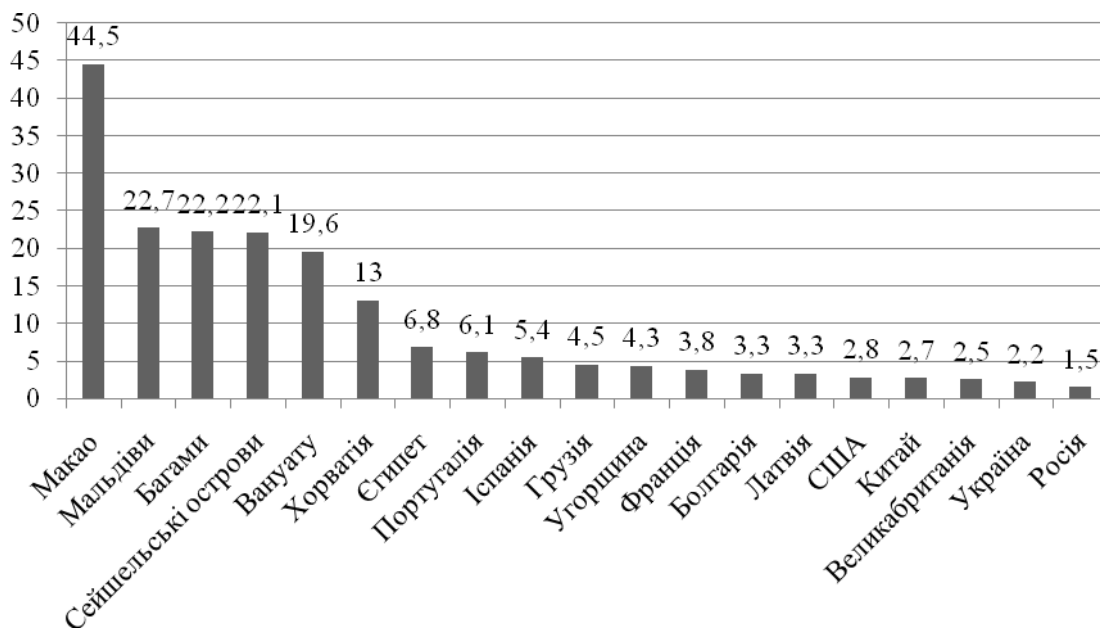

Рисунок 2 – Внесок туристичної галузі у ВВП різних країн світу, %.
Джерело: побудовано авторами на основі [5]

Крім того, туризм створює більшу частку ВВП в абсолютному і відносному виразі країн-партнерів України (Грузії, Латвії, США, Угорщини, Болгарії та ін.), що підтверджує не ефективне використання туристичного потенціалу національної економіки. Враховуючи вигідне географічне положення та рельєф, сприятливий клімат, туристично-рекреаційний, природний, історико-культурний потенціал, можна стверджувати, що Україна має всі можливості для швидкого розвитку туризму, але на фоні загальносвітових тенденцій значно програє та виглядає не конкурентоспроможною. Експерти вважають, що туризм лише у вигляді податків міг би приносити на рік більше ніж 4 млрд. дол. Проте громадяни України продовжують бути своєрідними інвесторами зарубіжних країн [6]. Так, організовані тури до Туреччини здійснили 40 тис. осіб, Росії – 31 тис. осіб, Єгипту – 24,8 тис. осіб, Греції – 18,2 тис. осіб (рис. 3).

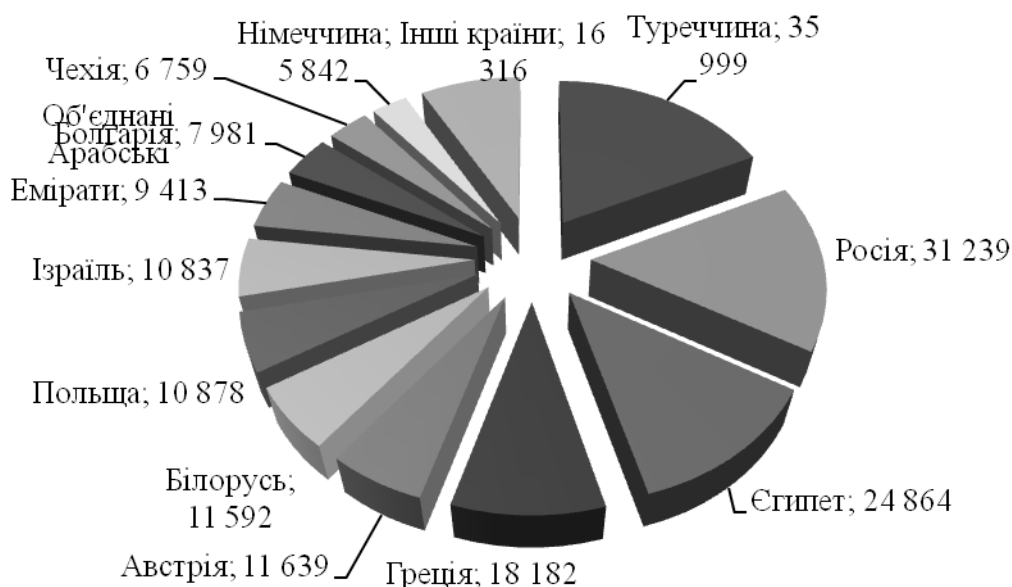

Рисунок 3 – Географічна структура виїздугромадян України за кордон, 2014 р.

Джерело: побудовано авторами за даними [7]

Україна ж як туристичний центр приваблює здебільшого туристів з країн-сусідів, таких як Білорусь, Молдова, Росія, Польща, Угорщина тощо (рис. 4). Що пояснюється наявністю історичних та родинних зв'язків, а також дешевизною відпочинку в Україні у порівнянні з країнами постійного проживання.

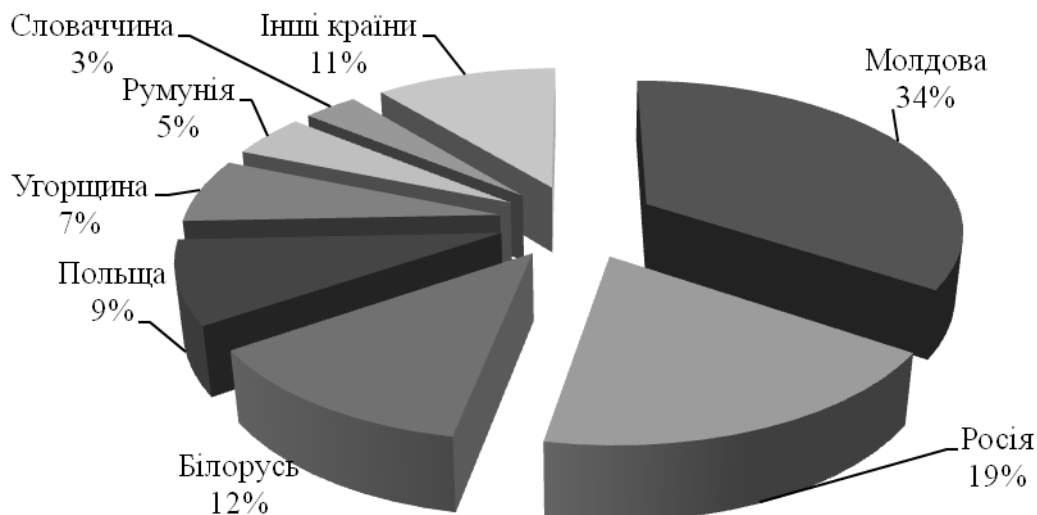

Рисунок 4 – Географічна структура в'їзду іноземних громадян на територію України, 2014 р.

Джерело: побудовано авторами за даними [7]

Громадян розвинутих країн Україна слабо приваблює через низький рівень сервісу, специфічний менталітет, а також незрозумілість вітчизняного законодавства, візових формальностей тощо. Цю тезу підтверджують дані Адміністрації Державної прикордонної служби України, яка підрахувала, що у

2015 році до нашої країни завітало лише 124 тисячі іноземців, що є найнижчим показником за останні 14 років [8]. Більшість громадян, які формально відносяться до іноземних туристів за існуючою класифікацією, такими не є, а приїжджають до України зі службовими або приватними цілями. Тобто, в Україні розвиток організованого туризму є недостатнім. Лібералізація візового режиму та спрощення прикордонних формальностей для учасників міжнародного руху не змогли вирішити проблему скорочення кількості іноземних туристів, не дивлячись на те, що отримали високу оцінку з боку громадськості.

Беручи до уваги ці факти, можна зробити висновок, що туристична активність держави у порівнянні із світовим ринком є недостатньою [9]. Узагальнюючи напрацювання різних авторів, вважаємо, що ситуацію, яка склалась в туристичній індустрії нашої країни, спричинили ряд чинників:

- нестабільна економічна й політична ситуація в країні;
- брак сучасних засобів розміщення та невисока якість існуючих;
- застаріла матеріально-технічна база, яка потребує оновлення, модернізації та реконструкції;
- недостатній розвиток транспорту та зв'язку, що є необхідними для ефективного розвитку туристичного сектору;
- недостатньо розвинена мережа закладів харчування та індустрії розваг;
- невелика кількість кваліфікованих спеціалістів з організації та розвитку туризму;
- орієнтування туристичних фірм на закордонні подорожі;
- відсутність активно функціонуючого туристично-інформаційного центру;
- соціальні та екологічні проблеми [10].

Зазначені проблеми певною мірою могло б нейтралізувати повсюдне впровадження інноваційних технологій в туристичну галузь України. З теоретичної точки зору інновації в туристичній сфері можна згрупувати за такими ознаками:

- технічні (до них можна віднести впровадження провідних інформаційних телекомунікаційних технологій, таких як: система клімат-контролю в готелях, супутникові навігатори, електронні гіді-путівники та ін.);
- продуктові (пов'язані з поліпшенням існуючих туристичних продуктів, або створення нового – розробка нового туру або маршруту, нового напрямку подорожі);
- маркетингові (до них можна віднести нові концепції сервісу, удосконалення транспортних, готельних та інших послуг, нові способи зв'язку з клієнтом, освоєння нових ринків та ін.);
- організаційно-управлінські (нові форми організаційно-управлінської діяльності) [11].

Яскравим прикладом продуктових інновацій у туристичній індустрії є тури в Антарктиду, надання оздоровчих послуг у готелях. У готелі Aloft у місті Купертіно (США) у складі обслуговуючого персоналу задіяний

електронний робот-дворецький, який може самостійно пересуватися по готелю, викликати ліфт, доставляти гостям у номер рушники, напої, їжу, газети, а також виконувати функції локального гіда, який відведе відвідувача в потрібне йому місце.

Прикладом технологічних інновацій у туризмі є електронні системи бронювання в готелях, електронні системи продажу авіаквитків, створення віртуальних турагентств. Так, готельна група StarwoodHotels&ResortsWorldwide впровадила першу мобільну систему в історії готельної індустрії – SPG Keyless. Ця система дає змогу гостям готелів використовувати свій смартфон як ключ. Нова система не тільки допоможе клієнтам готелю заощадити час на проходженні процедури реєстрації та на очікуванні в черзі, а й надасть можливість отримати миттєвий доступ до свого номеру одним натисканням кнопки на смартфоні. Дане нововведення також надасть співробітникам готелю більше часу на взаємодію з гостями, яке стане більш особистим і персоналізованим. Офіційний запуск SPG Keyless відбувся наприкінці 2014 р. в готелях Starwood під брендами Aloft, Element і W, які є передовими готелями мережі з інноваційним сервісом, оригінальним дизайном і екологічно-орієнтованими ініціативами. У першій половині 2015 р. Starwood планував активну інтеграцію SPG Keyless, так щоб до кінця 2015 р. більше 30 тис. номерів могли бути відкритими в 150 готелях по всьому світу за допомогою цієї системи.

Досить актуальними є маркетингові інновації у ресторанному бізнесі. Якщо у минулому столітті новим маркетинговим ходом було виклик таксі з кафе, бронювання столиків за телефоном, трохи пізніше стало замовлення їжі з доставкою додому, то нині – це покриття WI-FI та електронні меню, яке стало способом прямого зв'язку між клієнтами та рестораторами. Це нововведення дає змогу адміністратору безперешкодно вносити зміни та редагувати меню. І в той же час, гість може сам оцінити меню, враховуючи всі свої вподобання та відразу побачити чек, а також, очікуючи замовлення, може почитати новини, або поспілкуватися у соціальних мережах, і таке інше. Один із Стокгольмських готелів – NordicLightHotel, у якому середня вартість номера становить 360 дол. США за добу, наприкінці 2014 р. ініціював проведення нової акції, а саме, надання можливості проживання у чотирьохзірковому готелі абсолютно безкоштовно клієнтові, який є активним користувачем однієї з популярних соціальних мереж, зокрема мережі Facebook або Instagram. Для безкоштовного тижневого проживання в NordicLightHotel користувач Facebook повинен мати 2000 друзів на своєму профілі або 100 000 підписувачів. Також розраховувати на безкоштовне проживання в готелі можуть ті, у кого є 100 тисяч підписувачів на профілі в Instagram[12].

Вважаємо, що зазначені інновації можна було б впроваджувати й в українських закладах гостинності, оскільки лише одна наявність роботів в обслуговуючому персоналі могла б одночасно привабити туристів зменшити собівартість туристичних послуг (за умов, що ці роботи розроблені українськими інженерами за українськими технологіями). Крім того, повсюдне використання інтернет-технологій могло б підвищити якість

надання туристичних послуг до світових стандартів, оптимізуючи використання інформаційних і матеріальних потоків, знижуючи витрати на виробництво та надання туристичних послуг [13]. Одночасно зі споживачами послуг вдало б налагоджувався зворотній зв'язок, та потреби клієнтів задовольнялися б максимально повністю.

Слід відмітити, що інноваційні зміни створюють основу для подальшого зростання, такі зміни спричиняють перехід системи до нового рівня якості. Саме тому наскрізне введення інновацій є запорукою розвитку тієї або іншої галузі. Сучасні фахівці з розвитку суспільства стверджують, що жодна з проблем, з якою стикається в наші дні бізнес, не є важливішою і складнішою, ніж проблема нововведень. Окрім того, що на інновації впливає зовнішнє середовище, не менше значення має і внутрішнє середовище (підтримка ідей з боку керівництва, наявність працівників-ініціаторів, використання мотивації, необхідний рівень фінансових можливостей та ін.).

З огляду на вище викладений матеріал, прийшли до висновку, що для розвитку туризму в Україні необхідно виконати низку перетворень, які полягають у наступному:

- істотне нарощування мережі туристичних об'єктів та інфраструктури;
- підтримка малого інноваційного підприємництва у туристичній сфері;
- розвиток міжнародної співпраці у галузі туризму;
- економічне стимулювання розвитку матеріальної бази, туристичної інфраструктури через залучення позабюджетних джерел, зокрема іноземних інвестицій для реконструкції і нового будівництва туристичних об'єктів;
- вдосконалення системи інформаційного забезпечення туристичної індустрії, створення крайової інформаційно-довідкової системи туризму, проведення активної рекламної діяльності;
- вдосконалення системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації туристичних кадрів;
- проведення необхідних наукових досліджень у сфері туризму, зокрема підтримка розробників робототехніки та програмістів;
- розвиток та стимулювання приватного сектору [14].

Розроблення чіткої стратегії конкурентоспроможності, врегулювання нормативно-правової бази у сфері туризму це найперші дії, які сприяли би залученню інвестиційних потоків в інноваційну діяльність туристичної галузі України. Також, державна підтримка науково-технічного прогресу могла б стати запорукою створення і впровадження інновацій, щов ситуації економічної нестабільності є способом виживання підприємницького сектору та отримання додаткових переваг у конкурентній боротьбі. Все це може стати передумовою створення вітчизняною туристичною індустрією якісного туристичного продукту європейського рівня.

Література:

1. Кожухівська Р.Б. Туризм в Україні: стан, фактори та перспектива розвитку / Р.Б. Кожухівська // Вісник Донецького національного університету, сер. Економіка і право. – 2010. – Вип.1. – С.84–86.

2. Кальченко О. М. Проблеми інноваційного розвитку туристичної галузі України / О. М. Кальченко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2010. – № 41. – С. 133–139.

3. Соловійов Д.І. Аналіз тенденцій розвитку туристичної сфери України та науково-методичні напрями вдосконалення її державного регулювання / Д.І. Соловійов // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2010.– №1(9) – С.70–73

4. Число международных туристских прибытий в 2015 году возросло на 4% и достигло рекордной отметки в 1,2 млрд. // World Tourism Organization UNWTO. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://media.unwto.org/ru/press-release/2016-01-19/chislo-mezhdunarodnykh-turistskikh-pribytii-v-2015-godu-vozroslo-na-4-i-dos>

5. Прямой вклад туризма в ВВП - Туризм, прямой вклад в ВВП (доля, %) [Электронный ресурс] / World Travel and Tourism Council. – 14 марта, 2015. – Режим доступа: <http://www.wttc.org/research/economic-data-search-tool/>

6. Балабанов І.Т. Курс інноваційного менеджменту: підручник / І.Т. Балабанов. – К., 2000. – 301 с.

7. Економічна статистика / Економічна діяльність / Туризм [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України.– Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua>

8. Покровська А. У 2015-ому Україну відвідала рекордно низька кількість туристів за останні 14 років [Електронний ресурс] / А. Покровська // Пороги : Незалежний молодіжний портал. – 26.12.2015.– Режим доступа: <http://porogy.zp.ua/2015/12/u-2015-omu-ukra%D1%97nu-v%D1%96dv%D1%96dala-rekordno-nizka-k%D1%96lk%D1%96st-turist%D1%96v-za-ostann%D1%96-14-rok%D1%96v/>

9. Бойко М.Г. Туристична привабливість України: закономірності формування та орієнтири розвитку/М. Г. Бойко // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – №16. – С.34.

10. Кіндрик Т.О. Інноваційна діяльність в туристичному господарстві України [Електронний ресурс] / Т.О. Кіндрик, О.М.Головінов // Матеріали конференції «Ефективні інструменти сучасних наук – 2010». – Режим доступа: http://tourlib.net/statti_ukr/kindryk.htm

11. Гарбера О. Є. Особливості інноваційних процесів в туристичній індустрії [Електронний ресурс] / О.Є. Гарбера // Матеріали наукової конференції «Новостипередовой науки – 2009». – Режим доступа: http://tourlib.net/statti_ukr/garbera.htm

12. Гости отелей сети Starwoodсмогут использовать iPhone в качестве ключа [Электронный ресурс] // ProHotelia гостинничный бизнес online. – Режим доступа: <http://prohotelia.com.ua/2014/11/spg-keyless/>.

13. Смирнов І. Логістика туризму: навч. посіб. [Електронний ресурс] / І. Смирнов. – К. : Знання, 2009. – 444 с. – Режим доступа: <http://westudents.com.ua/glavy/34739-32-printsipova-logstichna-modelstalogo-rozvitku-turizmu.html>.

14. Мірошник Р.О. Розвиток туристичної галузі України: особливості та проблеми / Р.О. Мірошник, І.В. Щир // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. – 2013. – №754. – С.41–46.

3.8. Промисловий туризм як напрямок диверсифікації економіки регіону

Індустріальний туризм (промисловий туризм) – вид туризму, який задовольняє пізнавальні потреби населення із ознайомлення з виробництвом: виробничо-технологічними процесами, результатами людської праці, артефактами виробництва минулих та нинішніх часів.

Виробничі технології є здобутками культури людства. Саме завдяки винайденню відповідних технологій людство протягом всієї історії свого розвитку освоювало природне середовище, видобуваючи з нього все необхідне для свого виживання та існування. Саме прискорений розвиток технологій знаменує перехід від однієї форми природокористування до іншої, від одного етапу розвитку людства - до іншого і власне цей прискорений розвиток технологічних інновацій визначається як науково-технічний прогрес, визнаною основною рушійною силою сучасності. Різноманітність виробничих процесів і технологій, динамічність і диверсифікованість цього процесу є основою для формування мотивації до ознайомлення з ними, наслідками їх застосування. Тобто, індустріальний туризм ми можемо розглядати як складову культурно-пізнавального туризму, сформованого мотивацією пізнання технологій природокористування в їх історичному розвитку.

Ознайомлення з результатами виробничої діяльності складало мотивацію до здійснення екскурсій та турів на провідні виробництва з часів розвитку індустріальної доби і відомо нам з початку, а особливо 1930-х років ХХ ст. у провідних високорозвинених в індустріальному відношенні країнах (Німеччина, Велика Британія). Згодом цей вид туризму охопив практично всі індустріальні країни, а з другої половини ХХ ст. вчені почали ставити питання про визнання виробничо-технологічних здобутків людстві - спадщиною та її збереження як пам'ятки індустріальної доби.

При визначенні виду туризму ми спираємося передусім на мотивацію туриста до здійснення подорожі (екскурсії). Мотивація з ознайомлення з індустріальною спадщиною, за логікою, має формувати індустріальний туризм, однак дуже часто цей вид туризму називають «промисловим», трактуючи мотивацію як відвідування промислових підприємств з метою ознайомлення з технологічними процесами та продукцією підприємств певної галузі. Звідси й дефініція «промисловий туризм». Однак, заглянувши у словники, виявляємо однокорінність слів «промисел» та «промисловість», тобто дефініція «промисловість» вийшла з дефініції «промисел» або додаткові традиційні заняття населення (домашні промисли та ремесла), не пов'язані з основною виробничою діяльністю (землеробством, скотарством). До традиційних домашніх промислів і ремесел етнографи відносять: обробку вовни та волокна (льону, конопель) - ткацтво тканин, килимів; деревообробку

(бондарство, стельмаство, теслярство, столярство, різьблення, плетіння); гончарство, гутництво, обробку каменю та металу (ковальство), шкіри та рогу [1; 2].

Додатковими видами виробничої діяльності в традиційному господарюванні є мисливство, рибальство, бджільництво, а додатковими промислами: лісові, такі як збиральництво (збирання ягід, грибів, горіхів, лікарських рослин), виготовлення поташу, викурювання смоли та вигонка дьогтю, а також видобування селітри, солі, виготовлення свічок, паперу [1]. Тобто, термін «промисловість» відбиває етап переростання ремісництва, промислів у окремий вид діяльності – галузь промисловості. Термін цей «прижився» в українській та російській мовах при переході від традиційного (сільськогосподарського) господарювання до індустріального (промислового). Але це не означає, що класифікації видів туризму ми мусимо повторювати такий шлях становлення дефініції, навіть, якщо він видасться класичним. Більше того, трактування терміну «промисел» дає підстави для наступних пропозицій (рис. 1).

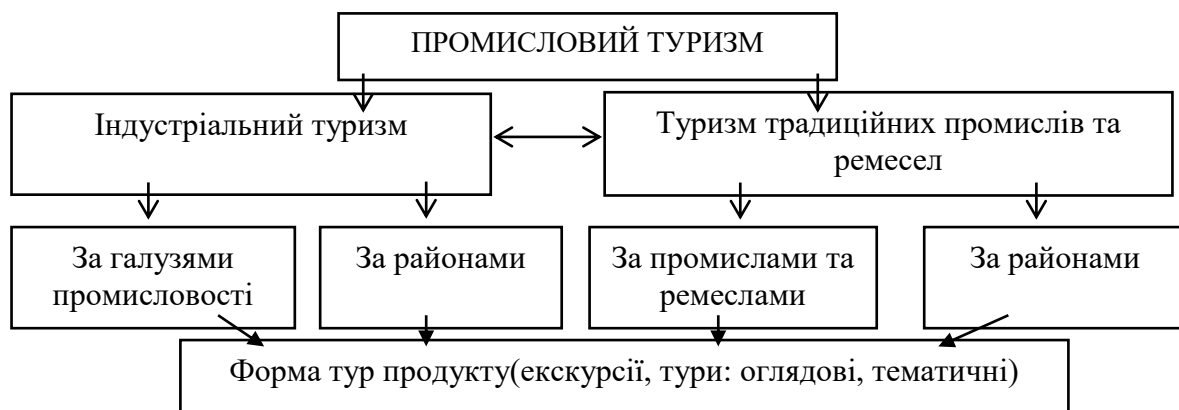

Рисунок 1 – Місце індустріального туризму в структурі промислового туризму

Джерело: складено на основі [1]

Щоб визначитись із терміном «промисловий туризм», слід спиратися на певну класифікацію (а таких зараз в туризмології багато), чітко визначити місце об'єкту дослідження в загальній системі, його специфіку та внутрішню структуру, особливості даного виду рекреаційно-туристичного природокористування. В першу чергу слід визначитись із науковими підходами. Класифікацію видів туризму (за мотивацією) можна сформулювати за наступним (класичним, що сходить до К.Ліннея) принципом: а) класи туризму, де виділяємо два основні класи: міжнародний і внутрішній; б) підкласи: для міжнародного: в'їзний та виїзний; в) супервиди (за основною спрямованістю): оздоровчо-лікувальний, розважальний, пізнавальний, активний, паломництво, діловий, сільський; г) види, наприклад, для пізнавального: екскурсійний (ознайомлення з пам'ятками природи, історії, культури, сьогоденням певної території, країни), промисловий (ознайомлення з індустріальною спадщиною, традиційними промислами та ремеслами краю), релігійний (ознайомлення із сакральними пам'ятками та ритуалами релігій,

поширених на певних територіях, серед певних етносів), природничий (поглиблене ознайомлення з природними феноменами та особливостями природного середовища певного краю) і т.д.; д) підвиди або субвиди: для промислового туризму запропоновані на рис. 1.

Таким чином, дефініцію «промисловий туризм» пропонуємо вживати для визначення групи видів туризму (супервидів). Це дозволить запобігти термінологічній плутанині, впорядкувати поняттєво-термінологічний апараттуризмології, а у практичній діяльності - розширити ресурсну базу та сприяти підтримці традиційних промислів та ремесел, розвиткові місцевого сувенірного виробництва, формуючи інший за змістом туристичний продукт.

Ще один аспект розвитку індустріального туризму можна зазначити як ресурсно-багатоцільовий. Багатоцільове використання наслідків виробничої діяльності в туризмі можливе у: а) спортивному туризмі (використання кар'єрів для відпрацювання техніки скелелазіння, проведення спортивних змагань тощо); б) туристсько-просвітницькій та виховній діяльності (проведення шкільних екскурсій екологічного спрямування та екологічних акцій); в) діловому туризмі (наукові та бізнесові форуми, конференції, семінари тощо) [1].

Безумовно, прибутки від туристичної діяльності для підприємств, які будуть задіяні в цій діяльності, мізерні в порівнянні з їхньою основною діяльністю. Однак така діяльність в першу чергу слугує популяризації - власне даного підприємства, його продукції та технологій, регіону його місцезнаходження і, зрештою, країни; сприяє просуванню продукції на інші ринки, популяризує певні професії серед населення. Суспільна корисність індустріального туризму вбачається не в останню чергу й у його еколого-просвітницькій діяльності. Розвиток індустріального виробництва сформував на територіях гірничо-видобувної, важкої, хімічної промисловості, промисловості будівельних матеріалів та в деяких інших галузях виробництва певний тип ландшафту - індустріальний, який вирізняється як за структурою, так і за пейзажними ознаками. В суспільній свідомості такі ландшафти не користуються увагою, більше того, мають негативне сприйняття як екологічно небезпечні, естетично непривабливі. Звідси, індустріальні регіони мають негативний туристичний імідж, виправити (або покращити) який має розвиток індустріального та промислового (в широкому розумінні) туризму.

Безперечно, в умовах сучасної економічної нестабільності регіони потребують створення індивідуального іміджу, реалізації власного потенціалу. Для вирішення даної проблеми нами запропонована модель розвитку «Диверсифікація економіки м. Запоріжжя за рахунок розвитку промислового туризму», підтримуюча вже існуючу промислову орієнтацію (рисунок 2). Модель макетує пристрій нових економічних відносин між промисловими підприємствами і туристськими організаціями. Мається на увазі те, що тепер підприємства зможуть здійснювати не тільки виробничу діяльність, а й туристсько-екскурсійну, беручи безпосередню участь у розвитку туризму монопрофільних міст.

Концепція пропонує розгляд промислового туризму як інноваційного

напряму в економіці міста. Промисловий туризм - це поїздки на чинне або недіюче виробництво, споруди промислового призначення з метою дослідження території виробництва, вивчення технології створення тієї чи іншої продукції, ознайомлення з історією промислових підприємств. У першу чергу, для формування попиту на промислові тури необхідно оцінити зацікавленість потенційних туристів у розвитку даного напрямку. Важливо, що тепер підприємства здійснюють не тільки виробничу діяльність, а й туристсько-екскурсійну, що жодною мірою не зашкодить виробничому процесу. Модель передбачає пряму участь промислових підприємств у розвитку туризму міста.

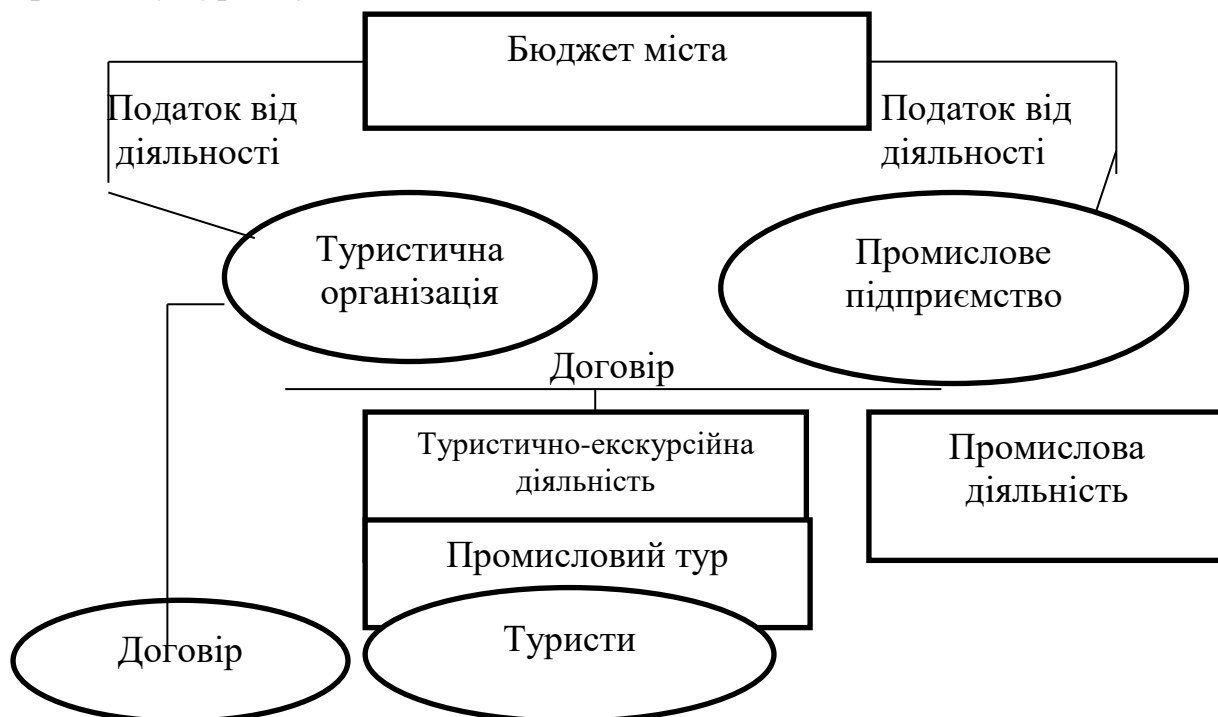

Рисунок 2 – Економічна модель «Диверсифікація економіки м. Запоріжжя за рахунок розвитку промислового туризму»
Джерело: складено автором самостійно

Суб'єкти економічної моделі, що здійснюють туристсько-екскурсійну діяльність, мають низку функцій, без виконання яких реалізація промислових турів буде неможлива. На частку промислових підприємств покладено одна з найважливіших - охоронна (захисна), куди входить: забезпечення безпеки туристів на виробництві; оснащення туристів захисної спецодягом, або спорядженням; проведення екскурсій досвідченим гідом-екскурсоводом. Не менш значущою є презентаційна функція, яка включає в себе: виготовлення сувенірної продукції для туристів. У туристської організації також є ряд істотних обов'язків. Першочергова задача - формування і просування промислових турів, за допомогою якої здійснюється організаційна функція. Завершує класифікаційний ряд інформаційно-просвітницька функція, що відповідає за розповсюдження реклами та інформації про промислових турах.

Для реалізації турів виробничим підприємствам і туристським фірмам слід провести низку організаційних заходів. У свою чергу, підприємствам

необхідно: придбати додаткові комплекти захисного одягу та спорядження; підготувати об'єкти до показу (прибирання приміщень, дрібні ремонтні роботи, перевірка систем безпеки і т.д.); підготувати фахівця-гіда (технолог, або залучення активних, вже відпрацювали на підприємстві пенсіонерів). Туристським організаціям необхідно: організувати випуск сувенірної продукції з символікою підприємства, сформувати і реалізувати промислові тури; забезпечити транспортом туристські групи; провести рекламні компанії; підготувати туристську документацію (замовлення перепусток, пам'ятка туриста). Реалізація промислових турів буде значущою для кожного суб'єкта економічної моделі. Підприємство, яке отримує статус туристського об'єкта зазнає значні якісні зміни. Виходять на новий рівень відносини в трудовому колективі, велику увагу звертають на чистоту, презентабельний вигляд обладнання, акуратність уніформи персоналу. Як результат, підприємство отримує ефективну підтримку власної продукції. Не зайвим буде згадати про те, що міський бюджет виграє від активізації продажів не тільки туристських послуг і товарів, а й суміжних галузей.

У рамках питання диверсифікації економіки, варто сказати про те, що навіть при скороченні штату співробітників містоутворюючого підприємства люди зможуть працевлаштуватися і застосувати свої професійні знання в сфері промислового туризму. Перебудова економіки буде зачіпати не тільки економічну сферу міста, але також соціальну та культурну, проявляючи як зовнішню, так і внутрішню ринкову спрямованість.

Розвиток промислового туризму увазі високу економічну ефективність, легку схему організації турів, відсутність великих фінансових вкладень, і найважливіше - повна відсутність конкуренції на туристичному ринку. У більш важкій ситуації будуть підприємства, які вже перестали функціонувати. У цьому випадку необхідно перетворювати їх у музейні комплекси, за допомогою організації інвестиційних проектів. Першим кроком у реалізації промислових турів буде об'єднання регіональних і місцевих властей з міськими істориками-краєзнавцями, підприємцями і відповідно, з туристськими організаціями.

Крім доступної економічної ефективності, реалізація промислових турів має важливе практичне значення в соціальній сфері - додаткові робочі місця, профорієнтаційна робота, а також несе в собі велику культурну цінність - збереження понять корпоративної філософії, підняття робочого духу, зростання культури виробництва. Серед позитивних аспектів також можна виділити: залучення нового сегмента туристів; подальший бурхливий розвиток промислового підприємства; інновація існуючої продукції; підйом продуктивності на підприємстві. Результати та вироблені пропозиції послужать стимулом не тільки до економічного зростання промислових монофункціональних міст, але і забезпечать стабільний розвиток України.

Якщо підприємець зупинить свій вибір на співпраці з компаніями, які мають великий досвід в сфері промислового туризму, він автоматично зніме з себе багато клопоту. Таке підприємство вже має затверджений маршрут екскурсій і правила поведінки туристів на виробництві, завізовані в усіх

контролюючих службах. Має необхідну кількість спецодягу різних розмірів (включаючи дитячі), надасть кваліфікованих гідів і автотранспорт для пересування по території заводу. Залишається лише подбати про зустріч і підвезення туристів до місця екскурсії, організації їх харчування і, при необхідності, розміщенні в готелі.

Набагато складніше буде налагодити співпрацю з підприємством без відповідного досвіду. Організацією відвідування виробничих цехів сторонніми частіше займається служба персоналу. Тому з ідеєю індустріальних екскурсій треба звернутися саме до них. Можна залучати технічних фахівців компанії, співробітників їх індустріальних музеїв (при необхідності відвідати міські краєзнавчі музеї та ознайомитися з експозицією, що цікавить підприємства), використовувати матеріал з брошур та буклетів, які видає підприємство. Екскурсійний маршрут повинен бути не тільки цікавим, але і відповідати запитам обраної цільової аудиторії.

Складений маршрут треба узгодити (в письмовому вигляді) зі службою охорони праці підприємства, який відповідає за безпечне перебування туристів у виробничій зоні і проведення початкового інструктажу з техніки безпеки. Окремо треба подбати про спецодяг для екскурсійної групи і транспорті, на якому гостей возитимуть по території підприємства. Якщо внутрішній транспорт готова надати сама компанія, необхідно заздалегідь узгодити всі умови з автоцехом, а якщо в підприємства такої можливості немає - отримати в службі безпеки дозвіл на в'їзди.

Одним з таких перспективних маршрутів може стати розроблений нами маршрут (М1), що починається з виставочного залу продукції підприємства ПАТ «Мотор січ», де туристи матимуть змогу ознайомитись із різноманітною продукцією та придбати деякі зразки. Запорізьке ПАТ «Мотор Січ» (раніше - виробниче об'єднання «Моторобудівнік») - одне з найбільших підприємств у світі з випуску двигунів для літаків і вертольотів, а також промислових газотурбінних установок.

До складу ПАТ входять наступні структурні одиниці, розташовані на території України:

- Запорізький моторобудівний завод;
- Запорізький машинобудівний завод ім.В.І.Омельченко;
- Сніжнянський машинобудівний завод;
- Волочиський машинобудівний завод;
- Авіакомпанія «Мотор Січ».

Також ПАТ «Мотор Січ» в своєму розпорядженні мережу фірмових магазинів і секцій в торгових центрах, мережею центрів сервісного обслуговування бензопил і сепараторів власного виробництва [3].

Продукція підприємства:

- Авіаційні двигуни (турбогвинтові, турбореактивні двоконтурні, турбовинтовентиляторні, турбовальніе);
- Промислові установки (вітроелектростанція «Мотор Січ ВЕС-3-175 / 5-48», газотурбінні приводи, газотурбінні електростанції);
- Промислова продукція і товари народного споживання (двигуни

внутрішнього згоряння і комплектуючі до них, агротехніка, човни, катери і силові установки, пили бензомоторні і електро моторні, сепаратори, техніка для комунального господарства, техніка для автолюбителів, товари для будинку, промислове обладнання, продукція медичного призначення, замки, будматеріали).

Наступним пунктом туристичного маршруту виступає ВАТ «Запорізька кондитерська фабрика». Запорізька кондитерська фабрика була утворена 13 листопада 1945 року. З 2011 року перейменована в публічне акціонерне товариство. По вулиці Артема, 7 розташований офіс і головний виробничий корпус, в якому встановлені лінії для виробництва різних сортів карамелі, а також лінії для виробництва помадних, пралінових, грильяжних сортів цукерок і цукерок на вафельній основі.

Свою продукцію фабрика поставляє споживачам України і на зовнішній ринок: в Таджикистан, Грузію, Туркменістан, Киргизстан, Монголію, Вірменію, Німеччину, Латвію, Литву, Естонію, Узбекистан, Азербайджан.

В даний час проводиться генеральна реконструкція фабрики. Основні виробничі лінії з випуску кондитерських виробів модернізуються з метою підвищення якості продукції, що випускається, зниження енергоємності виробництва, доведення продукції до рівня сучасних вимог ринку і відповідності очікуванням споживачів.

Ще одним цікавим експонатом виступає наступний пункт: ПАТ «Запоріжвогнетрив». Під час цієї екскурсії гості зможуть ознайомитись з виробництвом магнезійних виробів, неформованих вогнетривів та алюмосилікатним цехом.

Наступною точкою маршруту виступає Дніпровська гідроелектростанція. Дніпровська гідроелектростанція, або Дніпрогес – легендарна гігантська гребля, яка знаходиться в самому серці міста Запоріжжя. Вона сприяла розвитку промисловості багатьох районів і міст Україні. Плавню вигинаючись поперек русла Дніпра, гідроелектростанція є одним з найяскравіших символів радянської епохи. Вид на Дніпрогес викликає захоплення у жителів і гостей міста. Споруда довжиною 1300 метрів і висотою 60 метрів у темний час доби виблискує вогнями жовто-синього кольору, зачаровуючи погляди туристів. Безліч цікавих розповідей можна почути, відвідавши Музей історії будівництва Дніпрогес, який знаходиться в місті Запоріжжі на території самого Дніпрогесу [4].

Цінні експонати музею, діорама будівництва та пам'ятне панно не залишать нікого байдужими. Сьогодні Дніпровська гідроелектростанція – це центр міського пейзажу, історико-архітектурний пам'ятник і гарна споруда. Її будівництво почалося в 1927 році під керівництвом академіка Олександра Васильовича Вінтера. Завдяки самовідданій праці тринадцяти тисяч робітників, які працювали на Дніпробуді, в 1932 році здійснено пуск її першого агрегату. Під час Великої Вітчизняної війни було знищено обладнання машинного залу Дніпрогес, а гребля була зруйнована. Відновила свою роботу електростанція лише в 1950 році, а в 1969 році почалося будівництво Дніпрогес-2 потужністю 828 МВт [4].

Після зведення греблі рівень води в Дніпрі піднявся на 37,5 метрів, а об'єм утвореного басейну становить більше 3 мільярдів кубічних метрів. Дніпрогес складається з греблі та двох машинних залів (Дніпрогес-1, Дніпрогес-2). Гребля створює перепад рівня води, а турбіни, встановлені в машинних залах, виробляють електроенергію. З верхньої частини греблі відкривається панорамний вид на колиску українського козацтва – острів Хортицю, оточений невеличкими скелястими острівцями. Під час екскурсії на гідроелектростанції ви зможете відвідати розташований неподалік Музей історії запорізького козацтва. За твердженням вчених, у кургані, який знаходиться біля музею, проводилися стародавні скіфські поховання. Гостей музею обов'язково зацікавить безліч експозицій, що розповідають про історію, археологію та культуру українських земель. Крім того, на острові Хортиця зберігся стовп із написом про те, що в цих місцях був убитий київський князь Святослав. Коли князь повертався з походу в 972 році, печеніги вбили його. Припускають, що це і є місце загибелі князя. Для всіх бажаючих проводяться організовані прогулянки на катері, який курсує через шлюз з порту до річкового вокзалу Запоріжжя. Під час цієї екскурсії можна ознайомитися з роботою Дніпрогес і помилуватися красою Дніпра [4].

Завершальною точкою туристичного маршруту виступає ЗТЗ. Публічне акціонерне товариство «Запоріжтрансформатор» є найбільшим в СНД і Європі підприємством з виробництва силових масляних трансформаторів і електричних реакторів з виробничою потужністю 60 тис. МВА в рік, сконцентрованої на одному виробничому майданчику.

Підприємство було засноване в 1947 році як Запорізький трансформаторний завод (ЗТЗ), а в 1994 році в результаті приватизації, було перетворено в акціонерне товариство «Запоріжтрансформатор» [4].

За 68 років роботи на ринку, ЗТР здобув світову популярність і високу репутацію виробника якісних і надійних в експлуатації трансформаторів і реакторів. Відмінною рисою виробленого ЗТР обладнання є його висока експлуатаційна надійність.

ЗТР дорожить своєю репутацією надійного партнера - виробника надійного обладнання. Головним активом компанії є міцні довгострокові відносини з замовниками, засновані на тривалому досвіді співпраці і взаємної довіри.

У 1960-х - 1980-х роках ЗТР був серед піонерів світового трансформаторобудування в освоєнні виробництва обладнання надвисоких класів напруги 750 кВ і 1150 кВ, а в 1990-х - успішно освоїв випуск унікального інноваційного обладнання для гнучких керованих мереж змінного струму (FACTS) - керованих шунтуючих реакторів – ушр[4].

Сьогодні ЗТР - це сучасне підприємство, що динамічно розвивається, має досвід поставок продукції замовникам в 86 країн світу.

Завдяки реалізації масштабних інвестиційних програм, спрямованих на повне оновлення виробничого і випробувального комплексу, вдосконалення технології проектування і виробництва, усунення «вузьких місць» у виробничому процесі, а також поліпшення інфраструктури і умов праці, ЗТР

займає гідне місце серед світових лідерів галузі, маючи високий рівень технічної оснащеності і культури виробництва. Обсяг інвестицій в 2005 - 2013 роках склав більше 80 млн дол. [4].

Зображення туристичного маршруту М1 продемонстровано нижче.

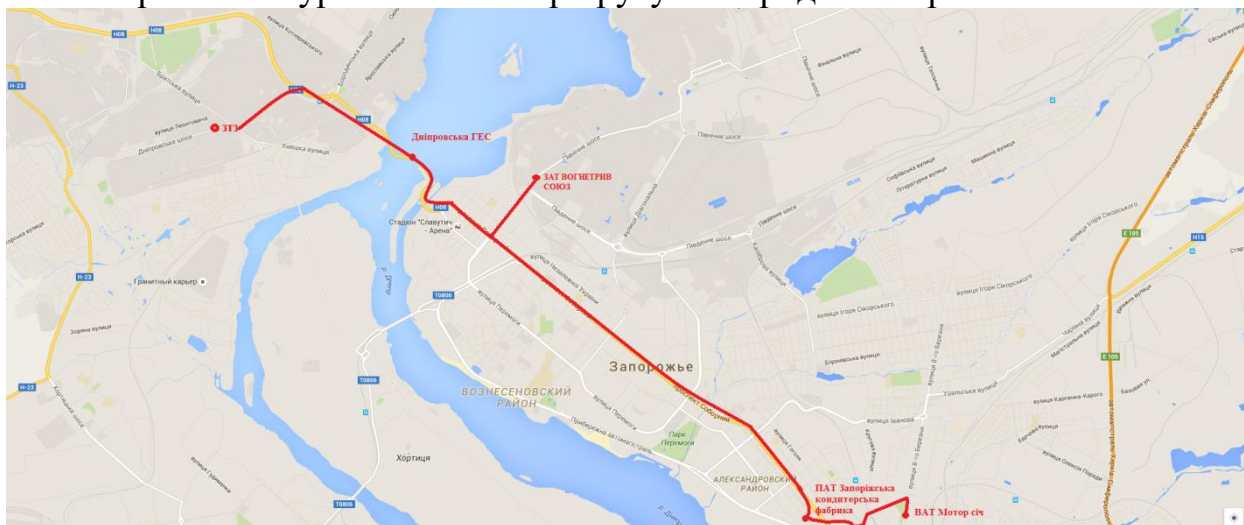

Рисунок 3 – Маршрут промислового туризму у Запоріжжі
Джерело: складено автором самостійно

Специфіка туристичного бізнесу полягає в комплектації турпродукту з різних видів сервісу - транспорту, харчування, розміщення, консульських служб і т. п. Звідси велика кількість правових і нормативних документів, що регулюють туристичну діяльність [5].

Наприклад, адміністративним законодавством регламентується питання одержання в'їзних віз, валютним законодавством - форма розрахунків, митним - порядок пропуску через границю декларуючих товарів. Є нормативні акти Держстандарту України про сертифікацію туристичних послуг, акти державних антимонопольних органів про застосування до туристичних послуг законодавства в сфері прав споживачів і т. д. [5].

Завдяки запропонованому маршруту можлива якісна реалізація надання послуги промислового туризму у нашій області, під час створення цього маршруту було враховано велику кількість факторів починаючи із зручного транспортного сполучення закінчуючи наявними музеями на підприємствах. Отже, у цьому розділі було розглянуто питання використання світового досвіду у промисловому туризмі різних підприємств у різних країнах. Використовуючи їх досвід ми запропонували шляхи розвитку підприємств нашої області ідентичного або схожого спрямування продукції.

Література:

1. Чередниченко О.Ю. Можливості та перспективи розвитку індустріального (промислового) туризму у східному регіоні України / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу: http://tourlib.net/statti_ukr/cherednychenko.htm.
2. Сучасні різновиди туризму : підручник / Ф. Ф. Шандор, М.П. Кляп. – К. : Знання, 2013. – 334 с. – (Вища освіта XXI століття).

3. Мотор січ / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу: http://file.liga.net/company/2104-motor_sich_oao.html

4. Дніпровська ГЕС [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу: http://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/2443_dnipro-hydroelectric-power-station.htm

5. Офіційний сайт компанії «ЗТР» / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу: <http://ztr.com.ua/ru/company>

3.9. Проблеми і перспективи розвитку готельного господарства у Запорізькому регіоні в умовах міжнародної інтеграції

В умовах міжнародної економічної, політичної, соціальної та культурної інтеграції особливого поштовху до розвитку отримує туристична галузь загалом та готельне господарство зокрема. Туристи, подорожуючи з однієї країни в іншу поширюють високі вимоги до якості обслуговування та стану матеріально-технічної бази готелів, розповсюджують нові ідеї щодо оформлення та дизайну інтер'єру. Сучасне готельне господарство вже виділилось у самостійну галузь економіки на міжнародному туристичному ринку в багатьох країнах світу. В Україні також за умов міжнародної інтеграції готельна справа стає дедалі привабливішою для інвестування та впровадження інновацій.

Наявність готелів та інших закладів розміщення сприяє розвитку туристичного сектору й економіки регіону, адже зміцнює міжрегіональні та міждержавні зв'язки, створює базу для активізації торговельних та виробничих відносин, стимулює мобільність населення, забезпечує можливості для особистого спілкування людей.

Також у галузі гостинності задіяна суттєва частка населення, створена значна кількість робочих місць та існують можливості щодо розвитку, покращення й підвищення рівня кваліфікації, кар'єрного росту персоналу. Готельне господарство відіграє значну позитивну роль в забезпеченні не тільки туристів відповідними послугами, а й місцевого населення регіону, що ще раз підкреслює його вагому роль.

На даний момент у галузі готельного господарства як всієї країни, так і окремих регіонів, загострюється ціла низка проблем та нагальних питань, пов'язаних із політичною та економічною ситуацією держави та соціальним становищем населення, які гальмують розвиток всього туристичного сектору та потребують негайного вирішення. Оскільки готельне господарство України завдяки достатнім туристичним ресурсам та наявному рекреаційному потенціалу має досить непогані перспективи розвитку.

Свою увагу аналізу готельного господарства, його проблем та перспектив розвитку приділяли безліч вітчизняних і зарубіжних вчених та науковців. Так, Руденко В.П. [1] характеризує головні поняття та основи готельної справи, а Пуцентайло П.Р. [2] – організацію туристично-готельного підприємництва загалом. Економічні аспекти розвитку готельного господарства розглядають Блохін Ю.І., Карлова Г. А., Потьомкін В.К., які досліджують його розвиток в умовах ринкової економіки. Особливості

формування цінової політики та інвестування в сферу туризму були опубліковані у роботах Балабаніва А.І. та Гуденка Н.Б. Питанням, що стосуються ж сучасних тенденцій розвитку готельного господарства та діяльності готельних підприємств, приділили свою увагу Скибінський С.В. та Моргун О.Ф.

Але на даний час завдання з окреслення всіх проблем готельного господарства, визначення найголовніших з них, які потребують негайного вирішення та створення шляхів їх подолання, залишаються невирішеними. Також зовсім невелика кількість науковців займаються дослідженням сучасного стану та перспектив розвитку готельного господарства окремих регіонів України в умовах міжнародної інтеграції.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне проаналізувати сучасний стан розвитку готельного господарства в Україні загалом та Запорізькому регіоні зокрема, як такому, що має значний туристичний потенціал, проте традиційно вважається та сприймається туристами як індустріальний центр. Потрібно виявити основні проблеми, що перешкоджають його ефективному розвитку та заважають скористатися перевагами міжнародної інтеграції. Запропонувати шляхи вирішення зазначених проблем.

Проте, перш ніж переходити до вирішення поставленої мети, зупинимося на категоріальному аналізі поняття «готельне господарство».

Значний розвиток туристичної діяльності, зростання вимог туристів та прагнення готелів розширити комплексність обслуговування дає можливість розглядати готельне господарство сьогодні у багатьох аспектах. Наведемо декілька тлумачень даного поняття та сформуємо нове, яке повніше відобразатиме сутність, і яке доцільніше використовувати у даному дослідженні.

У своєму підручнику «Регіональна економіка» Е.А. Зінь зазначав, що «готельне господарство» – частина соціальної інфраструктури регіону, яка створює сприятливі умови для руху, облаштування населення [3].

«Готельна справа» - діяльність, що пропонує власні послуги та блага, які забезпечують людині необхідні матеріальні умови - розміщення та харчування. Так пояснює сутність готельного господарства Марсель Готьє і додає, що це стосується послуг, в яких виникає потреба під час подорожі туриста з діловими чи сімейними інтересами за межами його постійного місця проживання [3].

Нечаюк Л.І. під готельним господарством розуміє індустрію гостинності, що передбачає проживання, харчування та інші додаткові послуги, надавані готельними підприємствами [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Вважаємо, що для повнішого розуміння сутності готельного господарства при конструюванні цього поняття необхідно одночасно урахувати його особливості, мету функціонування та вагомість у розвитку економічної сфери. Так, готельне господарство – це одна зі складових туристичної індустрії та частина соціальної інфраструктури певного регіону, головною метою діяльності якої є надання послуг розміщення й харчування та

інших додаткових послуг, що задовольняють першочергові та додаткові потреби, створюючи сприятливі умови для подорожування та облаштування населення.

Основним елементом готельного господарства будь-якої країни, без сумніву, є засоби розміщення. Як основний класичний тип підприємств розміщення будемо розглядати готель.

Круль Г. Я., користуючись визначенням Всесвітньої туристської організації (ВТО), зазначає, що засіб розміщення - це будь-який об'єкт, який регулярно чи епізодично надає туристам місця для ночівлі. Вони характеризуються такими специфічними ознаками: номерним фондом, що перевищує певний мінімум; набором обов'язкових послуг (прибирання номерів і санвузлів, обслуговування в номерах, щоденне застеляння ліжок та ін.); певним асортиментом додаткових послуг [4].

За Національним стандартом України ДСТУ 4269:2003 «Послуги туристичні. Класифікація готелів» [Ошибка! Источник ссылки не найден.] «готель» – це підприємство будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, що надає готельні послуги, не обмежені щоденним заправлінням ліжок, прибиранням кімнат та санвузлів.

У «Правилах користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг» Державної туристичної адміністрації України [6], засвідчено, що готель – підприємство будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, що складається із шести і більше номерів та надає готельні послуги з тимчасового проживання з обов'язковим обслуговуванням.

Прискорений розвиток туризму, розширення туристичної інфраструктури, зростаюча платоспроможність клієнта та бажання отримати більші прибутки й задовольнити якомога більше потреб туристів призвели до створення великої кількості різноманітних готелів, а також сприяли розширенню та урізноманітненню готельної діяльності в цілому.

Дуже важливим для кожного туриста, який планує зупинитися в готелі, не загубитися в такій кількості засобів розміщення та правильно обрати саме те місце відпочинку, яке найбільш підійде для нього та максимально повністю задовольнить його потреби. Тобто, в умовах міжнародної інтеграції у подорожуючих виникає потреба в ознайомленні, аналізі та зіставленні різних систем класифікації готелів, адже класифікація володіє високою інформованістю та створює базу для прозорості оцінки та порівняння готелів. Завдяки існуючим класифікаціям туристи мають змогу побачити всі необхідні відомості про основні й додаткові послуги, що надаються готельним підприємством, інфраструктуру й, обов'язково, якість сервісу. Подорожуючи до іншої країни, слід пам'ятати, що у кожній державі підходять по-різному до розуміння рівня комфорту як критерію класифікації.

Оскільки готельні підприємства групуються за різними критеріями, єдиної системи класифікації готелів на даний момент не існує. Далі пропонуємо зупинитись та проаналізувати найбільш розповсюджені та точні підходи.

Для спрощення інтеграції готелів в єдину взаємоузгоджену систему експертами Всесвітньої туристської організації (ВТО) була розроблена стандартна класифікація засобів розміщення, яка зараз широко використовується у багатьох країнах світу [4]. Проаналізувавши дану класифікацію, бачимо, що всі засоби розміщення поділяються на дві групи: колективні та індивідуальні. Колективні заклади розміщення, в свою чергу, ще підрозділяються на підприємства готельного типу та спеціалізовані. Наведемо дану класифікацію у таблиці 1.

В Україні ж класифікацію готелів здійснюють за категоріями згідно з Національним стандартом України ДСТУ 4269:2003 «Послуги туристичні. Класифікація готелів» [Ошибка! Источник ссылки не найден.]. При цьому керуються загальною характеристикою готелю, яку визначають комплексом вимог до:

- а) матеріально-технічної оснащеності;
- б) переліку надаваних послуг;
- в) кваліфікації персоналу.

Категорії позначають символом – «*» (зірка). Готелі класифікують за п'ятьма категоріями. Найвищу категорію готелю позначають – «*****», найнижчу – «*». Категорію готелю зазначають на його вивісці, на квитанціях, у реєстраційній картці гостя та в рекламних документах.

Таблиця 1 – Стандартна класифікація засобів розміщення туристів

Категорії	Розряди	Групи
1. Колективні засоби розміщення туристів	1.1. Готелі і аналогічні заклади	1.1.1. Готелі 1.1.2. Аналогічні заклад
	1.2. Спеціалізовані заклади	1.2.1. Оздоровчі заклади 1.2.2. Табори праці і відпочинку 1.2.3. Громадські засоби транспорту 1.2.4. Конгрес-центри
	1.3. Інші колективні засоби розміщення	1.3.1. Житла, призначені для відпочинку 1.3.2. Майданчики для кемпінгу 1.3.3. Інші колективні засоби розміщення
2. Індивідуальні засоби розміщення туристів	2.1. Індивідуальні засоби розміщення	2.1.1. Власні житла 2.1.2. Кімнати, що оренднуються, в сімейних будинках 2.1.3. Житла, що оренднуються у приватних осіб або агентств 2.1.4. Розміщення, що надається безкоштовно родичами або знайомими 2.1.5. Інші види розміщення на індивідуальній основі

Джерело: побудовано на основі [4]

За статистичною інформацією Державної служби статистики [7] у 2014 році в Україні функціонувало 2645 підприємств готельного типу, які разом

пропонували 135 391 номери для розміщення. Протягом того ж року ці номери відвідали 3 813 970 осіб, тобто на 1 номер в середньому припадало 28 осіб. Цей показник не можна назвати високоефективним, оскільки номерний фонд приблизно половину року простоє (якщо припустити, що кожна особа зупинялася в готелі на тиждень, то номери залишаються не завантаженими 169 днів на рік).

Що стосується Запорізького регіону, то за даними головного управління статистики [7] у 2014 р. в Запорізькій області функціонувало 125 готелів та аналогічних засобів розміщення, що пропонували 6956 місць у загальному обсязі, де за 2014 рік розмістилося 105378 осіб. Якщо порівнювати зазначені показники із загальнодержавною статистикою, то виявляється, що в Запорізькому регіоні розміщено 4% від загальної кількості готелів. Відповідно можна стверджувати, що Запорізька область достатньо повно забезпечена засобами розміщення, оскільки лише сім регіонів України мають засобів розміщення більше ніж 125 (рис. 1).

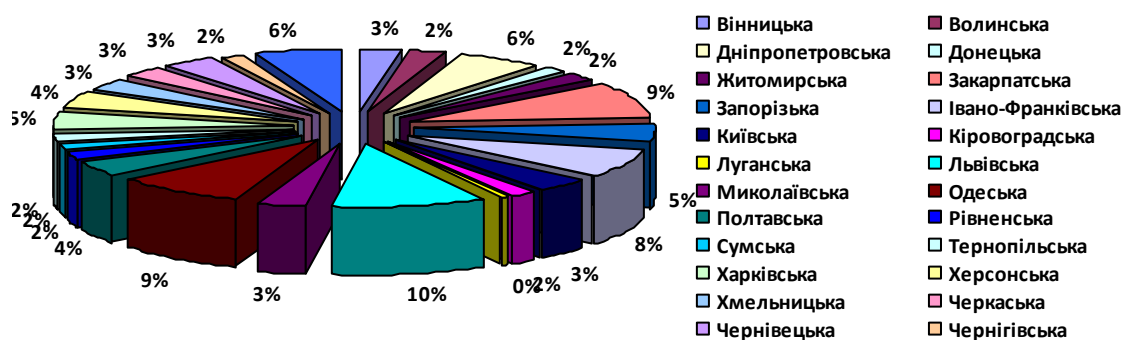

Рисунок 1 – Регіонально структура розподілу готелів в Україні.

Джерело: побудовано авторами за даними [7]

Якщо ж порівнювати стан завантаженості готелів, то виявляється, що в Запорізькому регіоні простоє ще більше місць, ніж в цілому по Україні. Якщо по Україні 1 готельний номер відвідують протягом року 28 осіб, то в Запорізькій області – лише 15 (рис. 2). Гірші показники мають лише Луганська, Херсонська та Закарпатська області.

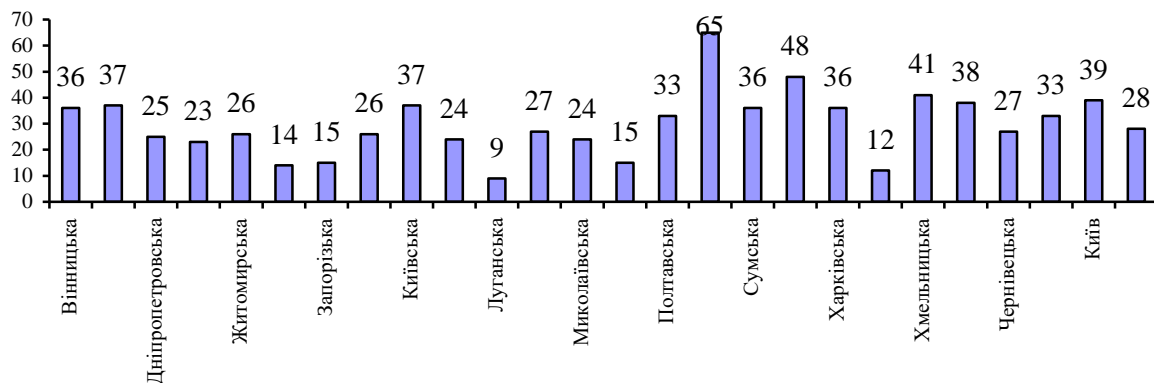

Рисунок 2 – Кількість осіб, що відвідувало в середньому 1 готельний номер в Україні та регіонах

Джерело: побудовано авторами за даними [7]

Аналізуючи ці дані, можна стверджувати, що Запоріжжя продовжує сприйматися туристами як екологічно забруднене та індустріальне місто. А наявні атракції, які складаються з козацьких, історичних та архітектурних пам'яток, музеїв, театрів, а також широкі можливості у діловому світі не використовуються повною мірою.

Використовуючи дані найпопулярнішої та найбільшої спільноти мандрівників у світі «TripAdvisor» [8], виявлено, що в Україні найчастіше можна зустріти готелі з трьома зірками. Чотирьох зіркові готелі також є доволі розповсюдженими, проте п'яти зіркових готелів налічується лише 30. У Запорізькому ж регіону п'ятизіркові готелі взагалі відсутні, а чотирьох зіркових налічується лише три.

За рейтингом цього інтернет-порталу з'ясовано, що за останні роки до 10 найкращих готелів Запорізької області увійшли: 1. «Khortitsa Palace»; 2. «Театральний»; 3. «Intourist»; 4. «Слава»; 5. «Максим»; 6. «Ніка»; 7. «Reikartz Запорож'є»; 8. «Євро»; 9. «Дюни»; 10. «Arthurs Berdyansk Resort».

Зібравши необхідні матеріали та проаналізувавши діяльність перших п'яти готелів із рейтингу, який був наведений вище, а саме зіставивши ціну та якість пропонованих послуг, ознайомившись із місцем знаходження, головними функціями, номерним фондом, кількістю додаткових послуг та рівнем сервісу, можна зробити висновок, що широкою популярністю та попитом туристів користуються готелі середнього рівня категорії ***. Вони мають вигідне розміщення в межах центру міста, достатній рівень сервісу та проводять адекватну цінову політику (середні ціни за номер «Стандарт» приблизно складають 500 грн.), пропонують комплекс додаткових послуг, в який входить конференц-сервіс. Повний аналіз стосовно вищезгаданих готелів наведено у таблиці 2.

Таблиця 2 – Характеристика готелів Запорізької області

Назва готелю	Категорія, *	Номерний фонд	Ціна за номер за добу	Додаткові послуги
1. «Khortitsa Palace»	*****	-	2 152 грн.	а) конференц-сервіс; б) фітнес центр; в) сауна.
2. «Театральний»	***	109 номерів	540 грн.	а) конференц-сервіс.
3. «Intourist»	***	164 номери	800 грн.	а) конференц-сервіс.
4. «Слава»	*****	54 номери	738 грн.	а) сауна, б) спа-салон; в) салон краси; г) конференц-сервіс.
5. «Максим»	***	-	350 грн.	а) сауна.

Джерело: складено авторами за [8]

Таким чином, проведені дослідження дозволяють виявити, що готельне господарство Запорізького регіону має ряд проблем та бар'єрів, що перешкоджають його ефективному розвитку при наявності достатньої кількості ресурсів та інфраструктури. Головні з них наведемо нижче:

- зменшення потоку туристів та кількості подорожуючих в цілому. Адже за статистичними даними з 2008 року кількість іноземних та внутрішніх туристів почала надзвичайно зменшуватись (2008 р. – 90129 осіб, 2014 р. – 16690 осіб). Це можна пояснити складною й нестабільною політичною та економічною ситуацією в країні, погіршенням рівня життя населення та наближеність Запорізької області до військово-конфліктної території Донецької та Луганської областей;

- відсутність ефективного і гарантованого механізму фінансування готельних підприємств та іноземних інвестицій, що призводить до неможливості оновлення, удосконалення готельного господарства та невідповідності матеріальної бази і якості послуг міжнародним вимогам;

- недостатня кількість та неналежний рівень підготовки кадрів для готельного господарства;

- суперечлива законодавча і нормативно-правова база;

- відсутність державної підтримки у питаннях захисту інтересів готельного підприємництва;

- жорсткість конкурентної боротьби в умовах сучасного ринку.

Для вирішення окреслених проблем та покращення стану готельного господарства регіону необхідна плідна робота. Свою увагу до вирішення даних питань обов'язково мають звернути органи державної та місцевої влади. Завдяки розробці та імплементації нових законів, указів, урядових рішень, економічних методів впливу та ефективних умов господарювання готельне господарство області може впевнено вийти на новий рівень та продовжувати розвиватися по заданому напрямку. Адже завдяки діяльності готельних підприємств та аналогічних засобів розміщення з'являються нові робочі місця та широкі можливості залучення людей до практичної діяльності, унаслідок чого скорочується безробіття та зростає рівень життя населення. Слід звернути увагу, що готельне господарство є також важливим джерелом надходження коштів до місцевого бюджету.

Сучасний ринок готельних послуг також потребує їх частішого оновлення, зміни асортименту та обов'язковим є зміцнення існуючої матеріально технічної бази готелів, зокрема її реконструкції та модернізації. Слід звернути увагу, що саме якість обслуговування, яка повністю відповідає вартості, є основною умовою високої конкурентної спроможності запропонованих послуг на готельному ринку.

Для збільшення туристичного потоку, слід негайно активізувати подорожуючих шляхом реклами, вигідних акцій та пропозицій, щоб кожен турист був впевнений, що у Запорізькій області він зможе знайти гідне місце для зупинки, яке задовольнить усі його потреби за адекватною ціною.

Таким чином, основний науковий результат дослідження полягає в

ознайомленні із головними поняттями готельного господарства та класифікацією готелів, власному визначенні термінів, дослідженні та аналізі сучасного стану готельного господарства Запорізького регіону, виявленні основних проблем галузі та причин їх виникнення, запропонуванні шляхів їх подолання та перспектив розвитку.

Література:

1. Руденко В. П. Основи готельної справи / В. П. Руденко. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 368 с.
2. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва : навч. посіб. / П. Р. Пуцентейло. – К. : ЦУЛ, 2007. – 300 с.
3. Зінь Е. А. Регіональна економіка : підручник. / Е. А. Зінь. – К.: «Професіонал», 2008. – 528 с.
4. Круль Г. Я. Основи готельної справи : навч. посібник / Г. Я. Круль. – К.: Центр навчальної літератури, 2011. – 368 с.
5. ДСТУ 4269:2003. Послуги туристичні. Класифікація готелів. – Введ. 23.12.2003 р. – К.: Держспоживстандарт України, 2003. – 16 с.
6. Правила користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг: наказ Міністерства культури і туризму від 18.10.2010 р. № 43 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://realt.aviso.ua/uk/news>
7. Мережа колективних засобів розміщування у 2014 році: експрес-випуск [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – 24.04.2015 № 116/0/05.4 вн-15. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Отели и гостиницы Запорожской области Zaporizhia Oblast [Електронний ресурс] / TripAdvisor. – Режим доступу до сайту: https://www.tripadvisor.ru/Hotels-g2693146-Zaporizhia_Oblast-Hotels.html

РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ

4.1. Методи здійснення експортно-імпортних операцій

Під експортно-імпортними операціями розуміється комерційна діяльність, пов'язана з купівлею-продажем товарів, що мають матеріально-речову форму. При цьому під експортними операціями розуміється діяльність, пов'язана з продажем і вивозом за кордон товарів для передачі їх у власність іноземному контрагенту; під імпортними операціями розуміється діяльність, пов'язана із закупівлею та ввезенням іноземних товарів для подальшої реалізації їх на внутрішньому ринку своєї країни.

У міжнародній комерційній практиці під експортом та імпортом розуміються звичайно тільки операції, що здійснюються на комерційній основі, а саме, на основі укладення та виконання міжнародних торгових угод - контрактів купівлі-продажу. Поставки у вигляді допомоги, дарунків та інші, здійснювані на безоплатній основі, у вартість експортно-імпортних операцій, як правило, не включаються, а враховуються окремо.

Експортно-імпортні операції вважаються здійсненими, якщо товар пропущений через державний кордон країни контрагента, що можливо після виконання певних митних формальностей і процедур, серед яких надання відомостей для статистичного обліку. Митний облік експортно-імпортних вантажів - база статистичного обліку міжнародних товарних потоків. Він кладеться в основу національної зовнішньоторговельної статистики кожної країни і статистики міжнародної торгівлі в цілому, яка ведеться і публікується міжнародними комерційними організаціями системи ООН. Тому однаковості ведення митного статистичного обліку, уніфікації понять, стандартизації зовнішньоторговельної документації надається надзвичайно велике значення як на міжнародному, так і на національному рівнях.

У міжнародній торговельній практиці використовуються два основні методи здійснення комерційних операцій: прямий і непрямий.

Прямий метод (direct) передбачає встановлення прямих зв'язків між виробником (постачальником) і кінцевим споживачем: поставку товарів безпосередньо кінцевого споживача і закупівлю товарів безпосередньо у самостійного виробника на основі договору купівлі-продажу.

Непрямий метод (indirect) припускає покупку і продаж товарів через торгово-посередницьку ланку на основі укладання спеціального договору (угоди) з торговим посередником, що передбачає виконання останнім певних зобов'язань у зв'язку з реалізацією товару продавця.

Прямий метод використовується фірмами найчастіше:

- при продажах і закупівлях на зовнішніх ринках промислової сировини

на основі довгострокових контрактів;

- при експорті великогабаритного і дорогого обладнання;
- при експорті стандартного обладнання через багатосерійного власні закордонні філії та дочірні компанії, що мають власну роздрібну мережу;
- при закупівлі сільськогосподарських товарів безпосередньо у фермерів-виробників у країнах, що розвиваються;

Прямий експорт та імпорт становить значну частину операцій, здійснюваних державними підприємствами та установами як промислово розвинених країн, так і країн, що розвиваються. Здійснення безпосередніх комерційних операцій, особливо експортних, має ряд переваг:

а) дозволяє налагоджувати більш тісні контакти з іноземними споживачами;

б) краще вивчати умови ринку і швидше пристосовувати свої виробничі програми до попиту і вимог іноземного ринку.

Прямі зв'язки характеризуються такими особливостями:

- передбачають поставку заздалегідь визначених (погоджених) видів продукції, орієнтованої на специфічні вимоги та запити конкретного іноземного споживача (або групи споживачів);

- носять цілеспрямований характер, оскільки здійснюються на основі попередньо одержуваних постачальником замовлень або заздалегідь погоджених поставок, переважно при поставках складного і комплектного устаткування. Такі зв'язки не обмежуються тільки відносинами між постачальником-експортером і покупцем-імпортером устаткування. Вони тягнуть за собою встановлення цілої системи безпосередніх зв'язків між спеціалізованими фірмами, які беруть участь у комплектації поставки, тобто субпоставщиками. Між цими фірмами утворюються тісні і стійкі коопераційні зв'язки, які можуть починатися на стадії науково-дослідних і проектних робіт. Отримала розвитку тенденція, коли метод безпосередніх зв'язків при поставках комплектного устаткування поширюється не тільки на іноземні фірми, що знаходяться в країні імпортера. Така практика забезпечує тісні контакти між експортером і імпортером у процесі створення об'єкту, узгодженість та координацію їх дій щодо введення його в експлуатацію.

- тривалість і стійкість відносин споживача з постачальниками необхідного для виробництва сировини, матеріалів, комплектуючих виробів, компонентів з метою стабільного забезпечення виробничого процесу ресурсами; ці зв'язки орієнтовані на врахування вимог до характеру продукту, що пред'являються кінцевим споживачем. І тут створюється розгорнута ланцюг взаємозв'язків і відносин між великими фірмами і незалежними компаніями, пов'язаними прямими виробничими відносинами на основі спеціалізації і кооперування виробництва. В основі таких відносин лежить метод укладання довгострокових контрактів, що передбачають регулярну поставку узгоджених кількостей товарів протягом встановленого в контракті терміну.

Використання методу прямих зв'язків широко поширене в сучасній міжнародній комерційній практиці. За деякими підрахунками, в американських

фірм на частку прямих продажів припадає більше двох третин всієї експортної продукції промислового призначення, у англійських - близько 70%. При цьому такі зв'язки не припиняються і після поставки комплектного обладнання, а продовжуються в зв'язку з його монтажем, налагодженням і пуском в експлуатацію, а також технічним обслуговуванням у процесі експлуатації. Інакше кажучи, мова йде про такі безпосередні зв'язки з кінцевим споживачем продукції, коли останній сам визначає обсяг поставки, властивості, якості майбутньої продукції, терміни її виготовлення. При поставках комплектного обладнання майбутній покупець часто сам бере участь у визначенні конкретних техніко-економічних показників закупаемого устаткування.

Важливу роль у розширенні прямих зв'язків відіграло створення транснаціональними корпораціями своїх збутових і виробничих закордонних дочірніх компаній, які виступають на ринках інших країн як контрагенти. Ця обставина має принципово важливе значення, оскільки відображає зміни в характері взаємовідносин між виробником і кінцевим споживачем.

Наявність прямих зв'язків із зовнішнім ринком дозволяє експортеру налагоджувати більш тісні контакти з іноземними споживачами, краще вивчати умови ринку і швидше пристосовувати свої виробничі програми до попиту і вимог іноземного ринку. Це набуло особливо важливе значення в сучасних умовах різкого загострення конкурентної боротьби на світовому ринку.

Важливе значення в розширенні прямих експортно-імпортних операцій має наявність державних підприємств та установ переважно в країнах, що розвиваються, які свою зовнішньоторговельну діяльність здійснюють шляхом організації та проведення торгів.

Розвиток прямих міжнародних комерційних зв'язків призвело до відносного зменшення значення непрямого експорту та імпорту, хоча роль торгово-посередницької ланки в цілому продовжує залишатися досить високою. За допомогою торгових посередників реалізується більше половини всіх товарів, що втягуються в міжнародний товарообіг. Особливо велика роль торговельних посередників при збуті стандартного промислового обладнання та споживчих товарів.

До послуг торгових посередників великі промислові компанії вдаються при реалізації другорядних видів продукції, а також на віддалених, важкодоступних та слабо вивчених ринках, ринках малої ємності, при просуванні нових товарів, при відсутності в країнах-імпортерах власної збутової мережі і в тих випадках, коли ввезення в країну певних товарів монополізований великими торгово-посередницькими фірмами. Послугами торгових посередників користуються і великі промислові фірми, обсяг експортно-імпортних операцій у яких невеликий, а також дрібні та середні фірми, що здійснюють зовнішньоторговельні операції епізодично.

Використання торгових посередників забезпечує промисловим фірмам-експортерам певні переваги. Вони особливо значні при збуті стандартних видів машин і устаткування, потребують післяпродажного технічного

обслуговування. Наявність у торгово-посередницьких фірм власної мережі технічного обслуговування (складів запасних частин, ремонтних майстерень, кадрів фахівців) значно полегшує освоєння нових ринків. Торгово-посередницькі фірми, як правило, добре знають вимоги місцевого ринку, мають стійкі ділові зв'язки, здійснюють всю діяльність, пов'язану з постачанням товарів і оформленням документації, розташовують великими можливостями щодо організації реклами, участі в ярмарках і виставках та ін.

У сучасних умовах торгівлі посередники, продовжуючи зберігати свою юридичну незалежність, все більше підпадають під вплив великих фірм, які багато в чому визначають сферу і характер їх діяльності. У зв'язку з цим значно посилилася спеціалізація торгових посередників на операціях з певною групою товарів. Особливо це стосується оптових фірм, які здійснюють торгівлю певними видами сировини, а також роздрібних фірм в торгівлі технічно складною продукцією, що вимагає післяпродажного обслуговування. Важливою рисою є зміна характеру взаємовідносин між торговим посередником і виробником-експортером.

Характерною рисою відбуваються змін є також посилення тенденції до підпорядкування найбільшими фірмами закордонної дилерської мережі, яку вони орієнтують на продаж конкретних видів товарів. Хоча формально дилери зберігають свою незалежність, по суті їх діяльність спрямовується, фінансується і контролюється з штаб-квартири материнської компанії. З метою уникнення конкуренції великі фірми прагнуть також координувати діяльність працюючих на них агентів шляхом закріплення за ними певних ринків або окремих районів країни, а також шляхом заборони продавати конкуруючі товари інших фірм.

При непрямому методі купівля і продаж товарів здійснюється через торговельно-посередницьку ланку на основі укладання договору з торговельним посередником, що передбачає виконання останнім визначених зобов'язань у зв'язку з реалізацією товару продавця.

Торговельні посередники - це юридичні особи (фірми, організації, установи і т. ін.), що сприяють обміну товарів і незалежні від виробників і споживачів. їх безпосередня функція - поєднання продавців і покупців, пов'язування попиту та пропозиції.

Торговельне посередництво охоплює широке коло послуг:

- пошук іноземного контрагента;
- підготовка і укладання договору;
- кредитування сторін і надання гарантій оплати товару покупцем;
- здійснення транспортно-експедиторських операцій;
- страхування товарів при транспортуванні;
- виконання митних формальностей;
- проведення рекламних та інших заходів щодо просування товарів на зовнішні ринки;
- здійснення технічного обслуговування та інші послуги. Торговельний посередник несе певні витрати при здійсненні своєї діяльності, основними з яких є:

- заробітна плата управлінського персоналу і працівників сервісних служб;
- амортизаційні відрахування на будівлі, спорудження, канцелярське устаткування, машини;
- витрати на підтримку будівель, споруджень, на зв'язок, рекламу, представницькі витрати;
- митні та транспортно-експедиторські витрати;
- витрати на підтримку субагентської мережі;
- податки і збори.

Більше половини всіх товарів, залучених у міжнародний товарообіг, реалізується за сприяння торгових посередників. Їхніми послугами широко користуються в зовнішній торгівлі США, Великої Британії, Нідерландів, Швеції, Японії та ін. До використання торговельно-посередницької ланки звертаються:

- при збуті стандартного промислового устаткування і споживчих товарів;
- при реалізації великими фірмами другорядних видів продукції;
- при реалізації продукції на віддалених, важкодоступних і слабо вивчених ринках, ринках малої ємності;
- при просуванні нових товарів;
- при відсутності в країнах-імпортерах власної збутової мережі;
- при монополізації великими торговельно-посередницькими фірмами ввезення в країну визначених товарів;
- великі фірми при невеликому обсязі експортно-імпортних операцій;
- при здійсненні епізодичних зовнішньоторговельних операції малими і середніми фірмами.

Переваги непрямого методу торгівлі полягають у тому, що:

- фірма-експортер не вкладає коштів в організацію збутової мережі на території країни-імпортера, оскільки торговельно-посередницькі фірми володіють власною матеріально-технічною базою (складськими приміщеннями, ремонтними майстернями). Це полегшує освоєння нових ринків;
- експортер звільняється від діяльності, пов'язаної з реалізацією товару (доставка імпортеру, упакування, пристосування до вимог місцевого ринку, оформлення документації);
- посередники мають у своєму розпорядженні великі можливості в організації реклами, виставок, ярмарків;
- з'являється можливість використовувати капітал торговельно-посередницьких фірм для фінансування угод на основі короткострокового і середньострокового кредитування;
- торговельні посередники мають стійкі ділові зв'язки з банками, страховими і транспортними компаніями;
- на ринки окремих товарів, монополізованих торговельно-посередницькими фірмами, можна потрапити тільки при використанні посередницької ланки.

Недоліком непрямого методу торгівлі є позбавлення експортером безпосередніх контактів з ринками збуту, а також залежність його від сумлінності й активності торгового посередника.

До особливостей діяльності торговельних посередників у сучасних умовах відноситься:

- розширення напрямків і сфер торговельно-посередницької діяльності, що здійснюється по окремих товарах (номенклатурі); видам діяльності (оптові, роздрібні, посилкові); здійснюваних операціях (експортні, імпортні); наданим послугам; характеру угод і функціях. Зростає спеціалізація посередників на операціях з визначеною групою товарів. Розширюється надання різних видів послуг у комплексі: операції по організації збуту (пошук контрагентів, укладання угод від імені продавця, надання гарантій оплати товару покупцем, дослідження ринків, проведення рекламних компаній), транспортно-експедиторські операції; фінансування торговельних операцій; надання технічних послуг і післяпродажного технічного обслуговування; надання інформації про ринки;

- прив'язування торговельних посередників до виробників машин і устаткування;

- зосередження переважної більшості торговельно-посередницьких операцій в руках невеликого числа ТНК, що мають свої фінансові, страхові компанії, флот, склади запасних частин. Це дозволяє їм здійснювати купівлю-продаж за свій рахунок, фінансування операцій, страхування, транспортування, технічне обслуговування, виробництво й обробку;

- посилення впливу на торговельних посередників транснаціональних корпорацій, що координують сферу і характер їхньої діяльності шляхом поділу ринків збуту;

- підпорядкування великим промисловим компаніям дрібних і середніх торговельно-посередницьких фірм шляхом системи франшиз, тобто довгострокових договорів з наданням виключного права на реалізацію товарів і послуг зі збереженням торгової марки виробника;

- підпорядкування торговельним монополіям дрібних і середніх фірм-експортерів і виробників у країнах, що розвиваються. Через них здійснюється скуповування сировини, що самостійно переробляється і реалізується ними через власні роздрібні магазини;

- участь торговельно-посередницьких фірм у міжнародних консорціумах для здійснення великих будівельних проектів (здійснюють закупівельно-збутові операції для цих підприємств).

Література:

1. Павленко І.І. Міжнародна торгівля і інвестиції / Павленко І.І., Варяниченко О.В., Навроцька Н.А.. – Київ : Центр учбової літератури, 2012. – 38 с.

2. Міжнародна торгівля: підручник / [Козак Ю.Г., Sporek Т., Molendowski Е. та ін.] ; под ред. Г. С. Никифорова. – [5-е вид.]. – Х. : Київ, Катовіце, Краков: Центр учбової літератури, 2015. – 272 с.

4.2. Особливості оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства на міжнародному ринку

На сучасному етапі економічного розвитку України проблема підвищення конкурентоспроможності підприємств набуває все більшої актуальності. За умов розвитку зовнішньої торгівлі, підсилення процесів інтеграції країни в міжнародні організації загострюється конкурентна боротьба як на внутрішньому, так і на світовому ринках. Для виживання в такій конкурентній боротьбі та досягнення домінуючих лідерських позицій важливо обрати оптимальний метод оцінки конкурентоспроможності підприємства на ринку, постійно досліджувати і аналізувати внутрішнє та зовнішнє середовища, вдосконалювати процес управління конкурентоспроможністю підприємства, бути гнучким і швидко реагувати на всі зміни.

Конкурентоспроможність підприємств являє собою одну з найважливіших категорій ринкової економіки, яка характеризує можливості та ефективність адаптації підприємства до умов ринкового середовища, тому дослідження методів оцінювання конкурентоспроможності та шляхів досягнення конкурентних переваг є досить актуальним. Конкурентоспроможність підприємства є однією із найважливіших категорій сучасної економіки, оскільки визначає конкурентоспроможність країни в цілому. Оцінка конкурентоспроможності підприємства представляє собою складне багатофакторне завдання, яке зводиться до інтерпретації та оцінки комплексу показників, що характеризують різні сторони діяльності підприємства, що формують його конкурентоспроможність [1, с. 94].

Оцінка рівня конкурентоспроможності підприємства дозволяє:

- сформулювати управлінські завдання: визначення підходів до виробництва, технології, маркетингу, трудових ресурсів, фінансування матеріального, інформаційного та організаційного забезпечення;
- прийняти управлінське рішення: зменшення витрат, фокусування на конкретний сегмент ринку, укладання контрактів;
- розробити заходи розвитку конкурентних переваг: впровадження інновацій, наступальні заходи в напрямку закріплення довгострокових переваг, захисні міри в напрямку попередження дій учасників, розробка програми виходу на нові ринки, залучення коштів інвестора;
- адаптувати підприємство до ринкових умов господарювання, що в результаті дає перемогу в конкурентній боротьбі за споживача та ринки збуту.

На сучасному етапі відсутня загальноприйнята методика оцінки конкурентоспроможності підприємств національних підприємств, а закордонний досвід, зазвичай адаптований до певних країн.

Низький рівень конкурентоспроможності національних підприємств є однією із головних причин кризових явищ, які спостерігаються в економіці. Ця проблема є особливо актуальною на теперішній час. Для організації

ефективне управління конкурентоспроможністю підприємства – це необхідний дієвий інструмент її оцінювання. При цьому варто враховувати, що через відмінні риси продукції різних галузей і специфіку попиту на неї не варто намагатися використовувати однаковий метод для аналізу конкурентоспроможності.

Існуючі методи оцінки конкурентоспроможності підприємства можна класифікувати за двома ознаками: за ступенем охоплення аспектів функціонування підприємства та формою вираження результату оцінки.

У розвинених країнах застосовуються різноманітні методи оцінки конкурентоспроможності підприємства, які носять не описовий, а конкретно-економічний, кількісний характер. Це зумовлено тим, що аналізовані показники є кількісним вираженням різних аспектів діяльності підприємства [2, с. 277].

Залежно від ступеня охоплення цих аспектів, методи оцінки доцільно класифікувати на спеціальні і комплексні. Спеціальні методи орієнтовані на аналіз окремих сторін діяльності підприємства (матричні методи, метод оцінки конкурентоспроможності продукції тощо), комплексні (більшість індексних методів) – на всебічний аналіз.

Із багатьох методів оцінки конкурентоспроможності, які пропонує сучасна наукова література, є такі методи, які дозволяють отримати лише поверхневу інформацію щодо стану підприємства на ринку. У таблиці 1 наведено найбільш поширені методи оцінки конкурентоспроможності, які дозволяють отримати більш детальну та повну інформацію.

Таблиця 1 – Класифікація методів оцінки конкурентоспроможності підприємства за формою вираження результату оцінки

№	Назва групи	Назва методу
1	Матричні	1. Матриця «Бостонської консалтингової групи» (БКГ). 2. Матриця І. Ансоффа. 3. Матриця McKinsey. 4. Матриця Shell. 5. Матриця конкурентних стратегій М. Портера. 6. Матриця А. Томпсона – А. Дж. Стрикленда. 7. Матриця Хофера – Шендлера.
2	Індексні	Метод, що базується на визначенні конкурентоспроможності продукції. 2. Метод, що базується на теорії ефективної конкуренції. 3. Метод, що ґрунтується на визначенні сили реактивної позиції. 4. Метод, що базується на теорії рівноваги фірми та галузі. 5. Метод інтегральної оцінки. 6. Метод бенчмаркінгу.
3	Графічні	1. Багатокутник конкурентоспроможності. 2. Радар конкурентоспроможності. 3. Метод «профілів».

Джерело: складено автором за даними [3]

Доцільно зазначити, що матричні методи є відособленою великою групою. Вони потребують окремого детального аналізу, відтак, з метою узагальнення, в табл. 1 наводяться найвідоміші і найпоширеніші методи цієї групи.

Сутність цих методів полягає в маркетинговій оцінці діяльності підприємства. В основі методики – аналіз двовимірних матриць, що будуються за принципом системи координат, де по осі абсцис і осі ординат відображаються зміни двох факторів конкурентоспроможності, що у свою чергу мають прямий взаємозв'язок і впливають один на одне.

Матричні методи оцінки конкурентоспроможності підприємства базуються на використанні матриці – таблиці впорядкованих за рядками та стовпцями елементів. У матриці БКГ, одній із найвідоміших і найпростіших, розробленій в 60-х роках ХХ ст. Бостонською консалтинговою групою (рис. 1).

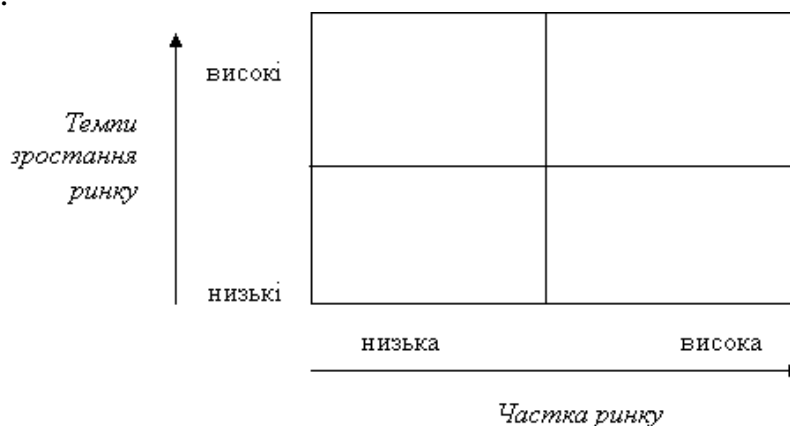

Рисунок 1 – Принциповий вигляд матриці БКГ
Джерело: складено автором на основі [3]

Рисунок 1 показує, що матриця побудована за принципом системи координат: по вертикалі – темпи росту місткості ринку, що розміщуються по рядках матриці у лінійному масштабі; по горизонталі, тобто по стовпцях матриці – в логарифмічному масштабі відкладається відносна частка виробника продукції на ринку.

Матриця БКГ розглядає дві оцінні складові: темп росту ринку і відносна частка підприємства на ринку. У основу її покладена теорія життєвого циклу підприємства або товару. У портфелі компанії існують декілька типів продукції, товарів тих, що мають різну цінність для компанії. Одні приносять значний об'єм прибутку в короткостроковому періоді, інші знаходяться у стадії занепаду зважаючи на відсутність попиту, треті вимагають вкладень для отримання доходу в майбутньому і так далі. Ця матриця дозволяє просто і наочно проаналізувати тенденції ринку і конкурентне положення різних товарних груп на ринку. Проте її недоліком і обмеженням слід вважати значну неточність, трудність з оцінкою масштабів ринку, темпів росту ринку і частки підприємства на ній. Тим паче, що оцінні показники «ріст ринку» і «частка

ринку» не завжди є чинником успіху і індикатором привабливості ринку. Найбільш конкурентоздатними вважаються підприємства, що займають значну частку на швидко зростаючому ринку.

Дана матриця має чимало переваг, але є і певні недоліки. Серед переваг можна виділити простоту, доступність, наочність, використання об'єктивних критеріїв привабливості та конкурентоспроможності, зменшення рівня суб'єктивізму. До недоліків належать надмірна спрощеність, труднощі з оцінкою і визначенням масштабів ринку, ринкової частки підприємства і темпів зростання ринку. Перевагами цього методу є те, що він дає змогу дослідити розвиток процесів конкуренції в динаміці та при наявності достовірної інформації про обсяги реалізації дозволяє забезпечити високу репрезентативність оцінки; як недолік відзначають надмірну спрощеність методу та неможливість проведення аналізу причин того, що відбувається, внаслідок чого ускладнюється вироблення управлінських рішень.

Матриця MacKinsey є більше просунутою формою матриці БКГ. Як видно з табл. 2, вона складається вже не з 4 а з 9 квадрантів і характеризує довгострокову привабливість галузі і конкурентну позицію підприємства на ній.

Привласнюючи певну вагу кожному критерію у відсотках, можна визначити конкурентне положення бізнес-одиниці або товару. Положення бізнес-одиниці на матриці можна представити у вигляді рис. 2.

Головним недоліком цієї матриці є труднощі і суб'єктивізм при визначенні ваги якого-небудь чинника.

Таблиця 2 – Структура матриці MacKinsey

	Конкурентна позиція бізнес одиниці			
		Сильна	Середня	Слабка
Ринкова привабливість	Висока	Інвестування, ріст, утримання позицій	Інвестування, ріст, утримання позицій	Сегментування та вибіркоче інвестування
	Середня	Інвестування, ріст, утримання позицій	Сегментування та вибіркоче інвестування	Збір урожаю, вихід з ринку
	Низька	Сегментування та вибіркоче інвестування	Збір урожаю, вихід з ринку	Збір урожаю, вихід з ринку

Джерело: складено автором наоснові [3]

Рисунок 2 – Бізнес-одиниця

Джерело: складено автором наоснові [3]

Також існує достатньо багато матричних моделей, які можуть бути використаними для оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства:

- матриця «Привабливість ринку/ конкурентоспроможність» (модель GE / McKinsey);
- матриця «Привабливість галузі/ конкурентоспроможність» (модель Shell / DPM);
- матриця «Стадія розвитку ринку/конкурентна позиція» (модель Hofer / Schendel);
- матриця «Стадія життєвого циклу продукції/конкурентна позиція»(модель ADL / LC) тощо.

Таким чином, на відміну від двофакторної матриці БКГ, матриця McKinsey є багатофакторною. Вона складається ужене з чотирьох, а з дев'яти квадрантів і характеризує довгострокову привабливість галузі (ринку) та конкурентну позицію підприємства в ній. Матриця враховує дію значно більшої кількості чинників (чинники конкуренції, фінансово-економічні і соціально-психологічні чинники, а також параметри ринку чи галузі), ніж матриця БКГ. До переваг матриці McKinsey, відносять глибину (не призводить до спрощених висновків), гнучкість (згадані чинники вибираються відповідно до конкретної ситуації, що склалася на ринку), широту застосування. Незважаючи на переваги, дана матриця має і «вузькі місця», а саме: труднощі і суб'єктивізм при визначенні ваги певного чинника, рекомендації мають загальний характер і потребують уточнень.

Отже, перевагою цих методів є простота використання на практиці. Недоліки методів: як процес, так і результат такої оцінки надають досить обмежене уявлення про конкурентоспроможність підприємства, через урахування недостатньої кількості факторів, що впливають на її рівень.

Графічний метод оцінки конкурентоспроможності базується на побудові так званої «Радіальної діаграми конкурентоспроможності» або «Багатокутника конкурентоспроможності». Коло ділять радіальними оціночними шкалами на рівні сектори, кількість яких дорівнює кількості обраних критеріїв, шкали на радіальних прямих градуюють так, щоб всі значення критеріїв знаходилися всередині оціночного кола, значення критеріїв збільшувалися по мірі віддалення від центра кола. На кожній вісі з використанням відповідного масштабу вимірювання позначаються точки, що відповідають значенням критеріїв. По точках відповідно для кожного з підприємств необхідно провести ламану лінію, яка б і сформувала багатокутник [4].

Перевагою графічного методу оцінки конкурентоспроможності підприємства є його простота та високий ступінь наочності. Усі фактори конкурентоспроможності, на основі яких створюється інформаційне поле, повинні мати рівносильний вплив на конкурентоспроможність і один на одного. Лише за таких умов інтегральний показник, розрахований вищенаведеним шляхом, буде достовірний. Ця умова і визначає недолік графічного методу, тому що він не дає змоги встановити значення узагальненого критерію конкурентоспроможності підприємства.

Загальним недоліком матричних і графічних методів є те, що вони не

забезпечують необхідного системного погляду на конкурентоспроможність, не враховують різну вагу факторів конкурентоспроможності.

Комплексними при оцінці конкурентоспроможності підприємств є індексні методи, серед яких[4]:

- метод, що використовує в якості головного підходу оцінку конкурентоспроможності продукції підприємства;
- метод, що базується на аналізі порівняльних переваг підприємств-конкурентів;
- метод, що ґрунтується на основі теорії ефективної конкуренції;
- інтегральний метод.

Базою для порівняння можуть виступати галузеві показники, показники підприємства-лідера ринку чи ретроспективні показники оцінюваного підприємства.

Проаналізуємо кожен із перелічених вище індексних методів. Метод, що використовує в якості головного підходу оцінку конкурентоспроможності продукції підприємства передбачає оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства виходячи із споживчої цінності виробленої продукції. Згідно даного методу, конкурентоспроможність вирішальною мірою залежить від конкурентоспроможності його продукції. Для оцінки конкурентоспроможності товару або послуги підприємства, використовується співвідношення двох характеристик: якості і ціни. Чим вищою є різниця між споживчою вартістю товару для покупця і ціною, котру він за нього сплачує, тим вищим є запас конкурентоспроможності. До переваг методу можна віднести: враховується найбільш важливий критерій, що впливає на конкурентоспроможність підприємства – конкурентоспроможність товару. Серед недоліків можна виділити обмежене уявлення щодо переваг і недоліків у роботі підприємства, тобто абстрагуючись від інших аспектів конкурентоспроможності підприємства ототожнюється виключно з конкурентоспроможністю товару.

Метод, що базується на аналізі порівняльних переваг підприємств конкурентів базується на положеннях теорії міжнародного розподілу праці, відповідно до яких передумовою для завоювання галуззю чи підприємством стійких конкурентних позицій є наявність порівняльних переваг, що дозволяють забезпечити відносно нижчі витрати виробництва у порівнянні з конкуруючою галуззю чи підприємством. Щоб оцінити рівень конкурентоспроможності необхідно спів ставити не лише виробничі витрати, а і обсяг та норму прибутку, обсяг продажів і ринкову частку. Основними перевагами застосування даного методу є те, що він достатньо простий у використанні. Проте очевидним є і недолік: метод не дає змоги зробити цілісні висновки про рівень конкурентоспроможності, оскільки використання в якості оціночного критерію виключно виробничих витрат не відображає процеси взаємодії виробника продукції з ринком.

При використанні методу, який ґрунтується на основі теорії ефективної конкуренції, в якості основного інструменту аналізу конкурентоспроможності використовується співставлення показників стану підприємства з показниками

підприємств-конкурентів та з середньогалузевими показниками. Згідно даного методу, найбільш конкурентоспроможними вважаються ті підприємства, де найкращим чином організована робота всіх підрозділів та служб. Використання такого методу допомагає виявити сильні і слабкі сторони одного підприємства стосовно іншого, оцінити розмір відставання, розробити управлінські дії щодо посилення слабких місць. До недоліків слід віднести: по-перше, досить складно зібрати всю необхідну інформацію і по-друге, для достовірної оцінки необхідно здійснювати трудомісткі розрахунки.

Таким чином, існує чимало методів оцінки конкурентоспроможності підприємства, які використовуються в розвинутих країнах світу. Кожен із цих методів має як численні переваги, так і недоліки. Існує необхідність у розробці методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності українських підприємств, що функціонують в умовах складності отримання достовірної інформації про конкурентів чи підприємств-лідерів галузі.

Література:

1. Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации: [учеб.] / Р. А. Фатхутдинов. – М: Эксмо, 2005. – 544с.
2. Портер Майкл Э. Конкуренция: пер. с англ. / Э. Майкл Портер. – М. : Изд. дом«Вильямс», 2005. – 454 с.
3. Фещур Р. В. Управління розвитком машинобудівних підприємств / Р. В. Фещур, В. Ю. Самуляк // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. Політехніка». – № 624 : Менеджмент та підприємництво в Україні : етапи становлення і проблеми розвитку. – Л., 2008. – С. 100-109.
4. Лифиц И. М. Теория и практика оценки конкурентоспособности товаров и услуг / И. М. Лифиц. – М. : Юрайт-М, 2001. – 224 с.

4.3. Оцінка рівня конкурентоспроможності агропромислового підприємства на міжнародному ринку: матричний підхід

На сучасному етапі, незважаючи на значну кількість методів оцінки конкурентоспроможності підприємства, на нашу думку для підприємств агропромислового підприємства доцільно використовувати матричні методи, що найкраще враховують особливості діяльності, умови функціонування та тенденції розвитку галузі, а також здійснити оцінку не тільки кількісних, а й якісних показників.

Оцінку міжнародної конкурентоспроможності підприємства будемо розглядати на прикладі ТОВ «Нібулон». Міжнародні експерти країн-отримувачів зерна позиціонують «Нібулон» як українську національну компанію, яка представляє Україну, і якраз з цим пов'язане те, що «Нібулон» відкрив світові ринки збуту української продукції. Практично завдяки компанії «Нібулон» був відкритий ринок постачання кукурудзи в Єгипет та інші країни, ціна для сільгосптоваровиробників України виросла майже в чотири рази, а кукурудза стала однією з найбільш рентабельних культур в Україні.

ТОВ «Нібулон» є одним з найбільших вітчизняних виробників і експортерів сільськогосподарської продукції (пшениця, ячмінь, кукурудза, жито, соняшник та ін.). У міру свого розвитку підприємство планомірно розширює географію та масштаби виробничої діяльності.

Дослідивши ТОВ «Нібулон» на потенційному ринку (наприклад, ринок Китаю) ТОВ «Нібулон» можна віднести до квадрату «Дикої кішки». Тобто, «Нібулон» є компанією, яка показує швидкі темпи росту, проте частка компанії на ринку незначна (рис. 1).

Рисунок 1 – Матриця БКГ для компанії «Нібулон»

Джерело: побудовано автором самостійно

Аналіз середовища підприємства «Нібулон» доцільно здійснити на основі аналізу п'яти конкурентних сил:

1. Існуючі конкуренти: постачальники до Китаю.
2. Підприємства, що потенційно можуть увійти в галузь: Фірми-посередники, нові сільськогосподарські підприємства з товаром субститутом
3. Споживачі: підприємства, що споживають значну кількість кукурудзи(державної та приватної форми власності)
4. Товари-замінники: Соя, яка потребує менше води, та не примхлива, отже потребує менші витрати на вирощування
5. Постачальники: підприємства, або ж фермери, які не мають достатніх власних збутових зусиль для здійснення експортної діяльності

Основними конкурентами Нібулону є підприємства серед українських: Укрландфармінг, Мрія, серед іноземних: Альфред. С.Топфлер, Кернел Трейд, Луї Дрейфуси. Всі конкуренти це підприємства є досить великими за обсягами діяльності.

Конкурентоспроможність Нібулону — це здатність забезпечувати реалізацію конкурентоспроможної продукції.

Фактори, що сприятимуть завоюванню більшої частки ринку у конкурентній боротьбі:

- вміння проводити та ефективно використовувати маркетингові дослідження;
- здатність адаптуватися до змін українського законодавства в сфері

експортних операцій

- аналіз слабких та сильних сторін головних фірм-конкурентів на базі об'єктивної інформації.

Стратегічною метою діяльності ТОВ «Нібулон» є подальший розвиток і вихід на нові ринки, налагодження стосунків з новими партнерами, підтвердження надійного іміджу України як учасника міжнародної торгівлі задля підвищення рівня конкурентоспроможності на ринку. Для цього потрібно врахувати низку факторів, які впливають на конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції, яка експортується, а саме:

– економічних, що характеризують основні економічні та споживчі властивості продукції і відтворюються в показниках загальних витрат на придбання продукції;

– класифікаційних, які використовуються для визначення належності продукції до відповідного класу за рядом ознак (видом продукції, її якістю тощо);

– юридичних, які визначають правову захищеність продукції на зовнішньому ринку;

– техніко-технологічних, які визначають технічні властивості продукції і регламентуються технологічними стандартами випуску продукції, що відповідає стандартам і нормам, що діють в обраній для експорту країні;

– ергономічних, які характеризують властивості продукції в процесі її використання людиною;

– організаційних, які призначені для оцінки умов платежу, поставок, термінів та умов гарантії, сервісних послуг тощо.

До факторів, які безпосередньо впливають на забезпечення конкурентоспроможності експортної продукції ТОВ «Нібулон» слід віднести не лише високу якість та економічні умови продажу, а й низку нецінових чинників: унікальність, ефективність бази для поширення інформації про продукцію, динамізм збуту і можливість швидкого реагування на ринкові досягнення. Ці фактори ТОВ «Нібулон» потрібно враховувати при визначенні стратегії експортної діяльності, адже саме вони об'єктивно формують імідж підприємства на зовнішньому ринку. В свою чергу, створення позитивного іміджу компанії на світових ринках згідно із зазначеними складовими формується завдяки розробці відповідних стратегій на різних ієрархічних ланках управління підприємством. На сучасному етапі об'єктами формування іміджу ТОВ СП «НІБУЛОН» виступають наступні [1]:

1. Рейтинги. Компанія постійно бере участь у певних змаганнях зі своїми конкурентами, рейтинг яких постійно друкується у ЗМІ, а також висвітлює власні результати у радіо- та телепередачах, інтернеті.

2. Благодійні акції. ТОВ СП «НІБУЛОН» регулярно допомагає дитячим будинкам та установам, а також медичним закладам у регіонах існування власних підрозділів.

3. Участь у виставках та презентаціях у країні та закордоном. Компанія відвідує світові виставки та створює презентації результатів діяльності

підрозділів на спеціальних заходах – «Днях поля» тощо.

Сильний імідж може дати суттєву перевагу, особливо в тому випадку, коли підприємство не відрізняється або незначно відрізняється на ринку від конкурентів.

Однією із найважливіших цілей експортної діяльності ТОВ «Нібулон» є формування ефективних стратегій сегментування та позиціонування сільськогосподарської продукції, які є процесом створення ринкового іміджу товару на основі його відмінних характеристик, сукупністю методів, форм та підходів реалізації філософської концепції функціонування будь-якого бізнесу, в тому числі й аграрного.

Розглянемо приклад сегментування та позиціонування для ТОВ «Нібулон» (ринок кукурудзи).

Сегментувати ринок споживачів кукурудзи необхідно, щоб укріпити конкурентні позиції за рахунок «відкидання» неефективних сегментів, і таким чином запобігти розпорошенню ресурсів та маркетингових зусиль. Цільовим ринком для ТОВ «Нібулон» є споживачі кукурудзи.

Охарактеризуємо відмінності у потребах різних споживачів (табл. 1).

Таблиця 1 – Аналіз потреб споживачів

Потреби	Відмінності у комплексі маркетингу
Зменшення витрат на придбання	Ціна низька
Зниження собівартості за рахунок низьких транспортних витрат	Продукція: високі якісні показники, транспортний супровід

Джерело: побудовано автором самостійно

Таблиця 1 показує, що основними потребами споживачів є зменшення витрат та висока якість продукції. Збільшити попит можливо за рахунок зменшення ціни.

Важливу роль у позиціонуванні та сегментації товару відіграють відмінності мотивації для кожної групи споживачів (табл. 2). Тобто існує два типи ринкової поведінки: 1) зменшення витрат на придбання; 2) зниження собівартості за рахунок низьких транспортних витрат.

Спільним для цих двох систем є те, що вони реалізуються за рахунок використання таких складових комплексу маркетингу як ціна, якість продукції, система продажу.

Таблиця 2 – Специфіка ринкової поведінки споживачів

Специфіка ринкової поведінки	Відмінності у комплексі маркетингу	
Зменшення витрат на придбання	Ціна	низька
	Продукція	відповідність стандартам якості
	Система продажу Promotion	Прямі поставки ввд виробника Особисті зв'язки
Зниження собівартості за рахунок низьких транспортних витрат	Ціна	низька
	Продукція	високі якісні показники, транспортний супровід
	Система продажу	Прямі поставки від виробника

	Promotion	Особисті зв'язки
--	------------------	------------------

Джерело: побудовано автором самостійно

На основі вищезазначеного побудуємо профілі ринкових сегментів, опис яких представлено у таблиці 3.

Таблиця 3 – Опис профілів ринкових сегментів

Профіль сегмента	Специфіка мотивації	Специфіка комплексу маркетингу		Розмір сегмента
		Ціна	низька	
Ключовий критерій при купівлі продукції – низька ціна	Зменшення витрат на придбання	Продукція	низька	70 %
		Система продажу	відповідність стандартам якості	
		Promotion	Прямі поставки від виробника	
			Особисті зв'язки	
Ключовий критерій при купівлі продукції - високі якісні показники, транспортний супровід	Зниження собівартості за рахунок низьких транспортних витрат	Ціна	низька	30 %
		Продукція	високі якісні показники, транспортний супровід	
		Система продажу	Прямі поставки від виробника	
		Promotion	Особисті зв'язки	

Джерело: побудовано автором самостійно

Для ТОВ «Нібулон» обрано два профілі, які містять два різні критерії. Перший профіль в якості ключового критерію розглядає низьку ціну, а другий – якісні характеристики товару та транспортний супровід. Розмір першого сегмента охоплює 70 %, а другого - 30%. Це свідчить про те, що ціна є ключовим критерієм при прийнятті рішень.

Таким чином, на цільовому ринку для ТОВ «Нібулон» можна визначити сегменти, до яких потрібно застосовувати різні комплекси маркетингу:

– споживачі, для яких ключовим критерієм при купівлі продукції є низька ціна;

– споживачі, для яких ключовим критерієм при купівлі продукції - високі якісні показники, транспортний супровід.

Цільовим ринковим сегментом для ТОВ «Нібулон» (продукція – кукурудза) на ринку Китаю є: споживачі, для яких ключовим критерієм при купівлі продукції є низька ціна.

Сегмент обрано, як такий, що містить в собі ринкові можливості для ТОВ «Нібулон»:

– можливість зайняти лідуючі позиції у сегменті за рахунок цінової політики;

– можливість закріпитися для отримання результатів у довгостроковій перспективі.

Тобто вибір сегмента визначається : ефективністю збуту в сегменті. Але можливий варіант працювати не тільки в цьому сегменті, а дотримуватися стратегії концентрованого маркетингу в охопленні ринку.

Розглянемо особливості позиціонування. Основними конкурентами ТОВ «Нібулон» є BungeLimited, Keplerweber. Параметрами, за якими здійснюється позиціонування представлені: якість товару; транспортні витрати; досвід; орієнтація на мотиви споживачів; ціна (табл. 4)

Таблиця 4 – Параметри позиціонування

Показники	Нібулон	BungeLi mited	Keplerweb er
1. Якість товару	10	9	8
2. Транспортні витрати	10	6	6
3. Досвід	10	8	6
4. Орієнтація на мотиви споживачів	10	10	10
5. Ціна	10	4	4

Джерело: побудовано автором самостійно

На основі виокремлених параметрів побудуємо схеми позиціонування (рис. 2).

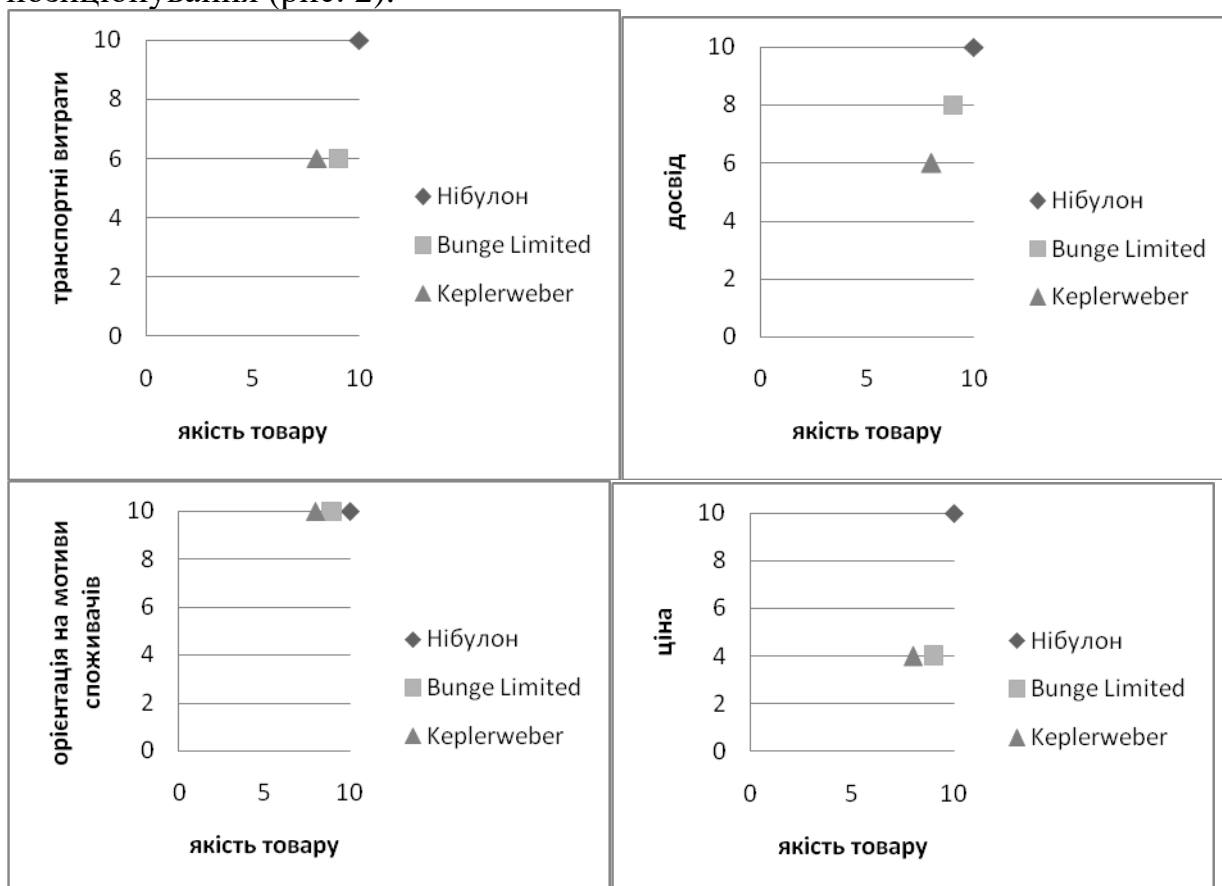

Рисунок 2 – Схеми позиціонування для ТОВ «Нібулон»

Джерело: побудовано автором самостійно

Аналіз схеми позиціонування дозволяє визначити позиції за якими ТОВ «Нібулон» має переваги над конкурентами, а саме:

- низькі транспортні витрати, що безпосередньо впливає на ціну продукції;
- значний досвід роботи на ринку (ТОВ «Нібулон» має досвід близько 20 років);
- низька ціна (у порівнянні із конкурентами).

В результаті проведених досліджень визначено, що ТОВ «Нібулон» є лідером за ціною продукції, низькими транспортними витратами та значним досвідом роботи на ринку. Тобто, ТОВ «Нібулон» можна позиціонувати як підприємство, що реалізує товар за найнижчою ціною, має незначні транспортні витрати і, маючи значний досвід на ринку, користується довірою споживачів.

Проведемо розрахунки позиції ставлення споживачів за обраними критеріями (параметрами позиціонування) стосовно ТОВ «Нубілон» (за об'єктивним та суб'єктивним позиціонуванням).

Об'єктивне:

1) ТОВ «Нубілон»: $10 \cdot (10+10+10+10+10) = 500$.

2) BungeLimited: $10 \cdot (9+6+8+10+4) = 370$.

3) Keplerweber: $10 \cdot (8+6+6+10+4) = 340$.

За суб'єктивними оцінками ТОВ «Нубілон» має теж максимальне значення. Виходячи із проведених розрахунків визначимо маркетингову стратегію підприємства за допомогою матриці Дж. Саймона (рис. 3).

Об'єктивна якість

		Низька	Висока
Суб'єктивна якість	Висока	<p>Інформаційний надлишок</p> <ul style="list-style-type: none"> - підготувати інформаційний потік (тактика); - підвищувати якість (стратегія) 	<p>Техніко-інформаційне випередження</p> <ul style="list-style-type: none"> - зберігати здобуті конкурентні переваги
	Низька	<p>Техніко-інформаційне запізнення</p> <ul style="list-style-type: none"> підвищити якість або інформацію або знижувати витрати та ціни 	<p>Інформаційний дефіцит</p> <ul style="list-style-type: none"> покращувати зв'язок зі споживачами; - покращувати інформованість клієнтів

Рисунок 3 – Позиція ТОВ «Нубілон» у матриці Дж. Саймона
Джерело: побудовано автором самостійно

Спираючись на проведений аналіз обираємо стратегію позиціонування [2] за особливими об'єктивними властивостями продукції, а

саме: якість, безпечність та органічність, що відповідає сучасним вимогам споживачів. Мета позиціонування – формування у свідомості споживачів (існуючих і потенційних) іміджу єдиного підприємства, яке надає якісну, безпечну та органічну продукцію за найнижчими цінами.

Під час реалізації обраної стратегії буде використовуватися такий тип позиціонування, як позиціонування за вигодою, або способом вирішення проблеми [3]. Виходячи з цього завданням комплексу маркетингових комунікацій є формування у свідомості споживачів іміджу єдиного підприємства, яке надає якісну, безпечну та органічну продукцію за найнижчими цінами, і відповідає сучасним вимогам споживачів. Формування такого іміджу забезпечить лідерство ТОВ «Нібулон» на довгострокову перспективу.

Узагальнюючи вищесказане, можна стверджувати, що в Україні слід критично переглянути ефективність стратегії наслідування та можливостей отримання вигоди вітчизняними аграріями з успіхів їх європейських суперників. При цьому, більш прийнятною є така концепція розвитку, яка передбачає можливості використання всього кращого з зарубіжного досвіду, але пропозиція якісно відмінної, диференційованої продукції. За цієї умови стає можливим отримання аграрним сектором стійких конкурентних переваг у довгостроковому періоді.

Таким чином, оцінка конкурентоспроможності підприємства на основ використання матричних методів дозволяє розробити стратегію конкурентоспроможності підприємства агропромислового сектору.

Література:

1. Сайт Нібулон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nibulon.com/data/zakupivlya-silgospprodukcii/zakupivelni-cini.html>
2. Василенко В. О. Стратегічне управління підприємством : навч. посіб. / В.О. Василенко, Т.І. Ткаченко; вид. 2-ге, виправл. і доп. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 400 с.
3. Гордієнко П. Л. Стратегічний аналіз: навч. посіб. / П.Л. Гордієнко, Л.Г. Дідковська, Н. В. Яшкіна; 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Алерта, 2008. – 478 с.

4.4. Аналіз ефективності експортної діяльності виробників сільськогосподарської продукції

ТОВ СП «Нібулон» є одним з найбільших вітчизняних виробників і експортерів сільськогосподарської продукції (пшениця, ячмінь, кукурудза, жито, соняшник та ін.). У міру свого розвитку підприємство планомірно розширює географію та масштаби виробничої діяльності. Підприємство має 22 виробничі підрозділи, розташованих в дев'яти областях України (Миколаївська, Луганська, Вінницька, Хмельницька, Полтавська, Харківська, Черкаська, Житомирська, Сумська).

Центральний офіс ТОВ СП «Нібулон» знаходиться в м. Миколаєві –

обласному центрі південного регіону України, який традиційно є аграрним. Компанія «Нібулон» з моменту свого створення пережила всі етапи розвитку країни, зміни в економічній і політичній ситуації та законодавчому полі, показавши здатність до виживання і стабільного розвитку.

Високі показники врожайності та якості сільськогосподарських культур на підприємстві досягаються на оброблюваних орендованих землях сільськогосподарського призначення завдяки вдосконаленню новітніх інтенсивних технологій, посіву найкращого насіння провідних світових компаній, виробників насіння, а також використання новітньої техніки та ґрунтообробних знарядь імпортного виробництва.

Диверсифікація виробничої діяльності за кліматичними зонами дозволяє знизити природні ризики, пов'язані з втратами врожаю внаслідок коливань погодних умов у різних регіонах України, а також забезпечити щорічне отримання високих врожаїв зернових та олійних культур. Крім того, шляхом порівняння стану виробничих посівів, підвищується достовірність прогнозування рівня врожайності в маркетинговому періоді, що важливо для прийняття комерційних рішень.

Однією з найважливіших складових цієї роботи є вдосконалення логістичної системи компанії «Нібулон». Саме тому з 2009 року компанія реалізує унікальну для української економіки інвестиційну програму з розвитку і створення сучасної інфраструктури зернового ринку – будівництво власного вантажного флоту.

Сьогодні компанія здійснює справжню революцію в логістиці. «Нібулон» переорієнтує свої зернові вантажі на водні магістралі України. Вперше за всі роки незалежності нашої країни втілюється в життя комплексний інвестиційний проект з відродження річок як головних транспортних магістралей.

В рамках даного проекту сьогодні здійснюється будівництво власного флоту на власному суднобудівно-судноремонтному заводі. «Нібулон» – чи не єдине в Україні підприємство, яке будує повнокомплектні судна. Крім того, компанія самостійно, за власний кошт і власними технічними засобами, відновлює судноплавні можливості р. Південний Буг.

Міжнародні експерти країн-отримувачів зерна позиціонують «Нібулон» як українську національну компанію, яка представляє Україну, адже «Нібулон» відкрив світові ринки збуту української продукції. Практично завдяки компанії «Нібулон» був відкритий ринок постачання кукурудзи в Єгипет та інші країни, ціна для сільгоспвиробників України виросла майже в кілька разів, а кукурудза стала однією з найбільш рентабельних культур в Україні.

Компанія відкрила і постачає високоякісну продовольчу пшеницю до Єгипту, конкуруючи з уже традиційними постачальниками пшениці в цю країну, такими як США, Аргентина, європейські країни, явні економічні переваги яких обґрунтовані коротшим плечем доставки продукції, в порівнянні з Україною.

Акцентуємо увагу на конкретних цифрах щодо експортної діяльності

компанії «Нібулон» [1] (рис. 1):

1. У 2009/10 маркетинговому році компанією було експортовано 4,8 млн. т сільськогосподарської продукції – до 24% від загальнонаціонального експорту.

2. У 2010/11 маркетинговому році компанія відвантажила на експорт майже 2,7 млн. т сільськогосподарської продукції. Зниження кількісних показників відбулося у зв'язку з безпідставним втручанням правоохоронних та контролюючих державних органів у господарську діяльність компанії та запровадження експортних обмежень.

3. У 2011/12 маркетинговому році компанія відвантажила на експорт майже 3,6 млн. т сільгосппродукції; у 2012/13 – майже 3,4 млн. т.

4. 2013/14 маркетинговий рік «НІБУЛОН» завершив із позначкою – понад 4,8 млн. т, що вже котрий рік поспіль забезпечило абсолютне лідерство компанії в експорті зернових та олійних культур в Україні.

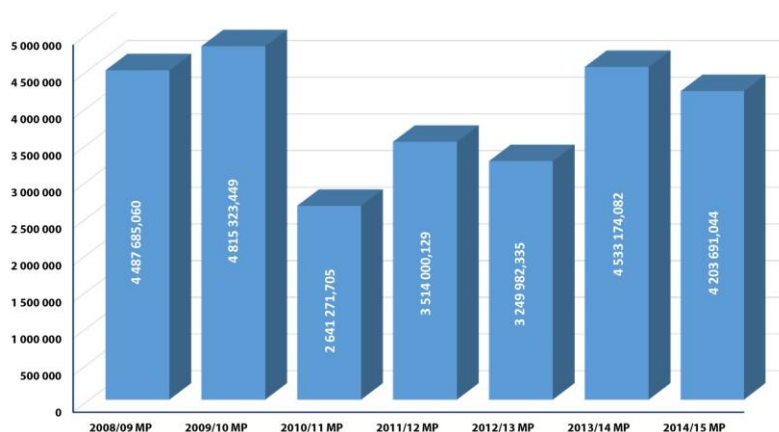

Рисунок 1 – Експорт компанії «Нібулон» за 2008/09 – 2014/15 маркетингові роки, млн. тонн

Джерело: складено автором за даними [1]

Як видно з рис. 1 підприємство продовжує зміцнювати свої позиції на світовому ринку зерна, зберігає лідерство як український експортер зернових та олійних культур.

Найвищі рейтинги компанії «Нібулон» у сфері експорту зернових і олійних культур вказують на вміння фахівців підприємства своєчасно і точно аналізувати ситуацію на внутрішньому і світовому зернових ринках, приймати правильні рішення у різні періоди маркетингового року. І, зрозуміло, кожен успіх, кожен подоланий рубіж служить фундаментом для майбутніх досягнень.

У структурі експорту серед 7 сільськогосподарських культур, що експортує «Нібулон» домінує кукурудза – 47,61%, пшениця – 31,36% та ячмінь – 12,76% (рис. 2).

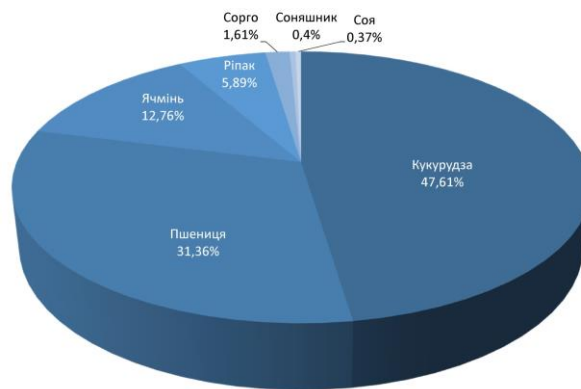

Рисунок 2 – Структура експорту компанії «Нібулон» в 2014/15 маркетинговому році

Джерело: складено автором за даними [1]

Що стосується географії експорту, то «Нібулон» впевнено зберігає свої позиції на світовому ринку зерна і водночас розширює свою присутність на ньому, заходить зі своєю продукцією до нових країн-імпортерів (рис. 3). У 2014/15 маркетинговому році лідером-імпортером для компанії лишається Єгипет – 26% експортованого зерна або майже 822 тис. т.. До цієї країни надійшло 24% від загального обсягу експортованої кукурудзи і 48% – пшениці. На другому місці – Саудівська Аравія (11% – близько 338 тис. т.). Третя позиція – в Іспанії (9% – майже 280 тис. т.), яка є другою за обсягами експортованої «Нібулоном» кукурудзи – 15,6%.

У цілому ж, географія експортної діяльності за 9 місяців 2014/15 маркетингового року охоплює 22 країни. Серед нових напрямків – Китай (3% від загального обсягу експортованої продукції) і Таїланд (2%).

Вже понад 5 років поспіль «Нібулон» займає лідируючі позиції на зерновому ринку України, здійснюючи поставки сільськогосподарської продукції в більш ніж 64 країни світу (від Японії до Мексики).

У структурі експорту основними культурами для компанії «Нібулон» на протязі останніх маркетингових років залишаються кукурудза і пшениця, на які сумарно припадає близько 80% від загального експорту компанії. При цьому протягом останніх декількох маркетингових років частка пшениці поступово збільшується.

Протягом останніх маркетингових років компанії вдається відкривати для себе нові ринки збуту, переважно це країни Азії та Океанії, де традиційно сильні позиції експортерів з Західної півкулі. У сезоні 2014/15 маркетингового року група компаній «Нібулон» вперше для себе здійснила поставки ячменю в Китай і пшениці в Таїланд. У 2015/16 маркетинговому році вперше з 2009 року відновили поставки пшениці в Індонезію. А сезон 2016/17 вже відзначився постачанням партії пшениці в Індію (вперше за всю історію існування групи).

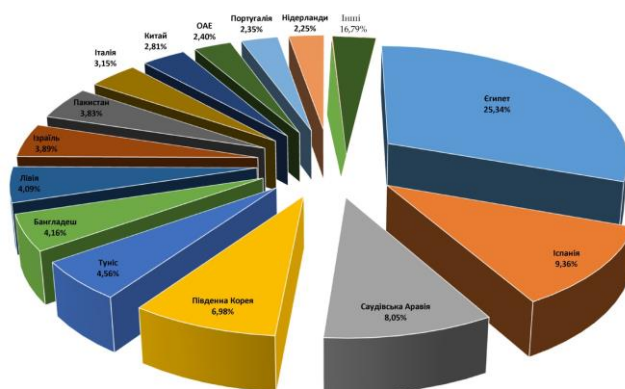

Рисунок 3 – Географія експорту компанії «Нібулон» в 2014/15 маркетинговому році

Джерело: складено автором за даними [1]

За результатами 2014/15 маркетингового року групою компаній "Нібулон" було оброблено та відвантажено на експорт понад 4,2 млн. т зернових та олійних культур. Про це йдеться у рейтингу провідних компаній вітчизняного зернового ринку, який підготувала "АПК-Інформ Медіа-Груп". Загальні результати 2014/15 маркетингового року засвідчили абсолютне лідерство ТОВ «Нібулон» у рейтингу українських фірм-експортерів зернових культур – 8,4% (табл. 1).

Таблиця 1 – Підсумок по зерновій групі

Експортер	Частка ринку, %
ТОВ СП «НІБУЛОН»	8,4
ПАТ ДПЗКУ	7,8
ТОВ Луї Дрейфус	4,9
ТОВ Кернел	4,6
ТОВ НоблРесорсиз	3,6

Джерело: складено автором за даними [1]

Що стосується олійної групи, то тут «Нібулон» за результатами 2014/15 маркетингового року займає 4 місце серед країн-експортерів. ТОВ «Нібулон» експортувало 6.1% загальної кількості (табл. 2).

Таблиця 2 – Підсумок по олійній групі

Експортер	Частка ринку, %
ПШ ГленкорГ рейн	7,2
ТОВ Кернел	7,0
ТОВ АДМ Трейдінг	6,8
ТОВ СП «НІБУЛОН»	6,1
ТОВ АТ Каргілл	4,2

Джерело: складено автором за даними [1]

Якщо говорити про загальні результати експортної діяльності, то тут «Нібулон» посідає почесне перше місце (табл. 3).

Таблиця 3 – Загальний підсумок по Україні

Експортер	Частка ринку, %
ТОВ СП «НІБУЛОН»	8,1
ПАТ ДПЗКУ	6,9
ТОВ Кернел	4,9
ТОВ Луї Дрейфус	4,4
ПП ГленкорГрейн	3,3

Джерело: складено автором за даними [1]

За даними ТОВ "АПК-Інформ Медіа-Груп", у 2014/15 році "Нібулон" залишив за собою лідерство в експорті пшениці, забезпечивши 10,5 % від загальноукраїнського експорту (табл. 4).

Таблиця 4 – Рейтинг експортерів пшениці

Експортер	Частка ринку, %
ТОВ СП «НІБУЛОН»	10,5
ТОВ АТ Каргілл	6,7
ТОВ Луї Дрейфус	6,3
ТОВ Кернел	4,4
ПП ГленкорГрейн	3,6

Джерело: складено автором за даними [1]

У 2014/15 маркетинговому році підприємство залишило за собою лідерство в експорті сорго, забезпечивши відповідно 46,2% від загальноукраїнського експорту (табл. 5).

Таблиця 5 – Рейтинг експортерів сорго

Експортер	Частка ринку, %
ТОВ СП «НІБУЛОН»	46,2
ТОВ Амбар Експорт	10,2
ТОВ ТД Астарта Груп	7,1
ТОВ АгровітаГрейд	5,1
ТОВ Амбра Імпекс	4,4

Джерело: складено автором за даними [1]

За даними рейтингу, серед експортерів кукурудзи "Нібулон" з часткою 6,5% посіло 2 місце (табл. 6).

Таблиця 6 – Рейтинг експортерів кукурудзи

Експортер	Частка ринку, %
ПАТ ДПЗКУ	8,4
ТОВ СП «НІБУЛОН»	6,5
ТОВ НоблРесорсиз	4,4
ТОВ Кернел	4,1
ТОВ ГранумІнвест	3,8

Джерело: складено автором за даними [1]

У 2014/15 маркетинговому році підприємство залишило за собою лідерство в експорті соняшнику, забезпечивши відповідно 36,3% від загальноукраїнського експорту (табл. 7).

Таблиця 7– Рейтинг експортерів соняшнику

Експортер	Частка ринку, %
ТОВ СП «НІБУЛОН»	36,3
ПП Деманд	5,0
ТОВ Богданівське-М	4,5
ТОВ Клищинський консервний завод	4,4
ПП Ювента	3,1

Джерело: складено автором за даними [1]

Враховуючи те, що домінуючими у структурі експорту ТОВ «Нібулон» є кукурудза, пшениця та ячмінь, то визначимо ефективність експорту цієї продукції, яка передбачає визначення повної ефективності, економічної ефективності та бюджетної ефективності експорту продукції. Визначення ефективності експорту подано у таблицях 8 – 10.

Таблиця 8 – Визначення ефективності експорту пшениці ТОВ «Нібулон», 2014-2016 рр.

	2014	2015	2016
B_e , тис. грн.	7756792	8822096	8241028
Z_e , тис. грн.	683629	574931	764791
C_e , грн.	1725	2625	3090
Повна ефективність			
$\Pi_{en} = \frac{B_e}{Z_e}$	11,3	15,3	10,8
$E_n = B_e - Z_e$	7073163	8247165	7476237
Економічна ефективність			
$\Pi_{ee} = \frac{C_e}{Z_e}$	0,0025	0,0046	0,004
$E_{ee} = C_e - Z_e$	85	425	110
Бюджетна ефективність			
$\Pi_{eb} = \frac{B_e}{C_e}$	4496,7	3360,8	2667
$E_{eb} = B_e - C_e$	7755067	8819471	8237938

Джерело: розраховано автором самостійно на основі даних [1]

Таблиця 9 – Визначення ефективності експорту ячменю ТОВ «Нібулон», 2014-2016 рр.

	2014	2015	2016
B_e , тис. грн.	1902838	2164283	2021627
Z_e , тис. грн.	167703	141038	187613
C_e , грн.	1600	2400	3000
Повна ефективність			
$\Pi_{en} = \frac{B_e}{Z_e}$	11,3	15,3	10,8
$E_n = B_e - Z_e$	1735135	2023245	1834014

Економічна ефективність			
$Pe_e = \frac{Ц_e}{З_e}$	0,0095	0,017	0,016
$E_{ee} = Ц_e - З_e$	200	100	200
Бюджетна ефективність			
$Pe_b = \frac{B_e}{Ц_e}$	1189,3	901,8	673,9
$E_{eb} = B_e - Ц_e$	1901238	2161883	2018627

Джерело: розраховано автором самостійно на основі даних [1]

Таблиця 10 – Визначення ефективності експорту кукурудзи ТОВ «Нібулон», 2014-2016 рр.

	2014	2015	2016
B_e , тис. грн.	2884556	3280888	3064632
$З_e$, тис. грн.	254224	213800	284407
$Ц_e$, грн.	1350	2180	3100
$Ö_e$, грн.	1480	2350	3270
Повна ефективність			
$Pe_n = \frac{B_e}{З_e}$	11,3	15,3	10,8
$E_n = B_e - З_e$	2630332	3067088	2780225
Економічна ефективність			
$Pe_e = \frac{Ц_e}{З_e}$	0,0053	0,0102	0,0109
$E_{ee} = Ц_e - З_e$	130	170	170
Бюджетна ефективність			
$Pe_b = \frac{B_e}{Ц_e}$	2136,7	1505	988,6
$E_{eb} = B_e - Ц_e$	2883206	3278708	3061532

Джерело: розраховано автором самостійно на основі даних [1]

Проведені розрахунки свідчать про те, що види продукції, за якими ТОВ «Нібулон» займає лідируючі позиції в експорті мають однаковий рівень посівної ефективності. Проте, за економічною ефективністю переважає ячмінь, а за бюджетною ефективністю – пшениця. Якщо розглядати ці види ефективності у динаміці 2014-2016 рр., то слід зазначити, що економічна ефективність зростає для всіх видів продукції, а бюджетна знижується, що може бути пов'язано із зниженням валютної виручки і коливаннями на міжнародному ринку сільськогосподарської продукції.

Ринок має свої закони, періоди поживлення, і тут багато залежить від того, що може запропонувати експортер. «Нібулон» же пропонує справедливі ціни, зручну логістику, цивілізовані партнерські взаємовідносини.

Підсумовуючи вище зазначене, на нашу думку, компанія «Нібулон» має

довгострокові перспективи для України в розширенні експорту. Адже наша країна має значні перспективи валового збору сільськогосподарської продукції – 80-100 млн. т зерна щорічно. Якщо зараз для внутрішніх потреб країни потрібно 25 млн. т, то експорт в цьому році сягне близько 39 млн. т. Ці показники будуть зростати до 60-70 млн. т.

Література:

1. Офіційний сайт ТОВ «Нібулон» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nibulon.com/>

4.5. Проблеми та перспективи діяльності українських підприємств в умовах інтеграційних процесів

Інтеграція та процеси, які з нею тісно пов'язані, охоплює надзвичайно широке коло проблем. Інтеграційні процеси можуть відбуватися на різних рівнях, зокрема на індивідуальному, регіональному, внутрішньодержавному, міждержавному та глобальному. Як відомо, розрізняють безліч форм сучасної інтеграції: економічну, політичну, культурну, інформаційну, екологічну, соціальну та ін. Саме через таку різноманітність та диференційованість інтеграційних процесів ускладнюється проблеми глибинного її пізнання на відповідному рівні, адже інтеграція охоплює багато різних аспектів. Більше того, інтеграційні процеси становлять складне і суперечливе явище, яке розвивається внаслідок протистояння різних держав, а особливо їх економік, тобто домінування або суттєвий вплив одних країн над іншими, цінностей, інтересів, в деяких випадках навіть культур і т.д. – все це відбувається в процесі пошуку економічного компромісу. Суперечності відіграють роль джерела розвитку інтеграції. Кожна ланка таких ускладнень дає новий поштовх, суттєвий імпульс до зростання економічного, інтелектуального, наукового і політичного потенціалу учасників світового співтовариства з метою подолання існуючих бар'єрів. Подолання таких бар'єрів стимулює вихід країн-учасниць на якісно новий економічний рівень та зміну їх теперішньої економічної моделі на більш нову – прогресивну, з переважними позитивними тенденціями. Так як Україна обрала вектор євроінтеграції, то наразі наша країна має безумовно пройти вище окреслений шлях, який допоможе завершити формування трансформаційних процесів, які активно розвиваються з початку минулого століття і стати на шлях становлення сталого розвитку. Трансформація охоплює всі сектори національної економіки, далі розглянемо діяльність українських підприємств в умовах становлення сучасних інтеграційних процесів.

Наразі сучасні глобалізаційні процеси, які тісно поєднані з інтегрованістю національних економік, і викликані ними зміни у середовищі господарювання стають важливим елементом системи, яка є основою формування абсолютно нової моделі економічного розвитку. Саме тому, на сьогодні, досить важливими є проблеми виходу національних підприємств на міжнародний

ринок та становлення їх конкурентних переваг у новому конкурентному середовищі.

Розвиток економіки як на світовому, так і на національному рівні, характеризується поширенням інтеграційних тенденцій і частковим пом'якшенням конкурентної боротьби принципами кооперативної взаємодії. Дані тенденції розвиваються на фоні формування нової інформаційної економіки, якій притаманна певна інтеграційна система. Відсутність чітко вираженої правової структури у більшості національних інтегрованих структур обумовило потребу орієнтації та пошуку оптимального співвідношення елементів окремих інтегрованих структур з точки зору досягнення їх стратегічного призначення. Досить нагальною залишається проблема аналізу та обґрунтування певних особливостей розвитку інтеграційних процесів національних підприємств в сучасних умовах господарювання.

Дослідженням у галузі проблем інтеграції та співпраці України значну увагу приділяли такі автори, як Р.В. Глібов [1], В.С. Філоніч, Н.З. Мерза, О.Ю. Молчанов [2] та багато інших. Результати їх досліджень переважно охоплюють коло окремих аспектів діяльності, функціонування та можливих наслідків у процесі становлення відносин України з Європейським союзом або Митним союзом. Разом з тим, відкриття

Внаслідок стрімких змін в економічному та політичному житті країни, дані питання залишилися недостатньо дослідженими. Теоретичні засади досліджень інтеграційних процесів та економічних проблем, пов'язаних саме з євроінтеграцією знайшли своє відображення у наукових працях таких вчених, як Г. Волес, Ю.В. Макогон, Г.Н. Климко, В.О. Філіпчук, О. Дрозд та ін. [3].

Угода про асоціацію між ЄС та Україною була підписана 27 червня 2014 року головами держав або урядів Європейського Союзу та Президентом України Петром Порошенком у Брюсселі. 16 вересня 2014 року Угода про асоціацію була одночасно ратифікована Верховною Радою та Європейським парламентом. Стаття 4 Угоди про асоціацію – у котрій йдеться про встановлення Поглибленої та Всеосяжної Зони Вільної Торгівлі (ПВЗВТ) – має вступити у силу 31 грудня 2015 року. Для підтримки українських експортерів, ЄС продовжить час дії автономних торговельних преференцій до того ж самого дня.

Угода про асоціацію є новаторським документом і першою угодою, що ґрунтується на політичній асоціації між ЄС та будь-якою з країн-учасниць Східного партнерства. Також ця Угода є безпрецедентною з точки зору свого обсягу (низки сфер, які вона охоплює) і глибини (детальності зобов'язань і часових рамок їх виконання).

Основні частини Угоди присвячені ключовим реформам, економічному відновленню та зростанню, а також урядуванню та секторальній співпраці у сферах енергетики, транспорту, охорони довкілля, промисловості, соціального розвитку і соціального захисту, рівності прав, захисту споживачів, освіти, молоді та культури.

Також Угода приділяє особливу увагу цінностям і принципам: демократії та верховенству права, повазі до прав людини та засадничих свобод, належному урядуванню, ринковій економіці та збалансованому розвитку.

Документ передбачає зміцнення співпраці у зовнішній та безпековій політиках, а також в енергетичній сфері.

Він також містить у собі положення про глибоку та всеохопну зону вільної торгівлі. Вони йдуть набагато далі, ніж класичні угоди про вільну торгівлю, адже передбачають як взаємне відкриття ринків, так і стимуляцію конкурентоздатності та інші кроки, потрібні для досягнення відповідності стандартам Євросоюзу і торгівлі на ринках ЄС.

Враховуючи вищевикладене, можна зазначити, що з одного боку з виходом національних товаровиробників на розвинений європейський ринок перед ними відкривається низка позитивних можливостей, серед яких слід враховувати не лише економічні вигоди. Це має створити необхідні умови для поступової інтеграції ринку України у спільний ринок ЄС, а саме дозволить:

- проникнути національним товарам на якісно новий ринок з високою конкуренцією та купівельною спроможністю;
- отримати можливість виходу на ринки розвинених країн Європи;
- впровадити багатовекторні інновації та нові технології у господарську діяльність підприємств;
- поліпшити інвестиційний клімат;
- підвищити технологічний рівень економіки;
- захистити економічні позиції підприємств від впливу політичних чинників;
- формувати прозоре ринкове середовище з вільним розвитком торгівельних відносин, що виключає наявність значної кількості персональних преференцій, сприятиме мінімізації негативного впливу деформованих адміністративних механізмів [4].

Наша країна володіє значним експортним потенціалом, який зосереджений у сфері видобутку і обробки у провідних галузях промисловості, а також в АПК і енергетичному комплексі країни, про те, на жаль, використовується він, недостатньо і вкрай неефективно.

На рис. 1 зобразимо географічну структуру та динаміку експорту українських товарів до ЄС.

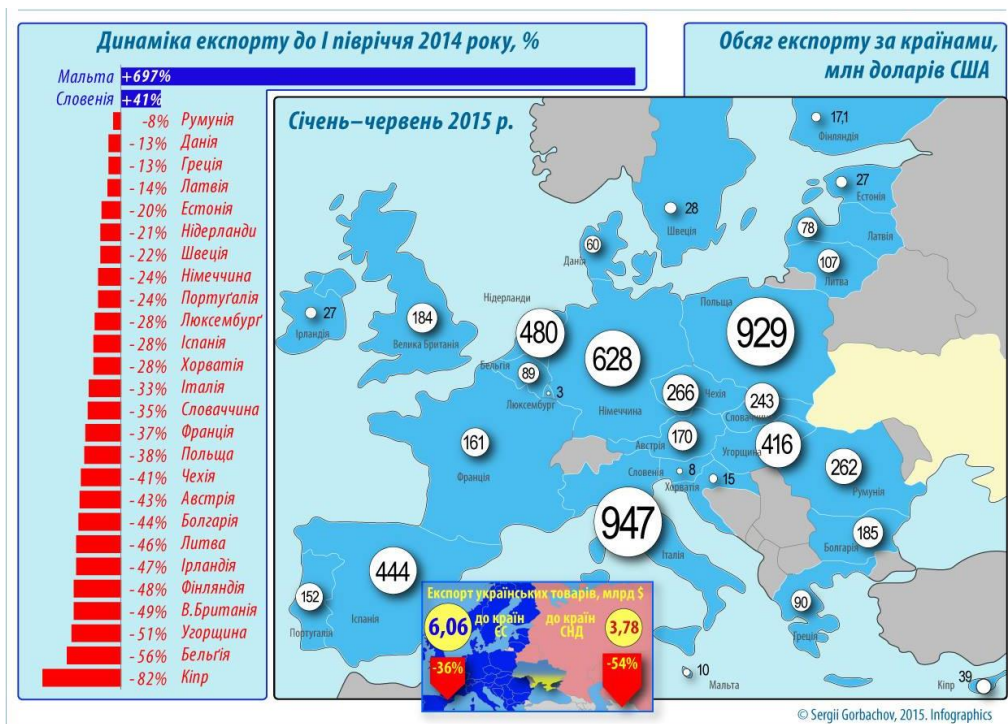

Рис. 1 – Географічна структура та динаміка експорту українських товарів до ЄС

Джерело: [4]

Значною мірою таке скорочення експортної діяльності України викликано розгортанням військового конфлікту у Донецькій та Луганській областях, це завдало значного удару по експорту української металургії, яка ще донедавна була ключовою статтею українського експорту до ЄС.

Вже в наступному році Україна може відчути нові проблеми, які прогнозовано можуть бути пов'язаними з продажем аграрної продукції. Це додаткові надходження валюти у країну, що мають стабілізувати курс гривні, але нинішні світові ціни на пшеницю зараз на 15% нижчі за минулорічні.

Варто відмітити, що саме зараз у відносинах «Україна-ЄС» діє режим автономних преференцій, за якими українські підприємства вже позбавлені необхідності сплати мит при експорті до ЄС.

Наразі діє значна кількість нових українських компаній, що протягом останніх місяців розпочали свою роботу на європейських ринках. За даними Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, від моменту початку дії у квітні минулого року автономних преференцій до кінця минулого року експортом до ЄС зайнялося 5302 підприємства, що раніше на цьому ринку не працювали. Водночас 2299 компаній, що раніше експортували свою продукцію до ЄС, зупинили свою діяльність.

Варто відмітити, що на сьогоднішній день українські виробники вже використали річні квоти на кукурудзу (400 тис. т) і пшеницю (950 тис. т), 2 кварталні основні квоти на м'ясо птиці по 4 тис. т (також 2 тис. т з 10 тис. т додаткової квоти на м'ясо птиці), на ячмінь – 194,2 тис. т з 250 тис. т. [5].

Головна проблема в тому, що з ринок ЄС покинули великі підприємства, в тому числі і з Донбасу, а натомість заходять менші компанії.

Однак велика кількість нових компаній, що розпочала роботу у ЄС, дозволяє сподіватися на швидке зростання експорту.

Прогнозовано, варто очікувати економічних успіхів на новому ринку вже у 2016 році. Саме тому ті українські компанії, що вийшли на європейський ринок минулого року, поступово адаптуються до нових умов та починають більш ефективно конкурувати на новому ринку.

Поки цього не відбулося, головним покупцем українських товарів залишаються так звані «треті країни». Хоча б тому, що вихід на ці ринки не вимагає від підприємств таких змін, як продажі в ЄС. Саме ці ринки втримали український експорт від більш значного падіння.

Зокрема, зростання українського експорту до Ірану склало 30,9%. Зважаючи на зняття санкцій з цієї країни, вона може швидко повернутися на ринок нафти і газу, а відповідно – стати дуже перспективним ринком збуту для багатьох країн. Також незначне зростання українського експорту фіксується до Китаю (0,5%) та Південної Кореї (2,6%).

Ще два важливі для України ринки: Туреччина та Єгипет наразі показують падіння приблизно 20%. При цьому це падіння викликано численними обмеженнями для українських експортерів, вирішити які в урядовців досі не було часу.

Виходить, що відновлення українського експорту залежить від швидкості адаптації українського бізнесу до умов ЄС, а також від допомоги уряду компаніям, що працюють на східних ринках. Успіхи в цих напрямках мають захистити українську економіку від нових обмежень РФ.

Попри вище викладене не можна не зосередити увагу на негативних факторах, які супроводжуватимуть вихід українських товарів на європейський ринок. Найсуттєвішими з них є:

- неготовність національних товаровиробників до жорсткої конкуренції за маркетинговими та техніко-економічними параметрами продукції;
- в структурі експорту спостерігається підсилення сировинного вектору орієнтації;
- необхідність проведення додаткових витрат національними підприємствами на заходи щодо впровадження у систему національного виробництва міжнародних стандартів якості.

Головною умовою виживання виробничого підприємства у ринкових умовах є підвищення конкурентоспроможності продукції. Це складна проблема для підприємства навіть в умовах національного ринку, особливо при відкритості його для товарного імпорту. Ще складнішим це завдання стає при виході національного товаровиробника на ринки розвинених країн.

На національному ринку можливе регулювання рівня конкурентоспроможності шляхом застосування такого важелю, як ціна. При виході національних виробників на зовнішні ринки вони стають учасниками конкурентної боротьби іншого рівня. Як мінімум, їх продукція мусить відповідати аналогам ринка за показниками якості і за цінами, що сформувалися на цьому ринку [6].

Основна перешкода для українського експорту до ЄС – невідповідність продукції стандартам якості, прийнятим в ЄС. Лише 52 % українських стандартів для сільськогосподарської продукції гармонізовано з міжнародними, для харчової промисловості показник становить 29 %. При цьому необхідно зважати на те, що:

1. за витратами національне виробництво значно програє країнам з розвинутою економікою;
2. наразі на перші позиції у світовій товарній конкуренції виходять нецінові чинники, а саме якість товарів, їх новизна, наукоємність виробництва;
3. конкурентоспроможність національної промислової продукції досить низька;
4. більшість національних промислових підприємств перебувають у важкому фінансовому стані;
5. недостатньо розвинені національні системи сертифікації і контролю якості експортної продукції на фоні значного підсилення в останні часи вимог до споживчих і екологічних характеристик, а також до безпеки продукції, яка реалізується на ринках промислово розвинених країн;
6. спостерігається негативна тенденція у сфері набуття спеціальних знань і досвіду роботи у галузі експорту в більшості українських підприємств, а також недостатня координованість їх діяльності на зовнішніх ринках;
7. рейтинг надійності України для кредитів та інвестицій низький, що ускладнює використання іноземних фінансових ресурсів для розвитку експортного потенціалу країни [7].

Серед вище зазначених негативних чинників найбільш вагомим є неготовність підприємств до виробництва продукції відповідно до параметрів якості європейського ринку. Неготовність підприємств до такого кроку обумовлена рядом причин, зокрема високим рівнем зносу основних засобів, використанням застарілих технологій виробництва, розбіжності між параметрами якості на продукцію в Україні та країнах Європейського Союзу. Найважливішими конкурентними перевагами підприємства можна вважати:

- рентабельність виробництва;
- рівень інноваційної активності;
- адаптивність;
- ефективність системи управління;
- рівень ділової активності.

Висока рентабельність виробництва в сучасних умовах господарювання досягається дуже складно. Адаптуватися підприємствам на новому для них ринку зі сформованими на ньому зв'язками – складний бар'єр виходу на нього [8].

Нажаль, наразі інноваційна активність національних виробників вкрай низька. Це обумовлено фінансовими складнощами та недостатньою підтримкою інноваційної діяльності з боку держави. У зв'язку з цим перед Україною постає низка проблем, що потребують першочергового вирішення. Серед них варто виділити:

1. необхідність залучення достатньої кількості інвестицій у модернізацію, модифікацію, розвиток та будівництво сучасних промислових підприємств з врахуванням досягнень науково-технічного прогресу та у розвиток підприємств, спроможних виробляти якісну продукцію в короткостроковій перспективі;

2. активізацію діяльності національних товаровиробників щодо виробництва конкурентоспроможної продукції, яка б відповідала вимогам європейського ринку.

Сьогодні відкриття європейських ринків для українських товарів може стати для них першим кроком у завоюванні певного рівня конкурентоспроможності на світовому ринку та ефективним інструментом зміцнення економіки країни. Однак для того, щоб ці кроки були успішними, необхідно проаналізувати досвід інших країн, діяльність яких є успішною на ринку ЄС, визначити основні проблеми, з якими вони стикалися та врахувати сучасні особливості економічного стану України [9].

Угода про асоціацію України з ЄС дає національним підприємствам нові можливості: вихід на європейські ринки, пошук надійних партнерів. Також важливим для є нарощування експорту продукції з високою доданою вартістю. Зараз вже істотно зменшився експорт сировинних видів продукції в ЄС. Якщо за 6 місяців 2014 р їх частка в експорті становила 76%, то за відповідний період поточного року – 67%.

Дотримуючись вимог Європейського законодавства, Україна забезпечує належний контроль з метою включення своїх підприємств до загального списку країн, які на сьогодні мають право експортувати різного типу продукцію та продукти її переробки, не призначених для споживання людиною до ЄС згідно з двосторонніми діючими угодами. Як результат роботи Державної служби, нашу країну включено до списку третіх країн, яким дозволено експорт до ЄС певної продукції, зокрема харчової, аграрної та ін.

Станом на 01.12.2014 року Україна має право здійснювати експорт продукції до країн-членів ЄС з 211 українських підприємств, у тому числі: м'ясо птиці та м'ясні продукти; яйця та яєчні продукти; риба та продукти з неї (морського походження); мед та інші продукти бджільництва; технічний казеїн; кишкова сировина; пухо-перова сировина; шкірсировина; добрива для ґрунту, та речовини, які покращують його стан; корми для непродуктивних тварин; інші субпродукти.

Література:

1. Глібов Р.В. Позитивні та негативні наслідки вступу України в СОТ в контексті формування ринку продовольчої продукції // [Електронний ресурс]. – Режим доступу джерела : <http://eztuir.ztu.edu.ua/4615/1/85.pdf>.

2. Молчанова Е.Ю. Інтеграція України у регіональні економічні простори: проблема цивілізаційного вибору // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ivinas.gov.ua/sites/default/files/202..pdf>.

3. Дрозд О. Проблеми та перспективи для економіки України після вступу в зону вільної торгівлі // [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.stelmaschuk.info/archiveinternet-conference/65-conferencia-17-10-2013/887-887.html>.

4. Мерза Н.З. Режим вільної торгівлі з Європейським союзом як інструмент підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tib.znaimo.com.ua/docs/25500/index-10148-1.html>.

5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

6. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/>

7. Офіційний сайт європейської підтримки експорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.exporthelp.europa.eu/thdapp/index.htm>

8. Офіційний сайт Міністерства державної підтримки українського експорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrexport.gov.ua/>

9. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>

4.6. Оптимізація імпортової політики задля підвищення економічної ефективності підприємств

Імпортна політика України формується під впливом двох складових, а саме: потреби недопущення значного переважання імпорту над експортом, характерну для країни з 2005 р., з одного боку, та міжнародними зобов'язаннями, які Україна взяла на себе в рамках участі в СОТ, Угоди про асоціацію з ЄС та іншими угодами про зону вільної торгівлі – з іншого.

Імпортна політика є специфічною діяльністю підприємств з формування пріоритетів та використання практичних засобів для організації ввезення товарів на митну територію країни. Отже, згідно із Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.91 р., імпорт товарів – це купівля (у тому числі з оплатою не у грошовій формі) в іноземних суб'єктів господарської діяльності товарів з увезенням або без увезення цих товарів на територію України, включаючи купівлю товарів для особистого споживання установами та організаціями України, розташованими за її межами [1].

Імпорт має низку переваг як для індивідуальних, так і для виробничих споживачів, а також для країн цілому. Це, зокрема [2]:

– отримання доступу до більш дешевих та якісних товарів і сировинних ресурсів;

– наповнення вітчизняного ринку дефіцитними товарами або товарами, що взагалі не виробляються на території країни-імпортера;

– зростання конкуренції та стимулювання завдяки цьому оптимізації, підвищення виробництва на національній території;

– налагодження сталих виробничих зв'язків з іноземними партнерами щодо кооперування виробництва;

– розвиток нових технологій завдяки ввезенню наукомістких товарів.

Особливе значення має оцінка ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства в сучасних умовах, коли господарська самостійність та незалежність безумовно повинні призвести до підвищення відповідальності і обґрунтованості управлінських рішень.

На етапі оцінки зовнішнього середовища у процесі формування стратегії, завдання підприємства полягає у виділенні тих груп факторів, які мають найбільший вплив на розвиток ЗЕД. У результаті аналізу наукових робіт здійснено ідентифікацію та систематизацію факторів впливу на зовнішньоекономічну діяльність, які необхідно врахувати при формуванні стратегії розвитку ЗЕД. Класифікація факторів впливу на розвиток ЗЕД підприємства, отримана шляхом їх систематизації і визначення критеріїв класифікації, що дозволило розмежувати зовнішні фактори впливу країни-виробника та країни-партнера на рівнях “держава” та “ринок”. Внутрішні фактори мають місце в межах підприємства і спричинені його діяльністю. Зовнішні фактори мікросередовища – це ті чинники, які виникають у результаті державної політики, діяльності конкурентів, середовища в якому працює підприємство, тобто мають вплив на рівні держави, де функціонує підприємство. На макрорівні діють фактори, що мають вплив зі сторони іноземних конкурентів та країни партнера.

На ефективність імпорту підприємства впливають зовнішні та внутрішні фактори [2].

Фактори зовнішнього середовища, що впливають на діяльність підприємства можна поділити на прямі та непрямі.

На ефективність імпортних операцій впливають наступні фактори:

- митні платежі;
- схема митного оформлення;
- транспортування;
- нетарифні обмеження;
- маркетинг;
- безпека та ризики, тощо.

Всі ці фактори та ризики можуть бути мінімізовані за допомогою логістики та системного підходу. Але перш за все необхідно проводити ґрунтовне дослідження на кожному з етапів виявлення проблем, що мають базуватися на перевірених і достовірних даних.

Якщо говорити про число зовнішніх факторів, на які організація змушена реагувати, то якщо на неї справляють тиск державні установи, часте переукладання договорів із профспілками, кілька зацікавлених груп впливу, численні конкуренти і прискорені технологічні зміни, можна стверджувати, що ця організація знаходиться в більш складному оточенні, ніж, організація, заклопотана діями всього декількох постачальників, декількох конкурентів, при відсутності профспілок і уповільненій зміні

технології. Подібним чином, коли мова йде про розмаїтість факторів, організація, що використовує всього кілька вихідних матеріалів, декількох фахівців і веде справи усього з декількома фірмами своєї країни, повинна вважати умови забезпечення менш складними, ніж організація, у якої ці параметри інші.

Імпорт певних товарів може бути заборонений або обмежений для захисту здоров'я і добробуту споживачів або флори і фауни країни імпорту. З іншого боку, імпорт можуть обмежувати для досягнення економічних цілей, наприклад, для захисту вітчизняних виробників від конкуренції або для захисту інтересів експортерів з певних країн (за рахунок експортерів з інших країн).

Імпорт можна обмежувати наступним чином:

– через митні тарифи. Чим вищі митні тарифи, тим вищою, напевно, буде ціна імпортованого товару. Якщо мито буде дуже високим, то це може змусити імпортера відмовитися від ввезення товару в країну. Для імпортера важливо заздалегідь знати усі ставки ввізного мита і своєчасно одержувати інформацію про зміни в ставках ввізного мита. Бажано, щоб усі відомості про імпортні мита, в тому числі про зміни в їхніх ставках, публікувалися заздалегідь, ще до їхнього введення в дію (наприклад, за 60 днів);

– іншими засобами. Ці інші засоби можна об'єднати під назвою «нетарифні обмеження імпорту».

На практиці використовується багато нетарифних засобів, але їх можна звести до кількох типових ситуацій:

- 1) кількісні обмеження, квоти і ліцензування імпорту;
- 2) дискримінація іноземних підприємств, які бажають продавати товари (роботи, послуги) для державних потреб;
- 3) стандарти, в тому числі заходи, спрямовані на захист здоров'я і життя людей, тварин і навколишнього середовища;
- 4) митні процедури;
- 5) виняткові засоби захисту внутрішнього ринку:
 - антидемпінг;
 - компенсаційні заходи;
 - спеціальні заходи.

Особливо ефективним засобом протидії імпорту, який використовується в умовах глобалізації та лібералізації торгівлі, але формально не суперечить їм, є запровадження механізму антидемпінгових розслідувань. Українська практика свідчить про те, що цей формально коректний інструмент боротьби із недобросовісною конкуренцією, яка здійснюється за допомогою незаконного маніпулювання цінами, може перетворитись на засіб протидії конкурентам взагалі. Скажімо, приводом для звинувачень в демпінгу може бути більш ефективне виробництво або нижча заробітна плата: і перше, і друге забезпечує нижчі ціни, і насправді не має нічого спільного з недобросовісною конкуренцією.

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, можна виділити наступні проблеми, що виникають при формуванні імпоротної політики:

- високе адміністративне регулювання процедури імпорту;
- підвищення світових цін на імпортовану продукцію;
- високі податки та митне навантаження;
- нестабільність на валютному ринку;
- спад попиту на внутрішньому ринку;
- антидемпінгові заходи з боку уряду для захисту внутрішнього виробника.

Підвищення ефективності проведення зовнішньоекономічних операцій потребує вирішення питань на зовнішньому ринках, а саме:

- орієнтація з асортиментом продукції на відповідні ринки;
- нарощування обсягів доходів на ринках;
- підвищення конкурентоспроможності;
- нарощування темпів росту продуктивності праці працівників;
- зменшення собівартості продукції та її збут;
- ефективне використання фінансових ресурсів;
- одержання оптимального ефекту від використання прибутку господарської діяльності;
- укладання ефективних договорів, врахування своєчасної практики ціноутворення.

Отже, при визначенні економічної ефективності імпоротної діяльності підприємства доцільно виділити дві групи показників: показники ефективності імпорту товарів виробничого призначення; показники ефективності імпорту товарів народного споживання. Визначення економічної ефективності та ефекту імпоротної діяльності підприємства можна проводити у наступній послідовності, що наведена нижче [3]:

- розрахунок беззбиткової зовнішньоторговельної ціни імпортного товару народного споживання відповідно до базисних умов постачання (при відомій його внутрішній вартості);
- розрахунок мінімально допустимої вартісної оцінки імпортного товару народного споживання (при відомій зовнішньоторговельній ціні відповідно до базисних умов постачання);
- розрахунок економічного ефекту імпорту товару народного споживання; розрахунок економічної ефективності імпорту товару народного споживання; розрахунок економічної ефективності імпорту товарів виробничого призначення.

При розрахунку показників ефективності імпорту товарів народного споживання необхідно враховувати наступні фактори:

- ціну на імпортну продукцію зовнішньоторговельних операторів зафіксовану в українській валюті;
- ціну за імпортну продукцію зовнішньоторговельних операторів зафіксовану у валюті експортера або третіх країн;

– ціну за імпорту продукцію зовнішньоторговельних операторів зафіксовану у валюті експортера або третіх країн, оплата якої здійснюється шляхом комерційного кредиту.

Насьогодні прийняті наступні основні показники ефективності імпорту [4]:

– комерційна (фінансова) ефективність, що враховує фінансові наслідки здійснення проекту для його безпосередніх учасників;

– бюджетна ефективність, що установлює фінансові наслідки реалізації проекту для державного чи місцевого бюджету;

– народногосподарська економічна ефективність, що враховує витрати і результати у зв'язку зі здійсненням проекту, що виходять за межі фінансових інтересів учасників інноваційного проекту.

На відміну від регулювання експорту, політика оптимізації імпорту більшою мірою використовує інструменти тарифного (митний тариф) і нетарифного (квоти, ліцензії) обмеження. Щоправда, використовуються і засоби підтримки (прямої чи непрямой), які можуть мати на меті загальне поліпшення економічного клімату у країні як фактор ефективнішого використання імпорту, а також підтримки національних виробництв у їх конкурентній боротьбі з іноземними конкурентами як на національному, так і на зарубіжних ринках.

Можна визначити основні напрямки оптимізації імпорту в Україні в такому переліку заходів та регулюючих методик [5]:

– проведення радикальної раціоналізації енерго- та матеріалоспоживання, поширення заощадливих технологій у виробництві та в побуті;

– перехід на використання альтернативних імпортованих енергоносіїв сонячної, вітрової енергії, супутнього газу, метану, вугільних шарів, етилового спирту (його джерелом можуть бути побічна продукція та відходи сільськогосподарства й агропереробки, зокрема цукрових буряків після технологічного процесу виготовлення цукру), доцільним є переведення ряду електростанцій, які використовують газ, на альтернативне паливо;

– збільшення розвідок та власного видобутку нафти й газу, більш повний видобуток промислових родовищ;

– поширення виробництва на території України тих товарів іноземних марок, які характеризуються найкращими споживацькими властивостями та користуються високим попитом;

– обмеження ввезення на територію України тієї продукції, яка заважає становленню молодих галузей обробної промисловості, та тих сфер виробництва, які не встигли вчасно реформуватися лише переходять на шлях ринкової діяльності (не піднімаючи цієї концепції непродуктивним захистом підприємств з неефективним менеджментом);

– запровадження ефективних механізмів антидемпінгових розслідувань та процедур стосовно тих іноземних фірм, які можуть бути звинуваченими у недобросовісній конкуренції;

– розвиток альтернативних імпортом поставкам виробництв (з урахуванням того, що магістральним напрямом формування відкритої економіки України має стати модель національної спеціалізації, а не економіки, яка будується за принципом «все-сам»);

– стимулювання інвестицій у розвиток тих галузей економіки, які програють у міжнародній конкурентній боротьбі, зокрема і на національному ринку через об'єктивний дефіцит у них фінансових ресурсів.

Найпоширенішим механізмом імпортової політики, спрямованим на захист національних товаровиробників на внутрішньому ринку, є перегляд (у бік підвищення) захисних мит на імпортовану продукцію. Зокрема, правилами СОТ не заборонено змінювати зобов'язання, погоджені країною при приєднанні до СОТ, особливо якщо країна зарезервувала за собою таке право (що було зроблено Україною при вступі до СОТ). Відповідно до статті XXVIII ГАТТ перегляд зобов'язань може проводитися не раніше, ніж через 3 роки після приєднання до СОТ, при виконанні певних умов. Основний принцип зміни тарифних поступок полягає в тому, що в разі початку переговорів з приводу зміни зв'язаних розмірів тарифних ставок, які зафіксовані у розкладах тарифних зобов'язань, зацікавлені сторони мають прагнути зробити компенсаційну поступку відносно інших товарів з метою збереження загального рівня взаємних та взаємовигідних поступок. Країна-член СОТ, яка має намір змінити або відкликати поступку, повинна провести переговори зі сторонами, які мають першочергові переговорні права та є значно зацікавленими у поступках.

Підсумовуючи все вищезазначене, можна казати що проблема оптимізації імпортової політики не зводиться до завдання скорочення його абсолютних показників. З одного боку, сам по собі агрегований кількісний показник імпорту не відображає ступеня його ефективності. З іншого боку, заходи, які спрямовуються на зменшення обсягів імпорту, і справді можуть мати позитивні для національної економіки наслідки, інколи можуть завдати їй значної шкоди. Особливу небезпеку може становити надмірне бажання розвивати імпортозамінюче виробництво. Адже за самою своєю сутністю такий підхід істотно обмежує ринковий розвиток національного виробництва. І передусім це обмеження збуту. Цілі імпортозамінюючого виробництва передбачають орієнтацію в основному на національний ринок, а це навіть в умовах значно більшої країни, ніж Україна, може виявитися недостатнім для створення потужних та ефективних ринкових структур. Крім того, якщо є суб'єкти, проти яких спрямовуються імпортозамінюючі програми, слід припустити, що вони поділили вже і міжнародні ринки.

Література:

1. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.91 р./ Відомості Верховної Ради (ВВР) України.- 1991.- № 29.-с.

377.[Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12>

2. Мировая экономика и международный бизнес: учебник [кол. авторов; подобщ. ред. д-ра экон. наук, проф. В. В. Полякова и д-ра экон. наук, проф. Р. К. Щенина] - 5-е изд., стер. - М.: КНОРУС. - 2008. - 688 с.

3. Андреев С.И. Глобализация мировой экономики [Електронний ресурс]. – Електронні текстові дані (60,5 Кбайт). – Режим доступу <<http://ibci.ru>>.

4. Кобилянська А.В. Технічні бар'єри в торгівлі та планування зовнішньоекономічної діяльності підприємств / Кобилянська А.В.// Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. – 2004. - №4 (28). – С. 140–152.

5. Офіційний сайт Світової організації торгівлі – <https://www.wto.org/>

6. Угода про технічні бар'єри у торгівлі // Результати уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів: Тексти офіційних документів. К.: «Вимір», Секретаріат Міжвідомчої комісії з питань вступу України до СОТ, 1998. – С. 131–152.

7. A Handbook on the TBT Agreement. Trade and Environment Division. World Trade Organization.

8. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть / А. С. Філіпенко, В. С. Будкін, А. С. Гальчинський, в. М. Геєць. – К. : Либідь, 2002. – 470 с.

9. Три роки членства у СОТ: тенденції зовнішньоекономічної торгівлі України у посткризовий період : аналітична доповідь / і. В. Клименко, О. А. Федірко, І. В. Ус. – К. : ніСд, 2011. – 120 с.

10. Пріоритети політики імпортозаміщення у стратегії модернізації промисловості України : аналітична доповідь [електронний ресурс]. – режим доступу : http://www.niss.gov.ua/public/File/2012_table/1011_dop.pdf

11. Долішній М. Підприємництво в Україні: проблеми становлення та розвитку / Долішній М., Козоріз М., Мікловда В. – Ужгород.: Карпати, 1997. – 358 с.

12. Кириченко О.А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: Навч. посіб. / О.А. Кириченко. – К.: Знання-Прес, 2002. – 384 с.

13. Державна підтримка українського експорту [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://www.ukrexport.gov.ua> 4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

4.7. Управління інноваціями у системі забезпечення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства

В основі сучасної економіки лежить нова система цінностей, заснована на прискоренні науково-технічного прогресу та інноваційній спрямованості господарської діяльності. Інноваційність стає невід'ємною характеристикою

економіки ХХІ століття, відмінними особливостями якої є конкуренція самостійних фірм, зацікавлених в оновленні продукції, і наявність ринку конкуруючих інновацій. У зв'язку з цим кожній сучасній компанії необхідно направляти свою діяльність в область наукоємного виробництва, освоювати нові технології, що дозволяють виробляти нові види продукції більш високої якості з найменшими витратами, удосконалювати обладнання та предмети праці, технологічні процеси і форми організації виробництва на основі новітніх досягнень науки, техніки і передового досвіду.

Крім того, сучасне міжнародне середовище характеризується глобалізаційними процесами, які на сьогоднішній день визначають специфіку зовнішньоекономічної діяльності кожного суб'єкта господарювання. При цьому, зовнішньоекономічна діяльність підприємств стає проблемним аспектом у зв'язку з вимогами міжнародного середовища, а інноваційна її складова дедалі потребує все більше уваги.

У сучасній економічній науці загально визнано, що інновації – це невід'ємний фундамент стабільного й ефективного соціально-економічного розвитку держави, важливий механізм поновлення реального сектора економіки, головний фактор підвищення конкурентоспроможності країни та здійснення прогресивних структурних зрушень. Однією з його особливостей є широка сфера використання у всіх без винятку галузях економіки і в повсякденному житті. Зрозуміло, що конкретне тлумачення інновації залежить від методу конкретної науки, мети дослідження або просто від наших життєвих уявлень. З огляду на зазначене можна констатувати, що поняття «інновація», як і поняття «інформація», єдиного визначення не має [8, с. 20].

У менеджменті інновації визначаються як створення та надання товарів та послуг, які пропонують споживачам вигоди, що сприймаються покупцями як нові, більш досконалі. Проте серед основних властивостей, що притаманні інноваціям можна виділити наступні [12, с. 467]:

- 1) новизна;
- 2) задоволення ринкового попиту;
- 3) комерційна реалізованість.

З позиції новизни до інновацій відносяться:

- новий чи удосконалений продукт, що реалізується на ринку;
- новий чи удосконалений технологічний процес;
- нові форми організації виробництва та ведення комерційної, фінансової та інших видів діяльності;
- нові управлінські процеси та рішення соціально-економічних задач і т.д.

За задоволенням ринкового попиту інновації бувають [6, с. 17]:

- 1) еволюційні, що полягають в модифікації вже існуючих товарів, послуг і т.д. та створюються у відповідь на вже відомі потреби ринку; вони не унікальні за технологією, однак дуже корисні та успішні у задоволенні потреб споживачів. Еволюційні інновації пропонують ринку вже існуюче рішення з покращенням його характеристик;

2) еволюційні, спрямовані на задоволення попиту, що може з'явитись після нововведення. Такі інновації з'являються відносно рідко та непередбачувано. Фактично вони створюють новий ринок.

Критерієм реалізації тієї чи іншої інноваційної ідеї є співвідношення очікуваних вигод та витрат. Нова науково-технічна розробка не є інновацією, якщо вона не приносить економічного ефекту від впровадження у форму отриманого прибутку, економії виробничих сил чи невиробничих витрат, зниження матеріалоемності, енергоємності, роста продуктивності праці і т.д.

Інновації є результатом інноваційної діяльності процесу здійснення інновацій, діяльності, направленої на комерціалізацію накопичених знань, технологій і т.д.

Зовнішньоекономічна та інноваційна діяльність підприємства є різними сферами його господарського життя. Проте зовнішньоекономічні зв'язки впливають на реалізацію інноваційних задач господарюючого суб'єктам, а цілі та результати інноваційної діяльності можуть визначити характер зовнішньоекономічної діяльності [12, с. 475]. Дослідження, опубліковане Національним бюро економічних досліджень США, показало, що компанії, що активно здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, генерують більше інновацій, ніж підприємства, не залучені до ЗЕД [3, с. 113].

Переважну частину продукції, що успішно витримує міжнародну конкуренцію, виробляють на всіх підприємствах, що застосовують сучасну техніку та технології, що впроваджують управлінські та організаційні рішення. В цілому у розвитку зв'язків підприємства, що створює інноваційну продукцію, можна виокремити декілька послідовних етапів [12, с. 476]:

1) на першому етапі компанія експортує готову продукцію, в якій реалізовані технологічні новації та інші види інновацій. В дійсний час саме наукоємні товари, у виробництві яких абсолютні та відносні витрати на НІОКР, найбільш рентабельні. На даному етапі в країні-експортері Роста національний дохід, зростає кількість робочих місць і т.д.;

2) на другому етапі виробництво інноваційної продукції налагоджується за кордоном шляхом прямого іноземного інвестування. Приймаюча сторона отримує нову технологію. Для країни-екпортера капіталу відкриваються нові ринки, економляться транспортні витрати і т.д.;

3) на третьому етапі відбувається безпосередній продаж технологій. В країні-експортері технологія вже не вважається передовою, проте для більшості країн, що відстають у своєму економічному та технологічному розвитку від країни-екпортера, вона може вважатись прогресивною.

Причина зміни етапів – бажання підприємства-новатора максимізувати прибуток. Класичний розвиток дана схема отримала у випадку транснаціональних корпорацій (ТНК), що йдуть спочатку по шляху експорту інноваційної продукції, потім організації виробничих філіалів в країнах, що мають ті чи інші конкурентні переваги та обираються за принципом глобальної оптимізації, а далі передачі технології у формі ліцензій підприємствам різних країн, що розвиваються [1, с. 83].

Будь-які інновації завжди відрізняються значним підвищенням ризиків

[11, с. 22]. Особливо це проявляється в контексті зовнішньоекономічної діяльності. Ризики, інновації та продукція завжди взаємопов'язані і при зростанні числа і складності продукції, необхідні інноваційні дії, які супроводжуються посиленням ризиків, що виникають при кожному запиті, задоволенні запитів і певного ставлення споживача і виконавця до інновацій, виникнення і реакції кожного учасника контакту до системи ризиків. Прийнято вважати, що підтверджується досвідом, що при виробництві товарів система ризиків більш структурована і певна, ніж в разі надання послуг, як результат психологічної спрямованості послуги, її персонофікованості, а часто і відсутність чітких стандартів на параметричні характеристики в системах сервісу[2, с. 278].

Також прийнято вважати, що менеджери в процесі функціональної діяльності, як правило, прагнуть йти, дистанціюватися від ризиків, проте це не зовсім так. Так, при роботі в сфері виробництва товарів, менеджери різних ієрархічних рівнів покликані ризикувати в різного ступеня. Ризики тісно пов'язані з системою прийнятих рішень і умовами виробничої діяльності[12, с. 477].

Наприклад, менеджери нижньої ланки зобов'язані приймати рішення для чітко структурованих задач, для вирішення яких у них є, як правило, методики і алгоритми [7, с. 150]. Тому сфера ризиків їм відводиться найменша. Вони можуть ризикувати переміщаючи виконавців з одного робочого місця на інше, в межах існуючих регламентів.

У сфері послуг, де інноваційно-клієнтський підхід є головним чинником діяльності, а технологічні регламенти мають інші, більш широкі межі, менеджери нижньої ланки в сфері послуг мають більше прав на ризики і змушені ризикувати при прийомі замовлення на послугу і в ході її виконання.

Немає необхідності детально співвідносити ступені ризиків для інших, більш високих рівнів менеджерів, достатньо лише відзначити, що ступінь ризиків для аналогічних рівнів менеджерів у сфері виробництва товарів і надання послуг значно ширше при наданні послуг, ніж в сфері виробництва. Доведено, що в сфері послуг, в умовах об'єктивної підвищеної інноваційності, менеджери повинні вміти більше ризикувати, ніж при виробництві товарів. Дана обставина вимагає, щоб менеджери в сфері послуг вміли краще прогнозувати, аналізувати стан зовнішнього середовища (особливо поведінку клієнтів і конкурентів), вміти вирішувати слабо структуровані і не структуровані завдання, щоб ризикувати більш обґрунтовано. В цьому напрямку необхідно готувати менеджерів, особливо нижньої ланки.

Отже, для менеджерів, які працюють безпосередньо з клієнтами (насамперед нижнього і середнього ієрархічних рівнів управління), необхідно визначати межі інновацій, що характеризує і формує і систему, і ступінь допустимих ризиків. Стосовно до ЗЕД, в них беруть участь найчастіше великі і рідше середні організації, що дозволяє менеджерів для них готувати спеціально і окремо [10, с. 115]. Найчастіше в складі вищого керівництва створюються малі групи в числі 3-9 чоловік, на які покладається вся робота з формування та забезпечення послуг зовнішньоекономічного та

зовнішньоторговельного характеру [7, с. 153]. У такого роду малих групах, як правило, є формальний лідер і чіткий розподіл рольових функцій, які взаємодоповнюють один одного. До їх числа відносять фінанси, міжнародне економічне право, виробництво, логістику, специфіку продажів і ін., в залежності від специфіки функціональної діяльності. Такого роду групи потребують високого професіоналізму, вміння працювати в команді, інноваційний характер ставлення до своєї роботи і умінні розумно і обґрунтовано ризикувати. Однак навіть наявність хорошої управлінської команди не може забезпечити конкурентний характер ЗЕД [5, с. 323]. Цей процес виявляється ефективним тільки при наявності чітких «вертикалей» і «горизонталей» різних груп, що беруть участь в цих процесах, суворо регламентованих за часом і якістю формування та надання послуг інопартнеру. «Ланцюжки» виконавців у наданні послуг, як правило, бувають «коротше» (менше груп-учасників), ніж в процесі виробництва і продажу товарів. Однак ступінь ризику значно підвищується по раніше розглянутим причин.

Рівні інноваційності можуть бути розширені без значного підвищення ризиків, якщо використовувати досвід, який рекомендує спиратися на наступні чинники [4, с. 16]:

- достатній рівень кваліфікації і командності (що значно знижує ступінь ризиків);
- певний рівень інноваційності;
- облік стану компанії і положення на життєвому циклі;
- характеристики команди (групи управління) у вигляді віку, рівня освіти, досвіду, часу роботи в групі та ін. ;
- рівень накопиченого добробуту і впливу ризиків на даний процес, особливо на кар'єру (як окремих співробітників, так і команд);
- рівень здатності і вміння структурувати і систематизувати ризики;
- характер самооцінки можливостей організації і реальної оцінки фахівців зовнішнього середовища (експерти, партнери, клієнти та конкуренти);
- основні тенденції в характері зміни зовнішнього середовища і внутрішніх факторів та ін.

Перераховані складові, як показує досвід ЗЕД, сприяють підвищенню рівня інноваційності в роботі менеджерів, підвищення ефективності керівництва і зниження ступеня ризиків, визначаючи взаємозалежність інноваційного та ризик-менеджменту у зовнішньоекономічній і зовнішньоторговельній діяльності [9, с. 17].

Ще одним елементом підвищення інноваційності та зниження ризиків, може служити опора на міжнародний стандарт якості («петля якості» - ISO-9000-). Даний стандарт покликаний регламентувати не тільки систему виробництва товарів, а й враховувати систему надання послуг.

Якщо згадати, що дана «петля» утворюється 10-ма основними, обов'язковими діями менеджерів, то чітко визначаються об'єкти інноваційного впливу і характерні «переходи» (взаємозв'язки) між кожною з пар в даній

«петлі якості» [9, с. 17].

Розвитку конкурентоспроможного виробництва на інноваційній основі сприяють застосування передових технологій та модернізація виробничої бази підприємств. В даному контексті необхідно відзначити важливість галузей «нovoї економіки», тобто інформаційних та телекомунікаційних технологій. ІКТ є важливим каталізатором організаційних та технологічних інновацій підприємств [1, с. 83].

Досвід підприємств деяких країн, що розвиваються та країн з перехідною економікою (азіатських нових індустріальних країн, країн Центральної та Східної Європи та ін.) показує, що інноваційний процес можна прискорити за допомогою іноземних інвестицій, але не будь-яких, а довгострокових, що надходять разом з новими технологіями та сучасним менеджментом. Цим критеріям відповідають прямі іноземні інвестиції. Вказані країни формували та продовжують формувати сприятливий інвестиційний клімат, збільшили темпи розвитку власних наукових досліджень та розробок, що забезпечують потреби експортно-орієнтованих галузей. Здійснивши модернізацію виробництва на основі інвестованих фінансових ресурсів та провівши власні науково-технічні розробки, підприємства цих країн зуміли вийти на зовнішній ринок та зайняти там визначену нішу [12, с. 476].

Як висновок, можна запропонувати основні елементи, здатні підвищити ефективність міжнародних економічних відносин на основі інноваційності. Так, не дивлячись на досить жорстку регламентацію ЗЕД міжнародними стандартами і відповідними угодами, інноваційна спрямованість не тільки можлива, а й доцільна, як засіб отримання певних конкурентних переваг. При цьому тільки висока кваліфікація персоналу, її активність здатні найефективніше використовувати інноваційність в рамках існуючих міжнародних стандартів і угод. Зважаючи на це, інноваційність у ЗЕД можлива в рамках міжнародних стандартів і угод, які часом представляють більше можливостей для розвитку організації, ніж операції в межах однієї країни або одного митного простору. Її доцільно розглядати з позицій можливостей і обмежень сфери послуг з усіма витікаючими з цього наслідками.

Слід зазначити, що під ЗЕД збільшується роль міжнародних стандартів і міждержавних економічних і політичних угод, які вимагають від фахівців високого професіоналізму та інноваційного способу мислення одночасно. в той же час інноваційність у ЗЕД веде до зростання наслідків і ролі значущості ризиків в рамках існуючих стандартів, особливо при недотриманні їх. При цьому наявність міжнародних стандартів по суті не є обмежуючим фактором для інновацій, а й обидві ці компоненти покликані спільно і одночасно забезпечувати підвищення конкурентоспроможності системи у зовнішньоекономічній діяльності.

Література:

1. Акименко Н. В. Інновації як фактор сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economics.opu.ua/files/science/innov_roz/2015/81.pdf
2. Дойль П. Менеджмент: стратегия и тактика / П. Дойль. – Санкт-Петербург: Питер, 1999. – 560 с.
3. Ілляшенко С.М. Стратегічне управління інноваційною діяльністю підприємства на засадах маркетингу інновацій / С.М. Ілляшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 12. – С. 111-119
4. Інноваційна складова економічного розвитку: монографія / НАН України, Ін-т економіки ; відп. ред. Л.К. Безчасний. – Київ, 2000. – 261 с.
5. Йохна М.А. Економіка і організація інноваційної діяльності : навчальний посібник / М.А. Йохна, В.В. Стадник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. – 400 с.
6. Кавецький В.В. Економічне обґрунтування інноваційних рішень: Навчальний посібник / В.В. Кавецький, І.В. Причепа, Л.О. Нікіфорова. – Вінниця: ВНТУ, 2016. – 136 с.
7. Коюда В.О. Інноваційна діяльність підприємства та оцінка її ефективності: монографія / В.О. Коюда, Л.А. Лисенко. – Х.: ФОП Павленко О.Г.; ВД «ІНЖЕК», 2010. – 224 с.
8. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційногорозвитку економіки України / М. І. Крупка. – Львів., 2001. – 607 с.
9. Медведев В.П. Инновации во внешнейторговле и внешнеэкономической деятельности / В.П. Медведев // Российский внешнеэкономический вестник. – 2008. – №2. – С. 12-20
10. Прокушев Е. Ф. Внешнеэкономическая деятельность Учебник / Е. Ф. Прокушев. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2006. – 448 с.
11. Скрипко Т.О. Інноваційний менеджмент: підручник / Т.О. Скрипко. – Київ : Знання, 2011. – 423 с.
12. Стровский Л. Е. Внешнеэкономическая деятельность предприятия: Учебник / Л. Е. Стровский. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 498 с.

РОЗДІЛ 5. РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ СТАЛОГО ТА СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У КРАЇНАХ СВІТУ

5.1. Тенденції модернізації виробничої інфраструктури в країнах латинської Америки (на прикладі Аргентини, Бразилії, Мексики)

Латинська Америка належить до середнього рівня світової ієрархії країн за загально регіональними показниками економічного розвитку – найрозвиненіші країни регіону трохи більше ніж у 2 рази (у ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності) відстають від групи розвинених країн. Проте різниця між економічними показниками найрозвиненіших та найменш розвиненіших країн становить 15-16 разів і збільшуватиметься далі [1].

Більшість держав ідуть шляхом інституційно-структурної організації тих територій, які зараз швидко акумулюють фінанси, знання, людський капітал, транспортні та комунікаційні можливості, оскільки системний процес концентрації цих ресурсів (за їх загального дефіциту) у цих районах зупинити неможливо й економічно не вигідно. І таких територій буде досить багато, наприклад, Сан-Паулу та Ріо-де-Жанейро в Бразилії тощо. Саме між такими глобальними центрами встановляться системні економічні, фінансові та наукові зв'язки зі складною мережевою структурою. Ці райони стануть «воротами» у глобальний світ.

Стратегічні пріоритети окремих країн Латинської Америки значною мірою різняться залежно від природних умов і специфічного набору власних соціально-економічних проблем. Однак на національному та загально регіональному рівнях є розуміння, що модернізація вимагає стратегічного планування – спеціальних програм для інноваційної сфери або особливо важливих сегментів національних економік.

На сьогоднішній день у розвитку регіону чітко простежуються наступні тенденції:

1. зміна політичної орієнтації більшості країн регіону;
2. перегляд пріоритетів міжамериканських відносин;
3. проблема наркотрафіку у діалозі США – Латинська Америка;
4. нова динаміка інтеграційних процесів в середині континенту;
5. підвищення активності країн Латинської Америки на світовій політичній арені.

Найбільшими індустріальними країнами Латинської Америки залишаються Аргентина, Бразилія та Мексика.

Аргентина - індустріально-аграрна країна. ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності валют 14,2 тис. Доларів США (у 2008 році, 2-е місце в Латинській Америці, після Чилі) [2]. Інфраструктура Аргентини характеризується великим і добре розвиненим сільським господарством, гірничодобувною промисловістю, обробною промисловістю і сферою послуг. Держава повністю забезпечує себе нафтою. Істотними є

зрушення в розвитку машинобудування, зокрема автомобілебудування, електротехнічного виробництва, сільськогосподарського машинобудування, авіабудування, виробництва суден. У машинобудуванні значною є частка іноземного капіталу. Багато машинобудівних корпорацій мають свої заводи на території Аргентини. Розвиненими є харчова і легка промисловість.

За стратегічним планом YPF виробництво нафти, газу і нафтопродуктів палива збільшиться на 29%, 23% і 37% відповідно, в період 2013-2017 рр. Це також створить 10000 нових робочих місць. Це результат зусиль як державного сектора, так і високого рівня приватних іноземних інвестицій, в основному через їхню участь у такому важливому стратегічному об'єкті, як Vaca Muerta (один з найбільших запасів нетрадиційної нафти в світі). Останнє буде ключовим для досягнення рівня виробництва, які зроблять можливим значно зменшити залежність від зовнішніх джерел постачання паливних ресурсів. Крім того, атомний реактор «Атуча II» почав працювати 18 лютого 2015 р. [3]. Уряд країни вже підписав рамкову угоду про торгівлю з Китаєм на постачання обладнання, комплектуючих, сировини та технічних, інженерних й проектних послуг для будівництва четвертого ядерного заводу в Аргентині, а саме Атуча III.

У галузі транспортної інфраструктури, з метою значного скорочення транспортних витрат і підвищення рівня логістичного обслуговування, особливо в регіонах, розташованих далеко від портів, уряд створив компанію Belgrano Cargas – аргентинську державну залізничну компанію, яка охоплює територію в більше ніж 10841 км. Залізнична мережа, побудована державною Північно-Центральною залізницею та належить провінції Санта-Фе. Мережа проходить через провінції Буенос-Айрес, Санта-Фе, Кордова, Мендоса, Сантьяго, Сан-Хуан, Ла-Ріоха, Катамарка, Тукуман, Чако, Формоса, Сальта і Жужуй. Також лінія з'єдеє всі сусідні країни, такі як Болівія, Уругвай, Бразилія, Чилі та Парагвай.

Були покладені значні зусилля щодо поліпшення інфраструктури аеропортів з відповідною участю приватного сектора. В даний час існує більше ніж 33 комерційних аеропорти в країні, які успішно експлуатуються приватними адміністраторами під регулювання національних урядів. У 2013 р. Пропускна здатність аеропортів склала більше ніж 20 мільйонами пасажирів, тобто попит на авіаперевезення зріс більше ніж на 80 % в період між 2003 і 2013 рр., що відповідало останньому п'ятирічному прогнозу розвитку галузі. Постійне зростання попиту на авіаперевезення спричинило стійкий розвиток цього сектора. Так з'явилося більш ніж 40 000 робочих місць наданих понад 2400 компаній, які здійснювали комерційну авіаційну і неавіаційну діяльність в аргентинських аеропортах. Більшість інвестицій було вкладено в пасажирські термінали, будівництво диспетчерських, ремонт доріжок, лічильників та електричні роботи. У 2013 р. ними було інвестовано 73 млн доларів США в область телекомунікацій. Інвестиційний план для 2014-2017 рр. передбачає інвестування 1,7 млрд. дол. США (0,4% від ВВП) в чотирьох основних сферах комунікаційної стратегії: REFEOF (волоконно-оптична федеральна мережа), супутники, цифрове телебачення і Datascenter станції [4].

16 жовтня 2013 р. Аргентина запустила свій перший, розроблений всередині країни геостаціонарний супутник (Arsat-1), який зробить можливим знизити витрати на телекомунікації та збільшити охоплення послугами в районах країни, де не вистачало ліній зв'язку (в тому числі цифрового ТБ). Крім того, в країні створено фонд Аргентини – фонд економічного розвитку (FONDEAR). Це довірчий фонд, метою якого є розширення пропозиції кредитуів на стратегічні і технологічні проекти в регіональній економіці з використанням різних інструментів кредитування, в тому числі участь в капіталі, більш низькі процентні ставки.

Мексиканська економіка має значний енергетичний потенціал. Відкриття енергетичного сектора Мексики для іноземних інвестицій стає все більш реальним, адже багато компаній готові здійснити свої перші інвестиційні кроки в Мексиці. Мексика є вкрай привабливим ринком для інвестування. Мексика має 14 за величиною економіку в світі, володіє різноманітними природними ресурсами, в тому числі звичайними та нетрадиційними запасами нафти й природного газу. Крім того, неухильно зростає частка середнього класу, більшість представників якого працює і розширює свою присутність в виробничому секторі Мексики.

Поки загальне зростання сповільнилося, багато експертів вважають, що реформа енергетики може відігравати важливу роль у подальшому економічному розвитку Мексики. Уряд Мексики шукає прямі інвестиції в розмірі приблизно \$ 350 млрд. дол. у найближчі п'ять років з-за меж країни, для поживлення виробництва вітчизняної енергетики [5]. Метою стратегії приваблення прямих закордонних інвестицій є формування підґрунтя для зростання ВВП приблизно на 1% на рік на ранніх стадіях реформ. Враховуючи істотні резерви Мексики й інтерес до неї серед міжнародних енергетичних компаній, у тому числі розташованих у США, ці цілі, безумовно, є досяжними.

Енергетика приваблює велику частку інвестицій – 251 млрд. дол. в 124 проектах. Ці інвестиції супроводжують реалізацію Мексикою енергетичної реформи, яка відкриває сектор для приватних інвестицій. Основні проекти включають в себе:

- Газопровід Los Ramones (фаза II) – другий етап будівництва газопроводу довжиною 1000 км призначений для поліпшення постачання газу на територію північної й центральної Мексики. Трубопровід буде функціонувати в 669 км від Los Ramones, Nuevo León, to Apaseo El Alto, Guanajuato.

- Парогазова електростанція Norte III буде розташована приблизно в 30 км на південь від Ciudad Juarezі й додасть 928 мегават потужності до національної енергосистеми.

- Парогазова електростанція Guaymas II буде розташована в штаті Сонора і додасть 714 мегават потужності до національної енергосистеми.

- Газопровід Escino-La Laguna протяжністю 423 км транспортуватиме газ з південного Техасу.

Інвестиції в транспорт, у тому числі аеропорти, автомобільні дороги, залізниця і порти, як очікується, перевищать \$ 100 млрд. Основні проекти даного інфраструктурного напрямку включають в себе:

1) Новий аеропорт Мехіко. Це знаковий проект інфраструктури уряду Пенья Ньето. Дійсний наразі аеропорт Мехіко (403 966 посадок і злетів на рік), є найбільш завантаженим аеропортом в Латинській Америці й двадцять третім за завантаженістю в світі. Новий аеропорт стане великим інфраструктурним проектом, одим з найбільших у світі. Аеропорт вартістю в \$ 9,2 млрд. дол. буде включати в себе шість злітно-посадкових смуг, що дасть можливість обслуговувати 120 млн. пасажирів. Перший етап проекту включає в себе будівництво трьох злітно-посадкових смуг до 2020 р.

2) Проект високошвидкісної залізниці Мехіко-Керетаро передбачає будівництво 210 кілометрової залізничної лінії з високошвидкісними потягами зі швидкістю 300 кілометрів на годину, що задовольнить добову потребу 23000 пасажирів. У проект заплановано інвестувати 3,3 млрд. Дол.

3) Міжміський залізничний проект Мехіко-Толука, включає 57,7 км нових залізничних колій, що йдуть від Мехіко до Толука вартістю 2,9 млрд. дол. Лінія матиме шість станцій і зможе перевозити до 270000 пасажирів на добу.

На додаток до цих інфраструктурних проектів у сфері енергетики і транспорту, Федеральна комісія з Електрики буде інвестувати 750 млн. дол. у новий волоконно-оптичний кабель, щоб забезпечити більше можливостей підключення для операторів TELECOM. У даний час мережа покриває 25000 км і буде продовжена до 82 500 км в найближчі кілька років. З розширенням волоконно-оптичної мережі, федеральний уряд розраховує розширити доступ до Інтернет до 70 % домашніх господарств, в порівнянні з 42 % у 2012 році [6].

Отже, за допомогою інвестицій Мексика має можливість значно покращувати та модернізувати енергетичний комплекс та транспортну систему. А це означає, що найближчим часом в Мексиці можливим є швидке економічне зростання, а відтак покращення виробничої інфраструктури, адже енергетичний комплекс та транспортна система – найважливіші фактори розвитку виробничої інфраструктури країни.

Бразилія є найбільшою країною Латинської Америки, багатою природними ресурсами і робочою силою. Новий стратегія розвитку Бразилії має кілька факторів, які дозволили створенню стабільного макроекономічного середовища, в тому числі йдеться про консолідовану демократію з більш ніж двадцятьма роками регулярних виборів, двадцятьма роками лібералізації торгівлі, п'ятнадцятьма роками стабільності цін, більше десяти років функціонування сприятливої податково-бюджетної політики, створеної після глибокої фінансової реструктуризації на всіх рівнях влади, сильних банків та інноваційної соціальної політики. Нещодавно, завдяки жорстко регульованій та контрольованій банківській системі та її фінансової стабільності, Бразилія вийшла з глобальної економічної кризи, що створило передумови для іноземного інвестування в її подальший розвиток.

Виробнича інфраструктура Бразилії представлена машинобудуванням, літакобудуванням, будівною промисловістю та сільським господарством. Машинобудування сконцентровано у двох головних промислових комплексах країни – Сан-Паулу і Ріо-де-Жанейро. Найбільше значення має транспортне

машинобудування (автомобіле- й суднобудування). Літакобудування представлено компанією, заснованою державою. Первинною спеціалізацією «Ембраер» були невеликі літаки. Зараз компанія експортує літаки різних типів. У наші дні уряд заохочує розвиток галузей мікроелектроніки і виробництво персональних комп'ютерів [7].

Майже в кожному штаті Бразилії ведеться видобуток корисних копалин. Лідером гірничодобувної промисловості є штат Мінас-Жерайс. У недавній час до експорту Мінас-жерайської залізної руди додався експорт паранської залізної руди. За виключенням алюмінію, марганцевої руди, залізної руди зі штату Амазонас, бразильська промисловість споживає велику частку решти мінеральних копалин, що видобуваються в інших штатах, а саме хром, магній і кварц, мідь і свинець із Байї і Ріу-Гранді-ду-Сул, азбест з Гояс, нікель з Гояс і Мінас-Жерайс. Мінас-Жерайс є основним в Бразилії постачальником цинку і міді. На південь від річки Амазонки знайдено родовища олов'яних руд. Родовища вольфраму знайдені в Ріу-Гранді-ду-Норті, срібла в Парані і Байо. Видобуток вугілля в Санта-Катарини покриває більше половини потреб усієї країни. Штат Мінас-Жерайс спеціалізується на видобутку золота і дорогоцінних каменів, а штати Байя і Еспіріту-Санту – на видобутку тільки дорогоцінних каменів: топазів, аметистів, опалів, аквамаринів, турмалінів, смарагдів й інших різновидів напівкоштовних каменів.

Туризм є відносно молодого галуззю національної економіки. Концепція розбудови справжніх курортних районів ще не знайшла свого застосування. Туристичний комплекс обмежений декількома великими й дорогими готелями в Ріо-де-Жанейро, гірськими курортами в Мінас-Жерайс. Головні центри розваг розташовані в міських центрах або поблизу.

У легкій промисловості до числа традиційних галузей належать харчова, текстильна і тютюнова.

Починаючи з середини 20 ст. почалося зниження частки сільського господарства у валовому національному продукті країни. У наші дні менше третини всього економічно активного населення зайнято в даній галузі (30%). Бразилія самостійна в забезпеченні себе продовольством, більш того країна – провідний експортер тропічних зернових культур. Бразилія – перший у світі виробник кави, що є його основною частиною експорту. Сан-Паулу і Мінас-Жерайс – основні «кавові» штати, за ними йдуть Парана і Еспіріту-Санту. Соя та її продукти (корми для тварин) також є важливими частками експорту. Бразилія вирощує рис, цукрову тростину, кукурудзу, пшеницю, бавовну, какао та інші культури [8].

Отже, нове стабільне середовище буде довгостроковою реальністю, тільки якщо основа системи також буде стабільною. Для того, щоб країна, була в змозі конкурувати на глобальній платформі, вона повинна використовувати свої можливості з обережністю. Покищо Бразилія робить правильні кроки на зустріч економічному зростанню, але для того щоб всі плани та проекти, які є на даному етапі розвитку, були ефективними – треба вдосконалювати адміністративно-правову базу.

Виробнича інфраструктура Латинської Америки характеризується

значною диференціацією розвитку регіонів та окремих країн. Інфраструктура Латинської Америки протягом останніх двох десятиліть зазнала значних змін. Приватне фінансування домінує в наданні послуг в області інфраструктури в країнах Латинської Америки. Хоча приватне фінансування в даний час в основному задіяне в сфері телекомунікацій та має значну присутність в інших галузях інфраструктури в деяких країнах, воно як і раніше грає невелику роль в дорогах, водопостачанні та санітарії. Це навряд чи зміниться в найближчому майбутньому і це стає все більш очевидним. Державний сектор буде продовжувати відігравати важливу роль в інфраструктурі Латинської Америки на довгі роки. Проте незважаючи на численні перешкоди – виробнича інфраструктура Латинської Америки значно модернізувалася за останнє десятиліття, хоча і з різними темпами в різних країнах. Поліпшення даної ситуації можливе за впровадження урядами країн Латинської Америки ефективної політики розвитку виробничої інфраструктури та відповідного сприятливого законодавчого клімату.

Література:

1. IMF. World Economic Outlook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/02/pdf/text.pdf.
2. Argentina - Infrastructure, power, and communications [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nationsencyclopedia.com/economies/Americas/Argentina-INFRASTRUCTURE-POWER-AND-COMMUNICATIONS.html>
3. Богословская М. Аргентина запустила ядерный реактор Атуча II [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://regnum.ru/news%20/polit%20/1897134.html>
4. COMPREHENSIVE GROWTH STRATEGY ARGENTINA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mofa.go.jp/files/000059854.pdf
5. Mexico Infrastructure Projects Forum – energy, transportation and logistics in focus [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mexicoinfrastructure.com/>
6. Mexico plans \$316bn for infrastructure [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/df02d3d4-ed9e-11e2-8d7c-00144feabdc0.html#axzz3wYVsnJgF>
7. Logistics in Mexico: Intelligence in Motion [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:mXS-rbj1AmAJ:https://www.promexico.gob.mx/documentos/revista-negocios/pdf/dic-2013-ene-2014.pdf+&cd=6&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>
8. Filling the Gap: Infrastructure Investment in Brazil [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:lZv0XmYUyxcJ:https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2015/wp15180.pdf+&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>

5.2. Світовий ринок нафти та пріоритети сталого розвитку економіки

Останнє десятиріччя світова економічна кон'юнктура формувалася в епоху зростаючих світових цін на нафту, що впливало на темпи зростання світової економіки.

Міжнародний ринок нафти, що знаходиться під картельним впливом ОПЕК, визначає загальну ситуацію на світовому енергетичному ринку[1].

Сталий розвиток є глобальним завданням, тому його принципи і пріоритети повинні бути реалізовані в широкому сенсі засобами міжнародного співробітництва щодо галузевого розвитку, зокрема зусиллями Комісії ООН зі сталого розвитку, Організації економічного співробітництва та розвитку, ОПЕК та ін. Певне протиріччя існує між цілями і засобами досягнення сталого розвитку (баланс економічної, соціальної та екологічної сфер суспільства).

Кожна ланка світового ринку нафтопродуктів підпадає під безпосередній вплив вимог сталого розвитку, пріоритети якого визначені у «Порядок дій на XXI століття» на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро в 1992 р. на Спеціальній Асамблеї ООН з проблем сталого розвитку в Нью-Йорку в 1997 р., на Всесвітній зустрічі зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі в 2002 р. та ін. [1–3]. Крім цього більшість країн світу мають національні плани та стратегії щодо імплементації пріоритетів сталого розвитку, які містять індикативні плани та параметри не лише на загальноекономічному рівні, але й на рівні галузі або сфери діяльності.

Для того, щоб визначити загальну ситуацію на світовому ринку, проаналізуємо світовий попит на нафту(табл.1). Всі країни споживають нафту, але країни-лідери зі світового попиту це США, Китай, Японія, Індія та Росія. Для всіх потреб США потребує 19404 бар/д, що складає 21% від загального світового попиту.

Таблиця 1 – Світовий попит на нафту (бар/д)

Країна	2006р	2007р	2008р	2009р	2010р	2011р	2012р	2013р	2014р	2015р
США	20688	20681	19498	18771	19181	18949	18490	18961	19102	19404
Китай	7224	7587	7971	8254	8951	9410	9739	10068	10465	10832
Японія	5169	5009	4769	4363	4429	4439	4697	4557	4346	4187
Індія	2799	2999	3072	3231	3306	3433	3649	3698	3786	4051
Росія	2893	2913	3036	3003	3199	3282	3318	3377	3460	3434

Джерело: складено автором на основі [5]

Китай, станом на 2015 р. потребує 12% від світового попиту на нафту, Японія – 5%, Індія – 4% та Росія – 3%.

Проаналізувавши світовий попит за 10 років (табл.1), видно, що потреби країн майже не змінились у кількості споживання бар/д. Проте провідні країни намагаються зменшити споживання нафти за рахунок альтернативних джерел енергії. Наприклад США за 10 років знизили свій попит на нафти на 6%.

Проте більшість країн все ж таки продовжують збільшувати свій попит на нафту, так Китай збільшив свій попит на нафту на 33%, Індія на 31%, Росія

на 16%. Попит на нафту в Японії упродовж 10 років залишився майже на одному рівні.

Розглянемо ж які країни експортують достатню кількість сирової нафти та нафтопродуктів для задоволення світового попиту (рис.1).

Рисунок 1– Світовий експорт сирової нафти та нафтопродуктів
Джерело: складено автором за даними [6]

Найбільшу долю світового експорту нафти та нафтопродуктів займає Середній Схід, та складає 30%, майже на одному рівні з ним йде Європа та Євразія, що складають 28%.

Але для виявлення найбільших-країн експортерів, необхідно розглядати експорт сирової нафти (рис.2).

Рисунок 2 – Світовий експорт сирової нафти
Джерело: складено автором за даними [6]

Безпосереднім лідером у експорті сирової нафти є Середній Схід (рис. 2), та становить 41% від всього світового експорту сирової нафти, та майже на одному рівні йдуть Європа і Євразія та Америка, що становлять приблизно 20%.

Визначимо найбільших країн-експортерів сирової нафти. Країною-лідером у експорті сирової нафти є Саудівська Аравія, що становить 17% від всього експорту сирової нафти. Росія займає 12%, Ірак – 7%, ОАЕ – 6% та Венесуела –

5%. Проаналізуємо діяльність країн-експортерів сирової нафти за 10 р. Як видно за табл. 2 в таких країнах як Саудівська Аравія, Росія та ОАЕ експорт залишаються приблизно на одному рівні. Проте в Іраку експорт за 10 років збільшився на 51%, причиною цього є ембарго на продаж нафти Ірану. У Венесуелі за 10 років експорт збільшився на 12%, незважаючи на те, що у Венесуелі зусереджені найбільші у світі запаси нафти, експортний приріст зростає дуже повільно, причиною цього є тяжка консистенція нафти, що потребує додаткової обробки, та погана енергетична політика країни.

Таблиця 2 – Найбільші країни-експортери сирової нафти

Країна	2006р	2007р	2008р	2009р	2010р	2011р	2012р	2013р	2014р	2015р
Саудівська Аравія	7029,4	6962,1	7301,7	6267,6	6644,1	7218,1	7556,8	7570,7	7153,5	7163,3
Росія	5106,3	5171,6	5120,0	4967,6	4977,8	4786,3	4757,1	4689,4	4488,8	4897,5
Ірак	1467,8	1643,0	1900,4	1906,0	1890,4	2165,7	2423,4	2390,4	2515,5	3004,9
ОАЕ	2420,3	2342,7	2328,1	1953,4	2104,0	2457,0	2445,2	2701,4	2496,7	2441,5
Венесуела	1735,1	2115,6	1764,8	1608,4	1562,0	1553,4	1724,8	1528,0	1964,9	1974,0

Джерело: складено автором за даними [6]

Країни-лідери у експорті нафтопродуктів значно відрізняються від лідерів країн-експортерів сирової нафти. Європа та Євразія становлять 37% від світового експорту нафтопродуктів (рис. 3).

Рисунок 3 – Світовий експорт нафтопродуктів

Джерело: складено автором за даними [6]

Америка, Азія та країни Тихого океану знаходяться майже на одному рівні та складають 20-25%. Найменшу долю займають країни Африки.

Найбільшою країною-експортером нафтопродуктів є США та становить 15% від світового експорту. Росія та Нідерланди – 8%, Сінгапур – 7%, Індія – 4% (табл. 3).

Таблиця 3 – Найбільші країни-експортери нафтопродуктів

Країна	2006р	2007р	2008р	2009р	2010р	2011р	2012р	2013р	2014р	2015р
США	1291,9	1405,1	1773,0	1980,3	2310,9	2938,9	3138,0	3490,0	3825,0	4292,0
Росія	1738,3	1871,1	1923,9	2008,0	2230,0	1926,7	1979,3	2118,0	2174,0	2270,5
Нідерланди	1803,5	1683,0	1714,7	1917,4	2137,0	2033,3	2112,5	2079,3	2081,0	2245,3
Сінгапур	1333,2	1433,5	1563,4	1649,2	1755,1	1963,9	1731,1	1742,5	1772,3	1884,5
Індія	637,7	784,4	771,5	1034,8	1181,8	1266,7	1288,7	1475,1	1374,1	1246,4

Джерело: складено автором за даними [6]

Проаналізувавши експорт країн-лідерів, згідно табл.2.3, можна зробити висновок, що за 10 років експорт нафтопродуктів в США рекордно збільшився на 70%, в Росії на 23%, в Нідерландах на 20%, в Сінгапурі на 30%, в Індії на 49%.

Проаналізувавши країни експортери сирової нафти (табл.2) та країни експортери нафтопродуктів (табл.3) можна зробити висновок, що країни – лідери дуже різняться. Але для більш повного розуміння розглянемо країни-лідери з видобування нафти(табл.4).

Країною – лідером з видобутком нафти є Саудівська Аравія, та складає 32% від світового денного видобутку нафти, майже на одному рівні Росія видобуває 31%. США видобуває 29%, Ірак – 11% та Іран – 10%.

Проаналізувавши денний видобуток нафти за 5 років, можна зробити висновок, що всі країни збільшують денний видобуток, так Саудівська Аравія збільшила на 8%, Росія на 3%, США на рекордні 40%, Ірак на 25% тільки Іран зменшив видобуток нафти на 11%, по причині ембарго на продаж нафти.

Таблиця 4 – Країни-лідери з видобутку нафти (бар/д)

Країна	2011 р	2012р	2013р	2014р	2015р
Саудівська Аравія	9311,0	9763,0	9637,0	9712,7	10192,6
Росія	9787,4	9953,3	10047,3	10087,5	10111,7
США	5637,4	6475,8	7454,0	8707,6	9430,8
Ірак	2652,6	2942,4	2979,6	3110,5	3504,1
Іран	3576,0	3739,8	3575,3	3117,1	3151,6

Джерело: складено автором за даними [6]

Однак, зростати видобуток нафти почав ще а 60-х р. Як бачимо з рис. 4, в період з 1960-1980 рр. відбулося значне, стрімке зростання, в період з 1980-1990 рр. спостерігалось зниження видобутку нафти, через військові конфлікти на Близькому Сході. Та вже з 1990 р. по теперешній час, видобуток нафти продовжує своє зростання.

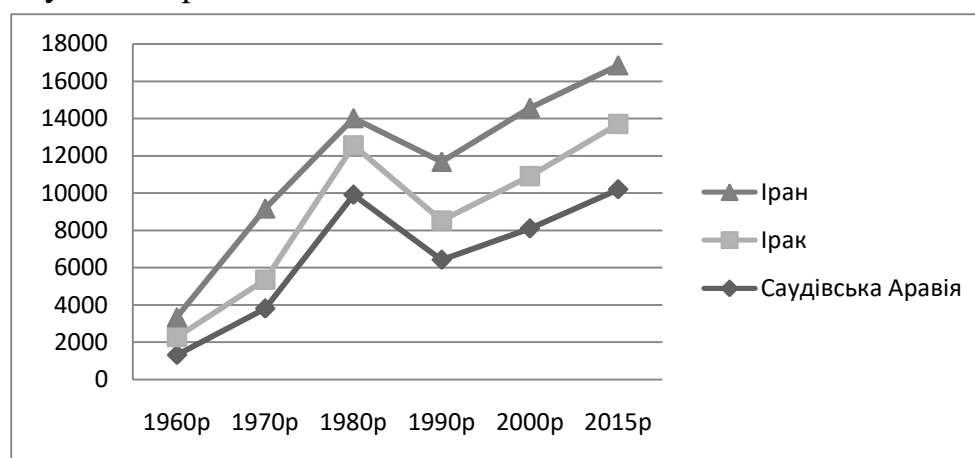

Рисунок 4 – Світовий видобуток нафти 1960-2015 рр.

Джерело: складено автором за даними [6]

Однак, не всі країни-лідери у споживанні нафти, видобувають її, більшість імпортують. Тому необхідно виявити, які країни імпортують нафту. Згідно з рис. 5 найбільше сирової нафти імпортує Азія та країни Тихого океану, та становить 48%. Приблизно на одному рівні імпортують Америка, Європа та Євразія, що становить 20-29%. Африка та Середній Схід майже не імпортують (1-3%).

Рисунок 5 – Світовий імпорт сирової нафти

Джерело: складено автором за даними [6]

Згідно табл.5 найбільшим імпортером нафти є США, вони імпортують 25% від світового імпорту сирової нафти. Китай імпортує 23%, Індія – 14%, Японія – 12% та Південна Корея – 10%.

Проаналізувавши табл. 5, можна зробити висновок, що імпорт в США за 10 р. поступово знижується, причиною цього є збільшення власного видобутку нафти та поступовий перехід на альтернативні джерела енергії, отже за 10 р. імпорт знизився на 33%.

Однак, всі інші країни поступово збільшують закупівлю сирової нафти.

Таблиця 5 – Найбільші країни-імпортери сирової нафти

Країна	2006р	2007р	2008р	2009р	2010р	2011р	2012р	2013р	2014р	2015р
США	10902,4	10819,0	10565,7	9685,6	9862,1	8935,0	8527,0	7730,0	7344,0	7351,0
Китай	2911,5	3272,1	3587,5	4084,2	4766,7	5066,9	5423,8	5657,7	6177,5	6730,9
Індія	2213,8	2412,1	2553,4	2598,3	2758,6	3365,6	3682,2	3792,6	3791,4	3935,5
Японія	4074,7	4035,8	3972,3	3444,4	3472,7	3497,1	3651,6	3627,5	3442,8	3375,3
Південна Корея	2411,7	2393,3	2348,4	2323,8	2400,7	2520,6	2555,0	2450,3	2475,7	2781,1

Джерело: складено автором за даними [6]

В імпорті нафтопродуктів (рис. 6) також домінуючі позиції займають Азія та країни Тихого океану, Європа та Євразія, що складають 31-37%. Америка імпортує 19% світових нафтопродуктів. По 7 % імпортують Середній Схід та Африка.

Рисунок 6 – Світовий імпорт нафтопродуктів
Джерело: складено автором за даними [6]

Країни – лідери імпортери нафтопродуктів, згідно з табл. 6, Сінгапур – 10%, США та Нідерланди – 7%, Китай – 4%, Японія – 3%.

За 10 років Сінгапур збільшив імпорتنі поставки нафтопродуктів на рекордні 57%, в США спостерігаються коливання в імпорті нафтопродуктів, різкі зменшення в імпорті нафтопродуктів відбулось в період світової економічної кризи 2008 р, та продовжувалось до 2010р., починаючи з 2011р. ситуації стабілізувалась.

Таблиця 6 – Найбільші країни-імпортери нафтопродуктів

Країна	2006р	2007р	2008р	2009р	2010р	2011р	2012р	2013р	2014р	2015р
Сінгапур	1116,7	1241,4	1491,0	1882,4	2021,4	2513,2	2170,3	2312,5	2390,6	2577,6
США	2348,7	2249,6	1932,5	1697,7	1747,7	2501,0	2071,0	2129,0	1897,0	2050,0
Нідерланди	1807,0	1638,9	1728,6	1911,8	1766,2	1752,6	1870,9	1843,3	1792,5	1900,5
Китай	902,1	853,1	922,0	960,1	997,5	1011,3	1017,9	1093,1	957,7	1150,9
Японія	1184,9	1074,4	1049,3	968,1	1053,4	1025,7	1089,1	1003,3	992,7	972,9

Джерело: складено автором за даними [6]

Про стабільну ситуацію на рику нафтопродуктів Сінгапура свідчить його імпорт за 10 років, який залиняється на одному рівні.

Китай продовжує збільшувати поставки нафтопродуктів, збільшення спостерігалось на 21%. Проте Японія зменшує свої імпорتنі закупівлі нафтопродуктів, за 10 р. вони скоротились на 18%. Для більш наявної ситуації на світовому ринку нафти, проаналізуємо як змінювались ціни на нафту(рис.7). З рис. 7. бачимо, як відобразилась світова економічна криза у 2008 р., стрімке збільшення ціни на 28%, проте вже у 2009р. відбулось рекордне зниження ціни. Причина цього зв'язується з інформацією про відкриття нових нафтових родовищ в США та Мексиканського залива, проте вже з 2010р. ціна все одно починає зростати.

Отже, проаналізувавши кон'юнктуру світового ринку нафти, можна зробити висновок, що світові запаси, видобуток а також експорт сирової нафти та нафтопродукті взагалі не пов'язане між собою.

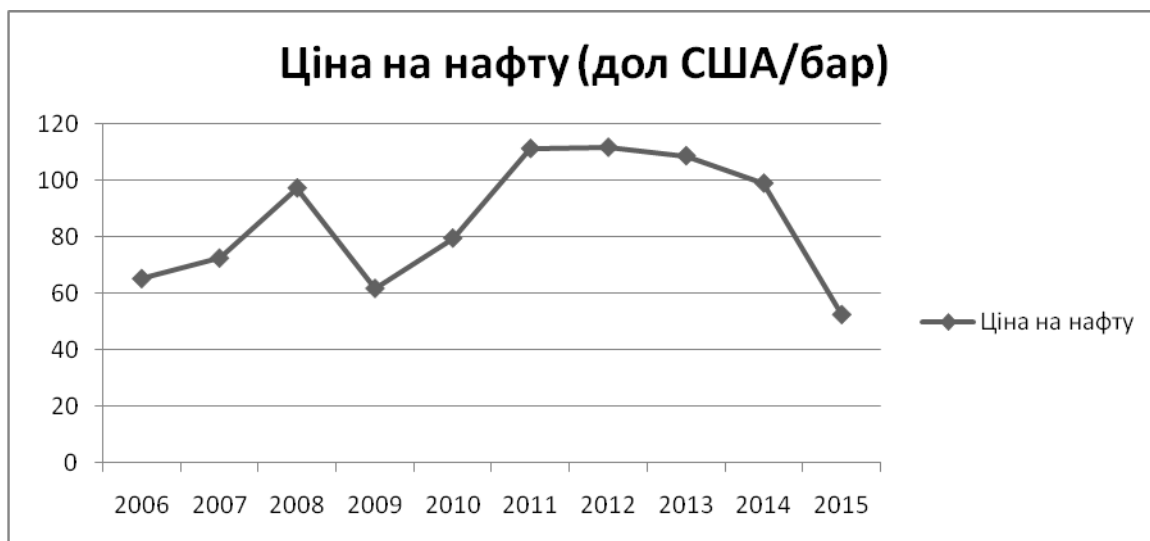

Рисунок 7 – Ціна на нафту марки Brent
Джерело: складено автором за даними [6]

Цьому сприяє багато факторів, таких як:

- нафтові війни серед країн, де зосереджені великі запаси нафти;
- недостатні технології для видобутку та переробки нафти, як у Венесуелі;
- відкриття нових покладів нафти;
- політичні ембарго на продаж нафти.

Розглянемо, як всі перелічені чинники та зміни на світовому ринку нафти вплинули на вітчизняний ринок нафти (табл.7).

З 2007р. видобуток української нафти стабільно знижується, за 10 років видобуток знизився на 42%, та згідно Енергетичної стратегії України до 2030р., видобуток продовжить знижуватися.

Стосовно імпоротної діяльності, Україна разом з видобутком стабільно зменшує імпорт сирової нафти, роблячи акцент вже на імпорті нафтопродуктів.

Упродовж 10 років імпорт сирової нафти зменшився на 98%, можна сказати, що уряд взагалі відмовився від імпорту сирової нафти.

Таблиця 7 – Видобуток та імпортна діяльність в Україні 2007-2015рр.

	2007р	2008р	2009р	2010р	2011р	2012р	2013р	2014р	2015р
Видобуток (тис. тон. бар)	4478	4347	3982	3590	3407	3414	3167	2817	2618
Імпорт сирої нафти(тис. тон. бар)	10361	6794	7340	7885	5783	1625	849	193	238
Імпорт нафтопродуктів (тис. тон. бар)	4976	7256	5379	6029	7750	8370	7258	8117	7887

Джерело: складено автором за даними [7]

Перше зниження імпорту сирової нафти було зафіксовано в період світової економічної кризи у 2008 р., тоді імпорт сирової нафти впав на 34%. У 2011 р. спостерігалось зниження на 70% (рис. 8).

Рисунок 8 – Імпорт сирової нафти в Україні

Джерело: складено автором за даними [7]

В 2014 р. було зафіксовано рекордне зниження на 77%, у зв'язку з відмовою від імпорту російської сирової нафти (рис. 8), через військовий конфлікт на сході України.

Проте, Україна почала нарощувати імпорт нафтопродуктів. У продовж 10 років імпорт нафтопродуктів збільшився на 37%. Навіть незважаючи на світову економічну кризу 2008 р. та збільшення світової ціни, імпорт нафтопродуктів збільшився на 30%.

Отже, можна зробити висновок, що світові тенденції в нафтовій галузі, майже не впливають на вітчизняний ринок нафтопродуктів, оскільки незважаючи на високу ціну та нафтові війни серед країн, потреби в нафтопродуктах залишаються незмінними, а за останніми тенденціями навіть збільшуються.

З урахуванням зарубіжного досвіду зазначимо, що механізм управління сталим розвитком на ринку нафтопродуктів в сучасному світі передбачає врахування вимог постіндустріальної епохи, які стосуються інституційних засад, соціальних стандартів, екологічної безпеки, впровадження інноваційних технологій та корпоративної соціальної відповідальності, рівня інформатизації, достатнього для здійснення моніторингу, прозорості умов ринку і прогнозованості зміни кон'юнктурних параметрів. Нафтові та нафтопереробні компанії впроваджують управлінські рішення, які втілюють досягнення параметрів сталого розвитку при цьому досягається не лише соціально-екологічний, але й економічний ефект. Важливим аспектом є територіальна розосередженість місць видобутку та споживання нафти, що є суттєвим чинником розвитку світового ринку нафтопродуктів. Завантаження нафтопереробних заводів залежить від кількості нафти, що надійшли на нафтопереробку, а це, у свою чергу визначає обсяги виходу перероблених продуктів. Тому, оптимізація завантаження, зменшення втрат, що виникають в процесі переробки, впровадження інноваційних технологій глибокої переробки нафти за суттю зменшує виробничі та екологічні ризики.

Література:

1. World Commission on Environment and Development (WCED). Our – common future. Oxford: Oxford University Press, 1987. [Електронний ресурс]

- Режим доступу:
http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/42/427&Lang=E
2. Конференція ООН у Ріо-де-Жанейро в рамках прийняття «Порядку Режим доступу: –денного на XXI століття». [Електронний ресурс] http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml
 3. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - Mainstreaming sustainable development into EU policies : 2009 Review of the European Union Strategy for Sustainable Development / COM/2009/0400 final Brussels, 24.7.2009 Available from /<http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:52009DC0400>
 4. Стратегія національної модернізації. Кабінет Міністрів України. Україна 2020 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://uchebnik-online.com/127/1119.html>
 5. ОПЕС WorldOil Outlook 2016 Офіційний сайт. Organization of the petroleum exporting countries [Електронний ресурс].- Режим доступу : http://www.opec.org/opec_web/en/publications/340.htm
 6. Annual Statistical Bulletin 2016.Офіційнийсайт.Organization of the petroleum exporting countries [Електроннийресурс].-Режимдоступу :http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2016.pdf
 7. Офіційний сайт. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

5.3. Про причини утворення та методи обслуговування державного боргу в КНР

На сучасному етапі тема державного боргу надзвичайно актуальна, адже борг є важливим елементом кругообігу “доходи-витрати”. Коли в економіці зростають доходи, зростають і заощадження, які повинні бути використані домашніми господарствами, фірмами та урядом. Державний борг стосується глибинних процесів економіки, а також впливає на розвиток національного господарства. Неминучим і закономірним наслідком застосування державного кредиту країнами є державний борг. Переконливий досвід багатьох країн світу свідчить про те, що бюджетний дефіцит, державний кредит і державний борг у певних допустимих межах не створюють негативних наслідків для економіки. Разом з тим, надмірний державний борг може призвести до серйозних небажаних наслідків, що супроводжуються виплатою значних сум відсотків, а відповідно, скороченням заощаджень, витісненням приватних інвестицій державними запозиченнями, що уповільнює економічне зростання і призводить до зменшення доходів населення. Саме тому, незважаючи на тривалу історію, державний кредит і державний борг і нині інтерпретують у категоріях добра і зла, то як запоруку процвітання, то як загрозу національним інтересам, а ставлення науковців до боргів держави було і залишається неоднозначним. З'ясування суті та економічної природи державного боргу має

важливе теоретичне й практичне значення.

Державний борг – це сукупність усіх боргових зобов'язань держави перед своїми кредиторами. Величина державного боргу, динаміка й темпи його зміни відбивають стан економіки і фінансів держави, ефективність функціонування державних структур.

В Україні у 1992 р. прийнято Закон «Про державний внутрішній борг України», яким визначено, що державним внутрішнім боргом є строкові боргові зобов'язання уряду країни у грошовій формі [1]. Державний внутрішній борг гарантується всім майном, що перебуває у загальнодержавній власності.

До складу державного внутрішнього боргу входять позики уряду і позики, здійснені за безумовної гарантії уряду для забезпечення фінансування загальнодержавних потреб. Державний внутрішній борг складається із заборгованості минулих років та заборгованості, що виникає знову за борговими зобов'язаннями уряду [2].

Виникнення та керування державним боргом мають свої особливості в кожній країні світу, в тому числі в такій країні, що розвивається, як Китайська народна республіка. На економічному саміті, який пройшов 16 березня 2013 р. в Китаї, відомий гонконгський економіст Ларрі Лан зазначив, що криза банківської системи вже почалася, і що незабаром це призведе до повномасштабної економічної рецесії. Лан заявив, що нинішня криза банківської системи в Китаї проявилася тоді, коли 1 червня 2012 р. різко впав курс акцій Банку комунікацій нижче балансової вартості. Причиною банківської кризи в цілому послужило те, що місцева влада оголосила дефолт по боргах по всій країні. Це почало відбуватися з квітня 2012 р. в Шанхаї, провінціях Сичуань і Юньнань [3].

В останні роки банківська система відчувала значні труднощі. У десяти великих банків курс акцій впав нижче балансової вартості, ще п'ять впритул наблизилися до цього, хоча в інших країнах не відбувалося нічого подібного (Industrial and Commercial Bank of China (ICBC), Agricultural Bank of China (ABC), Bank of China, China Development Bank, Bank of Communications (China), Postal Savings Bank of China і т.д.). У той час як звичайні банки загрузли в боргах, тіньова банківська система, що включає в себе приватні, корпоративні кредити і нелегальні фінансові операції, теж перебувала у фазі падіння. «Тіньовій банківській системі надають перевагу багато місцевих підприємств, компанії нерухомості і виробники, їй належить частина ринку позик, яка оцінюється в 30 трлн юанів (\$4,8 трлн)» [3]. Внаслідок державної монополії на банківську систему, приватні компанії не завжди можуть отримати від банків кредити, тому звертаються до послуг тіньового сектора, який деколи дає в борг під дуже великі відсотки. Лан передбачив, що в тіньовій банківській системі незабаром накопичиться надто багато боргів і це переросте в «іншу жахливу фінансову кризу для Китаю». У жовтні 2012 р., коли главою Банку Китаю був Сяо Ган, його адміністрація також визнала, що тіньова банківська система створює «величезні ризики у банківській та фінансовій сферах країни» [4].

Майже одночасно з появою прогнозів Лана подібні повідомлення надійшли від фінансових компаній Nomura Holdings Inc і JP Morgan. Обидві організації попередили інвесторів про майбутню фінансову кризу в Китаї. Компанія Nomura заявила, що в китайській економіці спостерігаються ті ж тривожні симптоми, що викликали фінансову кризу 2008 року, як повідомило аналітичне агентство ділових новин CNBC [5].

На сьогоднішній день, динаміка державного боргу досить складна. Державний борг Китаю сягнув найвищої позначки у 2014 р. – 41,06 % та найнижчої у 1997 – 19,99 %. (рис. 1)

Як правило, показник державного боргу до ВВП застосовується інвесторами, для вимірювання можливості країни здійснити майбутні платежі за своїми боргами, впливаючи таким чином на витрати країни-позичальника і прибутковості державних облігацій [6].

Рисунок 1 – Державний борг Китаю по відношенню до ВВП
Джерело: складено автором за даними [6]

Порівняно з 2012 р. обсяг залишків за зовнішнім боргом Китаю наприкінці 2013 р. зріс на 17%, а темпи зростання були на 11 відсоткових пунктів вищі, ніж роком раніше.

Китайські експерти стверджують, що ризики зовнішніх боргів країни в цілому знаходяться у безпечних і контрольованих рамках, незважаючи на те, що частка залишків за короткостроковим боргом у загальному обсязі зовнішньої заборгованості досягла у КНР 78% при тому, що безпечним у світовій практиці вважається рівень нижче 25% [7].

У середньому з 1985 по 2014 р. зовнішній борг Китаю склав 2561,97 млн. дол. США, досягаючи найвищого показника у 2014 р. – 8955 млн. дол. США та найнижчого у 1985 р. – 158,28 млн. дол. США. (рис 2) [8].

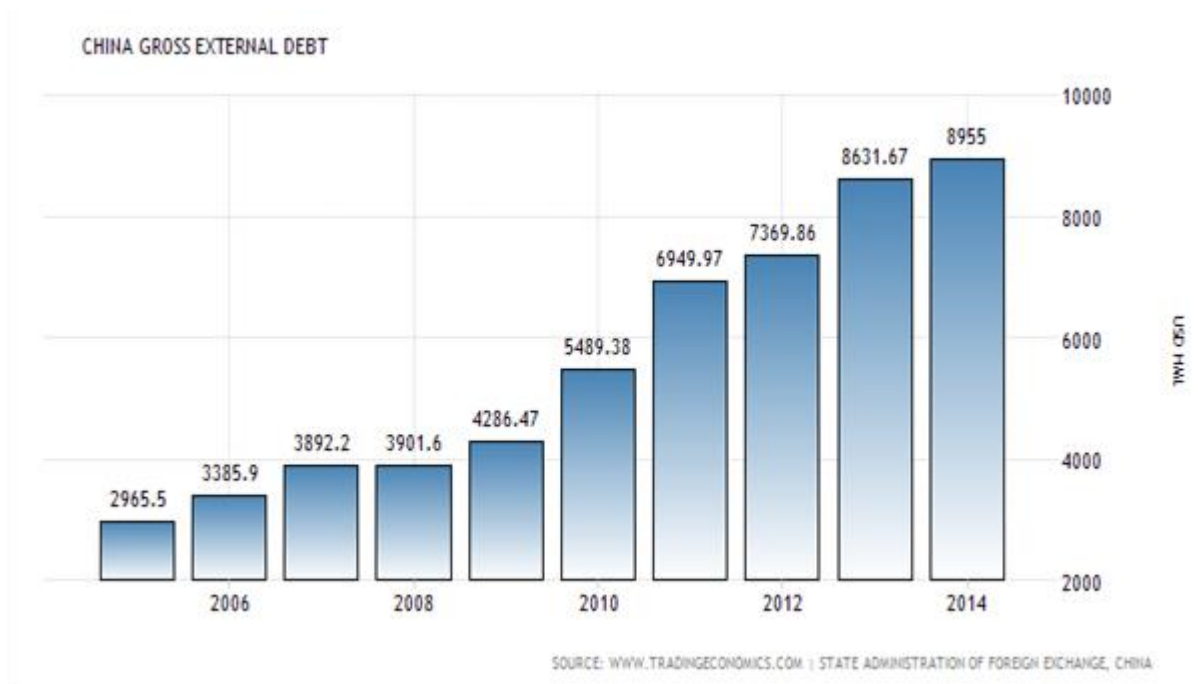

Рисунок 2 – Зовнішній борг Китаю

Джерело: складено автором за даними [6]

Борг китайської місцевої влади становить 3 трильйони доларів. Як заявив один з аналітиків CNBC, боргові зобов'язання Китаю є найбільшим непередбачуваним ризиком для світових фінансових ринків в 2014 р.

У звіті китайського міністерства внутрішнього аудиту відзначалося, що борг місцевої влади збільшився на 67 відсотків з кінця 2010 р. і досяг 17.9 трильйонів юанів (2.95 трильйонів доларів) до кінця червня 2010 р. У звіті були висловлені побоювання з приводу кредитної залежності країни під час боротьби за підтримання економічного зростання та уникнення фінансової кризи [9].

Місцева влада КНР стала інтенсивно позичати гроші після глобальної фінансової кризи, фінансуючи інвестиційні проекти для підтримки стрімких темпів економічного зростання. Даним проектам за законодавством не дозволене займати у банків, тому були придумані спеціальні обхідні шляхи. Але в аналітиків виникли сумніви з приводу того, що більшість з поточних інвестиційних проектів зможуть коли-небудь принести достатньо прибутку для оплати відсотків і основних сум за кредитами.

Борг місцевої влади - це майже половина всього боргу Китаю. З урахуванням національного боргу, загальний державний борг Китаю складає 30.27 трильйонів юанів (4.99 трильйонів доларів) на кінець червня 2013р. У грудні 2012 р. він становив 27.77 трильйонів юанів (4.58 трильйонів доларів). Аналітики вважають, що поточний розмір боргу становить близько 53% від ВВП [10].

У КНР метою управління державним боргом є забезпечення згладженого та стабільного залучення коштів для управління державними фінансами, а також обмеження витрат на середньо і довгострокове фінансування з метою полегшення тягара, що накладається на платників податків. Відповідальні

органи за управління та обслуговування державним боргом – це міністерство фінансів КНР [11].

У Китаї одна за одною були створені компанії з управління активами з метою погашення кредитів 4 великих національних комерційних банків з 1990-2000 рр. До них входять Great Wall AMC , Orient AMC , China Huarong , China Cinda . Якщо облігації позичальників стають непрацюючими кредитами та в майбутньому зростають, то очікується, що компанії з управління активами, зі свого боку, проводять політику погашення цих кредитів. Крім того, необхідно продати державні активи, якими володіють місцеві органи влади. Якщо непрацюючі кредити у кінцевому результаті розширяться, то центральний уряд повинен компенсувати збитки компаніям, бо їх потужності обмежені. З іншого боку, є необхідним розширення місцевих облігаційних систем як шлях фінансування для місцевого самоврядування. Під суворим контролем центрального уряду, Китай зняв заборону на місцеві облігації. Міністерство фінансів виділило центральному уряду 4 трильйонів юанів для економічних заходів після падіння Lehman та для продовження податково-бюджетної політики. На початку основною метою були економічні заходи з забезпечення фінансовими ресурсами, тому діяльність місцевої влади була обмежена.

У жовтні 2011 р. в якості експерименту було дозволено місцевим органам самоврядування випускати облігації. Якщо видача місцевих облігацій збільшиться, то виявити борги стане легше. Очікується, що конфіденційність та відповідальність місцевого самоврядування на фінансовому рівні буде зміцнюватися и внаслідок цього буде збільшуватися прозорість боргової ситуації [10]. Щодо проблем управління державним боргом у Китаї прем'єр-міністр Держради КНР Лі Кецянь вважає, що Китай розплачується за кризу 2008 року, коли, заради порятунку економіки, ряд китайських інфраструктурних проектів практично повністю спонсорувався за рахунок зовнішніх запозичень, що збільшило обсяг зовнішнього боргу Китаю до 280% ВВП [11].

На думку аналітиків, до такого високого показника заборгованості КНР привела нинішня політика влади Китаю щодо стабілізації темпів економічного зростання .

«Протягом останніх років китайські чиновники вживали заходів по збільшенню припливу капіталу в реальний сектор економіки. Проте в даний час рівень цін неухильно знижується, а темпи зростання прибутку сповільнюються. У такій ситуації компанії починають стикатися з труднощами повернення боргів [12].

КНР є членом декількох міжнародних фінансових інститутів, таких як Світовий Банк (СБ), Міжнародний Валютний Фонд (МВФ) та Азіатський Банк Розвитку (АБР). Китай є не тільки позичальником у цих інститутах, але й найбільшим вкладником капіталу. Китай має 45,049 голосів у Світовому Банку, що складає 2,78 % від загальної кількості голосів. Усього Світовий Банк видав Китаю кредитів на суму понад 42 млрд. дол. США. З цього кредити Китаю з Міжнародного Банку Реконструкції та Розвитку (МБРР)

склали понад 32 млрд. дол. США, а допомога з боку Міжнародного Агентства Розвитку склала понад 10 млрд. дол. США.

Китай є п'ятою за величиною країною-членом Міжнародної фінансової Корпорації(МФК) та країною, яка найбільш швидко розвивається. Міжнародна фінансова Корпорація – це спеціалізована установа Світового Банку, яка забезпечує фінансування, інвестування та технічну підтримку приватним компаніям, які інвестують у країни, що розвиваються [13].

Китай має найбільше голосів (5,442%) у Азіатському Банку Розвитку, він йде перед Індією, яка має 5,352% голосів. Китай отримує кредити та технічну допомогу від АБР [14].

11 грудня 2015 р. АБР схвалив позику в 300 мільйонів доларів владі КНР для боротьби з давньою проблемою – забрудненням повітря в Пекіні, говориться в офіційному повідомленні банку.

АБР зазначає, що позика також є внеском у зусилля Китаю щодо зменшення викидів парникових газів шляхом скорочення споживання столичним регіоном вугілля.

«Погана якість повітря досягло такого серйозного рівня, що ставить під загрозу здоров'я і стійке зростання регіону. Сприяння з боку АБР допоможе скоротити викиди і зміцнити нормативно-правову базу у сфері навколишнього середовища», – наводяться в релізі слова головного спеціаліста з міського розвитку АБР Сатосі Ісії (Satoshi Ishii).

Кредит АБР виділений слідом за очікуваним співфінансуванням з боку держбанку Німеччини у розмірі 150 000 000 євро, спрямованих на підтримку плану у розмірі 4,8 млрд. дол. по очищенню повітря в провінції Китаю Хебей у 2015-2016 рр.

У столичному регіоні, до складу якого входять Пекін, Тяньцзін і Хебей, проживають близько 100 000 000 чоловік, а його частка у ВВП країни становить 10%. Стрімке зростання регіону привів до серйозного забруднення повітря від промислового і міського розвитку і різкого зростання числа автомобілів. Показники забруднення по регіону Всесвітня організація охорони здоров'я рахує не допустимими нормі [15].

Отже, державний борг – це складне макроекономічне явище, що за своєю економічною сутністю являє загальну суму заборгованості держави як за внутрішніми, так і за зовнішніми кредитами. На сьогоднішній день не існує єдиної класифікації державного боргу, однак всі автори притримуються поділу державного боргу на внутрішній та зовнішній. До внутрішнього державного боргу входить заборгованість держави перед домогосподарствами і фірмами даної країни, які володіють цінними паперами, випущеними її урядом. Зовнішнім боргом називається заборгованість держави перед іноземними громадянами, фірмами, урядами та міжнародними фінансовими організаціями.

Досить важливим етапом дослідження державного боргу є аналіз методів управління державним боргом, а також визначення проблем управління та шляхів їх подолання. Механізм управління державним боргом ґрунтується на методах рефінансування, новації, конверсії, консолідації, уніфікації, обміну за регресивним співвідношенням та метод анулювання боргу. Більшість країн

світу використовує метод реструктуризації своєї економіки і застосовують жорсткі методи подолання боргу. Найгіршим методом є анулювання боргу, так як даний процес передбачає визнання країною своєї неспроможності виплати боргів, а отже настання дефолту. Вагомою складовою зростання внутрішнього боргу є заборгованість уряду за цінними паперами, за виплатами населенню та заборгованість перед комерційними банками.

В структурі зовнішнього державного боргу переважає заборгованість перед міжнародними фінансовими організаціями, зокрема основними кредиторами виступають МВФ, СБ та МБРР.

Література:

1. Верховна Рада України – офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2604-12>
2. Бібліотека українських підручників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/102767-41-ekonomchna-sutnst-derjavnogo-borgu.html>
3. Live Leak [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.liveleak.com/view?i=2e5_1364450162
4. Reuters – Business and Financial News [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reuters.com/article/us-china-banking-shadowloans-idUSBRE89B06D20121012>
5. J.P.Morgan [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://am.jpmorgan.com/private-bank/public/gl/en/global-offices-apac>
6. China Government Debt to GDP [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tradingeconomics.com/china/government-debt-to-gdp>
7. ZIK – Новини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zik.ua/news/2014/04/04/zovnishniy_borg_kytayu_perevyshchuie_863_mlrd_dolariv_476508
8. China Gross External Debt [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tradingeconomics.com/china/external-debt>
9. National Audit Office of the People's Republic of China [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.audit.gov.cn/n1992130/n1992150/n1992500/3432077.html>
10. CNBC [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cnbc.com/2013/12/30/chinas-debt-sentence-the-biggest-known-unknown-in-2014.html>
11. NEO, New Eastern Outlook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journal-neo.org/2015/03/18/china-s-slowdown-harbinger-of-a-new-business-model/>
12. Комсомольская Правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kp.ru/online/news/2112860/>
13. Focus of the Global South [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://focusweb.org/node/1217>
14. Asian Development Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adb.org/>

15. Агентство экономической информации «Прайм» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.1prime.ru/Financial_market/20151211/822409628.html

5.4. Особливості управління розвитком креативних індустрій країн CARICOM у сучасних умовах

Економіки Карибської співдружності (CARICOM) знаходяться на зламній стадії розвитку. Економічні досягнення останніх десятиріч визначалися торговими преференціями, швидким економічним піднесенням, масовим туризмом, офшорним фінансуванням, яке стрімко скоротилося в період світової фінансової кризи 2008/2009 рр. Однак тип розвитку, що склався не можна охарактеризувати як стійкий через значну відкритість, вразливість до зовнішніх викликів національних господарств. До негативних наслідків підсилення глобалізаційних процесів віднесемо також скорочення пільгового митного режиму відносно традиційних предметів експорту Карибів, таких як цукор та банани. Слабкість наявної моделі управління розвитком відбивається і в структурі платіжного балансу Карибів, особливо у контексті зменшення показників рахунку поточних операцій, який відбувся через падіння попиту на туристичні послуги внаслідок падіння доходів, спричинених світовою фінансовою кризою. Негативні тенденції розвитку пов'язані із повільними структурними реформами з боку уряду, які хоча і передбачали переміщення дефіцитних ресурсів у модернізовані традиційні сектори економіки, такі як сільське господарство, видобуток корисних копалин, масовий туризм, але не дали швидких результатів, не вплинули на конкурентоздатність.

Дослідники економіки Карибів (Бріджман С., Гренаде В, Ньос К., експерти Карибського інституту політичних досліджень), наполягають на необхідності визначення нових напрямків спеціалізації, таких як оздоровчий туризм, сектори промисловості з високою доданою вартістю [1, 2, 3, 4]. Нові промислові пріоритети вимагають створення таких експортних товарів, виробництво яких було б більш продуктивним, які б характеризувалися більш високою якістю, складністю виготовлення, потребували нових знань, технологій, новаторства. Орієнтація на зростання світового попиту має бути підкріплена диверсифікацією виробничого процесу, що буде розцінюватися як сигнал для іноземних інвесторів, які будуть приймати рішення щодо умов міжнародного технологічного обміну, закупівлі обладнання, управлінського досвіду, з метою підсилення наявного національного капіталу, живлення внутрішнього зростання. Подолання поточних кризових явищ, які проявляються в тому числі в дефіциті балансу поточних операцій, величині державного боргу більше 100% ВВП, є можливим завдяки переорієнтації структури економіки на розвиток таких секторів та видів діяльності, які б створювали міжсекторальні взаємозв'язки в економіці Карибів, нові конкурентні переваги. Необхідними є інноваційні управлінські заходи по підвищенню зайнятості, сукупної продуктивності чинників виробництва, що з

часом проявиться у зростанні індивідуальних доходів зайнятих, конкурентоспроможності експортної продукції.

Креативні індустрії як потенційні джерела зростання економік країн світу, й Карибів зокрема розглядаються й у міжнародних звітах, таких як «Звіт з креативної економіки 2010» [5].

Креативні індустрії – це всі види діяльності пов'язані з мистецтвом, культурою, бізнесом та технологіями, які створюють доход шляхом торгівлі креативними товарами та послугами захищеними правами інтелектуальної власності. Для Карибів у складі креативних індустрій особливо виділяють наступні види діяльності: музику, мистецтво та ремесла, театр, кіно, моду, видавничий бізнес, програмне забезпечення, нові медійні організації та такі, що спеціалізуються на сумісному управлінні авторськими правами. Важливою особливістю креативного сектора є залучення талантів, продукування креативності, які є надлишковими на Карибах. Зазвичай креативність та таланти представляються як неконкурентні ресурси, частково неторгові на міжнародному ринку. Однак саме вони стимулюють збільшення прибутків, створення додаткової ренти, як джерела фінансування ресурсів та діяльності у сфері застосування ідей, знань, креативності. Рента від інтелектуальної власності в музичній індустрії може стати основою розвитку нових механізмів розподілу контенту, наприклад Е-музики. Розвиток ендогенних ресурсів, що лежать в основі креативних галузей, робить їх менш залежними від розмірів національної економіки, зовнішніх шоків у порівнянні з рештою секторів економіки. Тим не менш залишається вразливість до непоодиноких випадків піратства (фізичного та онлайнного) через слабку юридичну захищеність авторських прав. Високим є потенціал створення кваліфікованих робочих місць, у тому числі тому що еластичність зайнятості в креативному секторі при залученні інвестицій у порівнянні з іншими капіталоінтенсивними секторами, такими як видобуток ресурсів і переробна промисловість, є вищою. Креативні робітники є власниками відновлюваного ресурсу, їхня здатність створювати товари та послуги обмежена тільки власною винахідливістю та майстерністю. Завдяки брендингу та диференціації знанневих культурних благ, Кариби зможуть відновити попит на світовому ринку на предмети свого експорту, збільшити доходи, включитися у міжнародні ланцюжки створення вартості у спеціалізованих під секторах.

У наш час існує істотний брак кількісного та якісного оцінювання внеску креативних індустрій в економіку Карибів. Лише на Ямайці розраховується внесок авторських прав та креативних індустрій у ВВП та зайнятість. На Барбадосі, у Тринідад і Тобаго розроблені лише часткові показники. На Ямайці у 2005 р. внесок сектору авторських прав (створення, виробництво, розподіл захищених авторськими правами культурних благ, у тому числі преси, літератури, музики, театрального мистецтва, нових медійних послуг) у ВВП складав 4.8%, забезпечував 3.0% зайнятості населення, займав 1.7% серед інших секторів економіки Ямайки. У 2007 р. сектор авторських прав та креативних індустрій у цілому забезпечував 5.2% ВВП із прогнозними показниками зростання до 8% ВВП [6].

У Тринідад і Тобаго Міністерством торгівлі та промисловості було започатковано оцінку Entertainment Industry Survey з метою розрахунку доходів та зайнятості. Огляд містив оцінки секторів музики, карнавалів, танців, театру, образотворчого мистецтва. Було виявлено, що індустрія розваг у 2005-2006 рр. оцінювалася у 56 млн. дол., 1% від балансу поточного рахунку, 0.5% загального експорту товарів та 6% експорту послуг. Загальна кількість зайнятих у креативних індустріях, особливо в музиці та карнавалювальному бізнесі, нараховувала 11.000 осіб та перевищувала аналогічні показники зайнятості в виробництві їжі та напоїв, рибальстві, торговому мореплавстві, яхтингу. На Барбадосі було зафіксовано 11.000 зайнятих в секторі культури. На Ямайці зайняті в секторі захисту авторських прав склали 3% загального числа зайнятого населення [7].

У країнах CARICOM у 2000 р. було започатковано спільне підприємство Карибська ланка з авторських прав (CCL), до складу якої входять країни члени CARICOM та асоційовані члени. Метою діяльності цієї неприбуткової організації стало підсилення спільних прав експлуатації креативних благ у регіоні та розширення доходів від роялті у правовласників. CCL впроваджує не тільки регіональну систему спільного менеджменту авторських прав, але і послуги з надання менеджерської інформації. Діяльність CCL одна з найбільш успішних в креативному секторі Карибів. У період з 1999 по 2005 рр. збори роялті були збільшені з 1.2 млн. дол. до 2.6 млн. дол. [8]. Члени CCL наразі отримали доступ до системи оцінок менеджменту авторських прав регіону. У своїй діяльності вони дотримуються наступних рекомендацій: 1) відповідність державним юридичним стандартам; 2) контроль з боку поліції (порушення авторських прав та піратство не належать до «злочинів без жертв»); 3) розробка юридичного порядку визнання відповідних прав власності, що дозволяє швидко розв'язувати судові справи; 4) ратифікація міжнародних цифрових договорів Міжнародної організації інтелектуальної власності (WIPO Digital Treaties) та Конвенції ЮНЕСКО з захисту та розповсюдження розмаїття та культурного самовираження (UNESCO Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions); 5) впровадження регіональної політики CARICOM у сфері радіомовлення, яка містить вимоги відносно музичного контенту (договір про випуск в ефір як найменш 30% виконавців всіх жанрів); 6) доступність освітніх та інформативних програм боротьби з піратством та іншими формами порушень інтелектуальних прав; 7) започаткування системи подвійного оподаткування роялті. Якщо решта країн Карибів будуть слідувати такій політиці розрахунків, це дасть можливість наочно засвідчити важливість креативних секторів економіки в загальному розвитку.

Масштаби участі країн CARICOM у міжнародній торгівлі креативними товарами та послугами визначаються переважно за даними ЮНКТАД, які охоплюють період 2000-2008 рр., беруть до уваги торгівлю креативним товарами по семи категоріям (ремесла, аудіовізуальна продукція, дизайн, нові медіа, виконавче мистецтво, видавництво та образотворче мистецтво), а також торгівлю креативним послугами за шести категоріями (рекламні, архітектурні,

аудіовізуальні, приватні, дозвільні, культурні послуги).

Розрахунки світових тенденцій торгівлі креативними товарами та послугами у 2008 р. показали, що доля розвинених країн складає 60%, а країн, що розвиваються 40%. Серед розвинених країн ЄС, Північна Америка виступали головними експортерами креативних індустрій. У Східній Азії на долю КНР припадало 50% світового експорту креативних благ. Латинська Америка та Кариби займали незначну частку (3%) у світовій торгівлі креативним благами. Подібна ситуація була характерна й для Індії відносно обсягів світової торгівлі, тенденцій та особливостей розвитку креативних індустрій. Головними експортерами креативних товарів серед країн Латинської Америки та Карибів є Мексика, Бразилія, решта країн Південної Америки, креативних послуг – Бразилія та решта країн Південної Америки. У період з 2002 по 2008 рр. частка Бразилії та Мексики помітно зменшилася, тоді як участь країн центральної Америки та CARICOM помітно збільшувалася. Подібна тенденція спостерігалася і для інших малих економік, які продукують креативні товари, таких як Естонія, Мальта, Маврикій. Виключно малий розмір економік, які входять до складу CARICOM вплинув на їхню надмалу частку у світовій торгівлі креативними товарами (0.01%) та креативними послугами (0.04%) у 2008 р. Більш вагомим був внесок таких підсекторів як інші особисті послуги, культурні та дозвільні послуги, особисті та культурні послуги, видавництво [5, с. 58, 242].

Інтенсивними є торгові потоки культурними благами на внутрішньому регіональному рівні, де на долю CARICOM припадає 0.5-1.6%, тоді як загальна участь у внутрішній регіональній торгівлі коливається в межах 5-10% між 2000 та 2009 рр. Найбільш вагомою була торгівля креативними благами для Організації Східних карибських держав (OECS) у порівнянні з рештою країн CARICOM. Їхня доля в торгівлі креативними благами оцінювалася у 4.2% у 2000 р. та 3.0% у 2008 р. Експорт креативних благ OECS в країни CARICOM був зафіксований на рівні 15.9% у 2000 р. та 12.7% у 2009 р. Таким чином, внутрішньо регіональна торгівля була більш вагомою для малих держав членів CARICOM. Загальний експорт країн CARICOM є вкрай концентрованим. Найменшим показник концентрації є в Багамів та Тринідад і Тобаго. Нарощування концентрації експорту спостерігалася у більшості країн у періоди з 2004 по 2005 рр. та з 2007 по 2008 рр. [9]. Обмеження, які мають малі економіки значно звужують їхні експортні можливості, тому їхній подальший розвиток залежить від розбудови сектору креативних індустрій. За винятком галузі туризму, Карибам не вистачає злагодженої уніфікованої політики відносно подальшого розвитку експортного потенціалу креативних індустрій. Були зроблені спроби на рівні Агенції з розвитку експорту Карибів та Офісу з торгових перемовин CARICOM, однак вони мали втілення більше в проектах підтримки окремих суб'єктів, ніж втілювали у життя спільні регіональні програми розвитку креативних індустрій. Урядовцями мало уваги приділяється політиці вдосконалення продуктивності праці, що накладає обмеження на розвиток креативних здібностей та наявність сучасних технологій виготовлення контенту, а відтак на експортне зростання.

Важливою частиною стимулювання експортної продукції Карибів є ефективна політика захисту прав власності, в тому числі є необхідність в управлінні авторськими правами на зовнішніх ринках, впровадженні системи збору рентних платежів за використання креативних благ створених на Карибах.

Підсилення експортної креативної орієнтації Карибів проявляється в укладанні торгових угод. Таким чином, всі торгові потоки креативних товарів та послуг знаходяться під впливом міжнародних торгових режимів та інструментів, вмонтованих у багатосторонні та регіональні торгові системи. Виділимо головні угоди, які впливають на креативні індустрії, залучені у міжнародну торгівлю: 1) СОТ/ГАТТ стосовно низки послуг, які належать до креативних індустрій (послуги агенцій новин, індустрія кіно, театральні послуги, бібліотеки, архіви, музеї, тощо); 2) СОТ/ГАТТ стосовно доступу на ринок креативних товарів; 3) пов'язані з торгівлею аспекти прав інтелектуальної власності СОТ стосуються авторських прав, географічного походження, торгових марок, традиційних знань; 4) електронна комерція щодо сфер пов'язаних із цифровим ринком; 5) Конвенція ЮНЕСКО з захисту та розповсюдження розмаїття та культурного самовираження 2005 р. відносно розуміння впливу ефективного просування культурного розмаїття та торгівлі відповідними благами; 6) регіональні торгові домовленості у формі Партнерських торгових угод між ЄС та країнами АКТ (Азія, Кариби, Тихоокеанський регіон), багатосторонні домовленості з США. Між ЄС та країнами CARICOM, а також Африкою та Тихоокеанськими країнами була підписана Економічна партнерська угода (ЕРА), яка збільшувала експортні можливості в таких групах креативних товарів як музика та аудіовізуальна продукція. Двосторонні домовленості відкрили європейські ринки для карибських митців, музикантів, танцюристів, художників, артистів театру та інших креативних особистостей. Угода скасувала обмеження щодо національностей та часу перебування на території ЄС, організаційно-правові форми ведення бізнесу для фірм із Карибів. Найбільш істотні можливості були надані Європейською Комісією у вигляді вільного в'їзду строком до 6 місяців договірним постачальникам послуг та їхнім найманим працівникам з метою надання креативних послуг на території ЄС. Обмеження стосуються транзитних пересувань та кваліфікаційних вимог. Помітними результатами функціонування ЕРА є зняття нетарифних обмежень на торгівлю рибою та продуктами її переробки, внаслідок чого у Норвегії зріс попит на карибську домашню кухню [10]. Новаторською рисою ЕРА стала лібералізація доступу на ринки креативних благ. Лібералізація стосується міжнародних креативних послуг рівних у наданні з боку членів ЄС та країн АКТ, підписання Протоколу про культурну кооперацію на основі Конвенції ЮНЕСКО.

Протокол про культурну кооперацію це умови кооперації сторін з метою підсилення обміну культурною діяльністю, товарами та послугами, в тому числі, аудіовізуальний сектор. Протокол ставить за мету укріплення впровадження культурної політики як форми захисту та просування культурного розмаїття, координації діяльності з обміну культурними благами, подолання структурних дисбалансів та асиметрію інформації в процесі обміну.

З точки зору міжнародної торгівлі креативним благами важливим досягненням є внесення Статей 5 та 6 Протоколу стосовно аудіовізуального сектору. Це означає можливість співпродюсування в ЄС та країнах CARICOM. Виконані у такий спосіб роботи будуть вважатися європейськими на спільному ринку ЄС та роботами країн АКТ там, де діють преференційні місцеві або регіональні угоди. Преференції стосуються власності та національних вимог, фінансової участі сторін у пропорції 20/80 [11].

Традиційно США проводять активну захисну політику внутрішнього ринку. Це стосується торгівлі з країнами, в яких за даними Торгового представництва США спостерігаються чисельні порушення прав інтелектуальної власності. В зв'язку з цим у США діє Пріоритетний перелік особливої уваги, в який входять країни, які були відмічені з приводу порушення захисту прав інтелектуальної власності, доступу на ринок суб'єктів інтелектуальної власності. Багами, Ямайка, Домініканська Республіка увійшли в зазначений перелік у 2006 р. Ямайці інкримінували затримку в підписанні Акту патентів та дизайну, який би запровадив на Ямайці дотримання зобов'язань за Домовленістю TRIPS, підписання двосторонньої угоди з США про інтелектуальну власність. Багами звинувачували у провалі впровадження та внесення поправок до Акту з авторських прав прийнятого Урядом у 2004 р., який вводив обов'язковий режим ліцензування при отриманні та передачі авторських прав у прямому ефірі радіомовлення. Домініканська Республіка сповільнює впровадження низки домовленостей про інтелектуальні права власності, особливо щодо підписаної торгової угоди між США, Домніканою, країнами Центральної Америки (DR-CAFTA), проти дію піратству в радіомовленні, обмеженню авторських прав, порушенню прав власників торгових марок, забезпеченню швидких рішень по цивільних та кримінальних судових справах, об'єктами яких виступають права інтелектуальної власності. Торгове представництво США особливий акцент робить на піратстві в сфері кіно, бізнесі програмного забезпечення, книговидаванні, особливо на ринку англійської навчальної літератури.

Позитивні зрушення спостерігаються у двосторонньому бажанні США та урядів Карибів про майбутню взаємну співпрацю. Так 19-21 червня 2007 р. відбулася важлива Конференція «Міжнародна конкурентоздатність Карибських країн», «Двигуни конкурентоздатності» під егідою Світового банку, під час якої був проведений Форум приватного сектору Банком внутрішньо американського розвитку, на якому в тому числі було приділено увагу розвитку креативних індустрій CARICOM у розрізі торгівлі з США. Експертами був зроблений акцент на необхідності спрощення доступу до фінансування малих підприємств та мікропідприємств, суб'єктів залучених в інноваційні та креативні галузі, створенні фондів венчурного капіталу [12].

Висновки і результати. На наше переконання, карибські політики, менеджери в галузі авторського права мають працювати над зміцненням та модернізацією інтелектуальних прав власності, доведенням їх до світових стандартів. Практика розпочата в Тринідаді і Тобаго із започаткуванням Copyright Music Organization, на Ямайці у формі Ямайської Асоціації

композиторів має бути поширена на решту країн Карибів, а також ці організації мають бути підкріплені кваліфікованим персоналом.

Подальше збільшення експортних можливостей вимагає від фірм інтеграції своїх товарних політик в загальну мережу стимулювання експорту. Фірми орієнтовані на експорт мають знайти такі ніші на ринку, в яких би вони мали порівняльні переваги, засновані в тому числі на ефекті масштабу експортних операцій, знаходити додаткові джерела інвестицій. На державному рівні фінансова підтримка забезпечується участю в великих міжнародних перемовинах, наприклад у Американських самітах. У липні 2012 р. для урядовців із Карибів з боку американської влади були висловлені чіткі наміри щодо приватного сектору Карибів та фінансових організацій про фінансування конкурентних, міжгалузевих регіональних та національних проєктів. Європейський фонд розвитку на Саміті в Барбадосі надав гарантії з боку ЄС щодо фінансування, максимізації участі та використання можливостей креативними підприємцями CARICOM. Країнам були запропоновані 45 регіональних та національних проєктів вартістю 500 млн. дол., які мали залучити муніципальні та приватні інвестиції, а також кошти міжнародних партнерів у сфері розвитку. Запропоновані проєкти стосувалися інформаційної взаємодії швидкої допомоги, цифрового радіомовлення, широкополосного доступу в міській та сільській місцевості, людського розвитку, інформаційних технологій.

Зазначимо також, що більшість наявних креативних індустрій Карибів вимагають ретельного планування, моніторингу, управління. Відсутність інформаційної інфраструктури сектору не дозволяють сформулювати адекватну політику модернізації та гармонізації торгових відносин. Існує значна потреба у таких політичних ініціативах, які б надали допомогу з розповсюдження локальних та регіональних благ, запровадили юридичну, регуляторну, фіскальну підтримку наявним креативним видам діяльності. Обмеженням ведення бізнесу в креативній сфері є непрозорість наявних норм та правил, обтяжливих та лімітуючих митних заходів. Слабке інституційне забезпечення креативних індустрій призвело до мізерної присутності представників креативних секторів в органах влади. Підприємці стикаються з чисельними проблемами в пошуках фінансування з боку традиційного банківського сектору. Механізми кредитування креативної діяльності в сфері авторських прав поки що слабо реалізуються місцевою фінансовою системою. Таким чином, обмеження присутності креативних підприємців на зовнішніх ринках має переважно економічну природу.

Література:

1. Bridgeman S. CARICOM single market and economy (CSME) international and external relations [Електронний ресурс] / S. Bridgeman. – Режим доступу: <http://www.antiessays.com/free-essays/206467.html>
2. Grenade W.C. CARICOM: coming of age? [Електронний ресурс] / W.C. Grenade / Robert Shuman paper series, – Vol.7 – № 4 – April 2007. – Режим доступу: http://www6.miami.edu/eucenter/GrenadeEU50yrs_long07_edi.pdf

3. Nurse K. The cultural industries in CARICOM / EURPOINVEST CAR / 5170. – November 2006. – 270p.
4. Booms need Busts: Improving the legal framework for Insolvency [Електронний ресурс]. – Caribbean Policy Research Institute, 2012. – Режим доступу: <http://www.capricaribbean.org/research/booms-need-busts-improving-legal-framework-insolvency>
5. Creative economy. Report 2010. – UN, 2010. – 423 p.
6. CARICOM's selected economic indicators 1997, 2002-2006. A statistical profile of a CARICOM single market and economy [Електронний ресурс]. – Caribbean community secretariat, 2011. – Режим доступу: <http://caricomstats.org/handbookpub.html>
7. Caribbean development report [Електронний ресурс]. – UN: ECLAC, 2007. – Режим доступу: www.eclac.org/publicaciones/xml/3/32653/1.155rev1a.pdf
8. Caribbean Copyright Link [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://coscap.org/caribbean-copyright-link>
9. OECS officials lament low inter-island trade [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.caribbean360.com/business/553761.html#axzz2HPdukMio>
10. Economic partnerships [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/trade/wider-agenda/development/economic-partnerships/>
11. Formentini S. Cultural Diversity and Regional Trade Agreements: The Case of Audiovisual Services / S. Formentini, L. Iapadre. – UNU-CRIS Working Paper, W-2007/4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cris.unu.edu/.../workingpapers/20070...
12. Competitiveness critical to region – CARICOM Secretary general. Press release 137/2007 (15 June 2007) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.caricom.org/jsp/pressreleases/pres137_07.jsp?null&prnf=1

5.5. Аналіз розвитку міжнародного туризму в Карибському регіоні

У минулому Карибський регіон не брав активної участі в міжнародному поділі праці, пропонуючи як масові, так і елітарні туристичні заходи, але протягом останніх трьох десятиліть він став відкритим для міжнародного туризму. Поява масового туризму супроводжується перерозподілом функцій туризму і туристичних потоків в регіоні. Значне зростання зайнятості в сфері туризму, хоча і є важливим для економік Карибських островів, породило низку питань, першим з яких є необхідність дослідження ефекту мультиплікатора від доходів від туризму для імпортозалежних країн Карибського басейну. Наступним є питання про доступ до ресурсів, ініціативи місцевих громад щодо створення своїх власних численних туристичних та розважальних об'єктів. Такі напрямки діяльності неминуче вимагають розглядати питання про розв'язання екологічних проблем і стійкості туристичного бізнесу. Туристичні напрями в Карибському басейні, які раніше позиціонувалися як елітні протягом багатьох років перетворилися на доступні для масового ринку туризму подорожі.

Перші туристи в Карибському басейні були, як правило, промисловцями, банкірами та бізнесменами, які починаючи від 19-го століття здійснювали подорожі на кораблях з Нью-Йорка і перебували в архіпелазі Багамських островів, на Пуерто-Ріко або в Гавані. Згодом, наявні повітряні перевізники з великих північноамериканських і європейських міст стали генерувати розподіл туристичних потоків в районі Карибського моря. Перші повітряні сполучення на Карибах були розпочаті в першій половині 20-го століття, коли Pan American Airways пропонував авіарейсів між Гаваною і США. Демократизація туристичних потоків почалася в 1960-х рр. із впровадженням чартерних рейсів і великих перевізників, таких як Boeing 747 і DC-10.

Кількісна оцінка туристичних потоків для регіону є вкрай проблематичною у першу чергу через те, що сам Карибський басейн був побудований завдяки різним типам мобільності. По-перше, само поняття “турист” в значній мірі співпадає з тими людьми, які мають різні мотиви для переміщення, таких як діаспори Карибського басейну, народів Північної Америки та європейських міст. Їхній рух є особливо важливим в таких країнах, як Ямайка, Тринідад і Домініканської Республіки, Гаїті між якими за офіційними даними може переміщуватися до 100000 туристів. У 2012 р. тимчасове перебування іноземців коливалося між 800000 і 1 млн осіб у Пуерто-Ріко. Разом з міжнародними відвідувачами також є багато потенційних емігрантів, для яких «туристична» поїздка є ідеальним способом залишити свою країну. Ці “туристи” можуть потім працювати нелегально в туристичних місцях або організувати відповідні стоп-точки в спробі досягти північноамериканських або європейських міст. Незважаючи на неповну статистику туризму в Карибському басейні, в даний час фіксується приблизно 25 млн міжнародних і регіональних туристів, що приїжджають на Карибські острови, а 45 мільйонів наближаються до берегової лінії в цілому (острови і материк).

Нарешті, важливо підкреслити той факт, що туризм характеризується рухом споживачів (туристів) до районів пропонування туристичних послуг (приймаючих країн). Споживання пов'язано з територіальними різноманітними ресурсами, в тому числі матеріальними ресурсами, такими, наприклад, як питна вода, лагуни, які вже включені в локальній системі споживання. Туристичне споживання збільшує антропогенний тиск на ресурси в рамках відповідних територій.

Наприкінці 1980-х рр. економіка туризму почала приносити прибутки в доповнення до традиційних доходів з плантацій в Карибському регіоні. Його домінування продовжило зростання й сектор зараз став головним джерелом іноземної валюти в країнах регіону. Міжнародний туризм заснований на ресурсах Карибського моря приносить приблизно 19,000 мільйонів доларів США, але перерозподільчі ефекти залишаються дуже значними. Працевлаштованими в секторі туризму в 2012 р. були 2.5 млн. осіб порівняно з 400,000 в 1990 р. Цьому сектору як безпосередньо, так і опосередковано належить 15.5% зайнятих в регіоні у порівнянні з світовим показником в 6.3%.

На Американських Віргінських Островах туризм забезпечує дві треті показника сукупної зайнятості, доходи від міжнародного туризму можуть досягати еквіваленту 20,000 американських доларів на мешканця (випадок Кайманових Островів) [1].

Туризм є основним видом діяльності для багатьох економік в регіоні; доходи від туризму становлять більш ніж половину ВВП країн: Saint Lucia (64 %), Antigua and Barbuda (74 %), British Virgin Islands (82 %) and Turks and Caicos Islands (91 %). Помітним є прогрес в зростанні доходів в новіших місцях зосередження туристів, таких як, наприклад, Куба (1,915 млн. доларів США в 2005 р. порівняно з 243 в 1990 р.) і Домініканська Республіка (від 900 млн. в 1990 р. до 3,180 в 2004 р.). Подібна тенденція є характерною для більш не вигідних економік, таких як, наприклад, Панама (685 млн. в 2004 р.), Нікарагуа (187 млн. в 2004 р. порівняно з 129 в 2000 р.) і Гондурас (29 млн. в 1990 р., 260 в 2000 р. і 396 в 2004 р.) [2].

Економіка регіону наразі відчуває домінування наслідків для довкілля від аграрної структури економіки – системи плантацій. Сільське господарство (цукрова тростина, банани, ананаси, ром) продовжують бути важливим джерелом доходу регіону, але їх внесок в розвиток постійно зменшується через відкритість ринків міжнародним компаніям, що управляють логістичними ланцюжками (від місця виробництва до споживача). Отже міжнародним туризм є альтернативою для економік заснованих на плантаціях. Для Saint Lucia, наприклад, дохід від реалізації бананів складає до 85 % експортного виторгу. Подібна ситуація притаманна для Куби, в якій до трьох четвертих його торгівлі з іншими соціалістичними країнами значною мірою складалася з сільськогосподарської продукції. Зараз туризм став найголовнішим джерелом іноземної валюти для острова, який має 40,000 номерів у готелях.

Командні зовні-залежні економіки Карибського регіону з кінця 20-го сторіччя проходять процес трансформації від одного виробничого циклу до наступного. Дійсно, механізми розвитку, які підтримують виключно міжнародний туризм на відміну від сприяння плантаційній економіці абсолютно різні, чинниками розвитку яких стають зовнішня залежність економік, контроль ринку міжнаціональними групами і підвищення змагання з виробництвом єдиного продукту. Проблемною є й диверсифікація галузі міжнародного туризму.

Не зважаючи на важливість фінансових потоків, які циркулюють в Карибському регіоні, частка доходу, яка б сприяла розвитку націй, які входять до складу Карибів, не може вважатися як достатня. Є декілька причин неефективності очікуваного мультиплікаційного ефекту: по-перше, важливість наявності послуг all-inclusive, організовані найпростішим способом й можуть бути придбані в країні походження клієнта; найбільша частка доходу належить тим хто контролює туристичний ринок (прямий доступ до потенційних клієнтів, авіаліній і іноді до засобів виробництва в країні). Такі пакети послуг дуже широко поширені в усьому регіоні.

Також необхідно підкреслити важливу позицію міжнародної столиці в

регіоні, де більш ніж 60 % готельних комплексів належать іноземним підданам. По-перше, щоб отримати вигоду від міжнародного туристичного бізнесу галузь має бути підтримана міжнародними інвесторами (північноамериканськими, європейськими і південноафриканськими), які б могли скористатися привабливими пільгами місцевих податкових систем, які дають можливість швидко переводити виторг без необхідності її подальшого реінвестування. Подібні заходи є перспективними щодо утворення місцевого капіталу в сфері туризму внаслідок співпраці з транскордонним капіталом.

Проблеми, що стосуються матеріально-технічного забезпечення галузі туризму і постачання для туристичних центрів, також заслуговують на увагу. Відомо, що менш ніж 15 % їжі, спожитої в готелях на Saint Lucia, було зроблено на місцевому рівні. Ця ситуація пояснюється зокрема труднощами в гарантуванні дотримання умов регулярного постачання, задоволенні потреби в збереженні здоров'я й відповідності смаках покупців. Чисті внески від туризму тому треба розглядати за виключенням всього імпорту (особливо це стосується споживання їжі). Дослідження стосовно острова Saint Lucia свідчать про 50% втрат від проголошеного еквівалентну доходу від туризму. Через це можливості для залучення місцевих мешканців до участі в туристичному бізнесу є вкрай обмеженими [1].

Ці спостереження дозволяють вченим визначити фактичні доходи від туризму і краще оцінити економічні труднощі, з якими стикаються деякі острови, розташовані в центрі системи міжнародного туризму. Нагальним залишається ключове питання про вартість туристичного продукту по відношенню до локально споживаних ресурсів та інвестицій, зокрема тих, що спрямовані в галузь інфраструктури та фінансуються місцевими органами влади.

На початку 21 століття головним пріоритетом для нових держав учасниць туристичного ринку Карибського регіону є негайне збільшення зайнятості. У світлі цього ми можемо краще зрозуміти проблеми, що стоять перед французькою Вест-Індією, яка, не зважаючи на певні податкові переваги реального сектору економіки, все ще не в змозі конкурувати з іншими островами в регіоні. Порівняльні переваги менш розвинених островах є більш привабливими, ніж ті, що є в більш заможних територій. Останні мають соціальні та правові системи, які гарантують права трудящих (закони про мінімальну заробітну плату й зайнятість) і закони, що забороняють приватизацію пляжів, що належать до суспільного сектору.

Карибські острови виявляються простими прийнятими структурами, які відповідають міжнародній системі, в якій ймовірність участі місцевих мешканців є обмеженою (за відсутності капіталу і доступу до ринків постачальників). Розвиток туристичного сектору призводить до появи складних механізмів, які знаходяться за межами контролю місцевого населення. Вартість туризму для споживачів та наявне середовище бізнесу відбиваються в особливо гострих проблемах: інфляції і доларизації місцевих економік поряд із закриттям частини берегової лінії.

Тому беручи до уваги ці факти (де значення туристичних потоків і ресурсів островів входять в протиріччя з відсутністю доходу), необхідно враховувати всі обмеження з метою знаходження нових альтернатив розвитку, які б міцно вкоренилися в приймаючих територіях і менталітеті населення таким чином, щоб створити в майбутньому справжню програму сталого розвитку туризму. Екотуризм, таким чином, з'являється в центрі цих нових пропозицій подальшого розвитку. Програма зводиться до підтримки проектів, які мають в якості пріоритету амбітні внески у добробут місцевих громад та / або допомогу в захисті фінансів туристичних сайтів. Дуже важливо, щоб урядовці та туристичні компанії займалися плануванням нових підходів до туризму, які є доповнювальними і оригінальними, краще інтегрованими в приймаючих суспільствах і їхньому середовищі, були в змозі поставляти альтернативу класичним курортним основам масового туризму, а також приймати концепції сталого розвитку галузі.

Кількість відвідувачів збільшилась на 1,8 % Карибського регіону в 2013 р., а темпи зростання галузі все ще відстають від більшості інших регіонів світу. Для порівняння, в 2013 р. величина туристських прибуттів зросла на 3,6 % в Північній та Південній Америках, на 5,4 % в Європі, 5,6 % в Африці і на 6 % в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, згідно зі статистикою Всесвітньої туристської організації Об'єднаних Націй. 1,8 % збільшення відвідувачів в Карибському басейні в 2013 р. також є нижчим результатом регіону у порівнянні зі збільшенням на 4,9 % в 2012 р. Карибський регіон прийняв близько 25 мільйонів відвідувачів в 2013 р. у порівнянні з 24,6 млн. в 2012 р. Тим не менш, цілком функціонування ринку як головного джерела ресурсів регіону оцінюється експертами як задовільне. США, звідки до Карибського регіону прибуває майже половина відвідувачів, надали 12,3 млн. туристів (збільшення на 2,9 %). Тоді як кількість відвідувачів з Європи впала на 3,7 %, до 4,7 млн. осіб. Причина цього полягає в низькому економічному зростанні в Європі та високому податку на від'їзд у Великобританії з метою зниження числа відвідувачів. Виїзний податок у Великобританії на мандрівників економ-класу стосується рейсів в Карибському басейні на суму 83 британських фунтів стерлінгів (близько \$ 136). Поряд з цим збільшилось число канадських відвідувачів на 0,7 %, до 3,1 млн. осіб. Це був найнижчий показник зростання відвідувачів з Канади починаючи з 1997 р. Серед окремих напрямків, у тому числі Багамські Острови, Барбадос і американські Віргінські острови відбулося зменшення відвідувачів більше ніж на 5 %. Зростання в 2013 р. було характерним для Ямайки (0,7%) й Пуерто-Рико (1,5 %), Куби (0,5 %), Домініканської Республіки, Карибського острова (2,8 %). Істотне зростання числа відвідувачів відбулося на Арубі (7 %) і Кюрасао (4,9 %), що відповідає збільшенню відвідувачів з Південної Америки на 13 % для всіх країн Карибського басейну. Голландські Карибські острови є найбільш популярним місцем для південноамериканських відвідувачів. До причин значного збільшення відвідувачів з Південної Америки можна віднести факт наявності серед них сильних економік, особливо йдеться про Бразилію й Венесуелу. Відвідувачі Карибський круїзів збільшилися на 2,7 %, до 21,9 млн.

осіб у 2013 р., серед круїзних пунктів призначення найбільш популярними стали Кюрасао (41,4 %) і Аруби (25,4%). Зосередженням круїзного туризму також спостерігається на Барбадосі (зростання на 11%), Багамських островах, Карибських островах (на 6.1 %). Зниження кількості круїзних туристів було зафіксовано на Ямайці (-5.9 %), Кайманових островах (-8.7 %) і Бермудських островах (-15,4 %). За оцінками, витрати відвідувачів склали в 2013 р. 28,1 млн. американських доларів, що на 2,3 % більше порівняно з попереднім роком. Ніколсон-Доті вважає, що на Карибське море очікує поліпшення характеристик в майбутньому періоді, а саме зростання на 2 % – 3 %. Країни Карибського регіону як і раніше стикаються з проблемами, але відбуваються серйозні трансформації з метою їхнього вирішення, тому що поставлена мета збільшити відвідувачів як на традиційних ринках, так і на нових ринках, що розвиваються [3; 4]. Цифри показують, що Південна Америка має величезний потенціал у міжнародному туризмі.

У Карибському регіоні розроблені різні туристичні продукти з особливим акцентом на його фізичних активах (море і пляж). Враховуючи мету поїздки, можемо визначити сім основних туристичних продуктів, які представляють різні рівні розвитку і впливу на місцеву економіку у наступний спосіб:

Сонце-Морський пісок-Сонце є головним туристичним продуктом, який пропонується в Карибському басейні, особливо за формулою «все включено». Туристичні курорти є зростаючим явищем в регіоні, і деякі з найуспішніших курортних ланцюжків (наприклад, Sandals and Super Clubs) засновані на регіональній, вишуканій оригінальній моделі «все включено», розробленій Club Med. «Все включено» характеризуються єдиною не змінною ціною пакета послуг, орієнтацією на пари і рекреаційний «море, пісок і сонце» досвід. Таке швидке поширення туристичних курортів «все включено» в Карибському морі призвело до дискусії про переваги і недоліки розвитку цього типу курортів. Є кілька країн, які розглядають ці курорти виключно з метою концентрації своїх клієнтів на місці, перешкоджаючи будь-які значні їхні зв'язки з місцевою економікою (наприклад, використання місцевих транспортних послуг, розвиток мікро-малих підприємств у галузі) [5].

Круїзи є другим туристичним продуктом. Зростання круїзного туризму в Карибському басейні в останні десятиліття, як очікується, продовжуватиметься, особливо з огляду на розробку нових круїзних маршрутів. Вплив на місцеву економіку цього типу туристського продукту дуже мала в порівнянні з іншими продуктами, але недавній аналіз проведений Florida-Caribbean Cruise Association показав, що ця форма подорожей залучає нові ринки в регіоні і заохочує використання землі під відпочинок. Карибські країни, що прагнуть долучитися до круїзного ринку розвивають привабливі можливості, наприклад гастролі і торгівлю для того, щоб стимулювати витрати туристів в цьому районі. Тим не менш, зв'язок між круїзами та канікулами на суші все ще знаходиться на стадії обговорення між представниками туристичного сектору.

Яхтинг представлений на яхтовому ринку в Карибському морі є

невеликим, але важливим спеціалізованим ринком протягом багатьох десятиліть. Зростання яхтингу є істотним протягом останніх тридцяти років (чартерні круїзи та веслування). Популярні круїзні напрямки зосереджені в північній частині Карибського басейну і Гренадінах, де різноманітні порти знаходяться в межах досяжності для яхт. Очікується подальше зростання на цьому ринку і, паралельно, спостерігається збільшення інтересу до прогулянкових суден, як правило, в найбільш розвинених країнах регіону. Важливим елементом яхтового ринку є створення ринкових подій, які допомагають позиціонувати напрямки руху яхт як яхтові центри. Парусні тижні на Антигуа є, мабуть, головною подією в регіоні, яка залучає до 500 яхт протягом другого тижня в квітні кожного року. Успішне залучення туристів на яхтові ринки забезпечує не тільки прямі вигоди для безпосередніх місць призначення, але підвищує загальну привабливість ринків приймаючих країн. Він додає різноманітності туристським продуктам пунктів призначення, а в багатьох випадках стає визначною подією для наземних туристів. Ринок яхтингу невеликий, але зростаючий сегмент міжнародного туристичного ринку Карибського басейну. Як і круїзний ринок, яхтинговий ринок забезпечує прямі і непрямі вигоди для регіону. Він додає різноманітності туристським продуктам пункту призначення і створює локальні можливості для бізнесу в різних областях, у тому числі послуги з ремонту яхт.

Спортивний туризм є загальноновизнаним туристичним продуктом на міжнародному рівні, особливо це стосується можливостей, пов'язаних з дайвінгом на території коралових рифів в регіоні, який приваблює тисячі туристів щороку. Крім того, для популяризації цієї діяльності кілька країн Карибського басейну організують дуже важливі спортивні події, такі як Кубок світу з крикету (Ямайка). Всі ці міжнародні заходи сприяють розвитку місцевих економік, приваблюють тисячі людей, у тому числі учасників, відвідувачів і туристів.

Культурні продукти, пов'язані з подіями та фестивалями в Карибському басейні отримують все більшу увагу як засіб залучення туризму і увагу засобів масової інформації. В країнах Карибського басейну організується багато культурних заходів, таких як щорічний джазовий фестиваль в Сент-Люсії, карнавал в Тринідад і Тобаго. Успіх карнавалу проявляється в численних «копіюваннях», які були зроблені в інших країнах Карибського басейну, Північній Америці та Європі. Фестивалі дають можливість протистояти низькому попиту з боку туристів у міжсезоння. Події та фестивалі сприяють розвиткові економіки туризму країн безпосередньо через залучення учасників і глядачів. Вони також забезпечують можливості підвищення рівня обізнаності міжнародних туристів щодо пунктів призначення через ЗМІ та корпоративне спонсорство. Класичним прикладом цього типу зв'язку є величезна популярність Caribana Festival в Торонто, який відбувається в серпні, популяризує країни Карибського басейну для канадців.

Екотуризм є вкрай важливим напрямком міжнародного туризму для Карибів, але все ще існують труднощі серед країн Карибського басейну щодо ідентифікації відвідувачів, основною мотивацією для поїздки яких є участь у

екотуризмі та тих хто зацікавлений в більш традиційних формах туризму. Країни регіону не в змозі кількісно обчислити число екотуристів. Екотуризм був визнаний життєздатною формою сталого розвитку туризму. Його здатність генерувати економічні вигоди, сприяючи охороні природних і культурних ресурсів і залучення місцевих громад до даного процесу, зробили екотуризм на Карибах альтернативною формою туризму, особливо в охоронних і віддалених сільських районах країн Карибського басейну. Починаючи з 1992 організація туризму Карибського басейну (КТО) скликала карибські конференції з екотуризму, де було визнано, що «не зважаючи на зростаюче значення туризму і загального занепокоєння проблемами захисту навколишнього середовища, Карибський регіон, за винятком декількох країн, не зробив якихось серйозних зусиль для вивчення потенціалу розвитку, які цей вид туризму може утримати в регіоні або капіталізацію будь-яких переваг, якими регіон володіє». Крім того, були організовані кілька інших екотуристичних конференцій, нарад і симпозіумів протягом останніх кількох років, таких як щорічні Карибські конференції зі сталого туризму в Сент-Кітс (розпочалися в 1998 р.). Всі ці зустрічі завжди визнавали екотуризм найкращим рішенням для сталого розвитку туризму в регіоні, але без визначення будь-якої загальної політики дій і стратегії розвитку. Така невизначеність щодо реальної політики підтримки екотуристичної продукції робить цей туристичний продукт ще не розробленим у порівнянні з його можливостями [4].

Оздоровчий туризм процвітає на Карибських островах. Це швидко розвинута індустрія туризму, культури та економіки, яка орієнтована на зростаючі туристичні ринки. В англomовних країнах Карибського басейну є багато характеристик, які могли б сприяти успішному розвитку оздоровчого туризму. Вони включають в себе привабливий клімат та навколишнє середовище; високо кваліфікованих практикуючих лікарів; надійні телекомунікації і транспортну інфраструктуру; відмінні готелі та туристичні послуги; освічене населення; більш низькі витрати на робочу силу, ніж більшість розвинених країн. Так Багамські острови є прикладом наявності низки медичних, туристичних центрів, пов'язаних з оборотом у сфері туризму. Не зважаючи на потенційні можливості, угода між країнами КАРІКОМ щодо розвитку оздоровчого туризму все ще відсутня, і ця ситуація, по суті, обмежує інвестиції в цей туристський продукт. Наразі деякі політики стурбовані тим, що за допомогою надання послуг охорони здоров'я для відвідувачів країн Карибського басейну обмежені державні ресурси перерозподіляються не на користь таких необхідних програм підтримки місцевого населення у галузі охорони здоров'я.

Крім того, розробленими є напрямки у Карибському басейні, які діють на основі партнерських схем туристичних операторів, основною метою яких є організація сумісних свят. Групи країн і територій зі значним взаємним туристичним трафіком включають в себе, наприклад: а) Ямаїку та Кайманові острови; б) Тринідад і Тобаго та Гренаду; в) Антигуа і Сент-Кітс та Невіс; г) Тринідад і Тобаго та Барбадос. Статистика туризму також показує істотні

подорож між французькими територіями і креольськомовними островами (Домініка і Сент-Люсія), а також між резидентами Нідерландських Антильських островів (Бонайре, Кюрасао, Сен-Мартен, Саба і Сен-Естатіус) і Арубою.

Хоча багато країн Карибського басейну мають багаті внутрішні природні території, такі як національні парки, історичні та культурні ресурси, вони залишаються відносно нерозвиненими туристичними пам'ятками. За останні кілька років, деякі ініціативи призвели до розвитку цих ресурсів, що відбуваються в багатьох країнах, у тому числі Домініка, Барбадос, Сент-Люсія, Домініканської Республіки, Пуерто-Рико, Ямайка, але ці зусилля все ще відстають від диверсифікованої стратегії подальшого розвитку туризму.

Слід зауважити, що туризм вносить важливий внесок в економічне зростання, зайнятість і валютні надходжень у більшості країн Карибського басейну. Це дає можливість для більшості з них для диверсифікації економіки і зростання. В майбутньому є підстави очікувати розвиток туризму і в малих острівних державах на периферії регіону, які також підлягатимуть впливу нинішніх глобальних тенденцій розвитку туристичної галузі.

По-перше, глобальні подорожі та туризм зростатимуть швидше в найближчі роки, ніж світове виробництво. Ця тенденція, як очікується, зміцнить поточне положення в країнах Карибського басейну.

По-друге, розвиток туризму в цих країнах буде залежати від зростаючого інтересу до них і попиту на специфічний туризм, зокрема, природний туризм разом із зростанням екологічної обізнаності туристів. Серед потенційних природних загроз подальшого розвитку туризму в регіоні слід назвати тенденції глобального потепління і підвищення рівня моря, збереження яких може мати руйнівні наслідки для туризму островів.

З точки зору майбутнього курсу дій слід приділити увагу таким висновкам щодо економічних, соціальних та екологічних аспектів туризму в країнах Карибського регіону:

а) Економічні аспекти. Загалом, витрати ресурсів через імпорт для задоволення потреб туристичного сектора є надзвичайно високими в країнах Карибського басейну. Щоденні витрати на одного відвідувача варіюються від країни до країни, але, як правило, є низькими. Надмірна залежність країн регіону від туризму несе багато ризиків, у тому числі надмірний вплив міжнародних економічних коливань і ослаблення міжгалузевих зв'язків, які, зокрема, знижують потенційні вигоди від туризму.

б) Соціальні аспекти. Швидкий розвиток туризму, зокрема, масовий туризм, може мати значні негативні соціальні наслідки в країнах Карибського басейну. Постійні інфляційні процеси становлять небезпеку, значно погіршують розподіл доходів домашніх господарств. Порухення соціального балансу невеликих островів, швидке досягнення меж толерантності у відношенні відвідувачів до місцевого населення. Переповненість пляжів, шум і трафік вимагають державного втручання. Продовження зростання масового туризму може супроводжуватися збільшенням кількості злочинів і розповсюдженням наркотиків, хвороб, у тому числі ВІЛ / СНІДу.

в) Екологічні аспекти. Інтенсивний розвиток туризму та туристичної діяльності, зокрема, при відсутності належного планування й управління, може дуже швидко привести до збитків з боку навколишнього середовища. Найбільш помітні наслідки спостерігаються в (1) деградації земель і втратах наземного і морського біорізноманіття; (2) збільшенні рівня забруднення від поховання твердих і рідких відходів, що утворюються в туристичній діяльності на суші і в морі; (3) деградації прибережних зон через інтенсивний видобуток піску, видалення мангрових лісів і руйнування коралових рифів, ерозії і руйнування ландшафту внаслідок експлуатації туристичних об'єктів та пов'язаних з ними інфраструктур; (4) дефіциті прісної води через посилення попиту на воду з боку індустрії туризму, надмірне навантаження на ґрунтові води і, як наслідок, зниження їхнього рівня.

Література:

1. Caribbean Community Secretariat. The CARICOM environment in figures 2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.caricom.org/jsp/secretariat/secretariat_index.jsp?menu=secretariat
2. Caribbean Tourism Organization. Guide to the Caribbean: what to do in the Caribbean? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.fodors.com/world/caribbean/
3. Caribbean Tourism Organization. Latest statistics 2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: members.antiguahotels.org/wp.../Lattab14.pdf
4. CARICOM. The concerns of shippers and other issues that impact on the transportation of agricultural and other products within the Caribbean community and beyond [Електронний ресурс]. — Режим доступу: ntl.bts.gov/lib/32000/32800/32855/STELPRDC5084108.pdf
5. Tourism and Development in Caribbean-EU Relations. Bridging the Gap Between Policy and Practice [Електронний ресурс]. — Режим доступу: ecdpm.org/.../tourism-development-caribbean-e..

5.6. Спільна аграрна політика ЄС у форматі міжнародної економічної інтеграції

Розвиток процесів інтеграції та кооперації в агропромисловому комплексі об'єктивно зумовлено необхідністю забезпечення технологічної, організаційно-правової, економічної єдності та безперервності взаємопов'язаних етапів виробництва, заготівлі, зберігання, транспортування і переробки сільськогосподарської продукції.

В умовах ринку і гострої конкурентної боротьби незаперечним фактом є те, що найкраще адаптуються і функціонують на ринку інтегровані і кооперативні формування.

Агропромислова інтеграція – посилення взаємозв'язків і органічна сполука сільського господарства і суміжних галузей, які обслуговують сільське господарство, поставляють йому ресурси і доводять його продукцію до споживача [1]. Агропромислова інтеграція передбачає створення і

існування якісно нових підприємств. Такі підприємства мають у своєму розпорядженні матеріальні та фінансові ресурси, застосовують новітні технології та засоби виробництва. Як правило, сучасні агропромислові підприємства володіють значними земельними і трудовими ресурсами. Весь цей спектр дає можливість виробляти товарну сільськогосподарську продукцію.

Зазвичай, більшість авторів розглядають інтеграційні процеси в аграрному секторі виключно як інтеграцію окремих сільськогосподарських підприємств між собою, і, відповідно, виділяють два види – вертикальну та горизонтальну. Вертикальна інтеграція – міжгалузевий зв'язок, кооперування сільськогосподарських і промислових підприємств і організацій, об'єднаних за принципом єдиної технологічної єдності виробничих процесів. Горизонтальна інтеграція характерна найбільше для власне сільського господарства у вигляді спеціалізованих господарств, міжгосподарських підприємств і об'єднань [2]. Такої думки дотримуються в своїх дослідженнях такі дослідники, як Аюшеєва А.О. [3], Саркісов А. [2], Заболотній В.М. [4].

Але на даний час, в епоху глобалізації та інтернаціоналізації, слід розглядати інтеграційні процеси на міжнародному рівні. Саме в такому аспекті доцільно вивчати інтеграцію в сфері сільського господарства. В наш час інтеграційні процеси охоплюють всі сфери та рівні економіки в багатьох країнах, а інтеграційні домовленості та договори охоплюють більшість сфер економіки країн, що інтегруються.

Особливу роль в таких домовленостях відводять сільському господарству та агропромислому комплексу як стратегічно важливим сферам як національних економік, так і світової економіки загалом.

Яскравим прикладом інтеграції сільського господарства на міжнародному рівні є Спільна сільськогосподарська політика ЄС (CAP - Common Agricultural Policy).

Вплив спільної аграрної політики ЄС на європейську економіку вивчається багатьма вченими, зокрема Р. Акрілом [5], М.Артісом та Ф. Ніксоном [6], А. Ж. Гріром [7], Н. Мусисом [8] основні публікації яких спрямовані на дослідження етапів трансформації системної підтримки сільського господарства.

Натомість інші науковці, такі як Г.Х. Хуленброк, В. Вербеке, Л. Лоуерс [9] та М. Кардвел [10] концентрують свої зусилля на виявленні впливу реконструкції сільської місцевості в рамках CAP. Вчені глибоко переконаними в тому, що саме його розвиток може вплинути на характер динамічного розвитку сільського господарства ЄС.

З огляду на це надзвичайно важливого значення набуває дослідження особливостей становлення та сучасної модернізації аграрної політики ЄС, її характерних рис і механізмів підтримки сільського господарства.

Спільна аграрна політика ЄС являє собою єдину для всіх держав-членів систему наднаціональних заходів в аграрному секторі Європейського Союзу, яка спрямована на створення необхідних умов для формування і розвитку багатофункціонального, стійкого та конкурентоспроможного

сільськогосподарського виробництва у межах інтеграційного угруповання.

САР проводиться з 1962 р і фінансується через Європейський фонд орієнтації і гарантій сільського господарства (EAGGF), який діє з липня 1964 р., хоча джерела даної політики сягають 50-х рр. ХХ століття. У той час аграрний сектор Західної Європи, поряд з іншими галузями народного господарства, перебував у занепаді. Про забезпечення достатньої кількості продовольчих товарів не могло бути й мови, що викликало особливе занепокоєння про продовольчу безпеку Європейських країн.

Значне падіння рівня сільськогосподарського виробництва, підсилене різними соціальними, а іноді й екологічними проблемами, поставило під загрозу повоєнний розвиток країн Європи.

Тому виникла гостра необхідність в інтеграційних процесах, які включали б заходи щодо відновлення не тільки промислових галузей, але й аграрного сектора економіки. У зв'язку з цим, при підготовці Римського Договору 1 956 року країни-засновниці ЄС направили свої зусилля на розробку цілей і принципів ЄАП, які були би ефективними в аграрному секторі і відповідали інтеграційним процесам Європейських країн [11].

САР спрямована на регулювання ринків, забезпечення економічного зростання в країнах-членах ЄС та розвиток агропромислового виробництва. Особливістю даної політики є той факт, що вона об'єднує країни з різним рівнем розвитку і невирішеними проблемами. Головними засобами захисту національних виробників в рамках ЄАП є нетарифні обмеження.

Основні параметри Єдиної аграрної політики визначені у статтях 38-47 Римського договору. Цілі ЄАП, згідно ст. 39, полягають у наступному:

- підвищити продуктивність сільського господарства шляхом оптимального використання факторів виробництва, в першу чергу праці, і впровадження досягнень технічного прогресу;
- забезпечити нормальний рівень життя сільським жителям, зокрема, підвищити рівень індивідуальних доходів;
- забезпечити можливості для здійснення поставок продукції;
- забезпечити розумні ціни на продукцію, що поставляється споживачеві.

В основі САР лежать наступні принципи:

- єдність внутрішнього ринку ЄС, що передбачає вільне переміщення сільгосптоварів без будь-яких обмежень, дія єдиних цін на ідентичні сільськогосподарські товари, систематизацію санітарно-гігієнічних і ветеринарних норм, дотримання принципу вільної конкуренції;
- пріоритет товарів виробництва ЄС, що закріплюється в митній політиці;
- фінансова солідарність держав-членів передбачає, що витрати, пов'язані з реалізацією ЄАП, оплачуються всіма членами ЄС [11].

САР пройшла через довгий шлях змін і перетворень. Резюмуючи, на сьогоднішній день можна умовно виділити наступні етапи еволюції САР (у хронологічному порядку):

1. Римський Договір 1956 р. Рішення про САР, розробка принципів і цілей САР.
2. Перші регулювання ринку (кінець 1960-х рр. – середина 1980-х рр.).

Єдина митна політика. Загальні ціни. «Зелений курс». Витрати гарантування і витрати керівництва. Введення ПДВ. Активна підтримка цін. Зростання бюджету ЄАП. Перевиробництво сільгосппродукції, викликане субсидуванням, прив'язаним до виробництва.

3. Квота на молоко 1984 р. Податок на виробництво молока та молочних продуктів, що перевищує квоту. Податки спільної відповідальності на інші продукти. Заморожування загальних цін в 1986 р. Встановлення граничний порогу виробництва.

4. Реформа Макшері (1992 р). Зниження цін і цінової підтримки. Введення прямих компенсаційних платежів. Строгий контроль виробництва. Дотації, прив'язані до виробництва. Розширення площ необроблюваної землі. Багатофункціональна роль фермерів, що включає охорону навколишнього середовища та розвиток сільських територій.

5. План дій 2000 (Agenda 2000) (1999 р.). Принципи доповнення, перехресної відповідності та модуляції. Подальше скорочення цінової підтримки і збільшення бюджету на компенсаційні виплати, екологію і розвиток сільських територій.

6. Реформа Фішлера (2003 р.). У реформі Фішлера поставлено завдання зробити субсидії незалежними від обсягу виробленої продукції. Тепер виплати фермерам виплачуюватимуться раз на рік, але їхня сума визначатися не обсягом виробленої продукції, а її якістю як їжі і екологічною чистотою [12].

Нарощування рівня уразливості довкілля, що зумовлене глобальною зміною клімату є також серйозним викликом для Спільної сільськогосподарської політики ЄС, адже порушення природних екосистем впливає й на агро-екосистеми. Тільки впродовж останніх років спостерігалось значне збільшення кількості повеней у центральних і північних регіонах ЄС, і той час, як південні частини потерпали від посух і пожеж, що негативно вплинуло на врожайність сільськогосподарських культур, завдавши значні збитки фермерам. У деяких південних регіонах ЄС останнім часом відчувається нестача водних ресурсів, що суттєво знижує потенціал сільського господарства у цих місцевостях. Відтак, у рамках САП необхідно створити такі інструменти, які мали б забезпечити достатню фінансову підтримку задля стимулювання європейських фермерів до вироблення суспільних благ. Частково, це вже відбувається, але поки що ситуація все ще неврегульованою до кінця.

Значні реформи були проведені в останні роки. Особливо заслуговує на увагу реформа «CAP Health check» 2008 р., яка була спрямована на модернізацію даного сектора економіки з метою зробити його ще більш орієнтованим на ринок. Стратегія «The Europe 2020» також пропонує нові перспективи. У межах цієї стратегії, САП повинна виконувати нові економічні, соціальні, різноманітні технологічні, екологічні і пов'язані з кліматом завдання, що стоять перед суспільством, в яких САП може внести більший внесок у розумне і стійке зростання. САП також повинна більшою мірою враховувати багатство і розмаїття сільського господарства 27 держав-членів ЄС [12].

У 2013 р. в Брюсселі міністри сільського господарства країн ЄС остаточно схвалили всі параметри узгодженої аграрної політики Євросоюзу на період 2014 – 2020 рр. Тим самим завершився тривалий марафон узгоджень і уточнень.

До цього схвалення було отримано і від Європарламенту. Така практика з'явилася після набуття чинності Лісабонського протоколу.

За сім років європейські фермери отримають допомогу у розмірі 408, євро. При цьому на субсидії буде витрачено 312, 7 млрд. євро. Це 76,6 % всього аграрного бюджету. 23,4 %, або 95,6 євро буде виділено на розвиток сільських територій. Розмір всього річного бюджету ЄС – 960 млрд. євро.

У ході переговорів і обговорень було вирішено виплачувати субсидії з упором на збереження екології. Вирішено також збільшити частку, призначену для підтримки молодих фермерів, для власників дрібних господарств і для фермерів, що практикують органічне (натуральне) сільське господарство. Крім цього, до 30 % субсидій отримають фермери, що практикують сівозміну, що зберігають пасовища і природу і т.д.

Зміни відбудуться і в механізмі виплат фермерам нових і старих членів Євросоюзу. Там, де фермери в даний час отримують в межах менше ніж 90% в середньому по Європі, виплати поступово будуть збільшувати.

Згідно із заявами міністрів країн-членів ЄС, метою реформ є акцент на захист екології та більш справедливий розподіл субсидій [13].

Тепер Єврокомісія повинна розробити план застосування реформ. Це досить складний процес навіть як для однієї країни, що вже й казати про ЄС. Тож, конкретні дії щодо реалізації даних реформ ми побачимо вже в майбутньому.

Фермерські організації в цілому позитивно оцінили загальний підсумок реформ. Втрати для фермерів виявилися мінімальними.

Як наголошується в нещодавній доповіді ОЕСР – аграрна політика ЄС на період 2014 – 2020 рр. не передбачає істотної зміни загального курсу на всебічну підтримку сільського господарства і розмірів такої підтримки [13].

Але досить важливим в аграрній політиці є розширення Європейського союзу 12 новими країнами-членами, у тому числі Словенією, Угорщиною, Словаччиною, Польщею, Чехією, Румунією, Мальтою, Литвою, Латвією, Болгарією, Естонією, Кіпром, які тепер можуть претендувати на підтримку ЄАП і бажають скористатися її перевагами.

Рівень сільськогосподарської підтримки в нових членах ЄС значно нижче, ніж в інших державах-членах ЄС, і питання справедливості розподілу підтримки між новими і старими членами союзу, безсумнівно, має бути розглянута в найближчому майбутньому [12].

Зростання міжкраїнових суперечностей САР пов'язане з надмірною централізацією цієї політики. Незважаючи на те, що субсидіарність є одним з основних принципів ЄС майже всі заходи, що скеровані на розвиток аграрного сектору ухвалюються як і раніше на наднаціональному рівні, а держави-члени повинні забезпечити відповідність національних інструментів з нормативними документами ЄС щодо надання підтримки на місцевому рівні [14].

Значна бюрократизація всіх процедур, пов'язаних з наданням підтримки викликає невдоволення фермерів, а процес їх спрощення поки що залишаються доволі повільним. Важливим є також постійні вимоги країн нетто-донорів щодо зменшення витрат на CAP і спрямування їх на інші політики ЄС. Ключовою проблемою є той факт, що країни ядра ЄС та нові країни-члени мають різні пріоритети щодо цієї політики.

Так, старі учасники інтеграційного угруповання вважають пріоритетом захист доквілля через інструменти CAP, стале виробництво адже частка зайнятих у сільському господарстві цих держав є досить низькою, більш того, жителі сільської місцевості лише частину своїх доходів отримують від своєї роботи в аграрному виробництві.

Натомість, нові країни-члени зацікавлені насамперед у захисті сімейних ферм, розвитку сільської місцевості та стабільності ринкових цін на аграрну продукцію.

Відтак, недостатня поінформованість громадськості про важливість усіх заходів цієї політики через їх складність, фокусування політики переважно на підтримці доходів фермерів навіть у період високих ринкових цін на аграрні товари, зниження частки зайнятих у сільському господарстві посилюють тиск на органи ЄС з метою подальшого спрощення та прозорості процедур політики та передавання частини повноважень на місцевий рівень.

На нашу думку, зі зміною CAP, компліментарність у наданні фінансових коштів на дотації сільському господарству має посилитися, а це найбільшою мірою пов'язане з тим, що країни нетто-донори та інші зацікавлені сторони вважають доцільною фінансову солідарність лише у випадку надання фермерами суспільних благ загальноєвропейського значення.

Література:

1. Сергеева И. А. Влияние направленности аграрной политики в развитии кооперационных и интеграционных процессов в АПК. / И. Сергеева, Ю. Баранова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.science-education.ru/pdf/2013/2/67.pdf>
2. Саркісов А. Особливості розвитку агропромислової інтеграції в ринкових умовах. [Електронний ресурс] / Аршавір Саркісов // Часопис соціально-економічної географії – 2014. – випуск 17(2). – с. 149-153. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Chseg_2014_17_26.pdf
3. Аюшеева А.О. Формирование интегрированных структур агропромышленного комплекса региона: проблемы и перспективы: монография / А.О. Аюшеева. – Новосибирск: Издательство ЦРНС, 2013. – 153 с.
4. Заболотній В.М. Розвиток агропромислової інтеграції на регіональному рівні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / Володимир Миколайович Заболотній. – К., 2006. – 24 с.

5. Ackrill R. The Common Agricultural Policy [Text]/ Robert Ackrill.- University Association for Contemporary European Studies. Continuum International Publishing group, 2000. – 244p.
6. Artis M., Nixson F. The Economics of European Union: Policy and Analysis. Forth Edition[Text] / Mike Artis, Frederick Nixson. – Oxford Univesity Press.- 2007.- 436p.
7. Greer A. J.Agricultural policy in Europe [Text] / Alan J. Greer. – University of Manchester. European Policy Research Unit. Manchester University Press. – 2005. – 238p.
8. Moussis N. Aecess to European Union: law, economics, policies [Text]/ Nicholas Moussis. – European Study Service.- 2008. -557p.
9. Huylenbroeck G., Verbeke W., Lauwers L. Role of institutions in rural policies and agricultural markets [Text]/ Guido van Huylenbroeck, Wim Verbeke, Ludwig Lauwers.– Emerald Group Publishing. – 2004. – 461 p.
10. Cardwell M. The European model of agriculture[Text] / Michael Cardwell. – Oxford University Press. – 2004. – 447p.
11. Единая аграрная политика Европейского Союза – путь становления и принципы функционирования. [Электронный ресурс] / Алексей Лисситса, Оксана Лука, Тарас Гагалюк, Сергей Кваша// Halle (Saale), Germany, Discussionpaper NO. 92, 2006. – 52 с. – Режим доступа: <http://www.iamo.de/fileadmin/documents/dp92.pdf>
12. Хлепiтько В. Ключові реформи Єдиної аграрної політики ЄС. - Матеріали VII Міжнародної студентської конференції «Управління соціально-економічним розвитком регіонів та держави». – Запоріжжя: видавництво ЗНУ, 2013. – С. 112-113.
13. The Common Agricultural Policy after 2013 Conferences [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post-2013/conference/index_en.htm
14. Чужиков В. Модернізація аграрної політики ЄС / Віктор Чужиков, Оксана Вінська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Мер_2011_1-2_6.pdf

5.7. Напрями забезпечення регіонального сільського розвитку України в умовах євроінтеграції

Євроінтеграційний вектор України потребує вдосконалення регіональної політики сільського розвитку. Без подолання негативних тенденцій у розвитку сільських територій, на яких проживає майже третина населення України, наша країна не зможе ефективно конкурувати з європейськими країнами. Низький рівень життя сільського населення загрожує відпливом найбільш активної та працездатної його частини до міст, активізує зовнішню трудову міграцію, що посилює занепад сільських територій.

Незважаючи на важливість питання, Україна знаходиться на початковій стадії формування адекватної державної політики сільського розвитку, яка б визнавала першочерговим завданням створення умов для розвитку саме сільського жителя, а не галузей агропромислового комплексу. Тому, базуючись на європейському досвіді, в Україні необхідно здійснювати кардинальні зміни підходів до формування і реалізації політики сільського розвитку.

В економічній літературі на сьогодні не існує загальноприйнятого підходу до визначення та тлумачення терміну “сільський розвиток”. Сільський розвиток розглядається як обґрунтований процес послідовних економічних, соціальних, політичних, культурних і природоохоронних змін, спрямованих на покращення якості життя населення, який повинен задовольняти потреби усього (не тільки сільського) населення та не створювати загроз для майбутніх поколінь. Нинішні умови в Україні, потребують дієвих механізмів створення сприятливих умов для комплексного сільського розвитку, високоефективного конкурентоспроможного як на внутрішньому, так і зовнішньому ринку аграрного сектору, розв'язання соціальних проблем села, гарантування продовольчої безпеки країни, збереження селянства як носія української ідентичності.

Державне регулювання виступає основним напрямом забезпечення розвитку українського села та засобом забезпечення рівноваги економіки України. Методи, форми й масштаби державного регулювання визначаються характером і гостротою економічних, соціальних, екологічних та інших проблем в конкретних умовах місця й часу.

Враховуючи наявність проблеми розвитку сільських територій на рівні держави за період незалежності України прийнято багато програм щодо розвитку села, зокрема «Національна програма відродження села на 1995-2005 роки» (1994 р.), «Загальнодержавна програма соціального розвитку села на період до 2011 року» (2004 р.), «Комплексна програма підтримки розвитку українського села на 2006-2010 роки» (2005 р.). Напрями сільського розвитку та їх механізми були визначені у пріоритетах діяльності Міністерства аграрної політики і продовольства України та Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року та в проекті Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року. Але ці концепції так і не стали реальністю, що не вирішило проблем розвитку сільських територій.

Для вважаємо, що доцільним з точки зору розробки напрямів забезпеченні розвитку сільських територій України важливим є вивчення зарубіжних навиків. Особливо корисним для економіки України, в контексті європейської інтеграції, повинен стати досвід країн Європейського Союзу.

Політика розвитку сільських територій у європейських країнах здійснюється в рамках Спільної аграрної політики (САП) ЄС [5]. САП ЄС поєднує елементи різних видів державної політики: регуляторно-ринкової, цінової, зовнішньоторговельної й структурної політики. Оскільки в аграрній економіці галузевий і територіальний фактори інтегровані в одне ціле,

поступово цілі САП ЄС змістилися з вирішення проблем сільського господарства до завдань розвитку сільських територій.

Сьогодні САП ЄС в широкому розумінні – це напрям загальної політики ЄС, спрямований на: вдосконалення правового регулювання відносин в аграрно-промисловій сфері; розвиток адміністративних відносин між відповідними інститутами та суб'єктами господарювання в сільському господарстві; прийняття економічно доцільних та ефективних регуляторних актів, які посприяють підвищенню конкурентоспроможності сільського господарства ЄС і розвитку сільської місцевості; сприяння подальшій лібералізації сільського господарства ЄС згідно з вимогами СОТ [7].

Водночас, досліджуючи проблематику формування державної політики розвитку сільських територій у контексті європейської інтеграції України, не можна оминати увагою той факт, що протягом останніх років у самому ЄС відбувається зміна підходів до визначення пріоритетів САП ЄС. Відтак, економічна інтеграція України та ЄС передбачає наближення завдань розвитку українських сільських територій до європейських стандартів. На рис. 1 подано напрями політики сільського розвитку за 2007-2020 рр.

Рисунок 1 - Основні напрями політики сільського розвитку ЄС у 2007–2020 рр.

Джерело: складено автором на основі [6; 7; 8]

Пріоритетами політики розвитку сільських територій ЄС на 2007–2013 рр. [6; 7] були конкурентоспроможність, середовище й управління земельними

ресурсами, багатофункціональне село та якість життя. У 2013 році завершився останній процес реформ, що супроводжувався значними змінами в Спільній сільськогосподарській політиці ЄС. Відповідно до Стратегії “Європа 2020” та цілей САП, виділено три довгострокові стратегічні цілі, які визначені для подальшої реалізації політики сільського розвитку ЄС у 2014 – 2020 рр.: сприяння конкурентоспроможності сільського господарства; забезпечення сталого управління природними ресурсами; досягнення збалансованого територіального розвитку сільської економіки та громад, включаючи створення умов та підтримку зайнятості [8].

Відзначимо, що Стратегія “Європа 2020” зорієнтована на врахування трьох факторів зміцнення економіки:

- розумного зростання, тобто розвиток економіки, що базується на знаннях і інноваціях;

- сталого розвитку, тобто розвиток економіки, що базується на цілеспрямованому використанні ресурсів, екології і конкуренції;

- всеосяжного зростання, тобто сприяння підвищенню рівня зайнятості населення, досягнення соціальної і територіальної злагоди.

Разом з тим, сучасна САП ЄС (2014 – 2020 рр.) порівняно з попереднім періодом (2008 – 2013 рр.) має відмінні риси та характеристики. Серед них варто відзначити [8]:

- перехід від підтримки виробництва окремих видів продукції до прямої підтримки сільськогосподарських товаровиробників, спрямованої на створення конкурентного середовища у сільськогосподарському виробництві, а також посилення екологічної безпеки шляхом відмови від монокультури господарювання, що стимулюється виробничими субсидіями;

- розширення програм підтримки сільського розвитку, диверсифікації доходів у сільській місцевості за рахунок кооперації, поліпшення якості аграрної продукції та її маркетингу, дотримання базових стандартів захисту довкілля й утримання тварин, навчання новим технологіям, допомога молодим фермерам;

- перехід до політики “горизонтальної модуляції”, що передбачає збільшення бюджету на сільський розвиток і розширення екологічно безпечної діяльності за рахунок перерозподілу частини прямих платежів;

- виділення цільових субсидій на розвиток депресивних зон для підтримки життєвості регіонів, які характеризуються менш вигідними економічними і соціальними умовами для розвитку сільськогосподарського виробництва, або обмеження його на користь збереження навколишнього середовища;

- продовження політики “перехресної відповідальності”, за якою запроваджується залежність виплати субсидій від дотримання базових екологічних вимог щодо стану сільськогосподарських угідь, умов гігієни та догляду за тваринами;

- запровадження цільової підтримки спеціальних заходів агроекологічного спрямування у процесі виробництва сільськогосподарської продукції: органічне сільське господарство; екстенсивне господарювання;

– екологічно доцільне заліснення та консервація сільськогосподарських земель залуження сільськогосподарських угідь; збереження сільських ландшафтів, пейзажів, зелених насаджень, заболочених ділянок, каналів, лісопосадок, флори і фауни.

Важливе значення для організації ефективного розвитку сільських територій Європейського Союзу мало створення спеціалізованих інституцій. З 1988 р. діє Європейська робоча група з питань розвитку сільських територій та відновлення села (ARGE). Для забезпечення фінансування програм розвитку сільських територій створено такі важливі інституції як Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF), Європейський соціальний фонд (ESF), Європейський сільськогосподарський фонд орієнтації та гарантій (EAGGF), Фонд фінансових інструментів підтримки рибальства (FIFG) [2]. В Україні до сих пір не створено єдиної системи спеціалізованих інституцій щодо сільського розвитку, що потребує негайного вирішення.

Аналіз досвіду реалізованих проектів економічного розвитку сільських територій в розвинених країнах Європи дозволяє виділити основні акценти, які необхідно використовувати при розробці напрямів сільського розвитку в Україні [7;8;9]:

1) комплексність: в проектах економічного розвитку розглядати всі можливі види господарської діяльності, здійснення яких може підвищити дохід сільського населення;

2) відкритість: при розробці проектів необхідно використовувати методи інтерактивного планування за участю з населенням шляхом обговорення в ЗМІ, на сільських зборах, «круглих столах»;

3) активна участь місцевого населення: в процесі розробки і реалізації проекту в максимальній мірі використовуються знання, досвід і уявлення населення, враховуються особливості економічної та соціальної поведінки різних соціальних груп, забезпечується збалансованість їх інтересів;

4) використання місцевих ресурсів: мобілізація місцевих фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів, що має першочергове значення для створення стійких механізмів забезпечення зайнятості та доходів;

5) інституціоналізація проектних рішень: передача функцій по реалізації проекту і управління місцевим адміністраціям.

Також необхідно створити певну систему інституційного забезпечення концептуального розвитку державної політики сільського розвитку, що може передбачати: розробку державної та регіональних програм та стратегій сільського розвитку; розробку методології типізації сільських регіонів України з метою забезпечення диференційованого підходу до вирішення місцевих проблем; підтримку та стимулювання місцевих ініціатив (на прикладі програми “LEADER”); створення сприятливих умов для розвитку несільськогосподарської зайнятості на селі, розвитку малого підприємництва, фермерства тощо; підтримку кооперативного руху на селі.

На основі проведеного аналізу формування політики розвитку сільських територій в країнах ЄС, вважаємо за доцільне запровадити в політиці України деякі положення. На наш погляд, з метою забезпечення сільського розвитку в

контексті здійснення державної політики мають бути використані кращі надбання країн ЄС щодо створення організацій, які сприяють ефективній роботі приватних та державних структур, наприклад – Агенції сільського розвитку, Фонди сільського розвитку. Створені інституційні структури, сприятимуть формуванню фінансових інструментів для підтримки малих та середніх підприємств та сільськогосподарських виробників з метою диверсифікації та сталого розвитку сільських територій. Для вирішення наведених проблем, на нашу думку, необхідно органам регіонального управління розробити Концепцію розвитку сільських територій та Стратегію соціально-економічного розвитку сільських територій, в якій чітко визначити пріоритети розвитку сільських територій.

Література:

1. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України : [монографія] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. В. В. Борщевський. – Львів, 2012. – 216 с.
2. Стегней М.І. Сучасні напрями забезпечення сталого розвитку сільських територій: європейський досвід і українські реалії [Електронний ресурс] / М.І. Стегней. – Актуальні проблеми економіки. – № 3(141). – 2013. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ape_2013_3_14.pdf.
3. Гоголь Т. Сільські території як об'єкт державного регулювання [Електронний ресурс] / Т.В. Гоголь // Державне управління: теорія та практика : електронне наукове фахове видання. – Вип. 2(10). – 2009. – С. 4–5. – Режим доступу : www.academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Gogol.pdf
4. Павлов О. І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління : [монографія] / Павлов О. І. – Одеса : Астропринт, 2006. – 360 с.
5. Малько Ю. Конвергенція політики сільського розвитку в європейському просторі [Електронний ресурс] / Ю. Малько // Науковий вісник. – 2014. – Вип. 14 “Демократичне врядування” – Режим доступу : http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk14/fail/malko.pdf
6. Situation and prospects for EU agriculture, December , 2010 / European Commission Directorate-General For Agriculture And Rural Development. Directorate L. Economic analysis, perspectives and evaluations available at : ec.europa.eu
7. Rural Development policy 2007-2013, available at : http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/index_en.htm
8. Rural development 2014 – 2020 [Electronic resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020/index_en.htm.
9. Шаптала К.О. Використання європейського досвіду розвитку сільських територій / К.О. Шаптала // Культура народів Причорномор'я. – 2012. – 229. – С.7–9.

5.8. Про особливості досвіду управління розвитком сільського туризму в країнах ЄС

Сучасні загальносвітові тенденції збільшення важливості аграрного сектора економіки в умовах нагальності розв'язання проблеми світової продовольчої безпеки не залишають жодних сумнівів у тому, що актуалізація концепції сільського розвитку є набагато ширшою порівняно з концепцією аграрного розвитку економіки країни. У світовій практиці поняття сільського туризму, екотуризму, сталого туризму використовуються в контексті дружнього до природи відвідування відносно непошкоджених природних територій з метою отримання задоволення від природи та будь-яких інших природних властивостей як історично накопичених, так і тих, що є результатом сучасних планомірних дій, що призводить до збереження природних ресурсів, має низький рівень споживацького втручання в відвідувані природні території, сприяє соціально-економічному розвитку територій із активним залученням місцевого населення. Оскільки сільський туризм щорічно є джерелом створення 900,000 робочих місць в ЄС, акумулює 150 млн. євро валового доходу, значущість його подальшого розвитку, а відтак ефективного управління як на державному, так і місцевому рівні не викликає сумнівів.

Зараз управління і розробка ефективної стратегії розвитку сільських територій країн-членів ЄС є чи не одним з найважливіших напрямків економічних досліджень багатьох вчених. Розуміння важливості спільного сільського туризму для європейської економіки, розгляд його в якості альтернативи традиційному розвитку туризму в країнах дає підґрунтя для подальших досліджень. Так, особливості сільського навколишнього середовища, функціонування ринкових суб'єктів у створенні сільських туристичних продуктів, труднощі розвитку та маркетингового управління сільським туризмом представлені в працях М. Сімпсона, А. Поло, Д. Холла, Д. Фріаса. Концепція та практичні аспекти сільського туризму, ринкові обмеження, що є наслідком наявності широкої мережі підприємств та агенцій із надання сільських туристичних послуг різного географічного спрямування, кооперування в процесі управління місцевим сільським туризмом, управління ресурсами сільського навколишнього середовища досліджуються в роботах Б. Брамвеля, С. Колі, А. Десмонда.

Подальший розвиток туристичного ринку ЄС потребує стратегічного підходу до свого подальшого розвитку з огляду на небезпеки, що криються в коливаннях світової економіки, технологічних змінах, міжнародній конкуренції, змінах в туристичних смаках та уподобаннях. Через нерівномірне покриття європейського туристичного ринку існує потреба в стійкій та збалансованій регіональній політиці управління, в тому числі в контексті подальшого розвитку сільського туризму, особливо за умов його подальшого географічного розширення. Саме сільський туризм можна розглядати як джерело зайнятості завдяки його працеінтенсивним властивостям. Крім того, сільський туризм потребує відносно простих та наочних інструментів

державного втручання в процес як сільського, так і регіонального розвитку.

З метою управління в тому числі й сільським туризмом, в Європейському Союзі було прийнято комплексну програму економічного розвитку сільських територій в країнах Європи, до складу якої входить чотири основні підпрограми, а саме:

INTERREG - Європейська програма міжрегіональної та транснаціональної співпраці (бюджет 4,875 млрд. євро);

AQUAL - програма боротьби з дискримінацією і нерівністю на ринку праці (бюджет 2,847 млрд. євро);

URBAN - програма економічної реабілітації кризових міст з метою переходу до стійкого економічного розвитку (бюджет 4,7 млрд. євро);

LEADER+ - підтримка спільних проектів в сільських регіонах, які ініціюють активну участь на місцевому рівні (бюджет 2,02 млрд. євро). Ціль цієї програми полягає в підтримці та спрямуванні суб'єктів, що проживають у сільськогосподарській місцевості на довгострокове використання потенціалу територій, а також у введенні інтегрованих, високоякісних і спрямованих на отримання мультиплікативного ефекту стратегій стійкого економічного розвитку. До основних напрямків реалізації програми LEADER+ належать:

1. Підтримка територіально орієнтованих інтегрованих стратегій розвитку та основ залучення населення та інтеграції. При цьому пріоритетними є наступні напрямки діяльності:

15. підтримка локальних виробників, підвищення доданої вартості місцевої продукції;

16. покращення рівня якості життя на селі;

17. залучення інформаційних технологій в сільські території.

2. Підтримка спільної роботи між сільськими регіонами: районна, міжрайонна та міжнародна співпраця.

3. Об'єднання всіх сільських районів [1].

На національному та регіональному рівнях ЄС паралельно існує декілька концепцій (підходів), з яких можна чітко виокремити три концепції розвитку сільських територій, а саме:

15. концепція, яка ідентифікує сільський розвиток з загальною модернізацією сільського господарства і агропродовольчого комплексу. Ця концепція бере за основу розвиток сектора (галузева модель);

16. концепція, яка пов'язує сільський розвиток виключно зі зменшенням відмінностей між найбільш відсталими сільськими районами та рештою секторів економіки (концепція зближення, перерозподільча модель);

17. концепція, яка ідентифікує сільський розвиток з розвитком сільських районів у цілому шляхом використання всіх ресурсів, які знаходяться на їх території (людських, матеріальних, природних, ландшафтних та ін.), інтеграції між усіма компонентами та галузями на місцевому рівні. Ця концепція використовує можливості території в найбільш ширшому її розумінні (територіальна модель) [2].

Цим трьома концепціям відповідають три різні, хоча і не формалізовані моделі, які використовуються для пояснення політики управління розвитку

сільських територій ЄС. Згідно статистичних даних сільський туризм в Європі в 2014 р. забезпечив близько 6 млн койко-місць у 500 000 установах, що являють собою близько 15% від загального обсягу проживання Європі [2].

Говорячи про всі ці концепції слід зауважити, що такого стрімкого розвитку вони не могли б досягти без зваженого інституційного забезпечення. Так, на сьогоднішній час в Європі існує низка інститутів підтримки сільського туризму, до яких належить:

1. Генеральний директорат Європейської комісії з питань розвитку сільського господарства та сільських територій (Генеральний директорат Європейської комісії з питань розвитку сільського господарства та сільських територій базується у Брюсселі та працює під керівництвом комісара Дачіа Чолош) [3];

2. Європейський аграрний фонд сільського розвитку (EARDF). EARDF фінансує заходи підтримки сільського розвитку, який відноситься до другого блоку САП [4];

3. Європейська мережа сільського розвитку (ENRD). Європейська мережа сільського розвитку була створена Європейською комісією (Генеральним директоратом з питань сільського господарства і сільського розвитку) в 2008 році, щоб допомогти державам-членам ефективно виконувати свої програми розвитку сільських територій [5];

4. Європейська мережа оцінки сільського розвитку (EENRD). Статтею 67 Регламенту Ради (ЄС) № 1698/2005 від 20 вересня 2005 року щодо підтримки розвитку сільських територій Європейським аграрним фондом сільського розвитку передбачено (в частині технічної допомоги для реалізації політики сільського розвитку) створення Європейської мережі сільського розвитку на рівні Співтовариства. Ця стаття передбачає виконання різних завдань, в тому числі “створення і введення в дію мережі експертів з метою полегшення обміну досвідом та підтримки реалізації та оцінки політики сільського розвитку” [6];

5. Європейська федерація дорадчих служб (EFAC). Європейська федерація дорадчих служб є незалежною мережею професійних організацій, що займаються дорадництвом [7];

6. Європейська асоціація розвитку гірських територій (EUROMONTANA). Euromontana є європейською багатосекторальною асоціацією співробітництва та розвитку гірських територій [8].

Пріоритетність економічного розвитку сільських територій в країнах Європейського Союзу відбиває також той факт, що щорічно з бюджету виділяється більше 30 млрд. євро на структурні економічні перетворення для слабо розвинених регіонів.

Аналіз досвіду реалізованих проектів економічного розвитку сільських територій в розвинених країнах Європи дозволяє виділити основні акценти:

1. Комплексність – в проектах економічного розвитку розглядаються всі можливі види господарської діяльності, здійснення яких може підвищити дохід сільського населення. Будь-яка пропозиція по збільшенню зайнятості і доходів всебічно обґрунтоване з економічної та соціальної точки зору.

Рішення проблеми зайнятості та доходів пов'язано з рішенням інших регіональних проблем та економічним розвитком сільської місцевості в цілому.

2. Відкритість – при розробці проектів використовуються методи інтерактивного планування за участю з населенням, хід проекту, та досягнуті результати і проблеми всебічно обговорюються в ЗМІ, обговорюються на сільських зборах, «круглих столах», зустрічах з населенням. По закінченню цих обговорень в проект вносяться коректування.

3. Широка участь населення – в процесі розробки і реалізації проекту в максимальній мірі використовуються знання, досвід і уявлення населення про найбільш ефективні шляхи забезпечення зайнятості та збільшення доходів, враховуються особливості економічної та соціальної поведінки різних соціальних груп, забезпечується збалансованість їх інтересів.

4. Використання місцевих ресурсів – досягнення цілей проектів в країнах Європи забезпечується перш за все за рахунок мобілізації місцевих фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів, що має першочергове значення для створення стійких механізмів забезпечення зайнятості та доходів. Але це не виключає використання зовнішніх джерел ресурсного забезпечення проекту.

5. Інституціоналізація проектних рішень – здійснюється передача функцій по реалізації проекту і управління місцевим адміністраціям.

Таким чином, до сучасних тенденцій розвитку сільської території в країнах Європи можна віднести:

1. Посилення процесу децентралізації, представлений перед відповідальними людьми на регіональному і на локальному рівнях більш відповідальні і широкі завдання у межах комплексного розвитку. Процес децентралізації тісно пов'язаний з принципом субсидіарності.

2. Диверсифікація сільськогосподарського виробництва – розширення спектру виробленої продукції і збільшення видів представлених послуг. Зниження ризиків та ступінь уразливості сільськогосподарських підприємств надає стійкість економіки сільських регіонів країн Європи і являє собою важливу основу пристосування до змін зовнішніх умов.

3. Реструктуризація сільського господарства.

До основних напрямків структурної перебудови аграрної економіки в Європейських країнах належать удосконалення земельних відносин, покращення сільськогосподарської кон'юнктури, передача землі і ліквідного майна в руки ефективних власників та користувачів, ринкова інтеграція підприємств малого та середнього бізнесу орієнтування та субсидування сільськогосподарських виробників на вироблення високоякісної продукції.

4. Стабілізація та розвиток соціальної сфери на селі. В системі соціального захисту пріоритетними групами населення є пенсіонери, інваліди та діти. На базі соціальної політики в сільській місцевості пропонується розвиток таких напрямків, як підвищення зайнятості та створення додаткових джерел доходу, підтримка соціальної та інженерної інфраструктури на селі, здійснення програм по зменшенню відтоку найбільш активних прошарків

сільського населення.

5. Інституційні перетворення впливають на розвиток сільської економічної системи. Це організації, що сприяють ефективній роботі приватних та державних структур, наприклад - центри розвитку. Створюються інституційні структури, які базуються на утворенні фінансових інструментів для підтримки малих та середніх підприємств та сільськогосподарських виробників (фонди підтримки малого та середнього бізнесу) [9].

Розвиток сільського зеленого туризму зможе забезпечити збільшення реальних доходів селян за рахунок:

- надання послуг з прийняття на проживання туристів;
- облаштування туристичних маршрутів та надання екскурсійних послуг;
- транспортного обслуговування туристів;
- егерської діяльності (полювання, аматорське та спортивне рибальство);
- надання послуг з прокату туристичного спорядження;
- виробництва та реалізації туристам екологічно чистих продуктів
- харчування, надання кулінарних послуг;
- реалізації товарів народних промислів;
- проведення культурно-розважальних заходів з урахуванням історико-етнографічної спадщини.

Хоча туризм є частиною внутрішнього ринку країн ЄС, а його злагоджене функціонування є продуктивним для економіки кожної країни Європи, тим не менш основні напрями діяльності, які проводять на рівні Європейського Союзу стосовно туризму, окреслені в документі «Європа – найпопулярніший туристичний напрям у світі – нові політичні рамки для європейського туристичного сектору» [10] знаходяться під впливом економічної кризи та інших дестабілізуючих чинників. Європейський туристичний сектор знаходиться в складній ситуації. З одного боку, фінансова та економічна криза, яку відчували у країнах-членах ЄС, значною мірою вплинула на попит на туристичні послуги. Потерпали від збитків авіалінії, бюро подорожей, організатори групових поїздок, а також самі туристи. У цій складній ситуації для туристичного сектору можна окреслити кілька новітніх викликів, яким європейський туристичний сектор мусить протистояти.

Європа покликана стати найпопулярнішим туристичним напрямом у світі, а також максимально скористатися з багатства і різноманітності, що знаходяться у межах кордонів її території. У згаданому документі Єврокомісії «On Europe, the world's No 1 tourist destination – a new political framework for tourism in Europe 2010/2206(INI)» підкреслено, що новітні виклики ставлять для європейського туристичного сектору як загрози, так і нові шанси розвитку [11]. З одного боку, цей сектор необхідно пристосувати до суспільних змін, які загрожують туристичному попиту, а з іншого – необхідно врахувати обмеження, що виникають із сучасної структури цього сектору, його особливий характер, а також соціально-економічний контекст. До викликів належать:

1) економічна ситуація – європейський туристичний сектор потерпів від світової економічної кризи, що вплинула на попит населення до туристичного

відпочинку, в тому числі на сільський туризм;

2) зростання конкуренції на світовому туристичному ринку – як кожен інший сектор економіки, туризм мусить протистояти щоразу сильнішій світовій конкуренції, оскільки країни із економікою, яка інтенсивно розвивається, притягують все більше туристів, так зараз ведеться конкурентна боротьба між провідними країнами ЄС за кількість відпочиваючих;

3) зміни в демографічній структурі Європи – це систематичне зростання кількості осіб у похилому віці (понад 65 років), що відзначаються добрим здоров'ям, адже цей факт спричиняє до збільшення кількості туристів у такому віці (50–65 років); наступна тенденція – збільшення кількості туристів із обмеженою мобільністю, особливі потреби яких теж належить врахувати в пропозиції туристичних послуг. Через те, що є певна кількість населення готового до активного відпочинку, але по певним причинам менш мобільна чим інша частина населення країни, то їх держави намагаються створити всі необхідні умови для гарного відпочинку і на території своєї країни, що дасть додатковий дохід та задовольнить потреби місцевого населення.

4) зміни клімату – зміни кліматичних умов у Європі можуть спричинити до ґрунтової зміни моделі подорожей і вплинути на вибір туристичних DESTИНАЦІЙ; зменшення снігового покриву в гірських масивах може спричинити до драматичних обмежень попиту на зимовий туризм; водночас може підвищитися рівень моря, що, своєю чергою, змінить функціонування у прибережних регіонах, так, країнами ЄС створюються штучні природні умови для того, чи іншого виду відпочинку.

5) розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та їхня зростаюча роль серед споживачів; оцінка рівня свідомості, доступності і ступеня використання цих послуг різними зацікавленими суб'єктами вказує на те, що вони використовують їх залежно від умінь, розміру і позицій у туристичному процесі, країни, що надають туристичні послуги багату увагу приділяють рекламі.

б) сезонність попиту на туристичні послуги – значна частина попиту на туристичні послуги припадає на липень і серпень; ця сезонність впливає не лише на доходи, але й спричиняє до неповного використання існуючої інфраструктури і робочої сили, через це іде масове залучення емігрантів в сезонній роботі.

Відтак необхідним є пристосування до зазначених викликів завдяки низці змін на всіх рівнях управління сільським агротуристичним бізнесом в ЄС.

Література:

1. Community Initiatives [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.palyazat.gov.hu/community_initiatives

2. Rural development 2014-2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020/index_en.htm

3. Directorate-General for Agriculture and Rural Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/dgs/agriculture/index_en.htm.

4. European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD)

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/legislation_summaries/agriculture/general_framework/160032_en.htm#amendingact.

5. The European Network for Rural Development (ENRD) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://enrd.ec.europa.eu/>

6. Council Regulation (EC) No 1698/2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://enrd.ec.europa.eu/app_templates/filedownload.cfm?id=54ADAFB9-E144-5029-916A-0B53768299CE.

7. The European Federation of Agricultural Consultants (EFAC) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.efac.net/

8. European Association for Development of Mountain Territories [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://enrd.ec.europa.eu/networks-and-networking/eu-organisations/en/euromotana_en.cfm.

9. Rural Development in the European Union. Statistical and Economic Information. Report 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ec.europa.eu/agriculture/statistics/rural-development/.../full-text_en.pdf

10. Світовий досвід розвитку сільського зеленого туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua>

11. On Europe, the world's No 1 tourist destination – a new political framework for tourism in Europe (2010/2206(INI)) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A7-2011-0265&language=EN>

РОЗДІЛ 6. ВПЛИВ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ДОБРОБУТ ТА СТАЛІЙ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

6.1. Моделі та стратегії економічного розвитку України

Сьогодні Україна знаходиться на шляху становлення сучасних умов господарювання. Інтеграція у світовий простір відбувається то прискореними темпами, то, навпаки, сповільненими. Маючи всі шанси бути успішною державою, Україна не здатна своєчасно мобілізувати всі необхідні ресурси в потрібний момент. Актуальними нині стають проблеми залучення та раціонального використання трудового та інтелектуального потенціалу як основи прискорення усіх соціоекономічних процесів країни. Людський ресурс є головною рушійною силою успіху. Вміння правильно управляти ним становить найважче завдання уряду кожної країни. Добробут економіки країни є прямо пропорційним добробуту її громадян. Кожна людина своєю працею творить суспільний продукт, цим самим, ніби, збагачуючи себе, одночасно збагачує державу. Розвиток економіки, щоб бути ефективним, має бути плановим. Таким чином розробляються стратегії економічного розвитку. Однак стратегію не тільки потрібно розробити, але й її виконувати. Стратегія економічного розвитку, розроблена крізь призму соціальних потреб, буде найуспішнішою і за умов її реалізації виведе країну на найвищі світові рейтинги за економічними і соціальними показниками.

Проблемам економічного розвитку, шляхам розвитку в умовах глобалізації, удосконаленню моделі управління економікою, її фінансових механізмів присвячено багато робіт відомих вітчизняних вчених, серед яких Геєць В.М. [1], Даниленко І.А. [2], Дикань В.Л. [3], Мочерний С. В. [4], Соскін О. І. [5]. Однак, загострення негативних тенденцій розвитку економіки України, соціальна напруга у країні обумовлює необхідність теоретичного дослідження та практичного формування такої моделі розвитку української економіки, котра дозволить в короткострокові строки акумулювати економічний потенціал країни та направити його на розвиток реального сектору економіки, з метою виходу з кризового стану, усунення загрози банкрутства країни.

На основі аналізу визначальних рис національних моделей сучасних провідних країн обґрунтувати доцільність впровадження в Україні із урахуванням історичних, соціально-економічних і національних особливостей нашої країни запровадити доцільну модель економічного розвитку, яка у перспективі дозволить створити значний економічний потенціал і перейти їй до суспільства із соціально-орієнтованою економікою.

Одним із перших вітчизняних учених проблему моделей економічного розвитку в рамках сучасної системи господарювання розпочав досліджувати С. В. Мочерний. На його думку, моделі економічного розвитку можна згрупувати за такою класифікацією:

- 1) ринкова економіка з її модифікаціями та історичними формами;

- 2) змішана економіка;
- 3) постіндустріальне суспільство;
- 4) модель національної економіки;
- 5) капіталістична економіка;
- 6) народна економіка.

Найоптимальнішою моделлю для України С. В. Мочерний вважає модель народної економіки, яка передбачає використання усіх типів власності (за домінування трудової колективної власності), всебічний соціальний захист населення і національно-демократичне економічне планування [4].

Соскін О. І. виділяє три моделі економічного розвитку (державний соціалізм, державно-монополістичний капіталізм, народний капіталізм) і вважає, що «впровадження моделі народного капіталізму найбільшою мірою відповідає національним економічним інтересам України як європейської держави» [5].

Модель народного капіталізму виникла у 40-х рр. ХХ ст. і набула значного поширення у наступному десятилітті. Її засновниками були американські економісти М. Надлер і А. Берлі. До головних ознак народного капіталізму його теоретики відносили розподіл власності через розміщення акцій серед широких мас населення, підвищення ролі менеджерів в управлінні підприємствами та послаблення диференціації доходів різних груп населення [6]. Одним із напрямів трансформації моделі народного капіталізму стала поява моделі соціально-орієнтованої економіки, яку розробили на неоліберальних ідеях представники фрейбурзької школи А. Мюллер-Армак, Ф. Бем, А. Рюстов і В. Репке та практично реалізував у Німеччині в кінці 40-х – на початку 60-х рр. Л. Ерхард [7]. До основних визначальних рис моделі соціально-орієнтованої економіки слід віднести достатньо високу питому вагу у структурі власності підприємств державної форми власності, значні державні видатки на реалізацію соціальних програм, сприяння розвитку конкурентного середовища через державну підтримку малого і середнього бізнесу, високий рівень добробуту населення та економічну стабільність.

Наприкінці 90-х рр. українські науковці М. А. Голубець, С. І. Дорогунцов, В. П. Кухар, Л. Г. Руденко, В. М. Трегобчук, М. А. Хвесик, В. О. Шевчук та інші розробили концепцію сталого розвитку економіки України. Дана наукова розробка базувалася на моделі сталого (стійкого) розвитку, яка виникла як відповідь на виклик глобальної природно-господарської трансформації і була сформульована в 1992 р. в Ріо-де-Жанейро на Всесвітній конференції з проблем розвитку і довкілля. Сутність сталого розвитку полягає у забезпеченні такого економічного зростання, яке дає змогу гармонізувати відносини людина-природа (довкілля) та зберегти навколишнє середовище сприятливим для здоров'я людей як нинішнього, так і майбутніх поколінь.

Модель сталого розвитку має за домінуючий екологічний аспект, який, безумовно, є актуальним для нашого суспільства, але його реалізація вимагає створення засад соціально-орієнтованої економіки.

З початку 2000 років серед українських економістів набуває популярності теорія інноваційного розвитку, положення якої сформулювали у

80–90-х рр. Ф. Агійон, Р. Барро, Д. Бекаттіні, Р. Кемегні, Ф. Кук, М. Портер, П. Ромер, Н. Тріфт, Г. Хакенсон, Дж. Хелд, Дж. Хоувеллс, П. Хоувіт та ін. У 2004 р. авторський колектив під керівництвом А. С. Гальчинського і В. М. Гейця розробив Стратегію економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції», в основу якої було покладено інноваційну модель розвитку [8]. Відповідно до моделі інноваційного розвитку головним джерелом довготривалого економічного зростання мають стати наукові надбання та їхнє технологічне застосування, що забезпечить прискорений розвиток високотехнологічних виробництв, які б створили основу експортного потенціалу. Проте сучасний стан економіки України свідчить, що наша країна не просунулася шляхом створення інноваційної моделі розвитку.

Стратегія є головним напрямом руху країни чи конкретного підприємства до певної мети. Це є бажана позиція, конкретизована у показниках. Стратегія – це сукупність дій визначення способу передбачити майбутнє, визначити можливі шляхи негативного впливу на країну і заходи для його запобігання, а також розроблення методів для досягнення вищого показника економічного та соціального рівня розвитку. Отже, стратегія економічного розвитку – це набір рішень, розроблених виходячи з можливостей країни і її поточного стану, що в перспективі забезпечить вихід держави на нові ринки збуту, зміцнення власної валюти, покращення рівня життя населення, збільшення експорту товарів, прискорення власного виробництва, зниження залежності від іноземних енергоносіїв. Розробці стратегії економічного розвитку передують певні типи аналізу, які необхідно здійснити (рис. 1).

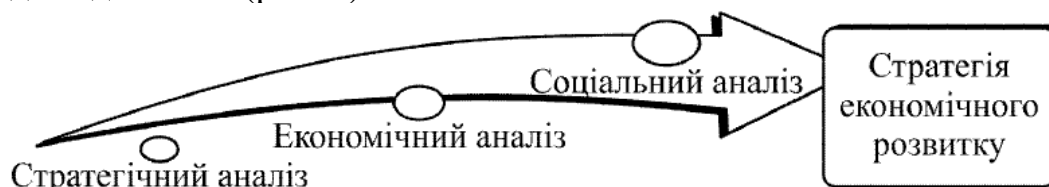

Рисунок 1 – Типи аналізу для розробки стратегії економічного розвитку
*Розроблено авторами

Політика економічного розвитку втілюється в життя на основі концепції соціально-економічного розвитку через політику держави. Загальна мета макро-економічної політики держави полягає в досягненні економічного оптимуму розвитку господарського комплексу країни.

Форми і способи дій держави як суб'єкта економічної політики визначаються основними параметрами концепції соціально-економічного розвитку, прийнятої у тій чи іншій країні.

Проте сама концепція соціально-економічного розвитку країни не встановлює і не регламентує масштаби й сфери економічної політики держави. Її роль полягає в тому, щоб з'ясувати кінцеву мету суспільного розвитку на певний етап, розкрити засоби її досягнення, описати принципові правила поведінки господарських суб'єктів та індивідів, зробити можливою

економічну політику, яка буде довгостроковою і послідовно запроваджуваною. Політика економічного розвитку тілюється в політику стабілізації, структурну політику, політику розподілу доходів тощо.

Ці конкретні види економічної політики сприяють реалізації цілей економічної діяльності держави у сфері стабілізації економічного розвитку, розподілу економічних ресурсів, перерозподілу доходів. Показником політики стабілізації є висока зайнятість працездатного населення країни або низький рівень безробіття. Держава втручається в ситуацію на ринку праці для того, щоб не допустити значних розривів у безробітті на різних фазах циклу і забезпечити відповідність темпам розвитку виробництва [9, с. 334].

Якісне перетворення національної соціально-економічної системи пов'язане з реалізацією таких найважливіших стратегічних цілей:

- проведення якісних структурних перетворень в економіці, активне впровадження результатів наукової й винахідницької діяльності в практику, збільшення частки високотехнологічних галузей у виробництві валового внутрішнього продукту;

- забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції (товарів і послуг) на внутрішньому й зовнішньому ринках;

- формування ринкової моделі соціально-економічного розвитку, що забезпечує створення максимально сприятливого інвестиційного клімату й умов для програмного забезпечення інвестицій [10, с. 72].

Розробка української моделі виходу з кризи актуалізує проблематику осмислення системних, структурних, функціональних характеристик інноваційного сталого розвитку регіонів [11, 12, 13]. Формування стратегії економічної безпеки обумовлює гостроту потреби у розробці методології та методів прогнозування загроз і ризиків, а також обґрунтування необхідних управлінських заходів і ресурсів для їх нейтралізації.

Для країн, які перебувають в зоні системної кризи як Україна оптимальна модель виходу з кризи передбачає поєднання потенціалу регіональних ресурсів з дозованим економічним ризиком в тих сферах господарювання, де можливо отримати максимальну поточну ефективність, активізація інституцій, які спроможні зменшити фактор невизначеності, скоротити ризики і загрози економічної безпеки в бізнесі і державному управлінні.

Криза може надати довгостроковий вплив на потенціал зростання Середньостроковий потенціал зростання для Європи, згідно з прогнозами, залишається низьким і становить близько 1,5% до 2020 року. Враховуючи циклічний характер, відновлення не може забезпечити імпульс для провідних країн Європи повернутися до докризової економічної ситуації. Щоб уникнути стагнації, нестійкої тенденції боргів, накопичених диспропорцій та забезпечення конкурентоспроможності економік, Європа повинна прискорити консолідацію державних фінансів, реформи фінансового сектора і перейти до структурних реформ [13].

В умовах економічної нестабільності та необхідності виходу з кризи державне регулювання цих процесів передбачає раціональне використання

інструментів механізму антикризового регулювання економіки. До них відносять:

- високі технології господарювання, зорієнтовані на максимальну результативність в мінімально стислі терміни для задоволення інтересів суспільства;

- інституціональні амортизатори ризику (посилення валютного контролю, запобігання вивозу капіталів із країни, скорочення тіньового обороту тощо) з допомогою інструментів економічної політики;

- державне регулювання економічних процесів спрямоване на забезпечення інноваційного сталого розвитку регіонів та максимальне використання потенціалу їх ресурсів для забезпечення національних та державних інтересів;

- інституційне забезпечення сприяння підвищення ділової активності суб'єктів господарювання (інститути прав власності, контрактного права, конкурентного порядку тощо);

- стимулювання впровадження перспективних інноваційних проектів та формування інформаційно-інноваційного середовища розвитку економіки знань [14,15].

Заходи антикризового характеру на макрорівні стосуються:

- формування попиту та стимулювання збуту вітчизняної продукції;

- створення цілісної системи заходів щодо розв'язання завдань форсованого розширення експортної діяльності для взаємовигідного співробітництва у виробничій кооперації, науковій та інформаційній діяльності;

- забезпечення постійного моніторингу державної політики зі сторони партій та громадських об'єднань підприємців, а також прозорості державного регулювання сприятиме підвищенню ефективності державної політики.

- реалізації потенційних конкурентних переваг через стимулювання інвестиційно орієнтованого та інноваційного розвитку;

- відбудови внутрішнього ринку України як важливого чинника детінізації та декриміналізації економіки [16].

Дослідження взаємозв'язку антикризових заходів, проведених на макрорівні, дозволяє сформулювати наступні рекомендації з удосконалення механізму антикризового регулювання в умовах світової економічної кризи на базі стратегії економічного розвитку України, що, орієнтована на запобігання згубної дії та забезпечення стабільного зростання економіки та підвищення добробуту населення, і повинна містити наступні пріоритети:

- удосконалення податкової системи: застосування податкових стимулів до інноваційних і високотехнологічних підприємств;

- підвищення інноваційної і інвестиційної активності;

- перехід до стандартів розвинених країн у сфері бюджетної політики;

- підвищення ефективності антимонопольної політики, створення здорового конкурентного середовища;

– забезпечення охорони інтелектуальної власності за світовим стандартами;

– розробка, впровадження й підтримка нових освітніх програм підготовки менеджерів з безпеки, що включає збагачення теорії безпеки на основі узагальнення наявного практичного досвіду роботи менеджерів з безпеки;

– розробка регіональних програм економічної безпеки на основі використання інтелектуального потенціалу та підприємницького потенціалу території, нових моделей економічного та інноваційного розвитку [14,15,16].

Стратегія економічного розвитку України покликана змінити ситуацію країни на кращу. Бажаним результатом є досягнення сталого рівня розвитку України. О.В. Пирог, Л.І. Катан розробили концепцію сталого соціально-економічного розвитку України і визначили основні фактори, які впливають на нього [17].

Сталий розвиток України містить в собі головно два типи розвитку: економічного і соціального, кожен з яких передбачає досягнення певної мети, надзвичайно важливої для суспільства. Досягнення будь-якої з цих цілей призводить до полегшення досягнення іншої, адже в системі всі елементи взаємопов'язані. Соціальний розвиток є такий же важливий, як і економічний, тому неможливо досягнути найвищих економічних показників, не покращуючи соціальних умов. Тому важливо насамперед розробити стратегію економічного розвитку країни крізь призму соціальних потреб.

Нова стратегія розвитку повинна спиратися на зміцнений фундамент ринкової економіки, яка в Україні характеризується такими ознаками:

– певною рівновагою між пропозицією та попитом на товари і послуги за допомогою цінових механізмів;

– насиченням ринків товарами різної якості, які задовольняють платоспроможний попит населення;

– функціонуванням валютного і фінансового ринків;

– зменшенням залежності вітчизняної економіки від імпорту енергоносіїв, сировини, матеріалів, комплектуючих виробів;

– збільшенням експорту, що є свідченням відкритості економіки;

– розвитком ринково орієнтованого інституційного середовища [18, с. 70].

Найважливішими проблемами сучасного економічного розвитку є: вибір правильного напрямку розвитку, чіткий вибір пріоритетів на шляху до втілення обраної моделі. Проведення ефективних ринкових реформ передбачає не «шокову» ліквідацію економічної системи, а інституційну трансформацію, пристосування соціально-економічних інститутів до нових умов. Особливо це стосується інститутів державного регулювання економічних процесів і соціальних інститутів, що склалися протягом еволюції суспільства. Темпи економічного зростання визначають динамічні параметри економічного

розвитку країни, її місце й історичні перспективи на міжнародному рівні. Забезпечення стійких темпів економічного зростання є одним з найважливіших завдань національної економіки будь-якої країни світу [18, с. 33].

В Україні за майже 25-річний період сформувалася специфічна економічна модель, яка не відповідає тим очікуванням, які ми мали на початку ринкової трансформації. З урахуванням визначальних рис національних моделей сучасних провідних країн доцільно впроваджувати в Україні наздоганяючу моделі розвитку, яка дозволить у перспективі перейти Україні досупільства із соціально-орієнтованою економікою.

Подолання кризи, в якій довгий час знаходиться Україна, та перехід до соціально-економічного розвитку на інноваційних засадах передбачає використання теоретико-методологічних основ стратегії економічної безпеки країни сформованих на основі теорії безпеки та концепції сталого розвитку.

Економічна безпека держави розглядається як стан національної економіки, з якого зберігається економічна стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз. Рівновага і соціально-орієнтований розвиток економіки досягається реалізацією сукупності форм та методів економічної та фінансової політики. Сучасна економічна політика держави повинна відображати вимоги економічної безпеки держави та потреби сталого інноваційного розвитку.

Конкретні цілі антикризового розвитку в умовах техноглобалізму та розвитку економіки знань визначаються на основі використання інтелектуального потенціалу, який передбачає:

- створення або вдосконалення освітнього потенціалу, тобто організація навчальних закладів і різного роду курсів, що забезпечують підготовку й перепідготовку кваліфікованих технічних фахівців середньої ланки, підвищення якості навчання в школах, введення в шкільні програми спеціальних курсів професійного навчання;

- зміцнення наукового потенціалу, створення нових і розширення існуючих вузів і інших дослідницьких центрів, зміцнення зв'язків з великими науковими центрами країни в інших регіонах;

- сприяння розвитку всіх форм підприємницької діяльності, особливо в наукомістких галузях виробництва, як шляхом створення нових фірм, так і шляхом залучення підприємств із інших областей країни й з-за кордону;

- створення сучасної інфраструктури, що забезпечує виробничу й побутову сферу послуг, комунікацій, житлових умов, екологічну безпеку, високу якість життя;

- стимулювання інноваційної діяльності та участі у різних формах організації науково-технічної кооперації на основі концепції національних і міжнародних стратегічних технологічних альянсів.

Антикризова модель економічного розвитку України дозволить активізувати економічний потенціал України, ліквідувати структурні диспропорції економіки, забезпечити ефективний розвиток промислового та аграрного секторів економіки, підвищити соціально-економічний рівень життя

населення, тим самим, запобігти загрозі дефолту країни. Однак, її реалізація потребує створення нормативно-правового підґрунтя впровадження запропонованих заходів, проведення низки інституційних реформ.

Література:

1. Геєць В.М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія : у 2 ч. – Ч. 1 / за ред. В. М. Геєця, А.А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 389с.
2. Даниленко И. А. Совершенствование модели управления экономикой и финансовые механизмы ее реализации / И.А. Даниленко // Экономика Украины – 2013. - №5. –С. 4-29.
3. Дикань В. Л. Стратегічні пріоритети розвитку економіки України в умовах зміни світових центрів економічної і політичної влади / В.Л. Дикань // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. - №41. – С. 11-16.
4. Мочерний, С. В. Методологія економічного дослідження. / С. В. Мочерний. – Львів : Світ, 2001. – 416 с.
5. Соскін О. Визначення національної економічної моделі України: порівняльний аналіз можливих альтернатив [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://kibit.com.ua/ru/scientific-centre/articles/?view=301>.
6. Экономическая энциклопедия. Политическая экономия / Гл. ред. А. М. Румянцев. – М. :»Советская энциклопедия», Т. 3, Н. : Социологическая школа, 1979. – С. 25.
7. Корнійчук, Л. Я. Історія економічних учень : підручник / Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А. М. Поручник та ін.; за ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко. – К. : КНЕУ, 2001. – С. 404– 413.
8. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, Мін-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
9. Решетило В.П. Національна економіка : навч. посібн. / за заг. ред. В.П. Решетило. – Харків: Вид-во ХНАМГ, 2009. – 386 с.
10. Космамбетова Р.П. Стратегія стійкого соціально-економічного розвитку й механізми її реалізації на прикладі республіки Казахстан / Р. П. Космамбетова // Журнал Персонал № 10/2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://personal.in.ua/article.php?ida=150>.
11. Динаміка зростання та ризику нестабільності економіки України / Я. А. Жаліло; за заг. ред. В.Є. Воротіна. – К.: НІСД, 2008. – 108с.
12. Шипулін В. Д. Основні принципи геоінформаційних систем: навч. посібник: навч. посібник; Харк. нац. акад. міськ. господарства. / В. Д. Шипулін. – Х.: ХНАМГ, 2010. – 313 с.
13. Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку [Електронний ресурс] - Режим доступу: wdc.org.ua/uk.

14. Резникова Н. Інноваційна модель розвитку національної економіки: оцінка стартових можливостей та засобів реалізації [Електронний ресурс] - Режим доступу: www.academia.org.ua.

15. Шевчук В. Я. Формування інноваційної моделі сталого розвитку України в посткризовий період / В. Я. Шевчук // Економічний часопис XXI.-2010.-№2.-С.6-8.

16. Аналіз сталого розвитку глобальний і регіональний контексти: у 2 ч. / Міжнар. рада з науки (ICSU) [та ін.]; Виконавці: А. О. Болдак, Джигирей та інші: наук. кер. М. З. Згуровський. – К.: НТУУ «КПІ», Ч.2 Україна в індикаторах сталого розвитку, 2010. - С.356.

17. Пирог О.В. Сталий соціально-економічний розвиток України в умовах формування інвестиційної політики держави / О.В. Пирог, Л. І. Катан. – 2008. – № 4-2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Aprel/2008_4_2/63.pdf.

18. Решетило В.П. Національна економіка : навч. посібн. / за заг. ред. В.П. Решетило. – Харків: Вид-во ХНАМГ, 2009. – 386 с.

6.2. Глобалізаційні процеси світової економіки та їх вплив на Україну

Характерною рисою сучасного світу є прискорення розвитку глобалізації, зумовленого досягненнями науково-технічного прогресу, який створив технічні засоби для успішного подолання факторів часу і простору, ущільнивши світ, зробивши реальною можливість його функціонування як єдиного господарського механізму. Збільшення можливостей розв'язання світових проблем супроводжується їх загостренням: зростанням чисельності населення, вичерпанням природних ресурсів, погіршенням стану оточуючого середовища, зростаючою загрозою кліматичних змін, унеможливленням забезпечення населення продовольством, питною водою. Спостерігається зростання соціальної нерівності у світі, посилення диференціації населення за рівнем доходів, яка інтенсифікує міграційні процеси і тим самим породжує нові проблеми внаслідок співіснування людей, які належать до різних цивілізацій, культур і систем цінностей.

Серед досліджень глобальних тенденцій розвитку світової економіки, які сформувались у ній наприкінці минулого століття, слід відзначити праці зарубіжних вчених І. Валерстайна [1], М. Кастельса [2], Г. Мартина [3], Дж. Стігліца [4], Ф. Фукуями [5], С. Хантінгтона [6], українських вчених О. Білоруса [7], В. Гейця [8], Д. Лук'яненка [9], Ю. Макогона [10] та багатьох інших. Аналіз досліджень дозволяє дійти висновку, що у світі загострюється конкурентна боротьба між країнами, посилюються процеси міжнародного поділу праці, вичерпується час існування у якості головної ланки міжнародних відносин традиційної держави, починається домінування транснаціональних і багатонаціональних корпорацій, регіональних об'єднань країн і наддержавних управлінських інституцій з перспективою перетворення їх на глобальні

корпорації, глобальні управлінські інституції.

Сучасна економічна теорія спрямована на дослідження й обґрунтування якісно нових категорій, законів і закономірностей. Це значною мірою пов'язано з великою кількістю економічних та суспільних трансформацій і необхідністю пошуку шляхів реалізації нових алгоритмів розвитку суспільства. Так, сучасному стану світової економіки притаманні орієнтація на сталий розвиток та велика інтенсивність інтеграційних процесів, що сприяє формуванню наднаціональних і наддержавних інфраструктур та прискорює постіндустріальну глобалізацію.

Вперше термін «глобалізація» застосував Т. Левіт (1983 р.) щодо характеристики феномену злиття ринків окремих продуктів, що виробляються великими ТНК [12, с.7]. Семантично поняття пов'язане з англійським словом «globe», що означає «земна куля». Під глобалізацією розуміють процес накопичення структурних зрушень та поетапного формування органічно цілісного, взаємопов'язаного та взаємозалежного всесвітнього господарства, окремі ланки якого органічно поєднані фінансово-економічними, виробничо-технічними, інформаційними та іншими зв'язками. Тобто глобалізація – це вищий етап інтернаціоналізації всіх факторів виробництва, коли система міжнародних відносин охоплює всі національні економіки, змінюючи економічну цілісність світу.

Головними суб'єктами процесу глобалізації, які створюють його інституційну систему, виступають держави, міжнародні та регіональні організації, транснаціональні корпорації та банки, міжнародні фінансові ринки. Держава, як система економічного управління та регулювання, відіграє важливу роль у розвитку та укріпленні національних господарств на їх шляху до відкритості і взаємозалежності.

Іншим поширеним визначенням глобалізації є ототожнення її з вищою стадією інтернаціоналізації. Під нею розуміють сукупність таких процесів і явищ, як трансграничні потоки товарів, послуг, капіталу, технології, інформації і переміщення людей між країнами, перевагу орієнтації на світовий ринок у торгівлі, інвестуванні й інших трансакціях (на рівні фірм), територіальну й інституціональну інтеграцію ринків тощо.

Глобалізаційний процес веде до створення інтегрованого світового господарства на основі відкритих національних економік, вільних глобальних ринків товарів, послуг, факторів виробництва та фінансів. Процеси об'єднання досягли такого рівня, а зв'язок між національними економіками настільки щільний, що глобальну економіку можна вважати пріоритетним феноменом із власними закономірностями, тенденціями, механізмами функціонування та розвитку.

За таких умов, світове господарство визнається системою, що само відтворюється, а всі об'єктивно обумовлені пропорції економічного відтворення визначаються не на національному, а на міжнародному рівні. Отже, сьогодні як ніколи доречною стає цитата: «Національна відокремленість та протилежності народів все більше і більше зникають» [11, с. 51].

Як відомо, для оцінки рівня глобалізованості країн застосовують різні

методичні підходи. Так, деякі експерти вважають, що економічний розвиток світової економіки безпосередньо пов'язаний із динамікою індексу економічної свободи, оскільки зниження цього індексу вказує на зниження якості життя. Цей індекс вимірюється у відсотках від 0 до 100, де мінімальне значення відповідає найнижчому рівню економічної свободи. В Україні протягом останніх років спостерігається падіння індексу економічної свободи, динаміка якого відображена в табл.1.

Таблиця 1 – Динаміка індексу економічної свободи в Україні та її складові за 2011-2015 рр.

Показники	Роки				
	2011	2012	2013	2014	2015
Загальний індекс	45.8	46.1	46.3	49.3	46.9
Свобода бізнесу	47.1	46.2	47.6	59.8	59.3
Свобода торгівлі	85.2	84.4	84.4	86.2	85.8
Податкова свобода	77.3	78.2	78.2	79.1	78.7
Державні витрати	32.9	29.	29.	37.5	28.0
Грошова свобода	63.2	67.7	71.0	78.7	78.6
Свобода інвестицій	20.0	20.0	20.0	20.0	15.0
Фінансова свобода	30.0	30.0	30.0	30.0	30.0
Захист прав власності	30.0	30.0	30.0	30.0	20.0
Свобода від корупції	22.0	24.0	23.0	21.	25.0
Свобода трудових стосунків	50.0	51.2	49.9	49.8	48.2

Джерело: [13]

Рисунок – 1 Індекс економічної свободи України за 2011-2015 рр.

Джерело: складено авторами на основі [13]

За пропозицією журналу Foreign Policy разом із консалтинговою компанією А. Т. Kerny з 2000 р. розраховують рейтинг ступеня

глобалізованост і різниукраїн. При його визначенні враховуються такі параметри: економічна інтеграція (об'єм міжнародної торгівлі, інвестицій і різного роду виплат, що здійснюються з перетином державних кордонів), персональні контакти (міжнародні поїздки, об'єм міжнародних телефонних переговорів, поштових відправлень), технологія (число користувачів Інтернет, число Інтернет-серверів), залученість у міжнародну політику (кількість посольств, членство держав у міжнародних організаціях).

Згідно з цим показником було визначено найбільш глобалізовані держави світу, у порядку зайнятого місця вони розташувалися таким чином: Сінгапур, Гонконг, Нідерланди, Швейцарія, Ірландія, Данія, США, Канада, Йорданія, Естонія, Швеція, Великобританія, Австралія, Австрія, Бельгія, Нова Зеландія, Норвегія, Фінляндія, Чехія, Словенія та ін. Україна посіла 42 сходинкуданого рейтингу [14].

В Україні згідно з оприлюдненими даними, проводився в грудні 2015 року референдум по відношенню населення до вступу в ЄС. Були отримані такі результати: 53% жителів України проголосували б за вступ України до ЄС, 23% – проти, решта 24% – не визначилися або не брали б участі у голосуванні. Якби ті, хто не визначився, як голосувати, прийшли б на референдум щодовступу в ЄС, участь у голосуванні взяли б близько 76% всіх, хто має право голосувати, і подані голоси розподілилися б таким чином: за вступ до ЄС – 70% , проти – 30%.

Опитування КМІС проводилося з 4 по 14 грудня 2015 року. Методом особистогоінтерв'юопитано 2022 респонденти, щомешкають у 110 населених пунктах усіх областей України (крім АР Крим) за стохастичною вибіркою, репрезентативною для населенняУкраїни старше 18 років. У Луганськійобластіопитуванняпроводилисятільки на територіях, контрольованихУкраїною, у Донецькійобластідослідженняпроводилося на територіях, контрольованих і не контрольованихУкраїни.

Статистична похибка вибірки (з ймовірністю 0,95 і при дизайн-ефекті 1,5) не перевищує 3,3% для показників близьких до 50%, 2,8% – для показників близьких до 25%, 2,0% – для показників близьких до 10%, 1,4% – для показників близьких до 5%, 0,7% для показників, близьких до 1 або 99%.

Розглянуті основні тенденції розвитку світу відбиваються на соціально-економічному розвитку України і проявляються у загостренні проблеми енергозабезпечення і зростанні цін на енергоресурси, збільшенні відкритості національної економіки і посиленні її участі у процесах глобалізації, доларизації економіки та її фінансiалiзацiї, загостренні конфлікту між реальною і віртуальною економіками, нарощуванні валового зовнішнього боргу і утворенні ситуації можливості потрапляння України у боргову пастку.

Серйозною загрозою для України є поглиблення соціальної нерівності населення, наявність демографічної ситуації з ознаками депопуляції, деградації і маргіналізації [15], а також міграційні процеси, які можуть породити цивілізаційні конфлікти, що спостерігаються у сусідніх країнах та поки що практично відсутні в Україні. Вищезазначені глобальні тенденції несуть певні загрози обмеження суверенітету країни, погіршення

економічного її стану і зниження рівня життя населення [16].

Таблиця 2 – Динаміка сальдо торгівлі Україн з країнами світу

Зовнішньоекономічна торгівля України, (млн дол.)					
Рік	2009	2010	2011	2012	2013
Зовнішньоторгівельний оборот	99 911	129 378	170 962	173 701	162 721
Експорт товарів та послуг	49 301	63 190	82 107	82 337	78 148
Імпорт товарів та послуг	50 610	66 188	88 855	91 364	84 573
Сальдо	- 1 309	- 2 998	- 6 748	- 9 027	- 6 425

Джерело: [16]

Вступ до Світової організації торгівлі і утворення зон вільної торгівлі з низкою країн поки що важко назвати успішним для України як з точки зору динаміки зовнішньоторгівельного сальдо, яке з 2009 року стало від'ємним і зростаючим так і за структурою експорту, який має переважно сировинний і напівфабрикатний характер. Доларизація української економіки супроводжується постійним падінням валютного курсу гривні відносно долара США, що погіршує умови виплати валового зовнішнього боргу України. На сучасному етапі глобалізації та інтеграції світової економіки транснаціональні корпорації займають одну із ключових позицій у контролі над міжнародним рухом капіталу та розповсюдженні та передачі інноваційних технологій. Саме у ТНК сконцентровано значні фінансові ресурси та наукомісткі виробництва, що роблять їх головним суб'єктом світового господарства та міжнародних відносин.

Сьогодні ТНК розглядаються як потужні регулятори міжнародного руху капіталу, поділу праці та виробництва, на які припадає: біля чверті світового ВВП, половина обсягу світової торгівлі; із 750 тис. патентів, які реєструються за рік, 80% належать ТНК. На прямі іноземні інвестиції, які здійснюють транснаціональні корпорації, припадає до 75-90% світового обсягу (рис. 2).

Рисунок 2 – Обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України,

млрд.дол.

Джерело: [17]

Статистичні спостереження за динамікою припливу іноземних інвестицій в економіку України, на жаль, не дають підстав для оптимізму. Тобто, лівова частка прямих іноземних інвестицій здійснюються ТНК, які вже є потужними гравцями на фінансовому ринку України. Не слід недооцінювати вплив ТНК на розвиток галузевої та регіональної структури економіки України. І хоча з присутністю ТНК пов'язують ступінь інтегрованості країни в структуру світового господарства, а дехто з дослідників розглядає їх як панацею виходу економіки України з кризи, не треба забувати, що головною метою ТНК є отримання максимальних прибутків та зміцнення своїх конкурентних переваг. Експансія ТНК в країну-реципієнта несе як позитивні, так і негативні наслідки.

Серед позитивних моментів необхідно виокремити таке:

- застосування технологічних та маркетингових інновацій, які залишаються у країні-реципієнті навіть після згорання діяльності ТНК;
- зниження рівня безробіття за рахунок створення додаткових робочих місць;
- підвищення кваліфікаційного рівня робочої сили за рахунок застосування організаційно-маркетингових інновацій всіма підрозділами ТНК;
- збільшення обсягу інвестиційних ресурсів, що активізує інвестиційну діяльність в країні;
- збільшення податкових надходжень до бюджету.

У той же час присутність іноземних ТНК на ринку країни створює ряд достатньо серйозних проблем:

- експансія іноземними компаніями найбільш перспективних секторів економіки та витіснення або знищення вітчизняних конкурентів;
- розташування в приймаючій країні шкідливого виробництва;
- недоотримання доходів держбюджетом за рахунок використання внутрішніх цін;
- уникнення або заниження податкових платежів ТНК за рахунок виведення прибутків в країну з більш лояльним оподаткуванням;
- здатність ТНК уникати державного контролю.

Отже, у ході дослідження було встановлено, що в умовах глобального суспільства, яке розвивається, спостерігається тенденція до регіоналізації (тобто до формування регіональних економічних блоків). Регіоналізація сприймається або як свідчення абсолютизації національно-державної самостійності, або її повне ігнорування. Але, зважаючи на ряд тверджень, наведених вище, причиною нерівномірного розподілу багатства також є неоднаковий доступ різних країн світу до глобалізації.

Глобалізацію не можна обвинувачувати в неефективності державного управління, яке намагається протидіяти об'єктивним економічним процесам. Економічна глобалізація зробила світ більш взаємозалежним, і через це неефективне державне управління в окремій країні віддзеркалюється на стані національних економік інших держав, створюючи бар'єри для формування

правильно функціонуючого глобального суспільства.

Таким чином, результати дослідження свідчать, що розвиток національних економік країн світу в умовах глобалізації має здійснюватися на засадах демократизації суспільства, лібералізації економік та верховенства закону. Необхідно нівелювати диференціацію країн та народів за допомогою забезпечення рівномірного розповсюдження новітніх технологій, методик поліпшення організації виробництва та праці, інвестицій, що, у свою чергу, призведе до підвищення рівня продуктивності праці та підвищення вартості робочої сили в глобальному масштабі.

Література:

1. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / Иммануэль Валлерстайн; пер. с англ. В. Л. Иноземцев. – М.: Логос, 2003. – 355 с.
2. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура / Мануэль Кастельс; науч. ред., пер. О. И. Шкаратан. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 607 с.
3. Мартин. Г.-П. Западная глобализации: атака на процветание и демократию / Г.-П. Мартин, Х. Шуманн. – М.: Альпина, 2001. – 335 с.
4. Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар / Джозеф Юджін Стігліц; пер. з англ. А. Іщенко. – К.: КМ Академія, 2003. – 252 с.
5. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма; пер. с англ. – М.: АСТ; Ермак, 2007. – 588 с.
6. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М.: АСТ, 2003. – 603 с.
7. Білорус О. Г. Економічна система глобалізму / О. Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2003. – 357 с.
8. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / Валерій Михайлович Геєць. – К.: Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2009. – 864 с.
9. Лук'яненко Д. Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності / Д. Г. Лук'яненко. – К.: КНЕУ, 2005. – 204 с.
10. Макогон Ю. В. Глобализация и Украина в мировой экономике // Ю. В. Макогон, Т. В. Орехова. – Донецк: ДонНУ, 2004. – 478 с.
11. Маркс К. Манифест Коммунистической партии / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М.: Политиздат, 1985. – 63 с.
12. Levitt, Theodore The Globalization of Markets // Harvard Business Review 61 (May/June 1983): <http://hbr.org/product/globalization-of-markets/an/83308-PDF-ENG>
13. Індекс економічної свободи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year>.
14. Пешко А. Процес глобалізації та її вплив на національні економіки / А. Пешко // Вісник національної академії державного управління при президенті України. – 2006. – № 2. – С. 133–137.
15. Мандибура В. Політико-економічні аспекти сучасного соціально-

класового структурування населення України / В. Мандибуря // Економічна теорія. – 2010. – № 2. – С. 16–30.

16. Платіжний баланс і зовнішній борг України. III квартал 2013 року. – К.: НБУ, 2013. – С. 81.

17. Офіційний сайт державної служби статистики. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6.3. Оцінка рівня конкурентоспроможності економіки України та шляхи її підвищення

Проблема підвищення конкурентоспроможності української економіки обумовлюється значним відставанням показників економіки України за своїми кількісними та якісними макроекономічними параметрами, а також підприємницьким середовищем не тільки від розвинених країн світу та ЄС, але й від колишніх республік Радянського Союзу. За умов, коли світ стрімко трансформується та змінюється під впливом інтеграції, Україна залишається слабо підключеною до світових потоків капіталу та інновацій. Відсталість у розвитку інституцій породжує слабку здатність до впровадження нових технологій, передових ідей, атрибутів громадського суспільства.

Конкурентоспроможність економіки країни є високоефективною економічною функцією, вищою метою розвитку якої є поліпшення добробуту народу. Конкурентоспроможність економіки країни – це дуже складне, багатоаспектне поняття, що не має загально визнаного універсального визначення і розглядається як концентроване вираження економічних, науково-технічних, виробничих, управлінських, маркетингових та інших можливостей, реалізованих у товарах і послугах, що успішно протистоять конкуруючим з ними закордонним товарам і послугам на внутрішньому і на зовнішніх ринках. Але це лише один, найбільш видимий бік поняття. Інший бік – це переваги системи державного і суспільного устрою країни, політико-правової організації й регулювання всіх сторін громадського життя суспільства, здатність держави забезпечити стійкий, динамічний розвиток національної економіки і пов'язаний з цим матеріальний добробут членів суспільства, що не поступається світовим стандартам. Іншими словами, щоб мати конкурентоспроможну економіку, необхідно створити конкурентоспроможне суспільство, що володіє незаперечними перевагами в різних сферах людської діяльності [1].

В умовах відкритої економіки вона також може бути визначена як здатність країни (національної фірми) протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку і ринках «третьох країн». На рисунку 1 зображені пріоритети, фактори і компоненти національної конкурентоспроможності. Світовий досвід свідчить про те, що усталеної конкурентоспроможності досягають ті країни, які, по-перше, оптимально реалізують свої національні переваги та постійно підвищують продуктивність праці, а по-друге, ефективно використовують ресурси, що акумулюються на міжнародних ринках товарів, послуг, інвестицій, інновацій [2, с. 23].

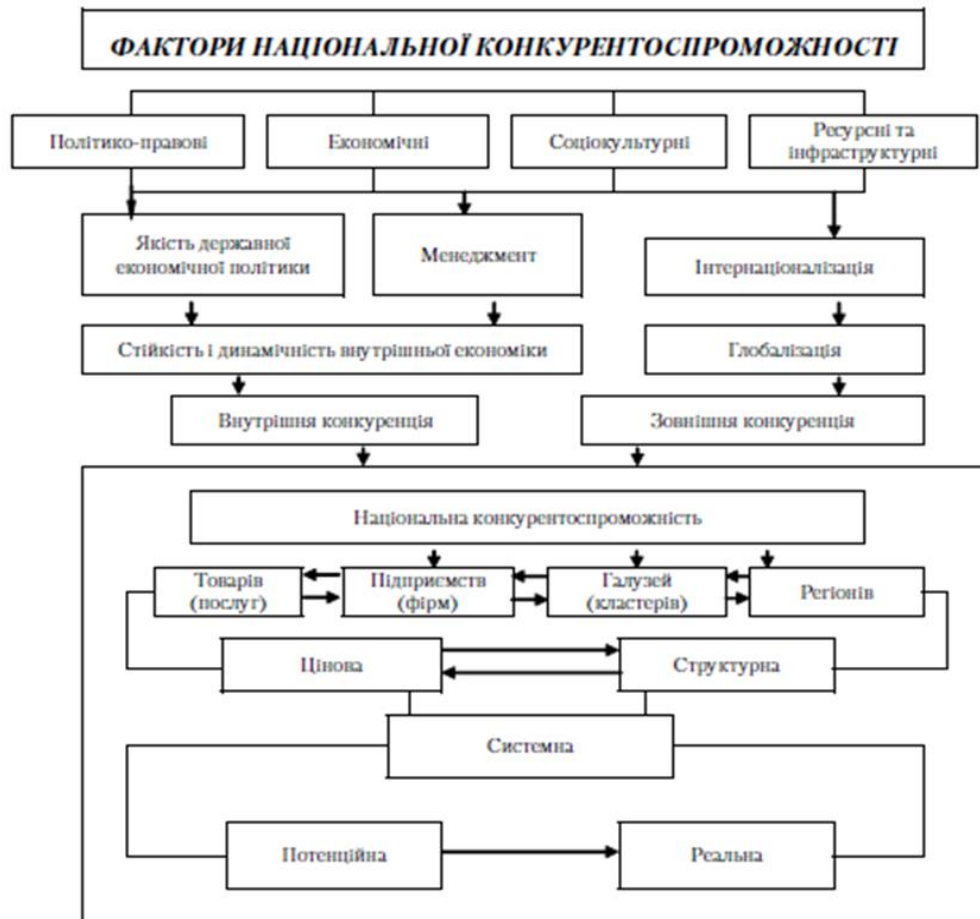

Рисунок 1– Пріоритети, фактори і компоненти національної конкурентоспроможності

Джерело: складено автором на основі [2]

Існує ряд певних індексів розвитку, які допомагають визначити конкурентоздатність країн та їх економік, таким чином, визначаючи місце в світовому рейтингу конкурентоспроможності країн. Багато наукових центрів займаються розробкою та аналізом факторів конкурентних переваг, обробкою даних та зіставленням звіту рейтингів конкурентоспроможності країн світу.

Найбільш відомими та загально визнаними у світі вважаються Індекс розвитку людського потенціалу (HumanDevelopmentIndex, HDI), Індекс глобальної конкурентоспроможності (TheGlobalCompetitivenessIndex, GCI), Індекс легкості ведення бізнесу (EaseofdoingbusinessIndex, EDB), Індекс комплексності економіки (EconomyComplexityIndex, ECI) та деякі інші. З економічного погляду в сучасному світі рівень розвитку пов'язується насамперед з поняттям якості життя.

Основним та найбільш відомим індексом оцінки конкурентоспроможності є індекс глобальної конкурентоспроможності (TheGlobalCompetitivenessIndex). З 2004 р. Всесвітній економічний форум (ВЕФ) щорічно досліджує GCI. Це досить широкий індекс для оцінки національної конкурентоспроможності, який враховує як мікроекономічні, так і макроекономічні основи національної конкурентоспроможності. Конкурентоспроможність при цьому визначається, як набір інститутів,

стратегій і факторів, які визначають рівень продуктивності країни. Рівень продуктивності, у свою чергу, впливає на стійкість рівня благополуччя економіки. Іншими словами, більш конкурентоздатні економіки прагнуть забезпечити можливість своїм громадянам отримувати більше доходів. Рівень продуктивності також визначає прибутковість інвестицій в економіці. Оскільки рівень прибутковості є фундаментальним детермінантом темпів зростання економіки, більш конкурентоздатною є та економіка, в якій очікується стрімкіше зростання в середньо- і довгостроковій перспективі [3, с. 117].

На рисунку 2 наведено конкурентоспроможність економік на 2007 і 2013 роки. На мапі можна виділити кілька регіонів країн з високим ІГК і країн з низькими показниками. До країн з високим індексом належать країни Європи, Північної Америки та окремі країни Південно-Східної Азії, Океанії та Саудівська Аравія.

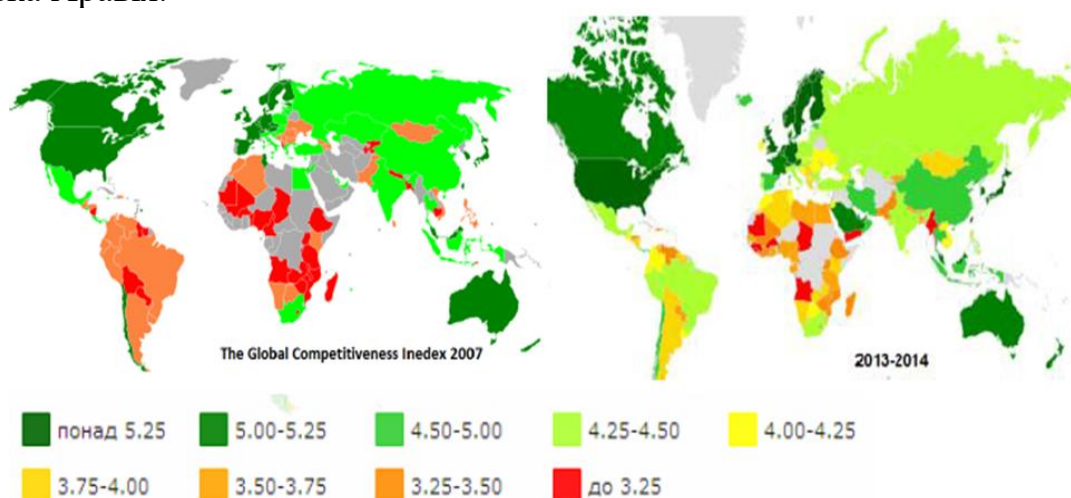

Рисунок 2– Мапа конкурентоспроможності економік у 2007 та 2013/2014 роках

Джерело: складено автором на основі [4]

Ще одним з показників оцінки рівня конкурентоспроможності є Індекс людського розвитку HDI Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), який відбиває рівень досягнень країни в найважливіших соціально-економічних сферах. Зараз індекс HDI став індикатором ефективності соціальної політики будь-якої цивілізованої держави [4].

Відповідно до доповіді за 2013 рік значення HDI України дорівнює 0,734, що ставить нашу країну на 83-ю позицію із 187-и країн і територій (таблиця 1). Як бачимо, за показником Індексу людського розвитку Україна знаходиться далеко позаду не першорядних країн ЄС, поступаючись на 35 позицій навіть Латвії. За Індексом глобальної конкурентоспроможності відставання не таке помітне, проте і тут Україна посідає останнє місце з відставанням в 3 позиції від Словаччини.

Таблиця 1 – Індекси людського розвитку HDI та глобальної конкурентоспроможності економіки GCI України порівняно з деякими країнами ЄС

Країна	ІЛР 2013 рік			ІГК 2014-2015 рр.		ІГК 2013-2014 рр.	
	Бал	Рейтинг	Рівень розвитку	Бал	Рейтинг	Бал	Рейтинг
Польща	0,834	35	Дуже високий	4,48	43	4,46	42
Словаччина	0,830	37	Дуже високий	4,15	75	4,10	78
Угорщина	0,818	43	Дуже високий	4,28	60	4,25	63
Латвія	0,810	48	Дуже високий	4,50	42	4,40	52
Естонія	0,840	33	Дуже високий	4,71	29	4,65	32
Україна	0,734	83	Високий	4,14	78	4,05	84

Джерело: складено автором на основі [5]

Для більшого розуміння значення індексу GCI варто зрозуміти його економічну та методичну сутність. Так, ВЕФ визначає національну конкурентоспроможність як здатність країни та її інститутів забезпечувати стабільні темпи економічного зростання, які б відзначалися певною стійкістю в середньостроковій перспективі. Індекс повинен використовуватися державами, що потребують зростання власної конкурентоспроможності або намагаються зберегти відповідний її рівень, як певний інструмент для визначення та аналізу ключових проблем в економіці та управлінні. Важливо зауважити, що індекс глобальної конкурентоспроможності є кумулятивним показником, в якому невідповідність навіть одного з елементів призводить до погіршення комплексного значення [5, с. 16]. Результат України у 2013-2014 рр. з огляду на складові цього індексу показано у таблиці 2.

Що стосується складових Індексу конкурентоспроможності України, то за деякими з них Україна все ж здатна конкурувати з європейськими країнами. Так, за інфраструктурою (транспортна інфраструктура, якість забезпечення електричною енергією, розвиток телекомунікаційної мережі) вона випереджає Польщу та посідає сусідні позиції зі Словаччиною. За вищою освітою та підготовкою значно випереджає Словаччину та близька з Угорщиною й Латвією. За трудовими ресурсами (тобто за показниками ефективності і гнучкості ринку праці) конкурує з Польщею та Угорщиною.

Проте за рештою показників: управлінською сферою, макроекономічним середовищем, охороною здоров'я та початковою освітою, ринком товарів та послуг, фінансовою сферою – відставання занадто значне, що і формує загальну негативну картину конкурентоспроможності України на європейському та світовому ринках.

Індекс комплексності економіки необхідно розглядати як індекс конкурентоспроможності країни через потоки експортних товарів, які країна продає на зовнішніх ринках, порівняно з країнами-партнерами. На рисунку 3 зображено мапу світу, яка показує, наскільки складну та технологічну продукцію виробляють та експортують країни.

Відповідно до рисунка можна виділити кілька груп регіонів за рівнем комплексності економіки:

– висококомплексні економіки – переважно розміщуються в Західній Європі, Північній Америці та окремі економіки країн Південно-Східної Азії та Східної Європи;

- економіки з високим рівнем комплексності – окремі країни Східної Європи, Латинської Америки, Південно-Східної Азії та окремі країни Африки;
- економіки середнього рівня комплексності – країни Східної Європи та Центральної Азії, Латинської Америки та Африки;
- сировинні економіки – окремі країни Азії, Африки, Латинської Америки[6].

Таблиця 2 – Складові індексу GCI за рейтингом 2013-2014 рр., бал (світовий рейтинг)

Показник індексу	Польща	Словаччина	Угорщина	Латвія	Литва	Естонія	Україна
Управлінська сфера	4,01(62)	3,32(119)	3,67(84)	4,08 (57)	4,04 (61)	4,90 (27)	2,99 (137)
Інфраструктура	3,96(74)	4,12(67)	4,37(51)	4,24 (59)	4,69 (41)	4,70 (40)	4,07 (68)
Макро-середовище	4,88(65)	4,91(62)	4,51(84)	5,63 (29)	4,94 (58)	5,89 (22)	4,20 (107)
Охорона здоров'я і початкова освіта	6,03(42)	6,07(39)	5,88(57)	6,05 (41)	5,97 (50)	6,22 (29)	5,84 (62)
Вища освіта та підготовка	4,88(37)	4,44(58)	4,72(44)	4,84 (40)	5,15 (27)	5,22 (23)	4,75 (43)
Ринок товарів та послуг	4,34(57)	4,24(76)	4,23(78)	4,53 (40)	4,40 (49)	4,73 (30)	3,81 (124)
Трудові ресурси	4,20(80)	4,24(76)	4,18(85)	4,76 (26)	4,31 (69)	5,03 (12)	4,18 (84)
Фінансова сфера	4,54(38)	4,49(42)	3,93(74)	4,46 (45)	3,82 (87)	4,59 (35)	3,46 (117)
Розвиток технологій	4,47(43)	4,16(52)	4,35(46)	4,70 (38)	4,81 (35)	5,20 (29)	3,28 (94)
Обсяги ринку	5,14(20)	4,03(58)	4,26(52)	3,18 (95)	3,58 (78)	3,06 (99)	4,60 (38)
Розвиток бізнесу	4,06(65)	3,95(73)	3,69(96)	4,01 (67)	4,29 (48)	4,26 (51)	3,68 (97)
Інновації	3,24(65)	3,02(95)	3,51(47)	3,21 (70)	3,58 (44)	3,89 (31)	3,03 (93)

Джерело: складено автором на основі [5]

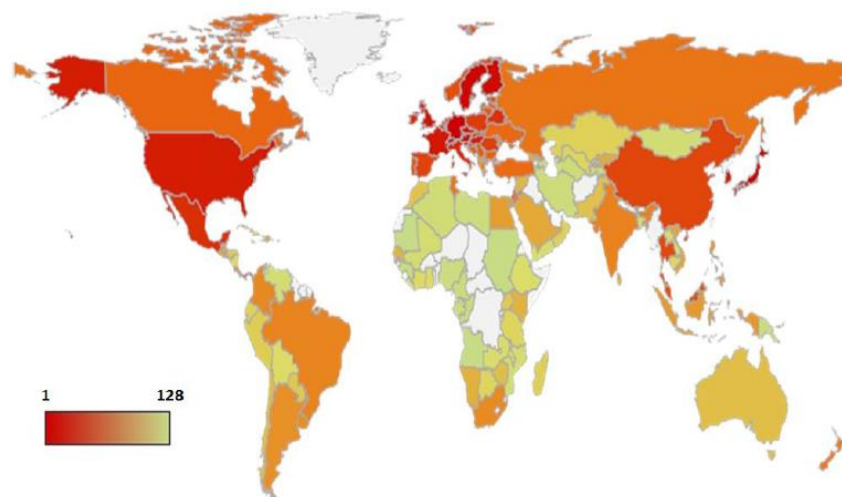

Рисунок 3 – Індекс комплексності економік 2013 року
Джерело: складено автором на основі [6]

Таким чином, на першому місці у світі за цим показником 2013 року – Японія з індексом 2,348, на другому – Швейцарія – 2,331, на третьому – Німеччина – 2,035 (таблиця 3).

Таблиця 3 – Значення ЕСІ 1995-2013 рр. для обраних країн

Назва	Значення ЕСІ (місцекраїни)				
	2013	2008	2000	1995	1991
Японія	2,348(1)	2,361(1)	2,351(1)	2,409(1)	2,404(2)
Німеччина	2,035(3)	2,012(2)	2,255(2)	2,273(2)	1,878(12)
Швейцарія	2,331(2)	1,970(3)	2,122(3)	2,248(3)	2,494(1)
Сінгапур	1,613(11)	1,639(7)	1,397(16)	1,131(20)	0,995(19)
Чехія	1,760(8)	1,651(8)	1,552(13)	1,434(14)	-
Словенія	1,567(12)	1,542(10)	1,388(17)	1,404(16)	-
Франція	1,486(15)	1,493(11)	1,659(9)	1,763(9)	1,961(7)
Угорщина	1,536(14)	1,430(14)	1,088(23)	0,969(23)	1,065(18)
Словаччина	1,661(10)	1,379(15)	1,439(15)	1,311(18)	-
Італія	1,419(16)	1,320(16)	1,478(14)	1,674(11)	1,894(11)
Бельгія	1,211(19)	1,091(22)	1,570(11)	1,612(12)	1,901(10)
Голландія	1,016(25)	1,048(23)	1,371(18)	1,422(15)	1,641(14)
Польща	1,070(24)	1,025(25)	1,031(24)	0,797(25)	0,873(22)
Хорватія	0,872(30)	0,989(26)	0,692(30)	0,711(28)	-
Румунія	0,893(28)	0,936(27)	0,578(35)	0,667(30)	0,935(21)
Естонія	0,875(29)	0,791(32)	0,346(43)	0,352(43)	-
Литва	0,697(34)	0,676(36)	0,143(48)	0,185(52)	-
Сербія	0,557(40)	0,644(37)	-	-	-
Латвія	0,568(39)	0,594(39)	0,100(56)	0,134(57)	-
Болгарія	0,620(37)	0,578(40)	0,488(38)	0,490(35)	0,751(26)
Україна	0,465(41)	0,550(42)	0,734(28)	0,398(41)	0,381(32)
Туреччина	0,437(42)	0,444(43)	0,212(50)	0,198(49)	0,265(37)

Росія	0,400(43)	0,324(46)	0,828(27)	0,426(39)	0,749(27)
Мавританія		1,907(128)	0,977(101)	1,557(122)	1,239(96)

Джерело: складено автором на основі [6]

Найвищий показник складності економіки серед країн Центральної та Східної Європи має Чехія – 1,670 (восьме місце), на дванадцятому місці – Словенія 1,67, Польща – на 24 місці – 1,070, Литва – на 34 місці – 0,697, Україна – на 41 місці – з індексом 0,465, що в 4,3 рази нижче рівня Японії, втричі нижче Чехії, удвічі нижче Польщі. Необхідно відзначити те, що європейські країни, які підписали Угоди про асоціацію з ЄС, сьогодні належать до висококомплексних економік та економік з високим рівнем комплексності.

Інший важливий показник рівня конкурентоспроможності національного господарства – Індекс легкості ведення бізнесу EDB (EaseofDoingBusinessIndex), який щорічно визначає Світовий банк. Індекс може надавати точну та об'єктивну оцінку бізнес-клімату в країнах всього світу з точки зору простоти низки найважливіших для малого і середнього бізнесу адміністративних процедур та способів функціонування. Зазначений індекс характеризує результат діяльності економік тих країн, уряди яких забезпечили ефективне регуляторне середовище для бізнесу, не зачіпаючи інтереси останнього, і водночас захищаючи важливі суспільні інтереси. Країни, які посідають високі позиції в рейтингу легкості ведення бізнесу, за цілим переліком базових показників, що аналізуються, є більш конкурентоспроможними [7, с. 79].

Спостерігаємо динаміку Індeksu легкості ведення бізнесу. За результатами звіту Світового банку, за поточний рік Україна перемістилася на 16 сходинок вгору (зі 112-го на 96-е місце) в рейтингу зі 185-и країн ці дані можемо спостерігати на таблиці 2.5. Однак хоча за аналізованим індексом і спостерігається позитивна тенденція, проте загальне відставання від країн ЄС просто катастрофічне – 59 позицій від Словаччини, 64 – від Польщі, 79 – від Естонії.

Таблиця 4 – Позиція у світовому рейтингу за Індексом легкості ведення бізнесу EDB

Країна	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Польща	56	64	71	72	72	70	62	55	45	32
Словаччина	32	33	37	35	42	41	48	46	49	37
Угорщина	46	46	50	41	47	46	51	54	54	-
Латвія	28	24	26	29	27	24	21	25	24	23
Литва	22	22	28	25	26	23	27	27	17	24
Естонія	18	18	18	22	24	17	24	21	22	17
Україна	124	138	144	145	142	145	152	137	112	96

Джерело: складено автором на основі [5]

Тому навряд чи Україна буде привабливою як напрям розширення бізнесу європейських компаній. Скоріше може стати лише напрямком збуту, що дасть

ще більше навантаження на національних виробників. Одним з основних показників якості життя населення, його платоспроможності купувати імпортні товари є середня оплата праці, виражена в основних світових валютах, таких як американський долар і євро. Цей показник означає здатність людей формувати платоспроможний попит на імпортну техніку, паливо, відпочинок тощо.

Отже, подальшому співробітництву України та ЄС необхідно враховувати, наскільки національна економіка та місцеве населення здатні витримати потужну конкуренцію з боку провідних європейських країн у різних галузях міжнародної економіки. Для цього досліджуються соціальні та макроекономічні показники конкурентоспроможності економіки України.

Розрахунки показують, що за більшістю таких показників Україна значно поступається найближчим сусідам-членам ЄС (Польщі, Угорщині, Словаччині), а також країнам пострадянського простору, що вже прийняті в ЄС (Латвії, Литві, Естонії). А за показником середньої погодинної оплати праці відставання від провідних країн Європи сягає 20–28 разів.

Саме тому необхідно проводити комплексні реформи задля підтримки малого та середнього бізнесу, адже саме ці суб'єкти господарювання є рушієм економіки. Близько 80% прибутку в економіку ЄС поступає з малого та середнього бізнесу. Для стимулювання росту економіки необхідно вжити наступних заходів: полегшити оформлення та ведення підприємства; зменшити податкове навантаження на малий та середній бізнес; стимулювати впровадження інновацій на підприємстві через державні проекти та підтримку.

Література:

1. Скільський Р. Портер Майкл Е. Стратегія конкуренції / Пер. з англ. Р. Скільський, А. Олійник // Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / Р. Скільський, А. Олійник. – К.: Основи, 1997. – С. 20–21.
2. Гончарук Т. І. Конкуренція і конкурентоспроможність: зміст і розвиток у перехідній економіці / Т. І. Гончарук. – Суми: УАСБ, 2003. – 59 с.
3. Дмитришин Б.В. Моделі оцінки продуктивності сучасних економічних систем на основі балансових підходів: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.11 / Богдан Васильович Дмитришин. – Кіровоград, 2012. – 256 с.
4. Бікла О. В. Індекс людського розвитку як показник ефективності моделей соціальної політики [Електронний ресурс] / О. В. Бікла // Офіційний веб-сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – Режим доступу до ресурсу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mtpsa/2008/articles/Bikla.pdf.
5. Антоненко К. В. Оцінка конкурентоспроможності економіки України на світових ринках / К. В. Антоненко К. В., А. О. Кусочкіна. // Стратегія розвитку України. – 2014. – №1. – С. 15–18.
6. TheAtlasofEconomiccomplexity [Електронний ресурс] // OfficialsiteoftheCenterforInternationalDevelopmentatHarvardUniversity. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://atlas.cid.harvard.edu/rankings/country/2013/>.

7. Черленяк І. І. Якість ведення бізнесу та конкурентоспроможність національної економіки / І. І. Черленяк, О. А. Курей. // Вісник ХДУ. Серія «Економічні науки». – 2014. – №6. – С. 76–80.

6.4. Євроінтеграційний вектор економічної модернізації України в умовах глобалізації

Україна, уклавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом (ЄС), прийняла історичне рішення щодо пріоритету європейського вектору свого розвитку, який обумовлений геополітичними, історично-культурними, суспільно-політичними факторами. Дане рішення зумовлює не лише появу низки зобов'язань, які мають бути у повній мірі відображені у пріоритетах соціально-економічного розвитку країни. Принциповий вибір України в частині повноцінної інтеграції до співтовариства європейських націй зумовлює і необхідність зміни підходів до формування Україною економічних механізмів, які мають відповідати принципам і практиці ЄС. Євроінтеграційний вектор модернізації економіки України є імперативом, який ставить завдання для всієї системи державного управління та формує механізм концентрації всіх зусиль суспільства на досягнення цілей розвитку щодо майбутньої перспективи.

Питання розвитку євроекономічної інтеграції розглядали у своїх працях відомі українські вчені І. Бережнюк, С. Боротничек, І. Бураковський, М. Возняк, А. Гальчинський, О. Дугіна, А. Кобилянська, К. Куценко, Д. Лук'яненко, Ю. Макогон, А. Поручник, П. Пашко, Є. Савельєв, М. Тонєв, Є. Холстїніна та ін. Натомість, праці зазначених вчених носять загальний характер і не враховують сучасного соціально-економічного стану, в якому знаходиться Україна, коли об'єктивна необхідність проведення нагальної модернізації її економіки, відбувається на тлі агресії Росії та проведення бойових дій проросійських сепаратистів на її східних територіях.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану економічного механізму України, наголошення на необхідності євроінтеграційного вектора його модернізації для набуття повноправного членства в ЄС.

Однією із закономірностей світогосподарського розвитку є розгортання інтеграційних процесів, які з часом усе більше посилюються. При цьому вплив міжнародних інтеграційних процесів є значним на функціонування не лише регіональних міжнародних систем і становлення нового міжнародного порядку, але й окремих держав, їх внутрішньої політики тощо. Євроінтеграційні процеси є проявом інтересів країн європейського регіону, що відповідають об'єктивним закономірностям та потребам уніфікованого розвитку сучасного світу. Цей процес забезпечує країнам-учасницям раціональне використання об'єднаних матеріальних й інших ресурсів для підвищення рівня та якості життя в країнах Європейського Союзу.

У низці сучасних концепцій інтеграції провідна роль регіонального об'єднання відводиться ЄС, оскільки всі інші угруповання перебувають на

нижчих щаблях інтеграції. Саме європейська інтеграція демонструє лідируючу роль в сучасних умовах світогосподарського розвитку. У процесі розширення Європейського Союзу пріоритетну мотиваційну роль для потенційних країн-кандидатів ЄС відіграють такі фактори: удосконалення законодавства; забезпечення поліпшення та зростання економіки; гармонізація функціонування національних інститутів з інститутами ЄС; захист національних інтересів країн-членів у різних сферах розвитку; захист національної економіки країн-учасниць від загрози конкуренції; дотримання внутрішніх норм ЄС щодо процесу розширення; забезпечення ефективного функціонування інституцій та процесу прийняття рішень в умовах розширення ЄС; удосконалення інституційної побудови ЄС та його законодавства; оцінювання здатності належного функціонування ЄС в умовах розширення та можливостей його подальшого стабільного розвитку.

Європейська інтеграція і членство в ЄС є дієвим способом реалізації національних економічних інтересів. Незважаючи на значне ослаблення за останні десятиліття інтеграційного потенціалу ЄС, привабливість об'єднання для України є багатоаспектною: загальноекономічна, інвестиційна, інноваційна, модернізаційна, міграційна, соціальна, цивілізаційна тощо. До позитивних аспектів інтеграції України в ЄС належать такі: технічне оновлення національного виробництва; підвищення конкурентоспроможності національної економіки за рахунок розширення присутності на європейському ринку; використання транзитних можливостей, що сприятиме більш ефективному функціонуванню багатьох галузей промисловості; збільшення кількості робочих місць; ефективний розвиток освіти та підвищення її якості; адаптація законодавства України до законодавства ЄС.

Негативні аспекти вступу України до ЄС полягають у такому: наслідки дотаційної політики Євросоюзу є переважно негативними, що може призвести до відмови від видачі великих сум на підтримку слабких країн об'єднання; національна економіка частково втратить суверенітет; висока конкуренція на європейському ринку продовольчих і промислових товарів; ймовірність занепаду національних промислових галузей у разі відмови від їх модернізації; міграція кваліфікованих кадрів за кордон тощо.

Але, незважаючи на наявність вказаних негативних аспектів, позитивні наслідки переважають, і загалом вступ України до Європейського Союзу сприятиме: економічній збалансованості та модернізації економіки; створенню нових робочих місць; подоланню технологічної відсталості; приведенню державних стандартів у відповідність до міжнародних стандартів ЄС, що приведе до підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника; підвищенню рівня соціального забезпечення; можливості мобілізації коштів через фондові біржі на європейському фінансовому ринку; залученню іноземних інвестицій, інноваційного та венчурного інвестування; активізації транскордонного співробітництва; використанню потенціалу України як транзитної держави.

Євроінтеграційний вектор розвитку України – це єдиний напрямок, який має вивести економіку країни з перманентної кризової ситуації останніх років

та здійснити її повномасштабну модернізацію. Але, поки що, реальна дійсність свідчить про невтішні наслідки розвитку країни за останні роки. Так, згідно даним Міжнародного валютного фонду (МВФ), економіка України, посіла п'яте місце у десятці найгірших економік світу. При цьому Україна знаходиться на 41-е місці у топ-50 найбільш інноваційних економік світу [1].

Знизився глобальний рейтинг її конкурентоспроможності, за яким, згідно звіту «GlobalCompetitivenessReport», Україна посіла 79-е місце з 140 [2]. Україна посіла 162 місце зі 178 країн у щорічному Індексі економічної свободи у світі, складеному американською дослідницькою організацією HeritageFoundation. Це становить лише 46,8 балів зі 100 можливих. Для порівняння, у минулому році Україна перебувала на 155 місці, щерік тому – на 161. Вона знаходиться у самому кінці групи країн, економіка яких вважається «переважно несвободною». Індекс економічної свободи у 178 країнах вимірюють за десятьма показниками: права власності, свобода від корупції, фіскальна свобода, державні витрати, свобода підприємництва, свобода праці, монетарна свобода, свобода торгівлі, свобода інвестицій, фінансова свобода [3].

За підсумками 2015 р. падіння реального ВВП склало близько 10,5%. У 2016 році економіка поновить зростання за результатами року, але воно буде менш значним, ніж очікувалось. Крім того, Нацбанк знизив прогноз росту реального ВВП у 2016 році з 2,4% до 1,1%, що обумовлено реалізацією ризику падіння цін на сировину, погіршенням очікувань стосовно темпів зростання світової економіки і новими обмеженнями торгівлі з Росією. Всі три фактори призведуть до подальшого зниження експорту та збільшення дефіциту поточного рахунку до 2,5 млрд дол. [4].

Платіжний баланс України за підсумками 2015 року повернувся з дефіцитного в профіцитний стан, і позитивне сальдо становило 849 млн дол. США против'ємного сальдо в 13,3 млрд дол. США у 2014 році. Востаннє платіжний баланс було зведено в «плюс» у 2010 році [5]. Згідно з даними НБУ, до цього востаннє платіжний баланс було зведено в «плюс» у 2010 році.

Як бачимо, Україна перебуває у досить скрутному фінансовому становищі, коли борги попередньої влади, як гирі тягнуть її на дно, не дозволяють успішно розвиватись. Фінансова криза досить сильна із-за поєднання трьох причин: війна, інфляція та борги. Внаслідок війни ми загубили 20% економіки, до того ж ми фактично субсидуємо електроенергію і газ окупованого проросійськими боеківками східного регіону. За війну ми платимо не лише людськими життями, але і фінансово. Лише у 2015 р. витрати на оборону і безпеку склали 95,8 млрд. грн.. Із бюджету виплачено 2,9 млрд. грн. в якості компенсації працевдавцям за мобілізованих до ЗСУ співробітників [5].

У 2015 р. в Україні була зафіксована найбільша за останні 20 років інфляція, яка склала 43,3%. На продукти споживання за минулий рік ціни зросли майже на 40,1%. Рекордсменами здорожчання у продовольчій групі стали цукор – на 69,8%, овочі – на 66,7%, яйця – на 59,4% і безалкогольні

напої – на 57,8% [6]. Національний банк очікує уповільнення споживчої інфляції до 12% на кінець 2016 і 8% на кінець 2017 року. Стримувати інфляцію будуть низкі світові ціни на продовольство за умов обмежених експортних можливостей, зниження інфляційних очікувань та девальваційних ефектів. [5]

Від попередньої влади України дісталось близько 40 млрд. дол. боргів. Загальний державний борг України (враховуючи внутрішні борги) за даними Мінфіну складає більше 115,6 млрд. дол., що з розрахунку на кожного українця, незалежно від віку) припадає 2718 доларів боргу. Однак, у національній валюті загальний державний борг, враховуючи девальвацію, зріс практично на трильйон гривень з 2014 р. (приблизно за 2 роки), а з січня по грудень 2015-го року – на більш 456 млрд. грн.. У той же час, у перерахунку на долар, державний борг за 2015 р скоротився з 69,7 до 65,15 млрд. дол.. У структурі державного боргу 16,2 млрд. дол. складають євробонди, випущені державою. За даними Міністерства фінансов, серед самих крупних боржників в Україні «Ощадбанк», Укрексімбанк, ФІНПРО банк, «Укравтодор», КБ «Південе», «Укрмедпостач», місто Київ та «Укрзалізниця» [6].

Україна намагається реструктуризувати свої борги. Так, у серпні 2015 року з Комітетом кредиторів було досягнуто угоди про реструктуризацію частини боргу загальним обсягом 18 млрд. доларів. За результатами реструктуризації передбачається повне списання 3,8 млрд. дол. та відтермінування платежів по тілу кредиту у сумі 11,5 млрд. дол. на 4 роки.

Україні досить складно обслуговувати свої зовнішні борги. На обслуговування зовнішнього боргу (виплата відсотків і тіла кредиту) Україна, за даними Мінфіна, у 2016 р. витратить 2,77 млрд. дол.. Також у цьому році необхідно погасити кредити на 574,476 млн. дол.. Україна вже давно перевищила критичний рівень зовнішнього боргу, яким вважається 60% від ВВП. Наразі він на рівні 86%. На сьогодні існує великий ризик, що державний борг буде складати 100%. Всього у 2016 р. Кабмін планує взяти кредитів на 10 млрд. дол., а на погашення та обслуговування старих боргів витратити близько 1,8 млрд. дол. [7]. Витрати на погашення держборгускладуть 574 млн. дол., на обслуговування Україна витратить удвоє більше – 1,27 млрд. дол. [8].

Негативний вплив на фінансову стабільність нашої країни справляє запровадження Росією щодо України дискримінаційних заходів у торгівлі, зокрема, ембарго на певні товарні групи походженням із України і поширення на інші товари ввізних мит згідно Єдиного митного тарифу Митного союзу. Як наслідок, з початку 2014 р., коли Росія розв'язала проти України торговельну війну, український експорт зменшився на 73,5% (з 15,1 млрд. дол. у 2013 р. до 4 млрд. дол. за 10 місяців 2015 р.). В тім числі, експорт продукції АПК у Росію скоротився на 88,1% – з 1,9 млрд. дол. до 225,6 млн. дол.. Заборона з початку 2016 р. транзиту українських товарів територією Росії – це останній важіль тиску РФ на Україну [9].

На найближчу перспективу Міністерство фінансів має зосередити свої ресурси і можливості на покращенні податкової системи, співробітництві з МВФ і покращенні банківської системи.

Але, слід зазначити, що в останні роки Україні все таки вдалось провести низку інституційних реформ. За даними експертів Індекса Моніторинга Реформ (iMoRe), які відслідковували законодавчі зміни, що можуть просунути Україну на шляху економічних реформ, сприйнятлива швидкість реформ спостерігалась лише в трьох, причому це було пов'язано з тиском зовнішніх обставин, наприклад, необхідністю виконати вимоги МВФ і Світового банку для отримання грошової позики.

Перш за все, це відкритість доступу до державних реєстрів даних. Постанова Кабміну (№835 від 21.10.2015) визначає перелік з більш 300 реєстрів і баз даних, які стали доступними суспільству. Разом із поновленим законом про доступ до публічної інформації (зміни згідно закону № 319-VIII від 09.04.2015). а також прийнятому закону, що відкриває доступ до бази даних про рухоме та нерухоме майно (№597-VIII от 14.07.2015), створеноцілий комплекс законів з відкриття даних і дає українському суспільству потужну підойму боротьби з корупцією. Без сумніву, це суттєво полегшить контроль громадськості за діями органів центральної і місцевої влади та її окремих представників.

По-друге, підвищення прозорості використання бюджетних коштів. Так, згідно Закону України «Про відкритість використання публічних коштів» (березень 2015 р.) всі органи державної влади та місцевого самоуправління, а також держпідприємства зобов'язані обнародувати свої транзакції, а також договори закупівель (крім секретних). Завдяки додатковому Закону (квітень 2015 р.), що зобов'язує розпорядників бюджетних коштів публікувати інформацію про бюджет за бюджетними програмами і показниках. Постанова КМУ (вересень 2015 р.) про порядок публікації інформації про рух коштів на Єдиному казначейському рахунку і запущеному у тестовому режимі порталу e-data дозволяють шукати транзакції по ЄДРПОУ або назві відправника або отримувача. У такому відкритому середовищі проводити корупційні схеми з бюджетними коштами стане набагато складніше. Переведення державних закупівель у електронний формат Президент України П. Порошенко назвав «зверх задачею 2015-2016 років». Уже за 2015 р. досягнуті певні успіхи: завдяки системі електронних державних закупівель Україна зекономила 45 млрд. грн.. Найбільш відчутна економія у Міністерстві оборони [10.] Як зазначається у звіті Кабміну, завдяки системі держзакупівель ProZorro було виключено корупційну складову і зекономлено 506 млн. грн. [11.]

По-третє, приведення тарифів на газ і тепло для населення до економічно обґрунтованого рівня. Згідно рішення Національної комісії, яка здійснює регулювання у сфері енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП) з 1 квітня 2015 р. тарифи на газ для населення підвищені у 5 раз до 7,188 грн. за куб. м. За відрахуванням ПДВ і вартості доставки газу до кінцевого споживача, населення стало платити за газ 5,034 грн. за куб. м., що відповідає біля 232 дол. США. Цим самим ціна газу була підвищена до рівня імпортного газу [12].

Підвищення ціни на газ дало позитивні наслідки: загальний об'єм імпорту газу в Україну у 2015 р. зменшилася на 15,5% до 16,5 млрд м³.

Зокрема із Росії зменшився на 57,3% до 6,1 млрд м куб., із ЄС збільшився у два рази до 10,3 млрд. м³. Споживання газу у 2015 р. знизилось на 21% с 42,6 до 33,8 млрд м³ [11].

Підвищення газових тарифів для населення сприяло позитивним змінам у деяких сферах: зниженню дефіциту державних фінансів, зменшенню можливості для корупції у газовій сфері та зміцненню енергетичної незалежності через економне споживання газу. Знизилась фінансова підтримка НАК «Нафтогаз»: якщо у 2014 р. держава надала підтримку компанії на суму 97 млрд. грн., з яких 75 млрд. грн. фактично являли енергетичну субсидію, то у 2015 р. рівень держпідтримки знизився більш ніж у 3 рази, до 29,7 млрд. грн. Субсидування у газовій сфері стало більш адресним, а отже, ефективним і справедливим [12].

Але чинна система субсидування населення мала б успішно діяти за конкурентних умов серед постачальників газу і встановленні тарифів, оскільки за існуючих умов вона не стимулює до економії ресурсів – газ, електроенергію, тепло, а лише збагачує українських та російських олігархів, які є власниками компаній постачальників комунальних послуг. Максимізуючи тарифи ЖКГ до рівня, за якими не здатні сплачувати більшість українських сімей, уряд за рахунок держбюджету цільовим призначенням сприяє олігархам отримати зверх прибутки. У 2015 році уряд України передбачив на виплату субсидій на для житлово-комунальних послуг 24 млрд. грн., а у наступному році ця сума зросте удвічі. Щоб виправити ситуацію необхідно запровадити нову систему тарифоутворення у системі ЖКГ, відсторонивши монополії від постачання ресурсів і запровадивши прозору і відкриту конкуренцію при встановленні тарифів. Там, де не можливо позбутись монополій, має бути запроваджено жорстке державне регулювання. Як зазначає О. Савченко, у ЖКГ мають бути встановлені граничні тарифи на газ, прибирання, електроенергію, воду, тепlopостачання, водовідвід для країни в цілому і механізми їх зменшення для регіонів. Перевагу слід віддавати тим постачальникам послуг, які запропонують самий низький тариф, але, у будь якому випадку, не вище гранично встановленої величини. Правильна тарифна політика і конкуренція не лише забезпечать зниження тарифів на 25-30%, а й ліквідують ганебну систему субсидування, яка стимулює марнотратство і сприяє корупції, збагачує олігархів [13].

Потребує подальшого реформування система відносин власності, зокрема, корпоративного управління. Держава не може утримувати тисячі державних підприємств, з яких половина не працює. Метою реформи має бути захист таких держпідприємств як НАК «Нафтогаз України» та інших ключових держпідприємств від політичного впливу за кращими світовими практиками, щоб вони перестали служити інструментом з відмивання грошей. За результатами діяльності уряду збитки державних компаній у 2015 р. скоротилися зі 117 до 16 млрд грн., тобто більше ніж у 7 разів [14]. Щоб зменшити рівень корупції, який найбільш поширений серед керівників держпідприємств, доцільно частину держкомпаній виставити на продаж, передати у приватну власність. Якщо приватизація буде ефективною,

прозорою та конкурентною 2016 р., Мінекономрозвитку за рахунок продажу 345 держкомпаній планує залучити до держбюджету 3 млрд. грн. [15].

В Україні перманентно відбувається реформування податкового законодавства. І хоч Україна не отримала нового Податкового кодексу, але зміни та уточнення до чинного кодексу, які поліпшують наповнення бюджету, були однією з вимог продовження співпраці України з МВФ. Останні податкові зміни по різному оцінюються економістами. Дійсно, з одного боку, це сприяло боротьбі з тіньовим бізнесом та контрабандою, зібрати до загального фонду держбюджету 486 млрд. грн., хоча планувалося 440 млрд. грн., місцеві бюджети отримали 99,4 млрд. грн., тобто приріст платежів – на 12,6 млрд. грн. Завдяки перевиконанню планів надходжень та кращому адмініструванню податків додатково було відшкодовано платникам понад 10 млрд. грн. ПДВ. Завдяки скороченню соціального внеску до 22%, підприємства отримали змогу економити до 100 млрд. грн. на рік.[16]. Великі сподівання покладаються на зміниуподатковомузаконодавстві і у 2016 р..За рахунокрозширеннябазиоподаткування по окремих видах податків, очікуваний ресурс місцевихбюджетів у 2016 р.зросте на 16,6% або 47,1 млрд. грн. [17]

Але, з іншого боку, як справедливо зазначають економісти, метою держави має бути зміцнення економіки, а не збільшеннянадходженьвідподатків. Перевиконання надходжень до бюджету за рахунок податків та законодавчі зміни, які посилюють фіскальний тиск, шкодять економіці, не дають змоги економіці розвиватися. І те, що у грудні 2015 р. на єдиномуказначейськомурахункузалишилося 47 млрд. грн.. і подавалось як досягненнядержави, фактично не є таким: краще б ці грошілишилися в економіці. Фактично, спроба збільшити надходження до бюджету за рахунок змін в адмініструванні ПДВ та акцизів призводить до вимивання обігових коштів у підприємців.

Не можна погодитись з позицією уряду щодо оподаткування пасивних доходів, яке в Україні діє з 2014 року. Нині українці не мають змоги заощаджувати значні кошти, бояться нести їх до банків, які до того ж, перебувають не у найліпшій формі. В українських реаліях подібні «податки на депозити» потрібно скасувати, щоб стимулювати фінансовий сектор.

Заслугове на увагу думка значної частини фахівців, що реформи фіскальної системи в Україні не є ефективними. Підприємці не відчули суттєвого поліпшення роботи податкової служби та митниці, а йдеться лише про «зміну фасаду» податкової системи [18].

Потребує подальшого вдосконалення монетарна політика на чолі з головним її регулятором НБУ. Сама Голова НБУ В.Гонтарева на зустрічі з Європейською бізнес-асціацією визнала, що українські банки за підсумками 2014 р. були гіршими у світі. При цьому у звіті «GlobalCompetitivenessReport» українські банки за надійністюотрималинайнищий показник – 140 із 140.[2] За результатами стрес-тестів докапіталізації потребують 20 найбільших банків України, їх загальна потреба визначається на рівні 156 млрд. грн.. Кабмін прийняв рішення про докапіталізацію двох найбільших державних банків на

загальну суму у 15 млрд. дол.: Укрексімбанк буде до капіталізований на 10 млрд. дол., а ще 5 млрд. дол. отримає Ощадбанк. Враховуючи, що за оцінками МЕРТ ці дві установи потребують додаткового капіталу обсягом 46 млрд. дол., держпідтримка, очевидно, на цьому не скінчиться.

Наслідки ж докапіталізації можуть бути й негативними, оскільки вона може здійснюватись не лише за кошти з держбюджету, а й шляхом простої емісії гривні НБУ, що призведе до її девальвації. Ніхто не відкидає і можливість закупівлі докапіталізованими банками іноземної валюти за надану їм гривню, що також погіршить валютну ситуацію у країні. До того ж, залишається питання стосовно стратегії держави у цьому сегменті, оскільки держбанки не завжди виконують саме ті функції, заради яких вони створювались. Не можна не погодитись також з думкою про те, що вихід держави з цього сегменту був би цілком логічним. Але, в той же час, враховуючи низьку привабливість банківського сектору України і фінансовий стан банків, вийти державі із інвестицій у перспективі найближчі роки навряд чи вдасться [19].

Проблему стабілізації української економіки уряд намагається вирішити за рахунок зовнішніх запозичень, не приділяючи належної уваги детінізації економіки. Саме тіньовий сектор економіки України справляє значний вплив на дестабілізацію економіки. За даними експертів, у тіні знаходиться до 60-70 % економіки, в той час як уряд заявляє про 47%. У тіньовому секторі обертається десь близько 50 млрд. дол. і зменшення його хоча б на третину дозволить відмовитись взагалі від зовнішнього фінансування. Але на заваді стоять олігархи, міністри, керівництво держави, які не хочуть випускати із рук тіньові грошові потоки [20].

Україна вибрала для себе євроінтеграційний вектор модернізаційних змін соціально-економічного розвитку. Багато зроблено у реформуванні економіки, але ще більше потрібно зробити. І тут важливо нагадати слова відомого українського вченого А. Пасхавера про те, щоб «не фіксуватись на стані, а фіксуватись на динаміці. Тоді багато стає зрозумілим. Стан зараз дуже недобрий, а динаміка зараз дуже добра» [21]. Тож є всі підстави стверджувати, що в Україні є всі потенційні можливості у найкоротший проміжок часу здійснити необхідні модернізаційні реформи в усіх соціально-економічних сферах і зайняти чільне місце серед розвинених країн світу. Інакше історія нам не вибачить.

Література:

1. Названа позиція України в рейтинге економіческих свобод. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://apostrophe.com.ua/news/economy/2016-02-01/nazvana-pozitsiyaukrainyi-v-reytinge-ekonomicheskikh-svobod/48560>.

2. Гонтарева признала украинские банки худшими в мире. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukranews.com/news/197980.Gontareva-priznala-ukrainskie-banki-hudshimi-v-mire.ru>.

3. Україна посіла 162 місце в Індексі економічної свободи у

світі.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nv.ua/ukr/world/countries/ukrajina-posila-162-mistse-v-indeksi-ekonomichnoji-svobodi-v-sviti-94485.html>.

4. В НБУ прогнозируют инфляцию на уровне 12%. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kontrakty.ua/article/92693>.

5. Платіжний баланс Українизведений в «плюс» вперше за п'ятьроків: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://economics.unian.ua/finance/1256216-platijniy-balans-ukrajini-zvedeni-v-plyus-vpershe-za-pyat-rokiv.html>.

6. Юрчук Н. В 2016 году значительно подорожает сахар из-за плохого урожая.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.golos.ua/ekonomika/ekonomist_v_2016_godu_znachitelno_podorojaet_sahar_izza_plohogo_urojaya_8254.

7. Сколько денег должна Украина и почему без новых кредитов не обойтись.[Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://domik.ua/novosti/skolko-deneg-dolzhna-ukraina-i-pochemu-bez-povux-kreditov-ne-obohtis-n244101.html>.

8. Сколько Украина заплатит по долгам в 2016 году. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://u-news.com.ua/30184-skolko-ukraina-zaplatit-po-dolgam-v-2016-godu.html>.

9. Бровинская М., Некрашук А. Якзбиткивідвійни з Росією.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pereveslo.org.ua/index.php/ekonomika/item/22578-yaki-zbytky-vid-viyny-z-rosiyeyu.html>.

9. Порошенко похвастался, сколько удалось сэкономить на электронных тендерах.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kontrakty.ua/article/92562>.

11. Украинцам нужно знать 11 фактов из отчета Кабмина. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fdlx.com/business-ukraine/42169-ukraincam-nuzhno-znat-11-faktov-iz-otcheta-kabmina.html>.

12. 5 реформ, которые меняют Украину. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.segodnya.ua/ukraine/5-reform-kotorye-menyayut-ukrainu-681350.html>.

13. За год украинские и российские олигархи «заработают» на субсидиях 10 миллиардов гривен. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: - експерт http://zn.ua/ECONOMICS/za-god-ukrainskie-i-rossiyskie-oligarhi-zarabotayut-na-subsidiyah-10-milliardov-griven-ekspert-198448_.html.

14. Абромавичускаже, щозбиткидержкомпанійзменшилися в 7 разів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua/rubric-economics/1956476-abromavicus-kaze-so-zbitki-derzkompanij-zmensilisa-v-7-raziv.html>.

15. Минэкономразвития планирует привлечь 3 млрд долл. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ubr.ua/finances/macroeconomics-ukraine/minekonomrazvitiia-planiruet-privlech-3-mlrd-doll-377380>.

16. Солонина Є. Реформа фіскальноїслужби:

лібералізація чи збільшення податкового пресу? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27513347.html>.

17. Мінфін підрахував ефект від податкових змін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua/rubric-economics/1956861-minfin-pidrahuvav-efekt-vid-podatkovih-zmin.html>.

18. Оставить в живых: Кабминдокапитализирует госбанки на 15 млрд грн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://domik.ua/novosti/ostavit-v-zhivyx-kabmin-dokapitaliziruet-gosbanki-na-15-mlrd-grn-n244074.html>.

19. Оставить в живых: Кабминдокапитализирует госбанки на 15 млрд грн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://domik.ua/novosti/ostavit-v-zhivyx-kabmin-dokapitaliziruet-gosbanki-na-15-mlrd-grn-n244074.html>.

20. В теневом секторе экономики Украины находится до 50 млрд долларов – эксперт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.golos.ua/ekonomika/v_tenevom_sektore_ekonomiki_ukrainyi_nahoditsya_do_50_mlrd_dollarov__ekspert_2441.

21. Я с восторгом предсказываю, что впереди нас ждут эксцессы, тяжелые эксцессы. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://112.ua/interview/ya-s-vostorgom-predskazyvayu-cto-vpered-nas-zhdut-eksscussy-tyazhelye-eksscussy-263882.html>.

6.5. Оцінка наслідків інтеграційного вибору України

Об'єктивна необхідність вимагає поступового включення економіки України до системи міжнародного поділу праці, світових інтеграційних процесів. Сьогодення характеризується глобальною трансформацією усіх країн світу до нового якісного стану, нового типу цивілізації третього тисячоліття. Важливе значення має інтеграція України в Європу. Україна широким фронтом виходить на західноєвропейський соціально-економічний простір.

Таким чином, самостійність України зовсім не означає її самоізоляцію на міжнародній арені. Сучасні тенденції світового розвитку ставлять Україну перед новими проблемами, які потребують від неї активної участі в їх вирішенні.

Характерною рисою сучасного світового соціально-економічного розвитку є динаміка інтеграційних процесів у світі та Європі зокрема. При цьому навіть ті країни, які не входять до складу інтеграційних об'єднань, неминуче відчувають на собі їх відчутний вплив.

Зазначимо, що питання «Чи можливий економічний розвиток країни без вступу в ЄС?» і зараз залишається актуальним. Як показує приклад, таких країн як Норвегія та Швейцарія, це можливо. Якщо брати до уваги ВВП на душу населення за 2014 рік, то Норвегія знаходиться на 3 місці (101 271 дол. США), поступаючись за цим показником лише Люксембургу (110 573 дол. США) та Катару (104 655 дол. США). Швейцарія за цим показником посідає 4

місце – 80 276 дол. США. Найближчою до четвірки лідерів з країн ЄС є Данія – 57 999 дол. США. Для порівняння ВВП України на душу населення за 2014 рік становить лише скромні 3 862 дол. США, і знаходиться на 111 місці. Отже, Україні потрібно рухатись та розвивати свою економіку за прикладом вищезгаданої Швейцарії. Швейцарія є країною з досить малою територією та з мінімальними трудовими ресурсами, але розвинула своє виробництво до надзвичайно високого рівня. Зараз Швейцарія – високорозвинута індустріальна країна з інтенсивним високопродуктивним сільським господарством. За економічним рейтингом, вона входить в першу десятку країн світу за рівнем конкурентоспроможності економіки. Швейцарська економіка тісно пов'язана з країнами ЄС тисячами ниток виробничої кооперації і зовнішньоторговельних операцій [1].

Сьогодні Україна стоїть перед низкою важливих економічних завдань, які ще більше поглибились через теперішню політичну та економічну ситуацію. У цій статті ми розглянемо основні заходи щодо поліпшення економічного розвитку країни. Серед цих завдань:

- успішно інтегруватися в європейську і світову економіку;
- закінчити перехід від планової економіки до вільного ринку;
- впроваджувати реформи, необхідні для підвищення конкурентоспроможності економіки країни [2].

Українська зовнішня політика має чітку спрямованість: одним із найважливіших її пріоритетів визначено інтеграцію в європейські структури. Разом з тим Україна повністю усвідомлює важливість гармонійних двосторонніх відносин зі своїми сусідами та активної участі в регіональних організаціях.

Необхідність інтеграції України у світове господарство і розвитку її міжнародних економічних відносин безпосередньо впливає з потреб використання в національній системі відтворення міжнародного поділу праці для прискорення переходу до ринкової економіки з метою розвитку країни і зростання багатства суспільства. Така необхідність спрямована на формування ефективної структури економіки країни. Зовнішньоекономічні зв'язки у процесі інтеграції України у світове господарство охоплюють також комплекс розв'язуваних спільними зусиллями екологічних проблем. Розвиток зовнішньоекономічних відносин відкриває можливості для створення належних умов щодо задоволення життєвих потреб народу України.

Варто зауважити, що поряд з необхідністю інтеграції України у світове господарство і розвитку її зовнішньоекономічних відносин існують і можливості для таких процесів. До них, насамперед, належить економічний потенціал нашої країни, що дає підставу для участі в міжнародному поділі праці [3].

Географічні розміри та економічний потенціал не дають підстав для віднесення України до самостійних гравців у глобальному економічному просторі. Враховуючи політичну та економічну неготовність ЄС для розширення та перехід Росії до стратегії жорсткого прагматизму, Україні доцільно змістити акценти з міждержавних стосунків на вирішення низки

внутрішніх проблем та диспропорцій, які негативно впливають на інвестиційний імідж країни. Це стримує і європейські, й російські інвестиції. Потрібна зміна ідеології інтеграційної політики – поглиблення економічних взаємозв'язків має стати пріоритетом такої політики. Політика «відкритих дверей» має якщо не замінити, то доповнити надто політизований процес інтеграції «згори» (особливо це стосується відносин з ЄС).

На процеси включення України до сучасної системи світогосподарських зв'язків також впливають внутрішньо- і зовнішньоекономічні фактори.

Серед внутрішньоекономічних факторів важливим є структурна перебудова національної економіки, орієнтована на сучасні техніко-технологічні, економічні, екологічні і соціальні стандарти. Деформована структура національної економіки не відповідає критеріям розвитку України з точки зору оптимальних пропозицій самозабезпечення та зовнішньоекономічної спеціалізації, так і з науково-технологічних, соціальних і особливо екологічних позицій. Існує ціла низка негативних проблем пов'язаних із структурою економіки України:

- велика питома вага фізично та морально застарілої техніки в складі основних виробничих фондів;
- диспропорції в системі самозабезпечення основних галузей життєдіяльності країни (майже повна зовнішня паливно-енергетична залежність;
- задоволення потреби в електротехнічних і кабельних виробках, продукції текстильної, целюлозно-паперової та медичної промисловості лише наполовину;
- відсутність виробництва устаткування для легкої промисловості тощо);
- незбалансованість галузевої структури промисловості з точки зору її соціальної орієнтації (потенціал промисловості на 90% формують важкі галузі) [4].

Включення України до будь-яких інтеграційних об'єднань у такому стані, без чіткого бачення перспектив структурної реорганізації, може призвести до посилення негативних тенденцій у всіх галузях національної економіки. І навпаки, участь України в інтеграційних процесах за умов цілеспрямованої внутрішньої структурної політики зможе дати змогу ефективніше й швидше виправити деформовану економіку, враховуючи пріоритети структурної переорієнтації:

1) науково-технічне та технологічне оновлення виробництва із забезпеченням конкурентоспроможності шляхом глибокої модернізації. Зменшення ресурсномісткої залежності за рахунок ефективного використання власних паливно-сировинних ресурсів;

2) підвищення рівня внутрішньої збалансованості економіки для зменшення зовнішньої залежності в розвитку її ключових галузей за рахунок формування системи власної міжгалузевої корпорації та забезпечення повних виробничих циклів;

3) створення умов для соціально орієнтованого розвитку національної економіки за рахунок, з одного боку, цілеспрямованої трансформації її

структури, з другого – завдяки забезпеченню балансу споживчого ринку з доходами населення, підвищенню мотивації до праці, фінансовій макростабілізації.

Отже, важливою передумовою проведення ефективної інтеграційної політики України є синхронізація відповідних процесів із темпами розвитку національної економіки під впливом внутрішньоекономічних факторів. Дія зовнішньоекономічних факторів інтеграції обумовлена, з одного боку, станом розвитку форм зовнішньоекономічної діяльності, а з іншого – умовами розвитку середовища [5].

Зовнішньоторговельна діяльність України в останні роки зберегла негативні довгострокові структурні тенденції в експорті/імпорті товарів і послуг, а саме:

- переважно сировинна спрямованість експорту, превалювання матеріаломісткого обладнання в експорті продукції машинобудування;
- нераціональність товарної структури імпорту;
- деформована географічна структура експорту та імпорту;
- вкрай нерівномірне розміщення експортного потенціалу України.

Серед зовнішньоекономічних факторів інтеграції на окрему увагу заслуговують також ті, що впливають на умови міжнародної міграції робочої сили, становлення повноцінних валютних відносин.

Що стосується внутрішніх перетворень, то необхідно здійснити низку невідкладних фундаментальних системних трансформацій, в основі яких була б покладена українська національна ідея, а саме:

1) в економічній сфері:

- реалізувати стратегію випереджувального розвитку, що має забезпечити щорічні темпи зростання ВВП в Україні на рівні не нижче 6-7 % (у 1,5-2 рази вищі, ніж загалом у країнах ЄС), істотне подолання на цій основі розриву в обсягах ВВП на одну особу між Україною та державами-членами ЄС;

- опанувати інноваційну модель структурної перебудови та зростання, реалізація якої має забезпечити суттєве підвищення конкурентоспроможності української економіки, утвердження України як високотехнологічної держави;

- створити оптимальну й самодостатню, з погляду національних інтересів, структуру економіки України, здатну стабільно функціонувати у випадку появи регресивних явищ в розвитку ЄС;

2) в соціальній сфері:

- забезпечити цілеспрямовані передумови для скорочення розриву в рівні та якості життєвих стандартів з країнами ЄС, утвердження середнього класу;

- основи політичної стабільності та демократизації суспільства;

- сформуванню надійний для національної безпеки правовий кодекс у сфері міграції та набуття громадянства України;

- створити та реалізовувати дієву програму розвитку здорової та повноцінної сім'ї;

3) в політичній сфері:

– в політичній сфері: активно брати участь у формуванні стратегії подальшого розвитку ЄС в статусі рівноправного партнера, наполегливо використовуючи і демократично-ліберальні принципи, з метою захисту національних та загальноєвропейських інтересів.

Тобто, економічна інтеграція з позицій національних інтересів і багатовекторності являє собою процес економічної взаємодії країн, що приводить до зближення господарських механізмів, що набувають форми міждержавних. Передумовами ефективної економічної інтеграції є схожість рівнів ринкового розвитку країн, що беруть участь, їх географічна близькість, спільність проблем, що стоять перед ними, прагнення прискорити ринкові реформи. Інтеграційні угруповання створюються з метою використання переваг об'єднаного ринку, формування сприятливих зовнішніх умов для національного розвитку, зміцнення міжнародних переговорних позицій країн з економічних питань, питань обміну досвідом ринкових реформ і підтримки національної промисловості й сільського господарства [6].

Дослідивши особливості міжнародної економічної інтеграції, визначивши вплив глобалізації на розвиток міжнародних відносин та стратегічні цілі України щодо інтеграції, можна зробити такі висновки:

– економічна інтеграція – це об'єктивний процес розвитку глибоких, стійких взаємозв'язків та поділу праці між національними господарствами, створення міжнародних господарських комплексів у межах держави;

– інтеграція є одним із найважливіших чинників розвитку людської цивілізації;

– на розвиток процесів міжнародної економічної інтеграції впливає багато факторів – політичних, економічних, науково-технологічних, соціокультурних, глобальних;

– економічна інтеграція сприяє посиленню взаємозв'язку та взаємодоповнюваності національних господарств на основі міжнародного поділу праці;

– інтеграційні процеси – тенденція, що визначає світовий поділ праці і вони являються невід'ємною частиною світового співтовариства та всіх відносин у ньому;

– процеси глобалізації безпосередньо торкаються національної економічної політики, обмежуючи її можливості;

– інтеграція не є самоціллю, а відкриває доступ до ринків факторів виробництва - капіталу, технологій і робочої сили;

– нинішня ізольованість та слабка інтеграція України у світове господарство зумовлена насамперед внутрішніми чинниками та аморфністю моделі економічного розвитку;

– сьогодні для України потрібна цілеспрямована політика «відкритих дверей» для західного фінансового капіталу, що сприятиме залученню західних інвестицій у реальний сектор;

– об'єктивна необхідність вимагає поступового, але неухильного включення економіки України до системи міжнародного поділу праці, світових інтеграційних процесів; проте, формуючи інтеграційну стратегію і

тактику, слід враховувати особливості України як потенційної учасниці міжнародних економічних угруповань [7].

Таким чином, світова економічна інтеграція бурхливо розвивається в останні декілька десятиліть, що дає підстави стверджувати – позитивні наслідки економічної інтеграції в світовому масштабі явно переважають деякі негативні прояви цього процесу. На теперішній час існують суттєві передумови для подальшого поглиблення світової економічної інтеграції. Можна сподіватися на те, що вона, як складова загальносвітових інтеграційних тенденцій (політичних, культурних, тощо), буде сприяти подальшому суспільному розвитку та вирішенню глобальних світових проблем.

Література:

1. Міжнародні стратегії економічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sesia.in.ua/archives/2304>
2. Сутність та цілі міжнародної економічної інтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-referat.com/>.
3. Міжнародна економічна інтеграція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bobysh.ru/referat/1/112/6.html>
4. Кухарська Н.О. Економічне зростання як основа економічного розвитку України // Регіональна економіка. – 2007. – № 2. – С. 27.
5. Глобалізація світової економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.znaj.ru/html/24334_9.html
6. Основні напрямки економічної інтеграції України в систему міжнародної економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.library.if.ua/book/18/1491.html>
7. Особливості інтеграції країн у світовий економічний та політико-правовий простір [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mek-mdu.com.ua/wp-content/uploads/2015/>
8. Сучасні концепції міжнародної економічної інтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.library.if.ua>

6.6. Проблеми та механізми інтеграційної взаємодії України в рамках СОТ

Приєднання України до СОТ стало одним із стратегічних завдань зовнішньоекономічної політики держави. Без членства в цій організації, за сучасних умов, неможливо використати переваги світової торгівлі й гарантувати вітчизняним товаровиробникам міжнародно-правовий захист від недобросовісної конкуренції на світовому та регіональному ринках.

На сьогодні після вступу України до СОТ можна розглядати з позитивної точки зору як необхідну передумову лібералізації режиму торгівлі між Україною і ЄС, створення зони вільної торгівлі та забезпечення поступової інтеграції України до Євросоюзу.

Зазначимо, що Світова організація торгівлі (СОТ) – єдина міжнародна

організація, що опікується глобальними правилами торгівлі між країнами [1].

Серед ключових завдань СОТ є контроль за виконанням угод і домовленостей пакета документів Уругвайського раунду переговорів та будь-яких майбутніх угод, які регулюють питання міжнародної торгівлі; проведення багатосторонніх торговельних переговорів і консультацій між зацікавленими країнами-членами з питань подальшої лібералізації торгівлі, врегулювання торговельних суперечок та проведення оглядів національної торговельної політики країн-членів СОТ; співробітництво з іншими міжнародними організаціями з питань, що стосуються функціонування світової торговельної системи [2].

5 лютого 2008 року на засіданні Генеральної Ради СОТ був підписаний протокол щодо вступу України до СОТ. 10 квітня 2008 року Верховна Рада України ратифікувала даний протокол і 16 травня Україна офіційно стала 152 країною - членом Світової організації торгівлі [2].

З приєднанням до СОТ Україна отримала можливість використовувати потенціал, створений цією організацією, та взяла на себе зобов'язання проводити зовнішньоекономічну політику з урахуванням угод, що функціонують в рамках СОТ. Проте досвід інших країн-членів СОТ та досвід України продемонстрували, що як реалізація переваг, так і функціонування в правовому режимі СОТ вимагають від країни залучення відповідних фахівців до ефективного захисту інтересів держави та вітчизняних компаній у міжнародному правовому середовищі, що ґрунтується на нормах і правилах СОТ.

Загалом після вступу у контексті забезпечення членства в СОТ виявили наступні проблеми [3]:

а) відсутність чіткого розуміння правової бази СОТ, що призводить до рішень та проектів нормативних актів, які або суперечать правилам СОТ, або підмінюють зміст правової бази СОТ;

б) пасивність країни щодо вирішення конфліктних питань зовнішньої торгівлі, інших завдань щодо відстоювання інтересів України з використанням інститутів СОТ;

в) пасивність у переговорних процесах в рамках СОТ, яка призводить до того, що Україна фактично не бере участі в обговоренні основних питань, що стоять на порядку денному СОТ;

г) брак комунікативної активності, що сприяв би формуванню позитивного іміджу країни у зовнішньоекономічних відносинах;

д) відсутність зусиль щодо пошуку партнерів в рамках СОТ, через що з моменту приєднання до СОТ Україна стала членом лише однієї групи (групи країн, що нещодавно приєдналися до СОТ), не проявляючи активності в напрямку переговорів з іншими групами країн, чий інтереси відповідають інтересам України.

Зазначені проблеми суттєво обмежують реалізацію вигод, отриманих від приєднання України до СОТ, та виключають Україну з числа провідних гравців на світовій економічній арені. Між тим, в основі сучасної торговельної політики лежать:

а) професійний та поглиблений економічний аналіз ситуації в світовій торгівлі;

б) правильна побудова доказової бази причинно-наслідкового зв'язку між зовнішніми товаропотоками і станом галузей економіки;

в) запровадження кращих торговельних практик у нормативну базу країн-членів СОТ;

г) аналіз наслідків запровадження нових правил світової торгівлі; аналіз можливостей та адаптація до роботи в умовах нових правил для власної країни, торговельних партнерів та країн-конкурентів.

Центральне місце у сучасних торговельних переговорах держав-членів СОТ посідають наступні стратегічні цілі зовнішньоекономічної політики держави [3]:

а) сприяння розвитку конкурентоспроможності національних виробників;

б) підвищення через інструментарій міжнародної торгівлі загального добробуту населення країни;

в) розвиток двосторонніх і багатосторонніх стосунків з країнами-партнерами;

г) покращення доступу на зарубіжні ринки; ефективне використання світових ресурсів для розширення виробництва та обміну товарів;

д) сприяння забезпеченню повної зайнятості; постійного сталого зростання реального доходу та ефективного попиту тощо.

Після вступу до СОТ Україна змінила тарифи, привівши ставки ввізного мита до їх зв'язаних рівнів, встановлених у Розкладі тарифів для України, який став частиною національного законодавства. Обкладення ввізним митом при ввезенні товарів на митну територію України здійснюється відповідно до Закону України від 05.02.1992 №2097-ХІІ «Про Єдиний митний тариф» за ставками, затвердженими Законом України від 21.12.2010 № 2829-VI «Про внесення змін до Закону України «Про Митний тариф України» [4].

Україна приєдналась до низки секторальних «нульових» домовленостей про зниження ставок на такі групи товарів: сталь, іграшки, деревина, кольорові метали, фармацевтичні препарати, папір, сільськогосподарська техніка, меблі, інформаційні технології, наукове, медичне обладнання, будівельна техніка, дистильовані спирти, цивільна авіація.

З дати вступу до СОТ Україна зобов'язалась скасувати заборону експорту брухту кольорових металів та відмінити обмеження на експорт зерна дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння, крім золота, срібла та діамантів [4].

У 2015 році, в Женеві представники країн-учасниць Комітету з державних закупівель Світової організації торгівлі (СОТ) погодили приєднання України до «Угоди про державні закупівлі». У Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України зазначили, що Угода GPA поширює головний принцип СОТ - рівний доступ до ринків - на сферу державних закупівель. Іноземці матимуть повний доступ до українських державних тендерів так само, як українці - до закордонних. Приєднання до Угоди означає

для українських компаній відкриття глобального ринку публічних закупівель країн СОТ [5].

Членство України в СОТ стало потужним стимулом реформування національного торговельного режиму, формування прозорості та передбачуваної регуляторної політики. Приєднання до СОТ позитивно вплинуло на динаміку гармонізації торговельно-орієнтованого законодавства держави з договірною правовою системою СОТ і сприяло активізації торгівельних відносин з країнами-членами організації.

Для вивчення реальних наслідків членства України в Світовій організації торгівлі протягом 2004-2014 років Інститут економічних досліджень та політичних консультацій проводить спеціальні опитування керівників промислових підприємств, предметом яких є вивчення думок про наслідки вступу України до СОТ.

У 2004-2007 роках, до вступу країни до Світової організації торгівлі, досліджувалися очікування керівників з приводу впливу цієї події на експортну та імпорتنу діяльність їх підприємств, в 2012-2014 - більш віддалені наслідки вступу України до СОТ для діяльності підприємств. У 2012 році погляди керівників на вплив членства України в СОТ стали більш оптимістичними, ніж у 2008 році [6].

У середині 2012 року промисловий сектор в країні знову вступив у смугу рецесії, що вплинуло на всі оцінки і очікування бізнесу в 2013 році і, в меншій мірі, в 2014 році. У цей період, як і під час фінансово-економічної кризи 2008 року, оцінки стали більш обережними: більшість респондентів назвали вплив членства України в СОТ як на експортну, так і імпорتنу діяльність нейтральним (відповідно 59,4% і 52,9% і 61,7% і 52,7%).

Опитування доводить – керівники великих компаній були більш схильні оцінювати вступ до СОТ позитивно, ніж представники середніх і малих підприємств.

На галузевому рівні найбільш стійку позитивну оцінку впливу давали менеджери підприємств харчової промисловості (рис. 1).

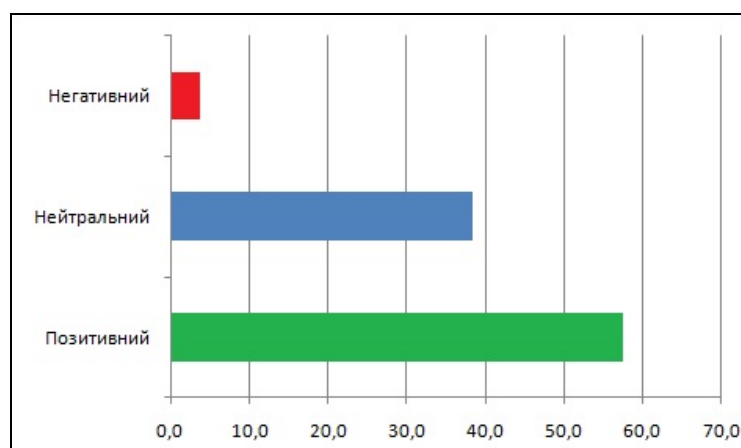

Рисунок 1 – Вплив членства в СОТ на експорт підприємств у харчовій промисловості, 2014 р.

Джерело: [6]

Наприклад, в 2014 році 57,5% опитаних підприємств цієї галузі відзначали позитивний вплив на експортну діяльність і лише 3,8% давали негативні оцінки. Відповідні показники для імпоротної діяльності становлять 65,2% і 0% [6].

Після приєднання України до СОТ відсоток позитивних думок про вплив вступу до організації найбільше знизився в машинобудуванні. Цей сектор часто згадується як той, що найбільше програв від членства України в СОТ. Однак, згідно з опитуваннями 2014 року, 34,5% опитаних підприємств цього сектора позитивно оцінювали вплив на експортну активність, про негативний вплив повідомили лише 9,1% респондентів (рис. 2).

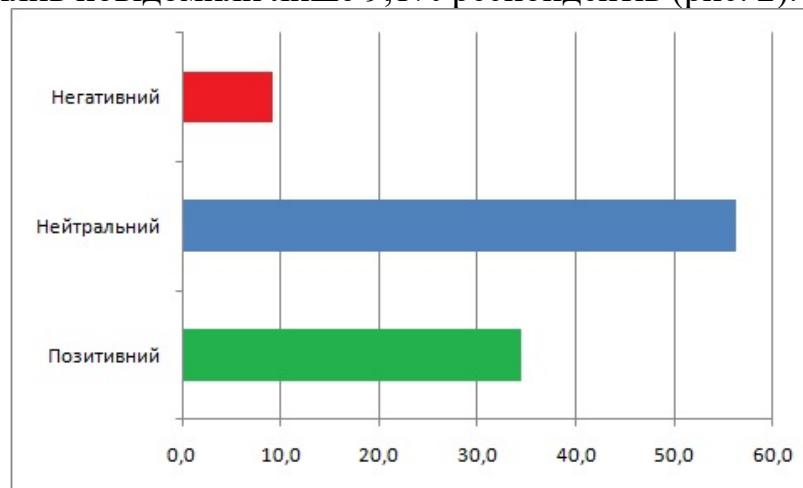

Рисунок 1 – Вплив членства в СОТ на експорт підприємств у машинобудуванні, 2014 р.

Джерело: [6]

Голова комітету економістів України - Андрій Новак, аналізуючи інформацію про те, що Україна приєдналася до угоди СОТ про держзакупівлі зазначив, що Україна має шанс позбутися політичного лобізму та впливу на українські підприємства і бізнес.»Є надія, що в соціальних держзакупівлях буде більше публічних, відкритих відносин, аніж підкилимних домовленостей. Можна сказати, що якщо Україна дійсно буде виконувати всі норми, то ця система для українських підприємств стане доступнішою, тому що раніше благами держзакупівель користувалися тільки бізнес-структури які або напряму представляли владних посадовців, або ж були з ними пов'язані», - розповідає А.Новак. Тепер, як уточнив експерт, навіть той український бізнес, який не має політичного лобізму, матиме шанси вигравати конкурси та тендери з держзакупівель [7].

Після вступу до СОТ Україна отримала значні переваги: збільшився товарообіг понад з 150 країнами світу, на частку яких припадає більше 95% світової торгівлі; зменшились тарифні та нетарифні обмеження доступу українських товарів на товарні ринки країн-членів СОТ; отримання можливості захисту інтересів українських виробників згідно з процедурою розгляду торговельних спорів Світової організації торгівлі; забезпечення недискримінаційного транзиту товарів та послуг та ін. [8].

Аналізуючи динаміку зовнішньої торгівлі агропродукцією в 2015 році, насамперед, слід зауважити, що за 7 місяців поточного року в Україні спостерігається позитивне сальдо зовнішньої торгівлі в АПК - 5,6 млрд. дол. Зокрема, експорт аграрної продукції становить 7,7 млрд.дол. або 35,7% від загального експорту України, а імпорт - 2,2 млрд.дол. або 10,5% від загального імпорту країни (рис. 3). Втім, варто визнати, що в порівнянні з аналогічним періодом 2014 року відбулася зменшення експорту сільськогосподарської продукції на 16,8%, а імпорту - на 45,5% [9].

Економіка перебуває в стагнації, і це об'єктивне відображення даного стану – зменшення як імпорту, так і експорту. Імпорт зменшується, так як знижуються споживчі спроможності населення [10].

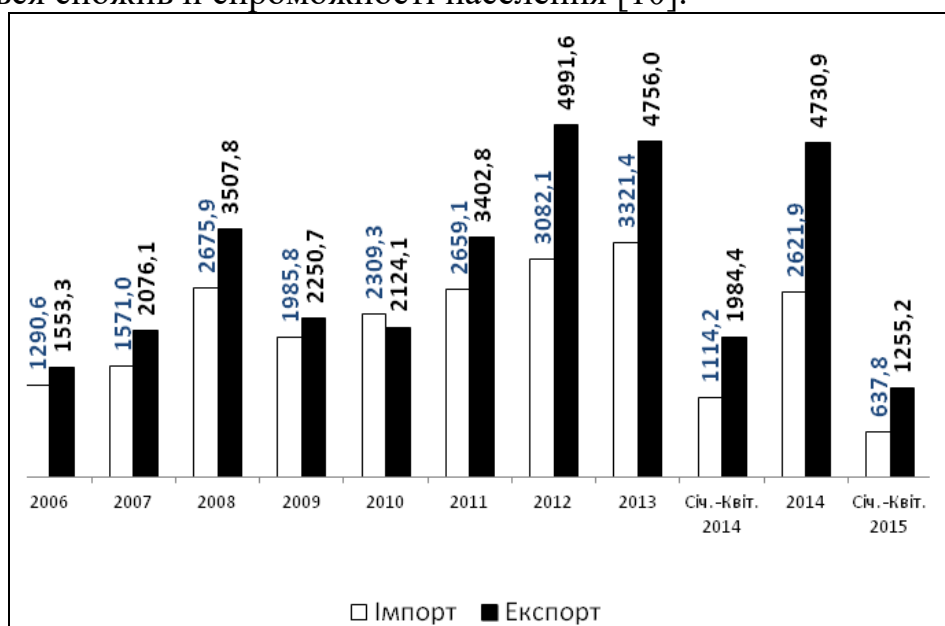

Рисунок 3 – Динаміка зовнішньої торгівлі України товарами АПК з країнами ЄС, млн. дол. США

Джерело: [9]

У зв'язку зі змінами у відносинах з РФ були втрачені обсяги експорту окремих товарів, зокрема тваринного походження та кондитерської продукції. Також українці почали споживати переважно українську продукцію. Адже значні обсяги її експорту мають високу якість і безпеку, яка користується попитом на світовому ринку.

Найважливішими факторами позитивного сальдо сільськогосподарської продукції залишаються обсяги експорту зернових культур - 39,9%, масла - 23,7% і насіння олійних культур - 7,5%.

Особливої уваги заслуговує цукор. Експорт солодкого продукту в порівнянні з минулим роком зріс майже в 100 разів - з 361 тис. дол. до 37,7 млн.дол.

Значно збільшився експорт жиру свиней та свійської птиці - з 27 тис.дол. до 3,8 млн.дол. Пожвавлення торкнулося і таких продуктів, як соя (на 72,2%) і свинина (більш ніж у 5 разів) [9].

Разом з тим зменшився експорт соняшникової олії (на 22,1%), кукурудзи

(на 7,5%), сирів (на 88,3%; на 97 млн.дол.), хлібобулочних, кондитерських виробів (на 49,7%; на 69 , 9 млн.дол.), фруктових соків (на 47,5%) і ячменю (на 13,2%).

В Україні дійсно відбувається імпортозаміщення. Це видно по статистиці харчового імпорту. Найбільшу питому вагу в структурі імпорту основних видів продукції аграрного сектора мають: плоди, горіхи і цедра (11,9%); тютюн і вироби з нього (10,6%); риба, ракоподібні і молюски (6,6%); зернові злаки (6,4%); кава, чай, прянощі (5,1%); шоколад, какао (4,5%); масло (3,2%); м'ясо і субпродукти (2,4%) [9].

Отже, навіть при несприятливих світових цінах, українські аграрії поступово розширюють ринки збуту, компенсуючи втрату ринку РФ.

Приєднання України до Світової організації торгівлі, забезпечило нашій державі наступні основні економічні переваги:

1. Створення передумов для розширення співпраці з ЄС.
2. Переваги світової торгівлі та міжнародного розподілу праці.
3. Вплив на макроекономічну політику.
4. Забезпечення ширшого вибору товарів та послуг.
5. Забезпечення лібералізації доступу українських товарів на ринки світу.
6. Доступ до механізму вирішення торгових суперечок.

Окрім низки позитивних наслідків від вступу України до СОТ існує і низка недоліків, які можуть спричинити додаткові загрози економіці України, зокрема:

1. Лібералізація торгівлі може спричинити посилення впливу світової кон'юнктури на економіку країни, що зумовлює підвищення економічних ризиків України у періоди глобальної економічної нестабільності.

2. Членство України у СОТ вимагає скасування багатьох положень, закріплених у чинних програмах субсидування окремих галузей, які суперечать нормам СОТ.

3. Вітчизняні виробники в окремих випадках можуть виявитися неготовими до зростання конкуренції через низьку ефективність підприємств.

4. Скорочення виробництва неконкурентоспроможних вітчизняних підприємств та галузей.

5. Запровадження правил СОТ у сфері ліцензування, стандартизації та сертифікації потребує суттєвих витрат для розробки та впровадження нових інститутів і механізмів здійснення таких процедур.

Зважаючи на все вищесказане, слід зазначити, що Україна отримала значно більше позитивних переваг від членства в СОТ, ніж негативних. Але реалізація потенційних переваг потребує зміни адміністративного характеру, реформи податкової системи, додаткових витрат держави на реструктуризацію та реорганізацію підприємств.

Література:

1. Україна й Світова організація торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wto.in.ua/index.php?get=14>
2. Членство України в СОТ: огляд зобов'язань та коментарі до них / [І. Бураковський, В. Кравчук, А. Кузнєцова, К. Куценко та ін.], 2008.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.ier.com.ua/files/Books/16_Chlenstvo_v_SOT/16_book_2008_Guidebook_TIVA_ua.pdf
3. Економічні проблеми членства України в СОТ: монографія / В.І. Коміренко, О.В.Коміренко, В. І., Троненко та ін.; за ред. В. І. Троненка. - К. : КиМУ, 2010. - 218 с.
4. Аналіз соціально економічних наслідків членства України в СОТ після трьох років членства очікування та реалії [Електронний ресурс]/ Інститут економічних досліджень і політичних консультацій.- К.: 2011.- 58с.- Режим доступу:http://www.ier.com.ua/files/Projects/2011/2011_09/WTO_three_years.pdf
5. Країни-учасниці СОТ підтримали приєднання України до Угоди про державні закупівлі/ Україна у Сполученому королівстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.mfa.gov.ua/ua/press-center/news-from-ukraine/1195-krajini-uchasnici-sot-pidtrimali-prijednannya-ukrajini-do-ugodi-pro-derzhavni-zakupivli>
6. Членство України в СОТ: інституційні та економічні наслідки: звіт/[І. Бураковський, В. Мовчан, К. Кравчук та ін]; [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://vk.com/doc118758428_437109353?hash=000c022dbe1f4eeda6&dl=bbd28e865c953c4488
7. Новак А. Які перспективи України в СОТ? Експерт/ А. Новак// Слово і Діло [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://ru.slovoidilo.ua/2015/11/13/mnenie/jekonomika/kakie-perspektivy-ukrainy-v-vto-ekspert>
8. Базилевич В.М. Шляхи підвищення конкурентоспроможності продукції Апк на міжнародному рівні -2015.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/515.pdf>
9. Павленко А. Україна на зовнішніх аграрних ринках. Як компенсувати втрату ринку РФ/ А. Павленко// Європейська правда – 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.eurointegration.com.ua/rus/experts/2015/09/23/7038635/view_print/
10. Голос столиці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://newsradio.com.ua/2015_09_16/S-shtucho-bloku-eksport-z-Ukra-ni-Panchenko-0074/

6.7. Формування інноваційної моделі розвитку України за умов євроекономічної інтеграції

Інноваційний шлях розвитку – один із можливих напрямків забезпечення конкурентоспроможності економіки країни. Україна потребує сталого зростання економіки, підвищення добробуту народу та розраховує досягти цієї мети на шляху євроінтеграції. В умовах реформування економіки України та євроінтеграції інновації стають найвагомим чинником економічного зростання, який обумовлює рівень конкурентоспроможності національного господарства та забезпечує сталий розвиток країни. Отже, основою обраного стратегічного курсу, його визначальним пріоритетом мають стати опрацювання та реалізація державної політики, спрямованої на інноваційну модель економічного зростання, а також утвердження України як високотехнологічної держави, що передбачає вибір специфічних напрямів розвитку, для здійснення яких у державі вже створено реальні передумови та відповідний науково-технічний потенціал виходу на передові позиції світової науки і техніки.

Проблемам формування інноваційної моделі розвитку присвячені дослідження провідних вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких: Завлина П.М. [1], Жилияєв І.Б. [2], Андрощук Г.О. [2, 3], Еннан Р.Є. [3], Морцагін О.В. [4], Федулова Л.І. [5], Сільченко І.А. [6], Геєць В.О. [7], Гайдуцький П.Г. [8], Приткіна О.Л. [9], Шевченко О.О. [10] та інші. Разом з тим, ще недостатньо висвітлені особливості формування та практичної реалізації державної інноваційної політики з врахуванням вимог часу та простору. Результати перетворень у світовій і вітчизняній економіці, зумовлені досягненнями інноваційної діяльності, управлінських, фінансових та науково-технічних заходів, потребують постійного вдосконалення застосування інноваційної моделі, здатної підтримувати складні проекти з високим ступенем технічного і фінансового ризику.

Мета дослідження – на основі аналізу механізмів та інструментів інноваційного розвитку, виокремити особливості формування та реалізації державної інноваційної політики в контексті сталого розвитку України та євроінтеграції.

Необхідність державного регулювання інноваційних процесів викликана, в першу чергу, їх зростаючим значенням для економіки і суспільства в цілому, а також обмеженістю ринкових механізмів як середовища репродукції та розповсюдження інновацій [1, с.111-112]. На думку Б.А. Малицького «в сучасних умовах роль держави, особливо в забезпеченні інноваційного розвитку економіки є вирішальною і вона набагато вища за роль ринку» [2, с. 115]. Таким чином, інноваційна модель розвитку може бути реалізована лише за умови науково-обґрунтованої державної інноваційної політики.

Вперше термін «інноваційна політика» був використаний у доповіді міністра торгівлі США, і оскільки його зміст не був конкретно визначений, сьогодні спостерігається різноманітність його тлумачення [3]. Дослідник

Морщагін О.В. розглядає сутність державної інноваційної політики з декількох точок зору: 1) інституційного підходу (як сукупність інститутів, що забезпечують цілеспрямовану діяльність держави у сфері регулювання національних інноваційних процесів і формують специфічне інституціональне середовище взаємодії суб'єктів інноваційного процесу); 2) функціонального (як сферу та типи регулюючих функцій держави); 3) формального (як складової частини загальної політики держави, що націлено на забезпечення інтенсифікації інноваційного розвитку); 4) системного (як комплекс заходів щодо розвитку національної інноваційної системи) [4].

Згідно із законом України «Про інноваційну діяльність», головною метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва й реалізації нових видів конкурентоздатної продукції. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що державна інноваційна політика – це комплекс заходів щодо розвитку національної інноваційної системи; інструмент реалізації інноваційної моделі розвитку економіки та сталого розвитку країни, а також складова частина загальної політики держави, яка має систематично порівнюватися з інноваційною політикою технологічно розвинених країн, створюючи національне мистецтво управління інноваціями.

Отже, саме державна інноваційна політика має стати інструментом забезпечення сталого розвитку України, тобто збалансованого розвитку економічної, соціальної та екологічної складової суспільного устрою, процесу змін, в якому експлуатація природних ресурсів, напрямок інвестицій, орієнтація науково-технічного розвитку, розвиток особистості та інституційні зміни погоджені один з одним і зміцнюють нинішній і майбутній потенціал для задоволення людських потреб і прагнень. Враховуючи багатогранність категорії «інноваційна політика», а також тлумачення окремими науковцями як однієї з першопричини розвитку інноваційних процесів на макрорівні доцільно розглянути особливості її формування та реалізації з позиції вимог простору та часу.

Науковець Морщагін О.В. обґрунтував, що інноваційна політика має формуватися на підставі таких принципів, як ініціативність, прецизійність, інтерактивність, об'єктивізація. Крім того, доцільно додати ще й принцип гармонійного перетинання з інноваційною політикою ЄС (вимога часу) та активізації співпраці з країнами СНД (вимога простору). Вітчизняні науковці Г.О. Андрощук та І.А.Сільченко виокремлюють чотири типи державної інноваційної політики: технологічного поштовху, ринкової орієнтації, соціальної орієнтації та політика націлена на зміни економічної структури господарського механізму.

Федулова Л.І. виокремлює наступні моделі інноваційних політик: модель стратегії «перенесення»; модель стратегії «запозичення»; модель стратегії «нарощування». Для України, що вступає в період стабілізації та

подальшого піднесення економіки, в перспективі характерним, на її думку, має бути створення третьої моделі. А у зв'язку з цим принципово змінюється ставлення до темпів, концепцій основних напрямів науково-технічного розвитку вітчизняної економіки, що становлять технологічну сутність інноваційної моделі [5, с.196].

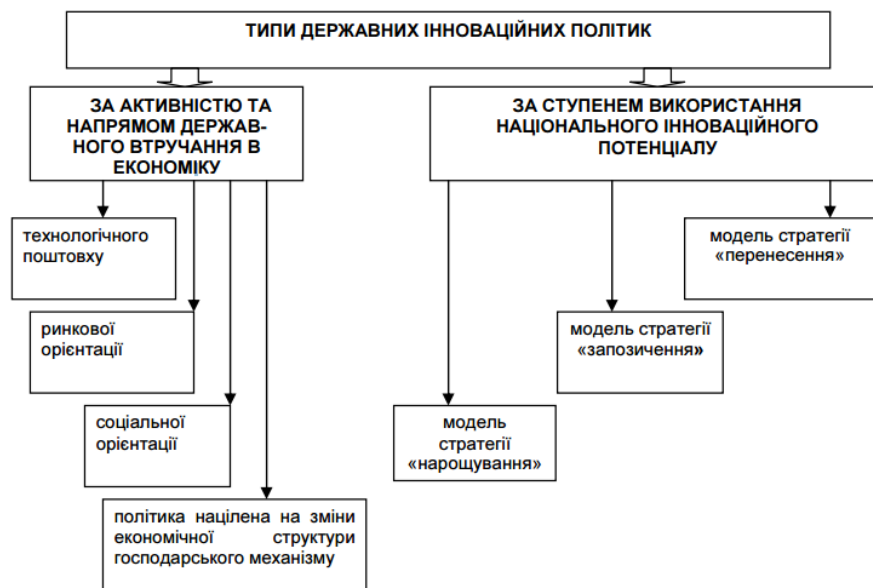

Рисунок 1 – Класифікація державних інноваційних політик
Джерело: [5]

На думку науковця І.А.Сільченко особливості державної інноваційної політики визначаються стратегією інноваційного розвитку, і обумовлюють специфічні риси національної інноваційної моделі розвитку [6]. У випадку реалізації стратегії «перенесення» - державна інноваційна політика націлена на використання механізмів залучення зарубіжних інновацій, їх адаптацію та на цій підставі формування національного інноваційного потенціалу. При реалізації стратегії «запозичення» - державна інноваційна політика передбачає створення умов для використання зарубіжних інновацій в економічній діяльності. Згідно зі стратегією «нарощування» визначальним принципом державного регулювання є генерування національних інновацій з обмеженим використанням інших джерел розвитку» [6, с.32].

Інноваційна діяльність є складним процесом трансформації нових ідей та знань в об'єкт економічних відносин. Визначення та урахування її особливостей є неодмінною умовою забезпечення ефективності економічної стратегії держави. Виважена стимулююча політика держави в інноваційній сфері є особливо важливою у ресурсодефіцитній економіці.

Інноваційна діяльність впливає на рівень економічного розвитку будь-якої країни: в сучасному глобалізованому процесі отримують вигоду ті країни, які вибрали інноваційну модель розвитку економіки як основний пріоритет довгострокової стратегії підвищення рівня конкурентоспроможності країни.

Інноваційна модель – особлива система відносин, інститутів та інституцій, які створюють належні умови для науково-технічного прогресу в межах і під впливом визначеної державної інноваційної політики. Розрізняють три головні моделі економічного розвитку країни: ресурсна, інноваційна,

інтелектуально-донорська моделі.

Проаналізувавши моделі економічного розвитку країн, можна зробити висновки, що найефективнішою є інноваційна модель, незважаючи на рівень конкурентоспроможності країн в світі. Але в Україні все ще переважають ресурсна та інтелектуально-донорська моделі. Ці моделі в довгостроковій стратегічній перспективі мають низький рівень ефективності, оскільки призводять до виснаження виробничих ресурсів країни і до зниження показників рівня добробуту населення [7, с.35-48].

Реалізація курсу на євроінтеграцію можлива при умові інноваційного шляху розвитку, що об'єктивно потребує здійснення структурної перебудови економіки.

В структурі вітчизняної промисловості переважають застарілі галузі ери первинної індустріалізації – чорна металургія, важке машинобудування, хімічна та вугільна галузі. Всі вони є капітало- та енергоємними галузями, що споживають велику кількість енергоносіїв, більшу частину яких доводиться імпортувати. Ці галузі потребують значних капіталовкладень та бюджетних дотацій для їх підтримання.

Така деформована структура економіки відповідно визначає структуру експорту, який має переважно сировинний характер і включає продукцію первинної переробки. Основними статтями експорту є залізна та марганцева руда, чавун, сталь, прокат, труби, хімічнапродукція, лісоматеріали, граніт, сільськогосподарськапродукція та ін.

Однак, як свідчать дані статистики, в останні роки частка матеріало- та енергоємнихгалузей в структурі ВВП продовжувала зростати, водночас частка сучасних високотехнологічних галузей залишається невинувато низькою. В результаті формується експортно-сировинна модель розвитку вітчизняної економіки, властива країнам третього світу. Якщотаку негативну тенденцію не переломити, Україна може перетворитися на сировинний придаток Заходу та джерело дешевої робочої сили. Ось чому перебудова і модернізація галузевої та технологічної структури економіки на основі інноваційної моделі її розвитку набуває такої гостроти і актуальності.

Європа має один із масштабних платоспроможних та інноваційних ринків, освоїти та заповнити який намагаються більшість країн світу, у т.ч. США, Японія, Китай, Індія, Бразилія, Росія. Інноваційність виробництва в ЄС перевищує 75%. З таким потенціалом євро інтеграційної привабливості ніхто не може зрівнятися. Євросоюз –це територія вискоефективної інноваційної економіки. Середній показник ВВП на душу населення в ЄС майже увосьмеро вищий, ніж в Україні, і в 2,5 рази –ніж в Росії [8].

Нині Україна за рівнем ВВП на душу населення займає одне з останніх місць в Європі, гірша ситуація тільки у найбідніших країнах Африки.

У 2015 році в Україні ВВП на душу населення становить 2001,6 млн дол. Тоді, як у 2013 році цей показник був набагато вищим – 4030,3 млн дол.

ВВП на душу населення в Україні за 2010-2015 рр. подано на рисунку 2.

Рисунок 2 – ВВП на душу населення в Україні за 2010-2015 рр., млн.дол.
Джерело: складено авторами на основі [11]

Це говорить про те, що цей показник скоротився майже у два рази. Щоб зрозуміти, наскільки низький зараз рівень ВВП на душу населення, досить порівняти цей показник з іншими країнами.

Порівняння показників ВВП на душу населення у різних країнах світу подано на рисунку 3.

Рисунок 3 – ВВП на душу населення у різних країнах світу за 2014 р., млн. дол.

Джерело: складено авторами на основі [11]

Основною причиною такого стану є низький рівень якості управління в Україні. Протягом останніх 10 років рівень держуправління послідовно знижувався і зараз є критично низьким, що ставить під загрозу існування української державності.

У реальному секторі найяскравіше інноваційність розвитку економіки характеризує частка підприємств, які впроваджують інновації, та частка інноваційної продукції в обсягах її реалізації. Ці показники в ЄС, особливо у країнах Єврозони, у 5-7разів вище, ніж в Росії чи Україні.

Високий інноваційний потенціал ЄС - один із найбільш потужних та мотиваційних чинників для євроінтеграційного вибору України. Це підтверджує успіх країн Балтії, адже Естонія за рівнем інноваційного розвитку уже вийшла на середні показники Нідерландів, Австрії та перевищила показники Данії і Франції[8].

Глобальний інноваційний індекс вийшов на перше місце серед всіх інших індексів інноваційної діяльності й став неоціненним контрольним показником, що сприяє діалогу між приватним і державним секторами. Він

дозволяє на постійній основі проводити оцінку факторів, що впливають на інноваційну діяльність.

Рейтинг країн світу за глобальним індексом інновацій подано на рис. 4.

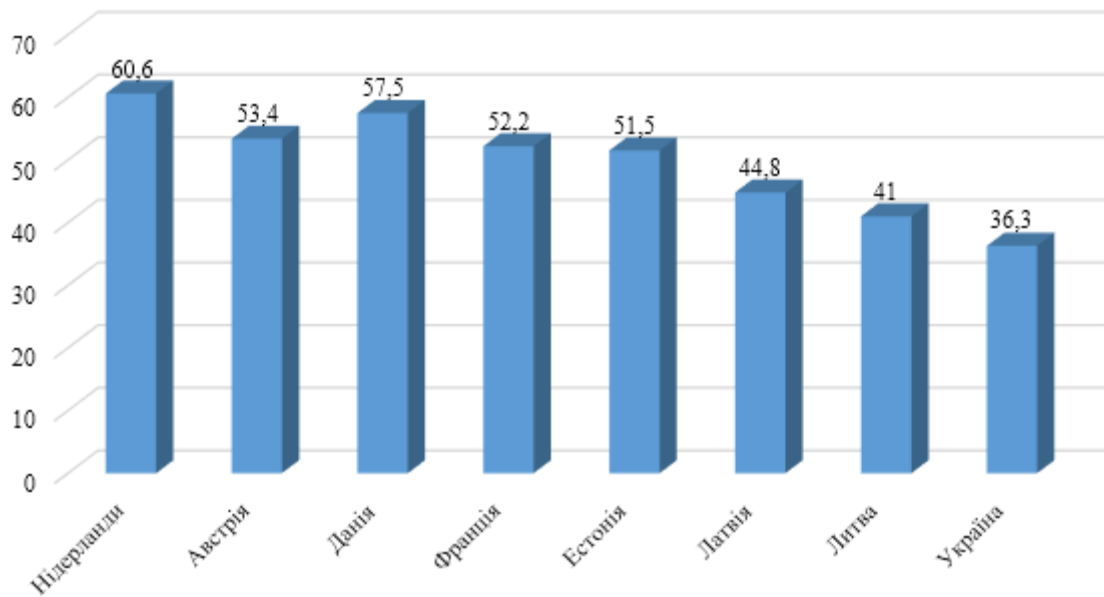

Рисунок 4 – Рейтинг країн світу по глобальному індексу інновацій 2014р., %

Джерело: складено авторами на основі [11]

Позиція України у глобальному рейтингу індексу інновацій посіла 71-е місце, знаходячись між Монголією та Тунісом свідчить, що впровадження інноваційних процесів у вітчизняній економіці пов'язано з певними проблемами.

Тому, необхідно зазначити, що одним із головних чинників, який забезпечує сталий економічний розвиток, є інновації. Саме інновації пояснюють тенденції до зростання прибутків таких високотехнологічних та науково озброєних країн, як США, Японія, Німеччина, Франція тощо, де пріоритет віддають інтелектуально містким виробництвам, специфічними ознаками яких є ресурси людського капіталу, навички, інформаційні секрети і ноу-хау[9, с.37-39].

Запровадження інноваційного типу зростання стає особливо актуальним в русі європейських постсоціалістичних країн до вступу в ЄС, адже їх економіка характеризується значною питомою вагою застарілих виробництв. Відставання у модернізації структури національного виробництва загрожує консервацією цих країн в ролі європейської периферії та втратою, зрештою, їхньої національної ідентичності, їхньою економічною дезінтеграцією, це впливає на позиціонування у світовому поділі праці.

Відновлення економічного зростання без активізації його інноваційної складової веде в перехідній економіці, яка характеризується значною ресурсодефіцитністю, до поступового вичерпання резервів екстенсивного зростання і наростання загрози економічної депресії.

Мета управління інноваційним процесом в інтеграційній економіці – створити таку систему взаємозв'язків і такий механізм, який забезпечить

кожній країні ЄС оптимальний і ефективний інноваційний розвиток.

Характерним для співробітництва між Україною та країнами ЄС є істотне зростання прямих іноземних інвестицій в Україну.

Зростання прямих іноземних інвестицій в Україну за 2009-2014 рр. зображено на рисунку 5.

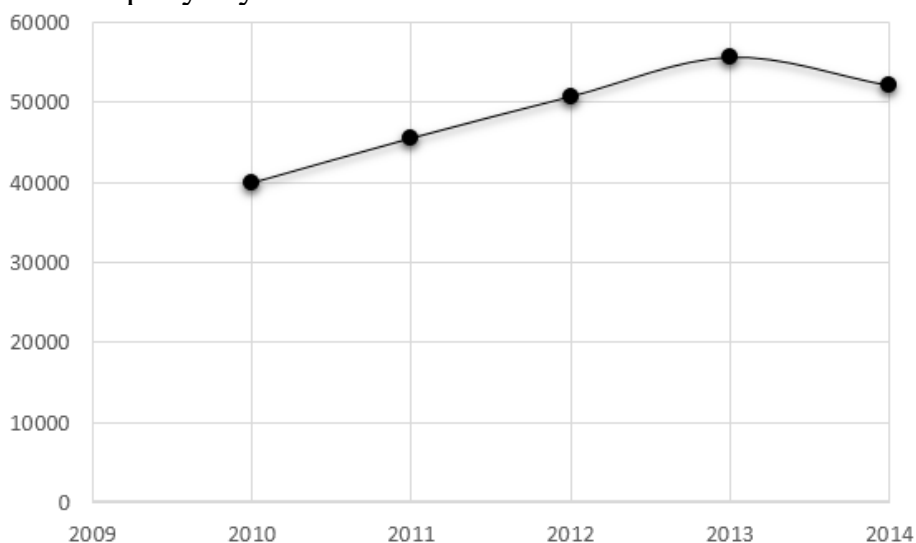

Рисунок 5 – Прямі іноземні інвестиції в Україну за 2009-2014 рр.

Джерело: складено авторами на основі [11]

Активізація інноваційного співробітництва України і ЄС вимагає істотного збільшення обсягів фінансування з метою участі держави в дедалі ширших і диверсифікованіших сферах інноваційного розвитку. Як свідчить статистика, технологічно розвинуті країни ЄС, США, Японія невинно збільшують фінансування розвитку у науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи. На цьому тлі прогнозний рівень бюджетних асигнувань та фінансування НДДКР в Україні має вкрай незадовільний вигляд, про що свідчать такі дані.

Таблиця 1 – Прогноз рівня бюджетних асигнувань і фінансування НДДКР в Україні

	2010	2011	2012	2013	2014
Витрати Державного бюджету (% ВВП)	1,2	1,4	1,55	1,7	1,7
Внутрішні замовлення (% ВВП)	0,27	0,79	0,86	0,93	1,00
Іноземні замовлення (% ВВП)	0,67	0,69	0,71	0,73	0,75
Сумарні витрати на НДДКР (% ВВП)	2,59	2,88	3,12	3,36	2,5

Джерело: складено авторами на основі [11]

Реалії України дозволяють твердити, що потенційні можливості для розвитку міжнародної промислової і науково-технологічної кооперації повинні концентруватися в досить обмеженій кількості галузей науково-

технічного та інноваційного співробітництва. За оцінками експертів, головними завданнями поглиблення кооперації є підключення України до робіт, що виконуються в рамках науково-технічної інтеграції в галузі високих технологій і міжнародних науково-технічних програм ЄС, які спрямовані на розв'язання фундаментальних науково-технічних проблем і досягнення нового виробничого та дослідницького потенціалу [2, с.342-354].

Досвід країн ЄС свідчить, що обов'язковою умовою успішного інноваційного розвитку є наявність цілеспрямованої чіткої стратегії на основі співробітництва та кооперації на всіх стадіях інноваційного процесу. Це вимагає розробки та реалізації нормативно-законодавчої бази інноваційної політики, в тому числі в сфері співробітництва.

В 1999 р. Верховною Радою України було прийнято Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України. Базовий закон у цій сфері «Про інноваційну діяльність» вступив в дію після його підписання Президентом лише у 2002 р. Закон визначає мету та принципи державної інноваційної політики. Головною метою державної інноваційної політики визнається створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни [12].

Одним із найбільш вагомих показників, які характеризують результати діяльності національного науково-технічного комплексу за певний період, є показник обсягу виконаних науково-технічних робіт. Показник обсягу виконаних науково-технічних робіт подано на рисунку 6.

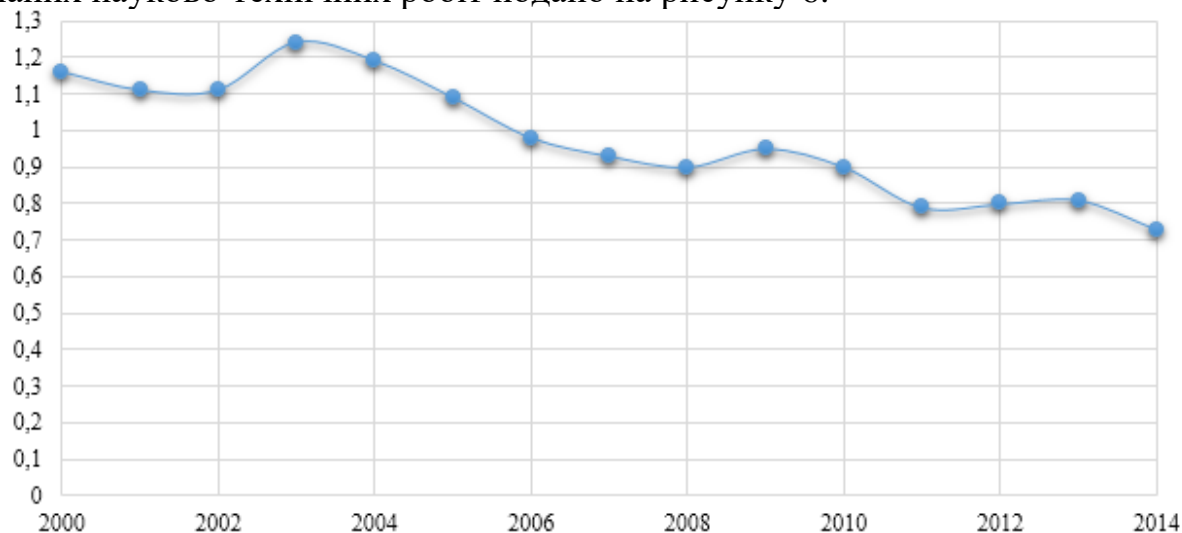

Рисунок 6 – Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, % за 2000-2014 рр.

Джерело: складено авторами на основі [11]

В останні роки цей показник постійно знижується, і в 2014 р. становив 0,73%. Це у 3-3,5 рази менше, ніж у провідних країнах світу (наприкінці 1990-х рр. у США наукоємність ВВП становила 2,63%, Японії – 2,8%, Франції – 2,25%). Водночас витрати на наукові та науково-технічні роботи в Україні в розрахунку на одного виконавця (майже 7,7 тис. грн у 2014 р.) у 50-80 разів нижчі, ніж у зазначених країнах.

Витрати на наукові та науково-технічні роботи в Україні зображено на рис. 7.

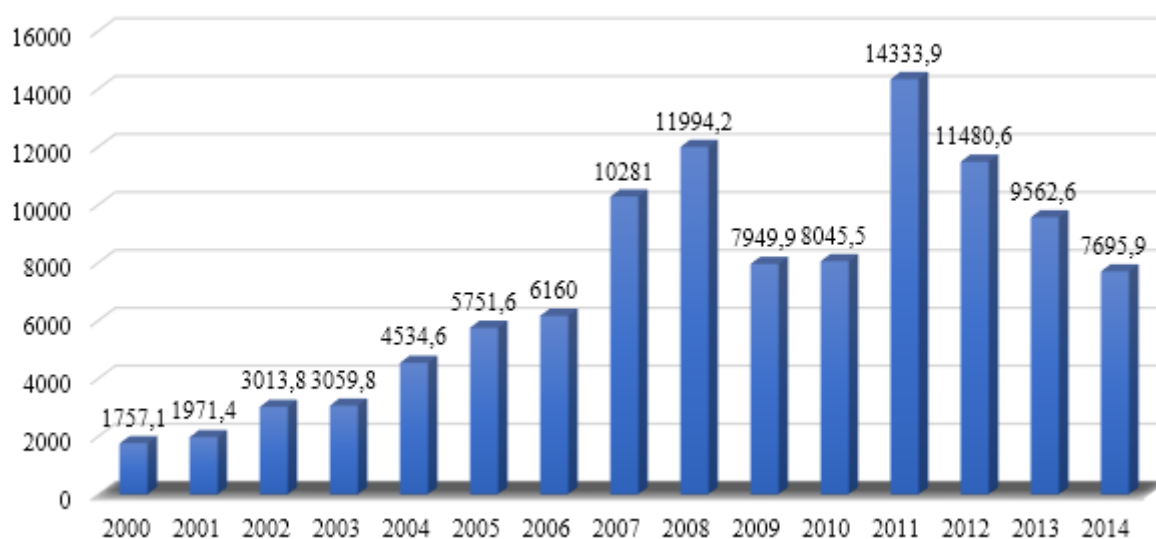

Рисунок 7 – Загальна сума витрат на наукові та науково-технічні роботи в Україні, тис.грн. за 2000-2014 рр.

Джерело: складено авторами на основі [11]

Згідно з висновками Кабінету Міністрів України, на сучасному етапі щорічні фактичні потреби на здійснення науково-технічної та інноваційної діяльності задовольняються не більш ніж на 16%. А це обумовлює, в свою чергу, загрозу втрати Україною можливостей розвивати та реформувати в подальшому свою економіку на сучасній науково-технологічній та інноваційній основі.

Позитивний стимулюючий вплив на активізацію інноваторів справить прийнята Постанова Кабінету Міністрів України (№ 520 від 4 червня 2008 р.) «Про затвердження мінімальних ставок винагороди авторам технологій і особам, які здійснюють їх трансфер». Ця Постанова встановлює ставки винагороди у відсотках до доходу (від 0,5 до 3%), одержанного від реалізації продукції, в тій частині, одержання якої обумовлене застосуванням нової технології або її складових згідно з умовами договору про трансфер цієї технології [13].

Важливим чинником інноваційного прогресу має стати державна політика, спрямована на стимулювання та захист внутрішнього ринку високих технологій. Велика потреба в Україні щодо інтенсивного оновлення виробничих фондів створює для цього сприятливі умови.

Україна має можливості забезпечити сучасну модернізацію виробництва, спираючись значною мірою на власний науково-технічний та кадровий потенціал, на можливості вітчизняної промисловості, поглиблення її кооперації з промисловістю інших країн, на розвиток спільних з іноземними інвесторами підприємств.

Проведений аналіз свідчить, що економічна інтеграція впливає на структуру економіки країни-члена інтеграційного об'єднання, на спеціалізацію цієї країни, пред'являє певні вимоги щодо стандартів та якості

товарів, і в сучасних умовах, щодо їх інноваційності. Європейський вектор інтеграційної стратегії України сприяє формуванню в країні більш передової структури економіки, стимулює до переходу на інноваційну модель економічного розвитку. Очевидно, що інтеграція України в Європейський економічний простір буде сприяти такій спеціалізації, яка не відповідатиме сучасним вимогам світового ринку та його структурним тенденціям.

Необхідні темпи розвитку економіки залежать від терміну, за який країна планує досягти рівня розвитку групи країн, в які вона інтегрується. Ситуація, яка склалася в Україні дозволяє констатувати, що результатом невтручання державного управління до розв'язання нагальних проблем інноваційної діяльності промисловості є такий стан, за якого задовільні тенденції до стабілізації і економічного зростання не є стійкими. Причинами такого стану є: низька привабливість української промисловості для інвестування через існування несприятливого економічного середовища для вітчизняного та зарубіжного інвестора, що проявляється в збитковості та неефективності державного регулювання, нерозвиненості ринкової інфраструктури, відсутності дієвої системи правового регулювання, оптимального рівня податкового навантаження.

З метою досягнення економічного добробуту та щоб стати повноправним учасником інтеграційних процесів у Європі Україна повинна:

- здійснити системну трансформацію економіки та політики;
- розвинути науково-технічну сферу;
- набути в співробітництві із розширеним ЄС наукоємної спеціалізації;
- створити національні інноваційні ресурси та ефективно діючу інноваційну систему;

Досвід технологічно розвинутих країн свідчить, що необхідне органічне поєднання ринкових методів стимулювання науково-технічної діяльності та сильної державної політики. Такого підходу намагається дотримуватися Україна в розробці законодавчо-нормативної бази інноваційної системи. При цьому, слід враховувати світову тенденцію до збільшення ролі непрямих методів державного регулювання інноваційногорозвитку. Також, необхідно запровадити більш суттєві стимули для інноваційної діяльності приватного бізнесу, що збільшило би його роль та частку у фінансуванні інновацій.

Для України Євросоюз має стати школою ефективної інноваційної економіки, високих соціальних стандартів та ефективного управління суспільним розвитком. Трансформація європейського успіху в економіку України є основою євроінтеграції, тому що попри всі свої нинішні негаразди, Європа залишається взірцем успіху для країн світу.

Література

1. Основы инновационного менеджмента: теория и практика: учебное пособие / Под. ред. П.Н. Завлина и др. – М.: ОАО Издательство»Экономика», 2000. – 475 с.

2. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів / Авт. упоряд.: Г.О. Андрощук, І.Б. Жилияєв, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко. – К : Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.
3. Андрощук Г.О. Інноваційна політика Європейського Союзу / Г.О. Андрощук, Р.Є. Еннан // Наука та інновації. – № 5. – 2009. – С. 92-95.
4. Морщагін О.В. Державна інноваційна політика в умовах формування інноваційної моделі розвитку : дис. кандидата економічних наук : 08.00.03. – Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, Донецьк, 2008. – 18 с.
5. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика/ За ред. д-ра економ. наук., проф. Л.І. Федулової. – Київ «Основа», 2005. – 522 с.
6. Сільченко І.А. Державна інноваційна політика в умовах формування інноваційної моделі розвитку / І.А. Сільченко // Економіка та управління національним господарством. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – № 1(9). – 2010. – С. 32-35.
7. Геєць В. О. Інновативно-інноваційний шлях розвитку - модернізаційний проект розвитку економіки і суспільства / В.О. Геєць// Банківська справа. - №4. – 2008. – С. 23-56.
8. Гайдуцький П. Україна – ЄС: проблеми інтеграції. [Електронний ресурс]. / П. Гайдуцький // Дзеркало тижня. Україна. – 2013. - № 20. Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/international/ukrayina-yes-problemi-integraciyi-_html
9. Приткіна О.Л. Інноваційна політика України та інтеграція до ЄС / О.Л.Приткіна // Фінанси України. - №5. – 2008. – С. 36-43.
10. Шевченко О.О. Вплив Євроінтеграційного курсу України на стан і перспективи інноваційного розвитку національної економіки / О.О. Шевченко // Актуальні проблеми економіки. - №5. – 2009. – С. 110-159.
11. Офіційний сайт Державного комітету статистики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Закон України «Про інноваційну діяльність» (№40-IV від 4 липня 2002 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>
13. Указ Президента України «Про фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/>

6.8. Напрями вдосконалення інституційного механізму залучення іноземних інвестицій в Україну

Інвестиції виступають індикатором розвитку будь-якої країни. На управлінні економічною ситуацією через регулювання інвестиційної діяльності сьогодні багато в чому ґрунтується досягнення збалансованого розвитку національної економіки. Це обумовлює необхідність проведення інституційної реформи як механізму регулювання інвестиційної діяльності, що забезпечував би формування сприятливих умов для залучення і

використання інвестицій, а також досягнення максимальної ефективності від здійснення інвестиційної діяльності на кожному організаційному рівні. Дослідження проблем необхідності проведення інституційної реформи у сфері інвестицій, а також дослідженню економіко-правових аспектів інвестиційної діяльності в Україні вказують на необхідність формування ефективної політики у сфері інвестування. Разом з тим, розробка інструментарію практичної реалізації механізму регулювання інвестиційної діяльності, що враховував би сучасні особливості її здійснення та сприяв підвищенню ефективності інвестування, потребує подальших досліджень.

Останнім часом проблеми інвестиційного розвитку в Україні активно обговорюються науковою спільнотою. Зокрема, особливості інституційних реформ в економіці України розглядалися в роботах Битяка Ю.П., Гонюкової Л.В., Мельниченка В.І. [1], Сурміна Ю.П., Пахомової Т.І., Сіцінського А.С., Шиманке Д. [2]. Проблема залучення інвестиційних ресурсів широко висвітлювалась у роботах вітчизняних та іноземних науковців, зокрема таких як Бланк І.А. [3], Майорова Т.В., Радіонова С.П., Титаренко Н.О., Шеремет В.В. [4], Шевчук В.Я. та інших. У роботах вказаних вчених закладено, теоретико-методологічний базис розвитку інституційного середовища інвестиційної діяльності підприємств.

Елементи інституційних основ, а саме, правила та регулюванню економіки, а також інституції, що їх обумовлюють, є основними критеріями для прийняття рішень приватними інвесторами в довгостроковому періоді. На фоні досить недосконалої системи інституцій України надання спеціальних інвестиційних стимулів окремим секторам, регіонам, та надання стимулів в залежності від типів інвестицій, може бути як неефективною, так і невиправдано дорогою діяльністю.

Головною передумовою результативності інституційного середовища є ефективні інститути, оскільки сукупність політичних і соціально-економічних інститутів зумовлює гарантування виконання контрактних зобов'язань усіма економічними агентами та сприяє як найповнішому використанню продуктивності виробничих факторів, що лежать в основі економічного зростання. Ці ефективні інститути забезпечують легку пристосовуваність політико-економічної системи до нових умов і можливостей, які виникають завдяки науково-технічному прогресу. Адаптивно гнучкі інститути створюють стимули до розвитку науки та освіти, заохочують мобільність виробничих факторів, полегшують передачу науково-технічної інформації та впровадження нових технологій, сприяють підприємництву та інноваціям. І навпаки – неефективні інститути зменшують потенційний рівень добробуту, знижується як надійність забезпечення права власності, так і гарантії дотримання контрактів.

Успішна інвестиційна діяльність можлива за умови створення сприятливого інституціонального середовища, в якому проходять інвестиційні процеси, що формують сукупність всіх факторів макро- та мікросередовищ, які впливають на рішення інвесторів щодо вкладання коштів. Загострення проблем в економіці значною мірою зумовлене також обмеженістю

інвестиційного забезпечення модернізації, реконструкції та технічного переоснащення підприємств, а також відтворення їх ресурсного потенціалу. Це пов'язано з тим, що надто різним і звуженим є спектр джерел інвестування великих і дрібних підприємств.

Удосконалення інституціонального середовища інвестиційного забезпечення економіки та диверсифікації джерел інвестування підприємств потребує нових методологічних підходів з огляду на активізацію євроінтеграційного вектора розвитку нашої країни й загострення цілого ряду економічних та екологічних проблем господарського освоєння ресурсного потенціалу економіки.

За В.І. Мельниченком, інституційний розвиток можна визначити як стійкий комплексний розвиток організації. При цьому комплексність передбачає не тільки оновлення власне організаційної структури, а й форм, методів, принципів, норм та правил її функціонування [1, с.7].

Законодавство, що формує правову основу інституційного забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності в Україні, можна умовно поділити на дві групи: законодавчі та нормативні акти загального характеру, такі як Конституція України, Закон України «Про місцеве самоврядування», що регламентують загальні засади економічного розвитку відносно свого об'єкту спрямування, та законодавчі та нормативні акти у сфері інвестиційної та інноваційної діяльності, наприклад, Закони України «Про інвестиційну діяльність», «Про інноваційну діяльність», «Про режим іноземного інвестування», які мають об'єктом спрямування інвестиційний та інноваційний процеси.

У рейтингу інвестиційної привабливості країн світу International Business Compass за 2015 рік компанії BDO Україна розташовується на 89 місці і входить до переліку країн, що показали найкращий зростання за рік, нарівні з Білоруссю та Латвією. У 2014 році наша країна посідала 109 місце - таким чином, за рік вона піднялася в рейтингу BDO IBC на 20 позицій [5].

Надходження прямих іноземних інвестицій в Україну за період 2005-2015 рр., як видно з рис. 1, двічі мало тенденцію до суттєвого спаду: перший пов'язаний зі світовою кризою 2008 року, другий – з політичною кризою в Україні 2013 року [6].

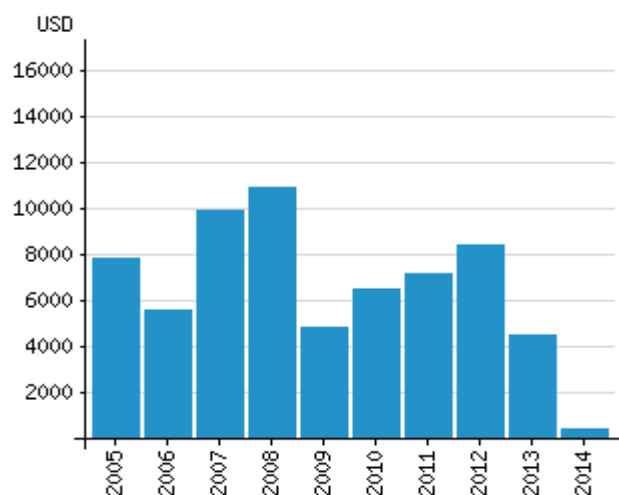

Рисунок 1 – Динаміка прямих іноземних інвестицій в Україну 2005-2014 рр.

Джерело: складено авторами на основі [6]

Станом на 31 грудня 2014 року обсяг залучених з початку інвестування прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України становив 45916,0 млн. дол. США та в розрахунку на одну особу населення склав 1072,0 дол. У 2014 р. в економіку України іноземними інвесторами вкладено 2451,7 млн. дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу). Зменшення капіталу за цей період становить 13592,1 млн. дол. (у т.ч. за рахунок курсової різниці – 12246,5 млн. дол.) [6].

Структура прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіці України за країнами станом на 2014 рік показано на рис. 2 [6].

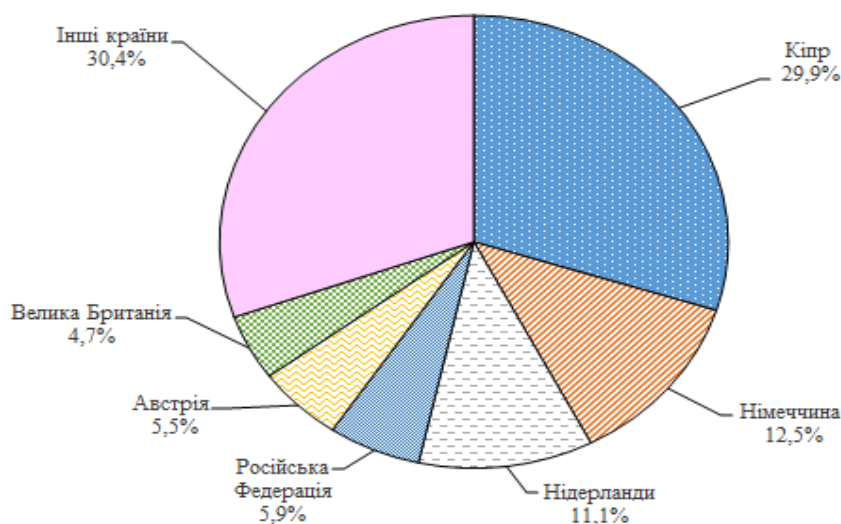

Рисунок 2 – Структура прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіці України за країнами

Джерело: складено авторами на основі [6]

Якщо розглядати стан надходжень інвестицій за регіонами, то вже

традиційно лідером за обсягом інвестиційних вкладень залишається м. Київ. Адже обсяги інвестицій навіть у регіон, що займає другу після м. Києва позицію (Дніпропетровська область, 16,9% від загального об'єму інвестицій в Україну) за рівнем залучених інвестицій за 2014 рік практично у три рази менші ніж у м. Києві (49,5%). Як бачимо, з 25 регіонів України, половина усіх інвестицій знаходиться лише в одному - м. Києві. Головними реципієнтами іноземного капіталу окрім столиці є лише 5 регіонів: Дніпропетровська (16,9%), Донецька (5,6%), Харківська (3,8%), Київська (3,6%) та Одеська (3,1%) області [6]. Саме в цих регіонах більше розвинена інфраструктура, достатня пропозиція виробничих ресурсів, місцеві органи влади забезпечують активну підтримку іноземним інвесторам у формі консультацій, поширення інформації, пошуку партнерів, розробки й реалізації інвестиційних проектів.

Структура прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіці України за видами економічної діяльності станом на 2014 рік видно на рис. 3 [6].

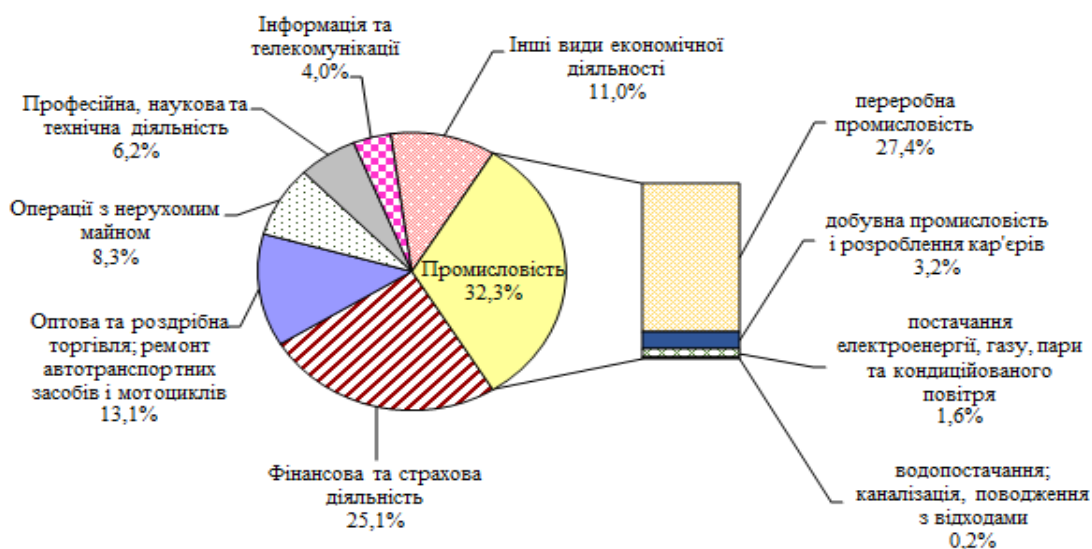

Рисунок 3 – Структура прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіці України за видами економічної діяльності
Джерело: складено авторами на основі [6]

Таким чином, обсяги залучення в економіку України ПІІ залишаються низькими, а їх основними реципієнтами є низькотехнологічні, енергоємні сфери виробництва та сфери, не пов'язані з виробництвом, за відповідної відсутності інтересу до високотехнологічних галузей промисловості.

Інвестиційна діяльність в Україні регулюється численними законами, міжнародними угодами, двосторонніми угодами, та іншими законодавчими актами. Проте, не існує послідовної стратегії стосовно внутрішніх приватних інвестицій та прямих іноземних інвестицій.

Здійснення реформи має стати підґрунтям формування ефективної системи інституцій з чітким визначенням їх функцій, завдань і заходів, які вони розробляють та реалізують. При цьому ефективність цілком залежить від цілісно-раціональної поведінки діючих сьогодні інститутів регулювання

інвестиційної діяльності в Україні. Сценарій проведення реформи визначатиметься інтенсифікацією та ефективністю взаємодії між ними. З огляду на це, спочатку має бути відпрацьовано механізм зворотних зв'язків і накопичення інформації про стан діючих інститутів регулювання інвестиційної діяльності, і тільки потім – формування нової інституційної системи в Україні [7, с.4].

Зважаючи на несформованість цілої низки об'єктивних передумов, проведення інституційної реформи має бути прерогативою держави, при одночасному перенесенні її акцентів у регіони – визначним фактором інституційної ефективності. Держава має сприяти такій організації владних інститутів, що забезпечуватиме представництво регіональних інститутів на центральному рівні. Підвищення участі регіональних органів влади, зокрема місцевих державних адміністрацій, у регулюванні інвестиційної діяльності сприятиме об'єктивному обґрунтуванню забезпечення регіонів інвестиціями, оскільки саме вони володіють оперативною інформацією щодо соціально-економічних потреб регіонів [7, с.5].

Основними перешкодами для інвестування в Україні є високий рівень корупції, робота судової системи, строки розгляду документації державними органами, а також податковий режим і митні процедури.

Практично всі наукові дослідження єдині в одному – корупція одна з основних причин, що гальмує економічний розвиток та зростання держави. Попри міжнародний досвід та внутрішньодержавні ініціативи боротьба з корупцією існує переважно на папері.

За результатами Індексу сприйняття корупції 2014 від Transparency International, Україна так і не пододала проблему корупції. Отримавши лише один додатковий бал, у порівнянні з 2013 роком, Україна залишається серед корумпованих держав. України в Індексі сприйняття корупції 2014 набрала 26 балів зі 100 можливих і посіла 142 місце зі 175 позицій. Україна опинилась на одному рівні з Угандою та Коморськими островами як одна з найбільш корумпованих країн світу [8].

Система отримання дозволів Україні також не є досконалою. Серед проблем, які виділяє бізнес:

- не виправдано широкий перелік дозвільних документів;
- дублювання компетенцій і функцій дозвільних органів;
- нечітке визначення всіх етапів дозвільної процедури, кількості організаційних структур, що беруть у ній участь, а також часових і матеріальних витрат;
- невизначеність порядку взаємодії органів місцевого самоврядування, місцевих державних адміністрацій і територіальних структур центральних органів виконавчої влади в процесі дозвільних процедур;
- відсутність вичерпного переліку обов'язкових документів і вимог до їх оформлення.

Система оподаткування в країні – це один з визначальних моментів при здійсненні інвестування іноземними інвесторами. Державна фіскальна політика України створює значні перешкоди для інвестицій.

Основні проблеми податкової системи: незручність і громіздкість податкової звітності разом з триваючим тиском податкових органів на бізнес і вимогою сплати податків наперед. Дисбаланси податкового режиму створюють нерівномірні податкові навантаження та, як результат, призводять до збільшення тіньового сектору економіки.

Серйозним недоліком податкової системи для іноземних інвесторів є ввізний податок на додану вартість при імпорті високотехнологічного обладнання, яке не виробляється в Україні. Це створює значні перешкоди для технічного переоснащення застарілого виробництва, запровадження стимулів модернізації виробництва та створення нових робочих місць.

До основних недоліків податкової системи України також відносять:

- значне податкове навантаження на фонд заробітної плати сприяє розвитку «тіньового» сектору економіки, негативно впливає на собівартість продукції, а також на позиції вітчизняних товарів як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках;

- системне неповернення ПДВ та несвоєчасне його відшкодування призводить до зниження економічної активності підприємств та обсягів їхнього виробництва;

- податок на нерухоме майно має суттєві недоліки, зумовлені, надмірними фіскальними та недостатніми регулюючими властивостями, розрахунок величини сплати податку на нерухомість повинен враховувати строк експлуатації нерухомого майна та місце його розташування.

Найважливішими змінами податкової системи повинні стати – простота, зрозумілість їх обчислення та сплати, прозорість адміністрування.

Недосконала судова система України є одним із основних бар'єрів для проникнення іноземних інвестицій в країну. Чинна судова система не дає гарантій ні для приватної власності, ні для інвестицій і не дає гарантії, що введені в Україну кошти можна буде повернути. Основна проблема на сьогодні – відсутність довіри населення до інституцій, що становлять сферу юстиції в Україні. Це призводить до відсутності системного підходу до реформування сфери юстиції в Україні. В Україні відсутня координація та взаємодія між інституціями, які представляють сферу юстиції. До недоліків судових інститутів відноситься тиск з боку контролюючих органів, вплив планових та непланових перевірок та часті зміни законодавства.

Серед найбільш позитивних змін інвестиційного клімату можна виділити:

1. зміна центральної влади;
2. обрання проєвропейського вектору розвитку;
3. антикорупційний напрямок розвитку та початок люстраційних заходів;
4. налагодження міжнародного діалогу з ЄС, НАТО, США та з іншими державами-партнерами;
5. відновлення співпраці з міжнародними фінансовими організаціями.

Важливим є створення нових та реформування старих інституцій, які

будуть в комплексі впроваджувати нову державну інвестиційну політику за успішним прикладом багатьох країн світу. Вони мають системно, у співпраці з Урядом, стимулювати інвестиції на визначених напрямках. Діяльність цих інституцій має бути зосереджена на фінансуванні процесів структурної перебудови та розвитку високотехнологічних виробництв.

У світі перспективним вважається створення інститутів, які консолідують бюджетні та залучені під держані гарантії кошти та направляють їх на визначені пріоритети розвитку. Прикладом такого інституту може стати банк розвитку з ефективною структурою корпоративного управління, налагодженими бізнес-процесами, інституційною незалежністю та ефективним процесом прийняття рішень.

У багатьох країнах банки розвитку виступають важелем у реалізації державної економічної стратегії. У світі існує понад 50 таких банків. Діючи як основний фінансовий інструмент держави в розвитку реальної економіки, вони активно використовують систему пільг та інших механізмів, залежно від завдань, які поставлені перед тією або іншою економікою країни.

В українському варіанті Банк розвитку має спрямовувати кредитні ресурси в пріоритетні галузі економіки для структурних реформ, які впроваджує держава. При цьому, оцінку та відбір проектів для фінансування повинні здійснювати не державні службовці, а висококваліфіковані спеціалісти, які мають досвід у визначенні кредитних ризиків та кредитоспроможності позичальників. Важливим є визначення критеріїв відбору таких інвестиційних проектів, серед яких бюджетна та соціальна ефективність має стати ключовими, а моніторинг та звітність про їх досягнення – обов'язковими.

Важливо, щоб механізми створення та функціонування цього інституту були напрацьовані на високому рівні, з врахуванням світового досвіду. Необхідний прозорий механізм створення наглядових органів, управління, контроль, залучатись бюджетні кошти та кошти міжнародних фінансових організацій, а також напрямки та способи надання кредитних ресурсів. Вони мають виключати будь-які корупційні можливості ручного управління. Рішенням є чітко прописані норми і процедури на рівні закону, включивши в нього усі параметри функціонування банку розвитку.

Згідно з зазначеним вище пропонується послідовно провести модернізацію законодавчої бази, що узгоджуються з преференціями приватних інвесторів та міжнародним досвідом. Зокрема необхідні наступні заходи:

1. створення належного інформаційного забезпечення інвестиційної діяльності в Україні;
2. поліпшення фіскальної стабільності, особливо в таких галузях, як інвестиції та захист майнових прав, розвиток фінансових ринків і дерегуляція бізнесу;
3. забезпечення прозорості, зокрема зменшення корупції, бюрократії, строків митного оформлення і тиску з боку податкових та інших контролюючих органів;

4. чітко визначити додаткове законодавство, яке необхідне для покращення інституційних основ інвестиційної діяльності в Україні. Зокрема, сконцентруватися на реформі податкового законодавства відповідно до міжнародних стандартів, стандартів зайнятості, та положень, що визначають права власності, покращити виконання закону, прозорість сектора суспільних фінансів, та ефективність суспільних видатків шляхом скорочення державної допомоги. Це допоможе усвідомити те, що реформа інституційних основ вимагає широкомасштабних та узгоджених зусиль усіх рівнів законодавчої ініціативи.

Спираючись на проведені дослідження, можна зробити висновок, що в Україні регулювання інвестиційної діяльності має бути державною справою, гнучко об'єднуючи централізовану координацію з децентралізацією рішення локальних задач. Регулювання повинно носити поміркований характер, визначатися системністю підходів до формування інвестиційної політики на кожному рівні. Заходи, які розробляють та реалізують державні інститути, мають бути направлені на формуванні сприятливого інвестиційного середовища шляхом підвищення їх ефективності, особливо стосовно стимулювання активності внутрішнього та іноземного секторів.

Для розвитку підприємств в сучасних умовах необхідне використання досягнень науково-технічного прогресу і широке впровадження їх у виробництво, що неможливо без формування інноваційного механізму.

Література:

1. Мельниченко В. І. Інституційний розвиток на рівні регіону : [навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц.] / В. І. Мельниченко. – К. : НАДУ, 2009. – 88 с.
2. Бланк І. А. Інвестиційний менеджмент : навч. курс. / І. А. Бланк. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2001. – 448 с.
3. Центри надання адміністративних послуг: створення та організація діяльності: практ. посіб. / [Бригілевич І. І., Ванько С. І., Шиманке Д. та ін.] / за заг. ред. І. А. Тимощука. – К. : СПД Москаленко О. М., 2010. – 440 с.
4. Управління інвестиціями : у 2 х т. / [В. В. Шеремет, В. М. Павлюченко, В. Д. Шапіро та ін.]. – К. : Вища школа, 1998. – Т. 1. – 416 с.
5. Рейтинг інвестиційної привабливості країн світу International Business Compass за 2015 рік [Електронний ресурс] / BDO. – Режим доступу : <http://www.bdo-ibc.com/index/global-comparison/overall-index/>.
6. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) з країн світу в економіці України [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Гришаєва Ю. Г. Напрями вдосконалення управлінського механізму регулювання інвестиційної діяльності на інституційних засадах / Ю. Г. Гришаєва // Бізнес Інформ. – 2013. – № 3 (1). – С. 111 – 116.
8. Індекс сприйняття корупції 2014 [Електронний ресурс] / Transparency International. – Режим доступу : <http://ti-ukraine.org/corruption->

6.9. Формування соціальної політики України за умов євроекономічної інтеграції

Розбудова української державності за принципами демократії об'єктивно зумовила переосмислення основних напрямків соціальної політики. Одним з базових завдань державного управління має стати формування нової національної соціальної стратегії. Підвищення якості життєдіяльності населення України є нагальною потребою, зумовленою необхідністю консолідації суспільства, об'єднання зусиль усіх його верств для реалізації цілей соціального розвитку з орієнтацією на досягнення високих соціальних стандартів та нормативів. Необхідно критично переосмислити світовий досвід формування нового соціально-економічного простору відповідно до національних потреб, передбачивши заміну старих способів розв'язання соціальних проблем принципово новими, більш ефективними.

Основна ідея національного соціального розвитку має полягати у досягненні самодостатнього рівня соціодинаміки в суспільстві, усвідомленні та реалізації того, що повноцінне відтворення людського потенціалу, соціуму загалом є прерогативою не тільки держави і владних структур, але й кожного з громадян України, що здійснюється на основі узгодженості соціально значущих інтересів громадян, суспільних об'єднань, органів державної влади та місцевого самоврядування [1].

Дослідженню теорії та практики інтеграції України до ЄС відводилось чільне місце у працях багатьох вітчизняних учених. Окремі проблеми державної політики України у сфері євроінтеграції висвітлено в роботах таких науковців у галузі державного управління, як С. Андрейчук [2], А. Баровська [3], Ю. Бондаренко [4], Н. Гнидюк [5], О. Григор [6], І. Грицяк [7].

Не дивлячись на те, що багатоаспектна проблематика європейської інтеграції України була й залишається предметом і об'єктом постійних наукових досліджень, наприклад її економічна, соціальна, гуманітарні складові, разом з тим, існує необхідність продовження наукових розробок з означеної наукової проблеми в Україні, адже за межами дослідницького інтересу в галузі державного управління залишилися питання, пов'язані з комплексним дослідженням державної євроінтеграційної політики України.

Системність дослідження економічних, соціальних і політичних факторів інтеграції стимулює утворення теорій та концепцій, спрямованих на висвітлення сутності цього процесу (табл. 1).

Метою дослідження є вивчення теоретичних аспектів економічної інтеграції як унікальної тенденції розвитку сучасної системи світового господарства, а також уточнення її сутності та змісту на основі узагальнення провідних концепцій та теорій.

Таблиця 1 – Основні концепції інтеграції

Назва	Автор	Сутність
Теорія диференціації ринків	Т.Левітт	Диференціація ринків–причина товарних потоків між різними країнами світу
Неомондіалізм	Ф.Фукуяма	Створення нового культурно-ідеологічного простору, універсалізації ліберальної демократії як кінцевої форми управління суспільством
Теорія геоeкономіки	Ж.Атталі	Єдина ліберально-демократична ідеологія і ринкова система призведуть до нової структуризації світу,що ґрунтується на принципах геоeкономіки
Теорія тріади	К.Омас	Роль національних держав поступово знижується і посту-пається основній тріаді, утвореної США,Західною Європою та Японією
Концепція «світ-система»	І.Валлерстайн	У межах світ-економіки виділяються три групи суспільств: центр,периферія і напівпериферія
Концепція «зіткнення цивілізацій»	С.Хантінгтон, С.Хоффман	Світ залежатиме від взаємодії основних цивілізацій
Концепція хвильового розвитку	Е.Тоффлер	У розвитку людства спостерігаються відповідні «хвилі»,останній з яких притаманні глобальні проблеми,з якими зіткнеться людство у ХХІст.
Концепція критичного аналізу	Дж.Стігліц	Наднаціональні інституції регулювання світового господарства потребують суттєвої ревізії
Концепція участі факторів виробництва в економічній інтеграції	Е.Хекшер	Дослідження закономірностей формування напрямів і структури міжнародних торговельних потоків
Теорема «вирівнювання цін на фактори виробництва»	Г.Хаберлел	Національні виробничі розбіжності визначаються різною забезпеченістю факторами виробництва та різною внутрішньою потребою у тих або інших товарах, їх цінами
Теорія митних союзів	Дж.Вінер	Дослідження впливу митних союзів на добробут нації в цілому, рівень економічної активності,платіжний баланс і рівень інфляції

Джерело: складено авторами на основі [6]

Сьогодні суспільне усвідомлення цінності людського життя, важливості повноцінного та гармонійного розвитку кожної особистості, її фізичних, моральних і духовних здібностей, а також необхідності створення умов для самореалізації людського потенціалу вимагають від науки і органів виконавчої

влади об'єктивного та своєчасного визначення основних стратегічних напрямів та пріоритетів соціального розвитку України.

Соціальна політика – це діяльність держави щодо створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства з метою підвищення добробуту членів суспільства, усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності у країні. В різних країнах визначення соціальної політики визначають по різному. В американській енциклопедії соціальної роботи Е.Баумхайер та А. Шорр визначили соціальну політику як напрям дії щодо соціальних явищ з метою управління взаємовідносинами і розподілом соціальних ресурсів [9]. Blackwell Encyclopedia of Social Work дає визначення соціальної політики Дж.Стюарта як сфери державної діяльності, відповідальної за створення та надання соціального захисту, що включає соціальні послуги та виплати [10]. Т.Ганслів визначив соціальну політику як функцію державної відповідальності [11] за:

- використання суспільних ресурсів;
- регулювання приватної діяльності;
- підтримку приватно-індивідуальної та колективної поведінки з метою максимізації соціальної вигоди та умов життя населення яка включає в себе:

- заходи і програми, безпосередньо спрямовані на забезпечення соціальних винагород у формі прибутку або послуг, включно з освітою, здоров'ям, соціальним захистом та персональними соціальними службами;

- заходи, що регулюють приватну поведінку для потреб досягнення соціальних цілей;

- соціальні та інші місцеві заходи, як, приміром, заходи з метою перерозподілу податків, фінансові заходи для надання робочих місць.

Важливим фактором економічної інтеграції є швидкий розвиток техніки та технологій, поява інформаційних технологій, що змінюють систему виробничих й організаційно-економічних відносин, максимально спрощуючи комунікації між суб'єктами господарювання.

Наведені фактори включені в єдину систему соціально-економічних зв'язків, доповнюються й специфічними політичними факторами, а саме: розповсюдження демократії як форми організації політичної системи більшості розвинених країн світу, що найбільшою мірою відповідає інтересам економічної інтеграції. Існує шість основних моделей соціальної політики держави: модель розвитку соціальної сфери і соціального захисту в адміністративно-командній економіці, американська, шведська, німецька, японська та англосаксонська моделі, кожна з яких має свої особливості, позитивні і негативні сторони [12].

Слід зазначити, що значний вплив на рівень розвитку і напрями соціальної політики має глобальна світова економічна криза, через яку, перш за все, відбулися значні негативні зміни в грошовій, кредитній, фіскальній, валютній сфері в Україні. Саме з розвитком цих сфер відбувається становлення і розвиток соціальної політики держави [13].

Одним з критеріїв оцінки ефективності соціальної політики є соціальне самопочуття населення, тобто стан людей, який безпосередньо впливає на їх суспільну поведінку, на ставлення до державних інститутів влади, до трудової діяльності. В США, наприклад, щорічно публікуються так звані індекси соціального здоров'я – об'єднання набору 16 показників, які характеризують смертність немовлят, насильство щодо дітей, самогубство підлітків, наркоманію, безробіття та ін. У багатьох розвинених країнах постійно проводиться моніторинг громадської думки щодо задоволення станом життя.

Українські науковці використовують для цього методику вимірювання інтегрального індексу соціального самопочуття (ІСС), яка у повному варіанті складається із 44, а у скороченому - із 20 запитань стосовно достатності соціальних благ. Діапазон шкали соціального самопочуття ІСС-20 - від 20 до 60 балів, де 40 балів – середнє значення шкали, нижче якого розміщуються показники негативного рівня задоволення потреб. Для визначення загального рівня соціального самопочуття населення України прийнято таке групування: значення нижчі за 37 балів, характеризують низький рівень; 37-43 бали - середній; вищі за 43 бали - високий. Результати застосування цієї методики наведемо у таблиці 2.

Таблиця 2 – ІСС-20 для дорослого населення України

Роки	2010	2011	2012	2013	2014
Значення (бали)	34,8	35,5	37,3	36,8	38,3

Джерело: складено авторами на основі [8]

Ефективність реалізації захисної функції соціальної політики обмежують:

- низькі фінансові можливості державного і місцевих бюджетів;
- недосконалість законодавчої і нормативно-правової бази з соціального захисту населення;
- нерозвиненість системи соціального страхування;
- недосконалість управління соціальним захистом.

Сучасну соціальну політику пропонується розглядати як системну єдність двох взаємозалежних і взаємодоповнюючих напрямів дії, а саме: соціального розвитку і соціального захисту.

Аналізуючи досвід західно-європейських країн, можна зробити висновок, що існування продуманої системи соціального захисту, яка охоплює всіх громадян, приводить до економічного росту, стабілізації політичної та соціальної ситуації в країні. Перш ніж тиражувати форми соціальної політики, спираючись на тезу про її раціональність, необхідно проаналізувати спільне та відмінне в конституціюючих формах суспільного життя, які мають історично-визначений, національний характер, та встановити адекватність таких форм іншому національному просторові. Такий аналіз має здійснюватись з урахуванням причин та наслідків формування певної конфігурації соціальної

сфери за наступними критеріями:

- національно-історична спричиненість даної конфігурації конституюючої соціальної сфери;
- інституціональна інфраструктура та її ефективність ;
- соціальні наслідки функціонування;
- рівень та якість впливу на показники ефективності динаміки економічної структури.

Такі критерії аналізу дозволяють визначити ефективність соціальної політики у контексті національної соціальної парадигми розвитку.

Соціальна політика у суспільстві реалізується через соціальні програми, які базуються на законодавчій базі, постановах, положеннях, інших урядових рішеннях, втілення в життя яких на різних рівнях виконавчої влади забезпечує задоволення соціальних потреб, соціальний захист, надання соціальних послуг населенню чи працівникам на вищому чи нижчому рівні, що забезпечує соціальну захищеність і відповідно соціальну справедливість у громадянському суспільстві.

Головна мета соціальної політики в державі полягає у створенні умов для посилення рівня соціального захисту та соціальної безпеки в суспільстві, досягнення соціальної злагоди, стабільності та соціальної цілісності.

Основними завданнями у проведенні соціальної політики є захист рівня життя через застосування різних форм компенсації від підвищення цін і проведення індексації; надання допомоги найбільш вразливим сім'ям; надання допомоги у разі безробіття; здійснення політики соціального страхування.

Зайнятість, безробіття і міграція – найважливіші показники використання трудового потенціалу у видах економічної діяльності країн та регіонів. Поняття «безробіття» містить такі основні аспекти, як потреба в праці, прагнення працювати, пошук роботи і неможливість її мати [14].

Безробіття – це соціальне явище перевищення кількості бажаючих отримати роботу над кількістю робочих місць, проявом якого є стан незайнятості працездатного населення. Процес зростання рівня незайнятості населення працездатного віку має негативні економічні й соціальні наслідки для економіки та населення країни, територій на яких воно набуло значного поширення [15].

Основні проблеми ринку праці України пов'язані зі зростанням тривалості періоду безробіття, збільшенням кількості громадян, які намагаються знайти роботу, а також існуванням труднощів щодо працевлаштування соціально незахищених верств населення.

Вагомий внесок до формування безробіття в Україні здійснює прихована його форма, тобто небажання чи неможливість значної частини безробітних осіб працездатного віку реєструватися в службах зайнятості [16].

Проаналізуємо безробітне та зайняте населення України в період з 2000-2013 роках, що зображено на рис. 1.

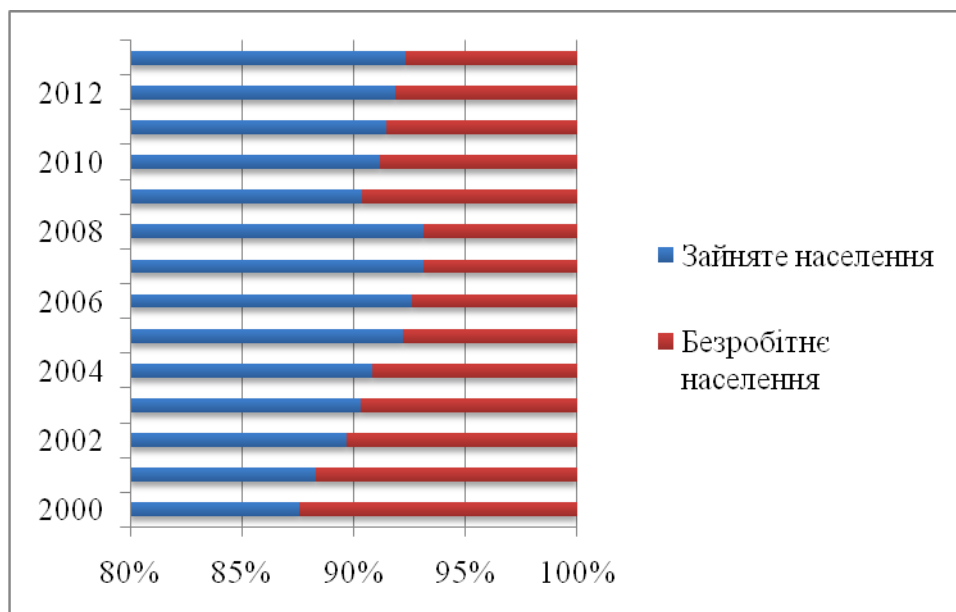

Рисунок 1 – Зайнятість населення 2000-2013 рр.

Джерело: складено авторами на основі [8]

З наведених даних, ми бачимо, що в 2000 році більше половини населення була безробітна, в порівнянні з 2013 роком.

Як бачимо, високий рівень безробіття – це проблема, яку потрібно вирішувати і яка потребує глибокого наукового аналізу та вироблення на цій основі практичних рекомендацій, які можуть використовуватися для розробки і реалізації ефективної соціально-економічної політики, направленої на забезпечення продуктивної зайнятості економічно активного населення країни, зменшення рівня безробіття до мінімального соціально-допустимого рівня.

Однією з передумов забезпечення достатнього життєвого рівня є встановлення мінімальної заробітної плати, причому запровадження й підвищення рівня мінімальної заробітної плати є більш продуктивним методом боротьби з бідністю, аніж різнопланові форми соціальної допомоги.

Мінімальна заробітна платня (МЗП) – це законодавчо встановлений розмір заробітної платні за просту, некваліфіковану працю, нижче від якого не може здійснюватися оплата за виконану працівником місячну погодинну норму праці. Мінімальна заробітна платня є державною соціальною гарантією, обов’язковою для підприємств усіх форм власності й господарювання [17].

З метою порівняльного аналізу розміру мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні за останні 14 років нами розраховані та проаналізовані темп зростання мінімальної заробітної плати та відсоткове співвідношення мінімальної заробітної плати до прожиткового мінімуму (таблиця 3).

Таблиця 3 – Динаміка співвідношення рівня мінімальної заробітної плати України та прожиткового мінімуму у 2000 – 2014 рр.

Рік	Мінімальна заробітна плата одного працівника		Прожитковий мінімум, грн	Співвідношення до прожиткового мінімуму, %
	грн.	темп зростання до відповідного періоду попереднього року, %		
2004	237	128,10	362	90,45
2005	310	130,80	423	73,28
2006	375	120,96	465	80,64
2007	460	122,66	492	93,49
2008	605	131,52	592	102,19
2009	744	122,97	695	107,05
2010	922	123,92	839	109,89
2011	1004	108,89	934	107,49
2012	1118	111,35	1095	102,10
2013	1147	102,59	1108	103,51
2014	1218	108,94	1176	103,57

Джерело: складено авторами на основі [8]

У 2014 році мінімальна заробітна плата одного працівника, зайнятого в економіці України, становить 1218 грн., що на 6.2% більше порівняно з минулим роком та у 5,1 разів – порівняно з 2004 роком. Це на 103.5 відсотка більше ніж розмір прожиткового мінімуму для працездатної особи в Україні, встановлений на період 2014 року.

Слід відзначити, що розмір прожиткового мінімуму у 2014 році порівняно з 2004 роком збільшився у 3.2 раза. Якщо у 2004 році показник прожиткового мінімуму був на 125 грн. більший ніж середньомісячна заробітна плата в Україні, то у 2013 році цей показник на 39 грн. Менший ніж середньомісячна заробітна плата.

Як бачимо, у галузі мінімальної заробітної плати необхідно вжити невідкладних заходів щодо перетворення її в реально значиму величину. Тому запровадження мінімального розміру оплати праці повинно стати інструментом держави у регулюванні ринку праці, і мати на меті:

- встановлення реальної ціни робочої сили;
- зниження рівня бідності;
- захист працівників від можливих економічних потрясінь.

Для досягнення цієї мети необхідно в основу мінімальної заробітної плати покласти соціальний стандарт нормального відтворення робітника.

В порівнянні з іншими країнами, Україна майже «доросла» до Європи за рівнем цін.

Розглянемо ситуацію, яка склалася в країнах Європи, що зображені на рис. 2.

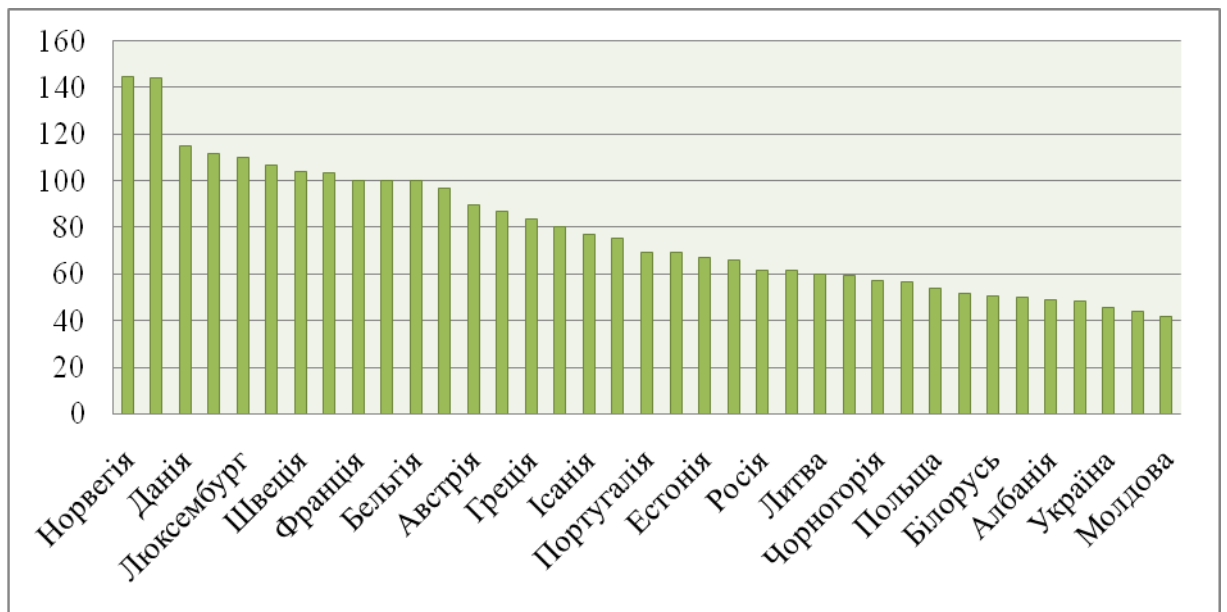

Рисунок 2 – Індекс споживчих цін

Джерело: складено авторами на основі [8]

Індекс споживчих цін (ІСЦ) є відносним показником вартості життя країни у порівнянні з Нью-Йорком. Так, наприклад, якщо країна має ІСЦ 70, життя в ній в середньому на 30% дешевше за вартість життя в Нью-Йорку.

Найдешевшими країнами є Індія, Непал і Пакистан. Це пояснюється дешевизною праці – в цих трьох країнах Індійського субконтиненту живуть в загальній складності близько 1,5 млрд чоловік.

Східна Європа в цілому – недорогий регіон, причому Словаччина, Хорватія, Литва, Латвія і Білорусь – трохи дорожче (50-60), а Україна, Польща, Чехія, Угорщина, Румунія, Болгарія, Сербія, Боснія і Македонія – трохи дешевше (40-50). Приблизно стільки ж коштує життя в Португалії та Азербайджані (50-60), а також Вірменії (40-50). Найдешевшими країнами Європи є Грузія, Молдова і Македонія (30-40). Для більшості європейців життя обходиться лише трохи дешевше, ніж для ньюйоркців (ІСЦ 80-90).

Азія – в цілому «дешевий» регіон. Крім вищезазначених Індії, Непалу та Пакистану дешево обходиться життя в четвертій країні Індійського субконтиненту – Бангладеш, а також Таджикистані, Туркменістані і Сирії (30-40). Трохи дорожче – в Китаї, Ірані, Туреччині, Іраку, Ємені та Шрі-Ланці (40-50). Щедорожче – у Монголії, Казахстані, Узбекистані, Афганістані, Саудівській Аравії (50-60), а також в ОАЕ, Йорданії і Лівані, Катарі (60-70) та Ізраїлі (70-80). Найдорожчі азіатські країни – Японія, Південна Корея і Кувейт (більше 80). Для більшості жителів Азії ІСЦ становить 40-50.

У країнах Південно-Східної Азії життя також порівняно недорого, а от в сусідніх з ними Австралії, Нової Зеландії і, як не дивно, Папуа-Нової Гвінеї і Каледонії – цілком на європейському рівні.

Якщо брати окремо Україну, то в ній загальна вартість життя становить лише 41,29% від вартості життя в Нью-Йорку, оренда – всього лише 12,68%, індекс, що враховує витрати на життя оренду – 27,31%, індекс повсякденних товарів – 35,53%, індекс харчування в ресторанах – 38,18 і індекс місцевої

споживчої здібності – лише 27,87%. Останній індекс виражає купівельну спроможність з урахуванням місцевих зарплат, тобто в Україні середній працюючий людина може на свою зарплату купити всього 27,87% того, що може дозволити собі середній житель Нью-Йорка.

За індексом місцевої споживчої спроможності Україна займає 17 місце з кінця, відстаючи навіть від багатьох африканських країн. З наших сусідів купівельна спроможність гірше тільки в Молдові (23,7%, 11 місце з кінця). Навіть у 2009 році індекс місцевої споживчої спроможності в Україні був вище, ніж зараз (30,33%). Україна – це не лише країна, де дешево жити, але й країна, де складно нормально заробляти.

А також в Україні нещодавно було визначено один із методів купівельної спроможності жителів різних країн – «індекс бігмака» - визначивши скільки коштує бутерброд, можна визначити як добре живуть громадяни різних країн.

Українські економісти спробували вирахувати за аналогією «Індекс борщу», тобто вартість приготування цієї страви в різних країнах (рис. 3).

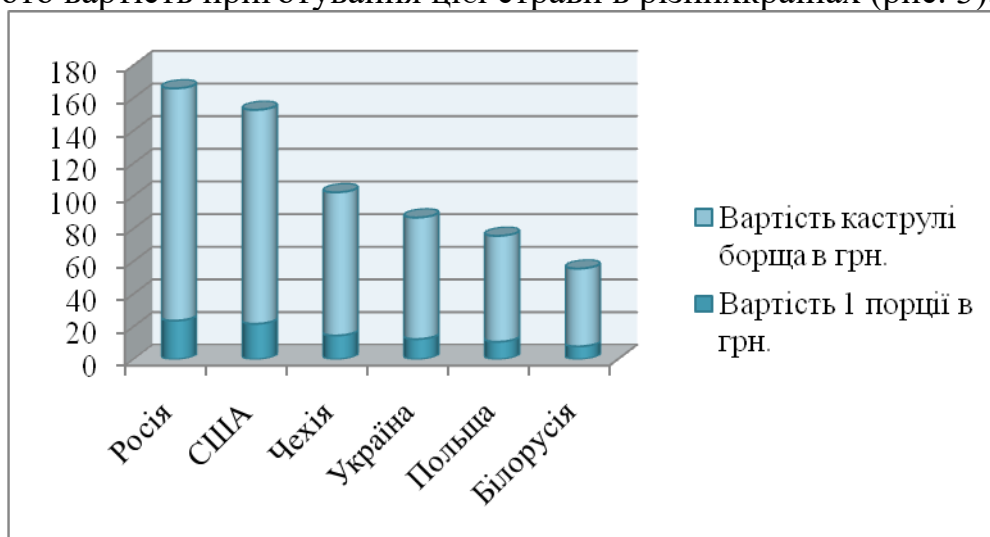

Рисунок 3 – Індекс борщу за 2012 р.

Джерело: складено авторами на основі [8]

У результаті такого дослідження виявилось, що у деяких багатих країнах набір продуктів, необхідних для приготування борщу, коштує дешевше, ніж у біднішій Україні. Дослідники вираховували вартість борщу в таких країнах: Україні, Росії, Білорусі, Польщі, Чехії та США. Виявилося, що найменше на приготування борщу витратить білоруська господиня – 7,94 грн. за порцію, на другому місці за вартістю польські продукти – 10,81 грн., і аж на третьому – українські – потрібно витратити 12,43 грн. за одну порцію.

Собівартість чеського борщу становить 14,61 грн. за порцію, майже 22 грн. коштує тарілка борщу в далекому Чикаго, а в Москві – 23,71 грн.

З проведеного дослідження видно, що такі розрахунки не претендують на істину в останній інстанції. Проте загальна тенденція підтверджує розмови українців, які проживають за кордоном, про те, що в інших країнах продукти дешевші.

Поступальний та динамічний розвиток країни має орієнтуватися на соціалізацію економічної системи з найповнішим урахуванням потреб, інтересів населення, його стимулів до продуктивної трудової діяльності з метою реалізації власного професійно-кваліфікаційного потенціалу, всебічного розвитку, одержання гідної винагороди за результати праці. Пріоритетність вирішення соціальних завдань логічно впливає з об'єктивної необхідності створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів України, їх оптимальної інтеграції до світового економічного простору, який висуває нові вимоги до процесу відтворення населення, формування соціально-трудоких відносин, розвитку всіх сфер життєзабезпечення населення та його основної складової - робочої сили. У зв'язку з цим необхідно трансформувати функції держави в управлінні соціальним розвитком; еволюція сучасних методів державного регулювання має відбуватися у напрямі зростання їх гнучкості, зміщення акцентів з регламентуючих та обмежуючих заходів на суто стимулюючі.

Література

1. Бондаренко Ю.М. Основні напрямки державно-правової підтримки соціальної роботи // Основні напрямки соціальної політики в умовах реформування українського суспільства: Навч. посіб. – Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2006. – С. 26 -32.
2. Андрейчук С. Управлінські засади розвитку вищої освіти України в умовах інтеграції в європейський освітній простір / С. Андрейчук // Ефективність державного управління. – Л. : Вид-во Львів. регіон. ін-ту держ. управління, 2007. – Вип. 12. – С. 13–18.
3. Баровська А. Принципи державної інформаційної політики в сфері європейської інтеграції / А. Баровська // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – К. : Вид- во НАДУ, 2008. – № 2. – С. 201–208.
4. Бондаренко Ю. М. Реформування українського законодавства в контексті європейської інтеграції / Ю. М. Бондаренко // Теорія та практика державного управління. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2008. – Вип. 1 (20). – С. 460–466.
5. Гнидюк Н. А. Механізм координації політики європейської інтеграції в системі державно-управлінських відносин / Н. А. Гнидюк // Актуальні проблеми державного управління : збірник наукових праць. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2010. – Вип. 2 (39). – С. 62–72.
6. Григор О. О. Формування інформаційного суспільства в Україні в контексті інтеграції в Європейський Союз (державно- управлінський аспект) : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Олег Олександрович Григор; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – Львів, 2003. – 20 с.
7. Грицяк І. А. Управління в Європейському Союзі: теоретичні засади : [монографія] / І. А. Грицяк ; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – 235 с.

8. Офіційний сайт Державного комітету статистики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Энциклопедия социальной работы. В 3т.: Пер. с англ.- М.: Центр общечеловеческих ценностей, 1993. Т. 3. – с. 266.
10. The BlackwellEncyclopediaof SocialWork / Ed. by M. Davies.- Blackwell Publishers, 2000.- 412p.
11. ГансліТеренс М. Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки.- К.: Основиб 1996. – с. 13.
12. Федоренко В.Г.Ринок праці в Україні та економічні тенденції в умовах світової економічної кризи / В.Г. Федоренко // Економіка та держава. – 2009. - №1. – с.4-5.
13. Іванова О.Л. Соціальна політика : теоретичні аспекти. – К.: Академія, 2003. – 107с.
14. Спікер П. Соціальна політика : теорії та підходи. – К.: Фелікс, 2000.-400с.
15. Економічна енциклопедія: [у 3 томах] – Київ: Видавничий центр «Академія». – 2002. – Т.1. – с.864.
16. Динаміка та географія безробіття в Україні та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
17. Про оплату праці: Закон Українвід 24 березня 1995 р. № 108/95 з наступнимизмінами і доповненнями // Уряд. кур'єр. – 1995. – 18 трав. – С. 10-11.

6.10. Запобігання сировинному та низькотехнологічному сценаріям входження національної економіки у світову

В умовах формування глобальних ланцюжків доданої вартості ступінь залучення будь-якої країни у зовнішню торгівлю значно впливає на її економічний стан. Однак щоб вирватися з кола країн, експортуючи сировину, Україні потрібно належно розставити пріоритети в економічній політиці, системна реалізація якої відкриє доступ до нових ринків збуту, поліпшить умови торгівлі, посилить кооперацію із зарубіжними підприємствами, знизить трансакційні витрати міжнародного співробітництва та ін.

Нинішні перспективи стабілізації та зростання української економіки залежать не тільки від того, як вирішуватиметься конфлікт на Сході країни, а й від здатності влади до більш рішучих і швидких реформ. За прогнозами Світового банку, якщо впровадження реформ триватиме, очікувати оздоровлення економіки можна вже у 2017 р. – на 2,1%. Вирішальну роль у цих процесах повинна відігравати експортна діяльність, але аж ніяк (і це не новина навіть для студентів) не сировинного спрямування, а заснована на виробництві якісної кінцевої продукції з високим вмістом доданої вартості.

У своїй книжці «Як багаті країни стали багатими, і чому бідні країни залишаються бідними» всесвітньо відомий норвезький економіст Ерік Райнерт нарікає на те, що сучасні керівники розвинених країн забули, як саме їхні країни ставали багатими, та ведуть бідні країни до ще більшої бідності. У своїх висновках

учений спирається не на абстрактні ідеї чи суб'єктивні переконання – історичний досвід країн, яким удалося розбагатіти, слугує підставою для його висновків. Це Італія та Голландія, Англія та Ірландія, Німеччина та Японія після Другої світової війни, Південна Корея та Сінгапур, інші. І виявляється, що всі розвинені сьогодні країни використовували одну й ту саму стратегію – відмовлялися від сировинної орієнтації заради переробної промисловості та обов'язково проходили через період, коли емуляція – бажання та прагнення зрівнятися або перевершити – була їхнім головним пріоритетом.

Диверсифікація експортних поставок України невелика: майже три чверті експорту забезпечують три галузі – АПК і харчова промисловість, металургійний комплекс і машинобудування. Тобто товарний експорт представлений в основному сировиною та продуктами низького ступеня переробки. Наприклад, на чорні метали припадає 23,1% загального обсягу експорту, а на вироби з них – лише 2,6. Або на зернові культури – 14,6 і лише 6,3%, відповідно [1].

Сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування більшості сільськогосподарських культур і потужний людський потенціал дозволяють Україні не лише забезпечити власну продовольчу безпеку, а й стати активними гравцем на світовому ринку продовольства. Відтак необхідно прискорити процеси реформування аграрного сектору України, що потребує суттєвої модернізації в напрямі розвитку підприємницької діяльності на селі, запровадження інноваційних технологій у виробництво, забезпечення дохідності товаровиробників, а також розбудови соціальної інфраструктури та розвитку сільських територій [2].

Міністр аграрної політики та продовольства України, Тарас Кутовий, зазначає, що в аграрній галузі України необхідно рухатися в напрямку розвитку продукції з доданою вартістю. Голова відомства відзначив, що великі гравці комфортно почуваються і мають сталі виробничі урожайні потужності. Великі агрокорпорації мають вже досить нормальний рівень розвитку. А що стосується середніх та малих, то у них урожайність десь удвічі менша, ніж у тих, хто технологічно підкований. Саме за рахунок малих та середніх в майбутньому буде зростати вал продукції.

Як відзначив Міністр, основний експортний потенціал складає зерно. На сьогоднішній день в першу чергу саме малий та середній фермер повинен виробляти продукцію з доданою вартістю. Що в свою чергу надасть йому можливість бути конкурентоспроможними з великими агрохолдингами. Без малих та середніх фермерів в Україні не відбудеться розвитку ні сільських територій, ні ґрунтового зростання в експортному та валовому потенціалі [3].

Серед основних факторів, які визначали кон'юнктуру ринку зернових у 2015/2016 маркетинговому році, експерти виділяють критично низькі світові ціни на зерно (через рекордні врожаї останніх трьох сезонів в основних країнах-постачальниках) та збільшення нормативної вартості землі і як наслідок - її оренди [4].

Пшениця належить до традиційних культур, що вирощується аграріями України. У структурі посівів поточного року пшениця займає близько 6 млн га, що становить понад 22% усіх посівних площ та майже 42% посівів зернових культур (рис. 1) [5].

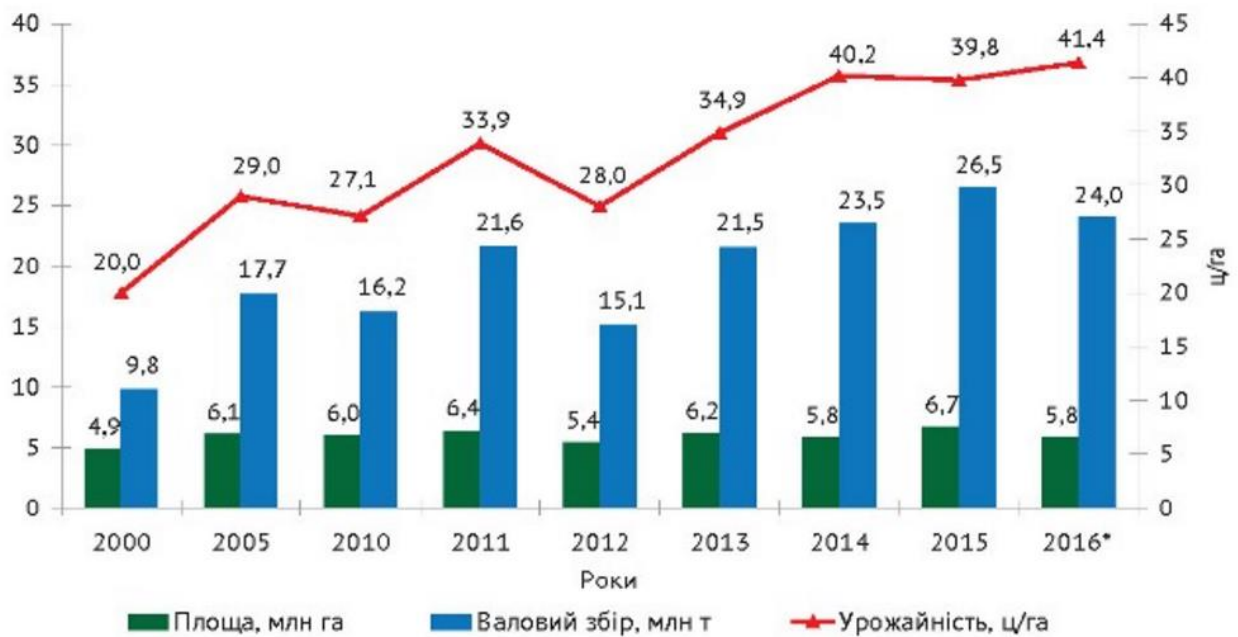

Рисунок 1 – Динаміка виробництва пшениці в Україні
Джерело: [5]

Вирощують пшеницю як сільськогосподарські підприємства, так і господарства населення. При цьому частка агроформувань у структурі виробництва становить майже 81%. Своєю чергою, частка сільського населення займає близько 19–20% від загального обсягу збіжжя цієї зернової культури. Торік аграрії зібрали 26,5 млн т. зерна з площі 6,7 млн га при середній урожайності 39,8 ц/га.

Основне виробництво цієї культури зосереджено в центральних регіонах України. Так, більше за інших у 2015 році зібрали пшениці у Харківській (2,2 млн т.), Дніпропетровській (2,0 млн т.) та Запорізькій (2,0 млн т.) областях [5].

У нинішньому маркетинговому році (червень 2015 – липень 2016) Україна експортувала 39,4 млн. тонн зерна. Але ціни падають, набагато вигідніше експортувати пшеницю у вигляді готового продукту: макаронних виробів. Нині ж склалася ситуація, при якій країна експортує зерно в Італію, де з неї роблять макарони, які Україна імпортує. Це негативна тенденція. Україні потрібно переорієнтуватися, тому що продаж сировини неминуче веде до поглиблення кризи [6].

На сьогоднішній день 85% обсягу макаронних виробів українського ринку припадає на вітчизняних виробників, решта 15% – імпортна продукція. Споживання макаронної продукції на внутрішньому ринку може сильно зрости, якщо подальша економічна ситуація залишатиметься нестабільною, а інфляція продовжиться. Макарони – відносно недорогий продукт і в кризові періоди його споживання зростає. На рисунку 2 зображена динаміка експорту/імпорту макаронних виробів.

Останніми роками експорт макаронної продукції знижується, оскільки сильної шкоди обсягам виробництва завдала анексія Криму і проведення АТО.

Сімферопольська макаронна фабрика займала 15% ринку (в обсягах). Також у лідерах була і Донецька макаронна фабрика (в кінці 2010 року вона займала 10% ринку). Втрата цих виробництв сильно вдарила по насиченню ринку продукцією.

Бачимо, що стійке зростання обсягів експорту з України у період з 2010 по 2013 рік було перервано тенденцією до спаду у 2014 році (-3,15%), яка мала своє продовження і у 2015 р. (-7,27%). За підсумками звітного періоду, в експорті макаронних виробів з числа п'яти найбільших країн призначення четверо – країни ЄС: Великобританія (13,4% від загального обсягу експорту в натуральному вираженні), Іспанія (9,6%), Німеччина (8,8%), Румунія (8,5%).

Незважаючи на тенденцію розширення географії експорту, українським експортерам поки не вдалося компенсувати скорочення поставок на традиційні експортні ринки, якими є ринки країн СНД і в першу чергу ринок РФ. В результаті, за підсумками січня-вересня 2016 року експорт макаронних виробів з України скоротився, в порівнянні з аналогічним періодом 2015 року, на 17,2% – з 16,7 тис. тонн до 13,9 тис. тонн.

Щодо імпорту, то його обсяги стабільно збільшувалися на протязі 2009-2013 років, і різко знизилися у 2014 (-26,03%) та 2015 (-39,18%) роках. Останнє пояснюється саме зменшенням обсягів імпорту макаронних виробів з Російської Федерації (-67% у 2015 році, порівняно з 2014), Італії (-32%) і Туреччини (-27%).

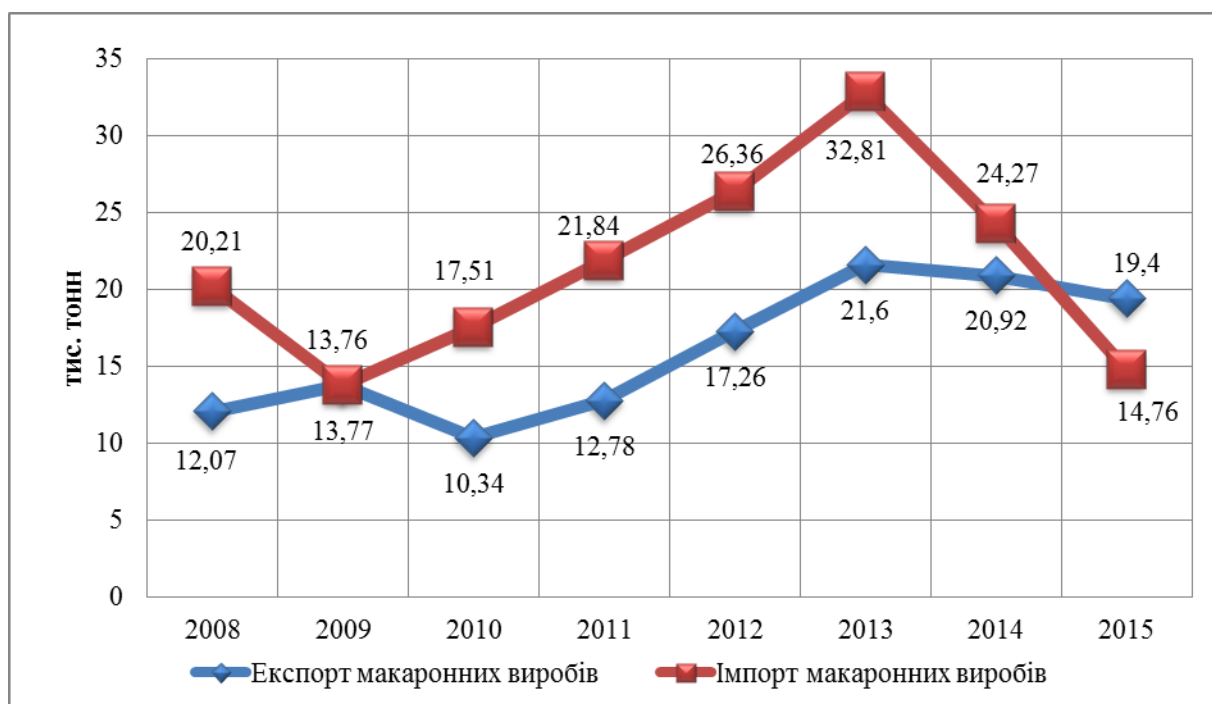

Рисунок 2 – Динаміка українського експорту/імпорту макаронних виробів
Джерело: [7]

Основними постачальниками макаронних виробів до України (рис. 3) є Італія (35%), Польща (22%), Туреччина (19%) та Російська Федерація (18%). Макаронна продукція імпортована з Росії користується в українських споживачів великим попитом тому, що ця продукція характеризується високою якістю і більш доступна за ціною, порівняно з макаронами, які імпортовані з інших країн [7].

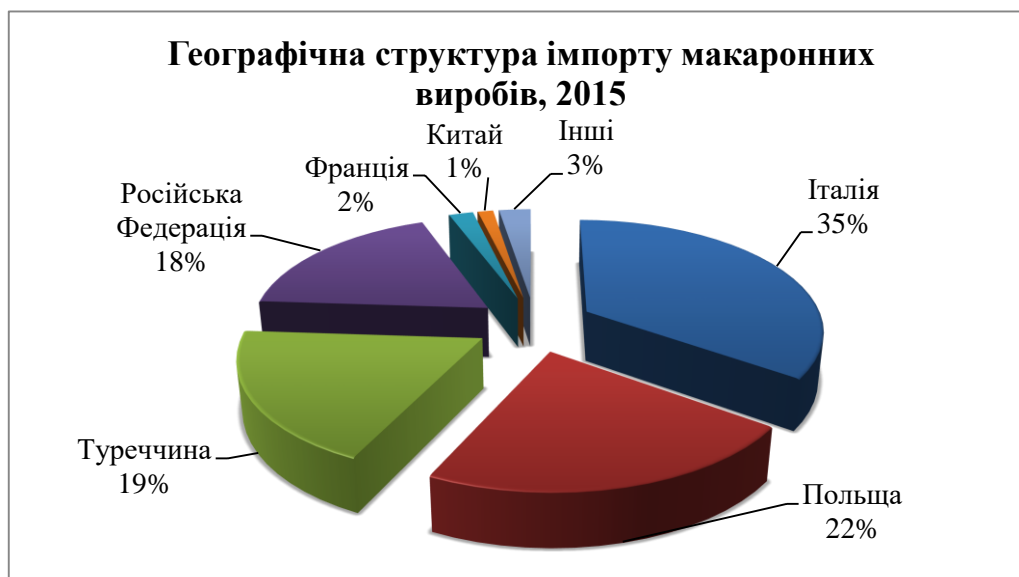

Рисунок 3 – Географічна структура імпорту макаронних виробів в Україну, 2015

Джерело: [7]

Найбільшими імпортерами української макаронної продукції у 2015 році були Російська Федерація (19%), Іспанія (10%), Великобританія (9%), Білорусь (8%), Румунія (8%), Латвія (7%), Німеччина (6%) та інші (рис. 4).

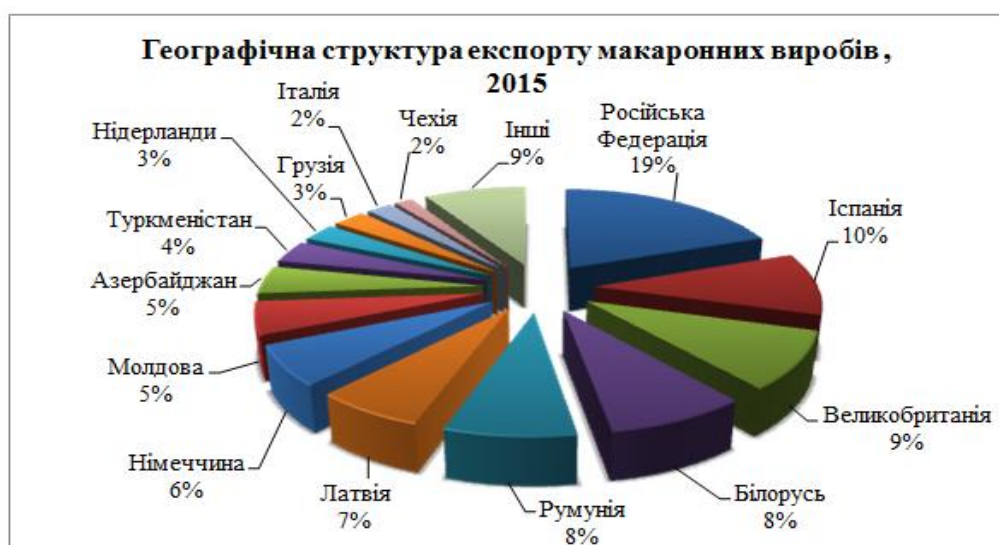

Рисунок 4 – Географічна структура експорту макаронних виробів з України, 2015

Джерело: [7]

Як вже було зазначено раніше, однією з найбільших проблем українського експорту є його сировинний характер. У випадку з пшеницею, яка була четвертою за вагомістю статтею нашого експорту у 2015 році, ми експортуємо сировину для того, щоб потім імпортувати готову продукцію, виготовлену з неї. Всього у 2015 році в Україні було зібрано 26,5 млн т пшениці, з них експортовано було 15,75 млн т (2238,18 млн. дол.) [7], тобто близько 60%. Макаронних виробів же було експортовано лише 19,4 тис. т [7].

Очевидно, що якби хоч якась частина проданої на зовнішніх ринках пшениці була поставлена у переробленому вигляді (наприклад, макаронних виробів), то дохід держави виріс би відповідно. В даній магістерській роботі пропонується альтернативний сценарій зовнішньої торгівлі пшеницею та продуктами її переробки, який базується на даних 2015 року. Але, для початку, проаналізуємо фактичний дані – визначимо прибуток, який отримала Україна від експорту пшениці у 2015 році.

Собівартість однієї тонни пшениці у 2015 році становила приблизно 100 дол. [8]. Для ефективного використання цього показника визначимо середню ціну однієї тонни пшениці як частку кількісного та якісного показників її експорту [7]:

$$СЦ_{пш} = 2238,18 \text{ (млн дол.)} / 15,75 \text{ (млн т)} \approx 142 \text{ (дол./т)}$$

Таким чином, середня ціна однієї тонни експортованої Україною пшениці становила 142 дол./т.

Прибуток (ПР) від продажу 15,75 т пшениці на зовнішні ринки становив близько 662 млн дол.:

$$ПР_{пш} = (142 \text{ (дол.)} - 100 \text{ (дол.)}) \times 15,75 \text{ (млн т)} \approx 661,5 \text{ (млн дол.)}$$

Альтернативний сценарій полягає в тому, що Україна могла б 50% експортованої пшениці ($E_{пш}$) продати на зовнішні ринки – Російська Федерація, Іспанія, Великобританія, Білорусь, Румунія, Латвія, Німеччина та інші (рис. 4). – у вигляді макаронних виробів, тобто продукції з більшим рівнем доданої вартості.

Для того, щоб розрахувати можливий прибуток від експорту макаронних виробів, визначимо – скільки тонн даної продукції можна виготовити з 7,88 т пшениці:

$$50\% E_{пш} = 15,75 \text{ (млн т)} \times 0,5 = 7,88 \text{ (млн т)}$$

Вихід макаронного борошна (МБ) становить близько 78%, тобто із 7,88 млн т пшениці отримаємо 6,15 млн т борошна:

$$МБ = 7,88 \text{ (млн т)} \times 0,78 \approx 6,15 \text{ (млн т)}$$

Вихід макаронних виробів (МВ) становить 105% на 100% макаронного борошна (це відбувається тому, що окрім борошна додаються й інші інгредієнти, які збільшують вихід готової продукції):

$$МВ = 6,15 \text{ (млн т)} \times 1,05 \approx 6,46 \text{ (млн т)}$$

Таким чином, з 6,15 млн т макаронного борошна отримаємо 6,46 млн т макаронних виробів.

Визначимо середню ціну однієї тонни продукції як частку кількісного та якісного показників її експорту [7]:

$$СЦ_{МВ} = 29754 \text{ (тис. дол.)} / 19,4 \text{ (тис. т)} \approx 1534 \text{ (дол./т)}$$

Норма прибутку від експорту макаронних виробів у 2015 році становила близько 24%. Розрахуємо можливий прибуток від експорту 6,46 млн т макаронних виробів:

$$ПР_{МВ} = (1534 \text{ (дол.)} \times 0,24) \times 6,46 \text{ (млн т)} \approx 2378,31 \text{ (млн дол.)}$$

Результати розрахунків показані на рисунку 3.5.

Україна має всі можливості для втілення цього плану на практиці. Найбільшими українськими виробниками макаронних виробів є:

- ТОВ «Українські макарони» управляє Чернігівською та Хмельницькою макаронними фабриками. Вона випускає макарони під брендом «Тая». У 2014 році компанія лідирувала на ринку і контролювала 17,5% обсягів виробництва;
- ПАТ «Макаронна фабрика» знаходиться в Києві і виробляє макарони з 1914 року. Сьогодні виробнича потужність становить 20 тисяч тонн в рік;
- національна компанія «Чумак». Макарони – один з товарів, які компанія виробляє під однойменним брендом;
- ТОВ «Зодіак» – підприємство знаходиться в Харківській області, потужність виробництва: 2000 тис. тонн макаронів і 2500 тис. тонн борошна на місяць. Компанія випускає продукцію під брендами Pasta Do'ro та «Зодіак». Однак основний прибуток компанії приносить випуск продукції для ВТМ супермаркетів. Вони виробляють макарони для брендів «Хуторок», «Сто Пудів» «Вигода» і «Аго». Також компанія продає вагові вироби без упаковки;
- компанія «Рідний продукт» (бренди «Хуторок», La Pasta, Pasta Letta);
- Lauffer Group (бренди Pasta Grande, «Врожай»);
- ТОВ МФ «МілаМ» (бренди «МілаМ» і «Даелья»);
- ПРАТ «Вінницька макаронна фабрика» (бренд «Подільський край») [6].

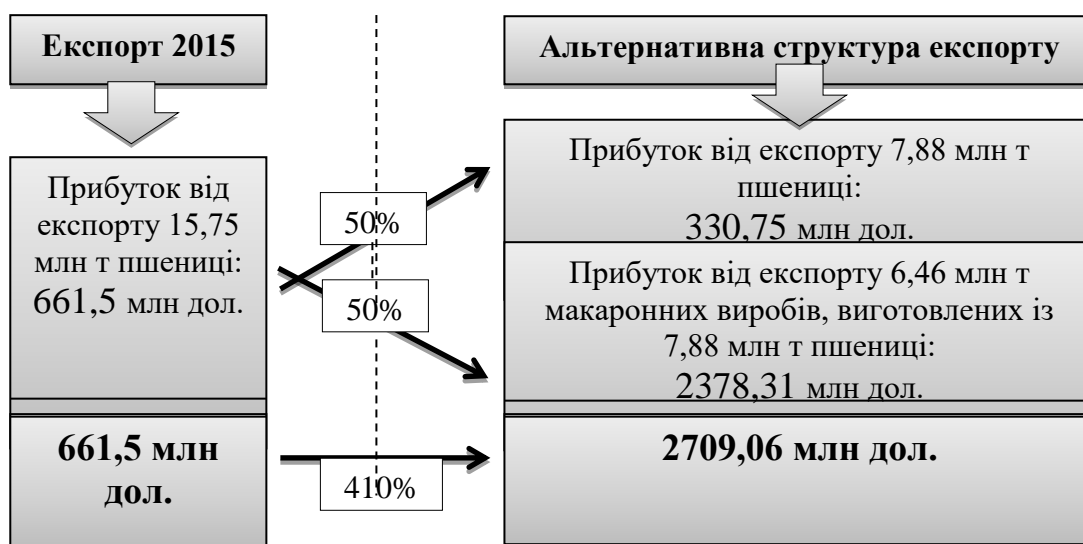

Рис. 5 – Порівняння прибутку від фактичного експорту пшениці у 2015 році та прибутку від експорту за альтернативним сценарієм.

Джерело: розроблено автором

З рисунку 5 бачимо, що продаж у вигляді макаронних виробів 50% експортованої в 2015 році пшениці збільшить загальний прибуток у більш ніж 4 рази.

Окрім зазначених вище, є ще велика кількість малих підприємств з виробництва макаронних виробів, державна підтримка яких збільшить їхню частку в експорті. Однак, українським виробникам потрібно вирощувати більше зерна, яке підходить для виробництва макаронних виробів. За словами генерального директора асоціації «Укрхлібпром» Олександра Васильченка, сьогодні в українських врожаях домінує м'яка пшениця, а для якісних макаронів потрібна тверда. Це зумовлено тим, що основну частку врожаїв становить саме озима

пшениця, яка є менш якісною, ніж ярова. Для цього виробникам варто потурбуватися налагодженням виробництва повного циклу (з власними угіддями і контролем якості сировини). Це дозволить експортувати на зовнішні ринки готовий продукт, що принесе більше прибутку [6].

Інтеграція України в глобальну торговельну систему має проводитись на основі виваженої зовнішньоекономічної політики з врахуванням всієї системи факторів впливу. В цілому аналіз структури експорту України свідчить про входження вітчизняної економіки у світову за сировинним і низькотехнологічним сценаріями. Відповідно, науково-технічний потенціал використовується неефективно та не дозволяє формувати для країни додаткові конкурентні переваги. Тому для посилення експортного потенціалу України необхідно зосередити ресурси на виробництві конкурентоспроможної технологічної продукції.

Література:

1. Бачення України: від сировинного експорту до усвідомленої нової індустріалізації [Електронний ресурс] / Підоричева І., Землянкін А. // ZN.UA. – 2016. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/promyshliennost/bachennya-ukrayini-vid-sirovinnogo-eksportu-do-usvidomlenoyi-novoyi-industrializaciyi-.html>.

2. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України: аналіт. доп. [Електронний ресурс] / за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 104 с. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Rozv_agr.indd-4e873.pdf.

3. Потрібно розвивати виробництво продукції з доданою вартістю, – Кутовий [Електронний ресурс] / Прес-служба Мінагрополітики. – 2016. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/22025>.

4. Итоги маркетингового года для аграриев: объемы экспорта растут, цены стабильно низкие [Электронный ресурс] / Кравченко В., Мордовцев М. // БизнесЦензор – 2016. – Режим доступа: http://biz.censor.net.ua/resonance/3006869/itogi_marketingovogo_goda_dlya_agrariy_obemy_eksporta_rastut_tseny_stabilno_nizkie.

5. Ринок пшениці в Україні та світі [Електронний ресурс] / Маслак О., Томашевська А. // «Агробізнес Сьогодні». – 2016. – №12(331) – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/ostannia-vip-novyna/5671-rynok-pshenytsi-v-ukraini-ta-sviti.html>.

6. Исследование рынка макаронных изделий Украины [Электронный ресурс] / Ляшко К. // Брендинговое агентство KOLORO – 2016. – Режим доступа: <http://koloro.ua/blog/issledovaniya/issledovanie-makaronnogo-rynka-ukrainy.html>.

7. Trade statistics for international business development. Monthly, quarterly and yearly trade data. Import & export values, volumes, growth rates, market shares, etc. [Електронний ресурс] / International Trade Centre // Trade Map – 2016. – Режим доступу : <http://www.trademap.org/Index.aspx>.

8. У 2015 собівартість багатьох видів агропродукції зросла в рази [Електронний ресурс] / Аграрне інформаційне агентство «Agravery». – 2016. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/u-2015-sobivartist-bagatoh-vidiv-agroprodukcii-zroslo-v-razi-ekspert>

ПІСЛЯМОВА

Активна інтеграція України в систему світового господарства змушує замислитися про «драйвери» забезпечення її сталого інноваційно-інвестиційного розвитку, який є необхідною та закономірною умовою розвитку сучасного суспільства. Майже за 25-річний період в Україні сформувалася специфічна економічна модель, яка не відповідає тим очікуванням, які ми мали на початку ринкової трансформації. З урахуванням визначальних рис національних моделей сучасних провідних країн доцільно впроваджувати в Україні наздоганяючу моделі розвитку, яка дозволить у перспективі перейти Україні до суспільства із соціально-орієнтованою економікою. Подолання кризи, в якій довгий час знаходиться Україна, та перехід до соціально-економічного розвитку на інноваційних засадах передбачає використання теоретико-методологічних основ стратегії економічної безпеки країни сформованих на основі концепції сталого розвитку.

Міжнародну інтеграцію не можна обвинувачувати в неефективності державного управління, яке намагається протидіяти об'єктивним економічним процесам. Інтеграція зробила світ більш взаємозалежним, і через це неефективне державне управління в окремій країні віддзеркалюється на стані національних економік інших держав, створюючи бар'єри для формування правильно функціонуючого глобального суспільства. Тому особливого значення в умовах міжнародної інтеграції набуває пошук компромісу між національними інтересами, інтересами українських виробників та інтересами транснаціональних корпорацій, без чиїх інвестицій та інновацій складно модернізувати національні сфери економіки. Разом з тим, ключовим завданням політичної еліти нашої країни є розробка такої державної політики, яка не допустить формування зовнішньої технологічної залежності.

Україна, уклавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, прийняла історичне рішення щодо пріоритету європейського вектору свого розвитку, який обумовлений геополітичними, історично-культурними, суспільно-політичними факторами. Дане рішення зумовлює не лише появу низки зобов'язань, які мають бути у повній мірі відображені у пріоритетах соціально-економічного розвитку країни. Принциповий вибір України в частині повноцінної інтеграції до співтовариства європейських націй зумовлює і необхідність зміни підходів до формування Україною економічних механізмів, які мають відповідати принципам і практиці ЄС. Євроінтеграційний вектор модернізації економіки України є імперативом, який ставить завдання для всієї системи державного управління та формує механізм концентрації всіх зусиль суспільства на досягнення цілей розвитку щодо майбутньої перспективи.

В умовах реформування економіки України та євроінтеграції інновації стають найвагомим чинником економічного зростання, який обумовлює рівень конкурентоспроможності національного господарства та забезпечує сталий розвиток країни. Основою обраного стратегічного курсу, його

визначальним пріоритетом мають стати опрацювання та реалізація державної політики, спрямованої на інноваційну модель економічного зростання, а також утвердження України як високотехнологічної держави, що передбачає вибір специфічних напрямів розвитку, для здійснення яких у державі вже створено реальні передумови та відповідний науково-технічний потенціал виходу на передові позиції світової науки і техніки.

Державна інноваційна політика має стати інструментом забезпечення сталого розвитку України, тобто збалансованого розвитку економічної, соціальної та екологічної складової суспільного устрою, процесу змін, в якому експлуатація природних ресурсів, напрямок інвестицій, орієнтація науково-технічного розвитку, розвиток особистості та інституційні зміни погоджені один з одним і зміцнюють нинішній і майбутній потенціал для задоволення людських потреб і прагнень.

Формування інноваційної моделі розвитку України за умов євроекономічної інтеграції передбачає радикальні зрушення в парадигмі розвитку України. Запровадження інноваційного типу зростання стає особливо актуальним в русі європейських постсоціалістичних країн до вступу в ЄС, адже їх економіка характеризується значною питомою вагою застарілих виробництв. Відставання у модернізації структури національного виробництва загрожує консервацією цих країн в ролі європейської периферії та втратою, зрештою, їхньої національної ідентичності, їхньою економічною дезінтеграцією, це впливає на позиціонування у світовому поділі праці.

Відновлення економічного зростання без активізації його інноваційної складової веде в перехідній економіці, яка характеризується значною ресурсодефіцитністю, до поступового вичерпання резервів екстенсивного зростання і наростання загрози економічної депресії. Мета управління інноваційним процесом в інтеграційній економіці – створити таку систему взаємозв'язків і такий механізм, який забезпечить кожній країні ЄС оптимальний і ефективний інноваційний розвиток.

Ситуація, яка склалася в Україні дозволяє констатувати, що результатом невтручання державного управління до розв'язання нагальних проблем інноваційної діяльності промисловості є такий стан, за якого задовільні тенденції до стабілізації і економічного зростання не є стійкими. Причинами такого стану є: низька привабливість української промисловості для інвестування через існування несприятливого економічного середовища для вітчизняного та зарубіжного інвестора, що проявляється в збитковості та неефективності державного регулювання, нерозвиненості ринкової інфраструктури, відсутності дієвої системи правового регулювання, оптимального рівня податкового навантаження.

Проведений в монографії аналіз свідчить, що розвиток національних економік країн світу в умовах міжнародної інтеграції має здійснюватися на засадах демократизації суспільства, лібералізації економік та верховенства закону. Необхідно нівелювати диференціацію країн та народів за допомогою забезпечення рівномірного розповсюдження новітніх технологій, методик поліпшення організації виробництва та праці, інвестицій, що, у свою чергу,

приведе до підвищення рівня продуктивності праці та підвищення вартості робочої сили в глобальному масштабі.

§

АВТОРИ МОНОГРАФІЇ

- Бабміндра Д.І.** – академік Української екологічної академії наук, д.е.н., професор Запорізького національного університету
- Басова Т.А.** – студент Запорізького національного університету
- Бганцева О.І.** – магістр Запорізького національного університету
- Белінська К.Д.** – магістр Запорізького національного університету
- Боговін Є.Є.** – студент Запорізького національного університету
- Болховська Ю.В.** – магістр Запорізького національного університету
- Борисов М.А.** – студент Запорізького національного університету
- Великодна А. М.** – студент Запорізького національного університету
- Венгерська Н.С.** – к.е.н., доцент Запорізького національного університету
- Вишняков В.М.** – к.е.н., професор Запорізького національного університету
- Гетало А.Ф.** – магістр Запорізького національного університету
- Гладкий Б.П.** – студент Запорізького національного університету
- Григор'єва О.М.** – студент Запорізького національного університету
- Грінченко А.Ю.** – студент Запорізького національного університету
- Гузенко А.М.** – студент Запорізького національного університету
- Гунчак А.А.** – студент Запорізького національного університету
- Дугієнко Н.О.** – к.е.н., доцент Запорізького національного університету
- Жмака Н.В.** – магістр Запорізького національного університету
- Іваненко А.В.** – студент Запорізького національного університету
- Калантарова А.Р.** – студент Запорізького національного університету
- Кірієнко Є. В.** – магістр Запорізького національного університету
- Колобердянко І.І.** – к.е.н., доцент Запорізького національного університету
- Костюк В.О.** – магістр Запорізького національного університету
- Кусакова Ю.О.** – доцент Запорізького національного університету
- Кучеркова Г.С.** – магістр Запорізького національного університету
- Лавренчук І.В.** – студент Запорізького національного університету
- Мала К.С.** – студент Запорізького національного університету
- Матівенко С.Є.** – студент Запорізького національного університету
- Мельникова Д. В.** – магістр Запорізького національного університету
- Меркулов К.О.** – магістр Запорізького національного університету
- Назарова Х.Ю.** – студент Запорізького національного університету
- Нужна Ю.Р.** – студент Запорізького національного університету
- Обрежа А.О.** – студент Запорізького національного університету
- Овчаренко А.В.** – аспірант Запорізького національного університету
- Осаул А.О.** – старший викладач Запорізького національного університету
- Осипенко О.М.** – магістр Запорізького національного університету
- Переверзева А.В.** – к.е.н., доцент Запорізького національний університету
- Плескач Ю.Ю.** – магістр Запорізького національного університету
- Пухирь Я.О.** – студент Запорізького національного університету
- Решетняк А.О.** – студент Запорізького національного університету
- Саличев О.С.** – магістр Запорізького національного університету
- Серболова З.С.** – студент Запорізького національного університету

Сіденко В.Д. – студент Запорізького національного університету
Сідоров М. Ю. – студент Запорізького національного університету
Слободян О.Г. – студент Запорізького національного університету
Топчанюк О.В. – студент Запорізького національного університету
Трилiс І.В. – студент Запорізького національного університету
Хлепiтько В.М. – магістр Запорізького національного університету
Чайковська Я.І – аспірант Запорізького національного університету
Черниш К.О. – студент Запорізького національного університету
Чупилка Д.О. – студент Запорізького національного університету
Шевченко А.Е. – магістр Запорізького національного університету
Шпаковська А.А. – магістр Запорізького національного університету

Наукове видання

**МІЖНАРОДНА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ФАКТОР СТАЛОГО
ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ
УКРАЇНИ**

Колективна монографія

*За загальною редакцією академіка Української екологічної академії наук,
д-ра екон. наук, проф., Д.І. Бабміндри*

Комп'ютерне верстання :

Підписано до друку
Формат. Папір офсетний
Друк різнографний. Гарнітура Times.
Ум. Друк. Арк.. -----Тираж ----пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач

Адреса

Тел.:

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ____ від ____